

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA

VII

1977

MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA

12.157

VII

— 1977 —

COMITETUL DE REDACȚIE

OVIDIU OLARIU, NICOLAE ROȘUȚ (redactori responsabili), EDUARD IVANOF, TRISTAN MIHUȚA, OTTO GREFFNER (membri)

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Muzeului județean Arad, P-ța Enescu nr. 1 — telefon 1-64-99.

Autorii sint rugați să trimită manuscrisele dactilografiate, la două rînduri, în două exemplare, însoțite de un rezumat într-una din limbile de circulație internațională, iar aparatul critic va respecta uzanțele științifice și va fi plasat la sfîrșitul lucrării, trimiterile numerotîndu-se în continuare.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine autorilor.

S U M A R
SOMMAIRE — SUMMARY

EVENIMENTE ȘI PERSONALITĂȚI

	pag.
ȘTEFAN PASCU	
— Cuvînt înainte Avant-propos Foreword	7
AL. ZUB	
— Ecouri externe ale Unirii Principatelor Échos externes de l'Union des Principautés External echoes of the Union of the Princi- palities	13
VASILE NETEA	
— Românii din Transilvania și războiul pentru independență Les Roumains de Transylvanie et la guerre pour l'Indépendance The Romanians of Transylvania and the War of Independence	23
AL. MATEI M. OPREA	
— Aportul tineretului la lupta pentru înfăptuirea statului național unitar român La contribution de la jeunesse à la lutte pour la réalisation de l'état national unitaire rou- main The young people's contribution to the fight for the carrying out of the national unitary Romanian state	49
GHEORGHE UNC	
— Aportul mișcării muncitorești și socialiste la Unirea Transilvaniei cu România La contribution du mouvement ouvrier et so- cialist à l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie The contribution of the working-class and so- cialist movement to the Union of Transyl- vania with Romania	67
IOAN DON GH. PÎRVULESCU	
— Mișcarea muncitorească din România și lupta pentru făurirea statului național unitar român. Le mouvement ouvrier de Roumanie et la lutte pour l'édification de l'état national uni- taire roumain The working-class movement in Romania and the fight for the carrying out of the na- tional unitary Romanian state	81

- VICTOR V. GRECU — Unitatea politică și unitatea limbii în Transilvania în secolul al XIX-lea 97
L'unité politique et l'unité de la langue en Transylvanie au siècle passé
The political unity and the unity of language in Transylvania in the 19th century
- S. RETEGAN — Dieta din 1863-64, moment crucial în istoria luptelor politice ale românilor din Transilvania 119
La diète de 1863—64, moment crucial dans l'histoire des luttes politiques des Roumains de Transylvanie
The 1863-64 Diet, crucial moment in the history of the political struggle of the Romanians in Transylvania
- GH. I. OANCEA — Ecolul procesului memorandist în Banat 133
I. MUNTEANU L'écho du procès mémorandique en Banat
The echo of the Memorandist trial in Banat
- AURELIA BUNEA — Apariția unui nou ziar românesc în monarhia habsburgică: *Tribuna poporului* din Arad 141
L'apparition d'un nouveau journal roumain sous la monarchie des Habsburg: *Tribune du peuple* d'Arad
The appearance of a new Romanian newspaper during the Habsburg monarchy: *The People's Tribune*
- A. MACOVEI — Primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni la Iași (iunie 1917) 153
Le premier échelon de volontaires transylvains et boukovinains à Iassy (juin 1917)
The first echelon of Transylvanian and Bucovinian volunteers in Iassy (juin 1917)
- ALEX. PORȚEANU — Revoluția burghezo-democratică din Ungaria (1918) și Transilvania 159
La révolution bourgeoise-démocratique de Hongrie (1918) et de Transylvanie
The burgeoise-democratic revolution in Hungary (1918) and Transylvania
- LIVIU BOTEZAN — Contribuția lui Vasile Lucaciu la cîștigarea opiniei publice europene și americane pentru desăvîrșirea procesului de înfăptuire a statului național unitar român 171
La contribution de Vasile Lucaciu à la conquête de l'opinion publique européenne et américaine pour l'achèvement du processus de l'édification de l'état national unitaire roumain
The contribution of Vasile Lucaciu to the gaining of the european and American public opinion for the completion of the process of the carrying out of the national unitary Romanian state

- GH. BUZATU — Din activitatea lui N. Iorga pentru Unirea Transilvaniei cu România 187
 De l'activité de N. Iorga pour l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie
 N. Iorga's activity for the Union of Transylvania with Romania
- AL. CRIȘAN — Ideea de unire în concepția istorică a lui V. Pârvan 199
 L'idée d'union dans la conception historique de V. Pârvan
 The idea of union in V. Pârvan's historical view
- MIRCEA BĂLTESCU — Valeriu Braniște — animator al vieții culturale 207
 VALERIA CĂLIMAN Valeriu Braniște — animateur de la vie culturelle
 Valeriu Braniște — animator of the cultural life
- LIVIU BOTEZAN — Acțiuni revoluționare ale țărănimii din județul Arad în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia 221
 C-TIN ENEA Mouvements de la paysannerie du département d'Arad avant la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia
 The peasantry's movements in the district of Arad, on the eve of Grand National Assembly in Alba Iulia
- IOAN PLEȘA — Colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba Inferioară cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru pregătirea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 249
 La collaboration des conseils nationaux roumains du comitat Alba Inférieure avec le Conseil National Roumain Central d'Arad, pour la préparation de l'Assemblée Nationale d'Alba Iulia du 1 Décembre 1918
 The collaboration of the Romanian national councils of the comitat of Alba Inferior with the National Romanian Central Council from Arad, for preparing the National Assembly in Alba Iulia, on the 1st of December 1918
- AUREL GALEA — Unele aspecte ale activității Consiliului Dirigent în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, în perioada 2 decembrie 1918—10 aprilie 1920 267
 Quelques aspects de l'activité du Conseil Dirigeant en Transylvanie, Banat, Crișana et Maramureș, entre 2 decembre 1918—10 avril 1920.
 Some aspects of the activity of the Dirigent Council in Transylvania, Banat, Crișana and Maramureș, between the 2nd of December 1918 — the 10th of April 1920

- GH. I. OANCEA — Situația internațională a României în perioada anilor 1918—1920 283
 La situation internationale de Roumanie entre 1918—1920
 The international situation of Romania between 1918—1920

STUDII ȘI DOCUMENTE

- VASILE ȘCHIOPU — Contribuții documentare la istoria Memorandului (Din corespondența lui Ioan Rațiu cu V. Babeș) 297
 Contributions documentaires à l'histoire du Mémorandum (Extraits de la correspondance de Ioan Rațiu avec V. Babeș)
 Documentary contributions to the history of the Memorandum (From the correspondence of Ioan Rațiu with V. Babeș)
- DORICA BUCUR — Atitudinea lui Alexandru Papiu-Ilarian privind înfăptuirea unității culturale a românilor, oglindită în *Gazeta Transilvaniei* 307
 L'Attitude d'Alexandre Papiu-Ilarian concernant l'édification de l'unité culturelle des Roumains, reflétée dans la *Gazette de Transylvanie*
 The attitude of Alexandru Papiu-Ilarian concerning the carrying-out of the cultural unity of the Romanians as presented in *The Journal of Transylvania*
- MIRCEA POPA — O Goga, Seton-Watson și lupta pentru unitate națională din Transilvania 323
 O. Goga, Seton-Watson et la lutte pour l'unité nationale en Transylvanie
 O. Goga, Seton-Watson and the fight for national unity in Transylvania
- LIVIU MAJOR — Inaugurarea palatului *Tribunei* din Arad (1909), moment însemnat al luptei românilor pentru unitatea de stat 343
 L'Inauguration du palais de la *Tribune* d'Arad (1909), moment important de la lutte des Roumains pour l'unité d'état
 The inauguration of the *Tribune* palace in Arad (1909), important moment in the struggle of the Romanians for the unity of their state.

Cuvînt înainte

Prin strădania lăudabilă a unor vrednici cercetători în domeniul istoriei și iubitori de istorie din Arad, o culegere de studii îmbogățește istoriografia română. O culegere bogată cantitativ și valoroasă calitativ prin informația, de multe ori nouă, la care se adaugă judecățile, uneori prețioase, cu privire la unele evenimente și personalități culturale. Cele 23 de studii cuprinse în această culegere, realizate de istorici și oameni de cultură din diferite orașe ale țării: Arad, Cluj, București, Iași, Timișoara, Oradea, Brașov, Tîrgu Mureș, în aparență foarte diverse ca tematică, au totuși o unitate prin ideea principală ce le străbate: unitatea națională și independența politică a poporului român. Prin această idee călăuzitoare, studiile înmănunchiate în volumul de față pot fi socotite și aniversare: centenarul Independenței României și șase decenii de la desăvîrșirea unității naționale din 1918.

Urmărindu-le conținutul, care înfățișează ce-a de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, adevărul de mai sus rezultă cu pregnanță. Căci tendința de unitate este afirmată în studiul cu privire la unitatea politică și a limbii în concepția unor mari oameni de cultură ardeleni: G. Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, T. Cipariu, I. Maiorescu, Iacob Mureșanu, G. I. Munteanu etc. (păcat că bibliografia se oprește la anul 1973, deoarece în ultimii ani au apărut lucrări de importanță incontestabilă în problemă, care îmbogățesc nu numai informația, dar constituie izvoare ce nu pot lipsi din nici o lucrare de acest gen; această observație poate fi generalizată, ceea ce prejudiciază valoarea științifică a unor studii din prezentul volum). Articolul privitor la unitatea politică și a limbii e întregit organic de altul care înfățișează activitatea lui Al. Papiu-Ilarian oglindită în Gazeta Transilvaniei. Chiar și ecourile Unirii Principatelor române se integrează în această optică, chiar dacă aceste ecouri sînt externe, deoarece evenimentul istoric săvîrșit la 1859 a constituit o atracție irezistibilă a românilor din teritoriile aflate sub dominație străină spre noul stat, România modernă, și, deci, o potențare a tendințelor de unitate politică și de stat.

Autonomia politică a Transilvaniei, ca etapă pregătitoare a Marii Uniri din 1918, constituie un alt aspect important prezent în studiile înmănunchiate în acest volum, așa cum rezultă din contribuția privitoare la dieta din 1863-1864 și din alte contribuții care studiază participarea, în felurite forme, a românilor din Transilvania la războiul de Independență (iarăși regretabilă rămînerea în urmă în ce privește informația bibliografică, ceea ce scade din valoarea contribuției), istoria Memorandumului și ecoul procesului memorandist în Banat.

Studiile ce urmează acestora (chiar dacă în volum nu se respectă această succesiune, ce mi se pare mai firească și mai științifică), înfățișează aspecte mai apropiate și mai nemijlocite de împlinirea marelui eveniment din 1918. Așa este, de pildă, studiul referitor la mișcarea muncitorească și aportul ei la împlinirea Unirii. Legăturile dintre mișcarea muncitorească din România și din Transilvania, atât în ceea ce privește acțiunile concrete, cât mai ales concepțiile politice despre unitate, confirmă teza unanimității poporului român privind unitatea națională. Această afirmație este dovedită și în studiul referitor la aportul tinerețului la înfăptuirea aceluiași mare ideal.

Contribuții valoroase, bogate în noutăți, cuprind studiile referitoare la rolul foii Tribuna poporului din Arad, fie că e vorba de momentul inaugurării localului redacțional, fie de inaugurarea activității importante publicații.

Studiile cuprinse în acest volum ne apropie astfel, pas cu pas, de momentul împlinirii, înfățișând participarea voluntarilor transilvăneni și bucovineni la războiul de întregire, tineri animați de nestrămutata dorință de unire. Două studii oglindesc aceeași problemă dintr-o optică oarecum externă. Optica externă, întrutotul convergentă cu cea internă, este oglindită în corespondența publicistului, istoricului și omului politic englez Seton-Watson cu Octavian Goga. În plină revoluție burghezo-democratică, desfășurată în Transilvania în toamna anului 1918, se situează studiul referitor la atitudinea altei revoluții burghezo-democratice, cea din Ungaria. Cele două revoluții urmărind propriile scopuri și interese nu se pot alinia și, de aceea, nici nu pot ajunge la o colaborare. Revoluția din Ungaria va eșua, iar cea din Transilvania, înscriindu-și pe drapelele sale desăvârșirea unui proces legic și obiectiv, se va realiza pe plan politic. Se va realiza datorită forțelor puternice care însemnau, de fapt, unanimitatea poporului român din Transilvania. Unanimitate manifestată în chip impresionant în toamna anului 1918, în diferite forme: acțiuni revoluționare ale țărănimii (din Arad în cazul de față), organizarea consiliilor naționale române (de data aceasta din comitatul Alba Inferioară).

În continuare se înfățișează urmările imediate ale Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Între acestea, activitatea Consiliului Dirigent, guvernul provizoriu al Transilvaniei pînă la unificarea administrativ-instituțională completă. Nu lipsește nici înfățișarea confirmării Unirii de către forul internațional care a fost Congresul de pace de la Versailles, apreciind actul istoric de la Alba Iulia întrutotul întemeiat, pe baza dreptului de autodeterminare al popoarelor, așa cum îl proclamase Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917, care era cuprins și în principiile expuse în fața Congresului american de președintele Woodrow Wilson. Așa cum și doreau, cu toată puterea, popoarele subjugate.

Studiile cuprinse în acest volum înseamnă o contribuție, valoarea căreia nu poate fi pusă la îndoială, iar publicarea lor un aport la dezvoltarea științei istorice și la mai buna aprofundare a evenimentelor cruciale din istoria poporului român.

Studiile menționate mai sus sînt întregite de alte cîteva, care le completează și ca problematică și ca informație. Este vorba de înfățișarea aceluiași aspect, al unității naționale, în activitatea unor cunoscute personalități culturale și politice din Transilvania și România. Căci întreaga activitate a lui Vasile Lucaciu, neînfricatul luptător pentru dreptate socială și națională, este pătrunsă de această idee și tendință. Într-o măsură și mai mare încă, o dovedește activitatea lui Vasile Lucaciu în străinătate în timpul primul război mondial. Poate sta alături activitatea lui Valeriu Braniște, om de cultură, publicist neobosit și neînfricat.

Istorici prin formație și preocupări, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan au fost, în același timp, și luptători cu condeiu, chiar în arena politică a luptei pentru unitate națională, precum se știa și se demonstrează în plus în cele două studii cuprinse în acest volum.

Judecînd valoarea culegerii de studii în ansamblu — cu toate inegalitățile dintre ele —, concluzia nu poate fi decît pozitivă: este o contribuție apreciabilă la cunoașterea problemelor înfățișate. De aceea, autorii studiilor înmănușiate în culegerea de față sînt vrednici de laudă, iar îngrijitorilor ei li se cuvin mulțumiri și recunoștință pentru preocuparea, sîrguința și pasiunea dovedită în realizarea unei lucrări care depășește însemnătatea locală, înscriindu-se în contextul general al istoriografiei noastre socialiste.

Acad. Prof. Ștefan Pascu

„Alcătuirea statului românesc național unitar nu este deci un dar, rezultatul unor conferințe internaționale, ci rodul luptei neobosite duse de cele mai înaintate forțe ale societății, de masele populare pentru unire, produsul logic al dezvoltării istorice, sociale și naționale, a poporului român“.

NICOLAE CEAUȘESCU

Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România.

Evenimente și personalități

ECOURI EXTERNE ALE UNIRII PRINCIPATELOR

AL. ZUB

După revoluția de la 1848, interesul puterilor europene față de zona Dunării de Jos a sporit considerabil, ceea ce avea să redeschidă, în termeni și cu pretexte noi, vechea **problemă orientală**. Interese contradictorii se încrucișează în această parte a continentului, iar exilații români încearcă să le exploateze în interesul cauzei naționale, sugerînd — pe rînd — Turciei, Austriei, Angliei sau Franței că unirea principatelor ar fi profitabilă și pentru aceste puteri. În dieta de la Frankfurt, precum se știe, Ion Maiorescu propunea, ca delegat al ambelor principate, „mijloacele prin a căror punere în aplicare răsăritul Europei se poate asigura în interesul Germaniei”⁴¹. Același lucru îl făcea I. Ghica la Constantinopol. La Paris și la Londra, adaptîndu-și argumentele la sensibilitatea locului, emigrația română atrăgea atenția asupra foloaselor pe care le-ar putea aduce investiții masive în principate, cărora li se prevedea, în perspectivă, un „mare interes politic”². Insuși Bălcescu spunea, cu o logică implacabilă, despre viitoarea Românie unită : „Ea poate exista sau în folosul Turciei, sau în acel al Austriei, după cum una din aceste puteri ar favoriza-o; dar ea poate exista și în contra lor, de vor voi s-o împiedice”⁴³. Curînd însă, „căzușii” aflați în exil aveau să se convingă că nu pot conta pe sprijinul marilor puteri. „De ce merge — scria Bălcescu în 1850 — văd că n-avem a aștepta nimic de la guverne”⁴. De aici orientarea spre cercurile revoluționare, spre publiciștii cu vază din epocă, prin care vor urmări să creeze un curent de opinie favorabil Principatelor⁵.

Ținta principală a noilor demersuri va fi cîștigarea cercurilor politice influente în favoarea Unirii, pe care Bălcescu o socotea conformă cu „tendințele actuale ale ideilor în toată Europa”⁶. În această campanie care a contribuit în bună măsură la izbînda Unirii, un rol însemnat l-au avut o serie de scriitori și publiciști francezi, precum A. Ubicini, Paul Bataillard, Ed. Quinet, Lamartine, V. Hugo. pentru a nu aminti decît cîteva nume mai cunoscute. Ele s-au atașat definitiv de istoria renașterii naționale a României.

Dar pînă să ajungă Principatele Române, în năzuința lor spre unitate și neatîrnare, „o problemă europeană”⁴⁷. călători și diplomați străini, artiști, oameni de afaceri și educatori au adus contribuții notabile, cu răsunet inegal, la cunoașterea peste hotare a realităților și aspirațiilor noastre.

Lăsînd la o parte observațiile unor personalități care au trăit mai multă vreme în Principate, precum Colson sau Vaillant, consemnăm, în

cele ce urmează, citeva din aceste contribuții, oprindu-ne îndeosebi asupra celor legate de realizarea Unirii.

Începînd din al patrulea deceniu al secolului trecut, publiciștii străini au avertizat opinia europeană asupra provinciilor dunărene, căroro li se prevedea un rol excepțional în rezolvarea crizelor din Orient. Unul dintre aceștia, anonim, emitea, chiar în 1838, ideea unui regat român cu funcție echilibratoare în sud-estul european⁸. În termeni oarecum similari se pronunța, peste un an, Raoul Perrin, pentru care Principatele, cu vitalitatea și inteligența lor, erau menite să joace un rol decisiv în „cumpăna ursitelor orientale“. Nu-și scăpa nici unitatea etnică, evidentă, a acestora. „Interesele celor două principate, afirma Perrin, sînt colective și sînt atîtea raporturi în origine, e atîta puritate în putere, atîta afinitate în moravuri, atîta unitate în acțiune, încît a trata de unul e a vorbi de celălalt, fără a greși față de exactitudine și de adevăr“⁹.

Unitatea etnică și de cultură a poporului român se desprinde și din volumul *l'Univers*, cu frumoase ilustrații, al cunoscutului publicist filoromân A. Ubcini, ca și din cartea lui Edgar Quinet, *Les Roumains*. „Cît am avut un cuvînt — mărturisea Quinet — am apărât cauza popoarelor, a celor slabi, a naționalităților care cer să învie“¹⁰. În 1841, elvețianul Emil Kohly de Guggsberg, o vreme perceptor în casa comisului Gherghel din Botoșani, tipărea la Iași un memoriu (*Le Philo-dace...*)¹¹ în care afirma că Principatele Române, avînd o obîrșie comună, suferind aceleași influențe politice, fertilizate de aceleași idei, trebuiau „să urmeze aceeași cale“. Progresul lor nu putea fi asigurat însă prin imitații sterile, ci numai prin dezvoltarea și perfecționarea formelor interne, iar, în această direcție, reforme esențiale își declarau urgența: trebuia abolită sclavia („un anacronism și o rușine“), ameliorată starea păturilor de jos, înființată o industrie locală, organizată știința și cultura etc.

Cînd fostul consul al Franței la București, Etienne Adolphe Billecocq, prezenta în 1848 suveranului său excelentul *Album moldo-valaque*, cu ilustrații de mare interes documentar, executate de Michel Bouquet, Ludovic Filip nu-și putu ascunde surprinderea: „Știi d-ta că-mi spui lucruri de care d. Guizot, și nici vreunul din ambasadorii mei, habar nu are?“. Cartea, după declarația autorului, voia să fie un „ghid politic și pitoresc de-a lungul principatelor dunărene“. Ea atrăgea atenția asupra celor „aproape nouă milioane de valahi care au aceeași mîmă ca noi, vorbesc o limbă latină și se recunosc între ei prin numele de *Roumains...*“¹².

La rîndul său — și în aceeași vreme (1848) — consulul prusian Neigebaur scria două lucrări adunate în 1859 sub titlul *Die Donau Fürstentümer, gesammelte Skizzen...*¹³, în care consemna cu simpatie audiența de care se bucura în Germania ideea unui „regat daco-român“, ca o formulă de garantare a echilibrului dintre marile puteri. Ideea era destul de rîspîdită, dat fiind că importanța politică a Principatelor sporise în ultimele decenii. „Centrul de gravitate al Europei — observase deja Talleyrand — este la Dunărea de Jos“. Întîlnind aici venerabile antichități de peste patruzeci de veacuri („Pămîntul Principatelor e clasic ca o Ita-

lie“), fostul consul al Marii Britanii, E. M. Blutte, susținea dreptul poporului român la o existență demnă, întemeiată pe vechimea și unitatea sa culturală¹⁴.

Istoricul francez Jules Michelet aprecia și el, urmărind dezbaterile din comisia munteană a proprietății, „via inteligentă a acestui popor“, de la care umanitatea era îndreptățită să aștepte servicii importante. „Îndrăznesc a spune, insistă el, că poate în nici o țară nu s-ar fi putut găsi, la locuitorii satelor, un mai puternic simț strămoșesc și în același timp o mai dreaptă și pătrunzătoare judecată...”¹⁵. Concluzia istoricului se impunea de la sine : un popor perfect unitar, sub raport etnic și cultural, avea dreptul la o țară unică.

Interesante reflecții se fac, în această ordine de idei, și în memoriile lui Eugene Poujade (1849). Viitorul românilor, conchidea fostul consul al Franței la București, rezidă în unirea lor — idee veche, prezentă și în Regulamentul organic, în care identitatea așezămintelor și recunoașterea cetățeniei dintr-un principat în celălalt nu făceau decît să-i pregătească realizarea efectivă. Politica Austriei urmărea să mențină Principatele Române „în hotarele unei lungi copilării“, atitudine anacronică ce avea doar să sporească grijele imperiului. „Principatele aspiră de mult a deveni o nație unită“, observa Poujade în chip de concluzie și întrevedea înfăptuindu-se aici o „Belgie a Dunării“¹⁶.

Revoluția de la 1848 fiind înfrântă, realizarea României unite, cerută răspicat în Adunarea de la Blaj și în „prințiipiile“ enunțate la Brașov de revoluționarii moldoveni, rămânea în sarcina viitorului. Revoluția oferise însă sultanului și țarului, după cum observa Marx, prilejul de a expulza din Principate pe orice om cu idei liberale și independente, restaurând autoritatea boierimii reacționare — „strigoii de la Balta-Liman“, în termenii lui Kogălniceanu. Această împrejurare a determinat și formele pe care lupta emigranților le va îmbrăca în etapa următoare. Ei agită ideea Unirii în presă, în întruniri tainice, în convorbiri cu personalități politice și culturale, iar legăturile contractate în capitalele europene vor aduce mari servicii cauzei naționale. Amestecînd himericul cu posibilul, oscilînd între o revoluție europeană și soluționarea chestiunii Principatelor pe calea unor demersuri diplomatice, emigranții români pot fi întilniți, „cu toiagul sărăciei în mînă și cu graiul adevărului în gură“, la Paris, la Londra, la Viena, Padova, Constantinopol. Ei se constituie în societăți, iar cel mai înflăcărat dintre toți, Bălcescu, rostește un discurs asupra finalității naționale a luptelor din Transilvania, schițînd, cu o luciditate uimitoare, drumul pe care „revoluția română“ avea să-l parcurgă în viitorul apropiat. El observa, scriindu-i lui Al. Golescu-Albu, că tendința spre unitate națională se generalizase în Europa. În adevăr, Germania făcea pași rezezi către unificarea ei, iar guvernul austriac era silit să cheltuiască enorm pentru a împiedica elementele germane din imperiu să se alăture Prusiei unificatoare¹⁷. Sub aceeași zodie evolua Italia. Europa întreagă, pe care Metternich o vedea subminată de revoluții și carbonerii, avea să sufere curînd modificări importante în granițele și în sistemul ei de echilibru.

Criza orientală care a declanșat războiul Crimeii, în 1853, a favorizat realizarea Unirii Principatelor, iar în dezbaterile ce au pregătit-o pe plan european, o serie de publiciști străini și-au câștigat mari drepturi la recunoștința românilor.

Marc Antonio Canini, mazzinian visînd la o revoluție sincronizată a popoarelor din Orient, milita pentru eliberarea Peninsulei Balcanice și aștepta dezmembrarea imperiilor otoman și habsburgic pentru a se întemeia, pe ruinele acestora, state naționale unitare. S-a înșelat însă crezînd că Principatele nu vor putea dăinui decît într-o confederație dunăreană, ca punct de plecare pentru o formație viitoare, mai largă¹⁸. A trebuit să-și recunoască eroarea mai tîrziu, după Unire: „Acum România a ridicat capul din mormîntul în care voiau să o închidă inamicii ei...”¹⁹.

Oarecum la fel gîndea și Vegezzi Ruscala, care conta pe o întocmire republicană, federativă, la Dunăre²⁰.

Scrutînd, la rîndul său, evenimnetele, Eugène Poujade, amintit și mai înainte, vedea rezolvată criza orientală prin unirea Principatelor Române într-un stat independent și neutru. „Un viitor apropiat, prevestea el, va da fără îndoială satisfacția dorințelor românilor“. Iar un călător francez, Apert, care ne vizita în 1854, își exprima (**Voyage dans les Principautés danubiennes**) azeziunea la „independența și libertatea frumoaselor și nobilelor dv. principate“²¹.

Revelația unității etnice și a vechimii poporului român a avut-o și un J. D. de Bois-Robert, călător în aceeași vreme (1854), căruia țărani români îi par daci coboriți din Columna lui Traian²². Unui Melville, care străbătea cîmpia munteană în zilele războiului Crimeii, rezolvarea crizei orientale îi apărea sub forma unui „regat independent“ la Dunărea de Jos, ca o barieră stabilă între cele trei imperii ce-și disputau preponderența²³.

În febra luptelor pentru Unire, Edgar Quinet lua din nou apărarea cauzei românești într-un articol din **Revue des deux Mondes** (1856). „Compunerea aceasta — remarca imediat Kogălniceanu, în coloanele foii unioniste de la Iași — este pagina cea mai sublimă ce s-a scris vreodată despre țara și nația noastră“²⁴. Cînd la intervenția caimacamului Vogoride „La Presse Belge“ declanșa o virulentă campanie antiunionistă, acompaniată de „Journal de Constantinople“, Kogălniceanu răspundea prin **l'Étoile du Danube**, izbutind să creeze un curent de opinii în favoarea Unirii: „tot ce are pană neatîrnată în Europa ne apără“, declara el.

În adevăr, cauza românească a fost îmbrățișată cu căldură în ziarele franceze: **La Réforme, Le Peuple, La Révolution démocratique et sociale, La République**²⁵ ș.a. Presei franceze i s-au alăturat alte gazete de pe continent: **Globe, Nord, Sovremennik etc.** „Rusia — declara Cernișevski în numele poporului său — simpatizează cu dorința poporului român de a se uni într-un singur stat [...] A venit timpul recunoașterii pentru această țară bogată, generos înzestrată de natură, dar care n-a auzit decît tunetul armelor, în loc să aibă parte de brazda fertilă a plugului pașnic“. La rîndul său, Marx saluta efortul spre unitate al românilor în coloanele ziarului **New-York Daily Tribune**²⁶. El observa, scrutînd eveni-

mentele, că ciocnirea de interese în această parte a Europei a făcut ca nici una din marile puteri să nu fie indiferentă față de problema Unirii Țărilor Române²⁷.

În adevăr, fie că au îmbrățișat cauza Unirii, fie că s-au pronunțat împotriva ei, marile puteri au avut privirile ațintite către Principatele Române, devenite, după războiul Crimeii, o problemă europeană. Franța urmărea slăbirea Austriei, ale cărei asiduități la Dunărea de Jos trezeau îngrijorări. Ea a izbutit să-și ralieze Sardinia al cărei prim ministru, Cavour, aprecia în termeni drastici, că „opoziția față de dreptele dorințe ale întregului popor român“ este „o crimă împotriva civilizației“²⁸. Rusia, cum se știe, interesată să slăbească Poarta Otomană și totodată Austria, concurentul ei principal în spațiul carpato-balcanic, sprijinea de nevoie Unirea. Adversarii firești ai acestei aspirații erau, din motive deosebite, Turcia și Austria. Exista, pentru Imperiul habsburgic preocupat de posibilitatea propriei dezagregări, teama că Unirea nu se va limita la principatele dunărene. „După o asemenea încurajare dată cererilor române, se întreba diplomatul austriac von Prokesch (1856), cum am putea crede că ei se vor opri aici?“²⁹. Anglia, partizana a vechiului „echilibru“ european își refuză la început concursul, dar, cum observa Gladstone, „nu te poți lupta împotriva viitorului“ și cabinetul de la Londra va trebui să dea ascultare îndemnului la un nou echilibru al puterilor, întemeiat pe eliberarea popoarelor asuprite, parteneri mai convenabili ai negoțului britanic.

Europa, pentru care o „chestiune a Principatelor Române“ exista de mai mulți ani, a reacționat față de actul Unirii în mod diferit. Se înțelege că cel mai prompt a reacționat Transilvania³⁰, unde încă din 1848 se credea că „toată mîntuirea românilor atîrnă de Unirea și bunăstarea Principatelor“. Exprimînd entuziasmul maselor populare, **Foaia pentru minte... și Gazeta Transilvaniei** par a sfida rigorile cenzurii : „Dumnezeule, ce popor este poporul român!“, exclama cu nețărmurită admirație „foaia“ lui Barițiu, în care un corespondent din București relatea, emoționat, evenimentele de la 24 ianuarie 1859. „Faptul este atît de mare, bucuria atît de [intensă] încît pana tremură în mîna mea și o las“. Într-o corespondență din Constantinopol, **Monitorul clujan** aprecia unirea înfăptuită atunci ca „o demonstrație care face cinste poporului român, o victorie rar întîlnită în istorie“. Iar istoricul A. Papiu-Ilarian va nota mai tîrziu, consemnînd sentimentul general de la 1859 : „Românii din Transilvania numai la Principate privesc“³¹.

Realizat cu abilitate și îndrăzneală, actul de la 24 ianuarie s-a bucurat de sufragiile presei progresiste din Europa. „Trebuie să recunoaștem, scria Saint Marc-Girardin în **Journal des Débats**, că această dublă alegere este un mare pas înainte către Unirea completă a Principatelor. Românii — continua eminentul publicist, remarcînd spontaneitatea și spiritul de independență ce prezidaseră la înfăptuirea acestui act — fac prin ei înșiși și fără a consulta Europa ceea ce cred că trebuie să facă“³². Edgar Quinet consemna, entuziasmat, gestul totodată cutezător și precaut prin care românii își reclamau locul în concertul popoarelor ca o existență autonomă, situînd Unirea într-un punct de hotar : „Dorințele

voastre, necesitățile voastre fac parte de azi înainte din dorințele, necesitățile și drepturile societății europene⁴³. Apreciind tactul și ingeniozitatea cu care unioniștii escamotaseră litera Convenției de la Paris, ziarul **Le Siècle** încheia : „Nu avem noi dreptate să spunem că spiritul național al unui popor triumfă asupra tuturor piedicilor?“. Aceeași atitudine o afișa **Le Pays**, laudând simțul politic și moderația frunțașilor Unirii. Iar corespondentul unui ziar din Odesa, A. Elisițin, scria impresionat de mișcarea de mase care a contribuit la înfăptuirea Unirii, că „mulțimea imensă a poporului s-a îngrămădit trei zile în jurul Mitropoliei, de dimineața pînă seara, ținînd sub controlul și presiunea ei Adunarea³⁴. Consulul austriac, Eder, sesiza, în același sens, teama deputaților conservatori „că nu vor părăsi în viață sala de ședințe dacă nu se vor hotărî la acest vot de unire³⁵. Informația concordă cu aceea transmisă de consulul francez, Béclard, care observa, la rîndul său, că „teroarea cuprinsese un anumit număr de deputați³⁶, dat fiind că „o mare parte a mulțimii aștepta înarmată cu cuțite și pistoale rezultatul alegerii³⁷. Publicistul Elisițin, amintit mai sus, observa că armata și poliția, mobilizate spre a împiedica presiunea mulțimii, n-a intervenit în mod decisiv nici atunci cînd poporul a forțat porțile Mitropoliei și ușile Adunării³⁸.

Dar faptul împlinit la 24 ianuarie 1859, în fața căruia puterile europene au trebuit să se incline rînd pe rînd³⁹, nu era decît o etapă, lucru observat și de Saint Marc-Gerardin, unirea completă necesitînd mari eforturi.

Prevenind obiecțiile pe care, în politica lor „egoistă și neînduplecată“ aveau să le ridice Turcia și Austria, ziarul **Le Nord** aprecia că românii meritau cu prisosință Unirea. Și oricît diplomația ar afecta ignorarea acesteia, adăuga **Times**, în același ton, lumea o va privi ca atare, unirea fiind rezultatul unei evoluții inevitabile⁴⁰.

Cuvinte de stimă la adresa României a rostit și juristul Ortolan, cu ocazia banchetului organizat la **Frères provençaux** de românii aflați la Paris. El pleda pentru recunoașterea necondiționată a actului de la 24 ianuarie, „rațiuni înalte prevalînd asupra scrupulelor formale⁴¹.

Unirea principatelor a însemnat și un imbold pentru alte popoare, pentru care afirmarea liberă și neatîrnată era încă un deziderat. „Așa duh este de trebuință — observa Kossuth, consemnînd cu gîndul la țara sa, indescriptibila însuflețire unionistă — ca un popor să-si întemeieze o patrie, iar dacă a pierdut-o să și-o redobîndească⁴². Iar Cavour înfățișa compatrioților săi exemplul românilor : „noi italienii sîntem gata a-l urma⁴³. În același an, Italia își angaja armele în lupta pentru propria ei unitate, iar patriotul Benzi, care făcea parte din comisia europeană pentru reorganizarea Principatelor, trimitea din Torino acest mesaj de adeviziune totală : „Cinste vouă, bravi români, scumpi și buni prieteni [...] Perseverați în nobila sarcină ce v-ați luat-o. Credeți-mă, ziua existenței voastre și a noastră, a italienilor, nu-i așa de departe cît ați bănuî. Pregătiți-vă fără larmă, căci sînteți destinați a juca în curînd un rol mare și nobil⁴⁴.

Au existat, firește, și rezerve și atitudini ostile. Presa austriacă contesta legalitatea dublei alegeri, avertizînd insistent asupra pericolului

ce-l incumba exemplul românilor. Turcia întreținea propaganda pentru desfacerea Unirii și încerca să legitimizeze o intervenție armată, pretextând că cele două capitale, acum sub un singur sceptru, erau vetre ale unor răcoale iminente. Dar Poarta, aflată ea însăși în fața unor mari dificultăți, fu nevoită să recunoască în cele din urmă faptul împlinit : „Autonomia română și libertatea română — nota cu slovă de inscripție V. Hugo — fac [acum] parte esențială din civilizația Europei“⁴. De la Paris, unde se afla în misiune, V. Alecsandri se adresa, în 1862, „iubitului său prinț“⁵ în termeni care arată că generația Unirii era conștientă de faptul că misiunea ei nu se încheiase : „Acum viitorul se deschide înaintea noastră, liber de piedicile care opreau mersul nostru înainte; ne rămîne să știm să profităm de mijloacele care ne sînt oferite pentru a ne ajunge scopul“⁴⁵. Scopul, invocat de poetul ambasador, era desigur acela din visul cronicarilor, din programul **Daciei literare**, din **Dorințele partidei naționale** și din sufletul poporului : unirea deplină a tuturor românilor. Această dorință o remarcă în 1873 Felix Martin, consemnînd, odată cu „simplicitatea“ pămîntenilor, aspirația lor către unitatea deplină. Toți doreau „să vadă uniți într-o singură nație pe toți cei care vorbesc limba“⁴⁶. Le dădeau dreptul la aceasta suferințele lor istorice, principiile juste de care se lăsau călăuziți, „puterea și vitalitatea foarte vizibile“ pe care le observa în 1879 și diplomatul francez de Moüy (**Lettres du Bosphore**), aflat în trecere prin cîmpia munteană, notînd uimitoarea identitate dintre pămînteanul acestor locuri și tot ceea ce îl înconjoară : „el, căsuța și brazda par că nu fac decît un bloc uniform, că sînt legați unul de altul, că sufăr aceeași soartă“⁴⁷. Ideea necesității de a desăvîrși Unirea o aflăm și la Elisée Reclus (**Nouvelle géographie universelle**), care vizita România în 1883, la Angelo de Gubernatis, căruia unitatea deplină a românilor îi apărea, în 1898, drept „rectorul ideal“ care a menținut viața națională, străbătînd generațiile ca un fir nevăzut și incoruptibil⁴⁸, și, desigur, la mulți alții, dar realizarea ei avea să întîrzie cîteva decenii. Cea-laltă „revoluție“, profetizată de Bălcescu în restriștea exilului, țintind la **independența României**, trebuia înfăptuită mai întii. Ca și Unirea din 1859, ea avea să antreneze importante prefaceri sociale și o primenire a sferelor culturii. Era, în același timp, o confirmare a prezicerii pe care o făcuse Marx, în legătură cu „rolul excepțional“ al „națiunii valahe“ în lupta pentru afirmare națională a popoarelor din sud-estul Europei.

N O T E

1 I. Ghica, *Amintire din pribegia după 1848*, Buc., 1889, p. 137.

2 Al. Cretzeanu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, I, Buc., 1933, p. 155.

3 I. Ghica, *op. cit.*, p. 172.

4 *Ibidem*, p. 466.

5 Cf. Cornelia Bodea, *Lupta pentru Unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Buc., 1960; Ioan Bitoleanu, *Unirea în contextul ideii de revoluție europeană*, Tomis, Constanța, II, 1967, nr. 1, p. 2.

6 I. Ghica, *op. cit.*, p. 476.

- 7 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Buc., 1944, p. 41. Cf. îndeosebi, L. Boicu, Geneza „chestiunii române” ca problemă internațională, Iași, 1975.
- 8 *** *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient, coup-d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces provinces...* apud N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, III, Buc., 1922, p. 221.
- 9 Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, apud N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*. Adause, Buc., 1922, p. 26.
- 10 Edgar Quinet, *Les Roumains*, Paris, 1839, apud N. Iorga, *Portrete și comemorări*, Buc., 1936, p. 263—271.
- 11 Emil Kohly de Guggsberg, *Le Philo-dace, aperçu sur l'éducation chez les Roumains, suivi de quelques remarques relatives à la prospérité des Principautés*, apud N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, III, Buc., 1922, p. 240—241.
- 12 Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 235.
- 13 Johann F. Neigebaur, *Die Donau-Fürstenthümer. Gesammelte Skizzen geschichtlich — statistisch — politischen Inhalts*, I—II, Breslau, 1859.
- 14 N. Iorga, *op. cit.*, p. 239.
- 15 Idem, *Portrete și comemorări*, p. 239—242.
- 16 Idem, *Istoria românilor prin călători*. Adause, Buc., 1922, p. 81—82.
- 17 N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, Buc., 1915, p. 74—75.
- 13 Marc Antonio Canini, *Vingt ans d'exil*, ed. 2, Paris, 1869, apud N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, III, Buc., 1922, p. 234.
- 19 N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, Buc., 1915, p. 70.
- 20 Idem, *Istoria românilor prin călători*, III, p. 232.
- 21 *Ibidem*, p. 268.
- 22 *Ibidem*, p. 280 (*Nil et Danube, souvenirs d'un touriste...* Paris, f.a.)
- 23 *Ibidem*, p. 286—287.
- 24 *Steaua Dunării*, II (1856), nr. 23 (3 martie), p. 92.
- 25 Ion Bitoleanu, *op. cit.*
- 26 *Ibidem*.
- 27 Cf. Virgil Căndea, *Unirea și ecoul ei internațional*, în *Lumea*, 1966, nr. 4 (20 ian.), p. 14.
- 28 *Ibidem*.
- 29 *Ibidem*.
- 30 Cf. C. Göllner, *Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Buc., 1960, p. 467—476.
- 31 V. Căndea, *op. cit.*
- 32 Apud *Secolul XX*, 1966, nr. 1, p. 3—4.
- 33 Edgar Quinet, *Les Roumains*, citat după *Secolul XX*, 1967, nr. 1, p. 3.
- 34 Virgil Căndea, *op. cit.*
- 35 *Ibidem*, (Raportul lui Eder, din 12 febr. 1859, în care numărul manifestațiilor este apreciat la 10—12.000).
- 36 *Ibidem*.
- 37 *Ibidem*, (Relația corespondentului ziarului *Kolozsvári Közlöny* — Monitorul clujean).
- 38 *Ibidem*.
- 39 Andrei Oțetea, *Marile puteri și Unirea Principatelor Române*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, Buc., 1943, p. 667—679.
- 40 *Steaua Dunării*, 1859, nr. 30, p. 414.
- 41 *Ibidem*, nr. 32, p. 122.
- 42 *Secolul XX*, 1967, nr. 1, p. 4.
- 43 *Ibidem*.
- 44 *Ibidem*.
- 45 Mircea Malița, *Diplomației Unirii și opera lor*, în *Lumea*, 1967, nr. 5 (26 ian.), p. 17.
- 46 Felix Martin, *Le Bas Danube et les principautés danubiennes*, Paris, 1873.
- 47 De Moüy, *Lettres du Bosphore...* 1879.
- 48 Comte Angelo de Gubernatis, *La Roumanie et les Roumains. Impressions de voyage et études*. Florence, 1898, p. 87.

Après la révolution de 1848 l'intérêt des pouvoirs européens pour la région du Bas-Danube a augmenté considérablement, ce qui déclanchera de nouveau l'ancienne question orientale. Mais avant que les Principautés Roumaines deviennent, dans leur aspiration vers l'unité et indépendance, un „problème européen“, des voyageurs et diplomates étrangers, des artistes, hommes d'affaires et éducateurs ont contribué à la connaissance de notre réalité et de nos aspirations au-delà des frontières.

Mettant de côté les observations de quelques personnalités qui ont vécu longtemps dans les Principautés (Vaillant, Colson etc.), l'auteur consigne les appréciations notables sur l'aspiration unioniste et surtout sur l'accomplissement de l'Union. Un anonyme (1838), Raoul Perrin (1839), A. Ubcini, Emile Kohly de Guggsberg (1841), Etienne Adolphe Billecocq (1848), Neigebaur, E.M. Blutte, J. Michelet, Eugène Paujade (1849) etc. ont remarqué la légitimité de notre aspiration vers l'unité politique. Dans une Europe qui souffrira bientôt des changements dans ses frontières et dans le système d'équilibre, à la suite de la guerre de Crimée, la lutte pour l'unité des pays roumains a été servie par des publicistes et militants étrangers. Marc-Antonio Canini, Vegezzi Ruscala, Eugène Poujade, Appert, J.D. de Bois-Robert, Melville, Ed. Quinet etc. ont accompagné les démarches unionistes des patriotes roumains. Notre cause a été chaleureusement embrassée aussi par les journaux : „La Réforme“, „Le Peuple“, „La Révolution démocratique et sociale“, „La République“, „Globe“, „Nord“, „Sovremennik“ etc. Cernișevski et Marx ont proclamé aussi le droit du peuple roumain d'être unifié et libre.

En s'appuyant sur la documentation éditée, l'auteur met en évidence la réaction des pouvoirs européens vis-à-vis de l'Union et surtout l'attitude de philoroumains S. Marc-Girardin, Ed. Quinet, A. Elisișin, Béclard, J. Ortolan, Cavour, Benzi, V. Hugo, Félix Martin, de Moüy, Angelo de Gubernatis, Elisée Reclus etc. Il consigne aussi les réserves et les attitudes hostiles manifestées à cette occasion.

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ȘI RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ

VASILE NETEA

Afirmată, profund și dinamic, prin lupta pentru Unirea Principatelor, pe planul însuflețirii patriotice generale și, apoi, prin societățile culturale înființate în timpul domniei lui Cuza, prin Societatea academică română, prin societatea **Transilvania** și prin turneele artistice pe planul activității intelectuale comune, solidaritatea între românii de pe ambele versante ale Carpaților se va manifesta cu și mai multă intensitate și amploare și pe planul sacrificiilor materiale, cu caracter de masă, cu ocazia războiului pentru independența României din anii 1877—1878.

Ca și în perioada luptei pentru Unirea Principatelor, dar cu o îndrăzneală cu mult mai accentuată decât atunci, ziarele și revistele transilvănene au îmbrățișat, astfel, din primul moment cauza independenței și a războiului de eliberare, urmărind desfășurarea evenimentelor și relevând importanța și consecințele lor pentru întregul popor român.

La 21 aprilie/3 mai 1877, **Telegraful român** de la Sibiu publica textul convenției româno-ruse, semnate de M. Kogălniceanu și baronul Stuart la 4/16 aprilie, precum și manifestul marelui duce Nicolae, adresat poporului român în momentul pătrunderii trupelor rusești pe teritoriul României¹. Textul convenției a fost publicat în aceeași zi și de către **Gazeta Transilvaniei**², iar la 8/20 aprilie el era amplu comentat de revista **Familia**, care sublinia că „împăratul Rusiei s-a obligat a menține și face să se respecte toate drepturile politice ale statului român, și de a menține și apăra integritatea actuală a României”³. La 8/20 mai, în ajunul proclamării independenței, urmărind informațiile apărute în presa străină, **Gazeta Transilvaniei** anunța că „independența statului român este azi unul din cele mai principale obiecte ce se discută în toată presa europeană”⁴. Sub titlul **Independența României, Telegraful** din 12/24 mai reproducea, în mod amplu, comentariile făcute asupra evenimentului de marile ziare **Politik** (Praga), **National Zeitung** (Berlin), **Kölnische Zeitung** (Köln), **Temps, L'Orient** (Paris), **Pester Lloyd** (Pesta)⁵ iar în 15/27 mai publică discursul rostit de M. Kogălniceanu în Camera de la București⁶.

Recapitulând evenimentele săptămânii, **Familia** scria în aceeași zi: „Noutatea cea mai importantă pentru noi se rezumă în cuvintele: România și-a proclamat independența și totodată a declarat război Turciei”⁷. La rubrica „Scrisori din București”⁴, noutatea e puternic subliniată, în aceeași revistă, prin relatarea entuziasmului manifestat de populația ora-

şului Bucureşti în momentul în care s-a aflat că Adunarea reprezentanţilor s-a întrunit în şedinţă pentru a lua istorica hotărîre. „Sute de oameni — scrie corespondentul **Familiei** — aleargă cu inimile palpitînd spre dealul Mitropoliei ca să fie faţă la săvîrşirea unui fapt dorit de secole : independenţa absolută a României“. În ziua următoare — relata în continuare corespondentul — după ce s-au tras 21 lovituri de tun, străzile principale ca Mogoşoaia (Calea Victoriei de azi), Lipsani, Bărăţia etc. străluceau de drapele tricolore fluturînd de la balcoanele şi ferestrele înfrumuseţate cu covoare şi flori... Salutările — se arăta mai departe în reportaj — nu mai erau „bonjour“, ca pînă acum, ci „Trăiască România independentă!“... Seara la ora 8 — se sublinia în încheiere — oraşul întreg fiind iluminat încît se părea că întreaga capitală e în flăcări, studenţii universităţii, în număr foarte mare, însoţiţi de sute de cetăţeni cu stindardul universităţii, cu torţele aprinse, cu muzică militară, au făcut o impresionantă manifestaţie la statuia lui Mihai Viteazul şi la palatul domnitorului⁹.

Principala preocupare a cititorilor transilvăneni, în legătură cu evenimentele amintite, se îndrepta îndeosebi asupra pregătirii şi capacităţii de luptă a armatei române, denigrată de unele ziare şoviniste maghiare, şi, totodată, asupra noilor raporturi politice — raporturi denaturate şi ele de către aceste ziare — dintre Rusia şi România. La prima chestiune, reproducînd aprecierile ziarului **Neues Wiener Tageblatt**, răspundea **Telegraful Român** la 22 mai/3 iunie, arătînd că „trupele române sînt de cel mai bun spirit, au o ţinută militară hotărîtă şi, în mod surprinzător, dovedesc în toate că sînt bune trupe. Ele sînt bine îmbrăcate — remarca **Telegraful**, după ziarul german — bine înarmate şi bine instruite⁹. În legătură cu cea de a doua chestiune răspundea, la 18 iunie/1 iulie, **Gazeta Transilvaniei** : „Politica României — se arăta în articolul **Rusia şi România** scris de George Bariţiu — atît faţă de Rusia cît şi faţă de toată lumea, este dictată, formulată şi impusă exclusiv de interesele proprii ale patriei şi naţiunii“¹⁰.

Bariţiu era cel mai chemat să facă astfel de precizări, fiindcă, numai cu cîteva săptămîni înainte, el făcuse o vizită la Bucureşti, unde avusese întîlniri cu C. A. Rosetti, A. Treboniu Laurian şi Aron Florian, care îl informaseră, în mod amănunţit, asupra scopurilor urmărite de guvernul român în noua conjunctură europeană.

La 26 iunie/8 iulie, **Familia** anunţa cu nespusă mîndrie desfiinţarea tributului secular către Sublima Poartă. „Suma de lei 914.000 — scria revista — ce România a plătit pînă acum ca dare Porţii, s-a şters din bugetul ţării ! Pe anul curent această sumă se va adăuga la cheltuielile armatei“¹¹.

Întîrzierea participării României la operaţiunile din Balcani — întîrziere determinată de opoziţia comandamentului rusesc faţă de dorinţa şi propunerile guvernului român — a provocat în Transilvania nedumerire şi nelinişte. Pentru a grăbi decizia aşteptată şi spre a risipi nedumeririle semnalate, la 3/15 iulie, **Gazeta Transilvaniei**, prin condeiful lui Aurel Mureşanu, publica articolul **Acţiunea armatei române**. „Ora intrării în acţiune a armatei române — se afirma în articol — a sunat... Români

trebuie să intre în acțiune pentru ca să accelereze un război care le-a impus cele mai mari jertfe, trebuie să se lupte pentru onoarea steagului românesc, care de două sute de ani, plin de umilire și de jeaf, n-a mai filfiit victorios pe malurile Dunării. Momentul nu mai e departe... **Înainte, bravi români! Dorințele cele mai fierbinți ale fraților voștri de dincoace de Carpați vă acompaniază**¹².

Momentul așteptat a sosit la 16/28 iulie cînd, la solicitarea marelui duce Nicolae, generalisimul armatei ruse, primele regimente românești au trecut Dunărea, pentru a participa la luptele îndirjite de la Nicopole. Evenimentul a fost comentat cu însuflețire în paginile revistei **Familia**, care, la 17/29 iulie, relatînd intrarea armatelor române în satul Sinovița, arăta că ostașii români au fost primiți „cu mare entuziasm. Urările de : Trăiască România, trăiască armata română, umpleau aerul”¹³. Peste cîteva zile, la 24 iulie/5 august, se anunța ocuparea Nicopolului. „Pe zidurile Nicopolului — relata cu satisfacție revista lui Vulcan — filfiie acum steagul românesc. Muzica cîntă imnul național. Entuziasmul soldaților este la culme”¹⁴.

Grosul armatei române avea să treacă însă Dunărea numai în a doua jumătate a lunii august, solicitată stăruitor de marele duce Nicolae, prin telegrama de la 19/31 iulie¹⁵. Trecerea, în zilele de 12/24—16/28 august, s-a făcut pe la Turnu Măgurele și Corabia. Vestea a fost anunțată transilvănenilor prin **Telegraful român** care a reprodus, după ziarele din București, ordinul de zi al domnitorului¹⁶ și prin entuziastul comentariu al lui Iosif Vulcan. „Știrea aceasta, — se arăta în **Familia** — străbătînd pe oriunde mîna lui Dumnezeu a răspîndit odrasla română, a făcut să trezească inimile ca la amintirea șgomotelor de vitejie și de izbînde străbune. Mame, surori, soții și copii au șters lacrimile ce le brăzdau fața după fiul, fratele, soțul și părintele plecat la hotare, și au strigat cu țara întregă : Trăiască armata română !”¹⁷.

În rubricile permanente **Resbelul și Teatrul de rebel**, atît **Gazeta Transilvaniei** și **Telegraful român**, ziare cu apariție bisăptămînală, cît și hebdomaderul **Familia** vor urmări de acum înainte, pas cu pas, operațiunile militare, dînd o largă atenție ecourilor aflate în presa străină despre contribuția și vitejia armatei române. Numeroase reportaje au fost consacrate bătăliei de la Grivița și asediului îndelungat al Plevnei¹⁸. La 3/15 noiembrie, **Telegraful** reproducea, după ziarul **The Daily News**, articolul scris de corespondentul de război al acestuia intitulat **România și resbelul**. „Una din surprinderile acestui război — afirma corespondentul englez — a fost neașteptata valoare arătată de trupele române, și, în genere, eficacitatea și solidaritatea armatei române”¹⁹. Scriînd despre această armată, corespondentul nu-și reținea deloc aprecierile și elogiile. „Armata română — preciza și în continuare — a devenit un nou element în chestiunea Orientului... Ea și-a luat, dintr-un singur pas, rolul său între armatele europene, fiind în egală soliditate cu orice armată din Europa; ea a fost pusă la încercare în cele mai grele împrejurări”¹⁹. **Familia** reproducea cu aceeași satisfacție opiniile ziarelor **Fredemblatt**, **Die Presse**, **Deutsche Zeitung**, **Neue Freie Presse**, **Berliner Tageblatt**, **Daily Telegraf**, **Daily News** și **Pester Lloyd**²⁰.

De o aleasă cinstire s-au bucurat în coloanele presei transilvănene cele două mesaje adresate poporului român de către Giuseppe Garibaldi, marele erou al Italiei. La 15/27 mai, **Familia** publica „îndemnul“ acestuia pentru ca românii, bulgarii, grecii, macedonenii, tesalienii, albanezii, epiroții să se unească „sub drapelul libertății“ pentru a izgoni „Semiluna din Europa“²¹, iar la 23 oct./4 noiembrie, aceeași revistă publica telegrama trimisă de la Caprera, după aflarea victoriilor armatei române. „Descendenții vechilor noastre legiuni, românii — scria Garibaldi — se luptă astăzi cu eroism pe țărmurile Dunării pentru independența lor; îmi pare că este bine a face să se audă o aplaudare din partea Capitalei vechii lumi și a Italiei întregi, îndreptată valoroaselor noastre rude“²².

Un mare entuziasm a provocat victoria de la Rahova²³, care, după aprecierea **Familiei**, „a adus noi lauri roșiorilor români“ comandați de generalul D. Lupu²⁴. „Drapelul românesc — sublinia aceeași revistă, citind ziarul **Românul** din București — pentru a doua oară de la Mihai Viteazul filfiie pe zidurile Rahovei“²⁵.

Punctul culminant al admirației presei din Transilvania, pentru eroismul și puterea de sacrificiu a armatei române, a fost atins însă în momentul capitulării Plevnei. Încă din timpul asediului puternicei fortărețe a lui Osman Pașa, asediu la care trupele române au avut o contribuție dintre cele mai largi, **Familia** scria că „armata română a făcut onoare la Plevna națiunii noastre“, remarcând că „toate ziarele, chiar și cele mai răutăcioase, sînt silite a recunoaște aceasta“²⁶. Sub titlul **Laurii nemuririi**, reproducînd aprecierile făcute asupra armatei noastre de țarul Alexandru al II-lea, de marele duce Nicolae și de ziarele **Politik** (Praga) și **Le Temps** (Paris), revista lui Vulcan adăuga la 27 noiembrie/7 decembrie: „Armata română în războiul actual și-a cîștigat stima și admirațiunea lumii întregi. **Toți românii** — preciza revista în mod demonstrativ — se gîndesc cu mîndrie la ea“²⁷. După o așteptare de aproape trei luni, la 1/3 decembrie, **Gazeta Transilvaniei**, prin intermediul unei telegrame din București, primită cu trei zile mai înainte, anunța la sfîrșit: „Osman Pașa a capitulat astăzi după o luptă singeroasă. Plevna a căzut în mîinile armatelor reunite ruso-române“. Printr-o altă telegramă se anunța și cucerirea Opanezului, unde românii au făcut 7000 de prizonieri, precum și faptul că Osman Pașa s-a predat trupelor asediatoare²⁸. Căderea Plevnei era anunțată în aceeași zi și prin **Telegraful român**: „Ce se aștepta de mult — scria ziarul sibian — s-a întîmplat. Plevna, acel colos care a înghitit viața atîtor mii și mii de oameni, a căzut luni, în 28 noiembrie (10 decembrie), în mîinile armatei aliate“²⁹.

În numerele următoare, ambele ziare reveneau cu noi amănunte și precizări. „Românii — informa **Telegraful** cu satisfacție — au intrat cei dintîi în Plevna“³⁰. **Familia**, la 4/16 decembrie, anunța și ea evenimentul în mod tot atît de entuziast: „Faptul cel mare s-a îndeplinit. Plevna a capitulat!“³¹. La 15/27 decembrie, **Telegraful** publica, după **Monitorul** din București, **Raportul oficial privitor la căderea Plevnei**³², iar peste trei zile revista anunța că armata română — războiul fiind virtualmente terminat — nu va însoți armatele ruse în marșul început peste Balcani, misiunea ei fiind ocuparea Vidinului³³.

Reîntoarcerea oștilor române victorioase și a comandantului armateilor aliate de la Plevna la București a fost relatată de **Gazeta Transilvaniei** printr-un amplu reportaj. Cităm începutul : „Din timpii glorioși ai lui Mihai Viteazul România n-a mai întâlnit o sărbătoare atât de măreață ca festivitatea intrării domnitorului Carol I în Capitală”³⁴.

Victoria a fost sărbătorită și în numeroase localități transilvănene ca : Brașovul, Sibiu, Blajul, Năsăudul, Aradul, Gherla, Beiușul. Unele casine și restaurante românești au luat în mod demonstrativ numele de Grivița, Rahova, Smîrdan³⁵.

★

Războiul, precum se știe, a determinat și apariția unei bogate recolte de poezii și povestiri patriotice și a numeroase opere din domeniul artelor plastice. Poeți și prozatori de veche renume, ca Vasile Alecsandri, George Sion, Nicolae Gane, N.T. Orășanu, și pictori ca Nicolae Grigorescu, Carol Popp de Szathmáry, Sava Henția și alții, și-au ridicat harfele și penelurile pentru a glorifica actul independenței și pentru a slăvi eroismul dorobanților, al curcanilor și al roșiorilor care și-au legat numele de marile bătălii din Balcani.

Exemplul scriitorilor consacrați a dat naștere unei fecunde emulații literare, numeroși tineri cultivând și ei, cu aceeași ardoare, literatura și arta de inspirație patriotică.

Apărute mai târziu în publicațiile transcarpatine — **Convorbiri literare, Românul, România liberă, Presa, Războiul, Dorobanțul** etc., o bună parte din aceste creații au fost reproduse și în periodicele transilvănene, contribuind, prin apoteozarea victoriilor de peste Dunăre, la formarea unui puternic sentiment de mândrie românească.

Poetul către care s-a îndreptat cu predilecție atenția ziarelor și revistelor transilvănene, și din care s-au făcut cele mai numeroase reproduceri, a fost Vasile Alecsandri. Cunoscut transilvănenilor încă înainte de 1848, prin colaborarea la **Foaia pentru minte, inimă și literatură**, de la Brașov, prin piesele sale, care au intrat de timpuriu în alcătuirea repertoriilor tuturor formațiilor de artiști amatori de peste Carpați și, îndeosebi, prin marea sa colecție de poezii populare, care a exercitat o puternică influență asupra mișcării folcloristicii transilvănene, Vasile Alecsandri se bucura în Transilvania, atât ca poet, cât și ca luptător național, de un considerabil prestigiu. Printre admiratorii săi se aflau cei mai de seamă cărturari ai timpului, în frunte cu George Barițiu, Timotei Cipariu, Alexandru Roman și Iosif Vulcan.

Poeziile consacrate de Vasile Alecsandri războiului de independență au fost socotite cea mai înaltă expresie a poeziei patriotice românești, un model către care tinerii poeți transilvăneni s-au îndreptat cu un nestăvilit elan. Aproape toate poeziile sale din ciclul **Ostașii noștri** au fost reproduse în periodicele transilvănene. Începutul s-a făcut cu poezia **Balcanul și Carpatul** care, publicată la 19 mai, în ziarul **Presa** din București, a fost reprodusă, în aceeași lună, în **Familia** lui Vulcan³⁶ și apoi în **Transilvania**, revista **Asociațiunii** de la Sibiu, al cărei redactor era George Barițiu³⁷. Rînd pe rînd, considerate de **Transilvania** ca „poezii care se iau din mîină în mîină precum nu s-a mai văzut de mult”³⁸, au fost reproduse apoi în di-

ferite periodice, imnurile consacrate eroilor ridicați din sânul poporului : **Peneș Curcanul**³⁹, **Sergentul**⁴⁰, **Păstorii și plugarii**⁴¹, **Frații Jderi**⁴², balada **Căpitanul Romano**⁴³, **Oda ostașilor români**⁴⁴, **Hora de la Plevna**⁴⁵, care constituiau tot atâtea cînturi din noua epopee a poporului român și tot atâtea impulsuri pentru ceilalți poeți.

Revista **Albina Carpaților**, înființată la Sibiu chiar în toiul războiului (18 august 1877) de către Visarion Roman și Ioan Al. Lăpedatu, reproducînd din **Convorbiri literare** poeziile **Sergentul și Păstorii și plugarii**, a ținut să înfățișeze cititorilor și portretul autorului, considerat „cel mai mare poet român”⁴⁶. Mișcat de atenția revistei, Alecsandri a trimis **Albinei** un fragment inedit din noua sa scenetă istorică, în versuri, intitulată **La Turnu Măgurele**. Colaborarea lui Alecsandri la tinăra revistă a fost socotită de aceasta ca o adevărată favoare, ca un stimulent pentru ridicarea nivelului ei literar și artistic. „Dl. Vasile Alecsandri — scria **Albina Carpaților** în nota ce însoțea apariția scenetei — a avut delicatețea de a onora foaia noastră cu publicarea interesantei și frumoasei sale improvizațiuni. Iată un nou îndemn, o nouă incurajare pentru noi de a ne sili să ridicăm foaia noastră la acea înălțime literară, încît cei mai de frunte literați să nu se rușineze a figura în coloanele ei”⁴⁷.

Unele din poeziile lui Alecsandri — **Peneș Curcanul și Sergentul** — au fost traduse de către Teohari Alexi și în limba germană⁴⁸.

Revista **Familia**, pentru a determina astfel de acțiuni și în Transilvania, a dat o largă atenție și activității de conferențiar a poetului care, din cauza vîrstei, neputînd merge pe front, a organizat un turneu de conferințe, destinînd venitul lor ajutorării ostașilor căzuți. La 13/25 noiembrie **Familia** menționa conferințele rostite de Alecsandri la Piatra Neamț, Iași, Birlad, Bacău, anunțînd că ele se vor continua la Galați și în alte orașe⁴⁹. Venitul conferințelor poetului s-a ridicat la suma de 8 000 lei⁵⁰.

Fără a avea talentul lui Alecsandri, dar cunoscut și el transilvănenilor prin vechea colaborare la foile lui Barițiu — și prin participarea la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 —, de o accentuată atenție s-a bucurat și George Sion, autor, și el, a numeroase versuri închinat războiului de neatîrnare⁵¹. Atît **Familia**⁵², cît și **Transilvania**⁵³ au reprodus astfel, după **Balcanul și Carpatul** bardului de la Mircești, oda lui George Sion intitulată **Steaua României**, aceasta fiind, alături de poemul lui Alecsandri, una dintre cele mai populare poezii ale epocii. Sub titlul **Din poeziile războiului actual**, la 12/24 iunie **Familia** publica o culegere din marșurile apărute o dată cu declararea războiului : **Armata română** (N.T. Orășanu), **Marșul anului 1877** (Gh. Bengescu), **Marșul roșiorilor de la Vede** (M.C. Mănciulescu) care au început să se cînte și în Transilvania cu aceeași însuflețire ca și dincoace de Carpați⁵⁴. Reproducem una din strofele marșului scris de Gh. Bengescu, care vreme îndelungată avea să se cînte cu entuziasm, ca și marșul de la 1848 al lui Andrei Mureșanu :

Calcă, române, plin de mindrie,
Ridică-ți fruntea sus, nesfiit,
Căci sub picioare vechea trufie
A păgînimei tu ai zdrobit.

La 3/15 iulie, revista lui Vulcan reproducea și **Oda la rezel** a lui Va-

sile D. Păun, „dedicată martirilor obscuri ai independenței”⁵⁵. Cităm și din aceasta o strofă, caracteristică pentru elanul patriotic atât de apreciat de transilvăneni :

O mare sărbătoare sub cerul României !
E nunta Libertății, e moartea Tiraniei,
E mare sărbătoare ! Un danț nemărginit
Se-ntinde pe ruina gigantului strivit.

Un alt ciclu de **Poezii contemporane** publică la 15 iunie **Transilvania**, dându-se atenție, pe lângă V. Alecsandri și G. Sion, și unor poeți mai puțin cunoscuți, dar nu mai puțin patrioți : Teohari Alexi, N. Pruncu, A. Cărpinișan, I. Baboianu etc.⁵⁶.

Alături de numeroasele poezii menționate, **Telegraful român** a reprodus, totodată, din **Convorbiri literare** și sugestiva povestire a lui N. Gane. **Andrei Florea Curcanul**⁵⁷.

În **Albina Carpaților** și-au găsit loc și câteva fragmente din scrisorile trimise de unii soldați care luaseră parte la bătăliile de la Grivița și Plevna, relevându-se astfel, și pe această cale, profunda conștiință patriotică a oamenilor din popor. Aceeași conștiință se releva și din poezia **Hora curcanilor**, scrisă de caporalul Pîrjol, reprodusă de **Gazeta Transilvaniei** din ziarul **Războiul**⁵⁸. Călcînd pe urmele poezilor culti, caporalul țaran cînta cu vorbele și cu ritmurile lui de acasă :

Foaie verde de stejar,
Nu mai am de turc habar;
L-am împins d-a durița
Cît colo din Grivița,
Iac-așa și iar așa !

Alături de reproducerile menționate, și de numeroase altele, în toate publicațiile amintite, și în deosebi în revista **Familia**, au apărut și semnificative poezii scrise de poeții transilvăneni. În fruntea acestora cităm pe entuziastul Iosif Vulcan⁵⁹, discipolul fecund al lui Vasile Alecsandri, Petre Dulfu⁶⁰, Ioniță Scipione Bădescu⁶¹, Mihail V. Lazăr⁶² etc. Sensul pe care aceștia îl atribuiau războiului independenței și vitejiei armatei române se desprinde, în mod elocvent, din poezia lui Petre Dulfu, **Cununi de lauri**, închinată eroilor căzuți :

Căci sus colo prin stele trăi-vor dinșii iară
Cu-a gloriei cunună etern încoronați...
Iar din a lor cenușă acuși va să răsară
Cereasca libertate — **unind pe frați cu frați**.

Afirmarea orală, care circula atunci peste Munți, că după Plevna balcanică va urma o Plevnă transilvăneană⁶³, își găsea astfel în versurile tînărului poet o mărturisire clară și fermă.

Preocupări și atitudini asemănătoare se constată și în studiile apărute în această perioadă în ziarele și revistele transilvănene. La 17/29 aprilie 1877, în preajma proclamării independenței, aflăm în **Telegraful român** — reprodus după ziarul **Unirea democratică** din București — textul conferinței, ținute la Bruxelles de profesorul Arntz, despre Suvera-

nitatea României, — publicată și într-o broșură — prin care se afirma că România, indiferent de vexațiunile suferite din partea Inaltei Porți, a fost întotdeauna, în formele statale cunoscute, un stat suveran. În urma bombardării de către turci a orașului Calafat, revista **Familia**, sub titlul **Partea românească a Dunării**, a oferit cititorilor săi o documentată expunere asupra importanței geografice și strategice a marelui fluviu, subliniind necesitatea ca inamicul să fie cât mai grabnic îndepărtat de frontierele țării⁶⁴.

După începerea operațiilor în Balcani, **Albina Carpaților** publica un amplu studiu despre **Armata română**, scris de profesorul I. Al. Lăpedatu. Făcând o lungă incursiune în domeniul istoriei militare românești, bazată îndeosebi pe cercetările lui N. Bălcescu, și a organizării armatei române, autorul afirma cu îndreptățire : „Niciodată momentul de a vorbi despre armata română nu ni s-ar fi putut părea mai nimerit și mai bine ales decât tocmai acum, când toate privirile Europei sînt îndreptate spre țăr-murile Dunării⁶⁴”.

Izgonirea turcilor din Dobrogea a pus în mod firesc și problema reorganizării ei administrative și, îndeosebi, necesitatea intensificării învățămîntului românesc. Problema a fost abordată, cu multă competență, de către profesorul transilvănean Nifon Bălășescu, cunoscut și prin participarea la revoluția din 1848, care a funcționat, un lung număr de ani, ca director al școlilor românești din județul Tulcea. Pînă la declararea războiului, Bălășescu a întemeiat, în partea de nord a Dobrogei, 21 de școli românești. Prin articolul **Școlile române și episcopia română în Dobrogea**, reprodus de **Telegraful român din România liberă**, sub titlul **Români din Turcia**, Bălășescu cerea sprijinirea acestor școli și, totodată, înființarea unor noi școli centrale la Măcin⁶⁵.

Față de abundența creațiilor literare inspirate de campania din Balcani, **Familia** a crezut că este necesară și o cercetare critică a acestora, pentru a se evita promovarea unor scrieri mediocre. Rolul de critic al acestei literaturi și l-a asumat Aron Densușianu, colaborator vechi al revistei lui Vulcan, care, sub forma unor **Epistole literare**, subintitulate **Cintecel de război ale românilor**, a făcut un istoric al poeziei de război românești, constatînd că aceasta a început, cu referire la literatura cultă, odată „cu epoca lui Tudor Vladimirescu”. Dintre vechile creații, Densușianu releva **Marșul oștirii române**, scris de Vasile Cârlova în 1831, **Anul 1840** al lui Grigore Alexandrescu și **Deșteaptă-te Române** al lui Andrei Mureșanu. În legătură cu poeziile de război contemporane, criticînd pe însuși Vasile Alecsandri, Densușianu a dovedit însă mai puțin discernămint, izbutind totuși să formuleze aprecieri judicioase față de unii poeți mai tineri⁶⁶. Cercetarea și aprecierile sale n-au rămas însă fără ecou, N. Iorga, chiar după o tăcere de cinci decenii, considerîndu-le printre cele mai îndreptățite ale timpului⁶⁷.

Pe lângă contribuțiile literare și științifice, revistele **Familia** și **Albina Carpaților** și-au ilustrat adeseori paginile cu numeroase portrete, fotografii, vederi, desene și schițe de pe front și din viața socială a popoarelor balcanice. Chiar în primele numere apărute după izbucnirea războiului, s-au publicat portretele comandanților armatelor beligerante

— țarul Alexandru al II-lea, sultanul Abdul-Hamid al II-lea, domnitorul Carol, marele duce Nicolae, Osman Pașa etc., — precum și numeroase fotografii, reprezentând chipuri de ofițeri și ostași ruși, români, turci. Cele mai multe dintre acestea au fost însă rezervate dorobanților, curcanilor, roșiorilor, călărașilor, artileriștilor și marinarilor români, urmărindu-se popularizarea uniformelor acestora și a armelor lor⁶⁸. În numerele următoare s-au înmulțit ilustrațiile cu privire la scenele de luptă, înfățișându-se succesele artileriei române la Calafat⁶⁹, asaltul asupra Griviței⁷⁰, o luptă între posturile avansate de la Plevna⁷¹, încăierarea pentru un drapel⁷², bătălia de la Șipca⁷³ și, în cele din urmă, după victorie, hora de la Plevna, publicată în același număr cu poezia lui Vasile Alecsandri⁷⁴. Alături de portretele și scenele cu caracter românesc, au apărut ilustrații referitoare la țărani și ostașii sârbi, muntenegreni, albanezi, menite a strânge rîndurile între toate popoarele împilate de stăpînirea otomană⁷⁵. La 6/18 noiembrie 1877, **Familia** anunța plecarea pe front a pictorilor Carol Popp de Szathmary, Sava Henția, ambii din Transilvania, N. Ilescu⁷⁶, care, avînd în frunte pe Nicolae Grigorescu, aveau să aducă războiului de eliberare ofranda creațiilor artei plastice realiste⁷⁷.

În anii următori, **Familia** va reproduce numeroase tablouri și desene ale lui N. Grigorescu, contribuind, astfel, la popularizarea pictorului și a artei române printre transilvăneni.

Amintim, de asemenea, că prima monografie istorică asupra războiului de independență, intitulată **Resbelu orientalu**, pătrunsă de un entuziast suflu patriotic, a fost elaborată de profesorii ardeleni Artemiu P. Alessi și Maximu Popu de la Năsăud, în anul imediat următor războiului, și imprimată apoi la Graz (1880, 724 p.).

Monografia, cuprinzînd numeroase hărți, ilustrații și portrete a fost dedicată, „în semn de înaltă recunoștință și admirație vitezei **Armatei Române, Bravilor săi Conducători. Eroilor Români de la Rahova, Nicololi, Lom Palanca, Grivița, Plevna și Vidin. Demnilor Descendenți ai Marilor Eroii de la Călugăreni, Rahova și Războieni. Umbrelor măreței și de eternă memorie a Eroilor căzuți pentru Romanism**“.

★

De pe planul publicisticii, stimulată neconținut de aceasta, acțiunea pentru susținerea războiului a trecut repede în domeniul social, devenind o preocupare intensă, cu caracter de masă, a întregii societăți românești transilvănene. N-a fost instituție, n-a fost oraș și aproape că n-a fost sat românesc care să nu-și fi adus contribuția materială la acțiunea de înzestrare a tinerei armate române, de ajutorare a ostașilor răniți, precum și a familiilor rămase fără sprijin. Intelectuali de toate categoriile, negustori și meseriași, mari și mici, țărani și muncitori, studenți și elevi, bărbați și femei, s-au grăbit cu toții să îmbrățișeze cauza războiului eliberator și să ofere, pentru susținerea lui, bani, obiecte de îmbrăcăminte, ustensile sanitare, alimente și diferite alte daruri. Remarcabil a fost și numărul voluntarilor transilvăneni care și-au părăsit ogoarele și atelierelor spre a alerga sub drapelele României, pentru a lupta cu arma în mînă pentru libertate și independență.

Concomitent cu difuzarea prin **Familia** a apelului femeilor din Iași, și apoi a celor din București, Bacău, Craiova, Roman și Tecuci, pentru deschiderea de colecte destinate ajutorării răniților, o inițiativă similară s-a anunțat și de către femeile române de la Sibiu. La 5/17 mai, constituindu-se într-un comitet de inițiativă, prezidat de Iudita Măcelariu, soția lui E. Măcelariu, ele au lansat prin intermediul **Telegrafului român**, o **Chemare către toate femeile române din Transilvania**, solicitându-le concursul și contribuțiile pentru același scop⁷⁸. Chemarea de la Sibiu a fost întâmpinată cu mare satisfacție în toate cercurile transilvănene, exemplul femeilor din acest oraș fiind urmat și de femeile și bărbații din alte localități. **Chemarea** a fost reprodusă totodată și de ziarul **România liberă** de la București. Cei dintii care au răspuns apelului au fost intelectualii sibieni, în frunte cu personalitățile predominante ale vieții locale, ca mitropolitul Miron Romanul, care a donat 18 lire turcești aur și 414 lei, Iosif Hodoș, membru al Societății Academice Române din București, 100 fl., Partenie Cosma, deputat în Camera din Budapesta (20 fl.), David Urs de Marginea, colonel pensionar, eroul de la Lissa din 1866 (160 lei), Visarion Roman, directorul Băncii Albina etc.⁷⁹. Nu lipseau din listă nici me-seriași ca tapițerul Naum Nistor care a dăruit 20 lei, sau țărani și țăr-ance care au subscris câte un leu.

La 7/19 mai, ținând seama de bombardarea orașelor românești de la Dunăre de către armata turcă și de faptul că, de la 26 aprilie/8 mai, România se considera în război cu Înalta Poartă, George Barițiu adresa o **Epistolă respectuoasă către femeile române** prin care, salutând inițiativa de la Sibiu, afirma următoarele: „Față de aceste evenimente este peste putință ca femeile noastre dincoace de Carpați să rămână îndărăt... în manifestarea prin faptă a compătimirii și a durerii sufletești către acei bravi ostași loviți de gloanțe, ruși în bucăți de bombe și grenade, înțepați de baionete, tiriți de săbii, călcați, răniți în diverse moduri“ că- rora trebuie să li se dea dovezile de dragoste din partea întregului po- por⁸⁰. În același număr al **Gazetei**, se anunța și depunerea primei con- tribuții, de acest gen, a femeilor din Brașov, donatoarea fiind Sevasta I. Mureșan, soția lui Iacob Mureșan, directorul **Gazetei Transilvaniei**. „Subscrisa — arăta donatoarea — invitată de sfințenia obligațiunii ce o are fiecare suflet român de a sări într-ajutorul fraților de un singe care se află în suferință, și cu atit mai virtos în ajutorul eroilor români, care singeră în luptă pentru apărarea existenței naționale române, ofer pe seama bravilor ostași răniți din România 30 kg. de scame (vată) și ban- daje, invitând pe surorile române la asemenea oferiri cu care sîntem datori consingenilor noștri ostași răniți în bătălie“⁸¹.

La 15/27 mai, se anunța constituirea comitetului românilor din Brașov avînd în frunte pe negustorii Diamandi Manole (președinte), N.T. Ciurcu (casier) și pe profesorul I.A.I. Lăpedatu (secretar)⁸², care a lansat un **Apel filantropic**. Prima listă de subscripție, emisă de comi- tetul brașovean, a fost acoperită de 71 de semnături, în capul ei aflîndu-se negustorul Dimitrie Stănescu cu suma de 1 000 lei aur⁸³. Pînă la 29 mai/10 iunie, sumele colectate de comitetul brașovean s-au ridicat la

cifra de 7.125 lei, care a fost trimisă de Diamandi Manole Societății „Crucea roșie“ din București⁸⁴.

Comitete asemănătoare s-au înființat în cea mai mare grabă și în orașele Cluj (președinte Maria Ilieșiu), Făgăraș (Anastasia Popescu), Oradea (Veturia Roman) care și-au început imediat activitatea⁸⁵.

Alte două apeluri, destinate românilor din comitatele Arad și Bihor, au fost publicate de revista **Biserica și școala**, de la Arad, primul fiind intitulat **O adresă filantropică către femeile române**, iar al doilea **Aviz filantropic către domnii și cărturarii români**⁸⁶.

Acțiunea inițiată de comitetele de femei a provocat însă o puternică reacție din partea guvernului șovinist de la Budapesta, prezidat de contele Kálman Tisza, care, susținând cauza guvernului de la Constantinopol, pentru sprijinirea căruia a organizat și el o vastă colecție publică, a dezlănțuit, prin ziarele sale, o virulentă campanie împotriva comitetelor românești, și îndeosebi împotriva femeilor considerate ca „instigatoare“ contra statului maghiar. Deși opiniile acestor ziare nu reprezentau decît punctul de vedere al guvernului, totuși, unele din ele, au crezut că pot asocia la campania de denigrare întregul popor maghiar, atribuindu-i sentimente pe care acesta, fără îndoială, nu le putea avea. „Noi maghiarii — scria ziarul **Kelet** de la Cluj, în 24 mai 1877, — nu credem că femeile române vor ajuta pe un popor în felonia și rebeliunea sa, și nu se vor compromite pe sine glorificînd faptele călcătorilor de credință, fiindcă — sublinia ziarul șovinist — bărbații de stat ai României, călcători necredincioși de jurămînt, au ridicat cuțitul asupra amicului (asupra turcilor) contra voinței poporului român și au nimicît viitorul țării“. Un ton asemănător întrebunțau și ziarele **Magyar Polgár**, **Hon Hirnok** etc.

Guvernul nu s-a mărginit numai la aceste manifestații de intimidare, ci, pentru a contracara acțiunea filantropică românească, a intensificat și el, prin organele de stat, colecta pentru susținerea armatei otomane, și, totodată, printr-o ordonanță ministerială, a interzis funcționarea comitetelor românești, dînd ordine drastice pentru desființarea lor.

Luînd astfel de măsuri, guvernul contelui Tisza uita că poporul român ducea aceeași luptă pe care o dusesese și poporul maghiar pentru cucerirea independenței sale, luptînd împotriva aceluiași dușman, care, în urma bătăliei de la Mohács (1526), transformaseră Ungaria în pașalic turcesc.

Măsurile luate de guvernul reacționar, ca și noua tensiune creată, în mod stupid, între cele două popoare, nu puteau rămîne fără răspuns din partea presei române, iar acțiunea începută de femeile române pentru sprijinirea armatei ce lupta pentru libertate, nu putea fi întreruptă și lăsată la discreția autorităților șoviniște. La 22 mai/3 iunie, **Telegraful român** de la Sibiu, care publicase **Chemarea** femeilor, răspundea cu îndîrjire și demnitate: „Nu avem putere de a ne opune și nici nu voim a ne opune ordinelor autorităților. Avem însă — preciza ziarul sibian — o putere pe care nici o forță nu ne-o poate răpi. Și aceasta este puterea de iubire a umanității, a singelui și a sacrei noastre religii“. În concluzie, ziarul arăta că, deși comitetele au fost desființate, totuși acțiu-

nea începută se va continua pe cale individuală, donațiile urmînd a se trimite direct „Cruții roșii“ de la București.

Chestiunea avînd și o puternică semnificație politică, răspunsul **Telegrafului** a fost urmat de un alt răspuns al lui George Barițiu, marele ziarist politic al Transilvaniei, a cărui soție — Maria Velisar — și ale cărui fiice — Victoria, Aurelia, Maria, Octavia — se aflau mobilizate în acțiunea de colectare a Brașovului.

Răspunsul lui Barițiu s-a dat prin **Gazeta Transilvaniei**, constituind una dintre cele mai strălucite pagini din istoria presei românești. Intitulat **Spre folosul românilor răniți**, articolul lui Barițiu înfiera aserțiunile șovine și antiumanitariste ale unor ziariști, arătînd că nu poate confunda atacurile acestora cu însăși sentimentele poporului maghiar. În mod abuziv, sublinia Barițiu, „ei își arogă dreptul de a reprezenta opiniunea publică și voința țării, a patriei“ și a tuturor locuitorilor ei, dintre care fac parte și românii⁸⁷. „Ei — afirma în continuare Barițiu, susținînd și justificînd intrarea în război a României — acuză pe bărbații de stat ai acesteia de felonie și trădare“ fiindcă luptă pentru libertatea țării lor, în timp ce noi, ziariștii români, **i-am fi acuzat de trădare și poltronerie dacă ar fi stat cu miinile în sîn, iar astăzi îi gratulăm și îi felicităm pentru patriotismul lor**“. Cit despre acțiunea întreprinsă de femeile române, care urmărea aceleași scopuri ca și „Crucea roșie“ din diferite țări, Barițiu arăta că acestora nu trebuie să le „pese cît de puțin“ de „amenințările fanatice“, ci, mai presus de toate, de „judecata imparțială și dreaptă a Europei creștine și civilizate, care pe noi, românii din acest imperiu, ne-ar înfiera cu stigma de trădători ai singelui nostru, dacă nu am sări în ajutorul fraților noștri de aceeași origine, națiune, limbă, religie; nici măcar cu cîte trei coți de pinză care se pun pe fața morților cînd îi așează în sicriu“. Iată de ce, arăta Barițiu în încheiere, „femeile române vor merge înainte cu pași siguri pe calea ce le arată inima lor, voința națională și exemplul Europei luminate, disprețuind orice metehne ale tiraniei și egoismului ucigător de patrie“⁸⁸.

Răspunsul lui Barițiu, care avea să fie urmat de un răsunător proces⁸⁹, a avut un puternic ecou în întreaga Transilvanie, atitudinea sa fiind considerată un înălțător exemplu de patriotism, ce se cerea urmat fără șovăire. Protestînd împotriva dizolvării comitetelor de ajutorare, brașovenii, în frunte cu protopopul Ion Patricu, au lansat un alt **apel către români**, îndemnîndu-i, ca și **Telegraful**, să acționeze în mod individual. „Apelăm la toți românii dintre Carpați și Tisa — se scria în noul apel — la june și bătrîn, la avut și la sărac, de a da fiecare obolul său pentru alinarea suferințelor fraților noștri din România răniți în război“. Obolul era cerut „în numele umanității, iubirii și legăturii de sînge... de la toți aceia în al căror piept bate o fierbinte inimă de român, de la toți aceia care pentru onoarea secolului, în care trăim, doresc triumful civilizațiunii asupra barbarismului. Dacă iubirea frățească — se afirma în încheiere — ne face să implorăm de la cel de sus ca frații noștri din România să se întoarcă de pe cîmpul de luptă încărcăți de izbîndă și glorie, aceeași iubire ne impune a veni în ajutorul acelora cari au căzut pentru gloria și viitorul neamului românesc“⁹⁰.

Un protest împotriva dizolvării comitetelor și un apel tot atât de înflăcărat, inspirat de George Popp de Băsești, pornea din nordul Transilvaniei, din Sălaj, mobilizînd pe românii septentrionali. „Evenimentele din Orientul Europei — se arăta în apelul din Sălaj — care siliră și pe România să îmbrace haină de război și să-și sacrifice viața și averea fiilor săi pentru apărarea vetrei strămoșilor, ne impun imperios atât din punctul de vedere al umanității, cât și din al legăturii de sînge în care sîntem cu frații noștri cei de dincolo de Carpați, ca să facem și noi ceva pentru alinarea durerilor fraților noștri”⁴⁹¹.

Desființarea comitetelor și atacurile apărute în ziarul **Kelet** au fost stigmatizate nu numai de către publicațiile și luptătorii transilvăneni, ci și de către unele jurnale franceze, germane, de către periodicele transcarpatine, în frunte cu **Românul**, precum și de unele reprezentante ale „Crucii roșii” românești. La 19 iunie/1 iulie, **Familia** comenta scrisoarea de protest trimisă de Constanța Argentoianu ziarului **Kelet**, de la Cluj, prin care se condamnau aserțiunile șoviniste și se elogia spiritul umanitar al femeilor din Transilvania⁹³.

Incurajate și susținute de către ziarele românești de pe ambele versante ale Carpaților și de către principalele personalități patriotice și culturale autohtone, femeile transilvănene și-au continuat cu și mai mare în-suflețire colectele începute, înfruntînd cu îndrăzneală toate riscurile și obstacolele.

La Brașov, acțiunea femeilor a fost condusă de Haretia Stănescu, care, la 3/15 iulie, se adresa „la toate femeile române, din **orice parte de loc**, ca să se grăbească a contribui pe întrecute la alinarea durerilor acelor bravi frați ai noștri cari s-au dus să-și verse sîngele... pentru înălțarea națiunii românești”⁹⁴. Elisabeta Pop și Viorica Mihăilaș, din orașul Năsăud, au „umblat din casă în casă” pentru a însufleți pe urmașii grănicerilor de odinioară⁹⁵. „Învățătoarea” Ana Mărgineanu, de la Timișoara, a colectat 150 fl. La Oradea făcea colecte asemănătoare Veturia Roman⁹⁶, la Alba Iulia — Eufrosina Circea și Eugenia Pipoș⁹⁷, la Făgăraș — Anastasia Popescu, la Abrud — Ana Filip, la Orăștie — Ana Tincu⁹⁸, la Hațeg — Susana Popovici, la Oravița — Eugenia Muntean Aldulianu⁹⁹, la Sighișoara — Ioana Moldovan, n. Boiu¹⁰⁰, la Gherla — Ludvica Borgovan, n. Anton¹⁰¹.

Apelul „Crucii Roșii”, anunța **Familia** la 3/15 iulie, „a aflat ecou și în inimile lugojenilor”¹⁰². „Femeile române — scria revista lui Iosif Vulcan, la 26 iunie, 8 iulie — sînt la înălțimea misiunii lor !... În toate zilele — preciza **Familia** — primim informații noi despre contribuțiile făcute din sate pentru ostașii români răniți. Onoare lor ! Înainte scumpe surori. Să nu rămînă nici un oraș, nici un sat locuit de români de unde să nu se primească pentru acest scop sfînt”¹⁰³.

La Sibiu și Cluj, Iudita Măcelariu și Maria Ilieș, prezidente comitetelor dizolvate, au mobilizat pe elevii și studenții români care le-au apărut împotriva vexațiunilor comise de autorități și au organizat în onoarea lor manifestații de simpatie¹⁰⁴. Alături de acțiunea femeilor de la oraș, se constată acțiunea femeilor de la sate, preotese, învățătoare, țărănci. La Abrud — sat, se înregistrează numele Anei Gall¹⁰⁵, la Miercurea al Aga-

piei Broce¹⁰⁶, la Budiul de Cimpie — satul lui Al. Papiu-Ilarian — numele Amaliei Crișan, n. Macovei, și al Corneliei Pop, n. Papiu¹⁰⁷, la Rășinari al Aureliei Goga — mama poetului — și al Anei Brote¹⁰⁸.

Datorită lor, și altor altora, acțiunea de sprijinire a armatei române a pătruns în toate satele, numărul donatorilor țărani devenind din ce în ce mai impunător. În satul Comloș, de lângă Arad, informează **Familia**, alături de preotul, notarul și învățătorii comunei, și-au oferit contribuția și numeroși țărani — Ion Baloș, Ilie Crigereanu, Iosif Budu, George Musca etc. care figurează în lista satului cu suma de 40 fl. și 20 cruceri¹⁰⁹. La Săliște lista prezentată de preotul Ioachim Mureșean a fost acoperită de 45 semnături țărănești, care au dăruit suma de 193 florini¹¹⁰. În satul Bucium din Munții Apuseni, sat intrat în istorie încă din timpul răscoalei de la 1784, toți locuitorii, relata **Familia** la 26 iunie/7 iulie, se grăbesc, cu mic cu mare, a contribui din inimă pentru aceeași cauză sfântă și românească¹¹¹. **Telegraful român**, din 1/13 decembrie 1877, vestea că în comuna Tilișca, din apropierea Sibiului, datorită învățătorilor Ioan Necșa și Demetriu Iosof, listele de subscripție au fost semnate și de un număr de 43 elevi din clasa I-a primară și de 59 elevi din clasa a II-a, care au dăruit fiecare câte 2 cruceri¹¹².

Alte sate menționate în presa timpului pentru contribuțiile lor au fost Nădabul, Curticiul și Macea, de lângă Arad¹¹³, Moșna și Nemosul, de pe Tirnave¹¹⁴, Șomcuta, de lângă Baia Mare¹¹⁵.

O contribuție care nu poate fi uitată au adus studenții români de la universitățile din Viena și Budapesta. Cei dinții s-au constituit într-un comitet de acțiune patriotică la 24 iulie/5 august, sub președinția lui Octavian Blasianu¹¹⁶, iar cei din Budapesta au organizat o manifestație la 20 octombrie. Sumele colectate cu această ocazie au fost trimise direct „Cruceii roșii“ de la București¹¹⁷. Printr-o telegramă adresată lui I.C. Brătianu, studențimea își exprima în același timp satisfacția pentru bravura dovedită de armata română, mărturisindu-și ferma convingere în victoria ei¹¹⁸. Același entuziasm pentru războiul României se constata și din partea studenților bucovineni, organizați în societatea „Arboroasa“, care, prin George Popescu-Albescu, secretarul societății, au deschis și ei o listă de subscripție, izbutind să obțină o largă contribuție din partea populației. „Nu se găsea atunci în Bucovina — scria unul din istoricii acestei provincii — român conștient care să nu-și fi dat sama de însemnătatea covârșitoare a evenimentelor de la Dunăre, și fiecare se simțea dator de a contribui cu ceva la pregătirea izbindei ce era așteptată cu înfrigurare de toți“¹¹⁹. Ca „studinté din clasa treia normală“ după cum semnala **Telegraful**, a activat în părțile Băii Mari și tinărul Victor Colceru¹²⁰.

Prilejuri fericite pentru intensificarea colectelor l-au oferit și sărbătorirea, la 3/15 iunie, a jubileului de 100 ani de la înființarea episcopiei bisericii catolice din Oradea¹²¹, concertul „Reuniunii de cîntări și gimnastică din Brașov“ de la 4/16 iunie, al cărui venit a fost destinat în întregime ostașilor români¹²², precum și adunarea generală a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“, ce s-a ținut la Blaj la 5/17 august 1877.

Prezența la această adunare a lui George Barițiu, secretarul societății, și a numeroși alți cărturari transilvăneni, a fost cea mai potrivită ocazie pentru mobilizarea tuturor patrioților și reuniunilor transilvănene, participante la adunare.

Printre cei mai zeloși colectanți și donatori trebuie să menționăm pe lângă cei amintiți anterior, pe avocații Desideriu Borbola și Sigismund Borlea de la Baia de Criș¹²³. O deosebită satisfacție a produs la București trimiterea unei ambulanțe sanitare, organizate de către femeile transilvănene, ambulanță care, în tot timpul războiului, a purtat numele de **ambulanța femeilor din Transilvania**.

Pentru a sublinia amploarea luată de acțiunile românilor de peste hotare pentru sprijinirea războiului de independență, **Familia** semnală și contribuțiile femeilor din Bucovina, care, la Cernăuți și Suceava, prin Natalia Hurmuzachi și Elena Popovici, inițiaseră și ele o largă campanie de colecte publice¹²⁴.

Rezultatul colectelor transilvănene a fost mai mult decît remarcabil. Într-un termen de cîteva luni s-au colectat 104.700 franci (lei), 9100 florini, 13 napoleoni, 43 galbeni. În franci aur aceste sume, după calculul făcut de profesorul Valeriu L. Bologa, totalizau 124.700 franci¹²⁵. Tot atît de însemnate au fost și contribuțiile în natură, reprezentînd alimente, vinuri, rachiiuri, tutun, pînză, bocanci și altele care au fost expediate cu vagoanele pe la Orșova, Turnu Roșu și Predeal sau cu carele și căruțele țărănești, care alegeau drumurile cele mai scurte.

Contribuțiile transilvănene au fost primite la București cu o îndreptățită satisfacție. După primirea primei colecte pecuniare de 7120 florini, trimisă la 17 mai 1877 de către Diamandi Manole, președintele „Crucii roșii“, Dimitrie Ghica, scria brașovenilor următoarele : „Vă rugăm să exprimați fraților din Brașov via noastră recunoștință pentru această donațiune; **nu numai suma însemnată trimisă, ci în special iuțeala faptului arată dovada clară a simpatiei și a dragostei**“. Asemenea călduroase mulțumiri au fost exprimate și cu prilejul primirii altor sume și donații¹²⁶.

O contribuție amintită adeseori, dar care n-a fost încă studiată în adîncime, este aceea a voluntarilor. Fiind vorba de cetățenii statului austro-ungar care își părăseau „țara“ în condiții de clandestinitate pentru a se înrola în armata unui stat „străin“, fapt ce implica, pe lângă consecințele de ordin politic pentru relațiile dintre cele două state și un incontestabil risc, nu numai pentru cei plecați, ci și pentru familiile lor, asupra acestei chestiuni întreaga presă românească a păstrat o explicabilă tăcere.

Tot atît de reținute au trebuit să fie și scrisorile schimbate între voluntari și familiile lor, cele mai multe dintre ele, de teama represaliilor, fiind distruse imediat după primire.

Participarea voluntarilor transilvăneni la războiul de independență a fost relevantă, însă, cu însuflețire, de către toți cei care au urmărit ecourile acestui război în Transilvania, și ea constituie și astăzi o problemă a istoriografiei române¹²⁷.

Pentru transilvăneni, ca și pentru bucovineni, chestiunea s-a pus

îndată după începerea ostilităților, cînd la București — avîndu-se în vedere foștii ofițeri români din armata austro-ungară — au început discuțiile în jurul proiectului de lege pentru primirea în armata română a unor ofițeri care au servit pînă atunci în alte armate. Fără a îndemna direct la trecerea acestora peste Carpați, **Familia**, comentînd proiectul de lege enunțat, releva necesitatea unei sporiri a ofițerilor români, atrăgînd, astfel, atenția asupra proiectului de la București¹²⁸. Faptul că, încă din 1875, locotenentul bănățean Moise Grozea, participant la luptele de la Custozza, din 1866, și absolvent apreciat al Institutului geografic din Viena (secția topografie), fusese primit în armata română, iar la 1 septembrie 1877 înaintat căpitan¹²⁹, constituia, de altfel, un precedent dintre cele mai concludente. Atenția guvernului de la București se îndreptase, în primul moment, către generalul Traian Doda de la Caransebeș — la care, pentru a-l solicita, I.C. Brătianu trimisese în mod discret pe E. Carada — și către colonelul David Urs din Marginea, de la Sibiu, ambii cunoscuți în războaiele austriece din anii 1859 și 1866, pensionați între timp¹³⁰. Situația oficială a acestora, amîndoi fiind conducători ai comitetelor școlare ale fostelor regimente românești de grăniceri — Doda fiind, totodată și deputat în parlamentul din Budapesta — ca și refuzul Curții din Viena de a le admite plecarea i-a împiedicat, însă, a da urmare solicitărilor primite, mărginindu-se a contribui la susținerea războiului numai pe calea sugestiilor strategice și a colectelor publice.

Ceea ce n-au putut face Doda — pe lingă care, din însărcinarea lui Brătianu, stăruise insistent și Vincențiu Babeș — și Ursu, a căror trecere peste Carpați ar fi dat naștere și unor complicații politice, au făcut numeroși tineri, care, urmînd entuziasmul vîrstei, n-au ținut seama decît de imperativele adevăratei lor patrii aflate în război. Concomitent cu studenții din țară și cu cei de la Paris, care și-au oferit tinerețea pentru izbînda drapelului românesc, ei reprezentau, după expresia lui N. Iorga, „caldul avînt al ardelenilor¹³¹ ce vedeau în războiul de peste Dunăre propriul război al independenței lor. Cercetări de amănunt, bazate pe anumite scrisori din epocă și documente militare, au scos la iveală numele unora dintre ei. De la Blaj s-au înrolat ca voluntari elevii liceeni N. Căluțiu și Artimescu Pop, eliminați anterior pentru atitudinea lor românească, de la Orăștie N. Ciuceanu, din comuna Bobohalma Petru Drăghici, elev din clasa a V-a, de la Făgăraș, Vincențiu Grama, teolog, Gheorghe Borzea și Ioan Dejean, secretari avocațiali, Ioan Popovici, funcționar la prefectură, Damaschin Popa Radu, arhivar, care au intrat în război ca simpli infanteriști¹³². Alții, ca Gheorghe Diamandi de la Brașov, Nicolae Grancea de la Făgăraș și Adam Hentescu de la Risca (Munții Apuseni), au fost încadrați în serviciul sanitar¹³³. Același fenomen se constată și în Bucovina, de unde se înregistrează plecarea unui grup de elevi de la liceul din Cernăuți și de la școala normală din Suceava, în frunte cu Constantin Popescu (cl. V), care avea să cadă la Calafat. La 23 mai 1877, Ștefan Wolf, directorul liceului din Cernăuți, raporta guvernului că „mai mulți elevi români au fugit în România“. Un alt grup de voluntari bucovineni — Rurcan, Misăilescu, Beuca,

Olariu, Popovici s-au desprins din rîndul studenților de la Universitatea din Cernăuți, doi dintre ei căzînd sub parapetele de la Plevna¹³⁴.

Numele celor mai mulți, plecați îndeosebi din satele Țării Birsei, a Făgărașului și a Sibiului, au rămas însă necunoscute, contopindu-se în marele anonim al ostașilor țării. Numărul lor trebuie să fi fost însă destul de mare, de vreme ce autoritățile și populația orașului Ploiești au ținut să facă unuia din primele grupuri de voluntari o primire cu flori și muzică, fapt care a determinat pe ministrul de externe al Austro-Ungariei, contele Iuliu Andrassy, să protesteze energic pe lângă guvernul de la București și să ceară extrădarea îndrăzneților refugiați¹³⁵.

Pentru a atenua impresia penibilă a protestului și, totodată, pentru a obține extrădările solicitate, Andrassy a ținut, în același timp, să asigure pe Ioan Bălăceanu, agentul României la Viena, că „vinovații” nu vor fi sancționați, guvernul său mulțumindu-se numai cu reîntoarcerea lor¹³⁶. Concomitent cu protestul menționat, s-au luat măsuri severe pentru paza frontierelor, spre a împiedica trecerea altor tineri însuflețiți de ideea independenței României. M. Kogălniceanu a respins însă cererea cancelarului austro-ungar, ținînd totodată să-i amintească ajutorul pe care, el, ca ministru de interne și prim ministru al Moldovei, l-a dat patrioților maghiari în anii 1859—1860. Pentru a da însă satisfacție guvernului austro-ungar, Kogălniceanu a declarat totuși, în mod pur formal firește, că va refuza admiterea în armată a voluntarilor sosiți din Austro-Ungaria¹³⁷. Un grup de voluntari bucovineni — elevi de liceu —, pentru a se evita un nou conflict diplomatic, a fost obligat să se reîntoarcă la locul său de origine¹³⁸.

Nici protestul guvernului de la Viena și nici declarațiile „diplomatice” ale lui Kogălniceanu n-au pus însă capăt afluenței de voluntari transilvăneni care și-a continuat cursul împinsă de un irezistibil entuziasm patriotic.

Dintr-un raport înaintat autorităților superioare, la 13 iunie 1877, de către colonelul Gecez, comandantul cercului de recrutare al Regimentului 31 Infanterie Sibiu, rezulta că din circumscripțiile militare Săliște și Rășinari ar fi trecut în România un număr de 1675 tineri, numărul total al celor fugiți, din județul Sibiu, fiind de 3843¹³⁹. Aflînd de această situație, la 30 iunie 1877, primul ministru al Ungariei, Kálmán Tisza, a trimis o circulară prefectilor de județe Brașov, Sibiu, Tîrnava Mare, Mureș, Turda, Făgăraș, Trei Scaune, Ciuc și Bistrița-Năsăud, anunțîndu-i că „numeroși vagabonzi obligați la serviciul militar, de asemenea, fete tinere, trec din Ungaria în Principatul vecin fără legitimații sau pașapoarte”. Tisza le cere totodată propuneri pentru a se putea împiedica această „dezertare masivă”. Printre propunerile făcute de prefecti a fost, în primul rînd, aceea ca părinții acestor tineri să fie sancționați pentru fuga fiilor lor, iar aceștia să fie extrădați de către guvernul român¹⁴⁰.

Niciuna din aceste măsuri nu avea să dea însă rezultatele așteptate de guvernul maghiar.

Un alt motiv de îngrijorare a guvernului maghiar în această perioadă l-a constituit apariția, în regiunea Mureșului de sus, a unor hărți cu

privire la viitoarele frontiere ale României, care cuprindeau și Transilvania, un exemplar din această hartă fiind trimis, fără să se știe de către cine, preotului Ștefan Branea din comuna Aluniș (Măerău), județul Mureș. Harta a fost arătată de către preot la mai mulți dintre amicii săi. Concomitent cu apariția hărții, autoritățile au fost informate și de ținerea unor consfătuiri secrete românești — în județele Mureș, Turda, Cluj, Bistrița. Dintr-un raport al prefectului județului Mureș, baronul Desideriu Bánffy, înaintat Ministerului de Interne, aflăm că astfel de consfătuiri s-ar fi ținut ia 30 iunie în comuna Răzoare, cu participarea Doctorului Ioan Rațiu, la 8 august în orașul Reghin, convocată de protopopul Crișan, la 10 septembrie în Teleac, obiectul discuțiilor acestora formându-l ipoteza unei noi revoluții în Transilvania și, totodată, viitoarea împărțire administrativă a acestei provincii¹⁴¹.

În realitate, consfăturile avizate n-au avut alt scop decît intensificarea colectelor de ajutor pentru răniții și familiile celor căzuți pe front, și, totodată, chestiunea voluntarilor și tinerilor care voiau să treacă peste Carpați, ea devenind o preocupare mai largă decît s-a crezut în primul moment.

Un însemnat număr de voluntari, care au solicitat încorporarea în armata română, au venit și din Valea Timocului și din ținuturile de peste Dunăre, stăpînite de turci, pentru a evita astfel recrutarea în armata otomană și pentru a contribui la îngenunchierea inamicului secular¹⁴².

Un loc proeminent în galeria voluntarilor de peste munți îl ocupă amintitul Moise Grozea, care, în calitate de ofițer de stat major, a condus la 30 august/11 septembrie coloana principală de atac împotriva Griviței, aducînd, astfel, o contribuție de seamă la cucerirea puternicei redute. Pentru vitejia dovedită cu acest prilej, Grozea a fost citat prin ordin de zi pe întreaga armată, decorat cu „Steaua României“ și înaintat la gradul de maior. În tot timpul campaniei, el a îndeplinit și funcția de corespondent de război al **Gazetei Transilvaniei**¹⁴³ și a purtat o bogată corespondență cu primul redactor al acesteia, Aurel Mureșanu, și cu soția sa Elena, fiica lui Iacob Mureșanu, rămasă la Brașov. Douăzeci din aceste scrisori, în care se află exacte și largi referințe asupra luptelor de la Nicopole, Grivița și Plevna, au fost publicate în 1927 de către Sextil Pușcariu¹⁴⁴. Ele constituie una din cele mai sigure surse pentru studierea războiului din 1877 și a contribuției armatei române. Mîndria de a fi ofițer al armatei române, după ce luase parte la războiul austriac din 1866 împotriva Italiei, se desprinde elocvent din scrisoarea trimisă soției sale, la 25 iunie 1877, în momentul cînd plecase de la Caracal spre Dunăre. „Astăzi — scria viteazul căpitan — este o zi însemnată în viața mea, adică astăzi sînt 11 ani de la bătălia de la Custozza unde mi-am făcut datoria fără a ști pentru ce. Cu atît mai mult știu acum pentru ce o să mă lupt“¹⁴⁵.

Atît Grozea, cît și toți ceilalți voluntari transilvăneni și bucovineni știa, într-adevăr, pentru ce au plecat să se bată : pentru cucerirea independenței României și apropiatei eliberări a provinciilor lor natale. Încă înainte de terminarea războiului, la 14/26 noiembrie 1877, M. Grozea, a

cerut și dobândit cetățenia română, legându-se definitiv de patria mamă. În ziua următoare, **Gazeta Transilvaniei** publica următoarea telegramă, sosită din București : „Eroicul căpitan Grozea a fost împămîntenit ieri în aplauzele unanime ale deputaților adunării naționale”¹⁴⁶. În 1887, avea să fie înaintat la gradul de general.

Ațiunea organizată de femeile române din Transilvania și Bucovina, pentru ajutorarea ostașilor răniți, ca și acțiunea voluntarilor, au provocat o aprigă polemică între ziarele românești și ziarele guvernului șovinist maghiar, care au acuzat presa și populația română de agitație împotriva statului, cerînd măsuri pentru împiedicarea lor. Respingînd acuzațiile aduse și transpunînd problema în cadrul istoric al situației poporului român din Austro-Ungaria, **Gazeta Transilvaniei** scrie la 12/24 mai : „Agitațiunile noastre în Transilvania și Ungaria nu datează de azi... Ele sînt seculare și-și aflară expresiunea însutită în istoria țării, în legile ei, în care **olah națio** e condamnată la servitutea barbară, la întunecime perpetuă, la sălbăticie completă”¹⁴⁷.

În protestul lor împotriva oprimării naționale, ziarele române transilvănene nu aveau în vedere numai situația românilor din Transilvania, ci puternic stimulate de victoriile din Balcani, și pe a celor din Bucovina, supuși aceluiași regim de deznaționalizare.

Sărbătorindu-se în 1877, de către guvernul din Viena, un secol de la anexarea Bucovinei, societatea studenților bucovineni, **Arboroasa**, a protestat împotriva serbărilor și a denunțat condițiile în care se guverna provincia lor. Un număr de 5 studenți au fost arestați și trimiși în judecată, iar societatea desființată sub învinuirea de „înaltă trădare”¹⁴⁸. Unindu-și glasul cu al bucovinenilor, ziarul **Telegraful român**, subliniind măsurile de deznaționalizare aplicate de guvernul austriac în Bucovina, scrie, la 20 noiembrie/2 decembrie, că, în ciuda tuturor persecuțiilor, „românii autohtoni ai Bucovinei nu încetară nicicînd a se simți și de a se ține ca atari de acei frați ai lor cu care avură și au una și aceeași mamă istorică : Moldova”¹⁴⁹.

Precauțiunea, arătată pînă în ajunul războiului, a început să fie înlocuită cu o atitudine din ce în ce mai îndrăzneată, la 8 aprilie 1878, **Gazeta Transilvaniei**, scriind în mod ferm „că **poporul român conștient de forța și vitalitatea sa... se va năzui să ajungă să poată serba și marea sărbătoare a unității sale**”.

În același an, elogiul eroismului românesc și al puterii statului român era făcut, prin deputatul Partenie Cosma, de la însăși tribuna Camerei din Budapesta. În ședința din 25 noiembrie 1878, consacrată discuției la mesajul tronului, deputatul român, criticînd politica urmată de guvernul maghiar în timpul războiului, a arătat că, atunci cînd „a bătut ora pentru e-luptarea (cucerirea) independenței patriei, toți românii au sărit ca unul înaintea redutelor inexpugnabile ale celui mai cumplit și viteaz inamic, ce e drept — adăuga oratorul — însoțiți de surisul curios și compătimitor al Europei, dar că în curînd s-au reîntors întîmpinați în calea lor de triumf de admirația și stima Europei, pentru că au dovedit, în mod eclatant, în-

întea lumii, că acolo, jos, la Dunăre, există un popor brav și tânăr care-și cunoaște chemarea sa europeană și este în stare a și-o împlini, un popor a cărui alianță poate fi prețioasă pentru ori și cine. Nici o înțelegere nu se va putea face cu România — preciza Partenie Cosma — atita timp cît în Imperiul austro-ungar cu elementul românesc vom trata tot așa cum am tratat pînă acum¹⁵⁰.

Victoriile din Balcani și recunoașterea independenței României au oferit presei transilvănene prilejul de a trage și anumite concluzii, de ordin politic, referitoare la viitorul întregului sud-est european, războiul de la 1877 depășind, prin consecințele sale, caracterul unui simplu război între ruși și turci. „Pe fruntea anului 1877 — scria Aurel Mureșanu, în **Gazeta Transilvaniei**, la 30 decembrie același an — a fost scrisă regenerarea orientului, reinvierea vechii glorii române... Niciodată singele care s-a vărsat pe cîmpiile Bulgariei nu va putea înainta cauza despotismului, ci din acest singe nobil de viteji va răsări numai libertatea și independența popoarelor orientului... Rusia însăși va trebui să se împărtășească de toate bunătățile libertății, introducînd constituționalismul și în țările sale. Iar căderea Turciei — adăuga Mureșanu făcînd o evidentă aluzie la situația din Austro-Ungaria — va fi un memento pentru toate statele și guvernele lumii, că numai în mulțumirea popoarelor, numai pe a lor libertate se pot funda durabil regatele și împărățiile... Cu un simț profund de bucurie și încredere — afirma autorul articolului în încheiere — ne luăm dar ziua bună de la anul 1877, de la care se va data (va începe — V.N.), o nouă epocă strălucită a orientului european“. Constatări tot atît de optimiste se desprindeau și dintr-un articol al lui Timotei Cipariu, publicat în anul 1878, după recunoașterea independenței României de către Congresul de la Berlin, în **Calendarul** de la Blaj. „Anul 1877 — sublinia marele erudit — a fost înălțare pentru cei umiliți, umilire pentru cei îngimfați... Anul 1878 formează aurora plăcută a unui viitor plin de glorie... În inimile multor nenorociți a semănat mari sperări“.

La începutul anului 1879, ziarul **Telegraful român** publica informația, semnificativă pentru caracterul ei de masă, că doamnele române din Transilvania au început să poarte după victoria de la Plevna, ca semn de modă nouă, un nou tip de pălărie românească, numit **pălăria sau căciula dorobanțului**. Modelul căciulii îl alcătua vechea căciulă a lui Mihai Viteazul, ce avea fixată, pe partea dreaptă, o cocardă tricoloră și o pană de curcan, așa cum purtaseră dorobanții în victorioasele lor bătălii¹⁵¹.

Războiul pentru cucerirea independenței României a fost astfel, prin contribuțiile și sacrificiile comune, o expresie a solidarității întregului popor român de pe ambele versante ale Carpaților, și el a constituit un puternic impuls în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale — un preludeu al înfăptuirii ei.

- 1 *Telegraful român*, 1877, nr. 30.
- 2 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 30, 31.
- 3 *Familia*, 1877, nr. 19, p. 225.
- 4 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 35.
- 5 *Telegraful român*, 1877, nr. 37.
- 6 Idem.
- 7 *Familia*, 1877, nr. 20, p. 238.
- 8 Idem, nr. 20, p. 251—252.
- 9 *Telegraful român*, 1877, nr. 40.
- 10 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 47—50.
- 11 *Familia*, 1877, nr. 26, p. 311.
- 12 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 51.
- 13 *Familia*, 1877, nr. 29, p. 347.
- 14 Idem, p. 30.
- 15 *Istoria României*, IV, p. 347.
- 16 *Telegraful român*, 1877, nr. 68, 28 aug./9 septembrie.
- 17 *Familia*, 1877, nr. 35, 28 aug./9 sept.
- 18 *Luarea redutei Grivița*, „*Gazeta Transilvaniei*”, 1877, 8/20 septembrie, nr. 70; *Din fața Plevnei*, ibidem, 1877, 11/23 septembrie nr. 71; *Lupta de la Grivița*, idem, nr. 72; *Părere despre românii dinaintea Plevnei*, „*Telegraful român*”, 1877, 20 oct. (1 noiembrie, nr. 83, după publicația franceză „*Memorial diplomatique*”).
- 19 *Telegraful român*, 1877, nr. 87.
- 20 *Familia*, 1877, nr. 41, p. 490.
- 21 Ibidem, 1877, nr. 20, p. 240.
- 22 *Familia*, 1877, nr. 43, p. 514—515.
- 23 *Telegraful român*, 1877, 13/25 noiembrie, nr. 90; 27 nov./9 decembrie, nr. 94.
- 24 *Familia*, 1877, nr. 47, p. 563.
- 25 Idem, p. 563.
- 26 *Familia*, nr. 38, p. 454.
- 27 Ibidem, nr. 48, p. 574.
- 28 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, n. 94.
- 29 *Telegraful român*, 1877, nr. 95.
- 30 *Telegraful român*, 1877, nr. 96.
- 31 *Familia*, 1877, nr. 49, p. 586.
- 32 *Telegraful român*, 1877, nr. 99.
- 33 *Familia*, 1877, nr. 51, p. 619.
- 34 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 100.
- 35 Pentru alte relații vezi Florian Moldovan, *Presa ardeleană și bănățeană în spațiul războiului de independență*, în „*Presa noastră*” 1967, nr. 4, p. 25—72.
- 36 *Familia*, 1877, nr. 22, p. 255.
- 37 *Transilvania*, 1877, n. 12, p. 143.
- 38 Idem.
- 39 *Gazeta Transilvaniei*, 1878, 12/24 ianuarie, nr. 3; *Albina Carpaților*, 1878, nr. 2, p. 244.
- 40 *Gazeta Transilvaniei*, 1878, nr. 6; *Albina Carpaților*, 1878, nr. 22, p. 257; *Familia*, 1878, nr. 3, p. 87.
- 41 *Gazeta Transilvaniei*, 1878, nr. 9; *Albina Carpaților*, 1878, nr. 22, p. 255.
- 42 *Albina Carpaților*, 1878, nr. 26, p. 314.
- 43 *Albina Carpaților*, 1878, nr. 26, p. 303; *Familia*, 1878, p. 87.
- 44 Ibidem, nr. 21, p. 244; *Gazeta Transilvaniei*, 1878, nr. 5.
- 45 *Gazeta Transilvaniei*, 1878, nr. 12; *Albina Carpaților*, 1878, nr. 26, p. 409.
- 46 *Albina Carpaților*, 1878, nr. 24, p. 272.
- 47 *Albina Carpaților*, 1878, nr. 21.
- 48 Teohari Alexi, *Romänische Kunst-Diktionen*, Brașov, 1880.
- 49 *Familia*, 1877, n. 46, p. 550—551.
- 50 G.C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*. București, 1966, p. 670.

- 51 George Sion, *Imnuri pentru Crucea Roșie*, București, 1877, *La Plevna*, dramă în versuri într-un act, București, 1878. În anul 1883 drama lui Sion avea să fie tradusă și în limba maghiară de profesorul Ion Goldiș de la Arad, viitorul episcop Iosif Goldiș.
- 52 *Familia*, 1877, nr. 23, p. 265.
- 53 *Transilvania*, 1877, nr. 12, p. 144.
- 54 *Familia*, 1877, nr. 24.
- 55 *Idem*, 1877, nr. 27, p. 317.
- 56 *Transilvania*, 1877, nr. 12.
- 57 *Telegraful român*, 1878, nr. 7—11.
- 58 *Gazeta Transilvaniei*, 1878, nr. 1, 5/17 ianuarie.
- 59 *Scane pentru cei răniți*, în *Familia*, 1877, 18/30 sept., nr. 38.
- 60 *Cununi de lauri*, în *Familia*, 1877, 19/30 dec., nr. 61, p. 601.
- 61 *Armata română*, în *Familia*, 1878, nr. 504.
- 62 *Poemul dramatic Plevna; 28 noiembrie — Aniversarea căderii Plevnei*, în „Familia”, 1877, p. 597—599.
- 63 Ioan Lupaș, *Istoria românilor pentru cursul superior*, București, 1944, p. 469. Într-o scrisoare a protopopului Nicolae Borzen de la Făgăraș, publicată de Sextil Pușcariu în 1927, aflăm următoarele: „Poporul nostru într-ascuns povestea că dacă cade Plevna, atunci armata română se va întoarce spre a cuprinde Ardealul” (*Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927, p. 197). Zvonul, combătut puternic de autorități, circula și în Banat, el continuând să înflăcăreze spiritele chiar și mai tirziu. La 28 februarie 1878, episcopul Lugojului, V. Mihaly, îi scria lui Beniamin Densușianu, vicarul Hațegului, că știe că „în poporul nostru de rind s-ar lăți faima că la primăvara viitoare Transilvania, cu ajutorul guvernului rusesc, are să fie anexată de către România”. Vicarul era îndemnat să-și lămurească credincioșii (L. Maior, *Contribuții documentare la eoul războiului de independență în Transilvania*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Series Historia, 1973, fasc. 1, p. 79—80). Astfel de zvonuri circulau și în satele dinspre frontiera Moldovei, la Bilbor ele fiind înregistrate de preotul Tăslăoanu în care le-a comunicat mai tirziu fiului său Octavian C. Tăslăoanu, redactor al revistei *Luceafărul*.
- 64 *Albina Carpaților*, 1877, p. 1—4, p. 7.
- 65 *Telegraful român*, 1877, nr. 85.
- 66 *Familia*, 1877, nr. 38—55.
- 67 N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, 1934, I,
- 68 *Familia*, 1877, p. 317, 568, 569; *Albina Carpaților*, 1877, p. 127.
- 69 *Albina Carpaților*, 1878, p. 307.
- 70 *Familia*, 1877, p. 593.
- 71 *Albina Carpaților*, 1977, p. 113.
- 72 *Familia*, 1877, p. 533.
- 73 *Albina Carpaților*, 1877, p. 70.
- 74 *Albina Carpaților*, 1878, p. 409.
- 75 *Idem*, 1878, p. 11, 59, 234.
- 76 *Familia*, 1877, nr. 45, p. 549.
- 77 Scriitorului transilvănean George Coșbuc aveau să i se datoreze, pe lângă volumul de poezii *Cîntec de viteză*, și primele monografii populare asupra acestui război, publicate în 1899: *Războiul pentru neatîrnare povestit pe înțelesul tuturor* și *Povestea unei coroane de oțel* (București, 1899).
- 78 *Telegraful român*, 1877, nr. 36. Chemarea purta următoarele semnături: Iudita Măcelariu, Maria Hamza, Ana Bechnitz, Maria Cosma, Caliope Boiu, Ioana Bădilă, Ana Hodoș, Marina Roman, Elefteria Cristea, Agnes Popa, Iosefina Răuciu, Alexandrina Matei, Aneta Stoica, Maria Cunțian, Ana Moga, Sofia Popa, Sabina Brote, Maria Onițiu, Maria Străulea, Constanța Tobias, Elena Adamovici, Elena Popescu, ș.a.
- 79 *Telegraful român*, 1877, 22 mai/3 iunie, nr. 40. Lista se continuă cu numeroși alți donatori, dintre care amintim pe cei mai cunoscuți pentru activitatea lor obștească: Iosif Sterca-Suluțiu (100 fl.), Elie Măcelariu (50 lei), Paul Dunca (2 na-

- poleoni aur, 20 fl. argint, 40 lei), D.P. Barcianu (5 fl.), Iacob Bologa (100 lei), Ioan Rechnitz (100 lei), Zaharia Boiu (20 lei), N. Petra-Petrescu (10 lei).
- 80 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, 8/20 mai, nr. 35.
- 81 Ibidem, 1877, 8/20 mai.
- 82 Ibidem, 1877, nr. 37, 15/27 mai.
- 83 Ibidem, 1877, nr. 37.
- 84 *Familia*, 1877, nr. 22, p. 272.
- 85 *Familia*, 1877, nr. 22.
- 86 *Biserica și școala*, 1877, 24 mai, 19 iunie.
- 87 Faptele aveau să dea dreptate și de astă dată lui Barițiu, fiindcă la colțele pentru ajutorarea răniților români au contribuit și un număr de meseriași maghiari din orașul Cluj (Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, în *Transilvania*, Sibiu, 1941, nr. 5—6). Alți meseriași din Blaj au aprins luminile împreună cu întregul oraș în noaptea când s-a primit vestea căderii Plevnei (Sextil Pușcariu, *op. cit.*, iar poetul maghiar Arany Iános a scris în genul lui Petöfi un însuflețit poem intitulat *Plevna*, în care a elogiat bravura ostașilor români.
- 88 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 39.
- 89 Procesul lui G. Barițiu s-a judecat în fața Curții cu jurați de la Sibiu la 30 aprilie 1879. Jurații sași, meseriași cu toții, l-au achitat însă în unanimitate. A se vedea *Darea de seamă asupra procesului politic de presă al d-lui George Barițiu*, Sibiu, 1879. Alte procese pentru declarații asemănătoare au fost intentate în aceeași perioadă și d-lui N.F. Negruzzi, redactorul publicației *Cărțile sâteanului român* de la Gherla (*Gazeta Transilvaniei*, 23 oct./14 nov. 1877) și avocatului Francisc Hossu Loghin de la Deva (*Gazeta Transilvaniei*, 30 oct./11 nov. 1877).
- 90 Alături de protopopul Petricu mai poartă alte 15 semnături de intelectuali și negustori: N. Străvoiu, Diamandi Manole, I.T. Popovici, D. Ion Ciovicu, N.S. Baboianu, Dr. Ioan Neagoe, N.T. Ciurcu, Ion Lenger, Ion Al. Lepădatu, Const. I. Popescu, George Barițiu, G.B. Pop, Iacob Mureșeanu, D. Densușianu.
- 91 *Familia*, 1877, nr. 23.
- 92 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, 17/29 mai.
- 93 *Familia*, 1877, nr. 25, p. 298.
- 94 *Familia*, 1877, nr. 27.
- 95 Ibidem, 1877, nr. 27.
- 96 Ibidem, 1877, nr. 24.
- 97 Ibidem, nr. 28.
- 98 Ibidem, nr. 26.
- 99 Ibidem, nr. 28.
- 100 Ibidem, 1877, nr. 31.
- 101 Ibidem, 1877, nr. 43.
- 102 Ibidem, 1877, nr. 27.
- 103 Ibidem, nr. 26, p. 306.
- 104 *Familia*, 1877, nr. 24, p. 283.
- 105 Ibidem, 1877, nr. 26, p. 306.
- 106 Ibidem, 1877, nr. 28.
- 107 Ibidem, nr. 31.
- 108 *Telegraful român*, 1877, nr. 40.
- 109 *Familia*, nr. 35.
- 110 *Telegraful*, nr. 55.
- 111 *Familia*, 1877, nr. 26, p. 306.
- 112 *Telegraful român*, 1877, nr. 98.
- 113 *Familia*, 1877, nr. 26.
- 114 *Telegraful român*, 1877, nr. 40.
- 115 *Telegraful*, 1877, nr. 96.
- 116 *Familia*, 1877, nr. 30. Din comitet mai făceau parte B. Mihail Lazăr, Sterie Ciurcu, I. Popescu, V. Niculescu, C. Popescu, A. Delimarcu, Ion Cornea, N. Negură și I. Clase.
- 117 *Familia*, 1877, nr. 43.
- 118 Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 210.
- 119 I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatarnare asupra românilor din Bucu-*

- vina și Basarabia, București, 1927, p. 175.
- 120 *Telegraful român*, 1877, nr. 86.
- 121 *Familia*, 1877, nr. 22.
- 122 *Ibidem*, 1877, nr. 25.
- 123 *Familia*, 1877, nr. 23.
- 124 *Familia*, 1877, 14 iunie/1 iulie, nr. 25, p. 217.
- 125 Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții din războiul de independență*, în *Transilvania*, Sibiu, 1941, nr. 5, p. 40.
- 126 Vezi pentru alte detalii și precizări: Mircea Păcurariu, *Ecoul războiului de independență în Telegraful român*, din Sibiu, în revista *Mitropolia Ardealului*, 1967, nr. 4—5, p. 315—344; Vladimir Diculescu, *Războiul pentru cucerirea independenței României — prilej de manifestare a unității de conștiință națională la românii din Transilvania și Banat*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1968, nr. XII, p. 25—30; Aurora Dolga, *Ecoul războiului de independență din 1877—1878 în Banat*, în *Studia Historica*, Cluj, XIII, fascicula 1, p. 85—96.
- 127 Vezi Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, București, 1927; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, I. București, 1939, p. 190; Valeriu L. Bologa, *Ajutorul românilor ardeleni pentru răniții războiului independenței*, în *Transilvania*, Sibiu, 1841, nr. 5—6, p. 390—391; Ioan Lupas, *Istoria românilor*, manual pentru cursul superior, ed. XV, Sibiu, 1944, p. 469—470; Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1945, p. 235—236; *Istoria României*, IV, 1964, p. 612 etc.
- 128 *Familia*, 1877, 22 mai/3 iunie, nr. 21, p. 256.
- 129 Dr. A.P. Alessi și Maxim Pop, *Rezbelu orientalu ilustrat*, Graz, 1878.
- 130 I.C. Brăteanu, *Acte, cuvântări*, București, 1935, IV, p. 79.
- 131 N. Iorga, *op. cit.*, X, p. 190.
- 132 Valeriu L. Bologa, *op. cit.*, p. 390. Gheorghe Diamandi terminase facultatea de medicină din Viena. La declanșarea războiului s-a înscris ca voluntar în armata română și a participat la luptele de la Plevna. Nicolae Grancea, student al facultății de medicină din București, și-a oferit serviciile ca subchirurg și a fost rănit la asaltul Griviței din 30 august. Vitejia sa a fost decorată cu „Virtutea militară” și „Steaua României”. Adam Hențiescu a luat parte la aceeași bătălie, în calitate de caporal, în batalionul II vânători și a fost și el rănit.
- 133 I. Nistor, *op. cit.*, p. 175.
- 134 Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 201, 208.
- 135 N. Iorga, *Correspondance diplomatique sous le roi Charles Ier*, Paris, 1923, p. 276.
- 136 *Idem*, 272.
- 137 *Ibidem*, p. 273.
- 138 *Istoria României*, IV, p. 612.
- 139 L. Maior, *Contribuții documentare la ecoul războiului de independență în Transilvania*, *loc. cit.*, p. 84—86.
- 140 *Ibidem*.
- 141 Arhivele Statului Tirgu Mureș, 1877, nr. 1 (confidențial), nr. 934. Surse semnalate de I. Ranca, directorul arhivelor.
- 142 I.I. Nistor, *op. cit.*, p. 185.
- 143 *Gazeta Transilvaniei*, 1909, nr. jubiliar; iunie, p. 122.
- 144 Sextil Pușcariu, *Douăzeci de scrisori ale lui Moise Grozea din războiul de la 1877*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, IV, 1926—1927, p. 229—249.
- 145 Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 232.
- 146 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, 15/27 decembrie, p. 98.
- 147 *Gazeta Transilvaniei*, 1877, nr. 36.
- 148 Teodor Bălan, *Procesul (Arboroasei)*, 1875—1878, Cernăuți, 1937.
- 149 *Telegraful român*, 1877, nr. 92, 93.
- 150 T.V. Păcăjean, *Cartea de aur*, VI, Sibiu, 1910, p. 680.
- 151 *Telegraful român*, 1878, 17 ianuarie.

DIE RUMÄNEN AUS TRANSSILVANIEN UND DER UNABHÄNGIGKEITSKRIEG VON 1877—1878

(Zusammenfassung)

Verfasser beschäftigt sich in dieser Arbeit ausführlich mit dem Widerhall, der in den Herzen und im Bewusstsein der Rumänen Transsilvaniens durch den Unabhängigkeitskrieg Rumäniens während der Jahre 1877—1878 geweckt wurde.

Die Heldentaten und Opfer der rumänischen Soldaten, die die Donau überquerten, um einer jahrhundertalten Unterjochung ein Ende zu bereiten, wurden mit lebhaftem Interesse von den Rumänen aus Transsilvanien verfolgt. In diesem Sinne hat die Presse eine besondere Rolle gespielt. Eine Reihe von Zeitungen und Zeitschriften, wie zum Beispiel „Telegraful Român“, „Gazeta Transilvaniei“ und „Familia“ veröffentlichten verschiedenes Informationsmaterial über den Kriegsschauplatz, publizierten Gedichte, die den braven rumänischen Soldaten gewidmet waren, brachten Reportagen u.a.m. Daraus ging hervor, dass die gesammte rumänische Nation sich auf die Seite des rumänischen Heeres stellte, das eine feindliche Festung nach der anderen eroberte.

Doch die Unterstützung der Rumänen jenseits der Karpaten blieb nicht nur auf Worte beschränkt, sondern äusserte sich auch in der materiellen Hilfe, die sie ihren Brüdern sandten. Trotz der Versuche seitens der ungarischen Behörden, solche Aktionen zu vereiteln haben in zahlreichen Städten und Dörfern Transsilvaniens die Rumänen verschiedenster Berufe, Männer, Frauen, Schüller und Studenten sich beeilt, die gerechte Sache des Befreiungskrieges zu unterstützen. Es wurden für die rumänischen Frontsoldaten Gelder, Kleidungsstücke, sanitäres Material, Nahrungsmittel und andere Geschenke gesammelt.

Ein anderer Aspekt dieser Solidarität, der vom Verfasser besonders unterstrichen und bisher wenig untersucht wurde, bilden die Freiwilligen. Es handelt sich in diesem Fall um rumänische Bürger des österreich-ungarischen Staates, die heimlich die Karpaten überquerten damit sie sich in die rumänische Armee einreihen sollen. Auch in dieser Hinsicht bringt der Verfasser wichtige Beiträge zur besseren Kenntnis der Probleme, die den Gegenstand der vorliegenden Arbeit bilden.

APORTUL TINERETULUI LA LUPTA PENTRU ÎNFĂPTUIREA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN

AL. MATEI, M. OPREA

Cercetarea oricăror evenimente istorice duce, firesc, la concluzia că acestea nu au loc întâmplător, că ele nu sînt opera întâmplării, a hazardului. Cu atît mai mult, evenimentele mai deosebite — cele care constituie momente importante, de trecere de la o etapă istorică la alta — nu pot fi privite decît ca rezultat al unor procese mai mult sau mai puțin îndelungate și cu multiple și adînci rădăcini în viața economică, social-politică și spirituală a unui popor. Din rîndul acestora face parte și evenimentul, de mare însemnătate pentru poporul român și cu urmări hotărîtoare în desfășurarea ulterioară a istoriei sale, și anume desăvîrșirea, la 1918, a statului național unitar.

Evenimentele istorice, de însemnătatea celui pecetluit la 1 Decembrie 1918 de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, nu sînt rezultatul unor hotărîri spontane, nici rodul strădaniilor unei singure generații, ci încununarea unui proces desfășurat de-a lungul cîtorva secole, izbînda unor lupte îndelungate și a unor acțiuni purtate, succesiv, de multe generații. Tot astfel, înfăptuirea Unirii Transilvaniei cu România, respectiv încheierea procesului de formare a statului național român unitar, este rezultatul unui lung și neîntrerupt proces istoric, început în plin Ev Mediu, în epoca din care poporul român este nevoit să trăiască și să se dezvolte în trei state politice separate : Țara Românească, Transilvania și Moldova.

În desfășurarea acestui complex proces istoric — cu toată măreția faptei lui Mihai Viteazul, aceea de a fi unit pentru prima dată sub un singur sceptru, la 1599—1600, cele trei țări românești — lupta pentru înfăptuirea unui stat național unitar va lua forme concrete și va cunoaște manifestări mai susținute numai începînd din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Acțiunile desfășurate de-a lungul acestui secol și în primele două decenii ale celui următor constituie tot atîtea trepte ce jalonează anevoiosul, dar și ireversibilul, proces ce se va încheia odată cu alăturarea ultimei mari provincii românești la cele care, unite mai înainte, puseseră bazele României moderne —, acțiuni la a căror organizare și desfășurare, alături de generațiile mai vîrstnice, și-a adus un aport, de loc neglijabil — dar, pînă în prezent, insuficient subliniat — și tineretul.

Este știut că, în toate epocile istorice, tineretul s-a încadrat în mișcarea progresistă generală, fiind, întotdeauna, nu numai purtătorul ideilor înaintate și militantul activ și tenace pentru transpunerea lor în viață,

dar și cel care, de fiecare dată, a adus ceva în plus, specific vârstei și elanului ce-l caracterizează : inițiativa, curajul și vigoarea tinerească. Ne-am propus în cele ce urmează — folosindu-ne de o parte din materialele documentare ce ne stau la îndemână — să prezentăm câteva din acțiunile purtate de tineret în cele mai importante momente din istoria poporului nostru în lupta sa pentru făurirea statului național român unitar, evidențind astfel contribuția de seamă pe care și-a adus-o tineretul la afirmarea și realizarea marelui ideal național, pecetluit de actul din 1 Decembrie 1918.

Prezentăm acțiunile cultural-politice ale tineretului în strânsă legătură cu lupta generală de emancipare națională și socială, dusă de întregul popor român, deoarece ele au constituit părți integrante ale acestei lupte; tineretul fiind participant direct la toate marile momente care au marcat, începînd din secolul al XVIII-lea, drumul poporului nostru spre realizarea unității sale naționale. În studiul de față nu ne-am propus, și nici nu puteam să facem, în spațiul care ne stă la dispoziție, o prezentare exhaustivă a acestei probleme, contribuția de față propunîndu-și fixarea principalelor idei și a cadrului istoric pentru o viitoare lucrare monografică.

Primele manifestări ale luptei pentru libertate și unitate națională

Afirmarea cu tărie a ideii necesității unirii celor trei țări românești, la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, a fost posibilă datorită pregătirii prin unele acțiuni, întreprinse pe plan social-politic și cultural pe parcursul unui veac¹. Legăturile multiple — materiale și spirituale — ale poporului peste granițele politice despărțitoare de neam cunosc, începînd din secolul al XVIII-lea, o intensificare fără precedent. La aspectele cunoscute pînă acum, se adaugă altele noi, ca, spre exemplu, înființarea de școli și posibilitatea unor tineri români din Transilvania de a studia la Viena, Tirnavia și, mai ales, la Roma. Toate acestea vor contribui, și mai mult, la **potențarea conștiinței de neam, pe baza unei mai bune cunoașteri a originii, continuității și unității poporului român**². O primă acțiune importantă, cu răsfrîngeri directe asupra formării politice a generațiilor de tineri români — viitori cărturari și luptători pentru drepturile românilor — în perioada la care ne-am referit, este **lupta politică întreprinsă de Inochentie Micu, cel care a deschis, de fapt, lupta politică națională a românilor din Transilvania, fiind totodată și „unul din punctele de plecare în lupta de emancipare a întregului popor român, moment istoric de temelie în lupta lui pentru libertate și unitate națională”**³.

Importanța majoră a luptei și programului politic al lui Inochentie Micu nu constă numai în aceea că a precedat valurile mari ale ideilor luministe-revoluționare și a influențat studiile istorico-filozofice transilvănene sau că a trasat sarcinile viitoarei științe istorice românești și a pus bazele Școlii ardelenene, ci și în faptul că a inspirat și luminat viitoarele acțiuni social-politice ale românilor. Prima dintre acestea este marea ridicare a

țăranilor iobagi români, în cursul căreia principalul conducător — Horea — este supranumit, și actele oficiale o consemnează, drept „rege al Daciei“ (rex Daciae)⁴. În 1791, se ajunge la redactarea petiției intrată în istorie sub numele de „Supplex Libellus Valachorum“, prin care se cerea ca națiunea română, ca cea mai numeroasă în Transilvania, să fie re-pusă în drepturile ei și recunoscută ca „a patra națiune“. Apariția, la hotarul dintre veacurile XVIII și XIX, a scrierilor istorice și filologice ale reprezentanților Școlii ardelenene — Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu — scrieri străbătute de câteva idei principale: originea latină a limbii și poporului român, continuitatea neîntreruptă a vieții sale în spațiul carpato-danubian și consemnarea raporturilor dintre populația autohtonă și migratori în secolele III—XIII — au dovedit că istoria și limba au fost căile de manifestare a conștiinței naționale a poporului român, iar instituțiile sale de cultură au constituit principalele mijloace de luptă și de activitate creatoare, de răspîndire, în mase tot mai largi, inclusiv în rîndul tinerilor studioși, a ideii unității și a necesității unirii. Dezvoltarea conștiinței de sine a întregului popor român, pregătirea drumului spre unitatea politică, statală, nu poate fi concepută de aci înainte decît în jurul acestor instituții de cultură și a acțiunilor politice plămădite în sinul lor și cu participarea efectivă a contingente întregi de tineri elevi, studenți sau proaspeți absolvenți.

Acțiuni culturale și politice ale tineretului în spiritul ideii de unitate națională în primele decenii ale secolului al XIX-lea (pînă în 1848)

Ideile naționale vor avea o răspîndire largă în rîndurile tineretului român, îndeosebi printre cei aproximativ 100 de studenți din Blaj, unde au profesat, printre alții, Timotei Cipariu, George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Aron Pumnul. Între studenții români ai licelului academic din Cluj se găsesc mulți din cei care vor juca un rol de frunte în mișcările naționale române de la 1848—1849 : Avram Iancu, George Barițiu, Alexandru Papiu Ilarian, Constantin Roman, Ioan Suci, Iosif Sterca-Șuluțiu, Nicolae Popea, frații Buteanu și alții. Spiritul național ce domnea între aceștia este demonstrat și de faptul că unii dintre studenții români, veniți din Cluj, în 1831, la seminarul din Blaj, vor organiza primele reprezentații de teatru, prin mijlocirea căruia sînt manifestate ideile dinamice ale veacului, sentimentul că vremurile, respectiv orînduirea social-politică, statornicită împotriva voinței populației majoritare din Transilvania, trebuie să se schimbe. În 1843, spre exemplu, tinerii din Blaj, prezentînd un spectacol teatral, vor declama versuri din Timotei Cipariu, în care ținta era precisă : **Toată natura necurmat se mută. Mutarea place singură, și-ajută**⁴⁵. De asemenea, studenții români din Cluj vor înființa societatea de lectură „Aurora“ și, între 1845—1847, vor publica o foaie literară „Zorile“ în care vor apare, sub redacția lui Al. Papiu-Ilarian și Nicolae Popea, și asemenea versuri prevestitoare, ca :

De-a și ursit-o soarta a fi nefericită !

„Nu mai e timp s-apună o viață strălucită

E nor încă pe ceruri...

Și-un vînt de primăvară au nu-l va depărta?⁴⁶

Sint neenumărate indicii că, în deceniile premergătoare revoluției de la 1848, ideea unirii tuturor românilor într-un singur stat, unitar și independent, a cîștigat teren deopotrivă pe ambii versanți ai Carpaților. Revoluția lui Tudor Vladimirescu, în 1821, ecoul ei în Transilvania și Moldova a constituit „o puternică manifestare a conștiinței colective a poporului român”⁷. Reconstituirea Daciei este ținta opoziției patriotice organizată la 1838 de Ion Cîmpineanu care, de altfel, și sintetiza, cît se poate de clar, ideea unității statale și necesitatea luptei pentru înfăptuirea ei, cînd spunea : „Cu un teritoriu împărțit ca al lor, și așa risipiți cum sint ar fi cu neputință pentru români a se împotrivi prin ei înșiși puternicelor imperii care îi inconjoară. Stăruiesc — consemna în Actul de unire și independență — asupra împreunării celei neapărate a populațiilor române sub un singur sceptru”⁸.

Participarea tineretului la desfășurarea revoluției de la 1848

Poziția maselor de țărani, adunate în cîmpia — devenită din 15 mai 1848 a Libertății — de la Blaj, mase care și-au afirmat dorința răspicat : **Vrem să ne unim cu Țara !**, poate fi înțeleasă numai în acest context, precum și prin prisma aportului adus la desfășurarea evenimentelor revoluționare din Transilvania de către tinerii intelectuali români. Dintr-un raport, plecat la 26 martie din Tg. Mureș, aflăm că, atunci cînd a fost semnată o cere de către tineretul român din acest oraș, Al. Papiu-Ilarian a declarat : „Iscălesc ca român această petiție cu condiția să fie asigurată dreptatea, egalitatea, existența națională și folosirea limbii dulci materne pentru toate naționalitățile ce locuiesc în Transilvania și Ungaria...”⁹. Iar în manifestul tineretului român din Cluj, redactat la 27—28 martie de Ioan Buteanu, Florian Micaș și Ioan Suciș, se arată că mișcările politice europene permit „să năzuim și să lucrăm” pentru repunerea poporului român în vechile lui drepturi politice și civile¹⁰.

Pregătirile pentru adunarea din duminica Tomii și, mai ales, a celei din 3/15 mai 1848, pun în evidență rolul însemnat jucat de tinerii intelectuali români legați de popor. „Din Blaj — raportează la 18 aprilie guvernatorului comitele suprem al comitatului Alba Inferioară, vădit îngrijorat — au plecat studenți în toate direcțiile pentru a chema din fiecare sat cîte doi delegați”¹¹, luînd cu ei manifestul întocmit de prof. Pumnu și copiat de ei în sute de exemplare, după ce toți tinerii au jurat — spune o altă mărturie¹² — să facă totul pentru eliberarea națiunii române. Și într-adevăr, însuflețiți de gîndul că a sunat ceasul libertății și pentru poporul român, acești tineri au trecut peste toate piedicile, ducîndu-și jurămîntul la îndeplinire. Episcopul Lemeni este nevoit să arate guvernatorului că tineri „canceliști, precum și studenții care au plecat în vacanță, au răspîndit vestea că ori voi vrea, ori voi opri, oamenii împreună cu ei vor veni la adunarea de la Blaj. Bănuiesc — scrie episcopul în continuare — că mai ales acei tineri care răspîndesc chemarea scrisă de profesorul Aron Pumnu, care au fost eliminați în 1844 de la teologia din Blaj”¹³. Toate măsurile luate de guberniu și comitate, precum și de capii bisericilor româ-

nești, n-au reușit să împiedice pe tinerii însuflețiți de dreptatea cauzei poporului în fruntea căruia se puseseră. Vasile Moldovan, viitorul prefect al Legiunii a III-a, eliminat în anul III „**pentru că lucra pentru reușita adunării de la Blaj**“, descrie, cât se poate de sugestiv, influența tinerilor asupra țăranilor, care le sorbeau cuvintele despre desființarea iobăgiei. „**În cuvîntarea ce le-am ținut — spune acesta¹⁴ — le-am arătat că, în urma mișcării tuturor românilor, iobăgia se va șterge negreșit, căci atunci cînd un popor de trei milioane se va deștepta din somnul său de moarte, lanțurile sclăviei care l-au ținut legat de glie vor cădea ruginite dinaintea picioarelor lui**“. Nu e lipsit de interes, credem, să arătăm că la unele din întîlnirile intelectualilor tineri cu țăranii în zilele premergătoare adunărilor de la Blaj, iau parte și țăranii maghiari, ca, spre exemplu, la Bogata de Mureș și Iernut, iar unii dintre ei vor veni și la Blaj, pentru a fi de față și ei la **ștergerea iobăgiei¹⁵** și, mai tîrziu, vor merge în tabăra lui Iancu.

Lupta pentru drepturi a românilor din Transilvania a însemnat, totodată, și o luptă pentru unitate cu românii din celelalte principate. Dacă aceasta n-a fost prezentată însă în mod direct în programul unora din acțiunile care au avut loc în această perioadă — nu pierdem din vedere, de aceea, „**Principurile noastre pentru reformarea patriei**“, redactate la Brașov, la 12/24 mai, de către fruntașii moldoveni participanți la Adunarea Națională de la Blaj, în care se prevedea în mod expres necesitatea „**Unirii Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc**“ —, ea n-a lipsit din intențiile nemărturisite, a fost totdeauna presupusă. Participarea numeroasă, la Adunarea de la Blaj, a reprezentanților românilor din Moldova și Țara Românească, vorbește, prin sine, despre manifestarea, încă o dată, a solidarității românești, ca formă de exprimare a unității de neam, despre care George Sion avea să scrie mai tîrziu, în „**suvenirurile**“ sale, sintetizînd un simțămînt unanim și consemnînd un adevăr istoric: „Cu inimile noastre tinere și înflăcărute de idealuri frumoase, împărțiam toate emoțiile fraților ardeleni, și cu sufletele noastre de români îmbrățișam aspirațiunile și credințele lor, identificîndu-ne soarta noastră cu a lor“¹⁶. Ca o concluzie la cele de mai sus, în care este sintetizat atît rolul tinerilor în organizarea la luptă a maselor cît și unitatea de acțiune a românilor de pretutindeni, reproducem cîteva cuvinte dintr-o lucrare apărută la Leipzig în 1851¹⁷, în care, vorbindu-se despre adunarea a „numeroase gloate de țăranii din toate districtele locuite de românii țării“, se arată că „în Blaj se adunară acei fruntași în mare parte fugari din Valachia, care se înțeleseră cu studenții și preoții tineri, ca să trezească în aceste mase... conștiința națională în scopul de a exopera de la împăratul și guvern... toate acele avantaje la care se credeau îndreptățiți prin numărul lor mare“.

Lupta pentru unitate în anii pregătirii și înfăptuirii Unirii Principatelor

Un alt moment important al luptei pentru unitate — în cadrul căruia generația de tineri pașoptiști și-a adus din nou un însemnat aport, prin acțiunile purtate — este, firește, lupta pentru realizarea Unirii Mol-

dovei și Țării Românești. În fruntea acestei lupte au stat elemente înaintate ale vremii, cărturari și publiciști, printre care se impune a fi amintiți: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Costache Negri, Vasile Mălinescu, C.A. Rosetti, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Boliac, August Treboniu Laurian, Al. Papiu-Ilarian și alții. Ideea înfăptuirii unității naționale a pătruns și s-a înrădăcinat adânc în masele largi ale poporului din toate trei țările române datorită, în primul rând, activității desfășurate pe tărîm cultural de aceștia. Numele de România, dat Țării Românești și Moldovei, iar deseori și Transilvaniei, precum și acela de Dacia — readus în circuitul cultural-științific de cărturarii Școlii ardelenene — sînt tot mai des folosite. Revoluționarii pașoptiști români exilați la Paris — în majoritate tineri — vor edita ziarele **România viitoare, Republica română și Junimea română**, propagînd cu înflăcărare, în coloanele lor, ideea unității naționale, a necesității reunirii tuturor românilor într-un stat al lor, puternic și independent. Nicolae Bălcescu, de pildă, este cel care se poate considera că a trasat programul luptei pentru unire, în deceniul ce a urmat revoluției de la 1848 și a premers actul unirii. Trăgînd învățămintele impuse de înfrîngerea revoluției din țările române și, în special, a celei din Transilvania, în contextul luptei pentru unitate națională și apreciînd că „acum practicabil în această privință“ este „unirea principatelor deocamdată“, el milita, în lucrarea închinată „Mersului revoluției în istoria românilor“¹⁸, pentru „unirea lor într-o singură nație, unire la care sînt meniți prin naționalitate, prin aceeași limbă, religie, obiceiuri, sentimente, prin poziția geografică, prin trecutul lor și, în sfîrșit, prin nevoia d-a se păstra și d-a se mîntui“.

Unirea Principatelor Române a însemnat un mare succes al poporului nostru, o importantă treaptă în lanțul luptelor duse, secole de-a rîndul, pentru împlinirea unui vis tot atît de vechi : făurirea unui stat național unitar, ale cărui baze au fost puse tocmai la 1859. Prin înfăptuirea unirii Țării Românești și Moldovei, au fost create condițiile pentru cîștigarea independenței naționale, contribuind totodată la intensificarea mișcării de eliberare socială și națională a românilor din teritoriile aflate încă sub stăpînire străină. Sînt semnificative, în acest sens, cuvintele lui Al. Papiu-Ilarian care la 1860, referindu-se la importanța nașterii României, a existenței unui centru în jurul căruia să polarizeze românii de pretutîndeni, îi scria, printre altele, domnitorului Al. I. Cuza : „Românii din Transilvania, în împrejurările de față, numai în Principate privesc, numai de aici așteaptă semnul, numai de aici își vîd scăparea. Cînd s-a ales Cuza domn — concludă acesta¹⁹ — entuziasmul la românii Transilvaniei era poate mai mare decît în Principate...“.

Contribuția tineretului la afirmarea unității naționale, în perioada de după crearea României, și la cîștigarea independenței de stat

Perioada ce a urmat unirii Principatelor și apropierea de actul desăvîrșirii ei la 1918, va cunoaște o tot mai activă și masivă participare a tineretului la inițierea sau susținerea unor acțiuni, ce se înscriu pe linia

luptei pentru realizarea „marii uniri”. Un rol însemnat l-a avut activitatea cultural-politică desfășurată de către studenți și elevi în cadrul societăților literare și științifice, multe înființate tocmai în această perioadă. Însăși numele acestor societăți — ca de ex., la Viena „România” (1868) și „România jună” (1871), la Budapesta Soc. academică „Petru Maior” (1867) etc. — și al revistelor pe care le scoteau, **Speranța** (la Cluj), **Dacia ferice** (la Blaj) etc. -- vorbesc de la sine despre scopul urmărit și programul de acțiune al acestora, adesea sugerat și prin motto-ul pe care îl purtau: „Deșteaptă-te române!”, „Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri” etc. Un exemplu, semnificativ asupra sensului acțiunilor cultural-politice desfășurate în sînul societăților tineretului studios, ni-l oferă adunarea studenților români din Viena, ținută cu prilejul noului an 1866, în cadrul căreia se vor face aprecieri asupra situației românilor din acea perioadă și se vor rosti îndemnuri pentru realizarea unității naționale a tuturor românilor, ca cel al cărturarului Iacob Bologa, care, „în termeni preciși și oratorici”, spunea că „unirea și buna înțelegere a fraților de un singe, unirea [...] singură numai ne poate scăpa din ghiarele pieririi și [...] singură numai ne poate duce în brațele fericirii”²⁰.

Războiul pentru cucerirea independenței naționale a României, de la 1877—1878, constituie un prim pas concret în direcția realizării, în perspectivă, a desăvîrșirii unității. Ideea obținerii independenței de stat a țării prin luptă a găsit un ecou favorabil în rîndurile tineretului, atît a celui de la sate — țărani — cît și a celui de la orașe — muncitori, elevi și studenți — care va înscrie adevărate pagini de vitejie. Astfel, într-un articol trimis de studenții români din Paris, publicat la 16 aprilie în **Românul**, aceștia se declarau „gata a-și face datoria pînă la unul în momentul cînd serviciile vor fi cerute pentru apărarea căminelor strămoșești”²¹, iar în ziua în care a fost proclamată de Adunarea deputaților independența, printre negustorii și muncitorii bucureșteni, care manifestau pe străzile capitalei, erau și vreo mie de studenți. Prezența acestora printre manifestanți avea să fie urmată, apoi, de încadrarea lor în rîndurile oștirii, înscriind nenumărate fapte de eroism.

În timpul războiului pentru independență, ca și în anii revoluției de la 1848/1849 și a Unirii Principatelor, s-a manifestat din nou — în pofida existenței frontierelor impuse de vitregia vremurilor — unitatea întregului popor român, solidaritatea și aspirațiile comune ale celor ce trăiau pe un versant sau pe celălalt al Carpaților. Văzînd conturată posibilitatea viitoarei desăvîrșiri a unității naționale, la acțiunile de colectare a fondurilor și ofrandelor pentru armată, la înrolarea ca voluntari a participat populația din toate provinciile românești, din rîndul căreia n-au lipsit, mai ales, tinerii. Documentele vremii consemnează, astfel, că elevii de la licee adună fonduri, iar elevele strîng sau confecționează scamă pentru îngrijirea răniților. Revista **Minte și inimă** — organul de presă al Reuniunii învățătorilor din Arad — adresîndu-se tinerilor și vîrstnicilor din Banat, pentru a contribui cu bani, pînză, îmbrăcăminte etc. în vederea ajutorării ostașilor români răniți, scria, exprimînd solidaritatea populației din această parte a pămîntului românesc cu cea de dincolo

de Carpați : „Armele române, vitejia și bravura românilor au recucerit și împrăștiat eroismul străvechi al antecesorilor, iară numele de «român» l-au răspândit în Europa și l-au înregistrat între popoarele eroice“, subliniind, în continuare, „ne împărtășim și noi de onoarea națională câștigată prin sîngele lor încît și noi purtăm numele de «români» ca dinșii și încît suntem frați cu ei”²².

Insuflețiți de aceleași sentimente patriotice, un mare număr de tineri din toate colțurile țării, printre care și studenții mediciști, în frunte cu profesorul lor dr. Carol Davilla — mulți dintre ei membri ai cercurilor socialiste — s-au înrolat voluntari pe front²³. Din Transilvania, în ciuda măsurilor luate de autorități, grupuri întregi de tineri voluntari pleacă clandestin să lupte în război. Tot pentru a se înrola în armata română fug, de asemenea, peste graniță, din Bucovina, elevi de liceu din jurul Sucevei, iar unii studenți bucovineni — membri ai societății **Arboroasa** — vor participa ca voluntari în armata română la luptele de la Plevna și Smîrdan. Al. Chibici-Rivneanul, prietenul lui Eminescu, voluntar și el, se va distinge în luptele din jurul Vidinului.

Acțiuni organizate de tineret în spiritul solidarității românești, în anii ce au urmat războiului de neatîrnare și în timpul mișcării memorandiste

Dobîndirea independenței de stat a României, deși n-a fost un mijloc pe calea realizării desăvîrșirii unității naționale, a constituit totuși o condiție prealabilă, fără de care desfășurarea ulterioară a evenimentelor ar fi putut lua un alt curs. Rezultatul războiului, obținut cu prețul eforturilor și al jertfelor întregului popor român, a avut o adîncă semnificație morală asupra conștiinței sale naționale, i-a întărit încrederea în forțele de care dispunea și în perspectiva întregirii patriei. Lupta de eliberare națională a românilor aflați încă sub stăpînire străină se intensifică, acțiunile întreprinse iau o formă tot mai fățișă, atît în limitele granițelor României cît și în afară. Ziarele românești din Monarhia austro-ungară fac loc gîndurilor de unitate. Un martor ocular mărturisește că studenții din Transilvania, prin cîntece și veselie, își întăreau speranța, ce prinsese contururi tot mai precise, că „din România independentă acum, în curînd se va naște România mare”²⁴. Un alt document al vremii — raportul lui Fr. Lachman, agent austriac, din 5 iulie 1881, referindu-se la agitația pe care o întretine ziarul **România liberă** pentru dobîndirea Transilvaniei și rolul studenților din România — atestă întretinerea vie și în sînul tinerilor studiosi din București a sentimentelor de solidaritate : „Tineretul studențesc de la universitățile de aici este de-a dreptul îndemnat să-și facă datoria patriotică și să sprijine prin manifestații pe colegii din Transilvania și să le declare că între toți românii există o solidaritate absolută. Momentul este favorabil — precizează acesta — peste cîteva zile încep vacanțele și odată cu ele începe iarăși perioada pelerinajului în masă, care are loc în fiecare an, spre frații înrobiți”²⁵.

Asemenea contacte spontane și altele organizate — întîlniri cultural-

științifice și congrese — mișcarea memorandistă cu procesul de la Cluj din anul 1894, precum și alte acțiuni, întreprinse în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și începutul celui următor, au oferit tineretului român tot atâtea ocazii să se organizeze, să năzuiască, să lucreze împreună pentru apropierea zilei în care granițele nefirești să lase loc unirii dintre frați. O importantă acțiune coordonată a studențimii din România și a „junimii academice române“ din Transilvania are loc încă la începutul ultimului deceniu al veacului trecut, care, deși se va desfășura oarecum paralel cu mișcarea memorandistă, poate fi considerată totuși ca făcând parte din aceasta, prin scopul urmărit și metoda de a acționa, prin argumente și rezultat apropiat, mai puțin finalizarea, și anume susținerea cunoscutei polemici publicitare din anii 1891—1892 cu studențimea universitară maghiară. **Replica** publicată de studențimea română din Transilvania în martie 1892 — „Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimei academice române din Transilvania și Ungaria la Răspunsul dat de junimea academică maghiară Memoriului studenților universitari din România“ — care a venit, precum reiese și din titlul replicii, după publicarea răspunsului și, respectiv, a memoriului — „Memoriul studenților universitari români, privitor la situația Românilor din Transilvania și Ungaria“ — ambele publicate în anul 1891, a urmărit să prezinte lumii universitare europene situația românilor din Transilvania²⁶. Și într-adevăr, prin bogăția argumentelor și justetea tezelor susținute **replica** a înlesnit cunoașterea în străinătate a cauzei românilor din Transilvania și a câștigat simpatii, de partea acestora, în rîndul marilor personalități contemporane.

O altă acțiune, cu rezonanță în masa tineretului studios român de pe ambele versante ale Carpaților, va fi și congresul studențesc de la Constanța din anul 1894. Dînd glas sentimentelor trăite în România cu acel prilej, reprezentantul studenților români de la Budapesta va spune : „Permiteți-mi să fac declarațiunea solemnă că toți ne întoarcem acasă cu puteri oțelite, cu deciziunea fermă de a nu ceda, de a nu odihni pînă ce nu vom avea și noi, ca și voi, fericita pozițiune de a așeza și în patria noastră în un singur stîndard culorile noastre românești. Am speranța — se spune în încheiere²⁷ — că acest ideal îl vom ajunge într-un viitor nu îndepărtat... Trăiască România ! Trăiască viitorul ei : tinerimea !“.

Solidaritatea tineretului român s-a manifestat puternic și cu prilejul dezbaterii procesului **Memorandului** de la Cluj, cînd a organizat mitinguri de protest, a tipărit și răspîndit manifeste etc. Și nici nu se putea altfel, întrucît cuprinsul **replicii** era de pe acum însușit de către masa mare a tineretului român, a studențimii, „suflet din sufletul neamului“, care — după cum avea să constate cineva mai tîrziu, după înfătuirea unirii dorite²⁸ — „n-a stat o clipă departe de marile probleme ale țării și că și-a dat cu dragoste contribuția sa“. În timpul judecării, la 1894, a memorandiștilor, tineretul român de pretutindeni, organizînd — în numele aceleiași cauze — mari manifestații de solidaritate cu cei împrorocuați, se va pronunța nu numai pentru eliberarea acestora, dar și pentru libertate

națională și unirea românilor din toate provinciile. Astfel, în moțiunea-manifest, adoptată la mitingul studentesc din capitala României, se spune: „Tinerimea universitară din București, pătrunsă de sentimentul datoriei sale față de patrie și neam, crede că este momentul suprem de a lua marea cauză națională în mână²⁹. Reprezentanții acelorași studenți vor veni la Cluj, pentru a fi alături de memorandiști, aducând cu ei poezia lui G. Coșbuc, **In opresores**, pe care o vor răspindi în foi volante în rîndurile miilor de asistenți³⁰.

Manifestări ale unității naționale în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

În anul 1897, apare la Arad **Tribuna poporului** — sub redacția lui Ion Russu-Șirianu, unul dintre foștii studenți români ce participase la redactarea **replicii din 1892**, alături de S. Albin, A.C. Popovici, N. Romanu, I. Dordea, A. Brateș ș.a. — care, spre deosebire de alte publicații, va milita pentru o activizare a luptei forțelor politice românești din Transilvania. Cîteva ani mai tîrziu, noua generație de intelectuali români va da noi dimensiuni acestei lupte, distingîndu-se din rîndul acesteia grupările „tinerilor oțeliți“ din jurul revistelor **Tribuna din Arad și Luceafărul din Sibiu**, avînd în frunte nume ca Al. Ciura, Oct. Goga, I. Russu-Șirianu, Oct. Tăslăuanu, I. Chendi, G. Bogdan-Duică, I. Agârbiceanu și alții. Aceștia vor milita — în numele tineretului român din Transilvania — pentru promovarea unei politici naționale, ducînd la stimularea forțelor sociale proprii³¹.

Concludent este, în acest sens, articolul semnat de O. Goga, „**3/15 mai. Ei și noi**“, în **Luceafărul** din 1 iunie 1903, prin care îndemna tineretul să pășească pe urmele revoluționarilor de la 1848.

Datele prezentate pînă aci susțin și confirmă, credem, cu prisosință, că tineretul și-a adus aportul său însemnat la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, tot așa cum o va face și în acțiunile lui viitoare. Chiar dacă activitatea politică propriu-zisă nu va mai înregistra acțiuni mari, de anvergura celor de pînă acum, cunoscînd un oarecare reflux, lupta pentru realizarea idealului de desăvîrșire a statului național nu va înceta nici o clipă, ci, după caz, va îmbrăca doar forme noi. Poetul O. Goga, amintindu-și de anii de studii și activitatea depusă în redacția **Luceafărului** și în cadrul societății de lectură a studenților români din capitala maghiară, precizează că „în încăperile sărace ale Societății Petru Maior de la Budapesta clocotea preludiul marilor primeniri care așteptau în umbră“, adăugînd fără vreun echivoc: „Noi am fost o generație de iluminați ai ideii naționale, o tagmă de precursori răzvrățiți, în ai căror nevoie-soarta a vrut să vibreze senzațiile avansate ale cataclismelor viitoare“³². Informații asupra atmosferei politice, ce domnea în această perioadă în rîndurile tineretului român transilvănean, găsim și în paginile din presa vremii. Așa, spre exemplu, **Răvașul** din Cluj consemna, prevestitor și, în același timp, angajant pentru tineretul român: „Neamul românesc are presimțirea unor întîmplări extraordinare, care îl vor atinge în întreg sentimentul său vital și național, are presimțirea de a-și pune în cumpăna

vremurilor toate puterile sale“. În aceste împrejurări, tineretului îi revenea sarcina să acționeze „cu cea mai mare îngrijire pentru prosperarea organismului național, în care tinerețea reprezintă puterea centrală și de viață dătătoare : inima“³³.

Și, pentru că e vorba de anii ultimelor două decenii dinaintea unirii Transilvaniei cu România, să amintim câteva din acțiunile purtate de tineret, manifestări de solidaritate și unitate națională. Cu prilejul unei vizite făcute la Iași, în primăvara anului 1908, de către delegați ai studenților români din Transilvania și România, aceștia au fost primiți cu mare căldură. S-a dat o serbare în onoarea lor la Teatrul Național, iar, în sala „Zimbru“, studenții ieșeni le-au oferit un banchet, unde „reprezentantul românilor din Viena, președintele societății „România jună“, și D. Grămadă, în numele studenților din Cernăuți, vor cere „sprijinul moral al tinereții din Regat pentru a-și putea expune liber și necensurat gândul lor și a putea lucra în vederea acțiunii de înfrățire între fiii aceluiași neam“³⁴.

Două documente diferite, și mai puțin cunoscute, ne permit să întregim un alt aspect al luptei tinerilor români aflați la studii în Apus. Aflăm, astfel, că în anul 1909 „un corp de peste 350 membri“, studenți români la Paris, a format un comitet care, începând „o mare mișcare națională românească“ și stabilind legături cu români din Transilvania și cu sârbi, „în prezent provoacă o mișcare printre francezi în vederea demascării persecuțiilor din Austro-Ungaria“³⁵. Din cea de-a doua sursă — un raport secret despre primirea unei scrisori din capitala Franței — aflăm că același comitet a început stabilirea de legături și cu tinerii de la Universitatea din București. Se relatează că studenții români din Paris fac o vie propagandă pe lângă diferite persoane influente din Paris „în favoarea românilor din Transilvania în legătură cu votul plural și, ca zilele trecute, au trimis rectorului Universității din Belgrad și studenților sârbi câte o adresă de încurajare în lupta în contra Austriei“³⁶.

Tot mai accentuate vor fi, în acești ani, acțiunile tineretului studios din Cluj — care își căuta noi forme de organizare și manifestare cultural-politică-națională — pentru coordonarea propriilor acțiuni cu cele ale tineretului român de peste Carpați. **Oriental român**, revistă social-politică clujeană, avansa, în 1913, ideea înființării unei ligi a întregului tineret român cu centrul la București, și care urma să cuprindă „în sine tineretul român de pretutindeni“³⁷. Același scop, de înfăptuire a unității de acțiune a tineretului român, îl va urmări și revista **Noi**, organ al studențimii din Cluj, care, în unul din articolele sale programatice, avea să sublinieze : „Vom jura veșnică unire culturală așa cum au jurat strămoșii la Milcov și cunoscându-ne voința noastră, a tuturor, încă odată vor tresări Balcanii și Carpații de voința noastră puternică“³⁸.

Un alt centru important, în jurul căruia tinerii studiosi români și-au făcut „școala dragostei lor de neam“, a fost Societatea **Petru Maior**, a studenților din Budapesta. Vorbind despre importanța activității desfășurate în cadrul acestei societăți, Vasile Stoica — președinte al acesteia în anul școlar 1912/13 și viitor combatant în armata română în drum spre Tran-

silvania, iar apoi membru al delegației plecate, în anul 1917, în Statele Unite — va arăta că tinerii ei membri „au luat întâia împărtașanie a aspirațiilor noastre și au făcut în sufletul lor întiiul legământ de a fi credincioși și folositori poporului al cărui sînge îl purtau”³⁹. Același V. Stoica, precizînd că „marele și principalul rol al societății **Petru Maior** fiind păstrarea conștiinței românești în tineretul care venea într-o universitate străină sau trezirea și adîncirea acestei conștiințe în cei ce nu avuseseră norocul „să se adape la izvoarele românești”, asigură că, atunci „Cînd a sosit plinirea vremii (toamna anului 1918) n-a fost unul dintre foștii ei membri care să nu fi știut unde-i era locul și datoria”⁴⁰. Și în orașul Cluj a existat, în perioada la care ne referim, „asemănător celorlalte centre universitare din fosta Monarhie — spunea Emil Dandea — o intensă mișcare studentească românească”. După mărturiile aceluiași, chiar și după izbucnirea războiului, cînd „încetează orice activitate organizată a studenților români”, cînd majoritatea acestora „sînt înrolați în armată și împrăștiați pe toate cîmpurile de bătaie”, nu înseamnă, nici-decum, că tineretul român ar fi încetat orice activitate⁴¹.

În timpul războiului, tinerii intelectuali români continuă să-și desfășoare activitatea individual, la locul unde se găseau, căutînd să însuflească nădejde poporului-soldat, pentru că „același dor de casă, același ideal național ne preocupă deopotrivă pe intelectuali și țărani, ofițeri și soldați. Între patru ochi — se spune mai departe — sau chiar în grupuri de 4—5 vorbeam despre dorințele inimii noastre, despre nădejdea apropiatei eliberări”⁴². În dorința de a vedea, cu o clipă mai de vreme, împlinirea visului nutrit de nenumărate generații, cei aflați pe front încercau să facă totul pentru a slăbi potențialul armatei austro-ungare, din care, împotriva voinței lor, erau siliți să facă parte. Tinerii români, soldați sau ofițeri, au folosit o gamă variată de forme de împotrivire, de la descărcarea în aer a armelor și pină la dezertare, „toate cu dorința de a trece în Țara Mamă și a lupta la timpul său pentru idealul național”⁴³.

Participarea tineretului la pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România

Preocupați de viitorul propriului popor, cei rămași nemobilizați urmăreau cu înfrigurare desfășurarea operațiunilor, evenimentelor, înregistrînd pînă și cele mai mici succese ale aliaților României. Aceeași stare de spirit domnea și între studenții români aflați la Budapesta. Aceștia au transformat, treptat, caracterul întîlnirilor săptămînale de la Societatea **Petru Maior**, din cultural-științifice, în dezbateri politice, iar după deschiderea parlamentului ungar, românii i-au umplut, zile de-a rîndul, galeriile în așteptarea activării deputaților români. Dar, pentru că și după citarea în Parlament a Declarației Comitetului Executiv al Partidului Național Român la 18 octombrie 1918, de către Alexandru Vaida-Voevod, conducătorii P.N.R. nu se hotărau să acționeze, așteptînd desfășurarea evenimentelor, grupul studenților membri ai Societății **Petru Maior** a hotărît să redacteze și să tipărească un „apel către poporul ro-

mân“, în care să-i facă cunoscut dreptul de autodeterminare, pregătindu-l pentru eventualul „plebiscit“. În apelul semnat **Tinerimea română**, avînd textul definitivat pe data de 22 octombrie, se spuneau, printre altele, următoarele : „Ceasul mult dorit a și sosit, e vorba acum să-l știm și folosi. Bine că soarta noastră a ajuns să fie hotărîtă de sfatul întregii lumi, dînd drept de liberă dispunere fiecărei națiuni... Era dorința moștenită cu sfințenie din moși-strămoși, de a ne uni într-un singur neam, cu o singură patrie... Ne ridicăm deci cuvîntul în numele sfînt al dreptului de a voi să trăim liberi :

1. Declarîndu-ne în masă cu toții că ne considerăm dezrobiți, dobîndind drept de liberă dispunere asupra sorții noastre ca popor.

2. Că prin această vrem să ne unim cu toții, cu cei care sînt de un neam și de-o limbă cu noi...“⁴⁴.

S-a stabilit, pînă la urmă, ca apelul să nu mai fie publicat — la 22 octombrie ar fi fost încă prematur sau „conducătorii politici“ voiau încă să acționeze — ci toți studenții, împreună cu cei din Cluj, să se organizeze în mici echipe, care să cutreiere toate ținuturile și să aducă la cunoștința poporului conținutul apelului. Aceeași nedumerire și același neastîmpăr domnea și în grupul de studenți, mic cît era, de la Cluj, în legătură cu încetîneala cu care „lucrau“ unii factori politici de răspundere din P.N.R. Situația este cît se poate de clar exprimată de Emil Dandea : „Ne frămîntam tot mai mult în dorința de a activa în mod pozitiv pentru realizarea idealului național — spune acesta, vorbind în numele studenților români din Cluj⁴⁵. Simțeam dureros că nu primim nici o îndrumare de la conducătorii politici firești — de la capii Partidului Național Român“. Au hotărît și aceștia ca, sub vreun pretext oarecare, să plece cîțiva dintre ei la Budapesta pentru a întreba : „Ce are de gînd să facă P.N.R.? Voește să se pună în fruntea mișcării naționale, căci dacă nu, acționăm noi fără ei!“⁴⁶. Delegația formată din dr. Utalea, dr. Triff, S. Rusu, Gh. Mureșan și Chirileanu, reprezentînd tinerimea universitară, a plecat într-adevăr la Budapesta în 15 octombrie, s-a întîlnit cu grupul studenților de acolo și a primit indicații asupra măsurilor pe care le aveau de întreprins în zilele ce urmau.

Evenimentele evoluează în direcția organizării politice și militare a românilor din întreaga Transilvanie. Studenții din Cluj, cărora li se vor alătura apoi cîțiva veniți de la Budapesta, vor lua și ei parte activă. Astfel, o parte din aceștia participă activ la înființarea gărzilor naționale, la Gherla și apoi Dej : Chirileanu, la Bistrița; C. Ordace, în Munții Apuseni, începînd cu Turda; E. Dandea, care, la înființarea în Cluj a **Senatului Național Român din Ardeal**, este ales membru. Sosiți de la Budapesta, la 2 noiembrie, în același scop — după ce vor lua parte, împreună cu studenții din Cluj, la înființarea Sfatului Național — vor pleca, la Reghin, studentul Dumitru Antal și la Tg. Mureș, Ion Chinezu. Acestea sînt numai cîteva din acțiunile pe care le-au desfășurat și o parte din aportul pe care l-au adus studenții români la organizarea maselor populației românești din Transilvania, în vederea înfăptuirii actului unirii.

Așa cum se știe, însă, la pregătirea actului „marii uniri“ n-au „lu-

crat“ numai studenții, ci întregul tineret român și-a adus contribuția, indiferent dacă a fost vorba de tineri intelectuali sau muncitori, de tineri orășeni sau țărani — pe a căror „însuflețire curată și puternică“ Ioan Lupaș o punea „înainte și mai presus de toate“ ca o necesitate „la oricare lucrare obștească“. Și, cu atât mai mult, în aceste împrejurări, acum — după cum spunea acesta — când „vrem să fim pururea frați, vrem să trăim ca o națiune liberă, deplin stăpînă asupra vieții sale, vrem să dăm lumii dovezi că suntem vrednici de a sta într-un rînd cu toate națiunile libere din lume!“.

Dar iată ce scria viitorul profesor universitar, I. Lupaș, în **Românul** din Arad, la 21 noiembrie 1918, în legătură cu aceasta, în chiar clipele cînd se pregătea adunarea care avea să hotărască, să consfințească dorința de unire a unui popor silit să trăiască multe veacuri, împotriva voinței sale, despărțit de granițe străine, „**Pentru îndeplinirea voinței acesteia sfinte** (a Unirii tuturor românilor) sînt de lipsă, ca la oricare lucrare obștească, înainte și mai presus de toate, trei lucruri: însuflețirea curată și puternică a tinerilor, judecata cumpătată și prevăzătoare a bărbatilor și sfatul înțelept al bătrînilor. Să căutăm a întruni — sublinia acesta în încheiere — la lucrarea noastră de clădire a libertății naționale aceste trei elemente“⁴⁷.

În focul evenimentelor revoluționare, din lunile octombrie și noiembrie 1918, tineretul — aflîndu-se în fruntea acțiunilor de pregătire a maselor pentru Adunarea de la Alba Iulia — va ajunge să se organizeze abia în ultimele zile ale lui noiembrie. Și ne referim la tinerii intelectuali — elevi și studenți — întrucît atît țărani cît și muncitorii tineri au fost organizați în consilii și gărzi naționale locale, încă de la începutul acestei luni, așa cum, de altfel, au și mers sau au fost reprezentați la Alba Iulia. În ceea ce privește restul tineretului, acesta a fost reprezentat prin „societățile universitarilor români“ — în număr de șapte: Societatea **România Jună** din Viena, Societatea **Petru Maior** din Budapesta, Societatea culturală **Inochentie Micu Clain** din Blaj, Societatea **Tinerimei studioase române** din Lugoj, Societatea **Sf. Ioan Gură de Aur** din Oradea, **Reuniunea de misiuni a preoților gr.-cat.** din Alba Iulia și Făgăraș — și de „delegații tinerimei universitare“ din Viena, Cluj, Oradea, Arad, Sibiu și două din Budapesta — și s-a pronunțat, fără rezerve, pentru unirea necondiționată a Transilvaniei cu România. Ei aveau să declare, alături de toți cei prezenți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, așa cum avea să consemneze în acele zile ziarul **Alba Iulia**: „Voința națională este chemată să arate că aceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit pe o clipă, noi avem de înfăptuit pe vecie“⁴⁸.

Tineretul arădean va fi prezent cu toată energia și la marile acțiuni și demonstrații, de după 1 Decembrie 1918, pentru consolidarea statului național unitar și zădărnicierea forțelor care se opuneau acestui act istoric. Așa, spre exemplu, și primirea făcută în decembrie, același an, generalului Berthelot de către tineri, împreună cu întreaga populație din Arad, a fost de fapt o expresie vie a hotărîrii lor de a se pune, fără șovăire, în slujba întăririi și dezvoltării neconținute a României unite. Entuziasmul tinerimii din acest oraș avea să-l determine pe generalul francez să

spună, la una din demonstrațiile ce au avut loc aici : „Sînteți fiii fericiți ai unui popor pe care îl așteaptă un viitor fericit. Arătați-vă vrednici și în viitor de faptele eroilor voștri, pe care fericit am fost să-i cunosc la Mărășești”⁴⁹.

Prin activitatea desfășurată de-a lungul anilor pe tărîmul intereselor propriului popor, urmărind în final desăvîrșirea statului național român unitar — necesitate legică și condiție pentru progresul continuu al societății românești — tineretul și-a adus un aport prețios, alături de generațiile mai vîrstnice, purtînd pe umeri experiența din care acesta s-a împărtășit și se împărtășește neconținut.

N O T E

- 1 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 47 și urm.
- 2 D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Buc., 1967, p. 229.
- 3 Ibidem, p. 198.
- 4 Arh. Stat. Cluj — Fond : Scaunul Odorhei, nr. 107/1784.
- 5 T. Cipariu, *Eclogă...*, Blaj, 1843, p. 5.
- 6 Citat după : *Gazeta Transilvaniei*, an. XL, 1877, nr. 85, p. 2.
- 7 A. Oțetea, *Mișcarea revoluționară din 1821, în Istoria României*, III, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 903.
- 8 C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849*, Buc., 1967, p. 217.
- 9 Arh. Stat. Cluj — Colecția de fotocopii și xerografii.
- 10 Ibidem.
- 11 Ibidem.
- 12 Ibidem.
- 13 Ibidem.
- 14 V. Moldovan, *Memorii din 1848—1849*, Brașov, 1895, p. 12—13.
- 15 Ibidem, p. 15.
- 16 G. Sion, *Suveniruri contemporane*, Buc., 1888, p. 308.
- 17 *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes* (Leipzig, 1851), Ed. a II-a, Cassel, 1852, p. 350.
- 18 N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea a II-a, Buc., 1940, p. 105.
- 19 *Vezi : Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an. I (1883), vol. I, p. 145—146.
- 20 *Sionul românesc*, Viena, an. II (1866), nr. 2, p. 24.
- 21 *Românul*, an. XXI, 1877, nr. 7.
- 22 *Minte și inimă*, Arad, an. I (1877), nr. 5, p. 79.
- 23 Arh. Stat. Cluj — Colecția de fotocopii și xerografii.
- 24 Ibidem.
- 25 Ibidem.
- 26 V. Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Brașov, 1945, p. 240—241.
- 27 Arh. Stat. Cluj — Colecția de fotocopii și xerografii.
- 28 Ibidem.
- 29 *Golgota*, din 24 aprilie 1894. Număr unic.
- 30 O. Goga, *Precursorii*, Buc., 1930, p. 114.
- 31 Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 343.
- 32 O. Goga, *De la Petru Maior de demult...* În : *Aimanahul Soc. Petru Maior*, Cluj, 1929, p. 11, 12.
- 33 *Răvașul*, an. V (1907), nr. 1, p. 13—14.
- 34 Arh. Stat. Buc., — Arh. Ist. Centr. Fond : Ministerul de Interne, dos. nr. 176/1908, f. 2—3.

- 35 Idem, dos. nr. 29/1909, f. 147.
 36 Ibidem, f. 155.
 37 *Oriental român*, an. I (1913), nr. 1, p. 63.
 38 *Noi*, an. I (1913), nr. 6, p. 1.
 39 V. Stoica, *O ședință a Soc. Petru Maior în Darnița*. În : *Almanahul Soc. P. Maior*, Cluj, 1929, p. 75.
 40 Ibidem.
 41 Emil A. Dandea, *Mișcările studențești din anul 1918*. În : *Almanahul Soc. P. Maior*, Cluj, 1929, p. 85.
 42 Idem, p. 86.
 43 Ibidem.
 44 Citat după : D. Antal, *Societatea „Petru Maior” în ultimul ei an de funcționare la Budapesta*. În : *Almanahul Soc. P. Maior*, Cluj, 1929, p. 83.
 45 Emil A. Dandea, *op. cit.*, p. 92.
 46 Ibidem.
 47 *Românul*, Arad, an. VI (1918), nr. 11, p. 2.
 48 *Alba Iulia*, 18 nov./1 dec. 1918. Număr ocazional.
 49 *Românul*, Arad, an. VII (1919), nr. 49, din 30 dec. 1918/12 ian. 1919.

DER BEITRAG DER JUGEND ZUM KAMPFE FÜR DIE VERWIRKLICHUNG DES RUMÄNISCHEN EINHEITLICHEN STAATES

(Zusammenfassung)

Nach Benützung eines reichen bibliographischen Materials — Werke und Zeitschriften — sowie auch neuer unbekannter dokumentarischen Quellen aus nationalen und fremden Archiven haben sich die Autoren vorgenommen, die im Verlaufe eines ausgedehnten Zeitabschnittes der Vaterlandsgeschichte für die Verwirklichung des einheitlichen nationalen rumänischen Staates entwickelte Aktivität bekannt zu machen. Auf diese Weise ist ein Teil der von der Jugend durchgeführten Haupthandlungen in den entscheidenden Momenten der Geschichte des rumänischen Volkes, bezüglich der Verwirklichung des Nationalstaates chronologisch dargestellt. Die Autoren machen im ersten Teil des Studiums bekannt dass, die felsenfeste Geltendmachung der Notwendigkeit der Vereinigung der drei rumänischen Länder schon in den ersten Dezennien des XIX. Jahrhunderts dank der Vorbereitung mittels der verschiedenen sozial-politischen und kulturellen Aktionen, deren viele von der Jugend eingeleitet wurden, oder durch die Einreihung im Rahmen dieser Aktionen der jungen Revolutionären, Gelehrten, Studenten und Schülern möglich war.

Einen ausgedehnten Raum verleihen die Autoren der Teilnahmen der Jugend aus den drei rumänischen Ländern an die Revolution vom Jahre 1848, an die Vereinigung der rumänischen Fürstentümer und im Unabhängigkeitskrieg, hervorhebend die eingeleiteten und durchgeführten Aktionen der Jungen aus deren Mitte später angesehene Persönlichkeiten des politischen und sozial-kulturellen Lebens wie Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, Al. Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, George Barițiu, Ion Cimpineanu, Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian, Cezar Bolliac, Timotei Cipariu und andere hervorgegangen sind.

Gleichfalls wird die Wichtigkeit der kulturell-politischen Tätigkeit welche von Studenten und Schülern im Rahmen der literarischen und kultur-wissenschaftlichen Gesellschaften entfaltet wurde, betont, indem sich die Tatsache bemerkbar machte dass diese Gesellschaften, sowie die Zeitschriften welche sie herausgaben für die Verwirklichung der Vereinigung des ganzen rumänischen Volkes kämpften.

Neue urkundliche Quellen, einschliesslich des Zeitungswesens der Zeit benützend legen die Autoren die von der Jugend fortgesetzt organisierten Hauptaktionen, die Manifestationen zur Unterstützung der memorialistischen Bewegung und derjenigen die dieser Bewegung in den letzten Jahren des XIX. Jahrhunderts und

aufangs des Nächsten folgten, alle markiert von, der Idee der Solidarität und der immer mehr aktiven Teilnahme der Jugend von den zwei Abhängen der Karpathen für die Durchführung der „grossen Vereinigung“ vor.

Ein Teil des Studiums beschäftigt sich mit den Aktionen der rumänischen Jugend in den Kriegsjahren und hauptsächlich in der zweiten Hälfte des Jahres 1918, als faktisch die Vorbereitung und die Verwirklichung des Vereinigungsaktes vom 1. Dezember stattfindet. Die Anteilnahme der Stadt — und Landjugend, der jungen Studenten und Schülern an den National-Garden und an der grosse Volksversammlung zu Alba Iulia wird von den Autoren als ein natürlicher Akt, als Ergebnis seines ganzen Kampfes der an Seite des ganzen Volkes für die **Bewerkstelligung des grossen Desiderates der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien bewertet.**

Das Verfolgen des Beitrags der Jugend zum Kampfe für die Vervollständigung des einheitlichen Nationalstaates dringt die Schlussfolgerung auf dass die Aktionen zu denen sich das Studium bezieht goldene Seiten in der Geschichte des Vaterlandes vorbildlich für alle Jugendgenerationen darstellen.

APORTUL MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE LA UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

GHEORGHE UNC

Un loc de seamă în lucrările classicilor marxism-leninismului îl ocupă problema dreptului popoarelor la autodeterminare, la constituirea lor în state naționale de sine stătătoare. Marxism-leninismul consideră acest fenomen ca pe un proces progresist și sprijină necondiționat lupta pentru lichidarea asupririi naționale.

Un deosebit ecou, în rîndul mișcării muncitorești internaționale, a avut-o teza strălucită a lui Marx, potrivit căreia nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare. Preluînd această idee, Engels, în lucrarea „Rolul violenței în istorie“ susținea: „Pentru a asigura pacea internațională trebuie înlăturate mai întii toate disensiunile naționale evitabile, trebuie ca fiecare popor să fie independent și stăpîn în casa lui“⁴¹.

În noile condiții istorice, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului următor, V. I. Lenin a dezvoltat și îmbogățit tezele marxiste în problema națională, definind totodată sarcinile partidelor revoluționare în mișcarea de eliberare națională. „Deplina egalitate în drepturi pentru toate națiunile — scria Lenin —; dreptul națiunilor la autodeterminare; strînsa unire între muncitorii de toate națiunile — iată programul național pe care marxismul și, împreună cu el, experiența lumii întregi și a Rusiei îl trasează muncitorilor“⁴².

Clasicii marxism-leninismului au făcut referiri concrete și la legitimitatea formării statului național unitar român. Încă în martie 1853, Karl Marx, în scrierile sale referitoare la împilarea socială și națională a românilor din Transilvania, sublinia că aceștia trăiesc în condiții deosebit de grele „sub apăsarea jugului feudal al marilor proprietari funciari maghiari“⁴³. Tot în această problemă, V. I. Lenin arăta în 1917 că „... foarte mulți români și sirbi (în raport cu numărul total al românilor și sirbilor) locuiesc în afara granițelor statului «lor», că, în general, «construcția de stat» în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani“⁴⁴. Procesul acestei construcții de stat avea să se încheie, în ce privește țara noastră, în decembrie 1918, prin eliberarea Transilvaniei de sub dominația habsburgică și unirea ei cu România.

Adînc ancorată în realitățile țării sale, mișcarea muncitorească și socialistă din România, de la începuturile sale, a avut ca o preocupare programatică lupta pentru eliberare socială și națională, pentru unitatea statală a poporului român. „Mișcarea muncitorească, militanții socialiști

din țara noastră — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — au pornit în această luptă însuflețiți de principiul marxist al dreptului popoarelor la autodeterminare, la constituirea lor în state naționale de sine stătătoare⁴⁵.

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, socialiștii români, evidențiind semnificația majoră a actului Unirii Principatelor, au arătat că această unire reprezintă doar începutul procesului de făurire a statului național unitar român, că în fața mișcării muncitorești și socialiste din România se află sarcina de a contribui la lupta poporului român pentru desăvârșirea operei începute în 1859. „Astă unire (adică Unirea Principatelor din 1859 — n.n.) — scria în 1883 revista socialistă intitulată sugestiv **Dacia viitoare** — este incompletă. Peste Carpați trei milioane de români, care zic ca noi. Sînt români, care vorbesc aceeași limbă și au aceleași sentimente ca noi⁴⁶. Argumentînd legitimitatea făuririi statului național unitar, revista susținea : „...Istoria și dreptul, trecutul și prezentul ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română⁴⁷.

În problema națională, ca și în celelalte probleme social-politice, poziția socialiștilor români era cea mai înaintată din acea vreme. Delimitîndu-se de celelalte forțe politice, ei au îmbinat, întotdeauna, lupta de eliberare națională cu lupta de emancipare socială, cu aspirațiile de clasă ale proletariatului. „Voim o Dacie mare și unită — arătau socialiștii grupați în jurul revistei **Dacia viitoare** — dar nu [...] Dacia boierilor și a trîntorilor... Dacia noastră va fi Dacia țaranului și a muncitorului atît cu mîna cit și cu capul⁴⁸.

O dată cu înființarea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, clasa noastră muncitoare s-a afirmat și mai mult în principalele probleme care frămîntau viața social-politică a societății românești în acea vreme. În acest context se înscriu și preocupările sporite ale mișcării muncitorești pentru unificarea statală. Chiar la Congresul din 1893, de constituire a partidului clasei muncitoare, delegații, condamnînd asuprirea străină, au relevat faptul că „în Transilvania 3.000.000 de români sînt de fapt privați de orice drept politic⁴⁹, că ei „sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule⁴⁹.

Prin coloanele presei muncitorești, la adunări și întruniri, socialiștii români s-au solidarizat cu mișcarea memorandiștilor din Transilvania, de la finele secolului al XIX-lea, condamnînd cu asprime politica de asuprire națională, promovată de clasele dominante ungare. Înfierînd procesul intentat memorandiștilor de către justiția grofilor unguri, gazeta **Munca**, organul de presă al P.S.D.M.R., scria : „Toți oamenii cinștiți și sinceri simpatizează cu acuzații, cu poporul românesc din Ungaria, care se agită și vrea să-și aibă drepturile lui¹⁰. La aflarea sentinței, P.S.D.M.R. a protestat împotriva condamnărilor. „Noi socialiștii ... nu putem fi decît pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor. De aceea, protestăm contra sentinței juraților de la Cluj¹¹.

Socialiștii români au dezvăluit situația românilor din Transilvania și în fața mișcării muncitorești internaționale. În raportul delegației P.S.D.M.R. la Congresul Internaționalei a II-a la Zürich (1893) se arăta :

„În Transilvania, trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic și în imposibilitate de a-și trimite un singur reprezentant în Cameră“¹².

Încă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, între proletarii români de pe ambele versante ale Carpaților s-au stabilit legături permanente și multiple. Socialiștii din vechea Românie, în întreaga lor activitate, au avut în vedere sprijinirea mișcării muncitorești din teritoriile naționale aflate sub dominație străină. „... noi să ne îngrijim — scria **Revista socială** în numărul din iunie 1884 — să împrăștăm oriunde sînt români ideile socialiste“. Așa se explică că, încă din acest timp, numeroase publicații socialiste editate la București erau difuzate și printre socialiștii români din Transilvania.

La începutul secolului al XX-lea, problema realizării statului unitar național român, care preocupa în gradul cel mai înalt întregul nostru popor, a concentrat și mai mult atenția socialiștilor români. Acest deziderat a fost inclus în programul P.S.D., adoptat în 1910, în care se specifica : „Partidul Social Democrat va lupta, cum luptă partidele socialiste din toate țările, contra oricărei subjugări naționale“¹³.

Dezvoltînd această idee din programul de luptă al P.S.D., C. Dobrogeanu-Gherea, într-o polemică cu reprezentanții unor cercuri dominante, care în mod calomnios, puneau sub semnul îndoielii patriotismul mișcării muncitorești, arăta : „ Nu sînt oare socialiștii campionii cei mai înfocați ai dreptului unei nații de a se dezvolta independentă și liberă în marginile ei etnice? Nu sînt oare socialiștii adversari jurați ai oricărei împilări și robii? Nu sînt oare ei cei mai înfocați partizani ai dezrobirii naționale?“¹⁴.

Mișcarea muncitorească și socialistă a apreciat că făurirea statului național unitar este un proces legitim, obiectiv, că o țară se poate dezvolta numai ca un organism social întreg, și nu împărțită în mai multe părți, ca România, Polonia și Serbia din acel timp. Detaliînd această problemă, M. Gh. Bujor scria : „Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor. Ea a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viața liberă și integrală“¹⁵.

Pornind de la constatarea că „un număr de locuitori români aproape egal cu cel al României libere „trăiesc sub stăpînire străină, C. Dobrogeanu-Gherea reclama, în numele socialiștilor, promovarea unei politici îndreptate „pe de o parte, spre conservarea teritoriului rămas neacaparată, iar pe de altă parte, spre liberarea teritoriilor care i-au fost cucerite de ceilalți“¹⁶.

De remarcat, că asemenea poziții erau împărtășite și de mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania. Ea a militat, de la început, pentru lupta unită a oamenilor muncii de toate naționalitățile, pentru revendicări politice și economice, pentru eliberare socială și națională. Făcînd o retrospectivă și un bilanț al activității Secției române a Parti-

dului Social-Democrat din Ungaria (1903), Congresul al IX-lea social-democrat român arăta : „La adunări populare și-n scris, am protestat totdeauna față de nedreptățile ce se aduc întregii națiuni române din Ungaria. Am făcut-o aceasta cu atît mai mult, căci știam bine că, atît timp cît un popor este apăsător pe teren național, el nu se poate ridica la o treaptă culturală mai înaltă și astfel nu poate primi nici învățăturile socialiste“¹⁷. După crearea Secției române a P.S.D.U., strînsele legături și ajutoarele reciproce statornicite de timpuriu între socialiștii români din România veche și Transilvania s-au intensificat. Amplificarea acestor legături se impune cu atît mai mult — scria M. Gh. Bujor în **Adevărul**, gazeta socialiștilor români din Transilvania — cu cît „aceleași interese și dureri ne leagă, același scop unic ne încălzește inimile, același grai ne înlesnește apoi înțelegerea, propaganda, schimbul de idei, de publicații, de servicii“¹⁸.

Patriot, dar și internaționalist. Partidul social-democrat din România s-a situat în rîndul partidelor și grupărilor de stînga din Internaționala a II-a, care au condamnat războiul imperialist, și a avut un rol activ în organizarea conferinței socialiste de la Zimmerwald, împotriva războiului. Arătînd primejdia ce amenința România — obiect de împărțire între marile puteri imperialiste — din partea ambelor tabere beligerante, organizațiile clasei muncitoare au militat pentru o politică de neutralitate. Social-Democrația română — scria M. Gh. Bujor — „vrea să păzească acest popor“ de a fi aruncat într-o „situațiune internațională de unde izvorăsc toate primejdiile și toate cauzele, **nu ale unei întregiri naționale — pe care social-democrația nu o poate combate — ci a pierderii neatîrnării chiar a României libere** (sublinierea noastră)“¹⁹.

Desfășurarea evenimentelor pe fronturi și presiunile exercitate asupra sa de marile puteri europene au determinat România, după doi ani de neutralitate, să intre în război alături de coaliția Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unirii cu țara a teritoriilor românești aflate sub stăpînirea monarhiei Austro-Ungare.

În condițiile războiului și ale ocupației țării de către Puterile centrale, care au dus la o agravare profundă a tuturor contradicțiilor economice, social-politice și naționale, procesul de radicalizare a mișcării muncitorești a cuprins deopotrivă toate pămînturile românești. Organizațiile socialiste fiind interzise, militanții socialiști s-au constituit în grupe ilegale, mobilizînd clasa muncitoare și ceilalți oameni ai muncii la rezistență împotriva cotropitorilor. „În acele împrejurări tragice pentru țară și neamul nostru — scria militantul socialist Constantin-Titel Petrescu — singură mișcarea socialistă avu curajul — și **patriotismul** — să protesteze în contra actului de rapt și robire economică față de Puterile Centrale...“²⁰. În același timp, un mare număr de socialiști s-au înrolat în lupta, care a atins momentele de culme ale eroismului popular la Mărăști, Mărășești și Oituz, pentru salvarea ființei naționale a poporului, mulți dintre ei jertfindu-și viața în bătăliile glorioase pentru apărarea pămîntului stră-

bun, cum au fost D. Marinescu (secretar general al P.S.D.), G. Giosanu, O. Călin și alții²¹.

În a doua jumătate a anului 1917, în teritoriul românesc neocupat, și în Transilvania, își reîncep activitatea legală organizațiile socialiste și sindicale. La 1 octombrie 1917, a reapărut la Budapesta gazeta **Adevărul**, care a dus, în rîndul românilor ardeleni, cuvîntul de eliberare socială și națională a mișcării socialiste. Conducerea secției române a adoptat denumirea de „Comitetul Central român al Partidului Social-Democrat din Ungaria“, sugerînd astfel „o autonomie mai mare față de conducerea centrală a P.S.D.“²². În editorialul gazetei **Adevărul**, intitulat „Înainte“, se subliniază : „Voim să piară asupra dîntre neamuri și vrem libertatea deplină pentru toate națiunile“²³. Tot pe linia autodeterminării românilor ardeleni se înscrie și articolul „Ce vrem?“, care susținea următorul dezi-derat al socialiștilor : „Să se facă cu puțință ca-n toate țările popoarele singure să-și hotărască soarta și nici un neam să nu mai fie asuprit de altul“²⁴.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Rusia, care a deschis o epocă nouă în istoria omenirii — epoca trecerii de la capitalism la socialism, nobilele idei pe care le-a proclamat privind „egalitatea și su-veranitatea popoarelor“, dreptul acestora „la autodeterminarea liberă pînă la separarea și formarea de state independente, desființarea tuturilor privilegiilor și îngrădirilor naționale“, au stimulat atît lupta proletariatului de pretutîndeni împotriva exploatării sociale, cît și lupta popoarelor asuprite pentru scuturarea jugului străin. Într-un înflăcărat manifest semnat de socialiștii români, și difuzat la finele anului 1917, în Bucu-rești și în alte centre, se releva : „Revoluția rusă a făcut primul pas“ pe calea victoriei proletariatului pe scară mondială, „de azi începe o nouă eră în istoria lumii“²⁵. Popularizînd „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia“, adoptată de guvernul sovietic, gazeta **Adevărul** sublinia, cu satis-facție, că acest document recunoaște dreptul tuturilor popoarelor de „a al-cătui state neatîrnătoare“²⁶.

În spiritul articolului menționat, social-democrația română din Transilvania pretindea „ca pacea ce se va încheia să fie bazată pe temelii cinstite și-n prima dată pe baza dreptului fiecărui popor, fiecărei națiuni de a dispune singură despre soarta sa ... Grofii nu pot reprezenta interesul poporului în general și, mai cu seamă, nu pot reprezenta interesul po-porului român, care n-a avut pînă acum puțința de a dispune singur asu-pra sorții sale“²⁷.

În timp ce mișcarea socialistă, de pe ambele versante ale Carpaților noștri, acționa încă despărțită de bariere artificiale, pe teritoriul Rusiei revoluționare, în lupta pentru apărarea Puterii sovietice s-au unit socia-liști transilvăneni (prizonieri români din fosta armată austro-ungară) cu revoluționari din România veche care s-au evacuat împreună cu o serie de întreprinderi în sudul Rusiei. Organizați în comun în grupe revoluțio-nare, comuniste, dispunînd de organe de presă, (**Lupta, Foaia țaranului, Steagul roșu, Comunistul ș.a.**), ei au propagat, printre compatrioții lor,

departe de țară, ideea eliberării sociale și naționale, a Unirii Transilvaniei cu România.

Pe fundalul contradicțiilor interne, al maturizării mișcării socialiste, în anul 1918 luptele clasei muncitoare pentru prefaceri sociale și emancipare națională au căpătat noi dimensiuni. Relevînd marea semnificație a grevei generale din Transilvania, din ianuarie 1918, gazeta socialistă **Lupta** scria la 24 ianuarie 1918 : „Aceasta este calea (luptei revoluționare — n.n.) care poate să ducă la unirea românilor dezbinați (despărțiți — n.n.)”.

În fața mișcării muncitorești și socialiste, la fel ca și în fața întregului popor român, stătea atunci o îndoită sarcină : eliberarea teritoriului românesc ocupat de Puterile centrale, scuturarea jugului din provinciile naționale aflate sub dominație străină și unirea lor cu patria mamă.

Dînd dovadă de un înalt patriotism, muncitorii, în frunte cu socialiștii, s-au situat în fruntea acțiunilor de luptă pentru recuștigarea independenței și suveranității țării, pentru formarea statului național unitar român. Un deosebit ecou a avut întrunirea, de la 1 mai 1918, din București, soldată cu arestarea întregului Comitet Executiv al P.S.D. Eliberați, în urma unei largi mișcări de protest, militanții socialiști au editat un număr mare de manifeste ilegale, prin care chemau masele la luptă împotriva ocupanților, împotriva tratatului înrobitor de la Buftea-București, impus României de către Puterile centrale. Muncitorii, se releva într-unul din aceste manifeste, nu pot „aproba o pace cu anexiuni și despăgubiri, pentru că aceasta înseamnă robirea poporului român”²⁸.

La rîndul lor, muncitorii din Moldova, prin intermediul grevelor, demonstrațiilor și întrunirilor, își manifestau mînia și revolta împotriva cotropirii țării. Congresul regional al organizațiilor socialiste și sindicale din Moldova, din iulie 1918, a protestat energic împotriva păcii imperia- liste impuse României de către Germania militaristă și aliații ei. În mo- țiuinea „Contra anexiunilor și contribuțiilor”, adoptată de congres, se spe- cifica : „Congresul, consecvent principiului stabilit de muncitorimea in- ternațională prin formula «pace fără anexiuni și contribuțiuni și dreptul popoarelor de a dispune libere de ele înșile», protestează împotriva în- străinării unei părți din teritoriul României, prin rășluirea munților și anexarea Dobrogei. Protestează, de asemenea, contra contribuțiilor de război deghizate, impuse țării prin tratatul de pace”²⁹.

O largă mișcare de protest împotriva păcii de la București au de- clanșat și socialiștii români din teritoriile românești subjugate de habsburgi, care, din totdeauna, aveau privirile îndreptate spre mișcarea muncitorească și socialistă din vechea Românie, de la care primeau aju- tor moral și material. În articolul „România”, publicat în gazeta **Adevă- rul**, după ce se aducea la cunoștință maselor din Transilvania începerea tratativelor de pace între Puterile centrale și România, se sublinia : „Pentru românii de pretutindeni faptul acesta este de cea mai mare im- portanță, căci soarta României nu poate lăsa nepăsător pe nici un fiu al neamului românesc”³⁰. Dînd glas acestor sentimente, dr. George Grigoro- vici, deputat socialist din Bucovina în Parlamentul din Viena, asociindu-și

trei deputați austrieci, s-a prezentat în ziua de 3 martie 1918 la prim-ministrul austriac, pronunțându-se împotriva „oricărei anexări de teritorii românești”³¹. Congresul al IX-lea social-democrat român, ținut la Budapesta, în mai 1918, a protestat energic împotriva păcii de dictat de la București, împotriva „schimbărilor de hotar proiectate în paguba României”³².

În toamna anului 1918, când evoluția războiului devenise nefavorabilă pentru Puterile centrale, revolta maselor împotriva cotropitorilor a luat forme fâțișe și energice. Grevele și demonstrațiile din București și Valea Prahovei, din Iași, Bacău, Galați și din alte centre, care au dus la o ridicare, pe o treaptă tot mai înaltă, a gradului de conștiință și organizare a proletariatului, au constituit o îmbărbătare și pentru muncitorii revoluționari de peste munți.

Criza revoluționară, crescînd în întreaga monarhie austro-ungară, s-a agravat în mod deosebit în toamna anului 1918. „Legițile dezvoltării istorice — se subliniază în Programul Partidului Comunist Român adoptat la Congresul al XI-lea al P.C.R. — impuneau cu stringență încheierea procesului de formare a statelor naționale aflate sub dominația marilor imperii din Europa”³³. În timp ce lupta revoluționară și mișcările de eliberare națională ale popoarelor asuprite — cehi, slovaci, sloveni, polonezi, etc. — subminau din interior imperiul habsburgic, pe toate fronturile situația militar-strategică a Puterilor centrale se apropia de dezastrul militar.

La șuvoiul puternicelor frământări revoluționare, din monarhia austro-ungară, s-a alăturat cu vigoare și populația românească din Transilvania. La sfîrșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie 1918, s-a dezlănțuit aici revoluția burghezo-democratică, ca urmare a contradicțiilor sociale și naționale existente, care se agravasera la extrem spre sfîrșitul războiului mondial.

Mișcarea muncitorească și socialistă a jucat un rol activ în realizarea dezideratului făuririi statului național unitar român, împletind luptele pentru prefaceri democratice cu mișcările pentru libertate națională. Acest fapt îl consemna și gazeta **Românul**, organ al Partidului național român, care apărea la Arad. „... plebea (în sensul de muncitori — n.n.) — scria ziarul menționat — este motorul care mișcă masa, inspiră îndrăzneală și nu cunoaște friu”³⁴. În lupta socială, alături de muncitorii români, se aflau muncitori maghiari, germani, secui. Marile demonstrații, greve și mitinguri ale muncitorimii transilvănene, de la sfîrșitul lunii octombrie 1918, de la Arad, Timișoara, Reșița, Oradea, Baia Mare, Cluj, Sibiu, Brașov, Tg. Mureș, din Valea Jiului, din centrele miniere din Munții Apuseni au dus la înlăturarea vechilor autorități austro-ungare.

Sub directa influență a acțiunilor muncitorești, în cursul lunii noiembrie 1918, satele Transilvaniei au fost zguduite de răscoale țărănești³⁵. Un rol activ în extinderea revoltelor țărănești l-au avut soldații întorși acasă, care au adus cu ei armele folosite pe fronturi. Intelectualitatea, ale cărei tradiții de luptă pentru menținerea și înflorirea culturii românești se pierdeau în trecut, a fost alături de popor.

Muncitorimea transilvăneană a constituit o forță însemnată, reușind să imprime revoluției un accentuat caracter democratic.

Dacă în lupta pentru emancipare socială, socialiștii români au militat împreună cu cei aparținând naționalităților conlocuitoare, în lupta pentru eliberare națională, ei au căutat să colaboreze cu toate forțele politice care acționau pentru unire, inclusiv cu Partidul național român, fără a pierde însă din vedere că burghezia își urmărea țelurile ei proprii, de clasă. Încă în decembrie 1917, socialiștii români, criticând oscilațiile și nehotărârea burgheziei, îi cerea acesteia să părăsească în fine pasivitatea și să pășească pe terenul acțiunii politice, „... să intre în acțiune deci, cât mai grabnic, Partidul național român!“³⁶, scria militantul socialist Emil Isac. Pasivitatea P.N.R. a fost criticată și de către delegații la Congresul al IX-lea social-democrat român, în mai 1918. În același timp, congresul a reafirmat că muncitorimea română „va lua parte cu trup și suflet“ la lupta pentru dezrobirea poporului³⁷.

Intrunit în ședință și examinând situația politică, la 25 septembrie 1918, Comitetul Central social-democrat român a hotărât să stabilească contacte cu Partidul național român. Avântul nestăvilit al luptelor revoluționare a activizat și P.N.R. La începutul lunii octombrie, a avut loc la hotelul „Vadaszkürt“ — Cornul vânătorilor, din Budapesta — prima întâlnire între reprezentanții celor două partide, care s-au pronunțat pentru colaborare în cadrul unui consiliu comun³⁸. În urma acestor contacte cu P.N.R., Comitetul Central social-democrat român s-a adresat muncitorilor cu următorul apel: „Poporul român din Ungaria a purtat de veacuri jugul greu, din moși strămoși a fost asuprit și acum a sosit ceasul când se va deschide și în fața lui drumul ce duce spre liman“³⁹.

Socialiștii români nu numai că au sprijinit Declarația P.N.R. la autodeterminarea poporului român, adoptată la 12 octombrie 1918 la Oradea și expusă în Parlamentul maghiar, de către Al. Vaida, dar, cei care lucrau la uzinele de muniții din jurul Budapestei („Csepel“ și „Kispest“), „erau gata să-i sară în ajutor cu armele dacă ar fi îndrăznit cineva să se atingă de el“⁴⁰.

La 13 octombrie, a avut loc o mare întrunire a muncitorilor români de la „Csepel“, la care s-au pronunțat cu hotărâre pentru autodeterminare națională. La această întrunire, Tiron Albani, unul dintre conducătorii social-democrației române, vorbind despre evenimentele care se desfășurau în Imperiul austro-ungar, după ce a descris „suferințele îndurate de poporul român sub domnia clasei feudale-șoviniste maghiare“, spunea: „Noi pretindem că împreună cu toate națiunile din Ungaria și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor“⁴¹. În același sens, au vorbit și alți socialiști români: Atanasie Poenar, Trăilă Zbegan, Nicolae Mailat, Dumitru Porțian, care au revendicat cu tărie autodeterminarea popoarelor asuprite și au subliniat că numai independența teritoriilor românești față de monarhia dualistă putea aduce adevărata eliberare a poporului român. De menționat că, la întrunire muncitorii au

cerut „independența desăvârșită a Transilvaniei, împreună cu Banatul și Bucovina“⁴², față de monarhia austro-ungară.

La întrunirea secției române din Budapesta, s-a insistat „asupra momentelor de mare însemnătate de azi“, relevându-se „că e datorința fiecăruia muncitor român de a lua parte la lupta pentru dezrobirea noastră“⁴³. La șezătoarea care a avut loc aici cu prilejul împlinirii unui an de la reparația gazetei **Adevărul**, luând cuvântul în fața unei mari mulțimi, Tiron Albani „îndeamnă tovarășii la muncă pentru dezrobirea neamului românesc“⁴⁴.

La 29 octombrie, în ajunul revoluției burghezo-democratice, Comitetul Central social-democrat român a inițiat o nouă întâlnire cu conducerea Partidului național român, la care s-a discutat cadrul concret al formării Consiliului Național Român Central, stabilit trei zile mai târziu, într-o componență care respecta principiul parității celor două organizații politice : șase reprezentanți ai P.N.R. și șase ai mișcării socialiste. Anunțând acest eveniment, ediția specială a gazetei **Adevărul**, din 3 noiembrie 1918, scria : „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul național român, ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre, asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere“.

Muncitorimea română transilvăneană și secțiile locale social-democrate și-au manifestat azeziunea deplină la Consiliul național central român, trimițînd reprezentanți și în consiliile locale. județene, de plasă, orășenești și comunale. În articolul „Muncitorimea română în lupta pentru libertate“, inserat în **Adevărul**, se scria : „Muncitorimea română și-a ținut de datorința ca-n primul rînd să dea cuvînt hotărîrii sale de a sprijini cu toate puterile acțiunea Consiliului național român. Sînt în curgere tocmai acum nenumărate adunări populare, la care muncitorimea română declară că se alătură cu trup și suflet la Consiliul național și așteaptă ca acest consiliu să fie la înălțimea chemării, luptînd atît pentru dezrobirea națională a neamului românesc din Ungaria și Transilvania, cît și pentru ridicarea la o treaptă socială mai bună a poporului muncitor român și a țărănimii române“⁴⁵.

Prezența în consiliile naționale a reprezentanților social-democrației române, le-a imprimat acestora un caracter democratic. În același timp, în unele centre industriale, ca, de pildă, la Reșița, Petroșani, Lupeni, Vulcan etc., s-au creat consilii și gărzi muncitorești, care au preluat conducerea treburilor publice pe scară locală.

Socialiștii români din Transilvania, care au avut un rol însemnat în inițierea hotărîrii cu privire la convocarea istoricei Adunări de la Alba Iulia⁴⁶, au mobilizat pe muncitori să se prezinte în număr cît mai mare. În articolul de fond „La Alba Iulia“, publicat în **Adevărul**, se arăta că, la 1 decembrie, se vor întruni „toți reprezentanții chemați ai neamului românesc din Ungaria și Ardeal și prin cuvîntul lor vor arăta lumii întregi voința întregului neam...“. După ce arată că la Alba Iulia se va proclama unirea Transilvaniei cu România, articolul pune accentul și pe dezideratele sociale care se vor adopta : „Căci nu e vorba acum numai de dezro-

birea națională, ci și de ridicarea asupra popor român la o treaptă socială mai înaltă și omenească. Se vor proclama acolo toate legile și reformele mari și însemnate care vor alcătui temelia fericirii poporului român în viitor“. Articolul îndemna pe muncitori : „să mergem cu toții acolo !“⁴⁷.

În întreaga perioadă premergătoare Adunării, în toate localitățile din Transilvania au avut loc entuziaste adunări muncitorești, la care se alegeau delegați ce urmau să reprezinte secțiunile respective, social-democrate, la Alba Iulia. La aceste adunări participau membri ai Comitetului Central social-democrat român, care și-au mutat centrul de acțiune de la Budapesta în Transilvania⁴⁸.

În cadrul acestor adunări, social-democrații, reprezentând partea cea mai conștientă a clasei muncitoare și țăranimii muncitoare din Transilvania, propuneau ca unirea acestei străvechi provincii românești cu România, să fie însoțită de reforme democratice, pentru binele întregului popor. În acest sens s-au pronunțat organizațiile socialiste din Arad, Timișoara, Valea Jiului, Bistrița, Reșița, Anina etc.

Lupta socialiștilor transilvăneni, pentru unirea Transilvaniei cu România era influențată și sprijinită de mișcarea muncitorească din vechea Românie. În ziarul socialiștilor ardeleni, se releva intensificarea acțiunilor muncitorești din România, unde „se întărește tot mai mult mișcarea“ pentru reforme democratice⁴⁹.

La rîndul său, chiar în primul număr, apărut la 14 noiembrie 1918, ziarul **Socialismul**, organul central al Partidului Socialist din România, reproduce un manifest al socialiștilor români transilvăneni, care apelau la socialiștii din vechea Românie ca, prin forțe unite, să făurească „scumpa, libera și fericita țară a poporului român, unde dreptul și cuvîntul poporului să domnească“⁵⁰.

În adunările și întrunirile muncitorești din București, Ploiești, Iași, Galați, Brăila etc., se adoptau moțiuni de solidarizare cu lupta maselor din Transilvania pentru eliberare națională și drepturi democratice. În moțiunea adoptată de cei peste 3000 de muncitori, întruniți la 30 noiembrie 1918 în fața sediului Partidului socialist și al sindicatelor din str. Sf. Ionică din capitală, se releva : „Muncitorimea bucureșteană trimite un salut tovarășesc muncitorimii din Bucovina și Transilvania, care luptă pentru dezrobirea ei“.

În același timp, elementele înaintate socialiste și progresiste din rîndul maghiarilor, germanilor și celorlalte naționalități își exprimau, la rîndul lor, înțelegerea și aprobarea față de lupta poporului român pentru unire⁵¹.

În condițiile de puternică activizare a maselor populare, a avut loc, la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Adunarea a reunit 1228 de delegați, aleși de circumscriptiile electorale din toate județele Transilvaniei, dintre care 150 erau delegați ai social-democrației române, reprezentînd peste 70.000 de muncitori organizați⁵².

La această impunătoare adunare, în afară de delegații aleși, au venit, înfrîngînd multe greutăți și opreliști, peste 100.000 de țărani, muncitori,

meseriași, intelectuali. „În fruntea fiecărui grup — remarca un martor ocular — erau drapelele naționale tricolore... Printre ele erau și grupuri cu drapele roșii⁴⁵³. Unele grupuri, remarca același martor ocular, aveau în vârful steagului roșu câte o panglică tricoloră. Întrebat ce înseamnă tricolorul în vârful stindardului roșu, conducătorul unui grup de muncitori de la Ocna Mureșului, a răspuns : „Înseamnă că vrem dreptate socială, dar aceasta o vrem prin unirea cu România⁴⁵⁴.”

Pe cîmpul lui „Horea” au fost trimiși reprezentanți ai organizațiilor socialiste din Timișoara, Arad, Hunedoara, Reșița, Anina, Lupeni, Brașov, Cluj, Făgăraș etc. Secția P.S.D., din Arad, a fost reprezentată la Alba Iulia de către Sava Demian, Leon Munteanu și Ghiță Hălmăgeanu⁴⁵⁵.

În timp ce mulțimea din toate colțurile Transilvaniei se revărsa spre Alba Iulia, Consiliul Central Național Român s-a întrunit, la 30 noiembrie 1918, în ședință preliminară, pentru a stabili un acord asupra principiilor unirii și a definitiva proiectul Declarației. Cele mai vii discuții au suscitat problemele legate de prevederi sociale. Reprezentanții mișcării socialiste preconizau ca unirea cu România să fie însoțită și de rezolvarea problemelor sociale ale maselor. În numele socialiștilor români, Ion Mihuț a declarat că „acel țăran care vine aici, vine cu gîndul să ducă de aici pămînt și drepturi, și pe baza aceasta vrea să se unească. Asupreala pe care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie un om liber... aceasta nu înseamnă că noi nu vrem unirea; vrem simplu, ca să avem dată condiția ca nici posibilitatea asupririi țăranului să nu mai fie⁴⁵⁶. Faptul că în Declarația de la Alba Iulia au fost introduse o serie de revendicări cu larg caracter democratic, ca votul universal, reforma agrară, libertatea și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii țării, legislație înaintată pentru muncitori ș.a., a fost rezultatul luptei hotărîte a maselor largi, a muncitorilor, în frunte cu socialiștii.

Contribuția, unanim recunoscută, a muncitorimii române la înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România s-a reflectat și în compoziția conducerii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, în care socialiștii dețineau un post de vicepreședinte și unul de secretar.

Ca expresie a procesului necesar de făurire a statului național unitar român, la 1 decembrie 1918 Transilvania s-a unit cu „țara⁴⁵⁷.”

Socialiștii din vechea Românie au salutat cu căldură marele act plebiscitar al românilor, întruniți la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. În articolul „Unirea”, publicat în gazeta **Socialismul**, din 11 decembrie 1918, după ce se relatează despre Adunarea Națională de la Alba Iulia, care a proclamat „alcătuirea poporului românesc din Transilvania într-un stat român desăvîrșit”, se arăta : „Noi, ca socialiști, nu avem motive de a fi contra voinței transilvănenilor de a se uni cu România... noi trimitem salutul nostru muncitorimii organizate... de peste munți, chemînd-o la întregirea Partidului socialist din România... Ținta noastră e de a forma un singur partid socialist”.

În rezoluția Congresului P.S.D. din Ardeal și Banat, ținut în zilele de 19—20 ianuarie 1919, la Sibiu, se releva contribuția socialiștilor români la actul istoric al Unirii Transilvaniei cu România. „Congresul con-

stată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziție al tuturor popoarelor — și social-democrația română, cînd a aderat la înlăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni, n-a depășit [nu s-a abătut] întru nimic de la principiile stabilite de congresele socialiste internaționale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni asupra și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta, în primul rînd, pentru independența sa⁴. Congresul argumenta, pe larg, necesitatea logică a desăvîrșirii unității statale : „Neamul românesc, fiind o națiune ruptă în bucăți, era condamnat a nu-și putea dezvolta în deplină libertate toate bunurile ce posedă — materiale, intelectuale, sufletești. Împărțit în mai multe părți, dezvoltarea sa devenise anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad⁵. Toate acestea „au determinat și social-democrația română din Ardeal și Banat a contribui la realizarea idealului național al țării românești⁵⁸.

Mărețul act de la 1 decembrie 1918 a marcat încheierea procesului legic de formare a statului național unitar român. „Locuite în marea lor majoritate de o populațiune românească, apăsată de secole de dominațiune străină, împiedicate astfel în dezvoltarea lor economică, politică și culturală — după cum se remarcă în Declarațiunea din februarie 1919 a Comitetului Executiv al P.S.D. și al Comisiei Generale provizorie a Sindicatelor din România, privind unirea tuturor teritoriilor românești într-un singur stat unitar —, aceste provincii s-au emancipat de sub aceste dominațiuni, devenind libere⁵⁹. Socialiștii, se spunea în continuare în Declarația menționată salută „cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de Unire hotărîte⁶⁰.

Consensul tuturor forțelor sociale și politice, de pe ambele versante ale Carpaților, a făcut posibilă făurirea statului național unitar român. La acest act istoric și-a adus un aport remarcabil mișcarea muncitorească și socialistă. Relevînd acest fapt, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în expunerea la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătorii semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, arăta : „Un rol deosebit de activ în mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească și socialistă⁶¹.

N O T E

- 1 K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 405.
- 2 V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, Editura politică, București, 1964, p. 344.
- 3 K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 9, Editura politică, București, 1959, p. 9.
- 4 V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Editura politică, București, 1964, p. 355.
- 5 Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. III, Editura politică, București, 1969, p. 711.
- 6 Dacia viitoare, nr. 2, 1883, p. 20.
- 7 Ibid, p. 21.

- 8 Ibid, nr. 3, 1883.
- 9 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Editura politică, București, 1969, p. 140.
- 10 *Munca*, 15 mai 1894.
- 11 *Munca*, 29 mai 1894.
- 12 Ibidem, 22 august 1893.
- 13 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Editura Politică, București, 1966, p. 82.
- 14 *Viitorul social*, nr. 3—4, mai—iunie 1913, p. 155.
- 15 *Calendarul muncii*, 1916, p. 54.
- 16 *Viitorul social*, nr. 1—2, martie—aprilie 1913, p. 21.
- 17 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 82.
- 18 *Adevărul*, 13 mai 1906.
- 19 *Calendarul muncii*, 1916.
- 20 Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România*, Biblioteca Socialistă, p. 291.
- 21 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România. 1918—1921*, Ediția a II-a completă, 1976, Editura politică, București, p. 324—325.
- 22 Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania pentru unire*, în „Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie” (sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu, prof. univ. Ștefan Pascu), Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 270.
- 23 *Adevărul*, 1 octombrie 1917.
- 24 Ibid.
- 25 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, București, Editura politică, 1966, p. 71.
- 26 *Adevărul*, 3 decembrie 1917.
- 27 *Adevărul*, 10 (23) decembrie 1917.
- 28 Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice, de pe lingă C.C. al P.C.R., cota A.II-15, inv. nr. 25/1918.
- 29 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 96—97.
- 30 *Adevărul*, 18 februarie (3 martie) 1918.
- 31 Ibidem, 11 (24) martie 1918.
- 32 Ibidem, 13/26 mai 1918. Despre cel de-al IX-lea congres social-democrat român, vezi, pe larg, Al. Porțeanu, *op. cit.*, p. 277—282.
- 33 *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, 1975, p. 37.
- 34 *Românul*, 1 (14) noiembrie 1918.
- 35 Despre răscoalele țărănești din Transilvania vezi pe larg în *Relațiile agrare și mișcări țărănești în România (1908—1921)*, Ed. pol., Buc., 1967, p. 256—284.
- 36 *Adevărul*, 13/16 decembrie 1917.
- 37 Ibidem, 13/26 mai 1918.
- 38 *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, (sub redacția acad. C. Daicoviciu și prof. univ. M. Constantinescu), Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 170.
- 39 *Adevărul*, 23 septembrie (13 octombrie) 1918.
- 40 Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1933, p. 116.
- 41 *Adevărul*, 6/20 octombrie 1918.
- 42 Idem.
- 43 Idem.
- 44 *Adevărul*, 13/27 octombrie 1918.
- 45 *Adevărul*, 28 octombrie (10 noiembrie) 1918.
- 46 C. Titel-Petrescu, *Socialismul în România*, Biblioteca socialistă, p. 314.
- 47 *Adevărul*, 17 noiembrie/1 decembrie 1918.
- 48 Ibidem, 5/17 noiembrie 1918.
- 49 *Adevărul*, 10/24 noiembrie 1918.
- 50 *Socialismul*, 4 decembrie 1918.
- 51 Vezi L. Bányai și C. Göllner, *Poziția naționalităților față de Unire*. în „Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Româ-

- nie" (sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu, prof. univ. Ștefan Pascu), Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 426—451.
- 52 *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, Ediția a II-a (sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri, A. Deac), București, 1972, p. 663.
- 53 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 228.
- 54 Ibidem.
- 55 *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene. 1918—1944*, Arad, 1972, p. 8.
- 56 Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 116.
- 57 Despre Marea Adunare Națională de la Alba Iulia vezi pe larg: *Din istoria Transilvaniei* (sub îngrijirea lui Miron Constantinescu), vol. II, București, 1961; *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, (sub redacția acad. C. Daicoviciu și prof. univ. Miron Constantinescu), București, 1964; *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, (sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu, prof. univ. Ștefan Pascu), București, 1968; Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Încununarea ideii, tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918* (sub redacția I. Popescu-Puțuri și Augustin Deac), București, 1970.
- 58 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 157—158.
- 59 Ibidem, p. 166.
- 60 Ibidem.
- 61 Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. III, Editura politică, București, 1969, p. 715.

(Résumé)

L'article met en évidence que le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie inscrit sur son étendard, dès le début de son affirmation sur la scène de la vie politique de la société roumaine, le double but de la libération sociale et nationale du peuple roumain. Les dates et les faits insérés dans l'article attestent de manière pregnante que les socialistes roumains eurent comme préoccupation programmatique permanente la lutte pour la création de l'état national roumain unitaire. En étudiant sur une base marxiste les réalités de leur pays, ils apprécièrent le droit d'autodétermination du peuple roumain, son droit d'édifier l'Etat roumain unitaire comme un phénomène légitime, objectif.

Les positions théoriques des socialistes roumains quant au problème national furent transposées en réalité en automne 1918, au temps de la révolution bourgeoise-démocratique de Transylvanie, quand le mouvement ouvrier et socialiste déploya d'énergiques actions de lutte — grèves, démonstrations politiques — qui minèrent le pouvoir des autorités habsbourgeois. Le rôle joué par le prolétariat dans le mouvement pour l'union de la Transylvanie à la Roumanie trouva son expression dans la structure même du Conseil National Roumain, dont la composition respecta le principe de la parité des deux organisations: six représentants du Parti National Roumain et six du mouvement socialiste.

Le mouvement ouvrier et socialiste s'avéra une présence active autant pendant la période des préparatifs pour l'acte de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie que pendant la Grande Assemblée Nationale de Alba Iulia. La Déclaration de Alba Iulia — adoptée avec enthousiasme par plus de 100.000 hommes représentant toutes les régions de la Transylvanie —, déclaration dont fut proclamée l'union de la Transylvanie avec la Roumanie, inscrit, sous la pression des masses laborieuses, une série de revendications ayant une large caractère démocratique.

A la fin sont soumis à l'analyse les premiers documents programmatiques du mouvement socialiste d'après le parachèvement de l'Etat roumain unitaire; après un coup d'oeil retrospectif sur la contribution du mouvement ouvrier à l'acte de l'union de la Transylvanie à la Roumanie, ces documents tracent les tâches d'avenir du prolétariat: la lutte pour l'émancipation sociale du peuple roumain.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN ROMÂNIA ȘI LUPTA PENTRU FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

IOAN DON, GHEORGHE PÎRVULESCU

Coordonată fundamentală și permanentă a istoriei României, lupta pentru unitate și independență națională a constituit idealul și năzuința seculară a maselor largi populare, a celor mai înaintate forțe ale societății românești. Continuatoare, pe o treaptă superioară, a glorioaselor tradiții de luptă ale poporului român pentru apărarea dreptului legitim la o viață liberă și independentă, într-o patrie unitară și suverană, mișcarea muncitorească din țara noastră s-a situat în centrul luptei întregului nostru popor pentru împlinirea acestor deziderate fundamentale. Proletariatul, se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, s-a afirmat ca „purtătorul idealurilor celor mai revoluționare ale maselor populare, exponentul aspirațiilor vitale ale întregului popor muncitor spre dezvoltarea patriei pe calea progresului, spre o viață liberă și demnă, spre făurirea unității naționale și cucerirea independenței de stat”⁴¹.

Încă de la începuturile sale, mișcarea muncitorească și socialistă, care s-a dezvoltat concomitent în toate provinciile românești, s-a manifestat ca o forță socială capabilă să preia în mâinile sale destinele luptei pentru eliberare socială și națională, de unire a tuturor românilor într-un stat, pentru consolidarea națiunii române, pentru înfăptuirea societății lipsite de exploatare.

Afirmarea și cristalizarea poziției mișcării muncitorești și socialiste față de problema unității naționale a avut loc în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea, adică odată cu constituirea cercurilor socialiste. Trebuie menționat, ca o trăsătură caracteristică pentru poziția de înalt patriotism pe care mișcarea muncitorească și socialistă s-a situat chiar de la începuturile sale, faptul că primele cercuri socialiste au avut ca scop și sprijinirea luptei de eliberare națională a românilor din provinciile aflate sub dominație străină.

Prin intermediul presei proprii, reprezentanții cercurilor socialiste au protestat și și-au manifestat, în repetate rânduri, indignarea față de „măiestrita lucrare de deznaționalizare la care erau supuși românii din țările aflătoare sub dominația străinilor”⁴², au subliniat faptul că eliberarea acestora nu poate fi decît rezultatul luptei întregului popor român. Astfel, gazeta **Besarabia** arăta că înfăptuirea dezideratului de unitate națională

stătea „în noi înșine, în inteligența cinstită și în poporul muncitor”⁴³. Același gazetă, analizând contradicțiile sociale și naționale din Imperiul austro-ungar, menționa : „Acest imperiu putred și heteroclit se va disloca pentru ca naționalitățile astăzi grupate într-un mod artificial... să se poată dezvolta în libertate, fiindcă numai astfel va putea fiecare să îndeplinească rolul pe care îl are în mersul progresiv al omenirii către adevărata civilizație”⁴⁴. De asemenea, membrii cercurilor socialiste au organizat trimiterea clandestină în provinciile românești aflate sub dominație străină a numeroase lucrări de „propagandă național românească”⁴⁵, care au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale a tuturor românilor.

În anii următori, odată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, cu adâncirea clarificărilor ideologice în rîndurile mișcării și trecerea tot mai accentuată a cercurilor socialiste pe pozițiile marxismului, a apropierei lor de lupta proletariatului, poziția mișcării muncitorești și socialiste față de problema unității naționale a primit valențe noi și a găsit noi formulări, corespunzătoare intereselor țării și ale întregului popor român. În declarația de principii a revistei **Dacia viitoare**, se arăta că aceasta avea drept scop schimbarea societății românești prin revoluție și „apărarea celor ce gem în lanțurile străine și unirea lor cu România”⁴⁶. Scopul acestei publicații a fost evidențiat și de articolul „România iredentă”, publicat în revista **Emanciparea**, sub semnătura lui C. Bacalbașa : „Confrații noștri de la **Dacia viitoare** au deschis, ca să zicem așa, focul spre a arăta lumii, și mai ales Austriei, că elementul românesc, latinii orientului, nu au renunțat la legitima lor nădejde, la întrunirea tuturor provinciilor locuite de români într-un singur mănunchi, la formarea Daciei”⁴⁷. În articolul intitulat „România față cu principiul naționalităților”, revista **Dacia viitoare**, după ce scotea în evidență faptul că socialiștii voiau „ca ceea ce este a românului lui să-i aparțină, că dominațiunea unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege”⁴⁸, făcea următorul apel către tineret : „Străbunii ne-au conservat limba și pămîntul strămoșesc, părinții noștri, generațiunea care se duce, au făcut unirea, independența și mult lucrat-au pentru libertate. Acum e rîndul nostru : nouă ne este dat a completa unitatea națională, a întări libertatea și a face ca egalitatea să nu fie un van nume”⁴⁹. În același articol, revista sublinia că un prim pas al unirii tuturor românilor într-un singur stat s-a făcut în 1859, dar că „această unire e incompletă. Peste Carpați trei milioane de români ... care vorbesc aceeași limbă și au aceleași sentimente ca noi suferă de cîțiva ani o opresiune”⁵⁰. Întrebîndu-se care au fost cauzele ce au determinat unirea din 1859, revista amintită arăta că acestea au fost „comunitatea de origine, de limbă, de suferință și mai presus de toate comunitatea de sentimente. Îndată ce românii au cunoscut că sînt frați, Milcovul a dispărut cu toată opoziția austro-turcă, tot așa vor dispărea și Carpații oricît s-ar opune mozaicul austro-ungar”⁵¹. În încheierea articolului, revista reafirma hotărîrea mișcării socialiste de a realiza unirea tuturor românilor în granițele aceluiași stat : „Voim Dacia așa cum ea fu, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul

ne dau dreptul de a aspira la o Dacie română¹²... „Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă pe cît timp un frate de-al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat, așteptînd cu nerăbdare și credință în viitor, fericita zi cînd mină în mină vom putea striga liberi și împreună Trăiască România!¹³ În articolul „România față cu Transilvania“, publicat de aceeași revistă, sînt argumentate drepturile românilor din Transilvania : „Noi nu invocăm numai drepturile străvechi ale Daciei ... ceea ce invocăm noi sînt drepturile românilor ce actualmente suferă opresiunea ungurească¹⁴.

Odată cu evoluția și creșterea mișcării socialiste, socialiștii din țara noastră au văzut necesitatea și au militat pentru împletirea luptei de eliberare națională, de unire a tuturor românilor într-un singur stat, cu lupta generală pentru libertate și dreptate socială. În acest sens, ziarul **Drepturile omului** arăta : „Pentru ca ziua mîntuirii să sosească pentru ardeleni, trebuie ca poporul muncitor să se răscoale și, încă odată, ca pe vremea lui Horea și ca pe vremea lui Avram Iancu să-și recîștige libertatea politică și economică¹⁵. Pornind de la aceste considerente, mișcarea muncitorească și socialistă din România s-a străduit să răspîndească în rîndurile maselor asupra și exploatate ideile socialismului științific — condiție esențială pentru înfăptuirea aspirațiilor de libertate socială și națională. Argumentînd această necesitate, Ioan Nădejde scria : „Cît privește pe românii din țările vecine, noi vom căuta, cum am căutat și căutăm, a ne pune în legătură cu socialiștii de acolo și aceia ca și noi, vor împrăști ideile socialiste în poporul muncitor român¹⁶.

În același timp, socialiștii români urmăreau ca, odată cu unirea tuturor românilor într-un sigur stat, să înlătore și regimul exploatator al burgheziei. „Vom dezrobi pe românii din Austro-Ungaria, ne vom vărsa sîngele pentru independența lor, dar împreună cu despotismul militar al străinilor, vom azvirli și despotismul nerușinat al burgheziei. Precum ne-am ridicat în această revistă dreptul revendicărilor naționale, precum ne-am făcut apostolii dreptului la insurecție în Austria, așa sîntem în România inamici ai oricărei dominări, ai oricărei injustiții sociale¹⁷.

Aceeași idee a fost dezvoltată și de o altă publicație socialistă a vremii — **Emanciparea** — care în articolul intitulat „România iredentă“ făcea următoarea subliniere : „Rolul României iredente este dar hotărît: a lupta prin toate mijloacele... la dezrobirea fraților de același neam, la constituirea Daciei libere pe pămîntul căreia să trăiască un popor liber. Voim Dacia, dar nu Dacia cămătarului, Dacia proprietarului, Dacia patria stăpîniților și stăpînitorilor. Nu. Trebuie să scriem pe steagurile care vor trece munții : libertate și frăție¹⁸.

Concomitent cu activitatea de răspîndire a ideilor socialiste și de susținere a conștiinței naționale, socialiștii români au întreprins acțiuni concrete de sprijinire a luptei românilor din Transilvania pentru eliberare și unitate națională. Acest fapt a ieșit în evidență cu ocazia expulzării din țară a celor 6 intelectuali români din Transilvania, care au redactat, în august/septembrie 1885, un manifest prin care românii de pe

ambele versanțe ale Carpaților erau chemați la luptă pentru unitate națională. Socialiștii români au apreciat manifestul ca deosebit de important și util, au înfierat actul autorităților române de extrădare a autorilor manifestului, demascând, totodată, presiunile exercitate asupra guvernului român de reprezentanții Austro-Ungariei. Exprimându-și solidaritatea cu cei expulzați, ziarul **Drepturile omului** scria : „Vom fi alături de voi pentru a putea statornici o Dacie liberă și neatârnată, unde fiecare român să-și poată minca piinea în libertate”¹⁹.

Larga campanie de protest, din toamna anului 1885, a evidențiat comunitatea de aspirații a tuturor categoriilor și păturilor sociale progresiste din țara noastră, în marea problemă a îndeplinirii dezideratului de unitate națională. Apreciind că problema națională este „una din rarele chestiuni asupra căreia avem fericitul prilej de a fi cu toții de aceleași vederi, că toate clasele societății să propună aceeași dezlegare : dezrobirea românilor de sub jugul străin”²⁰, mișcarea muncitorească și socialistă din România a subliniat totodată că, în realizarea acestui deziderat, clasele exploatate au interese și poziții diferite față de cele ale exploataților, ele militând pentru îndeplinirea unei Românie libere și democratice. Așadar, socialiștii români puneau problema eliberării românilor de peste munți în strinsă corelație cu schimbările radicale, democratice care trebuiau să se producă în viața poporului român. Astfel, Constantin Mille, în articolul „Chestiunea ardeleană”, scria : „Voim o Românie mare și puternică, o Românie însă liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicește și politicește. Acesta ne este idealul nostru în ceea ce privește chestiunea națională”²¹. Același militant socialist, adresându-se studenților din Iași, le cerea să lupte nu numai pentru dezrobirea politică a românilor de peste munți, ci și pentru dezrobirea lor economică, luptă care se putea desfășura cu succes numai sub drapelul socialismului și „sub cutele lui veți merge desigur la izbândă”²².

În același timp, socialiștii români au făcut distincție clară între burghezia maghiară, care ducea o politică represivă în Transilvania, și masele populare maghiare, care erau alături de naționalitățile subjgate. „Protestarea noastră — scria Constantin Mille în articolul „Chestiunea ardeleană” — o unim cu a tuturor românilor și cu o altă condițiune : să se deosebească poporul de burghezie ... socialiștii știu să facă deosebirea între clasele stăpînitoare și masele muncitoare ... nu putem să avem decît dragoste și stimă pentru frații noștri de muncă unguri”²³.

Găsirea căilor de eliberare a românilor din provinciile aflate sub stăpînire străină a preocupat în așa măsură pe socialiștii români, încît aceștia, prin intermediul lui Ion Nădejde, s-au adresat lui Friedrich Engels, solicitînd sfaturi în vederea ducerii luptei în cît mai bune condițiuni. În scrisoarea de răspuns, datînd din 4 ianuarie 1888, Engels prevedea soluționarea acestei probleme după ce țarismul se va prăbuși, fie într-o luptă cu foștii membri ai Sfintei Alianțe, fie printr-o revoluție internă, „numai după aceea învechita monarhie austro-ungară va cădea și ea, iar națiunile de acolo se vor organiza după cum vor voi”²⁴.

Crearea, în 1893, a Partidului Social Democrat al Muncitorilor din

România a constituit un moment de mare însemnătate în dezvoltarea luptelor sociale din țara noastră, în organizarea clasei muncitoare pe plan național : afirmarea sa în principalele probleme care frământau viața societății românești din acea vreme. Înscriind pe steagul său de luptă numeroase revendicări economice și politice ale proletariatului român, P.S.D.M.R. a introdus în programul său și problema națională. Astfel, la congresul Internaționalei a II-a de la Zürich, din august 1893, delegatul P.S.D.M.R., vorbind despre sarcinile care au stat în fața congresului de constituire a partidului, menționa : „Congresul a avut de asemenea a se pronunța asupra atitudinii față de mișcarea națională. Fără îndoială că e de datoria noastră de a recunoaște acest adevăr istoric, că, clasele dominante maghiare, chiar eliberate de sub jugul austriac, au reluat pe socoteala lor politica detestabilă de deznaționalizare forțată²⁵. Participanții la congresul de constituire a P.S.D.M.R., situându-se pe pozițiile internaționalismului proletar, au înfierat, în rezoluția adoptată cu acest prilej, politica de asuprire națională a claselor conducătoare maghiare și au atras atenția că burghezia și moșierimea maghiară vor să dezbinе oamenii muncii români și maghiari, pentru a submina lupta revoluționară a acestora. În încheiere, rezoluția cheamă pe muncitorii de orice naționalitate să lupte pentru drepturile lor²⁶. De asemenea, delegații la Congresul I al P.S.D.M.R. au relevat faptul că „grofii și magnații unguri duc o politică de apăsare asupra naționalităților slave și române, că în Transilvania trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic și mai ales sînt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără de scrupule. Față de această stare de lucruri, care a avut ca consecință de a ridica în România o puternică mișcare de protest, primul congres al P.S.D.M.R. s-a pronunțat clar, ridicîndu-se contra purtării nedrepte a guvernului maghiar²⁷.

Esența poziției P.S.D.M.R. față de lupta românilor din provinciile subjugate a constituit-o susținerea drepturilor acestora : „Am recunoscut întotdeauna că românii de peste munți suferă politicește... În ceea ce privește starea lor economică, de asemenea am recunoscut pururea că țăranii români de peste munți, deși stau mai bine decît colegii lor din patria liberă, totuși mai au multe și multe de cerut și de obținut. Încît nu noi sîntem aceia care să tăgăduim românilor de peste munți ca nație drepturile politice și țăranilor respectivi drepturile de clasă. Mai mult în altă ordine de idei, am dori și noi din toată inima o mare Dacie²⁸.

Ocupîndu-se de problema națională, socialiștii scoteau în evidență rolul pe care trebuie să-l aibă clasa muncitoare în rezolvarea ei. În articolul „Chestiunea națională“, publicat de gazeta **Lumea nouă**, se afirmă categoric că : „Oricare ar fi idealul nostru special, chestiunea națională nu poate fi nesocotită de partidul socialist, care nu vede dezlegarea ei cu putință decît prin luminarea păturei muncitoare și prin trezirea ei la viața politică²⁹. Legînd lupta pentru eliberarea națională și socială a românilor din Transilvania de lupta tuturor popoarelor asuprite din cadrul monarhiei austro-ungare, mișcarea muncitorească și socialistă din ve-

chea Românie își exprima hotărîrea fermă de a acționa „pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor”³⁰.

Apărători ai drepturilor tuturor popoarelor, socialiștii români s-au ridicat împotriva învrăjbirii dintre popoare și națiuni : „sîntem adevărați patrioți... și sîntem în același timp și internaționaliști, adică iubim pe ai noștri, nu urim pe alții pentrucă-s de altă nație”³¹. Totodată, susținînd drepturile fiecărei națiuni, mari sau mici, la o existență de sine stătătoare, socialiștii români s-au ridicat împotriva acuzațiilor nefondate ale unor ideologi burghezi, potrivit cărora socialiștii ar milita pentru desființarea națiunilor : „Națiunile vor continua să existe libere, pașnice, dezvoltîndu-și fiecare națiune limba și literatura sa, artele sale, lărgind și îmbogățind fiecare domeniu al științei”³².

Pe aceeași idee se înscrie și manifestul „Sînt socialiștii nepatrioți?”³³, publicat de socialiștii ieșeni și răspîdit în provinciile aflate sub dominație străină. Manifestul lămurea, în lumea materialismului istoric, noțiunea de internaționalism proletar : „Proletarii n-au pentru ce fi dușmani, ci interes de a merge mină în mină, n-au de sprijinit nici o nedreptate, nici o apăsare. De aceea, social-democrația a cerut puternic desființarea apăsărilor și asupririlor naționale”³³. Referindu-se la mișcarea de eliberare națională a populației românești din Imperiul austro-ungar, manifestul menționa : „Cine poate fi contra mișcării române din Ungaria, care se luptă cu atîta disciplină și jertfe pentru a căpăta drepturi deopotrivă cu ungurii. Pentru această mișcare nu sîntem numai noi social-democrații din România, ci și partida social-democratică ungurească”³⁴.

După crearea P.S.D.M.R., socialiștii români au intensificat și diversificat sprijinul acordat luptei românilor transilvăneni pentru eliberare națională. Astfel, fundamentînd ideea drepturilor popoarelor la autodeterminare, ziarul **Evenimentul literar**, în articolul intitulat „Naționalismul și socialismul”, arăta că : „Socialiștii nu pot să nu recunoască fiecărui popor dreptul de a se stăpîni și a se cîrmui pe sine însuși. Dacă vre-un popor reclamă dreptul său și luptă pentru el, nu socialiștii vor fi aceia care să-i refuze simpatia lor”³⁵.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România a sprijinit în mod activ mișcarea memorandistă, organizînd întruniri de amploare, în toate orașele țării, în sprijinul cauzei românilor transilvăneni³⁶. Fără a pierde din vedere aspectul social al luptei pentru eliberarea națională, socialiștii români arătau că „ei sprijină această luptă deoarece doresc o Românie liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicște și politicște. Acesta este idealul nostru în ceea ce privește chestiunea națională”³⁷.

În același timp, socialiștii români nu acuzau populația maghiară pentru politica de opresiune națională dusă de clasele dominante. Referindu-se la procesul de la Cluj, ziarul **Munca** sublinia că acest proces este „rezultatul firesc ce a trebuit să producă dualismul austro-ungar, el nefiînd decît rezultatul opresiunii românilor de către clasa exploatare maghiară”³⁸. „Noi condamnăm cu asprime politica șovinistă maghiară. Vina acestor persecuțiuni nu cade însă asupra poporului muncitor ma-

ghiar, care n-are absolut nici un interes de a prigoni pe români, ci asupra clasei stăpînitoare ungurești³⁹.

În timpul procesului memorandiștilor, curînd după punerea sub acuzare a reprezentanților cei mai autorizați ai națiunii române din Transilvania, mișcarea muncitorească și socialistă din vechea Românie și-a exprimat solidaritatea cu cei acuzați. „Toți oamenii cinstiți și serioși — scria ziarul **Munca** — simpatizează cu acuzații, cu poporul românesc din Ungaria, care se agită și vrea să-și aibă drepturile lui. În țară la noi s-au făcut mitinguri de protestare, de solidaritate cu acuzații de la Cluj, cu poporul suferînd⁴⁰. Astfel, cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai 1894, la Ploiești, proletariatul prahovean a votat o moțiune prin care protesta cu energie împotriva asupririi naționale și sociale pe care clasele dominante din Imperiul austro-ungar o exercitau „asupra fraților noștri de peste munți, românii din Transilvania⁴¹. Atitudinea mișcării muncitorești și socialiste din vechea Românie, față de lupta românilor din Transilvania pentru drepturi naționale, a fost sintetizată, fără echivoc, în formula că ei nu pot fi „decît pentru drepturile naționalităților și dezrobirea popoarelor, mai ales pentru dezrobirea tuturor românilor⁴². Din aceste considerente, socialiștii români protestau contra sentinței juraților din Cluj, calificînd procesul intentat conducătorilor mișcării memorandiștice „condamnabil din toate punctele de vedere⁴³.

Poziția mișcării muncitorești și socialiste din România, față de lupta românilor din Transilvania pentru drepturi naționale, este ilustrată și de faptul că la mitingurile de protest organizate de Liga culturală sau de Comitetul Național al Studenților, pe lîngă alte categorii de cetățeni, au venit și numeroși muncitori. Toate aceste acțiuni, de sprijinire a luptei românilor din teritoriile subjugate, erau privite ca o obligație de onoare a socialiștilor : „A face să pornească o asemenea mișcare din inima popoului, a-i da suflet din sufletul lui, asta e datoria celor doritori de înălțarea românilor⁴⁴.

Pentru sprijinirea luptei românilor transilvăneni, socialiștii din vechea Românie au cerut, într-o scrisoare adresată, la 10/22 aprilie 1894, ziarului socialist maghiar **A Munkás** și organizației P.M.S.D. din Budapesta, sprijinul moral și material al socialiștilor unguri. Răspunzînd acestui apel, socialiștii unguri Paul Enghelman și Kittel, în numele P.M.S.D. din Ungaria, i-au asigurat pe socialiștii români de tot sprijinul lor : „Puteți conta pe noi, că vom face tot ce ne stă în putință pentru a pune capăt acestor mașinațiuni ale burgheziei⁴⁵.

În anii următori, organizațiile P.S.D.M.R. au acordat o importanță deosebită luptei românilor din Transilvania pentru drepturi naționale. În această direcție, publicațiile tipărite în România veche au adus o contribuție de seamă, fiind un mijloc de propagandă a ideilor unității naționale, atît în țară cît și în Transilvania. Larga circulație a acestor publicații în Transilvania este amintită de o notiță apărută în coloanele ziarului **Lumea nouă**, din 17 octombrie 1896, în care se arăta că asupra unui țaran din Făgăraș s-au găsit lucrările „Tactica social-democrației” de Friedrich Engels, „Dezrobirea muncitorilor” de Ioan Nădejde și altele.

Înmulțirea acestor cazuri a determinat autoritățile austro-ungare să interzică pătrunderea în Transilvania și Banat a tuturor scrierilor socialiste tipărite în vechea Românie și, îndeosebi, a ziarului **Lumea nouă**, organul partidului.

La începutul secolului al XX-lea, în ciuda greutăților cauzate de vremelnica dezorganizare a partidului muncitoresc, mișcarea muncitorească și socialistă din România a continuat să-și aducă contribuția la sprijinirea luptei poporului român pentru desăvârșirea unității sale naționale. Reprezentantul cel mai de seamă al mișcării muncitorești și socialiste de la începutul secolului al XX-lea, Constantin Dobrogeanu-Gherea, demonstra că „o țară, ca un organism social, trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice”⁴⁶. Apreciind, în mod just, că la începutul noului veac problema națională stătea în centrul atenției diferitelor popoare din Europa, socialiștii români demonstrau legitimitatea fondării statelor naționale unitare și suverane, condamnau politica de oprimare națională dusă de statele imperialiste. În această direcție, socialiștii români se pronunțau nu numai pentru unitatea națională a poporului român, ci și pentru cauza altor popoare : polonez, ceh, slovac, sîrb, croat etc.⁴⁷

Un rol important în lupta românilor pentru unitate națională l-a avut, în primul deceniu al secolului al XX-lea, întărirea legăturilor dintre muncitorii din toate provinciile românești. Subliniind acest lucru, Mihail Gh. Bujor scria în 1906 : „...privirea ni se îndreaptă mai întâi către cei care grăiesc aceeași limbă. Și de aceea, muncitorii de limbă română — din Transilvania — se organizează și fac propagandă în spirit autonom și tot de aceea trebuie să lege legătura mai strînsă între ei și tovarășii lor din România. Aceleași interese și dureri ne leagă, același scop unic ne încălzește inimile, același grai ne înlesnește apoi înțelegerea, propaganda, schimbul de idei, de publicații, de scrisori, să ne întindem dar cu frăție mîna”⁴⁸. Deosebit de utile, pentru întărirea legăturilor dintre mișcarea muncitorească de pe ambele versante ale Carpaților, erau participările de delegați socialiști la diferite manifestări, întrucît acestea creau posibilitatea unei mai bune cunoașteri și mențineau trează conștiința de neam. Participarea unor militanți socialiști din vechea Românie, cum ar fi I.C. Frimu, Gh. Cristescu, Cr. Racovski, dr. Ottoi Călin, V. Anagnoste, Al. Constantinescu și alții, la întrunirile socialiste din Arad, Timișoara, Brașov etc., precum și participarea unor conducători ai mișcării muncitorești din Transilvania, cum ar fi I. Crețu, A. Cristea, G. Grigorovici etc., la manifestările similare din București, Iași, Galați, Suceava, Ploiești, Tr. Severin etc., reprezenta o coordonată esențială a dezvoltării legăturilor dintre socialiștii români. Aceste legături erau cu atît mai importante, cu cît autoritățile austro-ungare au interzis în mai multe rînduri participarea socialiștilor din vechea Românie la diferite congrese sau întruniri ale socialiștilor români din Transilvania, mergînd pînă acolo încît au interzis a se rosti cuvîntul de salut în limba română, așa cum i s-a întîmplat lui I.C. Frimu în timpul congresului secției române a P.S.D. din Ungaria, ținut la Timișoara în 1906. Descriind această sama-

volnicie, I.C. Frimu scria în ziarul **Adevărul**: „Îmi permiteți ca prin foaia voastră **Adevărul** să spun aici ce autoritățile din Timișoara nu m-au lăsat să spun în ziua Congresului. Și cu atât mai mult, mai tare și mai puternic trebuie să spun aceasta, cu cât în România nu sînt cunoscute măsurile nedrepte, barbare ce iau autoritățile din Ungaria ca să oprească întrunirile și cuvîntul libertății dătător de speranțe, de idealuri și de fericire clasei muncitoare și să-și oprească și cuvîntul de îmbărbătare, de solidaritate ce aduceam fraților mei, muncitorii români, din partea muncitorilor socialiști din România și mai ales ca muncitorii din Ungaria să constate odată mai mult cît de dușmani le este clasa suspusă, care domnește și huzurește din nedreptățile și jafurile ce le face pe spinarea clasei muncitoare”⁴⁹.

În pofida măsurilor represive luate de autoritățile austro-ungare, legăturile dintre muncitorii de pe ambele versante ale Carpaților au continuat. La conferința sindicatelor și cercurilor socialiste din România, ținută la București în 1906, erau prezenți reprezentanți ai muncitorilor din toate provinciile românești. În felul acesta — aprecia gazeta **România muncitoare** — în timpul conferinței a fost „zămislită și trainic înche-gată marea Românie socialistă, lăcașul de înflorire a proletariatului de toate neamurile”⁵⁰.

După reorganizarea partidului muncitorilor din România — Partidul Social Democrat, „vlăstar al vechii rădăcini socialiste” —, socialiștii din vechea Românie, în discuțiile la congrese și în scrierile lor, au tratat chestiunea românilor aflați sub dominația străină ca pe un act istoric necesar și posibil al revoluției sociale. În lucrarea sa, „Asupra socialismului în țările înapoiate”, apărută la București în 1911, C. Dobrogeanu-Gherea, referindu-se la problema unității politice a tuturor românilor și argumentînd principiul că „fără sprijinul maselor muncitoare nu se poate concepe făurirea unirii”, făcea următoarea reflecție: „Cînd popoarele muncitoare conștiente vor dispune de soarta lor și a țărilor lor, atunci va suna și ceasul eliberării națiunilor mici de sub jugul celor puternici, atunci va deveni cu adevărat posibilă și întregirea țării noastre într-o Românie mare, cuprinzînd pe toți românii”⁵¹. Aceeași idee a fost exprimată și de alți socialiști. Astfel, Cr. Racovski scria în 1914: „Unitatea națională pe care o urmărim noi socialiștii se deosebește de cea urmărită de burghezie, atât prin forma ei, cît și prin mijloacele de realizare... Eliberarea nu se va putea face decît în ziua cînd oamenii vor avea deplina posesiune a drepturilor lor politice, ca și deplina proprietate a muncii lor”⁵².

Izbucnirea primului război mondial, în vara anului 1914, a constituit un moment de răscruce în dezvoltarea socială și politică a statelor europene, un eveniment care a zguduit puternic rînduiriile vechi, ascuțind la maximum contradicțiile sociale și naționale, determinînd un puternic val al luptei popoarelor pentru eliberare socială și națională. El a ridicat în fața poporului nostru probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii române. Subliniind acest lucru, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „După cum se știe, în această perioadă un mare număr

de români trăiau în afara granițelor statului, teritoriile românești se aflau sub stăpânire străină. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau stins legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat, aspirație seculară a românilor, cauza înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești⁴⁵³.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România, care se situa în avangarda forțelor progresiste, a condamnat războiul imperialist declanșat de marile puteri, aducător de distrugerii materiale, pierderi și suferințe umane, militând pentru o politică de neutralitate hotărâtă. „Cei mai mulți reprezentanți ai opiniei publice — menționa tovarășul Nicolae Ceaușescu — și în special socialiștii, își dădeau seama că războiul de curând declanșat a avut la origine lupta statelor imperialiste pentru împărțirea lumii, pentru acapararea unor noi sfere de influență, pentru lărgirea pieții de desfacere și a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale. De aceea, războiul a fost condamnat de forțele înaintate, de mișcarea socialistă. În țara noastră a avut loc o puternică mișcare de protest împotriva războiului imperialist ce lovea grav interesele economice ale maselor și crea pericolul transformării României în teren de confruntare a celor două tabere imperialiste⁴⁵⁴.

Apresiasi în mod just caracterul imperialist al primului război mondial, Congresul extraordinar al Partidului Social Democrat din România, din 15 august 1914, se pronunța „împotriva oricăror aventuri războinice și declară că singura politică compatibilă cu interesele vitale ale țării este neutralitatea sinceră și definitivă, pentru a cărei menținere muncitorimea română se va lupta chiar cu prețul singelui său, apărând integritatea teritorială a țării împotriva oricărei încercări de violare⁴⁵⁵. Susținând ideea neutralității armate, dr. Ottoi Călin arăta că atragerea României în război comportă riscul „de a fi la sfârșit zdrobiți și înghițiți de una din cele două puteri uriașe aflate în luptă⁴⁵⁶.

Pronunțându-se împotriva războiului mondial imperialist, socialiștii români au militat activ pentru făurirea statului național unitar român, a cărui realizare ei nu o legau de jocul politic, diplomatic și militar al marilor puteri, ci o considerau o necesitate legică cerută de întregul curs al istoriei poporului nostru și de năzuințele lui de progres. Totodată, ei legau problema unității statale de necesitatea asigurării unui regim de largi libertăți democratice pentru masele muncitoare. Subliniind poziția antirăzboinică a socialiștilor români, Cristian Racovski, militant de seamă al mișcării noastre muncitorești, în lucrarea „Războaiele — Cauze — Consecințe — Sfârșit”, apărută în 1914, arată că lupta împotriva războiului imperialist nu înseamnă „să renunțăm la unirea noastră cu românii din Transilvania, Bucovina și Basarabia⁴⁵⁷.

În același timp, militând pentru victoria revoluției proletare mondiale, prin transformarea războiului imperialist în război civil, socialiștii români nu negau existența patriei libere, independente și unitare. Astfel, Mihail Gh. Bujor arăta că : „Patriile sînt cadre naționale și istorice

de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei, element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles, patriile sînt necesare, căci în regimul actual, numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creațiune. Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor... socialiștii au proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viață liberă și integrală⁴⁵⁸.

După doi ani de neutralitate, în august 1916, guvernul român s-a alăturat Antantei, care promitea ca, după victorie, să satisfacă în mare parte dezideratul desăvîrșirii unității statului național român. Poporul român nu a intrat în război cu intenții de cîtopire și anexiuni, ci din dorința realizării aspirațiilor sale profunde de unire, căci, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cîtopire și anexiune; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale. Desigur, se poate pune azi întrebarea dacă aceasta era calea cea mai indicată pentru înfăptuirea țărilor legitime ale poporului român, dacă n-ar fi fost mai bine ca România să evite de a intra într-un război care, după cum știți, a îndoliat sute de mii de familii și a atras după sine un întreg cortegiu de suferințe și distrugerii. Evoluția evenimentelor a fost însă aceea pe care o știm, și noi trebuie să judecăm faptele așa cum au fost, analizînd în mod obiectiv contextul istoric, consecințele pe care le-au generat, străduindu-ne să le dăm interpretarea cea mai justă. Aspirațiilor profunde ale poporului român spre unitate le-au dat glas declarațiile politice ale vremii, presa, puternicele manifestări publice care au avut loc cu acest prilej pe întreg cuprinsul țării și, în mod deosebit, entuziasmul nemărginit cu care ostașii români au fost întîmpinați în Transilvania de masele largi ale întregii populații. Numeroși cetățeni, atît din România de atunci, cît și din Transilvania și Bucovina aflate sub stăpînirea Imperiului austro-ungar, s-au înrolat voluntar, cerînd să li se dea posibilitatea de a lupta pentru cauza întregii țări⁵⁹.

Sfîrșitul primului război mondial a generat pe arena internațională profunde transformări, care au favorizat lupta națiunilor asuprite pentru drepturi naționale. Intensificarea luptelor revoluționare și de eliberare națională, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, înfrîngerile militare suferite de Puterile Centrale au reprezentat elemente importante în accelerarea procesului de destrămare a Imperiului austro-ungar. Pe ruinele acestui imperiu, de tristă amintire, au apărut statele naționale suverane și independente ale popoarelor din centrul și sud-estul

Europei : Republica Cehoslovacă, Regatul Sirbo-Croat (ulterior Iugoslavia), Republica Austria, Republica Ungară etc.

În această mișcare a popoarelor, pentru autodeterminare națională și înlăturarea dominației străine, se încadrează și lupta poporului român. Cei dintii care și-au afirmat în mod răspicat dorințele lor au fost românii din Basarabia, teritoriu care în anul 1812 intrase în componența Rusiei țariste.

Consecințele prăbușirii marilor imperii multinaționale, habsburgice și țarist, au creat posibilitatea trecerii în componența României la 27 martie, respectiv 28 noiembrie 1918, a Basarabiei și Bucovinei.

În toamna anului 1918, evenimentele revoluționare au cuprins și Transilvania și Banatul, izbucnirea revoluției burghezo-democratice dând un nou impuls luptei pentru eliberare națională și unire cu România.

Marile manifestații și demonstrații ce aveau loc în întreaga Transilvanie și în Banat pentru unire au determinat crearea, la 18/31 octombrie 1918, a Consiliului Național Român, ca „unic for care reprezenta voința poporului român“, format prin paritate din șase reprezentanți ai Partidului Social Democrat : Tiron Albani, Ion Fluieraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu, Basiliu Surdu, și șase reprezentanți ai Partidului Național Român : Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Ciceo-Pop, Alex. Vaida-Voievod și Aurel Vlad⁶⁰. El avea sarcina de a pregăti Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, ce urma să hotărască unirea Transilvaniei cu România.

În cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, s-a adoptat istorica **Declarație** în care, la punctul 1, se arată : „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România“⁶¹.

„Caracterul cvasiconcomitent al hotărârilor de unire cu România — 27 martie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1918 —, conținutul identic al programelor mișcărilor revoluționare burghezo-democratice de eliberare națională a românilor, caracterul și componența forțelor sociale participante la această luptă au ilustrat și au dovedit comunitatea idealului național : făurirea statului național român Unitar“⁶². Încheierea procesului de formare a statului național unitar român a fost rezultatul luptelor maselor largi populare, opera întregului popor.

„Istoria — menționează Programul Partidului Comunist Român — demonstrează că formarea statului unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare“⁶³. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român, de cărturarii și marii gînditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, democratice, de militanții socialiști, a aspirațiilor și a voinței întregului popor român. Unirea din 1918 a constituit înfăptuirea firească a năzuințelor de unitate națională.

a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități a însăși dezvoltării istorice.

Mișcarea muncitorească din România a salutat cu entuziasm realizarea statului național unitar român. „Ca socialiști români internaționaliști, — se arăta în Declarația Partidului Socialist din România, din februarie 1919 — salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum... Partidul Socialist din România face apel la toate forțele proletare ... pentru unificarea lor, formînd un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie, spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine”⁶⁴.

Formarea statului național unitar român, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție; înmănunchierea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare”⁶⁵.

N O T E

- 1 *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 32.
- 2 C. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, București, 1910, p. 57—58.
- 3 *Besarabia*, 28 septembrie 1879.
- 4 *Ibidem*.
- 5 Constantin Graur, *Portrete socialiste*, București, 1929, p. 47.
- 6 *Dacia viitoare*, nr. 1, 1883, Paris, p. 6.
- 7 *Emanciparea*, nr. 2, 1883, p. 1.
- 8 *Dacia viitoare*, nr. 1, 1883, Paris, p. 17.
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*.
- 11 *Ibidem*.
- 12 *Ibidem*, nr. 2, p. 17.
- 13 Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, 1918. *Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în *Anale de istorie*, an XXI, nr. 6/1975, p. 46—47.
- 14 *Dacia viitoare*, nr. 4, 1883, Paris, p. 3.
- 15 *Drepturile omului*, 5 mai 1885.
- 16 *Ibidem*.
- 17 *Dacia viitoare*, nr. 5, 1883, Paris, p. 59.
- 18 *Emanciparea*, nr. 2, 1883, p. 1.
- 19 *Drepturile omului*, 6 septembrie 1885.
- 20 *Contemporanul*, nr. 11, ianuarie 1891, p. 441.
- 21 *Munca*, 21 iulie 1892.
- 22 *Ibidem*, 6 ianuarie 1891.
- 23 *Ibidem*, 21 iunie 1892.
- 24 *Presă muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea I, 1865—

- 1889, Editura politică, București, 1964, p. 188—190.
- 25 *Munca*, 22 august 1893.
- 26 *Ibidem*, 11 aprilie 1893.
- 27 *Ibidem*, 22 august 1893.
- 28 *Lumca nouă*, 2 iunie 1893.
- 29 *Ibidem*, 26 aprilie 1898.
- 30 *Munca*, 29 mai 1894.
- 31 Arh. I.S.I.S.P., de pe lângă C.C. al P.C.R., dos. 10, p. 71.
- 32 *Lumea nouă*, 19 septembrie 1899.
- 33 Arh. I.S.I.S.P., de pe lângă C.C. al P.C.R., dos. 10, p. 71.
- 34 *Ibidem*.
- 35 *Evenimentul literar*, 9 mai 1894.
- 36 *Munca*, 21 iunie 1894.
- 37 *Ibidem*.
- 38 *Ibidem*, 15 mai 1894.
- 39 *Ibidem*, 8 mai 1894.
- 40 *Ibidem*, 15 mai 1894.
- 41 C. Căzănișteanu, Gh. Pirvulescu, *Din ccoul procesului memorandist*, în *Revista arhivelor*, nr. 1/1969, p. 109.
- 42 *Munca*, 22 mai 1894.
- 43 *Ibidem*, 15 mai 1894.
- 44 *Lumea nouă*, 9 octombrie 1897.
- 45 *** *Unirea Transilvaniei cu România*, Editura politică, București, 1970, p. 241.
- 46 Ștefan Pascu, *Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar*, în *Magazin istoric*, an X, nr. 2/1976, p. 5.
- 47 Fl. Tănăsescu, *Mișcarea muncitorească din România și Unirea națională*, în *Anale de istorie*, nr. 5/1968, p. 22.
- 48 *Adevărul*, 13 mai 1906.
- 49 *Ibidem*, 13 ianuarie 1907.
- 50 *România muncitoare*, 13 august 1907.
- 51 C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, în K. Kautski, „Bazele social-democrației”, București, 1911, p. 256.
- 52 Cr. Racovski, *Războaiele — Cauze — Consecințe — Sfârșit*, București, 1914, p. 26.
- 53 Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în „România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste”, Editura politică, București, 1968, vol. II, p. 467.
- 54 *Ibidem*, p. 466.
- 55 *** *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, Editura politică, București, 1968, p. 811.
- 56 *România muncitoare*, 12 august 1914.
- 57 Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, 1918. *Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în *Anale de istorie*, an XXI, nr. 6/1975, p. 46.
- 58 *Ibidem*.
- 59 Ștefan Pascu, *Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar*, în *Magazin istoric*, anul X, nr. 2/1976, p. 5.
- 62 Ioan Ardeleanu, Mircea Mușat, 1918. *Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în *Anale de istorie*, an XXI, nr. 6/1975, p. 52.
- 61 *Izbînda*, 7 decembrie 1918.
- 62 Ioan Ardeleanu, Mircea Mușat, 1918. *Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în *Anale de istorie*, an XXI, nr. 6/1975, p. 56.
- 63 *Programul Partidului Comunist Român de lăurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 37.

64 *Socialismul*, 19 februarie 1919.

65 Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptelor revoluționare și democratice ale poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura politică, București, 1966, p. 21.

LE MOUVEMENT OUVRIERE DE ROUMANIE ET LA LUTTE POUR L'ACHEVEMENT DE L'UNITÉ D'ÉTAT

(Résumé)

L'étude „Le mouvement ouvrier de Roumanie et la lutte pour l'achèvement de l'unité d'État" présente la position du mouvement ouvrier et socialiste de notre pays à l'égard d'une des plus importantes problèmes concernant le peuple roumain; l'achèvement de l'unité nationale, la réalisation de l'État national unitaire roumain.

Depuis le commencement du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie c'est manifesté comme une force sociale capable d'assumer le destin et la lutte du peuple pour l'émancipation sociale et nationale, pour l'union de tous les roumains dans un seul État. L'étude présente chronologiquement l'activité déployée par les cercles socialistes, du Parti Social Démocrate des Ouvriers de Roumanie et du Parti Social Démocrate de Roumanie pour l'accomplissement de l'unité nationale; l'appui moral et matériel concédé par le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie aux mouvements mémorandistes; la liaison d'entre le mouvement ouvrier des deux côtés des Carpates et l'événement historique du 1-er Décembre 1918: qui a été reçu avec ardeur par le mouvement ouvrier de tout pays.

UNITATEA POLITICĂ ȘI UNITATEA LIMBII ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL TRECUT

VICTOR V. GRECU

Imperativele fundamentale, legate de situația limbii române literare în secolul trecut, erau : pe de o parte, necesitatea cultivării limbii, prin normarea ei și îmbogățirea lexicului cu elemente noi, în funcție de sarcinile comunicării, pe de altă parte, necesitatea unificării limbii literare, prin înlăturarea deosebirilor ce existau în vorbirea, dar mai ales în scrierea limbii române, în diferitele provincii istorice. Însemnătatea deosebită a acestor probleme izvora din situația și rolul limbii pentru românii din Transilvania.

În Transilvania limba avea, din punct de vedere politic, o dublă semnificație. În primul rînd, ea reprezenta un argument în lupta pentru apărarea naționalității, așa cum preconiza G. Barițiu : „un puternic magnet, care Românilor dincoace de munți, pînă cînd se vor afla Moldavo-Românii, măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înainte le cheazășuește pentru naționalitate”¹. Totodată, limba însemna un obiectiv în lupta pentru dobîndirea egalității în drepturi și o mărturie a acesteia, după cum proclama Alexandru Papiu-Ilarian : „Egalitatea de drept a naționalităților, corect și practic concepută, nu poate fi alta decît egalitatea de drept a limbii cetățenilor statului”². În al doilea rînd, limba constituia un factor puternic în lupta pentru desăvîrșirea unității politice. În această privință, trebuie subliniat, de la început, faptul esențial că lupta ardelenilor pentru limbă, în Transilvania, a fost lupta pentru apărarea naționalității, lupta pentru realizarea unirii tuturor românilor într-un stat național unitar. Pentru că, așa cum se va vedea mai departe, la baza tuturor acestor frămîntate dispute lingvistice a stat, în permanență, conștiința unității naționale a poporului român.

În secolul al XIX-lea, problema unirii românilor într-un stat unitar, devenise obiectivul cel mai important al preocupărilor tuturor cîrturarilor progresiști ai vremii, mobilul care însuflețea lupta maselor pentru libertate socială și națională. Lupta pentru făurirea statului național unitar român a cunoscut o dezvoltare ascendentă pînă la Unirea Principatelor și după aceasta, pînă la desăvîrșirea procesului în secolul următor polarizînd toate acțiunile întreprinse în domeniul social, economic, politic și cultural. Acestui imperativ i se subordonau și eforturile intelectualilor din Transilvania pentru unificarea limbii literare, ca premisă și factor

esențial în lupta pentru unificarea politică. Lupta lor pentru unitatea limbii era, în felul acesta, un aspect al luptei de ansamblu pentru înfăptuirea unității politice a românilor, proces în care se integrează pe deplin. La baza tuturor acestor preocupări, a acțiunilor întreprinse, stătea o matură convingere, exprimată de G. Barițiu, la 1846, reflectând același ideal : „ca să voiești ceva se cere **unire**, iară fără voință unirea nu are tărie”³.

Unitatea și unificarea limbii române literare, considerată în contextul unității naționale, constituie țelul care orientează și concentrează, fără excepție, toate preocupările lingvistice ale celor mai diverși reprezentanți ai intelectualității din această perioadă.

Dezbaterea problemei unității și unificării limbii române literare pornește de la recunoașterea realității că, deasupra unor deosebiri fonetice și lexicale mai puțin însemnate, specifice graiurilor din diferite regiuni, românii se înțeleg între ei, indiferent din ce teritoriu lingvistic fac parte, limba fiind unică. Afirmarea comunității limbii românilor, a unității acesteia, peste diferențierile regionale, se întâlnește la toți intelectualii vremii. În memoriul adresat principelui Cuza, prin care îl îndeamnă să desăvârșească actul de la 24 Ianuarie prin unirea Transilvaniei cu România, vorbind despre acest „stat ideal al Românilor”, Papiu-Ilarian evidențiază unitatea limbii, pe care o folosește ca argument în sprijinul proiectului său, pentru a-l convinge pe domnitor : „Locuitorii sînt tot Români; tot în mase compacte; vorbesc o limbă, fără dialecte; Românul din extremitatea Maramureșului se înțelege cu românul din Galați sau Brăila”⁴. G. Barițiu constată aceeași realitate a comunității limbii : „Se înțelege astăzi între sine poporul întreg din toate țările, fără a întîmpina vreo mare greutate și precum rar se mai înțeleg părțile vreunei alte națiuni lătite și răspîndite prin atîtea țări, prin care se află întinsă românimea”⁵. O atestă Timotei Cipariu : „românii să înțeleg din orice corn de lume să fie”⁶. O afirmă profesorul ardelean, trecut în Principate, Aron Florian, în cursul său de istoria românilor, ținut la București, în 1859, în care vorbește de provinciile locuite de români „unde găsim tot aceleași datini, tot aceleași limbă, deși oarecum cam amestecate”⁷. O proclamă, în sfîrșit, adunarea Asociațiunii transilvănene, din 1862, de la Brașov : „Națiunea noastră e una, limba ei încă este una și aceeași deși națiunea se află în cîteva provincii”⁸. Această realitate este consemnată și de către cărturarii din țările române. Heliade Rădulescu arăta că : „Noi Muntenii, Moldovenii și Ungurenii avem și aceeași limbă și același dialect. Mica deosebire ce avem între noi la vorbire nu o putem socoti”⁹.

Comunitatea limbii tuturor românilor constituia, așadar, o realitate general recunoscută de către intelectualii vremii¹⁰. Dar ea reprezenta, și un suport în lupta pentru unificarea deplină a limbii, pentru a o face capabilă să satisfacă, în cel mai înalt grad, nevoile comunicării. Deoarece, în spatele acestei posibilități de înțelegere, datorită comunității limbii, privită pe un plan mai concret, ea nu era unitară, prezenta numeroase

diferențieri regionale, constatate de altfel de toți autorii, numeroase tendințe și aspecte contradictorii, care amenințau cu înstrăinarea limbii de popor, cu transformarea ei într-o „limbă artificială“. Aceste aspecte negative caracterizau atît vorbirea, cît mai ales scrierea, unde unitatea limbii era serios amenințată. La acestea, se mai adăugau aprinsele controverse ortografice și lexicale, cu mulțimea de soluții și proiecte propuse, care duceau la aceleași consecințe nocive pentru dezvoltarea limbii.

Lipsa de unitate a limbii, cu deosebire a celei scrise, este semnalată și solicită atenția și intervențiile tuturor cărturarilor vremii, atît din Transilvania, cît și de peste munți. Comentînd „stricarea“ limbii din acel timp, atenția lui Timotei Cipariu este reținută, mai întii, de situația ortografiei cu litere latine, despre care constată că „este deosebită pînă la curiozitate“. Ca și alți contemporani, el condamnă siluirile practicate : „O limbă ca a noastră este originală și mai adîncă, oricine ce socotește, — decît să o poată îmbrăca fieștecare croitoriu după fantasia sa, și să-i șază bine. Prin astfeliu de îmbrăcăminte după capriț, și nu după sistem, nu poate biata limbă altmintrelea să se vază, decît ca un arlechin pe teatru. Pînă ce ne vom uita la limbile străine și le vom lua de modeluri fără a căuta înlăuntru limbii noastre tot într-aceea galimatie vom rămînea“¹¹.

Cu mult mai grave sînt consecințele acestor stări de lucruri în domeniul învățămîntului, iar neajunsurile lor, mult mai adînc resimțite în școli, stîrnesc nemulțumirea și protestul învățătorilor. Exprimînd atitudinea acestora, învățătorul Nicolae Mihălțeanu, din Rășinari, dezvăluie cu obiectivitate realitatea că „se petrec în școală anii cei mai scumpi ai tineretii numai cu încurcături gramaticale și ortografice fără ca să se învețe ceva folositor pentru viața practică“. În această situație, tonul autorului devine necruțător și categoric : „Pentru ce să chinuim noi pruncii cei nevinovați cu astfel de secături ortografice, ce nu aduc nici un folos ci numai daună, atît învățămîntului cît și culturii și progresului civilizațioriu în general“¹².

În preajma anului 1860, modul în care se scria românește era deplorabil, în Transilvania. Situația era aceeași și în România, iar consecințele ei la fel de grave : „Frații de peste Carpați își au mai multe sisteme de ortografie pe care le urmează; dar nici noi de dincoace nu stăm mai bine în privința înțelegerii, avem și noi pînă acum mai multe sisteme... Ei ce să facă bieții lectori din popor în așa împrejurare?“¹³. Cauza o constituiau „ambițiunile unor filologi d-ai noștri“, pentru că „de luăm în vedere mulțimea ortografiilor, în cîte scriem, și divergențele lor atît de înspăimîntătoare, trebuie să i se întriste inima oricărui român progresist mai virtos văzînd, cît de puțin lucrăm și stăruim totuși pentru ajungerea scopului“¹⁴.

Așa cum proceda de obicei, G. Barițiu, abil cunoscător și observator al realităților vremii, analizează problema pe coordonate mult mai largi, sesizînd cu luciditate urmările mai îndepărtate ale acestor stări de

lucruri : „...scrierea cînd cu «slove bisericești» cînd cu «slove civile», cînd iarăși cu «litere latine» după cîte o ortografie scornită de care cum s-a sculat mai de dimineată, a produs pînă acum o mulțime de confuziuni”¹⁵. Pentru evitarea unor complicații nedorite, autorul îndeamnă cu insistență pe cărturari la înțelegere în privința limbii.

Înfățișarea situației nesatisfăcătoare a limbii, sub raportul unității, recunoscută cu realism dar și cu fățișă nemulțumire de către intelectualii din această perioadă, nu putea să omită dezvăluirea cauzelor care au dus la realitățile și consecințele prezentate. Analiza acestora este întreprinsă tocmai cu scopul de a găsi soluțiile cele mai potrivite pentru înlăturarea factorilor care împiedicau unificarea limbii și prejudiciau unitatea ei.

Principala cauză a situației limbii și a lipsei de unitate a acesteia este absența înțelegerii și colaborării, a unirii eforturilor autorităților competente să propună și să decidă în materie de limbă.

Lipsa de unitate a limbii și neajunsurile semnalate se datoresc, în al doilea rînd, arăta Barițiu, dezvăluind un adevăr amar, necunoașterii limbii. Urmarea acesteia a fost concluzia falsă despre „sărăcia” limbii, care a dat friu liber capriciului : „eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decît altele începătoare; sîntem însă noi înșine săraci de dînsa, o mai și săracim cu caprițiul nostru”¹⁶.

Altă cauză a lipsei de unitate consta tocmai în exagerările unor filologi, în voluntarismul manifestat față de structura și legile limbii, în ignorarea lor conștientă de către unii cărturari sau autori, care acționau după bunul lor plac.

Uneori chiar factori interni, de ordin lingvistic, favorizau diversificarea limbii, dînd naștere la disensiuni și controverse între cărturarii vremii, tocmai datorită caracterului neadecvat al soluțiilor indicate, determinat, la rîndul său, de cauzele enumerate mai sus. Unele inițiative și proiecte, propuse de intenții pozitive, care nu răspundeau însă cerințelor concrete ale limbii, prin caracterul lor necorespunzător deveneau ele însele motive ale lipsei de unitate și ale divergențelor de păreri. Această realitate este înfățișată de către C. Vișoreanu, referindu-se la ortografia etimologică, pe care o respinge : „Pe lingă acestea, mi se pare că nici nu este necesar acum luxul literariu, adecă ortografia clasică, care poate că e cauza neunirii între literații noștri”¹⁷. Sesizînd interacțiunea cauzelor, Seulescu face aceeași constatare cu privire la apariția unor dezbinări, datorită unor fapte de limbă : „Din astfel de neînțelegeri se iviră mai multe forme gramaticești, mai multe secte literare și dezbinări, cășunătoare de împărechere nației Românești”¹⁸.

Lipsa de unitate a limbii, amănunțit și multilateral interpretată de cele mai largi straturi ale publicului cititor, cu consecințele ei negative multiple și cu cauzele care alimentau această situație, evidențiază necesi-

tatea imperioasă a eforturilor pentru unificarea limbii literare, ca o concluzie logică, afirmată de toți autorii, precum și de către publicul larg.

Necesitatea unității și lupta pentru unificarea limbii se întemeiau pe conștiința unității naționale și a rolului limbii în procesul înfăptuirii unității politice, al făuririi statului național unitar român, pe nevoile interne ale dezvoltării limbii. Aceste convingeri reprezentau factori de o neasemuită forță propulsivă, care magnetizau spiritele. Ele constituie suportul de pacificare, în fața căruia cedează orice controverse, liantul care concentrează toate eforturile pe fâgașul unic al luptei comune de emancipare. Conștiința unității naționale este atestată de G. Barițiu în evoluția istorică a națiunii : „...care — cu prea puțină, sau după a multora părere numai cu o umbră de deosebire — stă în comunicație strinsă, genetică și sfântă, pecetluită și întărită prin puterea multor sute de ani”¹⁹.

Întemeiată pe conștiința unității naționale, strîns legată de lupta pentru unificarea politică, necesitatea unificării limbii este argumentată de Ioan Maiorescu și prin exemplul altor popoare și limbi : „...deși firea și organul graiului oamenilor se deosebește după clime și alte împrejurări, — au păzit toate națiile o uniformitate în formarea cuvintelor, în declinarea și conjugarea lor”²⁰.

Apreciată în acest context, unificarea limbii este înfățișată, în revista **Foaia pentru minte, inimă și literatură**, ca o necesitate care nu admitea amîinare. De aceea, cînd Heliade Rădulescu, analizînd pe larg această problemă, pune întrebarea dacă „trebuie a se uni Românii să aibă o limbă generală?”²¹, P.V. Săulescu, reflectînd convingerea maselor, răspunde hotărît : „Trebuie să ne **unim** a avea toți românii o limbă generală, convins fiind că sub steagul zisului tribunal va fi și cu puțință a ne uni”²².

Situația limbii, precum și imperatiivele istorico-politice ale vremii, au determinat numeroasele intervenții și îndemnuri ale specialiștilor și nespecialiștilor pentru unificarea limbii și apărarea unității ei, pentru înlăturarea divergențelor și comunitate de vederi în privința căilor și mijloacelor cultivării limbii literare.

În șirul acestora se situa atitudinea și preocuparea redactorului revistei **Foaia pentru minte, inimă și literatură**, care își propusese, de la început, să lupte împotriva oricăror „singurătăți care-s dușmane unirii și unificării ortografiei”²³. Conformîndu-se țelului stabilit în programul revistei, Heliade Rădulescu lansează, în paginile acesteia, un patetic apel : „Fraților, ne trebuie **unime (subl. n.)** în limbă”, întărindu-l atît prin necesitățile prezentului cît și prin perspectivele viitorului : „să o facem în stare a exprima ideile veacului al XIX-lea și a le exprima într-un chip vrednic de luminile acestui veac, ca să putem a o da urmașilor noștri în stare cum să poată și ei pași cu dînsa paralel cu înaintarea duhului omenesc și cu ideile veacurilor următoare”²⁴.

Adresarea unor astfel de indemnuri constituie mobilul care a inspirat, în mod deliberat, numeroasele intervenții în presa vremii. C. Boerescu, declinându-și cu modestie competența filologică în corespondențele sale către Barițiu, se oprește asupra acestei intenții, mărturisind că scopul articolelor a fost să „propui numai o idee, care mi s-ar fi părut dreaptă și raționabilă, d-a ne **uni** (subl. n.) și limba precum, prin aceeași patrie, ne avem și inimile unite”²⁵. Credincios acestui scop, într-un alt articol, respingînd pedantismul și exagerările ardelenilor, el adresase, după pilda lui Heliade, un frățesc apel la unire : „după cum v-ați unit inima, uniți-vă și limba cu frații Munteni și Moldoveni”²⁶. G. Barițiu, obiectiv și scrupulos în discuții, recunoaște neajunsurile limbii ardelenilor și se atașează, în răspunsul său, chemării formulate, care corespundea întru totul dorinței sale : „Dacă ne aflăm cu limba noastră pe cale rătăcită, cea mai sfintă datorință ne face ca să ne punem toată silința și osteneala spre a ne îndrepta și abate din calea rătăcirii și spre a ajunge odată ca să scriem o limbă înțeleasă de toți românii”²⁷.

Locul și însemnătatea unității limbii pentru Timotei Cipariu nu au fost sesizate de nici unul dintre cercetătorii care s-au ocupat de opera acestuia, pînă în ultimii ani²⁸. Într-o sinteză care relevă coordonatele principale ale gândirii lui Cipariu, ce îi asigură perenitatea, I. Coteanu semnaleză că „el nu apără principiul etimologic numai pentru că în felul acesta s-ar reda mai bine caracterul latinesc al limbii române. El are în vedere și o necesitate a vremii, necesitatea de a folosi ortografia ca un mijloc de unificare a limbii naționale”²⁹.

Unitatea limbii ocupă locul primordial în gândirea și preocupările lui Timotei Cipariu³⁰, constituind scopul suprem, care trebuie să călăuzească toate eforturile filologilor. Dezvăluind semnificația acesteia, în raport cu situația limbii din vremea sa, Cipariu este convins că : „A venit timpul să ne **unificăm** limba, să-i stabilim formele și să-i purificăm materialele, de la care nimănui să nu fie iertat a se abate după capul și placul său”³¹. Necesitatea unificării este mai acută în ortografie: „Fiindcă fundamentul a toată ortografia e **unitatea limbei...**, întiiul postulat pentru ortografie este statorirea unității limbii române”³². Unitatea limbii este constant promovată de Cipariu și constituie dominantă prezentă în tot cuprinsul operei sale filologice. Necesitatea unității limbii este înse-rată, în termeni categorici, de către Visarion Roman în paginile revistei sale **Amicul școlii** : „Unitate ! da ! de unitate, de uniformitate în scrierea limbii române avem astăzi nevoie mai (mult) ca de pîinea de toate zilele”³³.

Repetatele indemnuri, lansate prin presa vremii sau sub alte forme, cu scopul de a dovedi necesitatea unității și unificării limbii, reflectă nu numai convingerile autorilor, ci, ceea ce este esențial, ele sînt și întru-chiparea voinței maselor, care înțeleg nevoia și însemnătatea unificării și perfecționării acestui mijloc de comunicare, în lupta lor pentru libertate socială și națională. Unitatea limbii era, alături de cărțurari, și dorința poporului. G. Barițiu, într-un apel adresat filologilor, arată că în-făptuirea unității limbii este cerința maselor : „Se pare întru adevăr, cum

că această pretențiune a mai multora, în zilele noastre ajunse a fi cerința tuturor⁶⁴. Făcîndu-se interpretul voinței maselor, el precizează că : „Oamenii vor și pretind ca limba să se aducă odată la o uniformitate, să se înalțe la gradul care i se cuvine, alătura cu celelalte limbi europene, să le facă limba românească în vorbire și mai virtos în scris **unică, generală**, înțeleasă de către toți românii⁶⁴”.

Înțelegînd sensul istoriei și tendințele vremii, Timotei Cipariu, sprijinitor devotat al acestui țel, își încheia memorabilul discurs, rostit în adunarea Asociațiunii transilvane, la Brașov, în 1862, cu îndemnul profetic : „...tot numai una să fim, o națiune, o limbă, o literatură... Atunci... spiritul națiunii și geniul român va tinde aripile sale peste toți fiii lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și ale unității naționale. Așa să fie în veci !”⁶⁵.

Unitatea și unificarea limbii era urmărită și susținută, în egală măsură, și de periodicele care apăreau atunci, în fruntea cărora se situau, și în această privință, publicațiile brașovene. Succesorul lui G. Barițiu la redacția acestora, Iacob Mureșanu, intervenind în discuțiile ortografice, înviorate după jumătatea secolului, preciza „misiunea de a ne uni cu toții într-una în modul scrierii⁶⁶”, arătînd că acesta este și idealul urmărit prin publicațiile sale : „pe cît vom putea, noi ne vom ținea de această uniformitate în scriere, în ambele aceste foi... care nu vor suferi neunirea în scriere⁶⁶”. Folosindu-se de exemplul unui articol publicat în revistă, Heliade Rădulescu își exprimă dorința și îndemnul de a vedea și **Albina românească** alcătuită totdeauna într-o asemenea limbă și îngrijită totdeauna a păzi o asemenea ortografie : „că foarte curînd într-acest chip am ajunge la **unimea** dorită de tot românul bine cugetător⁶⁷”.

„Marea necesitate a uniformității în modul scrierii” este argumentată temeinic și mobilizator în fața contemporanilor, pentru a învinge inerția acestora : „Astăzi cînd trebuința e arzîndă d-a înainta și noi mai mult în științe, cînd cercul întrebuițării limbii noastre ia o dimensiune tot mai mare... a venit într-adevăr timpul ca să ne apropiem părerile și să ne unim a stabili o ortografie cu străbune adoptată de națiunea toată⁶⁸”.

Necesitatea unității și unificării limbii literare nu constituie numai obiectul unor discuții teoretice, generale și abstracte, ci este urmărită, în egală măsură, și realizarea concretă a acestui deziderat în diferitele compartimente ale limbii. Odată cu recunoașterea și afirmarea lui, cărturarii ardeleni au propus soluții și proiecte adecvate pentru realizarea acestui scop. Ei au accentuat, în unanimitate, că eforturile trebuiau concentrate asupra tuturor compartimentelor limbii, atît în fonetică, cît și în vocabular și în gramatică. În funcție de specificul și situația lor concretă, în fiecare dintre acestea se simțea nevoia elaborării unor norme, a unor reguli care să pună capăt fluctuațiilor și disensiunilor și să asigure unitatea limbii. Această preocupare s-a concretizat prin sporirea simțitoare a numărului de lucrări lingvistice, ce încep să apară acum,

și mai ales după înființarea Societății Academice, prin aportul remarcabil și valoros al presei.

Preponderente, în șirul acestora, sînt, după jumătatea secolului, preocupările și lucrările legate de ortografie, reclamate de necesitatea unificării scrierii și, prin aceasta, a vorbirii.

Cele două principii care își disputau prioritatea în ortografie erau etimologismul și fonetismul. Unitatea limbii constituia scopul comun, urmărit de ambele principii, dar fiecare își aroga exclusiv capacitatea și privilegiul de a-l realiza prin mijloacele sale proprii. Promovarea unui principiu avea directe implicații politice și naționale, susținătorii lui, prin intermediul acestuia, urmărind unificarea limbii și a culturii românești, premise și coordonate esențiale ale luptei pentru unificarea politică.

De pe această poziție, etimologismul trebuie apreciat ca atare, prin contribuția lui la răspîndirea ideii unității lingvistice și naționale și prin consecvența luptei sale pentru realizarea acestor postulate. Meritul etimologiştilor, chiar dacă prin regulile propuse nu s-a ajuns la îndeplinirea scopului, constă în a fi susținut cu ardoare patriotică ideea unității și necesității unificării limbii, ca argument al unității naționale, pe care au apărut-o dramatic, privind-o ca o îndeplinire premergătoare unității politice depline. Pe această linie, încercările și intervențiile lor pasionate au avut darul de a stimula preocupările cărturarilor progresiști ai vremii, grăbind procesul de cristalizare a unor soluții pozitive pentru cultivarea și unificarea limbii române. El nu se înfățișează, altfel, decît ca rezultat firesc și obiectiv al unor realități istorico-politice în care originea, limba și continuitatea noastră pe aceste plaiuri erau puse la îndoială sau contestate. Tocmai de aceea, prin acest însemnat compartiment al limbii, exponenții principiului se străduiau să dovedească „nobilă origine” și unitatea limbii tuturor românilor, ca expresie a unei entități etnico-politice, iar exagerările manifestate își au izvorul și suportul în această tendință pozitivă. Etimologismul, latinismul în general, a eșuat lingvistic nu politic. În condițiile specifice ale istoriei Transilvaniei din acea perioadă, latinismul a îndeplinit rosturi politice determinate. Latinitatea era atunci „o normă de viață”³⁹. Ea reprezenta, cu adevărat, „o problemă de viață și de moarte”⁴⁰ națională. Pentru acea vreme, exagerarea latinității reprezenta o „greșeală binefăcătoare”⁴¹. Erorile latiniste au jucat un rol pozitiv; ele au contribuit la formarea „conștiinței naționale de sens modern”⁴². Apreciind semnificația eforturilor și exagerărilor filozofice ale Școlii Ardelene, Nicolae Iorga a formulat o judecată de meritată și necesară îndreptățire istorică a acestora în ochii posterității, întru totul valabilă și pentru epoca următoare : „Într-un timp cînd nu era o literatură românească însuflețită de amintiri și de aspirații, într-un timp cînd nu se iviseră forme de stat în care să se întrupeze în vederea tuturor aceleiași mari amintiri și aceleiași aspirații potrivite cu ele; într-un timp cînd orice frunte românească era aplecată spre pămînt de stăpîniri străine, cînd sufletul românesc nu vorbise încă în nepieritoare forme literare, era neapărată nevoie de exagerarea ca puritate a acelu singur element de legătură a tuturor românilor, de reabilitare morală a lor, care

era limba. În ea s-a văzut curcubeul vremurilor mai bune, în numele ei s-au dat luptele de redeştere; în acel semn am învins⁴³.

Latinismul a ținut mereu trează conștiința unității naționale și a necesității unificării politice, a cărei înfăptuire s-a străduit să o pregătească prin unificarea limbii și, prin aceasta, a culturii. În acest context istoric, „Întoarcerea spre latinitate... a contribuit la mobilizarea conștiințelor, a marcat noi trepte spre unitatea politică⁴⁴. Din nici o lucrare a etimologiștilor nu lipsește ideea necesității unificării ortografiei, a limbii și culturii, pe care au afirmat-o cu convingere și pentru realizarea căreia au luptat, în grade și cu mijloace diferite, dar cu o admirabilă pasiune și devotament.

Desigur, latinismul a avut și limite, căzînd în exagerări, ca : eliminarea din limbă a cuvintelor nelatine, modificarea formei cuvintelor românești moștenite din latină după ortografii latinizante, îmbogățirea limbii cu elemente luate direct din latină etc.

Dar, în aceste limite, latinismul a fost, totuși, o armă de luptă pentru apărarea drepturilor limbii și națiunii române, atît de febril disputate în acel timp. În condițiile deselor măsuri prohibitive, ce loveau interesele națiunii române, amenințînd cu deznaționalizarea, latinismul a alimentat și a fortificat energiile și voința națională — așa cum preconiza Barițiu la 1848 —, a întărit sentimentul unității cu cei de dincolo de Carpați. În aceste împrejurări, latinismul a îndeplinit funcții lingvistice, politice și culturale bine stabilite și tocmai pe aceste planuri trebuie analizată și definită semnificația sa în viața politică și culturală a acelor timpuri de neobosite lupte naționale. Plasat în contextul acestor frămîntări, latinismul a depășit cu mult limitele sale strict lingvistice, a încetat să mai fie un simplu curent lingvistic, așa cum a fost considerat. El a devenit o concepție, un crez național și politic pentru toți acei care vedeau în romanitate un refugiu, dar totodată și un scut și o armă de apărare a limbii și naționalității primejduite. Dacă pe plan lingvistic a eșuat, avînd consecințe negative, nu poate fi ignorată însă uriașa sa însemnătate în domeniul luptei politice, izvorită din semnificația țelurilor pe care a fost menit să le apere.

Din confruntarea celor două principii, triumfător va ieși fonetismul, care se orienta în unificarea și cultivarea limbii după modelul sănătos al limbii poporului, prin valorificarea tezaurului lingvistic popular.

În Transilvania, latinismul nu a fost un fenomen general și unanim acceptat, așa cum eronat s-a apreciat pînă acum. Mai puțin cunoscut este faptul că, opus latinismului, fonetismul a fost consecvent și bogat reprezentat⁴⁵. Fără a cunoaște proporțiile latinismului, care a dominat pînă către 1880, fonetismul a constituit o direcție de orientare, o tendință care s-a afirmat treptat în lupta perseverentă împotriva ideilor latiniste și s-a impus, triumfînd definitiv, după 1880, cînd a fost îmbrățișat de către specialiștii și scriitorii reprezentativi ai vremii. În această privință trebuie remarcat faptul semnificativ că printre cei mai energici susținători ai fonetismului, ceea ce nu este întîmplător, au fost tocmai fruntașii revoluției de la 1848 și ai luptei pentru Unirea Principatelor. Principiile

lor lingvistice ilustrează pe deplin concepțiile progresiste care i-au călăuzit, atașamentul lor constant față de lupta maselor populare, fidelitatea și devotamentul cu care au sprijinit aspirațiile acestora, afirmându-se ca reprezentanți ai curentului realist-popular în limbă.

Înțelegând că formele latinizante nu vor fi însușite de către vorbitori, ei au arătat că mijloacele și căile propuse de latiniști sînt improprii, anacronice, că ele nu vor putea duce niciodată la înfăptuirea năzuințelor comune ce însuflețeau întreaga generație revoluționară. De aceea, ei au militat cu stăruință pentru unificarea și cultivarea limbii literare pe baza limbii vii a poporului, prin selectarea și generalizarea a tot ceea ce avea mai desăvîrșit în diversele graiuri, pentru colaborarea și armonia între toți cărturarii, care se preocupau să anticipeze și să sprijine, și pe plan lingvistic, momentul desăvîrșirii unității statale.

Calea pentru cultivarea și unificarea limbii noastre, promovată constant și cu hotărîre, o constituia înțelegerea, apropierea de păreri, în vederea lichidării divergențelor. Dezbaterile aprinse asupra problemelor limbii, în această epocă, au cunoscut însă adesea și tonuri vehemente, degenerînd uneori în polemici violente, cum a fost cea ivită între T. Cipariu și Al. Papiu-Ilarian, tocmai datorită faptului că, în susținerea punctului lor de vedere, autorii nu admiteau nici un fel de concesii, compromisul fiind detestat. De aceea, intelectualii vremii accentuează mereu necesitatea atenuării controverselor, a evitării unor polemici inutile în raport cu măreția scopului urmărit, pentru a se ajunge la realizarea unui consens deplin, așa cum preconiza Timotei Cipariu, în adunarea „Astreii“, de la Brașov, din 1862 : „cointelegere, apropiere și atragere sînt de lipsă spre a începe și-a continua opul perfecționării raționale a limbii românești“⁴⁶. Nicolae Maniu, în intervențiile sale, promova aceeași soluție : „pe calea unirii, adică a împreună înțelegerii cu toată românia pornită spre regularea limbii noastre, ca să se facă o limbă și o ortografie regulată pentru toți românii“. În virtutea acestui principiu, orice realizare lingvistică trebuia să fie produsul eforturilor comune, rodul colaborării, al unității de acțiune : „O gramatică a limbii noastre ar trebui să se facă cu înțelesul a tot neamul, adecă : cu Directorii școalelor, Dascălii și alți Gramatici ai neamului nostru“⁴⁷.

Dar, pentru a se putea ajunge la înțelegerea dorită, era necesar, mai întîi, să se renunțe la pozițiile forte, trebuia realizată o totală convergență a eforturilor celor ce se ocupau de problemele limbii. Gavril Munteanu considera sarcina elaborării unei ortografii unitare o „datorie sfîntă“ și cerea contemporanilor „ca să contribuie din toate puterile... la aflarea vreunui mijloc prin care am putea ajunge la o uniformitate în ortografia cu litere, mai lăsînd din părerile individuale, ver cît de scumpe ni s-ar fi făcut ele în cursul timpului“⁴⁸. Doi ani mai tîrziu, vorbind despre premisele elaborării ortografiei și factorii care o împiedică, reia același îndemn : „Literații români pentru amoarea acestei unități în sistemă — conditio sine qua non a progresului — să-și jertfească micile amoruri

proprii de autori sau vanitatea de a forma școale în zilele noastre⁴⁹. Vi-sarion Roman, în paginile revistei sale **Amicul școlii**, s-a ridicat, în numeroase rânduri, pentru înlăturarea disensiunilor și concilierea adversarilor, avertizând : „O să plătim noi încă amar scumpele «părerii individuale», de care a ține cu mâini, cu picioare privește acum fiecare de așa mare onoare a sa, încît mai bucuros suferă a vedea dauna limbii și a celor ce o vorbesc, decît să mai lase ceva din ale sale !⁴. Intervenția sa este argumentată, ca de obicei, prin profunde și mature reflecții istorico-politice : „mai bun mijloc n-am fi putut găsi de a face în voia celor care, de cîte ori e vorba de limba noastră, ne tot scot ochii cu neperfecțiunea ei, pe care cred a o fi demonstrat deajuns prin diversele moduri în care o scriem⁴. De aceea el îndeamnă contemporanii : „n-ar mai trebui să amînăm dar cu nimica stabilirea unui principiu în ortografie adoptat de toți⁵⁰. El arată că elaborarea ortografiei nu se poate realiza decît prin unirea forțelor, „în înțelegere cu frații noștri din România⁵¹. Această acțiune trebuia să considere și să valorifice, deopotrivă, contribuția graiului tuturor provinciilor românești, așa cum preconiza Andrei Mureșanu : „Toți românii trebuie respectați în cultivarea limbii noastre⁵².

Modul în care cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității vremii, au înțeles să răspundă cerințelor legate de realizarea dezideratelor fundamentale ale luptei naționale, dovedește clarviziunea și receptivitatea de care erau călăuziți în acțiunile lor și demonstrează o impresionantă solidaritate intelectuală, care a caracterizat atît generația Școlii Ardelene, cît și generația revoluției de la 1848 și a Unirii. Principiul armonizării, al conjugării eforturilor și conlucrării în problemele limbii este însușit și urmat de toți marii cărturari, care, convinși de semnificația vitală a țelurilor urmărite, au înțeles să facă totul pentru a asigura realizarea lor. Elocventă și edificatoare, pentru etica științifică a savantului de la Blaj, este poziția lui T. Cipariu în legătură cu această problemă. Cu toate că lucrările sale de ortografie și gramatică fuseseră adoptate de către Academie, cu toată autoritatea filologică de care se bucura, el nu caută să își impună ideile ci adoptă o atitudine receptivă și circumspectă, pentru a sprijini triumful cauzei comune. Ca și în prima perioadă a activității sale, Cipariu păstrează și după aceea o atitudine obiectivă față de ideile sale, pe care nu le consideră absolute, ci le subordonează aceluiași scop : „Atestăm cu sinceritate că convicțiunilor acestora nu urmarăm cu esactitate, mai bine voină a sacrifica unele dintru inse, **numai pentru ca așa mai mult să ne putem apropia unii de alții**⁵³.

Strîns legată de problema modalității în care trebuia să se desfășoare lupta pentru unificarea limbii literare este și discuția în legătură cu factorul căruia i se recunoaște dreptul și competența să întreprindă această acțiune.

Oprindu-se, în discuțiile lor, asupra acestei probleme, autorii se declară, fără excepție, împotriva autorității individuale. De pe această poziție, N. Maniu avertizează pe filologii care, în mulțimea inovațiilor ce

mișunau în acel timp. își arogau dreptul de a impune norme lingvistice, fără a le supune examenului opiniei publice : „Un lucru numai de la un bărbat, fie oricît de bun, nu se prea ia în seamă, nu se prea primește; că nu se face așteptării publicului destul, fiindcă publicul pofteste și mai bucuros primește un lucru iar de public lucrat. Nu fac bine dară aceia carii numai singur după socoteala lor fac Ortografii și Gramatici și apoi vreau a le îmbulzi la tot neamul”⁵⁴. La rîndul său, Ioan Maiorescu condamnă orice tentativă individuală de a decide în privința limbii, sub pretextul unei preținse rezolvări exhaustive a problemelor acesteia : „Nime să nu socotească, că mai cu seamă în treburile literaturii (este vorba de limbă, n.n.) noastre așa de circumspecte va putea vorbi, ca să nu mai poată zice (nimeni, n.n.) ceva în contră; mă cutez a zice, că doară nice o soțietate întregă, mai ales acum dintii, n-ar putea așa chiar nimeri adevărul”⁵⁵. Abandonarea părerilor individuale, adesea eronate sau subiective, și subordonarea față de autoritatea unui for colectiv este recomandată și de către G.I. Munteanu, atunci cînd se ocupă de ortografie : „... tot literatul român, într-o cestiune de învoire cum este a ortografiei, să-și sacrifice părerile sale individuale la conclusele persoanelor morali — cum e și Asociațiunea noastră literară”⁵⁶. Pe aceeași linie se înscria și apelul, adresat de Iacob Mureșanu colaboratorilor revistei sale, de a renunța la „singurități” și a se conforma normelor pentru unificarea limbii.

Pentru realizarea înțelegerii preconizate în opera de unificare a limbii literare, intelectualii din secolul trecut au propus diverse mijloace. O modalitate eficientă pentru împărtășirea părerilor și realizarea unui consens între cîrturari constituia presa. Vorbind despre epoca în care vom avea o ortografie „intemeiată și de toți primită”, Cipariu considera, la 1838, că mijlocul cel mai adecvat al acestei consultări era publicistica și cu deosebire foaia lui Barițiu : „Mai întii e de lipsă o mai mare împărtășire de idei între învățații neamului, de la cari atîrnă tot lucrul, de cum au fost pînă acum, dacă voim epoca aceea așteptată să o apropiem. Și eu nu pociu să aflu o mijlocire mai bună decît Foaia Dtale spre acest sfîrșit..., precum și spre altele de obște interesătoare dări în cunoștință; întru care să se asculte glasurile tuturor deopotrivă”⁵⁷.

Al doilea mijloc, promovat de către T. Cipariu, pentru „uniformizarea” limbii, îl reprezenta crearea unei societăți literare. El salută acest scop, pe care și l-a propus „Societatea literară” din București, și accentuează datoria acesteia de a lucra pentru unificarea limbii : „Scopul Societății aceștia — uneform. (izarea) limbii — este negreșit foarte frumos, și de ar fi cu puțință ca oarecîndva să se dobîndească — după prințipurile ce și le-au propus Soțietatea : **a asculta pre toți și a alege ce este mai bun**, — dobîndirea lui ar fi cea mai scumpă dobîndă în literatura noastră. O limbă pe care toți învățații românilor să o scrie, să o vorbească și toți rom. (âni), și cei neînvățați, să o înțeleagă ! O, ce scump odor ar fi acesta și cît de fălos ar putea să fie românul întru stăpînirea lui !”⁵⁸.

Așa după cum s-a dovedit în fapt, aceste societăți nu se rezumau

la problemele limbii și literaturii, ci, în totalitate, ele frământau marile probleme ale viitorului națiunii, conturau perspective și planuri, constituiau nuclee de unitate în gândire, de acțiune comună, focarele viitoarelor înceștări revoluționare. Și intelectualii transilvăneni vizau în permanență această finalitate. în scopul emancipării națiunii lor nedreptățite, atunci când militau fără preget pentru înființarea lor.

Rosturile respective, gândite în taină de urzitorii lor, se relevă atunci când își expun concepțiile cu privire la alcătuirea acestor societăți. Cu astfel de misiuni, un atare for reprezentativ nu putea să fie alcătuit decât din reprezentanți ai tuturor provinciilor locuite de români. Deși lăudase scopul „Societății literare“, Timotei Cipariu nu trece cu vederea peste un mare neajuns al ei, pe care nu îl acceptă, acela că nu reprezenta toată românimea : „Iară o societate singură, și numai din partea unei Țări, fie aceea din ori care mădulări și ori cât de învățată, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obște a hotărîrilor sale, mai mult decât o persoană singură⁶⁵⁹. Pentru același motiv, Al. Papiu-Ilarian, contestînd dreptul Asociațiunii transilvane de a impune norme lingvistice, considera, ca și Heliade și Negruzzi, că ortografia, care avea să contribuie substanțial la unificarea limbii, trebuia să fie emanația eforturilor unite, în cadrul unei societăți reprezentînd toate părțile locuite de români : „Numai bine să se ieie aminte că precum la 1851 am înțeles o societate compusă din literați din toate părțile române, iar nu numai de Ardeleni, sau Moldoveni, sau Munteni; de asemenea înțeleg și acum; crezînd că ar fi trist cînd o ortografie ar purta semnele provincialismului; ar fi periculos cînd o asemenea ortografie ar veni exclusiv din partea literaților unei provincii unde, din nenorocire, de abia este încă iertat a vorbi și a scrie românește⁶⁶⁰. Redactorul primei reviste pedagogice din Transilvania⁶¹, Visarion Roman, exprima aceleași convingeri, în cuprinzătoarele și maturele sale reflecții, inserate în paginile acesteia.

Necesitatea unei societăți literare sau unei academii este argumentată din diferite puncte de vedere. Pentru G. Sion, ea reprezenta unica soluție capabilă și necesară pentru a se pune capăt anarhiei lingvistice din acel timp : „O asemenea autoritate numai, lucrînd un dicționar analitic și critic, regulînd concursuri și premii pentru gramatici și cărți filologice, va putea pune în rînduială anarhia literilor în care ne învăluim⁶⁶². G.I. Munteanu aduce o motivație surprizătoare, prin acuitatea cu care intuește esențialul, arătînd limpede că o asemenea societate este cerută tocmai de unitatea limbii : „Esprim numai **necesitatea condiționată de unitatea limbii** (subl. n.) ca descoperirile, ameliorările făcînde pe cîmpul ortografiei de un individ sau altul, să nu se impună publicului sub autoritatea individuale, ci să se aștearnă mai întii la Asociațiunea literară spre cercetare și aprobare și numai după ce se va adopta de Asociațiune acea ameliorare să iese... în publicul literar spre întrebuițare⁶⁶³.

Motivată prin cele două sarcini fundamentale ale ei : lichidarea anarhiei lingvistice și realizarea unității limbii, o asemenea societate este re-

clamată prin numeroasele îndemnuri exprimate de către toți intelectualii progresiști din acel timp.

Credincios principiului proclamat la Brașov, în adunarea „**Astreii**“, Timotei Cipariu își exprimă speranța în realizarea acestui consens între cărturari, pentru înfăptuirea țelului : „românul tot poate să vină la coînțeles..., încă chiar și în obiecte de mai atita importanță, cum este unificarea limbei și a scripturei“⁶⁴. Unificarea și cultivarea limbii literare putea fi realizată, în concepția lui Visarion Roman, numai de către „o societate literară care ar fi a se forma înadins pentru cultivarea limbii române“, și numai prin înțelegere și unirea eforturilor, redactorul de la Sibiu subliniind mereu necesitatea unei academii în această privință. Imperativul este formulat din nou, în preajma înființării Societății Academice : „Frații din România, fără de care e imposibil a se face înțelegerea și absurd a o încerca, vedem că, deși cam târziu, vin a contribui la rezolvarea chestiunii“⁶⁵.

Rolul acestui for reprezentativ era de a împlini lipsurile ce caracterizau situația limbii române din acel timp, în perspectiva desăvârșirii ei neîntrerupte. **Foaia pentru minte, inimă și literatură** evidențiază imperativele cultivării limbii și modul satisfacerii lor : „Se cere acum a se hotări o ortografie, gramatică și dicționarul de obște (subl. n.); ce numai atunci va putea ajunge mai curînd și mai perfect la scopul său, cînd s-arduna **din toate părțile românești** (subl. n.) oarecîțiva bărbați cu pricepere în această materie, formînd o societate literală“⁶⁶. Apeluri și îndemnuri similare, reflectînd comunitatea aspirațiilor de propășire în toate domeniile, adresau și intelectualii de peste Carpați.

Numai în aceste condiții, constituit și avînd misiunile atribuite, în concepția intelectualilor din acel timp un atare for reprezentativ putea deveni factorul în măsură să desfășoare cu succes acțiunea de unificare și cultivare a limbii literare.

Modelul care trebuia urmat în procesul amplu de unificare și cultivare a limbii literare este indicat cu clarviziune de către Ioan Maiorescu, ca de altfel de către toți contemporanii săi : „obiceiul vorbirii de obște. Acesta ne învață că acolo trebuie să ne unim, unde s-a unit tot neamul acela care poartă nume de român“⁶⁷. Convingerea privind orientarea acestor preocupări după modelul subdialectului muntean, ca bază a limbii literare, cristalizată și vehiculată încă în deceniile anterioare, la Școala Ardeleană⁶⁸, este repetată și acum. Spre deosebire de limba vorbită în Principate, Visarion Roman consemnează realitatea că limba din Transilvania a fost mai mult expusă influențelor unor limbi străine. De aceea, el promovează principiul orientării după limba „de obște“ a întregului popor, principiu pe care îl declară drept criteriu al preocupărilor sale lingvistice : „Și dacă vedeți totuși aici cu-n semn mai mult, de cum concede ortografia Ardeleană, nu vă uitați, c-acel semn nu e născocit de noi, nu se întrebuintează mai întii aici, ci e în uz de mult acum, într-o întindere de pămînt românesc mult mai mare ca Ardealul — la frații din (Moldo)-România, unde toate merg pe românie, unde se scrie astăzi în-sutit și înmiit mai mult românește decît în toată Austria“⁶⁹. Această jude-

cată ilustrează plenar viziunea înaintată de care era călăuzit și insuflă-
țit redactorul sibian. Condamnând exagerările manifestate în această ac-
țiune, Papiu-Ilarian, credincios îndemnului formulat de Simion Bărnu-
țiu în catedrala Blajului, la 1848, proclamă un principiu prețios, acela al
supremației limbii poporului, care trebuia să orienteze toate eforturile
filologilor : „Să urmăim poporul, care și fără ortografie și gramatică cu
atita sinceritate a observat regulile gramaticale în întrebuintărea cuvîn-
telor”⁷⁰. Explorînd și valorificînd acest nesecat izvor de bogății și frumu-
seți lingvistice și stilistice, ținta tuturor preocupărilor cărturarilor, pre-
cizează autorul, trebuia să fie : „a vorbi și a scrie cum vorbește lumea
română”⁷¹.

Rezultatul final al întregului complex de preocupări privind situa-
ția limbii trebuia să fie o limbă cultivată și unitară, țelul unanim recu-
noscut de către toți cărturarii, așa cum o declară N. Mihălțianu : „Toți
țintim a face o limbă cultă pentru toți românii, fie în orice provincie vor
fi ei”⁷². Numai cu aceste calități, limba putea servi ca o dovadă a unității
și, totodată, ca un factor al unificării politice depline.

Examinarea acestui domeniu din cadrul preocupărilor lingvistice,
mult mai bogate și mai variate, ale intelectualilor transilvăneni servește
la evidențierea interdependenței, a interferenței în care au evoluat cele
două planuri ale luptei și strădaniilor acestora — lingvistic și național-
politic, ca aspecte ale aceluiași unic proces evolutiv, la definirea valorii
și semnificației pe care au avut-o eforturile concentrate asupra unificării
și cultivării limbii literare în ansamblul preocupărilor și luptei pentru
libertate și unitate națională. Fie că a fost vorba de cultivarea și îmbo-
gățirea limbii, de unificarea sau de folosirea ei nestingherită, toate aceste
preocupări se integrau în lupta pentru drepturile națiunii române. În
acest context istoric, „Lupta pentru limbă, care se accentua, era un nou
pas înainte în lupta națională”⁷³. Eforturile lingvistice în Transilvania
erau o modalitate de concretizare, un domeniu de manifestare a luptei
politice pentru egala îndreptățire, pentru unirea cu românii de peste
munți. Chiar și atunci cînd această condiționare părea mai puțin vizi-
bilă, datorită specificului preocupărilor, ea nu a lipsit din gîndirea căr-
turarilor vremii, care erau conștienți de însemnătatea și consecințele
multiple pe care strădaniile lor le aveau pe plan național și politic. A-
ceastă realitate caracteristică epocii este surprinsă magistral de către
G. Barițiu, care, caracterizînd perioada respectivă, arăta că : „Pe atunci
a scrie A.B.C. românește, însemna a face **politică românească**”⁷⁴. Prin
această apreciere, autorul fixează în chip lapidar însemnătatea și rolul
preocupărilor lingvistice transilvane.

Determinarea și semnificația politică a preocupărilor lingvistice în
Transilvania constituie un adevăr recunoscut cu claritate de către toți
intelectualii epocii respective, ca o confirmare a concluziei exprimate
mai sus. Apreciînd importanța limbii în contextul luptei politice, G. Ba-
rițiu proclama pe un ton convingător că : „Chestiunea limbii, întoarsă

și sucită ori și cum vei vrea. este în zilele noastre o chestiune nu numai națională, ci totodată și politică⁷⁵. Între situația limbii și situația social-politică, între unitatea limbii și unitatea națională exista o strinsă interdependență; ele se aflau într-un raport de condiționare reciprocă. Dacă unitatea limbii constituia un factor important în lupta pentru făurirea statului național unitar, în schimb, Papiu-Ilarian arăta că numai înfăptuirea unității statale va oferi condiții depline pentru desăvârșirea unificării limbii literare și cultivarea ei : „Eu unul nu am îndoială, că din moment ce Românii din Transilvania vor pași și ei în viața publică a statului, natura și necesitatea împrejurărilor înseși îi va sili a lăsa pedantismul la o parte, aristocratismul, și a vorbi și scrie cum vorbește lumea Română⁷⁶”.

În acest context trebuie judecată și apreciată întreaga gândire lingvistică din Transilvania aceluși timp. Fără a se scuza și ignora carențele și exagerările, care au caracterizat unele orientări lingvistice, considerarea acestor realități permite înțelegerea mai cuprinzătoare și profundă a însemnătății și finalității respectivelor preocupări. Aprecierea lor pe temeuri exclusiv lingvistice s-a dovedit incompletă și nesatisfăcătoare. Tocmai prin intermediul acestor factori se pot explica și aprecia corect unele concepții și soluții, considerate pînă acum doar ca niște aberații nocive și lipsite de orice justificare. Avînd un aport mai redus pe plan lingvistic, unele idei și tendințe au avut însă un țel măreț și util, au fost strict determinate de acea epocă și au răspuns unor necesități imediate izvorite din realitatea vieții social-politice. Asprimea împrejurărilor a generat, cum era și firesc, unele exagerări, un exces de zel din partea unor cărturari progresiști, în elanul lor nestăvilat de a lupta pentru drepturile națiunii române. Cu toate consecințele lingvistice nefavorabile, unele idei și principii au avut scopul lor bine definit în cuprinsul acestei lupte și menirea lor, pentru acel timp de neodihnite lupte naționale, trebuie recunoscută ca atare. Numai considerarea tuturor țelurilor și împrejurărilor în care s-au desfășurat aceste preocupări oferă posibilitatea înțelegerii lor multilaterale și realiste, a definirii veridice a rolului și valorii lor pentru epoca respectivă și pentru vremurile noastre. Pentru a preveni eventualele denaturări, însăși redacția **Gazetei Transilvaniei** subliniază că acesta este criteriul călăuzitor, menit să asigure o apreciere corectă și circumspectă a principiilor și tendințelor exprimate și care trebuie să lumineze analiza și prețuirea lor : „...să nu se dea uitării, că toată lupta noastră, începînd de la 1791, a fost tot numai pentru eluptarea egalității perfecte și aceasta mai mult în punctul limbei⁷⁷”. Privite prin această prismă, gîndirea și activitatea lingvistică din Transilvania pot fi înțelese și prețuite în adevărata lor valoare, cu toate neajunsurile și succesele care s-au manifestat.

★

Unul dintre imperativele fundamentale ale istoriei, care cunoaște o însemnătate deosebită, devenind pivotul în jurul căruia gravitau toate

frământările culturale și politice, în tot cuprinsul secolului al XIX-lea, era problema unității naționale, a făuririi statului național unitar.

În consolidarea conștiinței naționale, precum și în desfășurarea cu succes a luptei pentru unificarea politică, un factor esențial îl constituia unitatea limbii. Deoarece — așa cum remarca Ion Gheorghe Maurer, în mesajul de salut la cel de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (1968) — în concepția și preocupările intelectualilor vremii, precum și în conștiința maselor, limba reprezenta un important „element de recunoaștere și de constituire a unității naționale”⁷⁸. Desăvârșită ca armă de luptă, limba era folosită în Transilvania ca un argument menit să justifice legitimitatea egalității în drepturi și a unirii tuturor românilor într-un stat național, așa cum s-a evidențiat cu prilejul Unirii Principatelor.

Lupta cărturarilor din Transilvania, în secolul al XIX-lea, pentru cultivarea și unificarea limbii române s-a întemeiat pe conștiința unității naționale și a fost în permanență legată de idealul făuririi statului național unitar. Conștiința unității naționale, dovedită prin comunitatea originii tuturor românilor, a constituit suportul și imboldul puternic care a însuflețit lupta ardelenilor pentru unitatea limbii și pentru unificarea politică. Acestui țel suprem i-au fost subordonate eforturile comune în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, în șirul cărora lupta pentru unificarea limbii avea o însemnătate de prim ordin și constituia un stimulent de o covârșitoare forță mobilizatoare. Prin eforturile lor pentru unificarea limbii, intelectualii transilvăneni, ca de altfel și cei din Principatele Unite, au anticipat, într-un domeniu important, și au pregătit înfăptuirea unității politice a românilor, de la 1918.

Legătura unității limbii cu unitatea politică, dacă la Școala Ardeleană nu se detașează atât de pregnant⁷⁹, fiind gândită ca un deziderat de viitor, înaintea căruia se impunea satisfacerea unor acute revendicări imediate, în schimb, în această epocă era o realitate evidentă, o caracteristică a gândirii și luptei generației revoluționare. „A propaga ideea unității de limbă și cultură însemna pentru acești cărturari a pregăti calea spre unitatea politică”⁸⁰. Lupta pentru unitatea limbii constituia o componentă a luptei generale de emancipare, a acțiunii ample care se desfășura pe plan unitar românesc pentru împlinirea dezideratelor vitale ale poporului român, pe care le proclamase Bălcescu: „libertate socială, unitate și independență națională”.

Întreprinsă prin prisma acestor realități, analiza lingvisticii transilvane demonstrează că lupta ardelenilor pentru limbă a fost lupta pentru apărarea drepturilor națiunii române și emanciparea acesteia, lupta pentru înfăptuirea unirii tuturor românilor într-un stat național unitar, în care aceasta se integrează organic și fără de care înțelegerea și aprecierea ei obiectivă și multilaterală nu este cu putință.

De pe această poziție, lupta transilvănenilor din secolul trecut pentru unitatea limbii și unitatea politică statală dobândește o nouă și valo-

roasă semnificație, ce se impune a fi evidențiată în contextul procesului istoric prin care s-a înfăptuit desăvîrșirea unității de stat, prin unirea Transilvaniei cu România, la 1918.

N O T E

- 1 G. Barițiu, *Românii și maghiarismul*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, V, 1842, nr. 9, p. 69.
- 2 Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Schița vol. III, Sibiu, 1943, p. 153.
- 3 G. Barițiu, *Unele idci practice despre limba tipăriturilor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XI, 1848, nr. 12, p. 94.
- 4 Al. Papiu-Ilarian, *Memoriu inedit*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”. I, 1882, vol. I, p. 142.
- 5 G. Barițiu, *Cătră filologii noștri*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXI, 1858, nr. 12, p. 53.
- 6 T. Cipariu, *Corespondenții între doi ardeleni*, în „Foaia literară”, I, 1838, nr. 6, p. 45.
- 7 N. Iorga, *Cursul de Istoria Românilor al lui Florian Aron*, în „Revista istorică”, III, 1927, p. 257—258.
- 8 „Amicul școalei”, I, 1860, broșura 3, p. 390—391.
- 9 I. Heliade Rădulescu, *Corespondență asupra limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, III, 1840, nr. 19, p. 149.
- 10 Cf. Ion Gheție, Mircea Seche, *Discuții despre limba română literară între anii 1830—1860*, în vol. „Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea”, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1969, p. 263—264.
- 11 ***, *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografiei*, în „Foaia literară”, I, 1838, nr. 7, p. 54.
- 12 N. Mihăilțianu, *Ceva despre stabilirea ortografiei noastre cu străbune*, în „Amicul școalei”, VI, 1865, fasc. III, p. 109.
- 13 *Amicul școalei*, II, 1861, nr. 47, p. 381.
- 14 *Ibidem*, p. 381.
- 15 G. Barițiu, *Cătră filologii noștri*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXI, 1858, nr. 12, p. 53.
- 16 Uitirab, *Puține aieptări pentru lătinirea limbei noastre*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVII, 1854, nr. 44, p. 234.
- 17 C. Vișoreanu, *Ceva despre limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, IX, 1846, nr. 41, p. 321.
- 18 ***, *Observații gramaticesti. Asupra limbei românești*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 37, p. 291.
- 19 G. Barițiu, *Românii și maghiarismul*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, V, 1842, nr. 9, p. 67.
- 20 I. Maiorescu, *Asupra ortografiei române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, I, 1838, nr. 23, p. 182.
- 21 Heliade Rădulescu, *Literatura*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 42, p. 330.
- 22 P.V. Săulescu, *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 42, p. 339.
- 23 I. Mureșanu, *Reflesiuni fugitive ortografice*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXV, 1862, nr. 10, p. 79.
- 24 Heliade Rădulescu, *op. cit.*, p. 330.
- 25 C. Boerescu, *Domnului G. Bariț*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, 1855, nr. 20, p. 110.
- 26 C. Boerescu, *Domnul meu*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVIII,

- 1855, nr. 6, p. 27.
- 27 G. Barițiu, *Răspuns Domnului C. Boerescu*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVIII, 1855, nr. 10, p. 45.
- 28 D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, Ed. Științifică, 1959, p. 70.
- 29 I. Coteanu, *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 3, p. 295—300.
- 30 Victor V. Grecu, *Unitatea limbii în concepția și preocupările lui Timotei Cipariu*, în „Limbă și literatură”, vol. 26, 1970, p. 63—70.
- 31 T. Cipariu, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 349.
- 32 T. Cipariu, *Gramateca limbii române. Partea I. Analitică*, București, 1869, p. 147; idem: *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, p. 83.
- 33 „Amicul școlii”, V, 1864, nr. 9, p. 98.
- 34 G. Barițiu, *Cătră filologii noștri*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXI, 1858, nr. 12, p. 53.
- 35 T. Cipariu, *Discurs ținut în adunarea Asociațiunii Transilvane din 1862*, în „Amicul școlii”, III, 1862, nr. 32, p. 255—256.
- 36 I. Mureșanu, *Nesce reflesii fugitive ortografice*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXV, 1862, nr. 11, p. 87.
- 37 Heliade Rădulescu, *Literatura*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 42, p. 333.
- 38 *Amicul școlii*, I, 1860, broșura 3, p. 276.
- 39 Mario Ruffini, *La scuola latinista romana (1780—1871)*. Studio storico-filologico, Roma, 1941, p. 188.
- 40 Gh. Bulgăr, *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, București, Ed. Minerva, 1971, p. 11.
- 41 Mario Ruffini, *op. cit.*, p. 84—85.
- 42 Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania, în secolul al XVIII-lea*, București, Ed. Științifică, 1966, p. 228.
- 43 N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, ed. a II-a, București, 1933, p. 324.
- 44 Gabriel Țepelea, *Corelația limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 160.
- 45 Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 13—92.
- 46 T. Cipariu, *Discurs rostit la adunarea Asociațiunii Transilvane din 29 iulie 1862*, în „Concordia”, II, 1862, nr. 108, p. 254.
- 47 N. M., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, I, 1838, nr. 14, p. 108.
- 48 G. I. Munteanu, *Încercare spre a stăvili un principiu pentru ortografia cu litere latine*, în „Amicul școlii”, I, 1860, broșura 3, p. 200.
- 49 G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiuinea ce D. Papiu găsi de cuvîință a face în „Tezaurul” său, tom. I, pg. 94—95, la propunerea subscrisului sa ortografia D. Cipariu, adoptată de Comisiunea filologică în 2 oct. 1960, să se primească și de Asociațiunea literară în adunarea sa de la Brașov 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXV, 1862, nr. 45, p. 353.
- 50 *Amicul școlii*, I, 1860, broșura 3, p. 199—200.
- 51 Visarion Roman, *Ortograficu*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 8.
- 52 *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, VII, 1844, nr. 26, p. 201.
- 53 T. Cipariu, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 249.
- 54 N. M., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, I, 1838, nr. 14, p. 109.
- 55 M., *Literatura românească*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 29, p. 227—228.
- 56 G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiuinea...*, în „Foaia...” nr. 44, p. 343.
- 57 ***, *Corespondenții între doi ardeleni...*, p. 55.
- 58 T. Cipariu, *Reflecții nepretenzive a unui ardelen asupra regulilor Societății literale din București*, Biblioteca Academiei R.S. România, Filiala Cluj, mss. nr. 275, f. 11.
- 59 ***, *Corespondenții între doi ardeleni...*, p. 55.

- 50 Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia”, II, 1862, nr. 100 (144), p. 336.
- 51 Victor V. Grecu, *Amicul școalei — prima revistă pedagogică din Transilvania*, în vol. *Centenarul revistei „Transilvania”*, Sibiu, 1969, p. 75—85.
- 62 G.S., *Despre lilere*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXIII, 1860, nr. 12, p. 91.
- 63 G.I. Munteanu, *Disertațiune finută de (—), director gimnazial în 29/17 iulie, în Ședința a II-a a o. adunare a Asociațiunei literare din 1862 în Brașov*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XXV, 1863, nr. 31, p. 239.
- 64 T. Cipariu, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 349.
- 65 Visarion Roman, *Ortograficu*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 7.
- 66 Un român din partida stimpărat propășitoare, *Adaos la articolul „Anti-schiaul”*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, X, 1847, nr. 14, p. 109.
- 67 I. Maiorescu, *Asupra ortografiei române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, I, 1838, nr. 23, p. 179.
- 68 Victor V. Grecu, *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*, Timișoara, Ed. Facla, 1973, p. 106—107.
- 69 Visarion Roman, *Ortograficu*, în „Progresul”, I, 1866, broșura 1, p. 5.
- 70 A. Pop, (Papiu-Ilarian), *Limba românească*, în „Diorile pentru minte și inimă”, II, 1846, nr. 6, p. 50.
- 71 Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia”, II, 1862, nr. 100 (144), p. 396.
- 72 N. Mihălțianu, *Ceva despre stabilirea ortografiei noastre cu străbune*, în „Amicul școalei”, VI, 1865, fasc. III, p. 108.
- 73 D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 435.
- 74 G. Barițiu, *Preaplecătă rugămintă către ddnii filologi*, în „Gazeta Transilvaniei”, XXIX, 1866, nr. 76, p. 304.
- 75 G. Barițiu, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei” XXIII, 1860, nr. 32, p. 127.
- 76 Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia”, II, 1862, nr. 100 (144), p. 336.
- 77 *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 111, p. 434.
- 78 Ion Gheorghe Maurer, *Șalutul președintelui Consiliului de Miniștri la cel de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, 1968, p. 2.
- 79 Victor V. Grecu, *Școala Ardeleană și unitatea limbii literare*, Timișoara, Ed. Facla, 1973, p. 115.
- 80 Gabriel Țepelea, *Corelația limbă-literatură. Investigări despre clasici români*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 156.

NATIONAL AND LINGUISTIC UNITY IN TRANSYLVANIA, IN THE PREVIOUS CENTURY

(Abstract)

In the previous century, in Transylvania, the debates and preoccupations regarding the unity of the literary language were closely linked to the political and national unity, and they were to be permanently found in this connection.

The preoccupations concerning language unity had as a strong support the consciousness of national unity and the necessity of a political unification.

The Transylvanian intellectuals showed that the Romanian people made use of a single language, but it was also revealed that this language was not a unitary one but with numerous differences both in writing and speaking. That was why, they underlined the necessity of the language unification as an important aim of the epoch.

Their debates included all the aspects regarding the Way, means and shape which were to be followed in order to reach this aim. If language there also had to exist an understanding among all the intellectuals from the Romanian provinces, there had to be a society or an academy including spokesmen of all Romanian people. The model which was to be followed would be the language of the masses, of the people.

The Transylvanian intellectuals' fight for the unification of the language and for its spreading, was their struggle for the defending of the Romanian Nations rights and, at the same time, the struggle for the rights of language, the fight for all Romanians' union into a single national state. This was the first step leading to the political union and contributing to its implementation.

DIETA DIN 1863—1864, MOMENT CRUCIAL ÎN ISTORIA LUPTELOR POLITICE ALE ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

S. RETEGAN

Perioada guvernării liberale, dintre 1860—1867, constituie, prin amploarea și dinamismul acțiunii politice românești, unul dintre cele mai interesante momente din istoria modernă a Transilvaniei. Asistăm, într-adevăr, acum la un proces politic, masiv și dinamic, o adevărată izbucnire de forțe, care conferă acestei perioade un specific aparte. Căci, la fel ca în timpul revoluției, și la fel ca în anii Memorandumului, mișcarea națională românească primește, în această vreme, un caracter de masă. Cei care o întrețin sînt, în primul rînd, cei proveniți din cercul divers, dar încă răsfirat, al burgheziei românești în formare : funcționari, învățători, preoți, notari, proprietari mijlocii de pămînt, negustori. Aceștia sînt cei care alcătuiesc pătura conducătoare a românilor, aceeași ca și înainte de 1848 și mult timp și după aceea.

Dar acum, mișcarea politică își face drum în jos, înspre cîmpul său social, masa țărănească română. Pătrunde, cu alte cuvînte, în lumea aproape nemărginită a satului românesc. Ajunsă aici, se diversifică: tinde neîncetat să treacă de pe făgașul național pe cel social, dar rămîne mereu vie și sub primul aspect. Chiar de la începutul perioadei, din iarna 1860—1861, sînt nenumărate comunele care declară, cu de la sine putere, limba română drept singura lor limbă oficială, adoptă în mod solemn hotărîrile Conferinței naționale din ianuarie 1861 de la Sibiu sau întocmesc proteste, petiții, jâlbi, de natură politică. În Transilvania satele române încep să-și constituie aparatul de conducere propriu : juzi, notari, jurați, după criteriile naționale. Această tendință spre autonomia comunală, care s-a manifestat sporadic și în 1848, devine acum o realitate generală.

Dar cea mai masivă participare populară la viața politică a statului a avut loc cu prilejul pregătirii dietei de la Sibiu. Nicicînd, după 1848, țărănimea română nu a fost mai activă ca acum. Masa alegătorilor români impresionează pretutindeni, cu toate că aceasta este prima experiență constituțională a sa, prin energia, maturitatea, demnitatea de care dă dovadă.

Momentul cel mai important al acestei perioade, de adîncă frămîntare, îl constituie, fără îndoială, dieta din 1863—1864, așa-numita **dieta**

românească de la Sibiu^{*}. Este, după cum se știe, cea mai democratică dietă din întreaga istorie a Transilvaniei, dieta care a votat legea despre egalitatea națiunii române și a confesiunilor sale cu celelalte națiuni și confesiuni ale Transilvaniei, precum și legea privind oficialitatea limbii române alături de limbile germană și maghiară. În afara acestor legi însă, la Sibiu s-au discutat și probleme de natură social-economică, care afectau întreaga populație, precum au fost : organizarea modernă a administrației, reorganizarea justiției, revizuirea patentei urbariale din 21 iunie 1854, construirea de căi ferate, înființarea unui tribunal suprem, a unei bănci etc.

Legislația dietei sibiene, cele două legi în primul rînd, a fost urmarea structurii sale, esențial deosebită de a tuturor celorlalte de dinaintea sa. Din punct de vedere național, a fost prima dietă în care națiunea română este reprezentată, dacă nu într-un tot pe măsura numărului și importanței sale, într-un mod mai corespunzător acestora : deține majoritatea relativă. De asemenea, e cea dintii dietă în care elementele de origine plebeie sînt în majoritate, nenobili primează asupra nobililor.

Dar viața legislației de la Sibiu a fost de scurtă durată. Orientarea habsburgilor spre o înțelegere cu nobilimea și burghezimea maghiară, încheierea pactului dualist, au făcut precară, iar, mai tîrziu, imposibilă, existența legilor din 1863—64. Sînt desființate în 20 iunie 1867, la numai cîteva zile după încoronarea la Buda a lui Franz Iosef¹. Pentru români, ele rămîn însă, pînă spre sfîrșitul secolului, un îndemn și, în același timp, o țintă.

În cele ce urmează, vom urmări sau, mai bine-zis, vom schița, pe scurt, principalele momente ale dietei din Sibiu : pregătirea, activitatea legislativă, importanța sa istorică.

Publicarea Diplomei împărătești, din 20 octombrie 1860, prin care se instaurează sistemul liberal de guvernare, a declanșat, în întregul imperiu habsburgic, un puternic reviriment politic. Păpărele monarhiei sînt cuprinse de o adevărată feroare publică. Un suflu de înnoire răzbate pretutindeni. Peste tot se redactează memorii, se întocmesc programe, se țin congrese naționale. Au astfel loc, în 1861, congresele naționale ale slovacilor și sîrbilor, se întrunește dieta Ungariei².

În Transilvania, publicarea actului liberal, din octombrie, pune în centrul vieții publice a statului problema convocării dietei. Autonomia Marelui Principat, recunoscută iarăși, în mod solemn, o presupunea ca prima sa condiție, cu atît mai mult cu cît ea trebuia transformată, din temelii, potrivit noilor principii liberale. Chestiunea era pe cît de urgentă, pe atît de controversată. Angaja, în egală măsură, atît interesele fundamentale ale tuturor claselor și națiunilor transilvănene, cît și cele ale Vienei. Ca urmare, punctele de vedere, asupra convocării viitorului

* Lucrarea a fost elaborată înaintea apariției cărții lui V. Netea *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Ed. Științifică, București, 1974, care abordează pe larg această problemă.

for legislativ, sînt de la început diferite. În timp ce pătura conducătoare românească și cea săsească se pronunță, chiar dacă de pe poziții diferite, pentru convocarea dietei, reprezentanții nobilimii maghiare, postîndu-se pe poziția valabilității uniunii cu Ungaria din 1848, se declară, în general, împotriva existenței unei diete a Transilvaniei, sau, cel mult, acceptă principiul unei diete nobiliare, care să reediteze hotărîrile aceleia de la Cluj, din 1848.

Între aceste curente, reprezentînd deopotrivă clase și națiuni, are loc, în toamna anului 1860 și în tot decursul anului 1861, o permanentă înfruntare pentru a se impune.

Din partea lor, românii erau fără rezerve pentru convocarea grabnică a dietei. Doreau însă o dietă radicală, care să fie preocupată, în primul rînd, de rezolvarea marilor lor cauze naționale și în care să aibă posibilitatea să decidă ei înșiși asupra soartei lor. Speră un timp într-o majoritate absolută, la care, de altfel, îi îndreptătea întru totul masa lor numerică majoritară. Se consolează apoi și cu o majoritate relativă. În orice caz, cer într-un glas convocarea dietei, chiar din primul moment al destinderii politice. Programele naționale care se întocmesc acum la Sibiu, Brașov, Orăștie, Abrud, chiar dacă fiecare concepe dieta altfel, cu o participare românească mai masivă sau mai redusă, o așează toate pe primul loc³. Cel mai radical dintre ele, cel lansat din Abrud de către Iosif Hodoș, reia chiar principiul radical, formulat în timpul revoluției, al unirii tuturor teritoriilor locuite de românii din imperiu, într-un corp național, cu guvernul, dieta, limba sa proprie. Dieta Transilvaniei, în jurul căreia ar urma să se unească Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina, trebuia să fie o dietă cu preponderență românească, o dietă aleasă prin vot universal⁴.

Adoptarea unei poziții unitare, românești, în problema dietei, este prilejuită de conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1861, care elaborează un proiect de lege electorală, unanim acceptat. În mod firesc, frunțașii români tind spre lărgirea cît mai mare a bazei electorale, spre votul universal chiar. Dreptul de vot se cere acum pentru categorii care acoperă aproape în întregime populația țării: toți care posedă pămînt sau casă, de orice valoare, care practică meserii sau fac comerț, intelectualitatea în întregul său⁵. De aici porecla de „convent“ francez, care i se dă conferinței de către ziarele maghiare și săsești, de aici învinuirea de „comunism“. atît de des adusă în această vreme românilor. Acest proiect electoral democratic va fi prezentat și în cadrul conferinței „regnicolare“ de la Alba Iulia, din 11—13 februarie 1861, convocată de împărat tocmai pentru a se face propuneri concrete asupra bazei electorale care să stea la temelia viitorului for legislativ. Îi sînt opuse aici legea electorală votată de dieta din Cluj, din 1848, care prevedea censul mare de 8 fl., impozit direct, și proiectul electoral săsesc, de asemenea foarte moderat, bazat pe reprezentarea claselor sociale⁶.

Ca răspuns la aceste propuneri, curtea din Viena emite rescriptul din 19 septembrie 1861, prin care dieta este convocată pentru 4 noiembrie al aceluiași an, la Alba Iulia, pe o bază electorală relativ acceptabilă pen-

tru români⁷. De altfel, primul său obiect de dezbatere trebuia să fie recunoaşterea prin lege a naţiunii române ca naţiune politică.

Dar dieta Transilvaniei nu se va întruni în 1861 şi nici în anul următor. Convocarea ei este boicotată de guvernium, cel care de fapt ar fi fost chemat s-o traducă în viaţă, guvernium în care majoritatea o deţinneau funcţionarii maghiari. În ciuda tuturor protestelor şi strădaniilor româneşti şi săseşti, habsburgii sînt siliţi, dată fiind opoziţia guverniumului, să renunţe la termenul fixat iniţial. Iau, în schimb, măsuri pentru pregătirea terenului : cancelarul aulic Kemény Ferenc şi guvernatorul Mikó Imre sînt destituiţi, se promovează mai mulţi români în posturi înalte : consilieri aulici şi guberniali, comiţi supremi, preşedinţi de tribunale, se reorganizează administraţia şi justiţia Transilvaniei.

Reactualizarea chestiunii dietei începe să se facă din nou, de la sfîrşitul anului 1862, prin mai multe memorii româneşti. Autorităţile centrale trec din nou la acţiune : începe conscrierea sistematică a celor cu un impozit direct de 8 fl.⁸, se aprobă convocarea unei noi conferinţe naţionale româneşti la Sibiu, pentru ca, în 21 aprilie 1863, să apară cel de-al doilea rescript pentru convocarea dietei⁹.

Dieta este convocată pentru 1 iulie la Sibiu. Îi sînt înaintate, spre dezbatere, după vechiul obicei constituţional al Transilvaniei, 11 proiecte de lege : „înarticularea“ naţiunii române şi a confesiunilor ei, reglementarea folosirii limbilor statului în viaţa publică, întocmirea unei noi legi electorale, reimpărţirea politico-administrativă, reglementarea organizării administraţiei locale şi a justiţiei, înfiinţarea unui tribunal suprem, modificarea patentei urbariale din 1854, înfiinţarea unei bănci ipotecare¹⁰. Rescriptul de convocare prevedea, în acelaşi timp, structura dietei, modul său de funcţionare şi baza sa electorală. Urma să se compună din 125 de deputaţi, aleşi în cadrul unităţilor administrative, în circumscripţiilor de cîte 30 000 de alegători, şi din 40 de persoane, numite de împărat, așa-zii „regalişti“. Dreptul de vot îl aveau toţi locuitorii majori care plăteau un impozit direct de cel puţin 6 fl. Intelectualii, inclusiv cei săteşti, care formau, cum se ştie, grosul păturii conducătoare româneşti, sînt declaraţi alegători din oficiu¹¹.

Chemarea dietei stîrneşte, la fel ca şi în 1861, entuziasmul taberei naţionale de la Sibiu, din aprilie a.a. Dar în privinţa ordinii electorale mai vechi şi mai noi, ale acestui corp bolnav care era Transilvania. Bucuria este cu atît mai mare cu cît, de data aceasta, întrunirea dietei este sigură. Conducătorii români sînt apoi satisfăcuţi de cele 11 proiecte de legi care corespundeau, în general, cu cererile formulate în conferinţa naţionale de la Sibiu, din aprilie a.a. Doar în privinţa ordinii electorale se formulează rezerve, în ceea ce priveşte censul, mult mai mare decît l-au cerut neîncetat românii, mai mare chiar decît în Ungaria, a împărţirii circumscripţiilor electorale etc. Ea era, într-adevăr, un compromis între trecut şi prezent, între nou şi vechi, între privilegiu şi egal. Ceea ce se stipulează în favoarea românilor este implicit în detrimentul privilegiilor naţiunilor recepte. Dar nici acestea nu trebuiau îndepărtate, ci dimpotrivă, apropiate, aliate eventual scopurilor Curţii. În pofida prin-

ciului enunțat. al egalității între națiuni, li se lasă deci o bună parte din vechile privilegii. Firește, în detrimentul națiunii române. Astfel, maghiarii cu o populație de 568.172 locuitori vor alege 44 de deputați, ceea ce însemna 1 deputat la 12.913 locuitori. Sașii sînt și mai cîștigați; nu pierd nimic din ceea ce au avut, iar pe deasupra li se creează avantaje noi. La o populație de 204.031 de locuitori aleg 33 de deputați, deci la 6.370 de locuitori un deputat. Din partea lor româniilor : 1.300.913 suflete aleg 48 de deputați, adică un deputat la 28.280 de suflete. Ceea ce înseamnă de două ori mai puțin decît maghiarii, și de aproape cinci ori mai puțin decît sașii¹².

Dar oricît de limitat era acest regulament electoral, el însemna și un avans făcut românilor, fiind incomparabil mai echitabil față de vechile sisteme electorale transilvănene. Româniilor nu puteau prin urmare să respingă acest avans, care le dădea posibilitatea să-și formeze în dietă, dacă nu majoritatea absolută pe care o sperau, cel puțin majoritatea relativă pe care o vor avea la Sibiu. Se împacă, ca atare, repede cu neajunsurile rescriptului și se avîntă animați de mari speranțe în campania electorală.

Pe acest teren, româniilor își desfășoară steagul, acum, pentru întia oară. Se înfățișează așadar, lipsiți de tradițiile constituționale ale vechilor națiuni politice, care tustrele străbăteau acum un drum de multe ori bătut. Româniilor devin abia acum națiune politică. Mai grav e faptul că însăși pătura lor conducătoare, burghezia în formare, este inferioară numeric și, mai ales, ca potențial economic, burgheziei și nobilimii maghiare în comitate, iar pe Pămîntul Crăiesc burgheziei săsești. Ea este mai mult o burghezie intelectuală — cu precădere rurală — și mai puțin o burghezie prin excelență interesată în industrie, comerț, agricultură. Era, astfel, lipsită de rădăcinile menite să-i hrănească elanul nestăruit de afirmare. Izvorul puterii sale e masa țărănimii române, din care recent s-a desprins și se desprindea neîncetat, și pe care, singură, o reprezintă politic. Și în 1863, grosul corpului electoral românesc se recrutează din sate, în timp ce grosul celui maghiar și săsesc provine de la orașe. Nu are nici o organizare politică a sa, organ reprezentativ propriu ca sașii : Universitatea, sau un organism politic constituit și verificat ca maghiarii. Exista, e drept, comitetul național român, ales în 1861, dar și acesta, așa cum era alcătuit, ființa mai mult cu numele decît cu fapta. Ceea ce înrăutățește și mai mult situația este faptul că ea este înfrîntă la constituirea comitetelor electorale locale, care firește aveau un cuvînt greu în desfășurarea alegerilor. Cu foarte puține excepții, majoritățile acestor comitete, chiar și în unitățile administrative cu zdrobitoare precumpănire românească, sînt fie maghiare, fie săsești.

Dar campania electorală românească din 1863, este victorioasă. Căci, în ciuda tuturor neajunsurilor arătate, în partea cea mai mare a țării, în lungul și latul comitatelor, alegătorii români sînt în imensă majoritate. Că sînt majorizați în comitetele electorale nu are totuși o importanță decisivă. Ii va prejudicia mult, dar, în ultimă instanță, cei care decid soarta alegerilor sînt oricum alegătorii. Pămîntul „nobililor“ devine, în

1863, ceea ce a fost și era de fapt : „Pământ românesc“. Din cei 38 de deputați ai comitatelor, „pământul nobililor“ de dinainte de 1848, 35 vor fi români. Poporul însuși compensează, astfel, slăbiciunea organică a păturii sale conducătoare. Iar aceasta, depășindu-și limitele subiective, se ridică întru totul la înălțimea momentului. Golul organizării politice îl acoperă prin rețeaua ierarhiei religioase, iar lipsa de experiență prin entuziasm și o totală dăruire de sine. Campania electorală din 1863 a fost, într-adevăr, o angajare absolută a puterilor spirituale ale națiunii. Asistăm în iunie la o dezlănțuire puternică, ca atunci când o forță a fost împiedicată multă vreme să se manifeste. Peste tot se țin consfătuiri politice, adunări, întruniri cu alegătorii. Lozinca generală este succesul la alegeri. Se caută ca nici un îndreptățit român să nu rămână în afara listelor electorale, nici un alegător român să nu lipsească de la vot, nici un român să nu-și dea votul decît candidaților proprii. Cei mai activi sînt învățătorii și preoții. Ei sînt aceia care fac legătura între conducerea mișcării și masa sa, talmăcesc poporului înțelesul dreptului său, îi stau în frunte cu fapta și cu vorba. Așa vor și porni spre locul alegerilor : fiecare sat în frunte cu învățătorul și preotul său.

Sub aceste auspicii încep, la sfîrșitul lunii iunie, alegerile. Bilanțul lor este următorul : 48 de deputați români (30 în comitate, 8 în scaune, 5 în districte și 5 în orașe), 44 de deputați maghiari (18 în opide, 13 în secuime, 10 în orașele libere, 2 în comitate și 1 în districtul Brașov) și 33 deputați sași (16 în orașele libere, 16 în scaune și 1 în comitatul Tîrnava)¹³. Li se vor adăuga apoi regaliștii, propuși de guvernul împăratului, încă din mai, cîte 11 pentru fiecare națiune¹⁴.

Națiunea română obține, așadar, majoritatea relativă. Este, după chiar aprecierea contemporanilor, o mare reușită în împrejurările de atunci. O reușită ale cărei premise sînt cuprinse în regulamentul electoral, decretat de sus, dar a cărei realizare se datorește, întru totul, națiunii însăși. Fără energia desfășurată, înainte și în timpul alegerilor, foarte ușor ar fi putut fi frustată nu numai de majoritatea absolută în dietă, care i s-ar fi cuvenit de drept, ci și de cea relativă. Meritul este în egală măsură al alegătorilor și al „inteligenței“. Cei dintii se prezintă la locurile de alegere, care adesea se aflau la mari depărtări, în număr neașteptat de mare, într-o vreme când muncile agricole erau în toi. În unele circumscripții electorale abia lipsesc 2—3 alegători români. Mulțimi de cîteva mii de oameni „pășesc la alegeri ca la biserică“, se perindă în cea mai mare ordine prin fața comitetelor electorale, votează în ciuda amenințărilor, presiunilor, uneltirilor, pentru candidații proprii, așteptînd apoi zile de-a rîndul rezultatele scrutinelor. La rîndul ei, intelectualitatea este pretutindeni extrem de activă. Ziarele din Cluj acuză permanent preoțimea română de a fi condus poporul la alegeri, de a-l fi ținut sub ascultare, de a-l fi „doctrinat“. Pe seama multor intelectuali se pun intenții „comuniste“.

Acest prim succes electoral al românilor a întărit în inima poporului conștiința dreptului său de a hotărî singur asupra sa, iar în mintea conducătorilor săi conștiința importanței acelora pe care îi reprezentau. Va

fi, astfel, un puternic stimulent pentru ceea ce se va face în cadrul dietei.

Dieta s-a deschis la 15 iulie 1863, în sala festivă a hotelului „Împăratul romanilor“ din Sibiu, în prezența deputaților români și sași. Reprezentanții nobilimii maghiare, neputându-se împăca cu pierderea controlului politic exclusiv de dinainte de revoluție, boicotează lucrările dietei. Vor prezenta împăratului un memoriu, prin care încearcă să-și justifice abținerea prin modalitatea „neconstituțională“ de convocare a forului legislativ¹⁵. Neparticiparea lor pune, cu totul, în mâinile românilor hotărârile dietei.

Primul proiect de lege care se ia în dezbateră, după constituirea propriu-zisă a dietei (verificarea mandatelor tuturor deputaților, alegerea președintelui și vice-președinților, întocmirea comisiilor de lucru), după citirea mesajului de tron și redactarea de către George Barițiu a răspunsului dietei, este cel privitor la recunoașterea egalității națiunii române. Acesta era, de fapt, datorită antecedentelor sale seculare, a greutății prevederilor lui și, mai ales, a consecințelor pe care le implica, cel mai important proiect din toate cele 11 trimise din Viena. A și fost, cum de altminteri dinainte se știa, proiectul cel mai discutat, mai dezbătut, mai controversat. Dar, în același timp, declară cu orice prilej românii, cel mai drept, cel mai nobil, cel mai mare. Niciodată — declară ei — o dietă a Transilvaniei nu a dezbătut unul de talia sa.

Recunoașterea politică a națiunii române a fost, începând cu secolul al XVIII-lea, un fenomen capital pentru istoria politică a Marelui Principat. Constituie, în acest interval, o preocupare deschisă a dietelor statului, ca în 1744, 1791, 1834, 1842, pentru ca în 1848 să fie unul dintre obiectivele fundamentale ale revoluției. Chestiunea românească devine, din nou, în anii de profundă prefacere politică ai guvernării liberale, problema esențială a întregii vieți publice a Transilvaniei. Ea declanșează, chiar din toamna anului 1860, o atmosferă rar întâlnită, de entuziasm, de planuri, de speranțe. Chiar și pe sate, se vorbește despre o stăpânire românească, despre un guvern și o dietă românească¹⁶.

La fel ca și în cazul dietei, punctele de vedere românești asupra realizării practice a „înarticulării“ națiunii, diferă la început foarte mult. Aceasta se concepe fie în mod tradiționalist, fie, dimpotrivă, foarte modern. Unii fruntași români, mai ales grupul, restrâns numeric, dar foarte influent, al funcționarilor publici, se gândesc la o simplă lărgire a vechii constituții transilvănene, prin acordarea unui „teritoriu național“, pe seama românilor, similar acelora ale maghiarilor, sașilor și secuilor. Alții, în schimb, cei mai mulți, vizează o transformare radicală a sa, prin abolirea tuturor teritoriilor naționale, printr-o lege electorală democratică, cu un cens mic de doi sau cinci florini, sau chiar fără nici un fel de cens, dietă modernă, proporționalitate în denumirea funcționarilor, decretarea oficialității limbii române etc. Nici chiar la conferința națională, din 1861, nu se realizează o deplină unitate de vederi¹⁷. Stăruie acum, și va stăruie pînă chiar în pragul dietei, dilema dacă „înarticularea“ să se facă cu sau fără teritoriu național. Era, firește, o chestiune esențială. Căci

împărțirea sau, mai bine-zis, reîmpărțirea Transilvaniei, în teritorii naționale, ar fi dăunat românilor mai mult decît ar fi ajutat. Ea nu ar fi făcut — declară publiciștii români — decît să separe masa etnică, compactă română în blocuri deosebite politic, să îndrume națiunea, în întregul său, pe un drum ocolit, nesigur, riscant¹⁸. Cu totul alte perspective îi oferea o organizare uniformă, egalitară, modernă. Numai astfel ea putea să-și valorifice pe deplin arma sa politică cea mai puternică : masa numerică. Aceasta este, de fapt, direcția spre care se și îndreaptă cea mai mare parte a conducătorilor români.

Dezbătută în prealabil în cadrul conferinței mixte de la Alba Iulia¹⁹, în cadrul adunărilor comitatense, districtuale și scaunale, precum și în cadrul Universității săsești²⁰, cauza națională românească este supusă, în 26 august 1863, deciziei dietei. Era acum, pentru a treia oară în 15 ani, înaintată din Viena dezbaterii unei diete. (Celei din mai 1848, celei proiectate în 1861 și dietei din Sibiu). Se părea astfel, după aceste lungi antecedente, pe jumătate rezolvată, încă înainte de discutarea ei propriu-zisă. Cu atît mai mult cu cit, în practică, parțial cel puțin, era deja rezolvată. Va stirni însă, cu toate acestea, controverse foarte aprinse.

Bineînțeles, în 1863, nu se mai punea problema nerecunoașterii egalității românilor, ca în 1791, de pildă. Ceea ce se controversează la Sibiu este doar modalitatea acestei recunoașteri. În această privință, optica deputaților români diferă mult de aceea a deputaților sași.

Asupra acestei chestiuni parvin, în total, dietei patru proiecte de lege : unul înaintat de guvernul²¹, altul al comisiei dietale aleasă în acest scop²², și două, de mai mică importanță, ale consilierului gubernial sas, Iacob Rannicher²³.

În aparență, cele două proiecte principale de lege par să se deosebească prea puțin. Ambele prevăd recunoașterea egalității națiunii române cu celelalte națiuni și, deopotrivă, a confesiunilor sale, ortodoxă și unită, cu cele patru confesiuni recepte. Numai că actul venit de sus semărginește la o simplă recunoaștere principială, fără nici o garanție, recunoaștere care făcea cu totul iluzorie autonomia politică pe care o doreau românii. Țintește, cu alte cuvinte, spre centralism. Și, într-adevăr, după publicarea diplomei liberale, cu puternice nuanțe autonomiste, din 1860, habsburgii caută neîncetat să vireze din nou spre centralism. Această tendință se va face simțită nu numai prin constituția din februarie 1861, ci și prin măsurile care-i vor urma.

Proiectul comisiei, din contră, are o vădită turnură federalistă. Pornind de la vechea constituție a Transilvaniei, el caută să consolideze autonomia Principatului față de Imperiu, iar în cadrul ei tinde să întărească principiul autonomiei politice a fiecărei națiuni. Explicația acceptării, de către români, a cadrului constituțional de dinainte, rezidă tocmai în baza sa autonomistă. El a fost, și trebuia să fie și în viitor, un scut de apărare al autonomiei istorice a Transilvaniei. În marea frământare politică, care animă Imperiul, românii se pronunță, așadar, pentru orientarea federalistă.

Pe planul raporturilor interne, proiectul emană, de asemenea, un-

larg spirit egalitar. Nu face decît să proclame egalitate națiunii române cu celelalte națiuni, a confesiunilor românești cu celelalte confesiuni. Textul actului nu o declară, așa cum ar fi fost drept, prima națiune a Transilvaniei, ci o așează modest la sfîrșitul șirului celorlalte. Se manifestă aici, ca și în alte legi ale dietei, o caracteristică dintotdeauna a mișcării naționale românești, aceea de a tinde spre împlinirea scopurilor sale, în respectul altor națiuni, spre frăția și colaborarea lor.

Poziția independentă, adoptată de deputații români, iscă reacții în dietă, din partea unor deputați sași, care înclinau spre o soluție centralistă a problemei românești și, mai ales, în presă. Ziarele centraliste, din Viena, revarsă acum asupra conducătorilor români un val de violente denigrări. Se și miră de unde atîta curaj la niște „amploriați și preoți“ români, ca la cei adunați la Sibiu.

Pornirea presei centraliste nu provine numai de la proiectul propriu-zis, ci și din întîrzierea dietei de a trimite reprezentanți în senatul imperial. I se părea că lucrurile merg prea încet, lipsind, astfel, forul din Viena de cei 26 deputați transilvăneni. Aceștia însă nu puteau fi aleși înainte de adoptarea Diplomei și Patentei, ca legi ale Transilvaniei. Se propun tot felul de soluții : organizarea unor alegeri directe pentru senat, inversarea propozițiunii a patra cu cea dintîi, apoi cu a treia etc. Nu se ajunge, e drept, la o asemenea modificare a ordinii de zi, dar dieta este supusă unei adevărate presiuni, care va dăuna lucrărilor sale.

După o dezbateră care s-a prelungit de-a lungul a 10 ședințe, majoritatea românească a dietei votează, în 7 septembrie, proiectul comisiei, care va deveni apoi, prin sancționarea împăratului, „Legea privind efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor sale“²⁴. Intre vorbitorii români, cei mai remarcabili, amintim pe : T. Cipariu, G. Barițiu, I. Pușcariu, episcopul A. Șaguna, mitropolitul Al. Șt. Șuluțiu, etc.²⁵.

Rezolvarea care s-a dat la Sibiu cauzei românești, prin legea înarticulării, prima și cea mai importantă lege a dietei, a fost dreaptă, egalitară, progresistă; era aplicarea, în condițiile anului 1863, a părții celei mai importante a programului pașoptist, stabilit la Blaj. Sensul adînc al legii este sensul mișcării progresiste a epocii. Se pronunță pentru principiul federalist de organizare a imperiului, pentru egalitatea națiunilor Transilvaniei.

Un alt proiect de lege, deosebit de important, dezbătut în cadrul primei sesiuni a dietei, a fost cel privitor la folosirea limbilor vorbite în viața publică²⁶. Se enunța prin aceasta principiul deplinei egalități a celor trei limbi : română, maghiară, germană, ca limbi oficiale. Cu alte cuvinte, este acceptat punctul de vedere al privilegiului politic, în favoarea celor trei națiuni, fără însă a exclude total nici folosirea pe plan local a limbilor „minorităților“ naționale mai puțin numeroase. În cele 21 de paragrafe ale sale, legea reglementează, rînd pe rînd, chestiunea limbii în oficiile de stat, a limbii oficiale a unităților administrativ-teritoriale, a judecătoriilor, comunităților urbane și rurale, școlilor confesionale și particulare, registrelor de stare civilă etc. Ceea ce, între altele, demon-

strează caracterul democratic al acestei legi, care, de altfel, constituia corolarul aceleia de dinaintea sa, este prevederea că fiecare unitate administrativă : comitat, scaun, district, oraș, are dreptul deplin de a-și stabili în mod autonom, prin organele sale reprezentative, limba sa oficială. Această limbă este apoi și limba internă a oficiilor publice și judecătoriilor unității respective. Legea obliga, totodată, autoritățile superioare, guvernul și cancelaria aulică, să dreseze toate instrucțiunile, ordonanțele, dispozițiile, adresate forurilor inferioare, în limba oficială a acestora.

Ca o scădere a acestei legi este faptul că ea nu a reglementat chestiunea așa-numitei limbi oficiale de stat, adică a limbii de corespondență a Transilvaniei cu guvernul central din Viena. Discuția ei stârnește polemici foarte violente. Reprezentanții tuturor celor trei națiuni au reclamat acest drept pe seama limbii sale, aducând fiecare argumente în favoarea cererii formulate : dreptul istoric, din partea celor câțiva deputați maghiari aflați în dietă, comunitatea de limbă cu împăratul și guvernul central, din partea sașilor și caracterul majoritar al poporului pe care-l reprezentau, din partea românilor. În cele din urmă, a fost acceptată soluția propusă de guvernul, ca problema „limbii de stat“ să fie reglementată pe cale de ordonanță de către împărat²⁷.

Ultima hotărîre a dietei, în prima sa legislatură, a fost adoptarea Diplomei, din 20 octombrie 1860, și a Patentei, din 26 februarie 1861, ca legi ale Transilvaniei²⁸. În 13 octombrie 1863, dieta a fost prerogată, sine die, pentru ca cei 26 de deputați, care reveneau Transilvaniei în cadrul senatului imperial din Viena, să poată lua parte la lucrările acestuia.

Sesiunea a doua a dietei din Sibiu, ceva mai lungă decît cea dintîi, a durat din 23 mai pînă în 29 octombrie 1864. Prima lege votată în această sesiune a fost cea privitoare la înființarea unui tribunal suprem al Transilvaniei, ca for de a treia instanță, pentru toate procesele civile, urbariale și penale²⁹. Legea stipula ca sediul acestui for să fie în Transilvania, iar funcționarii săi să fie numiți numai dintre băștinași. La sancționarea ei însă, împăratul, minat de aceleași tendințe centraliste care s-au manifestat și în alte privințe, a operat o modificare esențială, mutînd sediul forului suprem judecătoresc la Viena. Intervenția a prilejuit o discuție extrem de vehementă. În dorința lor de a menține, sau chiar de a întări autonomia Marelui Principat al Transilvaniei, o serie de deputați români, cu vederi radicale, în frunte cu Ioan Rațiu, George Barițiu, Alexandru Bohățiel, au cerut dietei să intervină energic pentru anularea acestei modificări. Majoritatea dietei va accepta însă, din motive de oportunitate politică, modificarea făcută.

S-au mai dezbătut și votat : „Legea privind modul de sancționare și publicare a legilor“³⁰, precum și noua lege electorală a Transilvaniei³¹, care însă, datorită evenimentelor politice din anul următor, nu va mai fi sancționată de către împărat. În dietă însă, ea a fost îndelung dezbătută, cu toate că nu se deosebește în mod esențial de legea electorală provizorie, care a fost emisă în aprilie 1863. Se menține censul de avere de 8 fl., reprezentarea specială în dietă a orașelor privilegiate de dinainte de 1848, în cadrul cărora românii formau doar minorități dispartate, se menține

instituția veche a regaliștilor. Ceea ce aduce nou legea este împărțirea mai rațională a circumscripțiilor electorale, includerea în censul de 8 fl. și a impozitului indirect, care în Transilvania era mai mare decât cel direct, fapt ce echivala cu o reducere a censului, reprezentarea în dietă a unor localități românești ca : Blajul, Zlatna, Săcele, Rășinari, Orlat.

Multe alte chestiuni, între care : construirea căii ferate Oradea—Cluj—Blaj—Brașov, construirea de drumuri, reducerea stagiului militar, stabilirea bugetului Transilvaniei pe anul 1865, reglementarea funcționării fondurilor culturale și bisericești, sînt doar discutate fără ca dieta să aibă timpul necesar de a le transforma în legi.

Intens dezbătut este, de asemenea, cel de-al 9-lea proiect de lege, trimis din Viena, referitor la modificarea patentei urbariale din 21 iunie 1854, care cuprindea o serie întreagă de limite, scăderi, neclarități. E suficient să amintim faptul că legea nu stabilește în mod clar principiile de deosebire între pămîntul zis urbarial și cel alodial, impune pentru jeleri despăgubirea pămîntului din mijloacele proprii, stabilește un preț foarte ridicat de despăgubire al pămîntului împrumutat etc. De la început, poporul a și numit-o „Legea domnilor”³². Însuși guvernul habsburgic e silit să recunoască acum necesitatea modificării ei. Numai că, așa după cum vor dovedi dezbaterile dietale, între vederile guvernului și cele ale deputaților întruniți la Sibiu, existau diferențe foarte mari nu numai de măsură, ci și de principiu. În timp ce diriguitorii din Viena înțelegeau să rămîna în această problemă pe baza patentei, căreia îi aduc doar cîteva modificări de suprafață, și, natural, foarte multe explicații, deputații români, chiar dacă nici ei nu au îmbrățișat decât o parte dintre cererile radicale ale țăranilor, doreau să ia hotărîri cu adevărat importante pentru alegătorii lor, fie pe baza Patentei, unii, fie în afara ei, alții, cei mai mulți.

Încît îi privește pe țărani, nu numai românii, dar și maghiarii și mai cu seamă secuii, înțelegeau chemarea noii diete în curmarea tuturor nedreptăților pe care le-au suferit, ori le sufereau încă, din partea foștilor nobili, a fiscoșului etc. Trimit la Sibiu, în tot decursul celor două sesiuni dietale, nenumărate cereri, plîngerii, arătări, de ordin general, local, individual chiar. Se referă, de cele mai multe ori, la chestiuni urbariale, răpirea de către nobili a pămînturilor lor, sub diverse pretexte, dar abordează și probleme sociale, administrative, politice. Pe de altă parte, apelele la dietă, oricît de numeroase au fost, și speranțele îndreptățite sau neîndreptățite pe care ea le-a stîrnit, nu înseamnă că țăranimea a așteptat pasivă hotărîrile Sibiului. Dimpotrivă, anii 1863—64 se caracterizează tocmai prin mulțimea mișcărilor țărănești, locale e drept, dar permanente și adeseori foarte viloente. „Niciodată, cu excepția anilor revoluției — scria istoriograful maghiar, Ūrmössy Lajos — proprietatea nu a fost în așa măsură atacată de către plebea română ca în anii 1862—1863 și 1864”³³.

Primul care abordează, în plenul dietei, problema urbarială este dr. Ioan Rațiu, viitorul președinte al Partidului Național Român, cunoscut, încă de atunci, în toată Cîmpia Transilvaniei, pentru abilitatea cu care

știa să apere pe țărani năpăstuiți în procesele urbariale. El prezintă dieței, la începutul lunii octombrie 1863, trei proiecte de lege cu caracter radical. Se prevedea, în cadrul acestora, împrăștierea de către stat a iobagilor din secuime, trecuți pe nedrept în categoria jelerilor, un principiu mai drept de împărțire a pășunilor comunale, între foștii nobili și foștii iobagi, și, de asemenea, o nouă modalitate de împărțire, în regiunile muntoase, a pădurilor, între părțile interesate³⁴. Ultimul dintre cele trei proiecte constituia un răspuns la cererile, atât de des repetate, ale moșților de a li se îngădui folosirea liberă a pădurilor. Îndeplinirea acestei cereri era cu atât mai urgentă cu cât spiritele populației Munților Apuseni erau extrem de agitate. Tocmai în vara aceluiași an, în mai multe sate din această regiune, izbucniseră mișcări deosebit de violente, înăbușite prin trimiterea armatei de către autoritățile centrale³⁵.

În vădită opoziție cu vederile democratice ale lui Rațiu și ale altor deputați români, proiectul guvernului se mărginește la modificarea superficială a trei paragrafe ale patentei (§ 23, 26 și 85), privind modalitatea practică după care să se facă răscumpărarea jelerilor³⁶. Principiul înrobitor al răscumpărării proprii a acestora rămânea însă neatins. Ceea ce aducea nou proiectul este doar instituirea unor comisii locale de răscumpărare și mărirea ratelor acesteia de la 6 la 20.

Propuneri, asemănătoare acelorale ale lui Rațiu, a făcut și Ioan Pușcariu, comitele suprem al comitatului Tîrnava, care a cerut trecerea, prin despăgubire, a monopolurilor feudale : cîrciumăritul, morăritul etc. În proprietatea comunelor, precum și dotarea preoților și a învățătorilor sătești din terenurile comunale³⁷.

Discuțiile asupra problemei urbariale, începute în septembrie 1864, cu puțin înainte de cea de-a doua sa prorogare, s-au dovedit de la început înfocate și contradictorii. Unii dintre deputații români sînt de părere că întreaga patentă, de la primul pînă la ultimul paragraf al ei, trebuie revizuită. Alții, în schimb, se opun unei revizuri fundamentale, pe motivul că despăgubirea foștilor nobili avansase în cei 10 ani de la emiterea actului, într-atît încît nu se mai putea da înapoi. Ea se ridica, într-adevăr, în 1864, la suma uriașă de 53.455.896 de fl.³⁸.

După dezbateri, la care au luat parte peste 60 de vorbitori, dieta, obosită de nesfîrșitele controverse iscate între deputații sași și români, și între aceștia din urmă ei între ei, de multe ori pentru probleme lipsite de o importanță din reală, presată de mulțimea chestiunilor care-și așteptau rezolvarea, a sîrșit prin a accepta, cu mici modificări, proiectul regimului. Această hotărîre, care echivalează, de fapt, cu o cedare, cel puțin din partea românilor, se explică prin dorința majorității dietei de a nu îndispuie cercurile conducătoare vieneză într-un moment cînd, mai mult decît altădată, avea nevoie de sprijinul lor. Se simte, pe de altă parte, și aici, la fel ca și în cadrul altor dezbateri ale dietei, o anumită lipsă de operativitate, împotmolire în chestiunile mărunte, explicabilă prin lipsa experienței constituționale a celor mai mulți deputați.

Dar, cu toate limitele care apar, strădaniile desfășurate în anii 1863—1864 de către intelectualitatea românească, în cele mai importante

domenii ale vieții publice a Transilvaniei, au avut, incontestabil, un caracter nu numai progresist dar și democratic. Ele corespund aspirațiilor profunde de libertate ale maselor țărănești, pentru care povara asupririi sociale era îngreunată și de aceea a oprimirii naționale.

Reorganizarea legislativă, începută la Sibiu, reorganizare chemată să înnoiască edificiul feudal al vechii Transilvanii, într-un spirit mai modern, a fost brusc întreruptă prin orientarea habsburgilor spre dualism, începînd din iunie 1865, fiecare nouă schimbare politică apropiind înfăptuirea pactului dualist și îndepărtează națiunea română, alături de celelalte națiuni asuprite din Imperiu, de posibilitatea de a dispune, prin ea însăși, asupra soartei sale. Într-adevăr, prin rescriptul din 1 septembrie 1865, dieta din Sibiu este dizolvată, iar în locul ei se convoacă, pe cu totul alte baze, o nouă dietă la Cluj, al cărei unic scop era acela de a conferi înglobării forțate a Transilvaniei la Ungaria, înglobare realizată fără asentimentul populației majoritare românești, ba chiar împotriva protestului său declarat, aparențele legalității.

Abrogate imediat după încheierea dualismului, viața legilor democratice întocmite la Sibiu a fost prea scurtă pentru a putea rodi. Căci ele, în aceeași măsură în care constituiau un sfîrșit, finalizînd lupta de mai bine de un secol și jumătate a românilor transilvăneni, în aceeași măsură constituiau și un început. Trebuiau să stea la baza ridicării politice, economice, sociale, culturale a națiunii române.

Dar, dacă realizările practice ale dietei au fost anulate, ea a avut, în schimb, importante rezultate de ordin moral, care au rămas. O dată mai mult, ea a pecetluit conștiința dreptului poporului român de a decide singur asupra sorții sale. A fost, în același timp, chiar dacă numai în mod vremelnic, concretizarea, în condițiile perioadei liberale, a programului revoluționar, făurit în anul 1848 la Blaj. Contemporanii înșiși au văzut în ea după 1867, o victorie morală, prin aceea că a întărit principii, a sădit idei, a format exemple. Principiile dezbătute la Sibiu vor forma simburile programului Partidului Național Român, pînă tîrziu, spre sfîrșitul secolului. În istoria românilor din Transilvania, dieta din Sibiu apare, astfel, ca principală punte de legătură între revoluția de la 1848 și epoca Memorandumului.

N O T E

- 1 Păcățian, T.V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Ed. a II, IV, Sibiu, 1904, p. 182.
- 2 Szabad György, *Forradalom és kiegyezés válasz utján, (1860—61)*, Budapesta, 1967.
- 3 *Gazeta Transilvaniei*, an. XXIII, nr. 50, din 8 XI 1860, p. 206—207; nr. 51, din 12 XI, 1860, p. 210; *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, nr. 1 și 2, din 4 și 11.I.1861.
- 4 *Foaia pentru minte...* nr. 1—2 din 4 și 11.I.1861.
- 5 Păcățean, T.V., *op. cit.*, II, p. 204.
- 6 *Idem*, p. 225—260.

- 7 *Foaia pentru minte...*, nr. 41, din 7.XI.1862, p. 317—318.
- 8 Országos Levéltár, Budapest, f. 263, Elnöki iratok, 1862, nr. 6556.
- 9 *Telegraful Român*, an. XI, nr. 37, din 5.V.1863, p. 144.
- 10 Ibidem.
- 11 Ibidem.
- 12 Retegan, S., *Pregătirea dietei de la Sibiu*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, XII, 1969, p. 63.
- 13 Idem, p. 80.
- 14 Országos Levéltár, f. 135, Iratok és reszkriptumok, pachet 145, f. 69—72.
- 15 Păcățean, T.V., *op. cit.*, p. 49.
- 16 Urmőssi Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből, 1849—1866*, Temesvár 1894, p. 327.
- 17 Păcățean, T.V., *op. cit.*, III, p. 196—208.
- 18 *Telegraful Român*, an. X, nr. 13, din 15.II.1862, p. 49. *Gazeta Transilvaniei*, an. XXIV, nr. 8, din 27.I.1862.
- 19 Păcățean, T.V., *op. cit.*, p. 228, 246.
- 20 Mester Miklós, *Az autonóm Erdély*, Budapest, 1937, p. 152.
- 21 *Acten und Verhandlungen des Siebenbürgischen 1863—1864. Landtages*, Hermannstadt, f.a., p. 45—46.
- 22 Idem, p. 67—68.
- 23 *Telegraful Român*, an. XI, nr. 75, din 22.VIII.1863, p. 302.
- 24 *Acten und Verhandlungen...*, p. 245.
- 25 Retegan S., *Recunoașterea egalității națiunii române și a celor două confesiuni în dieta de la Sibiu (1863—1864)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, XIV, 1971, p. 120—141.
- 26 Păcățean, T.V., *op. cit.*, III, p. 262—379.
- 27 Idem, p. 379.
- 28 Idem, p. 379—412.
- 29 Idem, p. 436.
- 30 Idem, p. 500.
- 31 Idem, p. 504—526.
- 32 *Gazeta Transilvaniei*, an. XXIV, nr. 28, din 5.IV.1861, p. 117.
- 33 Urmőssy Lajos, *op. cit.*, p. 177.
- 34 *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 90, din 24.IX.1863, p. 151.
- 35 Idem, an. XXVI, nr. 61, din 30.VII.1863, p. 243.
- 36 Idem, an. XXVI, nr. 93—94, din 2.X.1863, p. 362—363.
- 37 Biblioteca Academiei R.S.R. București, mss. rom. 975, f. 1.
- 38 *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 79, din 16.X.1864, p. 315.

(Résumé)

La période du gouvernement libérale représente, par le dynamisme et l'ampleur des actions politiques des Roumains, un des moments les plus intéressants de l'histoire moderne de la Transylvanie. Dans ce cadre, le plus important moment a été la diète de 1863—64 soi-disant diète roumaine de Sibiu. Cette diète, la première dans l'histoire de Transylvanie a une massive participation roumaine a associé son nom à la loi qui décrète l'égalité de la nation roumain et la loi concernant le caractère officielle du langue roumain. Elle mettait ainsi fin, bine que pour peu de temps, a une action politique ayant duré plus d'un siècle et demi, toujours vaincue mais recommencée chaque fois, jusque même à la veille de la diète. Quoique les lois du diète de Sibiu ont été annulé après le pacte dualiste, la diète a une grand importance repondant aux aspirations profondes à la liberté nationale des masses paysannes, pour lesquelles le fardeau de l'oppression sociale était aggravé par celui de l'oppression nationale.

ECOUL PROCESULUI MEMORANDIST ÎN BANAT (1894)

GH. I. OANCEA, I. MUNTEANU

Procesul intentat, în primăvara anului 1894, autorilor **Memorandului** din 1892, replică la revendicarea poporului român din Transilvania și din celelalte ținuturi românești stăpînite de Imperiul dualist austro-ungar, se așează printre marile momente ale luptei poporului român împotriva asupririi străine, pentru libertate și unitate națională.

Fiind o înscenare judiciară, prin care clasele dominante din Imperiul austro-ungar urmăreau condamnarea frunțașilor români ce se ridicaseră la luptă pentru apărarea drepturilor de libertate și unitate națională ale poporului român, procesul, după cum era și firesc, a stîrnit o puternică reacție protestatară și de solidaritate în rîndurile intelectualității române din Banat. Acest lucru se desprinde cu o deosebită claritate din articolul intitulat „Lupta noastră“ publicat în ziarul timișorean **Dreptatea** și în care se spune : „stăm neclintiți pe baza programului național din 1881; toți sîntem solidari cu concluziile conferințelor naționale, începînd de la 1881 pînă la 1893, și în activitatea noastră sîntem conduși numai de sentimentul iubirii de neam și moșie, luptînd pentru libertate națională a tuturor popoarelor din țară“¹.

Mult mai clar este prezentată atitudinea intelectualității române din Banat față de cauza națională a poporului român, apărată la proces de către autorii memorandumului și avocații lor, într-un articol publicat în ziarul **Dreptatea** în care se spunea : „am primit lupta ce ni s-a impus fără voia noastră și avem să o ducem la capăt cu perseverența neînfrîntă ce a caracterizat poporul nostru în toate momentele critice ale istoriei sale. Avem să-i convingem pe adversarii noștri că păstrăm și astăzi în inimile noastre virtutea străbună și că se înșeală amar toți aceia cari contează pe slăbiciunea noastră. Să fim în clar (curat) că astăzi, ca niciodată, stă în joc nu numai avutul nostru, că astăzi nu este timpul micilor certe personale și că avem dorința de a pune în fața adversarilor noștri o falangă tare și unitară, în care o singură inimă bate. Să ne stringem și să întărim deci rîndurile, în care să nu lipsească nici un suflet de român, nici unul dintre factorii vieții noastre naționale“².

În Banat, ca și în restul țării, acțiunile protestatara și de solidaritate s-au desfășurat, la început, izolat, ca apoi, treptat, treptat ele să se transforme într-o acțiune cu caracter de masă, cuprinzînd întreaga populație românească.

Literatura de specialitate³ și presa vremii⁴ studiate, consemnează că

în timp ce se dezbătea procesul în sala „Redutei“ din Cluj, iar intelectualii bănăţeni în persoana avocaţilor Coriolan Brediceanu, dr. G. Dobrin, dr. N. Petrovici, dr. V. Branişte apărau drepturile unei naţiuni oprimate, în tot Banatul aveau loc adunări protestatere şi de solidarizare cu cauza celor acuzaţi. De exemplu, în judeţul Caraş şi Arad au avut loc adunări la Vinga, Doman, Moldova Nouă şi Maidan. cu care ocazie s-au oficiat slujbe religioase şi s-au aprins luminări, încheindu-se manifestaţiunea cu „trăiască naţiunea română!“⁴⁵. De exemplu, în comuna Vinga, judeţul Arad, s-a oficiat, în ziua de 1/13 mai 1864, un Te-Deum închinat autorilor **Memorandumului** din 1892, care la Cluj apărau cu dârzenie drepturile poporului român din Transilvania şi Banat la libertate şi unitate naţională. Redînd un fragment din discursul ţinut cu această ocazie, revista **Tribuna**, din Sibiu, sublinia ataşamentul intelectuţilor bănăţeni faţă de cauza sfîntă a poporului român, faţă de autorii **Memorandumului**. „Din încredinţarea noastră — se subliniază într-un articol publicat în **Tribuna** din Sibiu — luptaţi pentru cauza sfîntă a noastră. Dumnezeu cu Comitetul naţional, care să izbîndească iar duşmanii să se pedepsească“⁴⁶.

Aceleaşi manifestări de simpatie şi solidaritate le întîlnim la locuitorii judeţului Caraş-Severin. Ziarul din Sibiu **Tribuna**, despre care am mai amintit, relatează că în „6 mai 1894, duminică s-a oficiat în biserica noastră (Doman) un Te-Deum grandios pentru mîntuirea membrilor în Comitetul Naţional şi pentru naţiunea română întreagă“ iar în comuna Grebenaţi, din acelaşi judeţ, după oficierea serviciului religios, preotul Vasile Trăilă a ţinut în faţa locuitorilor comunei o emoţionantă vorbire în care „descrie cum strămoşii noştri, de la aşezarea lor, prin divul* Traian, pe acest pămînt, au trecut prin multe probe şi-au fost călcaţi şi subjugăţi de mai multe oarde“ barbare, dar au rămas neclintiţi păstrîndu-şi limba şi datinele neştirbite, lăsîndu-ni-le nouă, strănepoţilor, ca moştenire. Guvernul maghiar, nouă duşmănos, încă şi-a propus a ne nimici naţionalitatea, ni-a scos limba din administraţiunea politică, ni-a impus-o pe a lor în şcoli şi acum voieşte a ni-o băga chiar şi în biserică“⁴⁷. În continuare, acelaşi orator sublinia că reprezentanţii poporului român, prin **Memorandumul** din 1892 „au voit a aduce la cunoştinţă Maiestăţii Sale nedreptăţile ce se fac poporului român ca naţiune din partea guvernului maghiar“, că „Comitetul Naţional este reprezentantul întregului popor românesc, căci **Memorandumul** este expresiunea inimii poporului român“⁴⁸.

După discurs, cei prezenţi hotărăsc să trimită o telegramă „Comitetului Naţional Român“ din Sibiu prin care le face cunoscut că „nu numai voi. Comitetul Naţional, sînteţi pe banca acuzaţilor, ci întregul popor român căci **Memorandumul** este expresiunea inimii noastre“⁴⁹.

Subliniind atitudinea patriotică a românilor bănăţeni, ziarul sibian **Tribuna** scria, în articolul din 3/15 mai 1894, că „românii la toate acestea (brutalităţile autorităţilor, n.n.) păstrează o atitudine demnă, o atitudine de erou. Niciînd însufleţirea şi conştiinţa naţională nu a ajuns

* divinul

** hoarde

la culminațiunea ideală de astăzi. Împotriva tuturor opreliștilor, națiunea română se manifestă ca un singur suflet și într-un sigur glas strigă în auzul lumii : al nostru e **Memorandul**, gând din gândul nostru, inimă din inima noastră; ai noștri sînt acuzații, trup din trupul nostru, sînge din singele nostru¹⁰.

Același ziar insera în coloanele sale aspecte emoționante de solidaritate a populației românești din Banat cu cauza memorandiștilor. „**Memorandul** este jalba poporului român, procesul ce ni se face este procesul națiunii române. Vă dorim tărie sufletească. Trăiască luptătorii națiunii¹¹ — sînt cuvintele din telegrama pe care locuitorii satului Măderat au trimis-o autorilor **Memorandului**. „Procurorul să știe, că și românii din părțile acestea aprobă procedura Comitetului Național și sînt de acord cu **Memorandul**“¹², precizau țărani din comuna Giulvăz în telegrama trimisă tribunalului din Cluj.

Telegrame de solidaritate cu autorii **Memorandului** au trimis și locuitorii orașului Oravița și locuitorii comunei Sacul, din județul Caraș-Severin¹³.

Cu cauza poporului român, apărată cu atîta dîrzenie de autorii **Memorandului**, s-au solidarizat și sîrbii din Banat. Așa este cazul populației sîrbești din Becicherecul Mare, care a trimis două telegrame de solidaritate cu **Memorandul** și autorii lui. „Nevoile voastre, se arăta în telegramă, sînt nevoile noastre. Pășii numai cu curagiu pentru apărarea credinței și naționalității voastre. Vă dorim izbînd deplină. Jivio concardia, Jivio alianta ! Izbîndă în lucrările voastre vă doresc frații votri de aceeași lege, strigîndu-vă : să trăiască poporul românesc !“¹⁴. Aceeași atitudine de solidaritate au manifestat-o și sîrbii din comuna Gherliște. În telegrama trimisă Comitetului Național se preciza că „ade-răm întru toate la politica Comitetului Central (Național, n.n.). Sentința care se va da în contra lui, e adusă în contra poporului românesc“¹⁵.

Simpatia pentru autorii **Memorandului** nu a cunoscut margini în rîndurile populației românești din Banat. În telegramele trimise lui Ioan Rațiu, locuitorii comunelor : Gaiul Mic, Socodor, Tolvădia, Basaniei, Curtici, cereau : „spuneți Juriului, procurorului și prin el guvernului că poporul român se identifică cu **Memorandul** și cu întreaga ținută a Comitetului Național“¹⁶. „Salutăm Comitetul Partidului Național în aceste zile grele pentru apărarea drepturilor noastre...“¹⁷, se spunea în telegrama trimisă de locuitorii comunei Bozovici, iar în telegrama locuitorilor din Curtici se spunea : „Deviza, cu îndrăzneala și virtutea străbunilor romani, ne fie tuturor «Înainte!» și focul aprins al inimii românismului va arde și nimici puterea arbitrară a vrăjmașilor noștri tirani“¹⁷.

De o atenție deosebită s-a bucurat adunarea poporală din Moldova Nouă. Ziarul timișorean **Dreptatea** relatează, în unul din articolele sale, că la Moldova Nouă, din județul Caraș, în ziua de 7 mai 1894, s-a oficiat un serviciu religios „în fața unei mulțimi de popor pentru biruința cauzei românești“¹⁸. După oficierea slujbei religioase, cei prezenți la adunare au trimis o telegramă de aderență și încurajare Comitetului Național la Cluj. Telegrame, cu un conținut similar, au fost trimise și din

alte centre ale Banatului. Aşa este cazul populaţiei româneşti din Caransebeş, care, în telegrama expedită la Cluj, făcea cunoscut autorilor **Memorandului** că „românii bănăţeni nutresc aceleaşi gânduri, aceleaşi simţăminte, că **Memorandul** este al întregului neam românesc, că procesul este intentat întregii naţiuni române¹⁹. „Poporul român întreg din patria străbună — se spunea în telegramă — este cu voi unit în cuget şi simţiri, căci cauza naţională o reprezentaţi cu demnitate. În lupta pentru drepturile noastre naţionale vă urmăm cu toţii, pînă cînd (nu) vom aduce la învingere cauza naţională. Împărtăşiţi juraţilor tribunalului şi poporului că gravaminile cuprinse în **Memorand** sînt ale poporului român întreg şi judecata ne va lovi deopotrivă pre toţi, fără deosebire. D-zeu cu voi şi cu cauza noastră²⁰.

O emoţionantă telegramă de solidaritate şi încurajare, scrisă în versuri, au trimis locuitorii comunei Obreja din judeţul Caraş. Ea a fost semnată de 160 de cetăţeni, dintre care 44 femei. În telegramă se spunea :

„Să nu gîndiţi că singuri staţi în judecată;
Sîntem şi noi acolo, chiar cu voi de-odată.
Cuvintele rostite din pieptul vost român
Voi le-aţi dus acolo din al nostru sîn.
La osînda ce duşmanul sigur pe voi vă pune
Cu drag lua-vom parte cu întreaga-ne naţiune²¹.

La această nobilă acţiune, de solidarizare şi încurajare, se situează şi populaţia română din comunele Berlişte, Bozovici, Maidan, Sacul ş.a. din acelaşi judeţ. De exemplu, telegrama trimisă de populaţia română din Bozovici a fost semnată de 21 persoane²².

Pe aceeaşi poziţie, de solidarizare şi sprijin, s-a situat populaţia română din comunele Giulvăz, Vinga, Sînicolaul Mare, Gaiul Mic, Tolvădia din judeţul Timiş²³. Telegramele trimise conţineau cuvinte emoţionante, de îmbărbătare şi solidarizare. Ele erau semnate de un număr destul de mare de români. De exemplu, cele două telegrame trimise din Cenad erau semnate de 75 femei şi 112 bărbaţi²⁴. În comuna Greheneşti, din judeţul Timiş, populaţia românească, întrunită cu ocazia unei manifestări de solidarizare cu cauza autorilor **Memorandului**, declara că „**pînă va bate inima în el** (poporul român) **nu va lăsa ca duşmanii să-l nimească**²⁵. Şi mai emoţionantă, pătrunsă de spiritul de luptă pentru cauza naţională a poporului român, se dovedeşte a fi telegrama populaţiei române din Sînicolaul Mare. Semnată de 300 de cetăţeni, telegrama sublinia că „**departe sîntem de voi scumpi luptători ai sfintei noastre cauze, dar în cuget sîntem în mijlocul vostru. Trei milioane de români reprezentaţi astăzi înaintea juriului unguresc. Cu voi dimpreună trei milioane de români privesc cu nepăsare la verdictul ce li se croieşte, căci nu vom dispera nicicînd, pînă ce va mai curge sînge românesc prin vinele noastre. Înainte deci cu fruntea deschisă, căci sfîntă, dreaptă şi a noastră, a tuturor, este cauza ce o reprezentaţi ! Noi vă urmăm pînă la moarte**²⁶.

Considerînd telegrama ca un act de instigare a poporului român la revoltă, şi ca o acuză directă la adresa regimului de ocupaţie austro-un-

gar, autoritățile maghiare au trecut la măsuri cu caracter represiv. La 17 mai 1894, tribunalul din localitate a condamnat la închisoare și amendă un număr de 9 locuitori. Printre cei condamnați se află Traian Stoicănescu, Antoniu Minișan (învățător), Ioan Cordoș, George Sovac (frizer), I. Cotoșman, Gligor Nedelcu (țăran), Vasile Funar (țăran)²⁷.

Din declarațiile pe care le-au dat se desprinde clar mobilul ce i-a determinat să inițieze trimiterea la Cluj a respectivei telegrame. „Ar fi bine dacă (față) de incidentul monstruosului proces al **Memorandului** și românii din aceste părți, atât de expuse și depărtate, ar da semne de viață și ar arăta că există și astfel dacă nu se poate trimite o deputațiune la Cluj, baremi printr-o telegramă de aderență să se îmbărbăteze scumpii noștri conducători²⁸”.

Cu toate restricțiile impuse de către autoritățile de ocupație maghiare, drumul spre Cluj al poporului român din Banat nu a putut fi barat definitiv. „Trenul de Arad — se menționează într-un articol publicat în ziarul timișorean **Dreptatea** — a dus peste două mii de țărani frunțași, preoți și învățători mai ales din părțile Timișoarei și Oraviței²⁹”.

Lucrul este confirmat și de către **Gazeta Transilvaniei**, care făcea cunoscut opiniei publice din Imperiul austro-ungar că: „Banatul — Timișan, Crișana, Maramureș, Sălajul, Valea Bistriței, Munții Apuseni, cu un cuvânt toate colțurile locuite de români, și-au trimis reprezentanții săi la Cluj³⁰”. Aceeași gazetă motivează prezența, la Cluj, a delegațiilor poporului român din toate regiunile românești stăpânite de Ungaria și Imperiul habsburgic. „Cu inima plină de duioșie — se arată într-un articol din **Gazeta Transilvaniei** — alergară ei către Cluj pentru a fi de față la începerea marelui proces, care prin lupta pentru limbă, pe care cu atîta bravură au susținut-o pînă acum înaintea tribunalului acuzații și apărătorii lor, a devenit celebru în istoria noastră națională³¹”. Așa cum se consemnează de către socialistul Tiron Albani, în lucrarea sa **Leul de la Sișești. De ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară**, apărătorii bănățeni C. Brediceanu, Șt. Petroiu, G. Dobrin, V. Braniște, împreună cu cei din Transilvania, „au luat pe rînd cuvîntul arătînd absurditatea procesului și mai ales absurditatea acuzei. Ei au susținut apărarea cu strălucite argumente juridice și de dreptate absolută³²”.

Luînd cuvîntul la proces, Coriolan Brediceanu a condamnat cu demnitate și îndrăzneală tribunalul maghiar care împiedica pe acuzați să folosească limba română în timpul procesului, reducînd considerabil posibilitățile juriștilor de a-și apăra clienții. „Prima condițiune a apărării — sublinia Coriolan Brediceanu în ședința tribunalului din 10 mai 1894 — este ca să poată vorbi oricînd crede că este lipsă. Acel cardinal drept este aici atacat³³”. În continuarea discursului, Coriolan Brediceanu condamna faptul că „președintele completului de judecată nu se ține de paragraful procedurii prescise, iar apărătorii sînt împiedicați în exercitarea dreptului de apărare. Legea naționalităților nu e recunoscută aici, pentru că orice provocare la ea e desconsiderată³⁴”.

Intrucît jurații nu cunoșteau limba română, ei nu puteau înțelege argumentele aduse de frunțașii români decît prin interpret. „Prin urmare — spunea Coriolan Brediceanu — jurații nu vor stabili o sentință

legală, izvorită din impresiunile primite imediat, ci judecata lor se va face numai pe ceea ce a spus sau va spune procurorul⁴³⁵.

Urmărind transformarea procesului, dintr-un proces de presă în unul politic, Ioan Rațiu, sublinia, în cuvîntul luat în ședința din 16/23 mai 1894, că „ceea ce se discută aici este însăși existența poporului român. Existența unui popor nu se discută, se afirmă. De aceea, nu ne e în gînd să venim înaintea D-voastră să dovedim că avem dreptate la existență; ci să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritoriu, care tinde să ne risipească ceea ce popoarele au mai scumpe : legea și limba ! De aceea nu mai sîntem aici ca acuzați, ci ca acuzatori. Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei curți cu jurați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatar ai poporului român și un popor întreg nu se poate trage la banca judecătorească. Plîngerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este și judecător și parte⁴³⁶.

Adevărurile spuse de I. Rațiu s-au dovedit viabile. La un an de la proces, sub presiunea opiniei publice europene, autoritățile maghiare au fost nevoite să anuleze condamnările și să pună în libertate pe autorii **Memorandului** din 1892.

Vestea punerii în libertate s-a răspîndit ca fulgerul în Banat. **Foia de duminică**, suplimentul ziarului timișorean **Dreptatea**, prin articolul „Amănunte despre grațierea martirilor“, arăta că „bucuria ce a cuprins pe tot românul la auzul înveselitoarei știri, că iubiții conducători — martirii — sînt puși în libertate, a fost mare și ea crește din zi în zi, căci poporul român, care atîta timp a fost despărțit de iubiții săi conducători, astăzi, după o lungă despărțire, iarăși îi poate vedea în mijlocul său, iarăși îi poate îmbrățișa cu drag, iarăși poate fi călăuzit de sfaturile lor binevoitoare⁴³⁷.

Cu același entuziasm consemnează evenimentul și ziarul **Dreptatea**. „Din plinul inimii noastre înveselite acum întîia oară, de cînd i-am pierdut, din adîncul acestui plin de sentiment înveselit le zicem: «Bine ați venit în mijlocul nostru ! Fie ca eliberarea voastră să însemne epoca de unde să înceapă libertatea noastră, a tuturor. Fie ca libertatea aceasta nestinsă să domnească asupra noastră, spre binele acestei patrii, spre fericirea neamului nostru»⁴³⁸.

Concluzia care se desprinde din prezenta lucrare este că, în Banat ca și în celelalte regiuni ale țării, procesul intentat în 1894 autorilor **Memorandului**, din 1892, a avut un puternic ecou. Presa vremii consemnează numeroase acțiuni de solidaritate ale populației românești și sîrbe din Banat cu poziția hotărîtă de apărare a dreptului sfînt pe care poporul român, din Transilvania și Banat, îl avea la libertate și unitate națională, adoptată de autorii **Memorandului** la procesul de la Cluj din vara anului 1894. Datorită acțiunilor de solidarizare a populației românești din Banat, parte integrantă a valului protestatar din România și Europa, autoritățile de ocupație austro-ungare au fost nevoite, în 1895, să pună în libertate pe autorii **Memorandului**. Era un succes deosebit. **Dreptatea** învinsese din nou, viitorul era al poporului român.

- 1 *Dreptatea*, din 6/18 aprilie 1894, p. 1.
- 2 *Ibidem*, din 10/22 aprilie 1894, p. 1.
- 3 Șt. Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, în „*Transilvania*”, an. 75, nr. 8—9, din august—septembrie, Sibiu, 1944, p. 693; V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947; Ș. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Ed. Dacia, Cluj, 1973 ș.a.
- 4 *Dreptatea*, *Tribuna* ș.a.
- 5 *Tribuna*, nr. 89, din 1/13 mai și nr. 95, din 8/20 mai 1894, p. 2.
- 6 *Ibidem*, din 1/13 mai 1894, p. 2.
- 7 *Tribuna*, nr. 89, din 1/13 mai 1894, p. 3.
- 8 *Ibidem*
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*, nr. 90, din 3/15 mai 1894, p. 1.
- 11 *Ibidem*, nr. 92, din 5/17 mai 1894, p. 2.
- 12 *Ibidem*, nr. 88, din 30 aprilie/12 mai 1894, p. 2.
- 13 *Ibidem*, nr. 92, din 5/17 mai 1894, p. 3.
- 14 *Ibidem*, nr. 96, din 10/22 mai 1894, p. 3.
- 15 *Ibidem*, nr. 98, din 12/24 mai 1894, p. 2.
- 16 *Ibidem*, nr. 99, din 13/25 mai 1894, p. 3.
- 17 *Ibidem*.
- 18 *Dreptatea*, din 9 mai 1894, p. 1—2.
- 19 *Ibidem*, din 27 aprilie/9 mai 1894, p. 2.
- 20 *Ibidem*.
- 21 *Tribuna*, nr. 93, din 6/18 mai 1894.
- 22 *Ibidem*, nr. 92, din 5/17 mai 1894 și nr. 102, din 17/29 mai 1894.
- 23 *Ibidem*, nr. 88, din 30 aprilie/12 mai 1894.
- 24 Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 701.
- 25 *Tribuna*, nr. 89, din 1/13 mai și nr. 95, din 8/20 mai 1894.
- 26 *Dreptatea*, nr. 95, din 28 aprilie/10 mai 1894, p. 1.
- 27 *Ibidem*.
- 28 *Dreptatea*, din 14/26 mai 1894, p. 1.
- 29 *Ibidem*, din 25 aprilie/7 mai și 26 aprilie/8 mai 1894.
- 30 Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 693.
- 31 *Gazeta Transilvaniei*, din 1/13 mai 1894, p. 1.
- 32 Tiron Albani, *Leul de la Sisești. De ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară*, Oradea, 1936, p. 149.
- 33 *Dreptatea*, din 30 aprilie/12 mai 1894, p. 1.
- 34 *Ibidem*.
- 35 *Ibidem*.
- 36 *Ibidem*, din 14/26 mai 1894, p. 3.
- 37 *Foaia de Duminecă*, nr. 32, din 17/29 sept. 1895, p. 2.
- 38 *Dreptatea*, din 9/21 septembrie 1895.

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Aufsatz behandelt die Frage der uneingeschränkten Zustimmung der rumänischen Bevölkerung und die der anderen Nationalitäten des Banats zur gerechten Sache der Memorandisten, die die soziale und nationale Befreiung des rumänischen Volkes in Transilvanien anstrebten.

Durch hier eingeleitete Aktionen erbrachten die Volksmassen des Banats ihren Beitrag zur Freilassung der Mührer der Memorandistenbewegung im Jahre 1895.

APARIȚIA UNUI NOU ZIAR ROMÂNESC ÎN MONARHIA HABSBURGICĂ : „TRIBUNA POPORULUI“ DIN ARAD

AURELIA BUNEA

Anii 1895 și 1896 au înscris în istoria politică a românilor din Austro-Ungaria un moment de mare tensiune. Despre **Criza „Tribunei“**, dezlănțuită atunci, au vorbit contemporanii¹. Istoriografia, la rîndul ei, a consemnat și a analizat fenomenul². „Criza“ marca, de fapt, existența a două grupări distincte în rîndurile Partidului Național Român din Transilvania. Una din acestea rămîne pe lîngă **Tribuna** din Sibiu, a doua își creează un organ de presă propriu, **Tribuna Poporului**, care apare la Arad, la 25 decembrie 1896, stil vechi (6 ianuarie 1897, stil nou). Condițiile în care s-a născut noul ziar ridică problema dacă fundarea lui a fost obiectiv necesară sau noua **Tribună** nu este decît fructul unor ambiții personale ale „tinerilor oțeliți“ care ajung în conflict cu „bătrîni“ reprezentăți de Ioan Rațiu, președintele partidului. Solicită un răspuns și întrebarea dacă ziarul arădean a apărut ca mandatar, în Transilvania, al Partidului Național Liberal din România, așa cum au afirmat vechii „tribuniști“ condamnînd această aservire. Dacă un asemenea rol nu a existat, care a fost, în general, relația între redacția noului periodic și cel mai puternic partid politic burghez din România? Reconstituirea genezei **Tribunei Poporului** relevă cîteva repere ce înlesnesc formularea unor răspunsuri.

Punctul de bifurcare în rîndurile Comitetului Partidului Național Român din Transilvania fusese marcat în toamna anului 1893. Devenise evidentă atunci intenția apărătorilor statului dualist de a face din procesul intentat memorandiștilor o demonstrație de forță a puterii asupritoare. Hotărîrea asupra poziției ce trebuia adoptată, în fața acestei ofensive, a fost cumpănită cu sînge rece de conducătorii partidului. Existau două alternative : prezentarea în fața organelor judiciare sau emigrarea. În funcție de opțiunea pentru una dintre ele, incinta viitoarelor lupte ale românilor pentru drepturi burghezo-democratice rămînea în Austro-Ungaria sau se transfera fie în România, fie în altă țară europeană. Doi din membrii comitetului, Aurel C. Popovici și Eugen Brote, plecaseră provizoriu din Austro-Ungaria, avînd însă aprobarea Comitetului. Hotărîrea luată mai tîrziu a fost ca toți cei implicați în proces să se prezinte în fața justiției. Pentru Popovici și Brote, aceasta însemna cumularea unor sentințe mai vechi de închisoare și amendă date împotriva lor. Convinși că

guvernării din Austro-Ungaria urmăresc înăbușirea luptei prin exterminarea militanților pentru progres, ei refuză să se prezinte la proces. Li se alătură, în toamna anului 1894, după rostirea sentinței de condamnare, Septimiu Albini. În România, acești trei refugiați politici întâlnesc prieteni mai vechi, de asemenea protectori, printre care amintim pe Ioan Slavici, Ion Bianu, C. Colescu-Vartic, Gogu Cantacuzino-Rifoveanu, Al. Sihleanu. Cu toții se bucură de sprijinul Partidului Național Liberal. Președintele acestuia, D.A. Sturdza, socotea că ar fi indicat ca membrii Comitetului, implicați în proces, să se refugieze. Printr-o scrisoare confidențială trimisă la Sibiu, D.A. Sturdza îl invitase pe Ioan Rațiu să procedeze în consecință. Propunerea se refuză, membrii Comitetului rămași în Transilvania hotărâsc să intre în închisoare. În toamna anului 1894, când sentința de condamnare în procesul **Memorandului** se aplică, rupea în două părți a conducerii Partidului Național Român din Transilvania era fapt împlinit: trei din cei mai activi membri se află în România, ceilalți în închisorile de la Vaș și Seghedin.

Tribuna și Foaia poporului, cele două organe de presă ale partidului, constituie obiect de dispută. Eugen Brote, proprietar al „Institutului tipografic” din Sibiu, unde se editează foile, ține să-și exercite mai departe drepturile. În noiembrie 1893, sosește în oraș, ca reprezentant al său, Cornel Pop Păcurariu. Fost redactor responsabil al **Tribunei**, în urma unei condamnări într-un proces politic, el se refugiase dincolo de Carpați. Introducerea lui Păcurariu în redacția **Tribunei** însemna o mutație substanțială, sporind influența politică a grupării reprezentate de Eugen Brote. Ioan Rațiu, și alături de el ceilalți membri ai Comitetului, luptă cu îndârjire pentru a menține periodicele sub influența lor. La redacție, atmosfera era încărcată. Cele 30 de scrisori, trimise de Păcurariu lui Brote, din 9 noiembrie 1893 până în 10 februarie 1894, sînt oglinda acestor zile de tensiune. Uneori optimismul semnatarului este copleșitor: „Eu? Imi merg mersul a om acum în stare să războiască Europa” — exclamă în scrisoarea din 16/28 ianuarie 1894³. Își propune să-l înduplece pe Bechnitz să le fie sfătuitor, iar „Ziarului o să încerc a-i da viață prin o variație și energie bine chibzuită”, scrie el curînd după sosirea la Sibiu⁴. Știrile rele sînt însă precumpănitoare. „Zăpăceală peste tot”, notează el în altă scrisoare. Arată că redacția este dezorganizată, că Dresnadt nu are energia cuvenită, de cînd s-a auzit că Brote vrea să vîndă tipografia, iar Scurtu — redactorul responsabil — vine la „Institut” uneori numai la două zile odată⁵. Trimisul lui Brote la Sibiu resimte dureros puțina încredere pe care i-o acordă prietenii de pînă atunci. Este greu de suportat apoi izolarea în care îl ține Rațiu. „Să iau în primire lucrurile n-am putut pentru că nici după predarea scrisorii (a împuternicirii date de Brote, n.n.), nu eram socotit ca intrînd cu vreun drept”⁶, se plînge el la 11/23 noiembrie 1893. Nu i se îngăduie să lucreze conform convingerilor sale care erau în concordanță cu cele ale lui Brote. Valeriu Braniște și Ioan Rațiu intervin și elimină, din articolele pe care le scrie, orice referire prin care s-ar releva importanța lui Brote⁷. „Situația mea e aceasta. Două rînduri scrise și mi se retrag dacă nu intră în

vederile Comitetului“, arată el, revenind asupra aceleiași probleme, câteva zile mai târziu⁸. Descurajarea își face loc. Cornel Păcurariu așteaptă ieșirea din închisoare a lui Septimiu Albini, pentru a-i preda sarcina de prim-redactor și a putea să se întoarcă în țară „chiar a doua zi“, cum își exprimă el nerăbdarea⁹.

Controlul pe care conducerea Partidului Național Român îl exercita asupra ziarelor nu era de circumstanță. În ședința Comitetului, ce va avea loc la Cluj în februarie 1894, Ioan Rațiu opiniază că direcția politică a ziarelor Partidului trebuie dată, de acum înainte, de președinte sau de Comitet. Tot atunci, emite părerea sa despre rezerva absolută ce trebuie păstrată de românii din monarhia austro-ungară față de partidele politice din România. Găsește însă în Vasile Mangra, invitat la ședință, un adversar redutabil. „Ziarele Partidului Național nu pot rămînea în rezervă și în tăcere față de partidul, guvernul, ori ziarele care nu ar apăra și susține cauza românilor din Transilvania în conformitate cu aspirațiunile românilor din Ungaria și Transilvania“¹⁰, arată Vasile Mangra. Cuvîntul lui răsună convingător, Mangra fiind acum una din personalitățile ce se afirmă cu tot mai multă hotărîre pe arena luptelor politice. Propunerile lui Rațiu au rămas în suspensie. Ajuns la Oradea, Vasile Mangra îi putea scrie cu satisfacție lui Brote: „și s-a isprăvit bine, căzînd aceste combinațiuni“¹¹.

Se prefigurează astfel, încă la începutul anului 1894, două principii în ce privește relația dintre Partidul Național Român din Transilvania și partidele politice din România. „Independența“ pe care o preconiza Rațiu era nerealistă. Între românii din monarhia austro-ungară și cei din vechea țară, legăturile complexe economice, politice, culturale, instituite pe baza legității obiective și necesare a desăvîrșirii unității statale, se consolidau și se multiplicau zi de zi. Cuprinderea românilor din Austro-Ungaria în angrenajul luptelor politice din România nu putea fi oprită prin acte voliționale. Opiniile se exprimă și se difuzează prin intermediul presei. Ioan Slavici combate cu luciditate ideea unei totale independențe, arătînd că redacțiile care o proclamă sînt de fapt cele mai aservite, într-o permanentă căutare de știri senzaționale pentru a-și capta cititorii¹². A rămînea în expectativă ar fi fost cu atît mai greu cu cît în România se dezlănțuie, începînd cu anul 1892, manifestări ample de solidarizare cu luptele românilor din monarhia austro-ungară. Mișcarea pătrunde chiar și în parlament, unde un mare număr de deputați și senatori ridică, în mod constant, problema fraților asupriți din monarhia habsburgică și condamnă regimul samavolnic de aici¹³. **Tribuna** consacră pagini întregi discursurilor rostite în parlamentul României. Tinerii redactori ai **Tribunei** sibiene, Bogdan-Duică, I. Russu-Șirianu și Titus L. Albini, cuprinși de entuziasm, ies uneori din rolul de cronicari și își exprimă adevărată indignare față de Partidul Național Liberal care, fiind în opoziție, nu este îngăduit de rezerva la care e obligată majoritatea fidelă guvernului. Ei rămîn atașați liberalilor și după momentele dificile, cînd șeful P.N.L. abandonează orice principialitate în lupta sa pentru putere. Un discurs în care D.A. Sturdza afirmă, cu rea credință, că ajutoarele mate-

riale pe care guvernul conservator le acorda românilor asuprași din Austro-Ungaria ar fi destinate atragerii unor partizani politici din rîndurile românilor de aici, apare — deși nu integral — și în ziarul **Tribuna**. Din închisoarea de la Seghedin, unde se aflau, Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu, trimit mesaje și avertismente, arătînd că românii din monarhia austro-ungară, avînd nevoie de sprijinul atît al conservatorilor cît și al liberaților, trebuie să se mențină într-o totală rezervă. Enunță și oficial, în numele Comitetului, această linie de conduită, într-un articol ce se va publica la 31 octombrie 1894¹⁴. Spiritele erau încordate, determinînd precipitarea evenimentelor spre deznodămînt. După ieșirea din închisoarea memorandiștilor, la 15 septembrie 1895, punctul de interferență al disputelor continuă să fie **Tribuna**, fir de legătură cu masele populare, fără de care orice activitate era inefficientă. Deși cu rîndurile decimate, avînd alături, fără ezitări, doar șase din cei 25 de membri ai Comitetului, Ioan Rațiu acționează autoritar. În ianuarie 1896, el înlătură din redacția ziarului pe cei trei redactori „recalcitranți“ : T.L. Albini, Gh. Bogdan-Duică și I. Russu-Șirianu, și, la scurtă vreme, se erijează în proprietar al foii sibiene. Este epilogul unei etape, dar nu sfîrșitul luptei. Capitolul următor înscrie acțiunea „tinerilor tribuniști“, menită să pună bazele unui nou organ de presă.

Ideea întemeierii unei noi publicații periodice l-a frămîntat pe Gh. Bogdan-Duică încă din primăvara anului 1895. La 15 mai, el îi destăinuie lui Brote intenția de a scoate, începînd cu 1 ianuarie 1896, o revistă literară și științifică. Îl roagă pe Brote, ca în cazul că aprobă „ideea și tendința“, să-l anunțe pînă la 1 octombrie, dacă se angajează să colaboreze. Cîmpul problemelor ce ar putea fi abordate este larg în concepția lui Bogdan-Duică : politică științifică, istorie modernă, economie, „dar tot numai relativ la chestia noastră“, cu un conținut concret deci, legat de situația românilor asuprași din statul dualist¹⁵. Pași mai hotărîți se fac după ședința din 10 ianuarie 1896, a Comitetului partidului, în care Ioan Rațiu „s-a despărțit irevocabil“ atît de întemeietorii cît și de redactorii ziarului. După hotărîrea luată, „mai mulți din vechii **tribuniști** — arată Septimiu Albini — consultîndu-se, au convenit să întemeieze un nou ziar, care, stînd pe baza programului național, să fie totuși independent de Comitetul național și să cerce a aduce lupta națională iarăși pe făgașul ei normal“¹⁶. Într-o anunțare succintă, se schițează astfel profilul viitorului ziar : combatant pentru realizarea programului național, dar păstrîndu-și independența față de Comitet. Pentru Russu-Șirianu, redactorul responsabil, reorganizarea partidului, aplanarea disensiunilor, ridicarea moralului, constituie deziderate fierbinți. Încrederea și-o exprimase, încă la sfîrșitul anului 1895, scriîndu-i lui Brote : „Și astfel, anul 1896 ne va afla tari și dispuși de luptă, ca la 1892“¹⁷.

Deprinși să facă din condei armă de luptă, tinerii îndepărtați de la **Tribuna** pornesc la acțiune. Titus Liviu Albini este trimis la București pentru a-i cere lui Eugen Brote sfatul și sprijinul. Brote a convocat de mai multe ori pe toți cei interesați, dar părerea generală a fost că mo-

mentul nu e prielnic pentru a trece la împlinirea planului¹⁸. Reticențele erau explicabile. Partidul Național Liberal forma guvernul, dar primul ministru, D.A. Sturdza, suferea oprobiul opiniei publice, deoarece retrac-tase într-un discurs la Iași, după venirea la putere, cele declarate în opoziție, și anume, că statul român are datoria de a se interesa de soarta românilor din Austro-Ungaria și de a le acorda sprijinul.

Activitatea în vederea apariției noului ziar a continuat, totuși, în decursul anului 1896. Se întocmesc liste pe care se înscriu viitorii abonați și colaboratori ai ziarului. Un apel lansat de Vasile Mangra are ca prim semnatar pe Diamandi Manole¹⁹, bogatul negustor român din Brașov, care deținuse un rol de seamă și la întemeierea **Tribunei** din Sibiu, în 1884. Diamandi Manole avea strinse legături cu fruntașii negustorimii din București, Ploiești, Brăila, Galați, de asemenea cu personalități din conducerea Partidului Național Liberal din România. Adeziunea lui însemna un sprijin substanțial, atât material cât și politic. Apelul a înscris și alte nume. În august 1896, Bogdan-Duică aștepta la Boița-Tălmaci ca să-i parvină o listă, pentru a aduna și el semnături în localitățile din jurul Sibiului, la Săliște și în alte comune²⁰. Făcînd, la 18/30 decembrie 1896, bilanțul activității de pregătire a apariției noii **Tribune**, Vasile Mangra putea să-i scrie, din Arad, lui Eugen Brote: „și mi-a succes a grupa pe lîngă noul ziar, pot zice, pe cei mai buni și mai dezinteresați fruntași naționali“²¹.

Cu aceste antecedente, apare la Arad **Tribuna Poporului**. Numele, re-unire ce amintea titlul celor două periodice rămase la Sibiu, **Tribuna** și **Foaia poporului**, avea, el însuși, semnificația unui program: continuarea, cu forțe noi, a unei moșteniri progresiste. În „Cuvînt redacțional“, scopul și totodată angajamentul editorilor se cuprinde succint în enunțul: „să facem totul cît ne stă în putință pentru propășirea cauzei naționale“²². Convingerea fermă a editorilor și aderenților noului ziar era că, pentru a asigura o dezvoltare progresivă activității politic-naționale, se cerea imperativ schimbarea tacticii de luptă, prin trecerea la activitatea parlamentară. Apare astfel formulat ultimul, și cel mai important, punct de separație între cele două grupări politice adverse, deoarece „Comitetul“, în frunte cu Ioan Rațiu, se menține pe pozițiile pasivismului, așa cum se hotărîse la întemeierea partidului, în anul 1881.

În atmosfera de acalmie și derută, ce a urmat după reprimarea mișcării memorandiste, în fața politicii aspre de deznaționalizare dusă de guvernul Bánffy, instaurat la începutul anului 1895, participarea la lupta electorală constituia o importantă modalitate de reanimare, de potențare a energiilor. Bazele noului ziar din Arad se pun, deci, sub dictonul necesității obiective de a innoi tactica de luptă potrivit noilor condiții. **Tribuna poporului** din Arad apare, în primul rînd, ca fruct al acestor căutări și convingeri.

Opțiunea pentru orașul de la extrema de apus a Transilvaniei nu era întîmplătoare. Ea se explică prin numeroasele avantaje pe care el le oferea. În primul rînd, prin faptul că era așezat în mijlocul unei mase compacte de români. Pe harta țării, el reprezenta totodată un important

centru feroviar, fiind legat de Timișoara, de Oradea, de Deva, Sibiu, Brașov, de asemenea, de Budapesta, capitala Ungariei, sediu al parlamentului unde trebuia să se desfășoare, conform noului program de luptă, activitatea deputaților români. Nu era lipsit de importanță nici faptul că Aradul avea o tradiție în ce privește editarea publicațiilor românești. Într-o statistică în care periodicele românești apărute, pînă în 1918, în Austro-Ungaria sînt clasate după localitatea de editură, Aradul se situează pe locul al 4-lea, cu 17 titluri, în competiție strînsă cu Brașovul care deține 19 titluri²³.

În sfîrșit, Aradul se afla într-o zonă supusă aceluiași regim de presă ce se aplica în Ungaria, și care era mai puțin drastic decît regimul de presă instituit în Transilvania istorică. Stabilirea într-un loc mai ferit de loviturile organelor de reprimare, dă apariției **Tribunei Poporului** încă o motivare.

Intemeierea **Tribunei Poporului**, și apoi menținerea ei, au cerut sacrificii materiale, așa cum cerea oricare publicație românească din monarhie. Pentru cauțiune și alte cheltuieli cu instalațiile, Vasile Mangra, Russu-Șirianu și Romul Ciorogariu au semnat o poliță de 7174 coroane²⁴. Cheltuielile depășeau însă în permanență încasările. În aceste condiții, ziarul se menține doar cu ajutorul fondurilor din România, asigurate de Partidul Național Liberal prin Ion Bianu și Eugen Brote²⁵. Practica nu era nouă. Asemenea sprijin primiseră și primeau și alte periodice, între ele și **Tribuna** din Sibiu, de asemenea alte instituții, subvențiile, în totalitatea lor, constituind un mijloc de susținere a culturii naționale a românilor din monarhie de către frații din statul român independent.

Tribuna Poporului se pare totuși că a făcut primii pași cu resurse materiale proprii, deoarece sprijinul solicitat în România nu a fost acordat cu destulă promptitudine. Cu cîteva zile înainte de apariție, cînd primul număr al foii trebuia să fi fost de acum la Orăștie, pentru a fi tipărit, Vasile Mangra îi reproșă lui Brote că deși i-a semnalat, în scrisoarea dusă personal de Russu-Șirianu, că redacția se află într-o situație grea, l-au lăsat pe Șirianu să se întoarcă din România „fără nici o mîngăere de scăpare pentru noi”²⁶. Cu toate că unele fonduri au fost alocate apoi din România, totuși greutățile materiale au persistat. Împrumutul, făcut pentru lansarea ziarului, nu va ajunge să fie acoperit nici la sfîrșitul anului 1901, cum reiese dintr-un bilanț amănunțit pe care-l înaintează Romul Ciorogariu lui Eugen Brote²⁷.

Pe lîngă greutățile materiale au trebuit depășite și alte numeroase situații dificile. Scindarea conducerii P.N.R. s-a resimțit dureros în activitatea politică a românilor din monarhie. Vechi colaboratori se găsesc acum față în față și luptă ca adversari. Inverșunarea este cu atît mai mare, cu cît fiecare este mai convins că dreptatea se află de partea sa. Un aspect va fi consemnat de Elie Dăianu, atras în redacția **Tribunei** sibiene. „În 1896 — arată el — ajungînd în conducerea **Tribunei** a trebuit să încrucșez spada — mai bine zis condeii cu Vasile Lucaciu, dar din norocire criza politică n-a durat mult”²⁸.

Zi de zi, la redacția din Arad a trebuit dusă lupta pentru menținerea colaboratorilor și pentru sporirea numărului lor. Într-o scrisoare, Va-

sile Mangra se plînge că Brote, printr-un fel de tratament „peste picior“, și D.A. Sturdza, prin nerespectarea promisiunii că va acorda un ajutor pentru construirea bisericii românești din Brașov, au jignit și îndepărtat pe Diamandi Manole „cel mai bun dintre sprijinitorii noii gazete“²⁹. Pentru a creea un teren propice de dezvoltare noii publicații, trebuie înlăturată concurența altor ziare. Adversar redutabil este socotit periodicul **Dreptatea**, ce apărea la Timișoara. El fusese înființat la sfîrșitul anului 1893, „grație talentului de ziaristică a d-lui Valeriu Braniște și spiritului întreprinzător a d-lui Corneliu Diaconovici“, cum arată Nicolae Iorga³⁰. Vasile Mangra, oprindu-se la Lugoj, la începutul anului 1894, constată însă cu satisfacție că **Dreptatea** „...nu mulțumește nici în ce privește direcțiunea nici în privința cuprinsului“³¹. Patru ani mai tîrziu, în decembrie 1897, Ioan Russu-Șirianu îi scrie lui Brote : „Dreptatea moare încet, încet“³². În temnița de la Vaț, unde se afla condamnat politic, Valeriu Braniște consemna și el fenomenul, cu durere însă, văzînd că ziarul pe care-l întemeiase „se stinge cu încetul, ca licărirea unei lumînări, ajunse pe sfîrșite“³³. Prin dispariția gazetei timișorene, **Tribuna Poporului** cîștiga noi abonați și o mai mare influență. Russu-Șirianu observă că foaia arădeană „încet, încet, ia în stăpînire Banatul“, și e convins că succesul va continua, deoarece, apreciază el, „chiar fruntașilor le va trebui o foaie mai aproape, și aceasta sîntem noi“³⁴.

O altă preocupare constantă a fost de a atrage printre colaboratori personalități politice de prestigiu, în primul rînd din membrii Comitetului care rămăseseră în Austro-Ungaria și ieșiseră din închisoare cu nimbul martiriului. Ioan Russu-Șirianu intuiește în „leul din Sisești“, cum era supranumit Vasile Lucaciu, pe luptătorul de valoare în jurul căruia s-ar putea regrupa militanții ce proclamau orientarea spre tactica activismului. O punte de legătură era posibilă, deoarece, în perioada de criză acută de la începutul anului 1896, Lucaciu demonstrase o atitudine mai ponderată decît Rațiu. Se presupunea, de asemenea, că un conflict ce exista între Lucaciu pe de o parte, Rațiu și Coroianu pe de altă parte, va acționa apropiindu-l pe cunoscutul militant politic de **Tribuna** arădeană. Știînd că Lucaciu urmează să plece la București, Șirianu îl avertizează pe Eugen Brote exprimînd totodată părerea și dezideratul că pe Lucaciu „trebuie în orice caz să-l avem cu noi“³⁵.

Pentru redacția ziarului, o sarcină adeseori dificilă a fost de a aproba și a populariza politica Partidului Național Liberal din România. În paginile ziarului sînt inserate, pe lîngă numeroase articole cu conținut combativ în apărarea „chestiunii transilvane“, materialele elogioase referitoare la politica liberalilor și a lui D.A. Sturdza³⁶. Este punctul vulnerabil al ziarului pe care adversarii îl folosesc, de altfel, ca țintă a atacurilor lor. **Tribuna** din Sibiu nu ezită să afirme chiar că gazeta arădeană a fost înființată „pentru a face propagandă Dlui Sturdza“³⁷. Este de menționat însă că, supusă ea însăși unor inevitabile influențe, **Tribuna** sibiană va trebui să renunțe la neutralitatea pe care o proclama. Astfel, prin unele articole inserate în paginile sale, va aduce dovada alinierii alături de Partidul Conservator din România. Dincolo de aceste umbre,

drumul luminos al celor două **Tribune** este înscris prin materialele bogate în conținut, menite să contribuie la ridicarea economică și culturală a românilor din monarhie, la educarea conștiinței lor naționale, la mobilizarea pentru înfăptuirea unor acțiuni cu caracter progresist, la sporirea potențialului de rezistență împotriva politicii de deznaționalizare.

În primii doi ani de existență **Tribuna Poporului** a ajuns la aproape 4000 de abonați³⁸, dezvoltându-se, din acest punct de vedere, într-un ritm mai rapid decât **Tribuna** din Sibiu, care a ajuns la 3000 de abonați abia după aproximativ opt ani de la înființarea sa³⁹. Apariția noului ziar a fost consemnată de **Dreptatea** cu obiectivitate. **Tribuna** din Sibiu laudă tiparul și hîrtia, pentru a putea continua : „încolo puține bune am putea zice“. **Gazeta Transilvaniei** atacă direct, făcînd insinuări asupra bazei materiale șubrede a ziarului arădean și manifestînd neîncredere față de principialitatea fondatorilor și a colaboratorilor ei⁴⁰. În România, ziarele Partidului Conservator au primit cu răceală noul organ de la Arad. Ziarul **Epoca**, încă în perioada „crizei“, socotea acțiunea celor trei redactori ai **Tribunei** sibiene, intrați în conflict cu Rațiu, drept act de indisciplină⁴¹. Redacția ziarului **Timpul** încearcă să descalifice **Tribuna Poporului**, arătînd că legăturile ei cu D.A. Sturdza „sînt de notorietate publică“⁴².

Noul ziar românesc a avut o largă circulație și în România. În parlament, **Tribuna Poporului** a fost adeseori citată în contextul asprelor rechizitorii ce se făceau lui D.A. Sturdza, pentru politica sa contradictorie mai ales în „chestiunea națională“; apariția celei de a doua **Tribune** era socotită rezultat al dezbinării pe care șeful P.N.L. ar fi determinat-o. Din paginile **Tribunei Poporului**, deputați și senatori au luat însă și numeroase mărturii prin care au ilustrat concret, în fața românilor din vechea țară, aspecte din viața românilor din monarhia habsburgică, scoțînd în evidență caracterul unitar al luptei de eliberare și unire ce se desfășura de o parte și de alta a Carpaților.

Tribuna Poporului s-a bucurat de colaborarea unor oameni de știință și de cultură recunoscuți. „Ea s-a dezvoltat — arată Nicolae Iorga — sub conducerea aceluia ziarist cu nesfîrșită iubire pentru meșteșugul său și cu formă deosebit de plăcută — Russu-Șirianu“⁴³. Acesta își făcuse ucenicia politică și gazetărească la București, pe lângă C.A. Rosetti, în redacția ziarului **Românul**, apoi la **Voința Națională**⁴⁴. Revenind în Transilvania, editează la Sibiu **Foaia Poporului**, al cărei succes se ilustrează cifric prin cele 8000 de exemplare în care ajunge să fie tipărită⁴⁵. Potențialul de muncă, zăgăzuit temporar prin îndepărtarea sa de la redacția **Tribunei** din Sibiu, găsește în noua **Tribună** prilejul afirmării. În bogata corespondență purtată cu Brote, se dezvăluie un om de un mare curaj civic, un patriot hotărît să lupte cu abnegație pentru ridicarea poporului său. „Azi am fost ascultat de judele de instrucție, îi scria el lui Brote la 6/18 septembrie 1893. Articolul încriminat îl vei citi în **Tribuna**. Pare că vor prin acest proces (referire la procesul memorandist, n.n.) să arate că agitația noastră este ajutată din țară, că d'acolo sîntem încurajați, îmboldiți. Ori cum va fi, nu ne vom lăsa. Vom intra în temniță. Nu vom lăsa însă ca în lipsa noastră și a mea, foile să sufere. Mai ales aceasta

nu e permis să lăsăm. Am pierde tot, când am lăsa ca **Tribuna** ori **Foia Poporului** să înceteze. Am pierde mai ales încrederea poporului, care azi în noi are toată nădejdea și căruia i-am zdruncina întreaga credință în tăria noastră și a cauzei peste tot, dacă ne vom da învinși. Chiar dacă ni s-ar face procese, trebuie să mergem înainte⁴⁴⁶.

Între întemeietorii noului ziar se înscrie și Vasile Mangra. Prestigiul lui Mangra crescuse în anii 1894—1895, deoarece, în momentele grele, când întreaga conducere a partidului era dispersată, unii membri fiind în temniță, alții refugiați în România, el a asigurat, în strînsă colaborare cu Russu-Șirianu, continuitatea activității. Într-o lucrare a sa, Ioan Slavici cuprinde acest răstimp sub titlul sugestiv „Reculegerea⁴⁴⁷. Se înscriu aici adunarea populară ce are loc la Sibiu la 28 noiembrie 1894, de protest împotriva măsurii guvernamentale de desființare a partidului, Congresul naționalităților ținut în august 1895 la Budapesta și, ca punct final al etapei, înființarea la Arad a unei noi **Tribune**⁴⁸.

Eugen Brote, cu care redactorii noului ziar sînt într-o strînsă legătură, avea încă numeroși partizani, chiar dacă emigrarea în România îi slăbise simțitor influența. Îi este apreciat talentul organizatoric, se afirmă în fața contemporanilor printre cei mai documentați teoreticieni ai problemei românilor din Austro-Ungaria. Lucrarea sa „Un memoriu politic. Chestiunea română în Transilvania și Ungaria“, publicată în anul 1895 la București în limba română și în limba germană, constituie un nou „Memorand“, care, prin numeroasele „Anexe“ ce o însoțesc, aduce incontenstabile mărturii documentare referitoare la situația românilor asupriți din Transilvania — expusă în capitolele lucrării. Cartea a fost premiată de Academia Română. Poate mai concludente decît această apreciere oficială sînt rîndurile de recunoștință pe care i le trimite, din inițiativă personală, brașoveanul Bartolomei Baiulescu pentru „lucrarea profundă și neobosită de a informa Europa, prin scrierea Dvs. atît de serioasă⁴⁴⁹.

În afară de cei amintiți, în paginile **Tribunei** din Arad și-au înfățișat gîndurile și sentimentele și alți publiciști și oameni de cultură reprezentativi ai vremii: Ioan Slavici, Septimiu Albini, G. Bogdan-Duică, Ilarie Chendi, Alexandru Lapedatu, Vasile Goldiș, dr. Ioan Suci, Sever Secula, Ion Costa etc. Prin Vasile Lucaciu, se realizează legătura între **Tribuna** nouă și **Tribuna** sibiană.

Despărțirea unora dintre redactori de **Tribuna** sibiană, pe care o serviseră cu pasiune, a urmat firesc scindării ce se petrecuse în P.N.R. Această scindare a fost, la rîndul ei, cauzată de divergențe de principiu în ce privește tactica de luptă pe care unii o cereau înnoită, de punctele de vedere opuse în problema raporturilor cu partidele politice din România. Atitudinea oscilantă a conducătorilor partidelor burghezo-moșierești din România și întetirea politicii de asuprire națională în Ungaria după mișcarea memorandistă, au contribuit la adîncirea „crizei“ din anii 1895—1896, dar fără să constituie factorii ei determinanți. Noua grupare politică își creează la Arad organul de presă prin care va milita în conti-

nuare pentru emanciparea românilor din monarhie, preconizînd ca modalităţi de luptă activismul politic, acţiunea unită a popoarelor asupra din monarhie, manifestări naţional-politice nu izolate, ci, dimpotrivă, într-o strînsă legătură cu fraţii din România. **Tribuna Poporului** se înscrie astfel nu ca expresie a unor deziderate politicianiste sau ambiţii personale, ci ca organ de luptă în momentul în care: „Generaţia mai tînără a burgheziei române, înarmată cu idei noi, mai bine pregătită pentru viaţa politică, mai instruită, era dornică să se afirme în dezbateri parlamentare, aşa cum făcea burghezia în toate ţările europene”⁵⁰.

În lucrarea dedicată presei româneşti, Nicolae Iorga, socoteşte **Tribuna Poporului** „o imitaţie a celei din Sibiu”⁵¹, dar apreciază elogios pe redactorul ei responsabil, pe Russu-Şirianu⁵¹. Istoricul Ion Lupaş enumeră **Tribuna** arădeană între ziarele „de mare avînt politic şi cultural”⁵². În alte studii a fost relevată activitatea dusă de **Tribuna** din Arad pentru menţinerea fiinţei naţionale a poporului român⁵³, precum şi rolul deosebit pe care l-a jucat în luptele românilor pentru egalitatea în drepturi şi apoi pentru unitatea naţională⁵⁴.

Prin **Tribuna Poporului** din Arad, s-a pus încă o piatră la temelia luptei românilor pentru unire. Articolul de fond „3/15 Mai”, publicat de Russu-Şirianu în 1898, cînd se sărbătorea a 50-a aniversare a Marii Adunări Naţionale de pe Cîmpul Libertăţii de la Blaj, constituie un mesaj concludent pentru a releva avîntul mobilizator spre idealuri înalte al ziarului arădean: „Cîmpul Libertăţii este nu parte din hotarul Blajului, ci **Patria Libertăţii neamului românesc**, pentru că întîia oară aici s-a rostit de către români cuvîntul **libertate**, aici s-a pecetluit **frăţia tuturor românilor**, şi dorului tainic de neatîrnare întîia oară aici i s-a dat vestmint”⁵⁵.

N O T E

- 1 George Bogdan-Duică, *Partea mea de vină în «criza» „Tribunei”*, în „Tribuna”, nr. 13—15, din 30 ianuarie/11 februarie 1896; I. Slavici, *Tribuna şi „tribuniştii”*, Orăştie, 1896; Idem, *Zbuciumări politice la românii din Ungaria*, Bucureşti, 1911.
- 2 Tr. Lungu, *Viaţa politică în România (1889—1900)*, E.S. Bucureşti, 1967, p. 164—167, 212—213; L. Botezan, *Contribuţii la studiul vieţii politice a Transilvaniei din anii 1895—1898*, în „Anuarul Inst. de Ist. Cluj”, XIII, 1970; L. Botezan, N. Cordoş, *Din Irămîntările Partidului Naţional Român transilvănean în anul 1897*, în „Anuarul Inst. de Ist. Cluj”, XV, 1972; L. Boia, *Contribuţii privind criza Partidului Naţional Român şi trecerea de la pasivism la activism (1893—1905)*, în „Studii, revistă de istorie” t. 24, nr. 5, 1971; Idem, *Eugen Brote (1850—1912)*, Editura litera, Bucureşti, 1974, p. 101—137; A. Bunea, *Parlamentul României şi imigranţii români din monarhia habsburgică (1892—1914)*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, s. Hist., fasc. 2, 1971, p. 90—94, 97—98.
- 3 Arhiva Bibliotecii Centrale de Stat (în continuare B.C.S.), ms. 4083.
- 4 B.C.S., ms. 4061, scrisoare din 11/23 nov. 1893.
- 5 B.C.S., ms. 4084, scrisoare din 17 ian. s.n. 1894.
- 6 B.C.S., ms. 4061, scrisoare din 11/23 nov. 1893.
- 7 B.C.S., ms. 4063, scrisoare din 27 nov. s.n. 1893.

- 8 B.C.S., ms. 4070, scrisoare din 4 dec. s.n. 1893.
9 B.C.S., ms. 4083, scrisoare din 16/28 ian. 1894.
10 B.C.S., ms. 4023, scrisoarea lui Mangra către Brote, 5 febr. 1894.
11 Ibidem.
12 I. Slavici, *Zbuciumări politice...*, p. 57.
13 A. Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mișcării memorandiste (1892—1895)*, în „*Studia Univ. Babeș-Bolyai*”, s. Hist., fasc. 1/1969 și fasc. 2 1969.
14 M. Constantinescu, G. Penelea, *Însemnările din scrisoarea de la Scghedin ale doctorului Ioan Rațiu*, în „*Studii*”, X, nr. 1957, p. 355—357.
15 B.C.S., ms. 4007.
16 Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (în continuare BARSR) ms. fond. S. Albini, I, 5.
17 B.C.S., ms. 4119.
18 BARSR, ms. fond S. Albini, I, 5.
19 B.C.S., ms. 4027, scrisoarea lui Mangra către Brote, 18/30 dec. 1896.
20 B.C.S., ms. 4000, scrisoarea lui Bogdan-Duică către Brote, 5 august 1896.
21 B.C.S., ms. 4027.
22 *Tribuna Poporului*, I, nr. 1, din 25 decembrie 1896, 6 ianuarie 1897.
23 O. Boitoș, *Periodice ardelenne în răstimp de 100 de ani*, Cluj, 1938, p. 6—8.
24 B.C.S., ms. 4192, scrisoarea lui R. Ciorogariu către E. Brote [1901].
25 Ibidem.
26 B.C.S., ms. 4027, scrisoare din 18/30 dec. 1896.
27 B.C.S., ms. 4192.
28 Dr. Ilie Dăianu, *Din răvașul meu*, Cluj, 1937, p. 29.
29 B.C.S., ms. 4027.
30 N. Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1922, p. 155.
31 B.C.S., ms. 4023, scrisoarea lui Mangra către Brote, 5 febr. 1894.
32 B.C.S., ms. 4123, scrisoare din 7/19 dec. 1897.
33 Dr. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*. Studiu introductiv de M. Constantinescu și Al. Porțeanu, Ed. Minerva, București, 1972, p. 295.
34 B.C.S., ms. 4123, scrisoarea lui Russu-Șirianu către Brote, 7/19 dec. 1897.
35 B.C.S., ms. 4119.
36 *Tribuna Poporului*, II, nr. 72, din 18/30 apr. 1898, p. 349.
37 *Tribuna*, XV, nr. 264, din 3/15 dec. 1898, p. 1057.
38 B.C.S., ms. 4125, scrisoarea lui Russu-Șirianu către Brote, 2/14 ian. 1899.
39 I. Slavici, *Zbuciumări politice...*, p. 22.
40 cf. *Tribuna Poporului*, I, nr. 2, din 3 ianuarie 1897; VI, nr. 239, din 24 decembrie/6 ianuarie 1902.
41 *Epoca*, s. II, an. II, nr. 54, din 12 ianuarie 1896.
42 *Timpu*, XX, nr. 120, din 4/16 iunie 1898.
43 N. Iorga, *op. cit.*, p. 104 și 105.
44 Gh. Popp, *Ioan Russu-Șirianu, Un ziarist și un agitator*, în „*Universul literar*”, XLIV, nr. 39/1928.
45 I. Slavici, *op. cit.*, p. 22.
46 B.C.S., ms. 4111.
47 I. Slavici, *op. cit.*, p. 48—50.
48 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 198—199; Idem, *Rélatiions roumano-slovaques à la dernière décennie du XIX-e siècle*, în „*Revue roumaine d'histoire*”, nr. 3/1968, p. 385—396.
49 B.C.S., ms. 4184, scrisoare din 24 nov. 1895.
50 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională...*, p. 211.
51 N. Iorga, *op. cit.*, p. 104—105.
52 I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardelenne*, Sibiu, 1926, p. 23.
53 O. Boitoș, *op. cit.*, p. 5.
54 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională...*, p. 208.
55 *Tribuna Poporului*, II, nr. 81, din 30 aprilie/12 mai 1898, p. 393.

Dans les années 1895 et 1896, après la répression du mouvement „mémemorandiste“, la lutte progressiste des Roumains de la monarchie habsbourgeoise enregistra une période de reflux. Le Parti National Roumain subit une scission. La principale divergence provenait de l'attidue envers la tactique de lutte: le nouveau groupe préconisait le passage à la lutte parlementaire et l'abandon de l'ancienne tactique du „pasivisme“, qui maintenant n'était plus d'actualité.

Tribuna (La Tribune), le journal du Parti, devient objet de dispute. Eugen Brote, propriétaire de „L'Institut“ où l'on imprimait *Tribuna*, quoique réfugié en Roumanie, tâche de garder ses droits par l'intermédiaire des adhérents de l'activisme, restés en monarchie. Le groupe opposé, conduit par Ioan Rațiu réussit à maintenir *Tribuna* sous son influence. Jouissant de la collaboration du journaliste de talent qui était Ioan Russu-Șirianu et de celle de Vasile Mangra, qui avait dirigé l'activité politique au temps où les „mémemorandistes“ étaient en prison, les „activistes“ fondèrent, avec l'appui du Parti National-Libéral de Roumanie, le journal *Tribuna Poporului* à Arad.

La genèse de la nouvelle *Tribuna* se reconstitue à l'aide des lettres que E. Brote recevait de ses amis de Transylvanie, en y ajoutant d'autres sources documentaires. L'analyse des faits mène à la conclusion que le nouvel organe de presse devait nécessairement paraître, pour contribuer au développement continuel de la lutte des Roumains de l'Autriche-Hongrie pour libération et union.

PRIMUL EȘALON DE VOLUNTARI TRANSILVĂNENI ȘI BUCOVINENI LA IAȘI (iunie 1917)

A. MACOVEI

După aproape șase decenii care s-au scurs de la marele act al Unirii Principatelor, Iașul era din nou martor la unul din cele mai emoționante momente din epopeea luptei românilor pentru desăvîrșirea unificării statului național.

În conflictul mondial izbucnit în anul 1914, între cele două blocuri de state, Antanta și Puterile Centrale, monarhia habsburgică a mobilizat în cadrul potențialului său militar ofițeri și soldați din sînul naționalităților ce alcătuiau șubredul Imperiu austro-ungar. Numai din Transilvania au fost recrutați cu acest prilej 484.374 români¹.

Dîndu-și seama că batalioanele alcătuite din transilvăneni și bucovineni nu vor lupta împotriva fraților lor de peste Carpați, conducătorii militari ai armatei austro-ungare au dispus ca acestea să fie dislocate pe frontul din Polonia și Galiția, sau pe cel din Italia.

Chemăți să lupte sub steagul ce reprezenta forța asupririi naționale și sociale, pentru o cauză ce le era străină și opusă simțămintelor lor naționale, o mare parte din românii aflați pe frontul rusesc au preferat să cadă prizonieri sau să dezerteze. Internați în diferite lagăre din Rusia, prizonierii transilvăneni și bucovineni, animați de gîndul înfăptuirii idealului național, au cerut insistent reprezentanților României de la Petrograd și Moscova de a li se îngădui constituirea în corpuri de voluntari², care, alăturate armatei române, să transforme în realitate, cu o clipă mai devreme, visul atît de mult dorit al eliberării și unirii Transilvaniei și Bucovinei la patria mamă.

La puțin timp de la intrarea României în război alături de Antantă (14 august 1916), la Darnița, lingă Kiev, a luat ființă Corpul I de voluntari³. La 5/17 martie 1917, ofițerii și soldații transilvăneni și bucovineni au lansat un „angajament“, prin care și-au exprimat hotărîrea de a se alătura armatei române în lupta pentru dezrobirea teritoriilor aflate sub dominația austro-ungară și alipirea lor la România. „Din momentul subscrierii acestui angajament — arătau ei — ne considerăm ca făcînd parte din armata română și prin urmare aceia dintre noi, cari nu vor răspunde la chemare, vor fi considerați ca dezertori și pedepsiți conform legilor românești“⁴.

De altfel, și în țară, numeroși transilvăneni refugiați în Moldova, animați de idealul realizării unității naționale, au cerut să fie înrolați ca voluntari în armata română⁵.

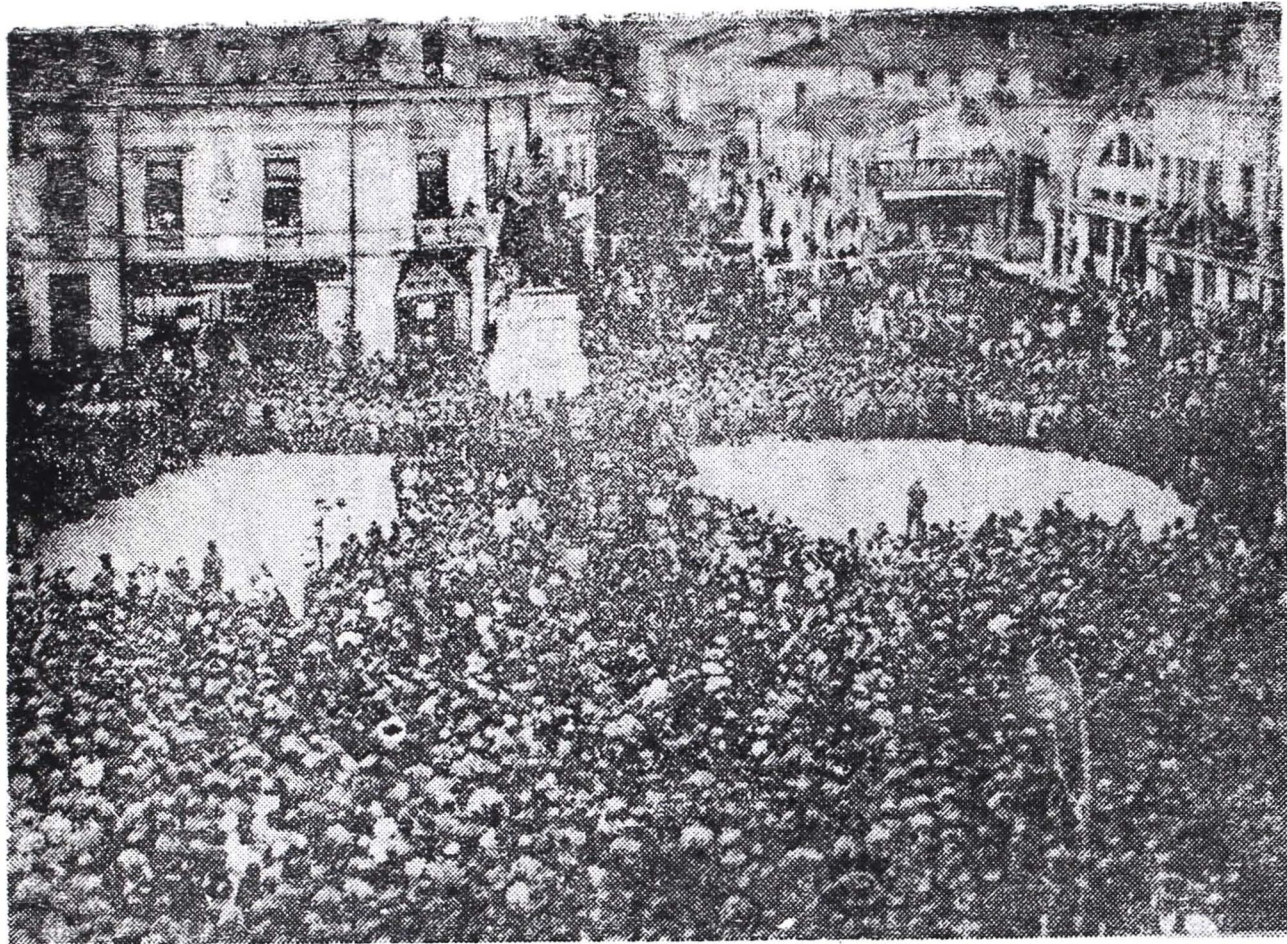
O lună mai târziu, la 16 aprilie 1917, 500 de voluntari români din lagărul de la Darnița au redactat un manifest revelator pentru mărturisirea credinței lor: „Astăzi, cînd noi Românii, ca și celelalte neamuri subjugate, ne-am convins definitiv că nouă, ca Români, nu ne mai este posibilă existența în cadrele statului austro-ungar; noi, care în limbă, în cultură, în structura socială și întreaga noastră ființă etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale Națiunii Române, cerem cu voință nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național român, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înalte democrații. Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, pînă nu vom învinge sau vom pieri”⁴⁶.

Primul batalion de voluntari transilvăneni și bucovineni, compus din 166 ofițeri și 1.250 grade inferioare, s-a imbarcat la Kiev, cu destinația Moldova, la 3 iunie 1917⁷. Ajunși în după-amiaza zilei de 7 iunie la Iași⁸ — capitala refugiului, durerii și a speranței — atît din partea autorităților, dar mai ales a populației, voluntarilor li s-au făcut o primire grandioasă. Echipați în uniforme militare românești, ostașii transilvăneni și bucovineni, în cinstea cărora a fost aliniat un Regiment de vînători în piața gării pentru a le da onorul, s-au îndreptat spre cazarma Regimentului 9 Roșiori. A doua zi, după depunerea jurămîntului pe platoul de la Șorogari, a avut loc o adunare populară în Piața Unirii, care s-a dovedit a fi neîncăpătoare din cauza mulțimii ce venise să aclame pe voluntarii români⁹. Cu acest prilej au luat cuvîntul prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, Octavian Goga, Ion Nistor, Nicolae Iorga și ofițerul voluntar Victor Deleu.

În discursul său înflăcărat, O. Goga a arătat că semnificația jurămîntului depus constituie o „spovedanie politică a unui popor făcută în fața lumii întregi, prin care Transilvania este legată pentru totdeauna de flamura României și, în același timp, o piatră fundamentală pe care se va zidi istoria ei. „Iubiți, fraților, iubiți cu toată căldura ce poate da libertatea, iubiți această țară care de un an aproape sîngerează în pragul porților voastre. Siliți-vă s-o cunoașteți cît mai bine, să-i pătrundeți durerile și nădejțile, cinstiți-o cu blîndețe pentru lipsurile ei, cu îndîrjire pentru drepturile ce i se cuvin, iar dacă s-ar întîmpla vreodată ca cineva să vă greșească, nu-l donfundați cu țara, gîndiți-vă că frații voștri sînt milioanele neamului, frații voștri sînt soldații morți la Făgăraș și la Brașov și soldații cei cu care alături va trebui să sfărîmați pe dușmanul de la hotare...”¹⁰.

Ion Nistor, invocînd biruințele strămoșilor de la Codrul Cosminului, chema pe voluntarii transilvăneni și bucovineni ca, împreună cu ostașii României libere, să îmbogățească strălucirea steagului tricolor prin „marea izbîndă pe care întreg neamul românesc o așteaptă cu deplină încredere...”¹¹.

În discursul său mobilizator, N. Iorga, reamintind de legăturile din trecutul istoric ale românilor de pe cei doi versanți ai Carpaților, a re-

Adunarea populară din Piața Unirii (Iași), din 8 iunie 1917, organizată în cinstea voluntarilor transilvăneni (Arh. St. Iași, Colecția stampe și fotografii, nr. 1028).

marcat, pe bună dreptate, că unitatea națională a României era îndeplinită, din moment ce ea exista în sufletele și voința acelor care cu atita abnegație s-au pus în slujba ei : „Să ne strângem toate puterile pentru această faptă, noi toți care ne coborîm din același neam părinte și care ne închinăm aceluiași Împărat, care ne-a dat limba și numele, noi care ne-am văzut de adeseori și nu ne-am uitat niciodată”¹².

În sfîrșit, ofițerul Victor Deleu a exprimat, în numele voluntarilor transilvăneni și bucovineni, hotărîrea lor de neclintit de a lupta „pe viață și pe moarte pentru dezrobirea pămîntului strămoșesc și împlinirea dorințelor de veacuri de a înfăptui idealul național... Am plecat cu gîndul să mergem acasă fiindcă așa am vrut și vom merge prin biruință pînă la ai noștri, că doar Carpații nu sînt atît de înalți cum îi cred unii”¹³.

În explozia entuziasmului general ce a cuprins pe toți cei prezenți în Piața Unirii în după-amiaza acelei zile, manifestația s-a încheiat intonîndu-se imnuri patriotice. De notat că la această adunare a participat și generalul Berthelot, iar mulțimea, în semn de simpatie și prețuire, a preluat în cor refrenul Marsillesei, intonată de muzica militară¹⁴.

Adunarea populară din Piața Unirii a fost continuată apoi de o serbare cîmpenească ce a avut loc la Copou, pe platoul Regimentului 5 Roșiori, cu participarea artiștilor C. Nottara și M. Filoti, de la Teatrul național ieșan, încheindu-se cu un recital de cîntece susținut de corul voluntarilor transilvăneni și bucovineni¹⁵.

Incorporați în unitățile militare românești, voluntarii transilvăneni și bucovineni s-au acoperit de glorie în lupta împotriva dușmanilor cotropitori¹⁶.

În onoarea primului eșalon de voluntari români sosiți la Iași, profesorul dr. Toma Ionescu a publicat o scrisoare deschisă, prin care anunța inițiativa unei subscripții publice în vederea confecționării unui drapel care urma să fie oferit voluntarilor „în memoria acestui act sublim și atît de înălțător pentru neamul românesc”¹⁷.

Descriind în memoriile sale desfășurarea adunării populare, N. Iorga nota că voluntarilor li s-a făcut o „zguduitoare întîmpinare“, Piața Unirii fiind „plină cum nu s-a mai pomenit“, iar O. Goga a ținut o „frumoasă cuvîntare literară”¹⁸.

Pentru a doua oară în istorie, același loc din centrul Iașilor — Piața Unirii — a fost martor unei noi „UNIRI“, care a anticipat desăvîrșirea unificării statului național român.

N O T E

1 Constantin Enea, *Organizarea și acțiunile prizonierilor transilvăneni din Rusia (1917—1918)*, în „Studii și articole de istorie“, XI/1968, p. 155.

2 Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 137.

3 Constantin Enea, *op. cit.*, p. 156.

- 4 *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, 1918—1928*, vol. I, București, 1929, p. 121.
- 5 *Opinia*, an. XII (1917), nr. 2960, din 14 ianuarie, p. 1.
- 6 *Transilvania...*, p. 121.
- 7 *Transilvania...*, p. 122. Până în cele din urmă, așa cum reiese dintr-un raport prezentat Ministerului de război, la 2 aprilie 1918, de către colonelul Pietraru, însărcinat cu dirijarea comisiilor de organizare a corpurilor de voluntari dintre prizonierii români aflați în Rusia, au fost recrutați un număr de 396 ofițeri, și 9721 soldați, dintre care au fost trimiși în țară 374 ofițeri și 8261 grade inferioare (ibidem, p. 123; cf. C. Enea, *op. cit.*, p. 158).
- 8 *Evenimentul*, an. XXV (1917), nr. 104, din 10 iunie, p. 1.
- 9 Ibidem, p. 2; cf. A. Loghin, *Iașul în istoria constituirii statului național român*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași (serie nouă), istorie, tom. XV (1969), fasc. I, p. 49—50.
- 10 *Mișcarea*, an. IX (1917), nr. 129, din 10 iunie, p. 1.
- 11 Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei, 28 noiembrie 1918. Studiu și documente*, București, 1928, p. 27.
- 12 *Mișcarea*, an. IX (1917), nr. 129, din 10 iunie, p. 2.
- 13 *Evenimentul*, an. XXV (1917), nr. 104, din 10 iunie, p. 2.
- 14 *Mișcarea*, an. IX (1917), nr. 129, din 10 iunie, p. 2.
- 15 Ibidem.
- 16 Pentru a nu fi recunoscuți în cazul cînd vor cădea în mîinile inamicului, Marele Cartier General al Armatei Române a ordonat tuturor corpurilor și serviciilor militare la care au fost repartizați voluntarii transilvăneni și bucovineni, să întocmească tabele cu toți ofițerii și gradele inferioare în care să se arate numele lor adevărat și numele fictiv ales de fiecare (Arh. St. Iași, Tribunalul Militar, dosar 10/1917, f. 74).
- 17 *Evenimentul*, an. XXV (1917), nr. 103, din 9 iunie, p. 1.
- 18 N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 34.

(Résumé)

Dans cet ouvrage l'auteur présente quelques dates concernant l'arrivée du premier échelon de volontaires transylvains et boukovinains à Iassy. Partis de Kiev, ayant le désir de s'enrôler dans l'armée roumaine et de lutter à côté d'elle pour la libération de la terre des ancêtres et la réalisation des aspirations des siècles concernant l'achèvement de l'idéal national, ils arrivent à Iassy le 7 juillet.

Leur arrivée à Iassy a été accueillie par de chaleureuses manifestations de sympathie de la part des habitants. A l'occasion de l'assemblée populaire qui a eu lieu, des personnalités politiques et culturelles de premier rang leur ont souhaité la bienvenue : Ion C. Brătianu, O. Goga, N. Iorga etc.

REVOLUȚIA BURGHEZO-DEMOCRATICĂ DIN UNGARIA DIN 1918 ȘI TRANSILVANIA*

ALEXANDRU PORȚEANU

Credincios bogatelor sale tradiții de luptă, purtată adesea împreună cu alte popoare împotriva tiranilor și asupritorilor comuni, în spiritul democratic al legăturilor internaționaliste, poporul nostru cinstește, așa cum se cuvine, însemnătatea deosebită a unor momente de răscruce din viața celorlalte popoare, în primul rând a popoarelor vecine, care au făcut parte integrantă din torentul general al luptei popoarelor din această parte a lumii, influențându-se reciproc, oferind învățăminte dintre cele mai grăitoare pentru generațiile ce au urmat. Unul dintre aceste evenimente îl constituie și revoluția maghiară din anii 1918—1919; în faza burghezo-democratică a acesteia a avut loc proclamarea, la 16 noiembrie 1918, a Republicii Ungare, stat național independent, burghezo-democratic, născut pe ruinele Imperiului habsburgic, ca și statele celorlalte popoare asuprite din fostul imperiu: sârbi, croați, sloveni, cehi, slovaci, poloni, români, italieni, austrieci ș.a. Procesul făuririi unor state naționale sau al desăvîrșirii și consolidării altora, ca state naționale unitare, independente, suverane, avea caracter de lege obiectivă, implacabilă, a dezvoltării istorice. Poporul maghiar era și el asuprit, atît de către propriile sale clase exploatare, cît și de către jugul dominației habsburgice. Prin proclamarea, în 1867, a dualismului austro-ungar, clasele dominante din Imperiu au încheiat un compromis, un pact reacționar, prin care își împărțeau prada, formată din propriile lor popoare — țărani, muncitorii și intelectualii progresiști austrieci și maghiari, — și din celelalte popoare care alcătuiau conglomeratul pestriț al monarhiei bicefale. În tot răstimpul celor șapte decenii care au trecut de la revoluția din 1848, pînă la evenimentele din toamna anului 1918, poporul maghiar a desfășurat o susținută și crescîndă luptă pentru dobîndirea independenței sale politice, în care erau interesate atît masele țărănești și muncitorești, cît și burghezia și chiar nobilimea liberală — deci marea majoritate a națiunii. În această luptă rezidă și explicația adevăratului cult pe care poporul maghiar și l-a format față de Kossuth Lajos, figura principală a revoluției din 1848—1849, militant dîrz pentru cauza independenței maghiare. Lozinca independenței a dat naștere, după revoluție,

* Comunicare ținută la Conferința istorică internațională consacrată aniversării a 50 de ani de la revoluția proletară maghiară din 1919 (Budapesta, 17—19 martie 1969).

unui partid politic burghez, partidul independenței sau partidul kossovist. Atunci cînd vorbim despre nașterea Republicii ungare din 1918, pe ruinele statului reacționar austro-ungar, se impun diferențierile de clasă necesare între asupritori și asupriți, care ne permit să apreciem caracterul progresist al evenimentului.

În condițiile create de primul război mondial, ce avea caracter imperialist de ambele părți, condiții atît de ordin militar — ca desfășurare a operațiunilor militare — cit și social-politic, prin radicalizarea frămîntărilor maselor populare, precum și sub imboldul creat de epocala victorie a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care a inaugurat era socialismului în istoria universală, lupta popoarelor din Austro-Ungaria s-a intensificat simțitor și crescînd, începînd din a doua jumătate a anului 1917, a culminat în toamna anului 1918. Semnele descompunerii și prăbușirii iremediabile, apropiate, a „monstrului cu două capete“, se făceau tot mai vizibile, lupta maselor populare de toate naționalitățile nemai-putînd fi stăvilită, răzbătînd cu vigoare, în forme deschise și tot mai ascuțite, luînd proporții uriașe și îmbrăcînd un caracter tot mai accentuat politic, pînă la greva generală și demonstrațiile de stradă, la care participau sute de mii de oameni. Lupta de eliberare națională a popoarelor oprimate, mișcările muncitorești, răscoalele țărănești, revoltele din armată au fost factorii care au condus la disoluția monarhiei habsburgice. Întreg acest val de luptă a luat amploare și caracter de revoluție burghezo-democratică, în unele regiuni cunoscîndu-se și încercări de depășire a acestei faze, de trecere la revoluția socialistă, așa cum s-a întîmplat de altfel și în cazul Ungariei, în 1919. Cuceririle revoluției burghezo-democratice din Rusia (februarie 1917), și, în special, cele ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, în privința dreptului imprescriptibil al popoarelor la autodeterminare și a cuceririlor epocale — sociale, economice și politice — ale proletariatului și țărănimii, au însuflețit în măsură considerabilă lupta tuturor celor asupriți din Austro-Ungaria, în frunte cu proletariatul, corespunzînd năzuințelor și aspirațiilor acestora.

Ca momente și etape mai importante în cursul dezvoltării acestui proces, sînt de amîntit acțiunile populare de protest contra tratatelor imperialiste de „pace“ impuse de puterile centrale Rusiei Sovietice, la Brest-Litovsk, și României, la Buftea-București, în iarna și primăvara anului 1918, cele două greve generale din Austro-Ungaria — din ianuarie și din iunie 1918 —, sărbătorirea zilei de 1 Mai, a zilei internaționale a femeii, a centenarului de la nașterea lui Karl Marx, diferite congrese ale partidelor socialiste sau ale secțiilor lor naționale, reînființarea sindicatelor — la început în condiții de ilegalitate — răscoale țărănești locale, acțiuni revoluționare în rîndul soldaților de pe front, solidarizarea largă cu lupta eroică a popoarelor din Rusia ș.a. Toate aceste acțiuni se produceau în plină desfășurare a războiului imperialist, ceea ce sporște valoarea lor istorică. Pe acest fundal, apăsarea tot mai clară și semnificația luptei poporului român pentru desăvîrșirea unității sale naționale, precum și cea a poporului maghiar pentru dobîndirea independenței. Ruperea frontului în Balcani, urmată în scurt timp de capitularea

Turciei și a Bulgariei, la sfârșitul lunii septembrie 1918, a constituit un moment care a favorizat simțitor intensificarea considerabilă a luptei generale democratice pentru pace, drepturi politice, libertăți cetățenești, pentru desființarea resturilor feudale din viața socială, împotriva asupririi naționale, pentru pîine, pămînt și o viață mai bună.

Mișcarea de eliberare națională a popoarelor asuprite dă naștere unui nou organ politic, consiliile naționale, care i-au ființat în cursul lunii octombrie 1918. La 13 octombrie, are loc la Budapesta (Csepel) o mare întrunire, la care participă peste 5000 de muncitori și intelectuali români, manifestînd pentru dreptul de autodeterminare¹. La 18 octombrie, în parlamentul ungar este citită declarația Partidului Național Român din Transilvania, prin care națiunea română se proclamă liberă. La 25 octombrie, ia ființă Consiliul Național Maghiar, iar la 31 octombrie Consiliul Național Român, ambele organe reprezentînd în întregime națiunile maghiară și română, fiind formate în principal din reprezentanții burgheziei și proletariatului. Programul Consiliului Național Maghiar prevedea încheierea imediată a păcii, proclamarea independenței, acordarea votului universal, a reformei agrare și a drepturilor politice democratice, aducerea soldaților de pe front la casele lor și altele.

La sfârșitul lunii octombrie 1918, are loc constituirea statelor naționale independente ale slavilor de sud și cehoslovacilor. Poporul român a sprijinit cu căldură lupta de eliberare națională a celorlalte popoare oprimate, iar în unele cazuri — cum au fost cele de la Praga, de la finele lunii octombrie 1918 — a participat în mod direct în sprijinul acestei lupte.

Consiliul Național Maghiar a preluat conducerea luptei poporului maghiar pentru transformări democratice. Sediul său, în zilele premergătoare revoluției, era palatul Károlyi din str. Universității, iar în timpul revoluției hotelul Astoria. Printre conducătorii acestei mișcări amintim pe contele Károlyi Mihály, pe sociologul Jászi Oszkár, pe social-democratul Kunfi Zsigmond și alții. După desperate și înverșunate încercări ale reacțiunii de a zăgăzui sau a zădărnici valul luptelor populare — inclusiv înăbușirea în sînge a unei mari demonstrații în piața Podului de lanțuri din Budapesta — în noaptea de 30/31 octombrie 1918 a izbucnit revoluția burghezo-democratică. La miezul nopții au răsunit împușcături în zona străzii Konti, unde se afla sediul Comitetului Central Român al Partidului Social-Democrat din Ungaria, a cărui ședință era pe sfîrșite. Revoluția izbucnise mai devreme decît se așteptau unii conducători social-democrați. În ședința amintită se dezbăteau, articol cu articol, statutele sfaturilor muncitorești. Iată cum descrie un martor ocular evenimentul: „Mihuț, care arareori aștepta sfîrșitul ședinței, plecase spre casă, dar iată-l reîntors după cîteva minute. Era transfigurat. Din stradă se auzeau împușcături. Atîta ne-a putut spune Mihuț: Fraților, revoluția a izbucnit! Am lăsat dracului statutele și am coborît și noi în stradă. Într-adevăr, în oraș aveau loc îmbrățișări între civili și soldați și puștile pocneau în aer cu alaiuri. Armata trecuse de partea poporului⁴². În fața acestei situații, conducătorii socialiștilor români au luat măsuri pentru mobiliza-

rea și participarea activă a muncitorimii române la revoluție, pentru coordonarea cu acțiunile maselor populare din Transilvania. În acest timp, unitățile militare — în special cele din Pesta — s-au alăturat Consiliului Național Maghiar. Regimentul de artilerie ce staționa în Kelenföld s-a postat în fața hotelului Astoria, sediul Consiliului Național Maghiar. Tunurile au fost puse în poziție de tragere, îndreptate spre Buda, unde se afla palatul regal, citadelă a reacțiunii habsburgice. Pe Dunăre, în fața parlamentului, acostau remorhere cu marinari revoluționari. Sfatul Muncitoresc și Consiliul Militar, create și ele la 25 octombrie împreună cu Consiliul Național Maghiar, conduceau efectiv acțiunile revoluționare. În conducerea Consiliului Militar se aflau socialiștii maghiari Korvinyi, Pusztai, Gazda, Szántó Béla, unul dintre fondatorii Partidului Comunist din Ungaria, și alții. În Consiliul Militar din Budapesta activau, de asemenea, și muncitori români, ca Ion Mihuț, Zaharia Pop, Petre Borzescu și alții. În noaptea de 30/31 octombrie, în primele momente ale revoluției, au fost eliberați deținuții politici — unii dintre ei condamnați la moarte — din cazarma „Maria Tereza“ și din închisoarea din strada Konti. A fost ocupată comenduirea și capturat generalul Várkonyi. Toate clădirile publice și guvernamentale au fost ocupate. În zorii zilei de joi, 31 octombrie 1918, reacțiunea era zdrobită de revoluția victorioasă.

Revoluția burghezo-democratică s-a soldat cu înlăturarea de la putere a magnaților, cu preluarea conducerii de către burghezie și social-democrați. Salutând victoria revoluției, ediția specială a gazetei **Adevărul**, organul Secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria, arăta: „Europa este în flăcări. Popoarele subjugate au scuturat jugul robiei de clasă și de rasă. Epoca apăsării naționale a trecut și toate popoarele dispun liber de soarta lor“. După ce se trecea în revistă izbînda luptei de eliberare națională a unor popoare, se sublinia, în manifestul amintit, victoria luptei de independență a poporului maghiar și se arăta că poporul român a pășit la înfăptuirea idealului său multiseclar de libertate națională și dreptate socială³. Preluînd puterea, Consiliul Național Maghiar a desemnat imediat guvernul, în fruntea căruia se afla contele Károlyi, eveniment primit cu satisfacție și de poporul român, deoarece el aducea un suflu nou, democratic, în viața politică a statului ungar, dominată pînă atunci de regimul ultrareacționar personificat de contele Tisza István.

Încă din primele momente, la sfîrșitul lunii octombrie 1918, masele populare manifestează împotriva dinastiei habsburgice, pentru o republică democratică. Pentru prima oară în istoria Ungariei, partidul clasei muncitoare din acel timp — P.S.D.U. — lua parte la guvern. Scuturarea jugului robiei de către poporul maghiar „era cea mai frumoasă vedere, a fost mai impunătoare ca vîntul de primăvară, ca vuietul furtunii, ca izbucnirea mării înăbușite“ — aprecia presa românească⁴; aceasta se simțea, totodată, datorare să-și manifeste speranța în luarea unor măsuri imediate, drepte, de către noul guvern, în problema națională, inclusiv în problema românească din Transilvania. Noul guvern ma-

ghiar lansează un manifest — răspîdit în rîndurile populației românești — prin care acordă largi drepturi cetățenești burghezo-democratice, proclamă amnistia politică, își ia sarcina realizării imediate a păcii, anunță o serie de reforme sociale și economice etc. „Cetățeni ! Noi credem că deși păcatele guvernelor vechi au dus țara la o stare atît de disperată, puterea de viață a poporului eliberat ne va aduce un viitor mai fericit“ — se scria în manifestul citat⁵.

Revoluția s-a extins cu repeziciune în provincie, cuprinzînd întregul teritoriu al Ungariei din acea vreme. În numeroase centre s-au înființat sfaturi muncitorești, alături de consiliile naționale maghiare sau ale celorlalte popoare, între care și românii. Acțiunile maselor de toate naționalitățile se îndreptau împotriva organelor locale ale puterii de stat și împotriva autorităților militare. Răscoalele țărănești au luat o amploare deosebită. Obiectivele acestei mari mișcări de masă erau : lichidarea resturilor feudale, a marii proprietăți moșierești; înfăptuirea libertăților democratice, în primul rînd a votului universal; cucerirea dreptului de autodeterminare; înlăturarea aparatului de stat burghezo-moșieresc; înfăptuirea păcii. În prima decadă a lunii noiembrie, autoritatea vechiului regim era dizolvată : armata, jandarmeria, poliția, organele locale erau deja înlăturate sau anihilate. Vechiul stat ungar, principalul instrument al exploatării sociale și al asupririi naționale, era distrus.

Revoluția a izbucnit, de asemenea, și în Transilvania, unde ea a îmbrăcat forme specifice, desfășurîndu-se pe o cale proprie, tocmai datorită luptei de eliberare națională a majorității, a celei mai vechi și oprimate populații de aici — românii —, datorită intensității și amploarei acestei lupte, dobîndind prin aceasta un caracter distinctiv în comparație cu desfășurarea evenimentelor din Ungaria, o particularitate esențială, generată de însăși situația Transilvaniei în Imperiu. Revoluția burghezo-democratică a ridicat la acțiune directă mari mase populare, de toate naționalitățile, în toate provinciile fostului Imperiu austro-ungar, care au folosit condițiile create de revoluție, impulsul acesteia, pentru satisfacerea dezideratelor lor sociale și naționale, atît de arzătoare. **Rezultatul cel mai de seamă, de pildă, al revoluției burghezo-democratice din Transilvania îl reprezintă unirea acesteia cu vechea Românie⁶.**

Frămîntările revoluționare ale maselor exprimau strînsa legătură în care concepeau acestea înfăptuirea revendicărilor lor sociale și naționale. Cea mai importantă și urgentă revendicare socială era reforma agrară, în realizarea căreia erau interesate masele țărănești sărace de toate naționalitățile. Atmosfera incandescentă era întreținută și alimentată în măsură importantă de miile de foști prizonieri din Rusia, radicalizați sub influența evenimentelor epocale ale revoluției socialiste, la care au asistat sau au participat cu arma în mînă. „În ce privește dezrobirea socială, revoluția a ridicat dintr-o dată întreaga clasă muncitoare din Ungaria la înălțimea aceea unde, înainte cu cîteva săptămîni, nici n-ar fi

putut nădăjdui⁴⁷ — apreciau unii conducători ai mișcării socialiste din acel timp.

Noul regim ungar, instaurat de revoluția burghezo-democratică, a adoptat o poziție nerealistă în problema națională. În declarația ministrului naționalităților, Jászi Oszkár, se preconiza desființarea legislației „jignitoare pentru români“, acordarea unor drepturi, administrare autonomă, dar se lăsa „în sarcina Antantei și a Congresului general de pace“ problema viitoarelor frontiere ale Ungariei. În tratativele româno-maghiare de la Arad (13—15 noiembrie 1918), guvernul Károlyi s-a plasat pe poziția depășită a menținerii integrității teritoriale a vechiului stat ungar, sub diverse forme (federalizare, autonomie ș.a.), ca program minimal al tuturor fracțiunilor burgheziei maghiare și al unor lideri social-democrați. Mișcarea de eliberare națională a fost încununată cu succes prin lupta revoluționară a maselor populare. Poziția eronată a guvernului Károlyi nu poate diminua însemnătatea istorică a revoluției generale burghezo-democratice a popoarelor din fostul imperiu, a cărei sarcină și componentă națională și-au găsit rezolvarea în cadrul acestei revoluții și al particularităților amintite. Încă în primul număr apărut după victoria revoluției, gazeta socialistă **Adevărul** publica manifestul celor mai valoroși intelectuali maghiari către națiunea lor — semnat, între alții, de poetul **Ady Endre**, muzicianul **Bartok Béla** —, însoțindu-l de aprecieri călduroase la adresa conținutului său mult mai înaintat și la adresa autorilor, care „prin munca lor au contribuit în tot decursul războiului la trezirea poporului maghiar și la pregătirea revoluției biruitoare⁴⁸. Manifestul sublinia ideea că națiunea maghiară nu trebuie confundată cu vechea Ungarie, care s-a prăbușit în abisul istoriei. „Și noi ne privim ca o națiune primenită, o forță acum eliberată, întocmai ca frații care — fericiți se ridică la noua viață din ruinele monarhiei. Ușurați ne trezim la conștiința că nu mai sîntem siliți a fi sprijinul asupririi. Libertatea națiunilor surori e și garanția libertății noastre. Față de națiunile surori nu mai avem nici o pretenție. Cine poate fi liber acolo unde vecinul nu e liber? Să fim cu toții liberi! Să trăim în pace, ca națiuni libere, ca popoare libere“. Manifestul intelectualilor maghiari afirmă, de asemenea — cu unele limite ale opticii politice — prețioasa idee a necesității dezvoltării colaborării strînse pașnice, multilaterale între popoare, bazată pe principiile libertății și independenței, colaborare care va fi menită să realizeze „societatea națiunilor“. Manifestul se încheie cu afirmarea unui valoros crez umanist: „Sfîntă e patria, dar mai sfîntă e omenirea“. Între timp, guvernul ungar a scos țara din război. Armistițiul între puterile Antantei și Ungaria a fost încheiat la Belgrad, Ungaria fiind obligată să accepte toate condițiile.

Salutînd „zdrobirea tiraniei“⁴⁹, într-un articol de fond chiar astfel intitulat, militantul socialist și publicistul român **Tiron Albani** scria: „Trăim cele mai frumoase zile ce le-a trăit greu încercata omenire de mii de ani. Revoluția se întinde peste toată Europa, zdrobind lanțurile ce încovoiau popoarele robite. Din sîngele milioanei de proletari ce s-a vărsat pe diferitele fronturi, a răsărit revoluția socială, care mătură tro-

nurile tiranilor și domnia claselor putrede de trintori... Revoluția a izbucnit în primul rînd acolo unde apăsarea și corupția a fost mai mare și acum s-a extins peste cele mai puternice state ale Europei și nu credem că va rămînea o singură insulă barbară în marea de flăcări, care să nu fie aprinsă. După Rusia, Ungaria a fost statul cel mai autocrat, cel mai corupt și focul de aici s-a reaprins în primul rînd; dus de vîntul răsăritean a trecut peste Austria și nu s-a oprit nici la porțile de fier ale celui mai puternic imperiu militarist — la hotarele Germaniei. Și cine poate garanta azi că furtuna care a năvălit în Budapesta, Viena și Berlin nu va năvăli și în Paris, Roma, București sau Belgrad?“ — se întreba, nu fără temeii, Tiron Albani.

Abolirea monarhiei și proclamarea republicii democratice era una din lozincile cele mai puternice, cu mare adeziune în rîndul maselor populare, în majoritatea țărilor cuprinse de valul revoluționar din toamna anului 1918. Anticipînd asupra desfășurării evenimentelor, gazeta socialiștilor români din Transilvania scria sub titlul semnificativ **Trăiască republica ! Ungaria va fi republică**¹⁰, că revoluția a scăpat țara de jugul monarhic. Noul guvern, dezlegat de jurămîntul față de rege, a depus jurămîntul față de Consiliul Național Maghiar, urmînd ca adunarea constituantă să decidă asupra formei constituționale a noului stat ungar. „Poporul din Ungaria poate fi fericit că a scăpat de domnia regelui și sîntem siguri că viitoarea adunare constituantă va hotărî ca Ungaria să fie republică. A trecut vremea aceea cînd un om putea domni din mila lui Dumnezeu asupra unui popor întreg¹¹. De fapt, în cazul Ungariei, lupta antimonarhică avea un accentuat conținut politic imediat, direct, legat de lupta pentru independență, pentru ruperea oricăror legături politice de subordonare față de Curtea de la Viena, ținînd seama tocmai de situația în care dinastia de Hasburg domnea atît asupra Austriei propriu-zise, cît și asupra Ungariei, iar timp îndelungat împăratul era totodată și rege al Ungariei, instituindu-se uniunea personală dintre cele două părți ale monarhiei dualiste. Lupta antihabsburgică, republicană a cuprins, cum era firesc de altfel, și masele populare din Transilvania, animate de puternice năzuințe antimonarhice. Este cunoscut faptul că în dezbaterile și definitivarea programului Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, problema republicii a ocupat unul din locurile centrale, sub influența hotărîtoare a socialiștilor români¹² și a elementelor înaintate ale micii burghezii, a intelectualității democratice.

Combativitatea maselor a determinat, și în Ungaria, înfăptuirea republicii. Contradicția dintre avîntul popular, descătusat de victoria revoluției democratice la sfîrșitul lunii octombrie 1918 și menținerea vechii forme constituționale a statului ungar, devenise flagrantă și cu atît mai acută cu cît în Austria însăși fusese înlăturată monarhia (11 noiembrie). Valul frămîntărilor populare s-a revărsat în uriașe demonstrații de stradă, mai ales în capitală. La 14 noiembrie, regele Carol al IV-lea, care se mai afla doar nominal în fruntea statului, abdică, părăsește scena politică. Două zile mai tîrziu, la 16 noiembrie 1918, în sala mare de sub

cupola parlamentului din Budapesta, în fața reprezentanților națiunii libere maghiare, a Consiliului Național Central și a delegaților din provincie, guvernul Károlyi a propus proclamarea republicii și a independenței statului ungar. Propunerea a fost primită cu însufletire și întărită de entuziasmul zecilor de mii de manifestanți, ce demonstau cu steaguri tricolore și roșii în piața parlamentului. Vechiul parlament (Dieta sau „Casa țării“), precum și Casa magnaților, care se întruniseră în ultima lor ședință, au fost dizolvate și s-a proclamat republica democratică independentă ungară. „În tot orașul steagurile filfiiu, iar casele erau împodobite cu flori. Pe parlamentul ungar filfiie, alături de steagul național maghiar, și steagul roșu al socialismului internațional. După o mie de ani, regalitatea ungară a fost dusă la mormînt și republica populară maghiară e proclamată. În această zi, munca a încetat pretutindeni și poporul muncitor s-a adunat în fața parlamentului“. Instaurarea republicii reclama ca guvernul să treacă în cel mai scurt timp la înfăptuirea dreptului de vot universal, egal și secret, a legiferării libertății presei și întrunirilor, a reformei agrare și a altor reforme democratice necesare progresului societății maghiare. Apoi, „Consiliul Național, împreună cu membrii guvernului au ieșit în fața parlamentului, anunțînd poporului adunat că Ungaria a devenit republică. Însufletirea era de nedescris“; astfel redă desfășurarea evenimentului presa socialistă românească din Transilvania¹³. Nu mult după aceea, însuși Károlyi Mihály a devenit președintele republicii ungare. Prin proclamarea statului național ungar separat de Austria, **lua sfîrșit în mod automat dualismul austro-ungar**, precum și toate prerogativele de care, pe baza dualismului, fostele clase dominante se foloseau în oprimarea popoarelor slave și latine din imperiu, descătuse și ele din lanțurile asupririi prin lupta revoluționară a maselor, în toamna anului 1918.

Fapt demn de relevat este că la proclamarea republicii ungare a participat, în piața parlamentului, și un grup de muncitori români, în numele cărora unul dintre vorbitori, Avramescu, a declarat : „Ne bucurăm din toată inima de proclamarea republicii maghiare, dar bucuria noastră va fi fără margini atunci cînd se va proclama republica română“. Salutul în numele muncitorimii române era adresat „cu ochii plini de lacrimi de bucurie... Să trăiască republica ungară, să trăiască republica din întreaga Europă... Să nu credeți că noi am venit aici pentru a ne declara alipirea de Ungaria republică. Nu ! Noi am venit aici ca socialiști români, să ne manifestăm bucuria că între frații noștri maghiari s-a născut Ungaria republică“¹⁴. Masele cetățenilor maghiari participanți la uriașa demonstrație din piața parlamentului din Budapesta au făcut o primire călduroasă grupului de manifestanți români, aclamînd cu însufletire manifestarea spontană și entuziastă a sentimentelor exprimate în formulări atît de elocvente, care erau, de fapt, sentimentele întregului popor român în fața evenimentului istoric din capitala ungară. Cîteva zile mai tîrziu, poetul socialist Emil Isac semna, în gazeta **Adevărul**, vibrantul articol intitulat **Și vedeți cu ochii minunea**¹⁵, în care se adresa cititorilor în cuvinte pline de patos : „S-a întîmplat.

Înalte Habsburge, comedia s-a sfârșit. Și mucul de luminare îți arde la deget; du-te și-ți sapă mormîntul!... Noi vrem frățietate, egalitate cu toate neamurile, căci nouă nu oamenii ne-au fost dușmani, ci stăpînii lor. Nouă Habsburgii și Hohenzollernii și toate șlehtele de trîntori regali ne-au fost dușmani, căci ne-au sclăvit popoarele“. Asemenea dovezi ale adeziunii însuflețite a poporului român la sărbătoarea poporului maghiar stau mărturie solidă a relațiilor de prietenie multiseclară româno-maghiare, bogatelor tradiții internaționaliste ale poporului român, care, luptînd în decursul timpului pentru drepturile sale fundamentale, a sprijinit întotdeauna lupta dreaptă a celorlalte popoare pentru libertate și progres.

Proclamarea Republicii Ungare a avut un larg ecou extern favorabil, opinia publică progresistă internațională văzînd în acest eveniment un esențial pas înainte, pe drumul progresului poporului maghiar și instaurării unui climat de încredere și stimă reciprocă între popoare. Transformările petrecute la sfîrșitul primului război mondial în viața unor popoare europene, între care și cel maghiar, „deși au dus la crearea unor state burgheze, s-au înscris în istoria modernă ca procese cu caracter obiectiv, progresist, iar desfășurarea ulterioară a evenimentelor a dovedit vitalitatea formării statelor naționale ca urmare a destrămării imperiului habsburgic“¹⁶ — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, în expunerea făcută la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România, consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România. Revoluția burghezo-democratică, cu toate limitele sale de clasă, a fost preludiul necesar, o etapă, care a premers și a pregătit revoluția proletară ungară din 1919. În noiembrie 1918 lua ființă Partidul Comunist Maghiar, sub conducerea căruia cuceririle revoluției au fost dezvoltate, ajungîndu-se, în primăvara anului 1919 (21 martie), la preluarea puterii de către proletariat și la proclamarea Republicii Ungare a Sfaturilor, stat nou, de tip socialist, care a fost sprijinit și de masele muncitoare din România, prin largi acțiuni de solidarizare și de protest împotriva acțiunii contrarevoluționare a Antantei și a cercurilor guvernante române¹⁷.

Formarea statului național independent ungar făcea parte din ansamblul general al procesului nașterii noilor state naționale unitare, suverane, independente, pe ruinele putredei monarhii habsburgice. Acest proces a fost apreciat în mod pozitiv de V.I. Lenin, care a subliniat justetea, legitimitatea și caracterul obiectiv ireversibil al procesului amintit.

Același entuziast poet socialist român, Emil Isac, cînta „Europa cea nouă“, încă în octombrie 1917, într-un articol ce i-a adus elogiile unanime, articol ce milita, în spiritul luptei comune a popoarelor împotriva împărilor, pentru o viață demnă: „Cădeți corbi și buhne cu spînzurătoarele și călăii voștri, oprește-te fierbinte fluviu al singelui, încetați tunuri cu glasul vostru și popoare — dați-vă mîna!“¹⁸. Popoarele român și maghiar, în ciuda vicisitudinilor istoriei, și-au dat mîna în decursul veacurilor, în lupta pentru libertate, independență națională și progres, pe

deasupra încercărilor de învrăjpire promovate de clasele exploatoare sau de reacțiunea externă, prilejuind pilde pline de sensuri profunde pînă în zilele noastre. Semnificația acestor tradiții a fost ridicată la rang superior și cultivată cu grijă în epoca noastră de către socialism, orînduirea cea mai dreaptă din lume, care a creat condițiile necesare pentru afirmarea liberă a fiecărui popor și, pe această bază, pentru legături traionice, de prietenie, între popoare. Faptul că atît poporul român cît și poporul maghiar construiesc și desăvîrșesc socialismul, sporește considerabil semnificația amintită, cimentînd prietenia durată de cei mai buni fii ai celor două popoare.

N O T E

- 1 *Adevărul*, Budapest, 1918, XIV, nr. 40, din 6/20 octombrie, p. 3.
- 2 *Mișcarea socială*, București, 1932, III, nr. 10—12, din iulie—septembrie, p. 1281—1282 (*Amintiri din tinerețe și din revoluție*, de Ion Flueraș); idem în manuscrisul *Calendarul evenimentelor premergătoare și al revoluției din 1918*, de Enea Grapini, aflat la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei de științe sociale și politice.
- 3 *Revoluția a învîrs*, în „*Adevărul*”, ediție specială, din 21 octombrie/3 noiembrie 1918, antedată, p. 1.
- 4 *Ibidem*, p. 1—2
- 5 *Ibidem*.
- 6 Pentru această chestiune vezi: *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, de un colectiv de autori coordonat de Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1968.
- 7 *Adevărul*, 1918, XIV, nr. 43, din 24 octombrie/10 noiembrie, p. 1.
- 8 *Ibidem*, p. 3—4. Vezi și „*Mindenki ujakra készül...*” MTA Irodalomtörténeti Intézet, Bp., 1962, 11—13.
- 9 *Adevărul*, nr. 44, din 3/17 noiembrie 1918, p. 1.
- 10 *Ibidem*, nr. 43, p. 3.
- 11 *Loc. cit.*
- 12 Vezi articolul „*Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvîrșirea unității statului național român*”, de Al. Porțeanu, în „*Studii*”, tomul 21, 1968, nr. 6, p. 1.039—1.069.
- 13 *Proclamarea Republicii Ungare*, în „*Adevărul*”, 1918, XIV, nr. 45, din 10/24 noiembrie, p. 3.
- 14 *Loc. cit.* Vezi și V. Liveanu: *1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*, Editura politică, București, 1960, p. 538—540.
- 15 *Adevărul*, nr. 45, p. 3.
- 16 Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*. Vol. 3, Ed. pol., 1969, p. 715.
- 17 Gh. Unc, *Die Solidarität der Werktätigen Rumäniens mit der proletarischen Revolution in Ungarn*, Editura Academiei, București, 1970, 126 p. Colecția „*Bibliotheca Historica Romaniae*”, nr. 26.

C'est dans la phase bourgeoise-démocratique de la révolution hongroise de 1918—1919, qu'a eu lieu, le 16 novembre 1918, la proclamation de la République hongroise, Etat national indépendant bourgeois-démocratique, né sur les décombres de l'Empire des Habsbourg, de même que les Etat des autres peuples opprimés de l'ancien Empire. Le processus de la formation de certains Etats nationaux ou bien du parachèvement et de la consolidation de certains autres en tant qu'Etats nationaux unitaires, indépendants, souverains, revêtait le caractère d'une loi objective, implacable du développement historique. Le peuple magyar était, lui aussi, opprimé tant par ses propres classes exploiteuses que par le joug de la domination des Habsbourgs.

Le victoire de la révolution bourgeoise-démocratique hongroise a été accueilli avec satisfaction par le peuple roumain, car elle apportait un souffle nouveau, démocratique, dans la vie politique de l'Etat hongrois, dominée jusqu'alors par un régime ultra-réactionnaire.

La révolution a également éclaté en Transylvanie, où elle a revêtu des formes spécifiques et a suivi une voie propre, grâce précisément à la lutte de libération nationale de la majorité de la population, la plus ancienne et la plus opprimée de l'endroit — les Roumains —, à l'intensité et à l'ampleur de cette lutte, ce qui lui a donné un caractère distinctif en comparaison des événements qui se déroulaient en Hongrie, une particularité essentielle engendrée par la situation de la Transylvanie. Le résultat le plus important de la révolution bourgeoise-démocratique de Transylvanie est représenté par l'union de celle-ci avec l'ancienne Roumanie. C'est pour cette raison qu'on ne peut établir aucun rapport entre l'Union de la Transylvanie avec l'ancienne Roumanie — acte légitime, progressiste, oeuvre du peuple roumain entier — et l'intervention contre la révolution prolétaire hongroise, qui a eu lieu l'année suivante.

Le nouveau régime hongrois, instauré par la révolution bourgeoise-démocratique, a adopté une position non réaliste en ce qui concernait le problème national.

La combativité des masses a également déterminé en Hongrie l'évènement de la république. La contradiction entre l'essor populaire, déchainé par le triomphe de la révolution démocratique à la fin du mois d'octobre 1918 et le maintien de l'ancienne forme constitutionnelle de l'Etat hongrois, était devenue flagrante et d'autant plus aiguë qu'en Autriche même, la monarchie venait d'être abolie.

Par la Proclamation de l'Etat national hongrois, séparé de l'Autriche, le dualisme austro-hongrois prenait fin automatiquement.

Les preuves de l'adhésion sincère du peuple roumain à l'allégresse du peuple magyar constituent un témoignage solide des belles traditions internationalistes du peuple roumain lequel, ayant combattu au cours des temps pour ses droits fondamentaux, a toujours soutenu la lutte juste des autres peuples pour la liberté et le progrès.

Sous la direction du Parti Communiste Magyar, créée en novembre 1918, les conquêtes de la révolution ont été développées pour aboutir au printemps de l'année 1919 (le 21 mars) à la prise du pouvoir par le prolétariat et à la proclamation de la République hongroise des Conseil, Etat nouveau de type socialiste, soutenu également par les masses ouvrières de Roumanie, au moyen de vastes actions de solidarité et de protestation contre l'action contrerévolutionnaire de l'Entente et des gouvernements roumains. La révolution bourgeoise-démocratique malgré ses limites, a été donc le prélude nécessaire, une étape qui précéda et prépara la révolution prolétarienne.

CONTRIBUȚIA LUI VASILE LUCACIU LA CÎȘTIGAREA OPINIEI PUBLICE EUROPENE ȘI AMERICANE PENTRU DESĂVÎRȘIREA PROCESULUI DE ÎNFĂPTUIRE A STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

LIVIU BOTEZAN

Vasile Lucaciu a fost unul din cei mai tenaci și mai consecvenți propagatori ai ideii desăvîrșirii procesului de înfăptuire a statului național unitar printre românii din Austro-Ungaria, în deceniile ce au urmat proclamării independenței de stat a României. Încheierea procesului de unificare a Italiei și Germaniei, în perioada cînd își completa studiile la Roma, i-a întărit convingerea că ceea ce au reușit să realizeze italienii și germanii, puteau să înfăptuiască și românii. Devenind, în 1887, membru marcant al comitetului central electoral al Partidului Național Român, iar în 1892 secretarul lui general, Vasile Lucaciu a reprezentat în rîndurile acestuia idealurile de eliberare națională și socială ale maselor țărănești și ale micii intelectualități rurale transilvănene. El a folosit orice împrejurare pentru a răspîndi, prin viu grai și prin scris, ideea desăvîrșirii procesului început în 1859, ideea unirii Transilvaniei cu România.

Rolul jucat de Vasile Lucaciu, între 1878—1914, în conservarea și întărirea conștiinței naționale a românilor transilvăneni, în afirmarea și apărarea drepturilor lor la o viață liberă și independentă, a fost subliniat atît de lucrările și studiile prilejuite de semicentenarul unirii Transilvaniei cu România, cît și de cele apărute între cele două războaie mondiale, dedicate activității lui politice¹. Mai puțin cunoscută a rămas activitatea desfășurată de el, pe plan internațional, pentru cîștigarea opiniei publice europene și americane în favoarea năzuințelor poporului român de a-și desăvîrși unificarea politică.

Documente existente la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, demonstrează că el a contribuit, indirect, la informarea opiniei publice europene încă înainte de 1900, furnizînd președintelui Ligii Culturale, V. A. Urechia, materiale privind oprimarea națională a românilor transilvăneni, utilizate cu prilejul congreselor interparlamentare².

Dar, afirmarea lui Vasile Lucaciu pe plan internațional, ca luptător pentru drepturile politice ale românilor transilvăneni, ca propagator al ideii desăvîrșirii, eliberării și unității lor naționale, se poate considera că a început în anul 1911. În vara acestui an a participat la congresul

popoarelor ce a avut loc la Londra, împreună cu alte personalități politice și culturale din România. Aici a ținut un discurs în limba franceză, apreciat de cei prezenți la congres și de presa europeană apuseană.

Urmărind să prezinte, celor ce participau la congres, situația politică a românilor și, totodată, să atragă atenția reprezentanților popoarelor din Europa occidentală asupra dreptului lor de a se elibera de orice asuprire socială și națională, Lucaciu a spus în discursul său: „Românii sînt(em) un popor de douăsprezece milioane, și cu toate că sîntem despărțiți din punct de vedere politic în mai multe state, reprezentăm prin limba și etnografia noastră o unitate culturală și spirituală”³.

Insistînd asupra unității culturale și spirituale a tuturor românilor, inclusiv a celor oprimați de monarhia austro-ungară, oratorul afirma, indirect, dreptul poporului român la unitate politică, la desăvîrșirea statului național unitar. Dezideratul unității naționale coincidea, doar, cu cele mai însemnate principii care stăteau la baza desfășurării congresului de la Londra: respectul reciproc al popoarelor, recunoașterea dreptului lor la egalitate și libertate, la individualitate proprie, națională. Aceste principii erau, totodată, contrare politicii de deznaționalizare și asimilare a popoarelor nemaghiare și negermane, promovată de clasele dominante din Austro-Ungaria.

În anii 1912—1913, Vasile Lucaciu se va situa în primele rinduri ale luptei dusă de românii greco-catolici transilvăneni împotriva înființării episcopiei de Hajdudorog. Noua episcopie trebuia să cuprindă, alături de parohiile rutene, și 83 sate românești, rupte din diecezele Gherlei și Oradiei. Cum, în noua episcopie, limba liturgică urma să fie practic maghiara, însemna că cei peste 73.000 români, din cele 83 parohii, erau expuși deznaționalizării și prin intermediul bisericii. Pericolul pe care-l reprezenta proiectata episcopie, a strîns la Alba Iulia, la 29 mai 1912, într-un miting de protest, între 20—35.000 de români din toate colțurile Transilvaniei. Mitingul s-a încheiat cu alegerea unei comisii de 50 persoane, avînd în frunte pe Gh. Pop de Băsești, președintele P.N.R., care avea îndatorirea să acționeze pe toate căile împotriva creării episcopiei de Hajdudorog. Lui Vasile Lucaciu, ales membru al comisiei de 50, i-a revenit misiunea de a pleca la Roma, pentru a arăta papei și curiei papale, substratul politic real al înființării noii episcopii⁴.

Din corespondența pe care a întreținut-o cu Gh. Pop de Băsești, reiese că Lucaciu, ajuns la Roma, s-a străduit să reinnoiască legăturile stabilite acolo anterior și să-și facă altele noi, cu persoane influente la curtea papală și în viața politică italiană. Sfătuindu-l pe Gh. Pop de Băsești ca membrii comisiei de 50 să acționeze în așa fel încît protestele „să curgă aici (la Roma, n.n.) ca ploaia”⁴, Lucaciu a redactat el însuși memoriul, pe care le-a prezentat papei și curiei papale.

În memoriul înaintat papei, la 29 iunie 1912, Lucaciu a demascat deosebit de argumentat și de clar substratul legilor școlare ale lui Tréfort și Apponyi și a demonstrat că episcopia de Hajdudorog nu avea alt scop decît de a ușura și de a accelera deznaționalizarea românilor și ru-

tenilor, în vederea transformării Ungariei poliglote într-un stat unitar din punct de vedere național⁵.

Lupta împotriva noii episcopii, mobilizînd mase largi de țărani și intelectuali rurali, în tot decursul anilor 1912—1913, a contribuit la întărirea solidarității de neam, la dezvoltarea conștiinței naționale a românilor transilvăneni.

După izbucnirea primului război mondial, pentru a evita presiunile și persecuțiile autorităților din Ungaria, cîteva zeci de mii de români transilvăneni au trecut peste Carpați în România. Printre ei se afla și Vasile Lucaciu, împreună cu Octavian Goga, tovarășul său de luptă și idei. La 29 decembrie 1914, el a fost ales președinte al „Ligii pentru unitatea politică și culturală a tuturor românilor”. În această calitate, guvernul I.I.C. Brătianu l-a trimis, în ianuarie 1915, împreună cu C. Argentoianu și C. Istrate, la Roma, pentru a cîștiga opinia publică italiană și pentru a asigura guvernul italian, că cel din România era gata să-l urmeze, dacă se va decide să intre în război de partea Antantei.

Dintr-un raport trimis guvernului Brătianu, rezultă că delegația din care făcea parte Lucaciu s-a străduit să-și îndeplinească misiunea ce i-a fost încredințată cu toată seriozitatea. În capitala Italiei, a reînnoțit legăturile cu înaltul cler, cei mai mulți cardinali din „Curtea Romană” manifestînd simpatie și înțelegere față de cauza națională a românilor. La 18 ianuarie 1915, a fost primit de însuși pontificele roman, cu care a discutat, pe baza unui memoriu întocmit în limba italiană, problema intrării României de partea Antantei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni. Lucaciu își încheia raportul arătînd că și la papă a găsit „cea mai binevoitoare și mai părintească primire..., cea mai adîncă simpatie față de neamul românesc”⁶.

Cu prilejul misiunii din ianuarie 1915 în capitala Italiei, Vasile Lucaciu nu s-a mulțumit numai cu intervențiile sale pe lângă înalții prelați ai bisericii catolice. Împreună cu C. Argentoianu și C. Istrate, el a făcut vizite și diferiților oameni politici italieni, pledînd în fața acestora în favoarea cauzei eliberării naționale a românilor transilvăneni. A reîntărit prietenii mai vechi și a legat altele noi cu gazetari italieni de prestigiu, care puteau să influențeze opinia publică italiană și să-i sporească simpatia față de lupta dusă de poporul român pentru desăvîrșirea unității lui naționale. Datorită relațiilor amicale stabilite de cei trei membri ai delegației, la 15 februarie 1915, C. Argentoianu putea comunica Ministerului de Externe al României, știrea „că Italia urma să intre în război de partea Antantei pînă la 1 iunie 1915”⁷.

Revenit la București, în decursul anului 1915, și în prima jumătate a celui următor, a participat — împreună cu N. Iorga, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, N. Xenopol, O. Goga, O. Tăslăuanu, I. Cantacuzino, S. Mindrescu, N. Filipescu, I.C. Grădișteanu, Take Ionescu și alte personalități politice și culturale filoantantiste — la mobilizarea resurselor materiale și spirituale ale poporului român în vederea participării la războiul just, de eliberare a românilor transilvăneni de sub stăpînirea austro-ungară. Ales deputat de Galați, în primăvara lui 1916, în toamna

acestui an, după intrarea României în război împotriva puterilor centrale și după retragerea în Moldova, a fost nevoit să se stabilească și el la Iași, împreună cu ceilalți membri ai parlamentului.

Conjunctura internă și internațională, din iarna și primăvara anului 1917, a obligat guvernul român — ca paralel cu eforturile și sacrificiile pentru refacerea potențialului militar al armatei ce lupta pe front — să acorde mai multă atenție activității diplomatice și de propagandă. În această privință, se impunea o activitate susținută, pentru a-i ajunge din urmă pe cehoslovaci, polonezi și sirbo-croați, care desfășurau o propagandă intensă în direcția cîștigării opiniei publice și a cercurilor politice din țările neutre și din cele ale Antantei, în favoarea cauzei lor naționale.

Printre cei solicitați de guvern să susțină cauza eliberării și a unirii politice a românilor în străinătate, a fost și Vasile Lucaci. Din memoriul înaintat de Vasile Lucaci, ambasadorului României la Washington, C. Angelescu, cu data de 16 martie 1918, reiese că, în aprilie 1917, Consiliul de Miniștri al României a hotărît trimiterea lui în Statele Unite ale Americii, în fruntea unei „Misiuni Patriotice Naționale“. Hotărîrea i-a fost comunicată de ministrul de interne, Al. Constantinescu. Din „Misiune“ urma să facă parte și fratele său, Constantin Lucaci, precum și bucovineanul I. Nistor. Ultimul invocînd motive familiale grave, a fost înlocuit, la propunerea lui Lucaci, cu Vasile Stoica, fost redactor la ziarul **Românul** din Arad, care servea ca sublocotenent voluntar în armata română și cunoștea limba engleză⁸.

Scopul „Misiunii“ era : a) de a media pe lângă guvernul SUA pentru a admite constituirea unei „legiuni“ din români transilvăneni și bucovineni, plecați peste ocean înaintea declanșării războiului, care să fie pusă la dispoziția aliaților pe frontul de vest; b) de a contrabalansa propaganda austro-ungară din SUA, ostilă tendințelor de unitate națională ale românilor și de a convinge opinia publică americană că românii din Transilvania și Bucovina doreau în mod sincer unirea cu România; c) de a vizita centrele urbane din SUA unde se găseau români transilvăneni și bucovineni în număr mai mare și de a organiza cu ei mitinguri, cu prilejul cărora ei să-și manifeste solidaritatea față de Statele Unite și aliați, dar și „voința lor neclintită de a se uni cu România“⁹.

Înarmat cu aceste instrucțiuni, cu recomandări din partea ambasadorului Franței la Iași, marchizul de Saint-Aulaire și din partea însărcinatului cu afaceri al SUA la Iași, I. Andrew, V. Lucaci, deși la o vîrstă înaintată, a pornit cu entuziasm tineresc la drum, în fruntea „Misiunii Patriotice“, a cărei conducere i-a fost încredințată. Părăsind Iașul, la 23 aprilie 1917, membrii „Misiunii“ s-au îndreptat mai întîi spre Kiev, în apropierea căruia se concentraseră primele eșaloane de voluntari, recrutați dintre transilvănenii căzuți prizonieri la ruși, care urmau să vină în Moldova pentru a lupta pe front împotriva armatelor puterilor centrale. Acestor voluntari se datora redactarea și publicarea, cu cîteva zile mai înainte, a istoricei „Declarații de la Darnița“, prin

care se proclama dreptul românilor din Transilvania de a se uni cu România¹⁰.

Luînd cu ei „Declarația de la Darnița“, membrii „Misiunii Patriotice“ au străbătut, timp de două luni, Rusia și Siberia, ajungînd în Japonia, unde s-au îmbarcat pe un vapor și, traversînd Oceanul Pacific, au sosit în SUA la 29 iunie (st. n.) 1917¹¹.

Trei zile mai tîrziu, în 2 iulie, membrii „Misiunii Patriotice“ au fost primiți în audiență de ministrul Afacerilor Externe al SUA, Robert Lansing. V. Lucaciu, ca șef al „Misiunii“, a rostit o scurtă alocuțiune, transmițîndu-i ministrului de externe salutul din partea guvernului român și a românilor transilvăneni. În răspunsul său, Lansing a exprimat elogii la adresa României pentru sacrificiile suportate pe cîmpul de luptă și a promis să sprijine eforturile românilor de a-și apăra libertatea și de a o cîștiga cei ce se mai găseau sub jug străin¹².

În zilele următoare, membrii „Misiunii“ au intrat în legătură cu William Philips și Albert Putney, înalți funcționari în Ministerul de Externe al SUA, precum și cu Newton Baker, ministrul de război american, în fața cărora au pledat pentru alcătuirea unei unități de voluntari dintre imigranții români, care să lupte pe frontul din Franța. Ei au subliniat, totodată, sforțările făcute de poporul român pentru eliberarea și înfăptuirea unității lui naționale. Ministrului de război i-au prezentat chiar un proiect pentru constituirea unității de voluntari români. Proiectul prevedea, între altele, ca : ea să fie constituită numai din acei imigranți ce nu deveniseră cetățeni ai SUA; să fie integrată în armata americană ce lupta în Europa; să fie încadrată cu ofițeri și subofițeri americani și români transilvăneni ce trăiau în SUA; să fie echipată și transportată în Franța de către statul american, pe baza unei înțelegeri cu guvernul român etc.¹³.

Informat de către ministrul de război Baker, Marele Stat Major a admis însă numai înscrierea de voluntari români în cadrul unităților regulate americane, ce se pregăteau pentru a fi trimise pe frontul din vestul Europei. Baker a explicat membrilor „Misiunii Patriotice Române“ că guvernul său nu mai admitea constituirea de unități de voluntari pe naționalități, deoarece a decretat obligativitatea serviciului militar pentru toți cetățenii SUA. În consecință, se desființau și cele formate anterior, urmînd să fie integrate în unitățile militare americane regulate. Guvernul SUA urmărea ca, în timpul războiului, imigranții de diferite naționalități să se integreze și să se contopească definitiv în națiunea americană. Cu românii nu puteau face, deci, excepție. În încheierea întrevederii avute cu membrii „Misiunii Patriotice“, la 7 iulie 1917, ministrul Baker îi ruga să desfășoare, printre românii din SUA, o propagandă susținută, pentru a-i convinge să intre în mod voluntar în unitățile regulate americane. Ele urmau să lupte doar în Europa, pentru dezrobirea tuturor popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, inclusiv pentru eliberarea românilor¹⁴.

Conformîndu-se sugestiilor guvernului american, care coincideau cu instrucțiunile primite din partea celui român, în a doua jumătate a anu-

lui 1917, membrii „Misiunii Patriotice“, ajutați de diferite comitete locale, au desfășurat o intensă muncă de propagandă printre cei peste 180.000 români imigrați în SUA, la numeroase mitinguri, în 12 localități unde se găseau români, printre care Youngtown, Trenton, Cleveland, Detroit, Chicago, Pittsburg etc. Mitingurile au fost prilejuri de educare și întărire a conștiinței naționale printre imigranți, datorită talentului oratoric al unora dintre membrii „Misiunii Patriotice“, printre care pe primul plan se situa Vasile Lucaci. Totodată, mitingurile au fost prilejuri de manifestare a solidarității imigranților cu lupta dreaptă a poporului lor, și a celorlalte popoare oprimite, pentru eliberarea și desăvârșirea unității lor naționale.

Mitingurile au contribuit în bună măsură la convingerea, pînă la sfîrșitul anului 1917, a circa 17.000 români din SUA de a se prezenta ca voluntari în unitățile regulate americane „pentru a fi trimiși pe frontul din vestul Europei“. Ei s-au adăugat celor 5.000 români, care s-au prezentat ca voluntari în decurs de cîteva zile, după ce SUA au intrat în război în primăvara anului 1917. Tot pînă la sfîrșitul anului 1917, românii din SUA au subscris 50.000 de dolari la împrumutul de război american și au trimis pe frontul românesc haine și alte efecte în valoare de peste 100.000 dolari¹⁵.

În a doua jumătate a anului 1917, membrii „Misiunii Patriotice“ și-au concentrat atenția și în direcția contrabalansării propagandei puterilor centrale în SUA, îndeosebi în combaterea încercărilor oficinelor austro-ungare de a compromite, în ochii opiniei publice americane, lupta dreaptă a românilor și a celorlalte popoare oprimite pentru eliberarea și unitatea lor națională. La sosirea lor în SUA, membrii „Misiunii Patriotice“ au constatat că americanii nu cunoșteau de loc poporul român și cauza lor națională. Chiar și politicienii ce dețineau poziții importante în aparatul diplomatic al SUA, cu puține excepții, abia știau unde erau situate România și Transilvania.

Unele ziare din SUA, ca **New York Times** și **Washington Post**, manifestau indiferență față de cauza poporului român, ca urmare a desfășurării defavorabile a operațiunilor militare de pe frontul românesc în toamna anului 1916 și în primele luni ale celui următor. Altele, ca **New York Tribune**, adoptaseră o atitudine critică față de desfășurarea evenimentelor de pe frontul românesc, iar ziarurile trustului Hearst chiar o atitudine ostilă. Impresia defavorabilă se datorase mai ales corespondenței trimisă — pînă în primăvara anului 1917, cînd SUA au intrat și ele în război — de ziaristul Karl Ackermann, de la cartierul general al armatelor germane ce acționau pe frontul românesc¹⁶. Pentru a combate propaganda ostilă a puterilor centrale și pentru a cîștiga opinia publică americană în favoarea năzuinței de eliberare și unitate națională a românilor, membrii „Misiunii Patriotice“, în colaborare cu alți intelectuali români aflați în America, s-au străduit și au reușit să stabilească contacte și amiciții cu diferite personalități politice și militare americane. Iar cu concursul lor au reușit să schimbe optica presei americane față de lupta poporului român pentru eliberare și unitate națională și chiar să deter-

mine o parte din marile ziare să adopte o atitudine favorabilă cauzei românești. Dintre membrii „Misiunii Patriotice“, un rol important a jucat în această direcție, Vasile Stoica. Cunoscînd bine limba engleză, el a putut să se împrietenească cu căpitanul Luke C. Doyle. Cu ajutorul lui a cîștigat pentru cauza poporului român pe Maclean, proprietarul ziarului **Washington Post** și, mai ales, pe Ira E. Bennet, redactorul acestui ziar. Începînd cu luna august 1917, **Washington Post** va deveni ziarul cu atitudinea cea mai consecventă și mai constantă în informarea cititorilor americani asupra sacrificiilor îndurate de poporul român după intrarea în război de partea Antantei, precum și asupra regimului de asuprire și deznaționalizare la care erau supuși românii din Austro-Ungaria¹⁷.

V. Stoica a reușit apoi să intre în legătură cu Frank H. Simonds, de la **New York Tribune**. Dîndu-i informații corecte asupra desfășurării războiului pe frontul românesc, începînd cu septembrie 1917, atît în acest ziar, cît și în **National Review**, au apărut articole care reabilitau adevărul în cauza luptei drepte a poporului român pentru desăvîrșirea procesului de eliberare și unitate națională. V. Stoica, izbutînd să cîștige și simpatia lui Frederick H. Allen, lider republican și coproprietar al lui **New York Times**, în coloanele acestui ziar au început să apară, din toamna anului 1917, articole care susțineau nu numai dreptul popoarelor asuprite din Austro-Ungaria la autonomie, ci și dreptul lor de eliberare și unire cu frații din afara Imperiului habsburgic. La stăruințele lui Henry Sleeper, președintele „Societății Ambulanțelor Voluntare Americane din Franța“ și prietenul aceluiași Luke C. Doyle, au devenit favorabile românilor și ziarele **Boston Transcript** și **Boston Herald** ș.a.m.d.

Între personalitățile politice americane care au manifestat multă înțelegere și simpatie față de cauza dreaptă a poporului român, un loc aparte ocupă ministrul de război, Newton Baker, ministrul de Interne Albert Burleson, ministrul Poștelor, William Philips, șeful departamentului pentru Orientul apropiat din Ministerul Afacerilor Externe, subsecretarul de stat Albert Putney și, mai ales, fostul președinte Theodore Roosevelt. Cu acesta din urmă, V. Stoica a stabilit un prim contact încă la 28 august 1917, făcîndu-i o vizită la locuința sa din Oyster Bay, împreună cu Luke C. Doyle. Întrucît în convorbirea avută cu V. Stoica, fostul președinte a demonstrat că era informat în problema românilor transilvăneni și că manifesta simpatie față de năzuința lor de a se elibera și de a se uni cu frații de peste Carpați, în lunile următoare, cei doi interlocutori au purtat o vie corespondență. Drept urmare, încă în septembrie 1917, Theodore Roosevelt s-a pronunțat, într-un discurs ținut la New York, în favoarea dreptului popoarelor mici din Europa de a se elibera de sub asuprirea austro-ungară, subliniind, în mod deosebit, justa năzuință a românilor transilvăneni de a se uni cu frații lor din România. În decembrie 1917, Theodore Roosevelt s-a pronunțat din nou în favoarea dreptului națiunii române de a-și decide soarta, declarînd că Statele Unite vor încuraja „dezrobirea naționalităților și vor susține cu hotărîre regatul român în justele sale revendicări“¹⁸.

Tot în decembrie 1917, ministrul Afacerilor Externe al SUA a ce-

rut lui V. Stoica, o informare asupra rolului jucat de românii transilvăneni în război. În colaborare cu V. Lucaciu și cu ceilalți membri ai „Misiunii Patriotice“, au redactat informația cerută sub formă de memoriu. În memoriu, înaintat ministrului Afacerilor Externe, Robert Lansing, cu data de 31 decembrie 1917, se arată că : soldații români transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară au trecut, ca și cehii, cu regimente întregi la ruși și la italieni, încît în Rusia numărul prizonierilor români era de 100.000; în armata română, pe frontul din Moldova, luptau 100.000 români din Transilvania și Bucovina, 15.000 dintre ei fiind ofițeri, inclusiv generali (ca exemplu era dat generalul Dragalina, căzut eroic în luptele de pe Jiu și generalul Moșoiu). La memoriu era anexată „Declarația de la Darnița“ din 13/26 aprilie 1917¹⁹.

O dată cu sosirea, spre sfîrșitul anului 1917, a dr. C. Angelescu ca ministru plenipotențiar al României la Washington, eforturile membrilor „Misiunii Patriotice“ de a cîștiga opinia publică și cercurile politice americane în sprijinul năzuințelor de eliberare și unitate națională a românilor, se vor încadra în frontul mai larg al intelectualilor români, sosiți între timp, sau prezenți dinainte de război în SUA. Drept urmare, în prima jumătate a anului 1918, sub directa îndrumare a dr. C. Angelescu, intelectualii români, încadrați în „Liga națională română“, vor continua contactele cu personalități politice și cu ziarști americani. Pentru a putea informa mai pe larg opinia publică americană, ei au inițiat tipărirea unor cărți și hărți etnografice și statistice, privitoare la populațiile asuprite din Austro-Ungaria²⁰.

Concomitent, s-au continuat și mitingurile în diferitele centre urbane, unde se găseau români, pentru a le menține mereu trează atenția asupra luptei dusă de poporul lor, în vederea desăvîrșirii procesului de înfăptuire a statului național unitar, liber și independent. Totodată, pentru a întări conștiința națională a românilor din America și a-i determina să susțină materialicește lupta pentru cauza unității naționale, s-au creat asociații cu caracter politic și cultural, cum au fost : „Comitetul național“ cu sediul la Cleveland, „Asociația pentru ajutor de război“ din Chicago sau „Comitetul de ajutor pentru România“, la New York. Președinte al „Comitetului național“ a devenit fiul lui Vasile Lucaciu, Epaminonda, care se stabilise, încă din 1905, la Trenton, în apropiere de Cleveland, unde funcționa ca preot și învățător pentru românii de acolo.

O propagandă susținută printre românii imigrați în SUA s-a desfășurat și prin intermediul unor ziare, cum au fost : **America, Tribuna, Transilvania, România, Românul, Familia, Sentinela, Progresul** etc., apărute în limba română sub redacția și cu colaborarea unor intelectuali de prestigiu. Cu ajutorul lor, s-a cultivat idealul național printre românii americani și s-a menținut mereu trează conștiința necesității susținerii luptei dusă de românii de pretutindeni pentru realizarea unității naționale²¹.

Așadar, în a doua jumătate a anului 1917 și în primele 6—7 luni ale celui următor, membrii „Misiunii Patriotice Române“, în frunte cu Vasile Lucaciu, s-au străduit să ducă la îndeplinire, cu multă conștiinciozi-

tate, obiectivele și sarcinile ce le-au fost trasate la plecarea lor din Iași. Dacă lui Vasile Stoica îi revin merite incontestabile în câștigarea unor personalități politice și a unor ziaristi americani de prestigiu în favoarea cauzei naționale a românilor, în schimb V. Lucaciu și ceilalți membri ai „Misiunii“ și-au făcut cu prisosință datoria, cultivând printre românii din America idealul unității naționale. Ei au reușit acest lucru cu prilejul numeroaselor mitinguri la care au participat sau prin intermediul articolelor scrise în ziarele ce apăreau în limba română. Cu concursul românilor americani, membrii „Misiunii Patriotice“ și ceilalți intelectuali încadrați în lupta pentru unitatea națională, au putut depăși dificultățile economice pe care le-au avut de înfruntat, accentuate în vara anului 1918, ca urmare a ieșirii temporare a României din război, prin tratatul înrobitor, din mai, de la Buftea.

Lupta pentru cauza unității naționale va fi intensificată, în a doua jumătate a anului 1916, de către românii din SUA, dar fără Vasile Lucaciu. El va părăsi America în august 1918, întrucît a fost chemat în Franța de către „Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina“, cu sediul la Paris, al cărui membru va deveni, prin cooptare, la începutul acestei luni, împreună cu O. Goga, S. Mindrescu, N. Titulescu și alții²².

În numărul său din 29 august 1918, săptămînalul **La Roumanie** închină, pe prima pagină, un articol venirii lui Lucaciu la Paris, scoțînd astfel în evidență meritele lui în lupta pentru eliberarea Transilvaniei și a unirii ei cu România :

„El vine pentru a continua nobila sa luptă, căreia i-a consacrat întreaga lui viață. El vine pentru a ne striga tuturor : Aveți încredere ! Perseverați pînă la capăt, pînă la victorie ! Pînă la libertate !“²³.

Același săptămînal, în numărul său din 5 septembrie, arăta că, în 31 august, cu prilejul sărbătoririi a doi ani de la intrarea României în război de partea Antantei, colonia română din Paris a dat o recepție în onoarea lui V. Lucaciu, președintele „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor“ și a lui I. Cantacuzino, președintele „Federației unite române“. Luînd cuvîntul în limba română și în cea franceză, Lucaciu a evocat dorința românilor transilvăneni de a se uni cu România, subliniind necesitatea de a acționa cu toții „ca fii ai națiunii române, una și indivizibilă“²⁴.

Pe ultima pagină a numărului din 5 septembrie, **La Roumanie** anunța că V. Lucaciu, în calitate de președinte al „Ligii“, împreună cu I. Cantacuzino, președintele „Federației“ și cu E.A. Pangrati și P. Brătășanu, vicepreședinți ai coloniei din Paris, convocau la sediul acesteia, de pe bulevardul Champ-Elysées, pe ziua de 6 septembrie, pe toți românii din Franța. Scopul reuniunii era de a alege un consiliu național, menit să susțină aspirațiile de unitate statală pe lângă guvernele marilor puteri aliate și să intensifice munca de lămurire a opiniei publice din țările Antantei asupra justeței cauzei naționale românești.

În ziua de 6 septembrie a avut loc reuniunea proiectată sub președinția lui Vasile Lucaciu. Luînd cuvîntul, alături de alți vorbitori, el a

subliniat că „Organul, consiliul național, delegația politică, cu un cuvânt organismul pe care îl vom constitui astăzi, trebuie să reprezinte, în ochii puterilor aliate, nu numai programul nostru politic național, ci și unirea sufletească a tuturor românilor, decizia unanimă a românilor liberi de a munci cu toate forțele lor pentru realizarea unirii tuturor românilor într-un singur stat“. În cuvîntarea sa, Lucaciu a cerut celor prezenți la întrunire, să înlătore dintre ei disensiunile mărunte și de partid în alegerea consiliului național. El le-a atras, de asemenea, atenția că era necesar să dispară „orice preocupare politică de natură să dezvolte tendințe pur provinciale“. Ultimele cuvinte erau adresate, în special, românilor din Transilvania, cărora le amintea că erau datori să respingă orice propuneri de autonomie — așa cum a respins el și Goga, în 1914, pe cele formulate de germani și austrieci — deoarece ele însemnau „renunțarea la ideea desăvîrșirii procesului de înfăptuire a statului național unitar“.

Dar, cu toate că apelul lui Lucaciu la unitate a fost susținut și de I. Cantacuzino, disensiunile dintre politicienii liberali și conservatori s-au dovedit mai puternice, împiedicînd constituirea consiliului național, cu prilejul consfătuirii din 6 septembrie. Nereușind să formeze consiliul național „adunarea generală a românilor din Franța“ a adoptat, în aceeași zi, o moțiune, în care se spune, între altele, că „părintele Lucaciu și dr. I. Cantacuzino continuă să fie reprezentanții autorizați ai idealului național român și sînt delegați a intra în contact, în numele românilor, cu autoritățile puterilor aliate.

Noi îi autorizăm să constituie un consiliu național, ales dintre românii hotărîți să rămînă în țările aliate pînă la pacea generală, pentru a lupta, într-o manieră constantă, în vederea lămuririi opiniei publice mondiale asupra aspirațiilor noastre naționale și de a realiza drepturile naturale ale națiunii române“²⁵.

„Consiliul național al unității române“ a devenit o realitate abia în 3 octombrie, după ce Brătășanu a acceptat să renunțe la vicepreședinție în favoarea liberalilor. Lista cu membrii Consiliului național, publicată de săptămînalul **La Roumanie**, arată că din el făceau parte Take Ionescu ca președinte, V. Lucaciu, O. Goga, C. Angelescu, I. Th. Florescu ca vicepreședinți, iar Traian Vuia, N. Titulescu, I. Ursu, G. Moroianu, G. Mironescu, C. Mille, ca membri²⁶.

Constituirea Consiliului național devenise o necesitate, deoarece, la începutul toamnei anului 1918, s-a accelerat procesul de dezagregare a putredului și anacronicului Imperiu austro-ungar, ca urmare a înfrîngerilor catastrofale suferite de armatele sale pe fronturi și, mai ales, ca o consecință a creșterii avîntului revoluționar al maselor strivite de povara războiului și a luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite. În decursul lunii octombrie, grevele muncitorești cu caracter politic și revoltele soldaților ce părăsiseră în masă fronturile și cazărmile, îndreptîndu-se înarmați spre casele lor, au culminat cu izbucnirea revoluției burghezo-democratice în întreg Imperiul și cu desprinderea din sînul lui

a naționalităților oprimate, care își formează state naționale independente sau se unesc cu statele naționale existente.

În Transilvania, revoluția burghezo-democratică s-a desfășurat în luna noiembrie. În decursul ei, masele populare de la orașe și sate au măturat de pe scena istoriei vechiul aparat de stat, pus în slujba intereselor de clasă ale burghezo-moșierimii maghiare și austriece, făcând posibilă trecerea puterii politice în mâna consiliilor naționale, care reprezentau interesele covârșitoarei majorități a populației transilvănene. Consiliile naționale comunale, de plase și județene, având în frunte Consiliul Național Român Central, format din reprezentanți ai P.N.R. și ai P.S.D., au jucat un rol hotărâtor în mobilizarea a peste 100.000 de români transilvăneni, dintre care 10.000 muncitori, pe ziua de 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, unde, într-o atmosferă de mare entuziasm, au votat unirea cu România. În felul acesta, prin lupta și voința maselor s-a împlinit visul secular al poporului român: desăvârșirea unității lui naționale. Este idealul pentru a cărui realizare a luptat Vasile Lucaciu timp de peste patru decenii și, alături de el, cei mai buni fii ai poporului român²⁷.

Cu toate că Marea Adunare Națională de la Alba Iulia l-a ales ministru fără portofoliu în Consiliul Dirigent, Vasile Lucaciu, împreună cu O. Goga și cu ceilalți membri ai Consiliului național, au respectat moțiunea adoptată de românii din Franța la 6 septembrie, prin care li se impunea să nu se reîntoarcă în țară, pînă cînd unirea, votată de masele populare, nu era recunoscută și consfințită prin tratate de pace. Conformîndu-se directivelor cuprinse în moțiune, Vasile Lucaciu și tovarășii săi din Consiliul Național, au desfășurat, în octombrie și noiembrie 1918, o uriașă muncă de informare a opiniei publice occidentale, ținînd, oriunde aveau ocazia, conferințe și publicînd zilnic articole, în marile cotidiene apusene, asupra luptelor purtate de masele populare din Transilvania, pentru eliberarea de asuprirea socială și națională și pentru unirea lor cu frații de peste Carpați. Datorită activității lor, cercurile politice diriguitoare și opinia publică din țările occidentale au fost informate despre toate acțiunile populației românești din Transilvania, care, devenind stăpînă pe soarta sa, și-a realizat visul național secular: unirea cu frații de peste Carpați.

La 1 decembrie, cînd masele populare transilvănene au votat istoricul act al unirii cu România, Vasile Lucaciu se găsea la Roma, împreună cu N. Titulescu, C. Angelescu și I. Ursu, pentru obținerea recunoașterii Consiliului național din partea guvernului italian (Franța, Anglia și SUA îl recunoscuseră în octombrie și noiembrie). În articolul „Italia și Consiliul național român“, apărut în **La Roumanie**, din 12 decembrie 1918, după ce se arată că membrii delegației au fost primiți de primul ministru Orlando, se subliniază că Vasile Lucaciu a adus cu această ocazie, „guvernului și poporului italian un cald și vibrant salut din partea națiunii surori și a exprimat profundele sentimente de admirație și bucurie pentru triumful armatelor italiene, mulțumind pentru constituirea legiunii române, care va avea nobila misiune de a merge și a se pune în slujba statului național unitar“²⁸.

Din decembrie 1918, pînă în februarie 1919, Vasile Lucaciu a stat mai mult în Italia, ca principal reprezentant al Consiliului național român pe lângă guvernul italian. Aici, a contribuit la organizarea unor noi unități de voluntari transilvăneni căzuți prizonieri, în timpul războiului, pe frontul italian. La 5 decembrie 1918, a participat la ceremonia sfințirii drapelului regimentului „Horea“, iar la 6 ianuarie 1919, la a celui al regimentului „Cloșca“. Dar, la Roma, s-a ocupat, în special, de cîștigarea definitivă a guvernului și a poporului italian pentru susținerea cauzei naționale românești la apropiata conferință de pace de la Paris. În acest scop, a organizat la Roma un „birou de presă“, întocmind pentru el un plan de acțiune, pe baza căruia propaganda din Italia urma să aibă o maximă eficacitate. Potrivit planului, „Biroul de presă“ avea datoria să aducă, în sprijinul unității naționale, argumente de ordin etnic, juridic, religios și politic; să scoată în evidență sacrificiile făcute de poporul român pe cîmpul de luptă și contribuția lui la victoria aliaților; totodată, să combată și să demaște știrile false, puse în circulație de cercurile guvernante maghiare pentru a-i discredita pe români în ochii marilor puteri victorioase etc.²⁹.

În iarna și primăvara anului 1919, membrii Consiliului național român au acordat o deosebită atenție informării delegațiilor oficiale ale marilor puteri, prezente la Conferința de pace de la Paris, precum și gazetarilor de la marile cotidiane occidentale, dînd în onoarea lor recepții și oferindu-le materiale informative (hărți, situații statistice etc.), pentru a le întări opiniile favorabile cauzei naționale a poporului român. De pildă, în ziua de 28 februarie 1919, Vasile Lucaciu a participat — împreună cu N. Titulescu, Take Ionescu, Aristide Blank și N. Lupu — la un dineu dat de Consiliul național român în cinstea unor membri ai delegației și ai presei americane, prezenți la conferința de pace de la Paris. Dineul s-a desfășurat într-o atmosferă caldă, prietenească. În timpul lui s-au rostit — așa cum se obișnuiește în astfel de împrejurări — câteva cuvîntări protocolare. Din partea americanilor a luat cuvîntul maiorul Johnson, W.M. Fullerton și Frank Simonds, iar din partea românilor toți cei prezenți la dineu. Cu excepția lui Titulescu, care a vorbit în franțuzește, toți ceilalți oratori, inclusiv Lucaciu, și-au expus cuvîntările în limba engleză.

În alocuțiunea sa, Vasile Lucaciu a adoptat un ton demn, cumpătat, lipsit de epitete la adresa învingătorilor, dar și de exclamații și aprecieri exagerate privitoare la învingători. A făcut o analiză fină a caracterului negativ al războiului și a deosebirilor dintre relațiile social-politice europene și cele americane. Căutînd să inspire delegaților americani o atitudine justă și obiectivă la tratativele de pace, oratorul a făcut o paralelă între specificul problemelor europene și americane. Astfel, el le-a atras atenția că în „bătrîna Europă“ existau, ca realități obiective, mari proprietari agrari și proletariat revoluționar; caste sociale cu privilegii de naștere sau de origine și clase mijlocii; socialiști și comuniști; majorități și minorități etnice etc. Prin urmare, realități sociale și politice ce nu existau în SUA decît în parte și cu alt specific decît cele europene.

Spre deosebire de Europa, „În America libertatea civilă, libertatea presei, libertatea de asociere sînt realități... În America sînt vizibile respectul social pentru muncă și pentru muncitori, o retribuție și o remunerație echitabilă, asigurînd familiilor condițiile educării lor generale, igienei lor, demnității lor umane... În America există mase de milioane de oameni, ce primesc o instrucție corespunzătoare, bine hrăniți, bine îmbrăcați, decent adăpostiți, în consecință mulțumiți de soarta lor, care au strîns economii, și asigură familiilor lor o ținută convenabilă...”⁴³⁰.

În cuvîntarea sa, Vasile Lucaciu elogiază deci modul de viață american. Desigur, în timpul de peste un an petrecut în SUA, cu spiritul lui dezvoltat de observație, a sesizat și aspectele negative, problemele nerezolvate, din viața social-politică americană. Avînd însă în vedere, că politicienii și ziariștii americani, cărora li se adresa, trebuiau cîștigați pentru a sprijini înfăptuirea statului unitar românesc, el a procedat just neocupîndu-se decît de aspectele pozitive ale modului de viață american.

Pe linia propagandei în favoarea recunoașterii statului național unitar înfăptuit de poporul român, se înscrie și mitingul de la Geneva, organizat cu concursul autorităților și personalităților politice și culturale din acest oraș, devenit sediu al Ligii Națiunilor. La Miting au luat parte membri ai consiliului comunal și cantonal, deputați, profesori universitari și un numeros public genevez. Au fost, de asemenea, prezenți ambasadorii României și Italiei acreditați în Elveția.

Printre cei care au rostit cuvîntări, cu prilejul mitingului, se numără și Lucaciu, în calitate de membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei și de vicepreședinte al Consiliului național român etc. În discursul său, Lucaciu vestește oprimarea socială și națională, dar elogiază spiritul de libertate — specific locuitorilor orașului și cantonului Geneva — singurul care poate aduce popoarelor pacea, civilizația, bunăstarea și progresul. Hotărit să ajungă liber, poporul român din Transilvania, oprimat veacuri de-a rîndul, la 1 decembrie 1918 „s-a pronunțat spontan, la Alba Iulia, prin vocea a mai mult de o sută de mii de delegați, pentru unirea provinciilor sale, cu țara liberă România...”⁴³¹.

Discursul lui Lucaciu a tras serios în cumpănă la cîștigarea auditorilor pentru semnarea unei rezoluții, înaintată congresului de pace de la Paris, prin care i se cerea să recunoască și să consfințească voința populației din Transilvania de a se uni cu România³².

În concluzie, se poate afirma că membrii Consiliului național din care făcea parte și Lucaciu, și-au făcut din plin datoria față de cauza unității naționale, dînd, prin activitatea lor, un sprijin prețios diplomaților români prezenți la tratativele de pace de la Paris. Împărțindu-și sarcinile, au participat la banchete și dineuri date în onoarea delegaților celor patru puteri victorioase, cu cuvînt hotărîtor în definitivarea tratatelor de pace. Au acordat o atenție deosebită cultivării legăturilor personale cu membrii acestor delegații. La fel cu ziariștii din țările Antantei, acreditați la Paris, deoarece ei puteau juca un rol însemnat în influențarea opiniei publice și a delegaților din țările lor prezenți la tratativele

de pace. S-au grăbit să furnizeze diplomaților și ziariștilor din țările Antantei situații statistice și hărți documentare privind caracterul etnic majoritar românesc al provinciilor unite, în 1918, cu România. N-au neglijat nici cucerirea opiniei publice, din țările neutre, pentru cauza unității românești. Îndeosebi membrii Consiliului național care erau originari din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, cunoscând limba maghiară și realitățile din Ungaria, au jucat un rol hotărâtor în furnizarea de date exacte reprezentanților guvernului român, pentru combaterea argumentelor, hărților și situațiilor statistice false, prezentate marilor puteri de către delegațiile țărilor învinse.

După 28 iunie 1918, când s-a terminat tratatul de pace de la Versailles, „Consiliul național al unității românești“ de la Paris, al cărui vicepreședinte a fost Vasile Lucaciu, a considerat că și-a îndeplinit misiunea și s-a autodizolvat. În consecință, săptăminalul **La Roumanie**, ca organ de presă, și-a încetat activitatea. Cei mai mulți membri ai Consiliului s-au grăbit să se reîntoarcă în țară, la puțin timp după semnarea tratatului de pace. Vasile Lucaciu s-a reîntors în România numai în toamna anului 1919, după ce s-a convins că în tratatele de pace, care se negociau separat cu Austria și cu Ungaria, vor fi satisfăcute și interesele naționale ale românilor din Sălaj, Satu Mare și Maramureș³³.

Vasile Lucaciu se reîntorcea în patrie după ce, timp de peste 40 de ani, a fost mereu în primele rinduri ale acelor care au luptat pentru ca desăvârșirea procesului de eliberare și unitate națională să devină realitate. Revenea în România, fără gânduri și intenții de căpătuială. Ajuns la București, la începutul lui octombrie 1919, n-a cerut nimic pentru el și ai săi. N-a făcut paradă de meritele sale într-adevăr reale, de sacrificiile și lipsurile îndurate sub regimul austro-ungar și în străinătate, în lupta pentru înfăptuirea marelui ideal național.

N O T E

- 1 Șt. Pascu, *Marca Adunare Națională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 125—246; M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Gölner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 48—115; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vilcu, *Unirea Transilvaniei cu România. 1. decembrie 1918*, București, 1970, p. 181—423; A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino, C. Mureșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele decenii ale sec. XIX*, în „Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)“, București, 1964, p. 216; V. Achim și A. Șocolan, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968, p. 33—100; Al. Ciurea, *Biografia părintelui Vasile Lucaciu povestită pentru popor*, Sibiu, 1914, p. 13—28; C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu „Leul de la Sisești”, 1852—1922. Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936, p. 13—100; A. Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, p. 9—273.

- 2 Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România din București, secția manuscrise, arhiva V.A. Urechia, manuscris nr. 116695.
- 3 *Quelques mots sur le peuple roumain. Conference prononcée par le docteur Vasile Lucaciu au Congrès international des races, tenu à Londres, dans la séance du 28 juillet 1911*, p. 3—8.
- 4 I. Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 256—312.
- 5 Memoriul intitulat „Beatissimo Padre”, înaintat de Vasile Lucaciu papei de la Roma, cu data de 29 iunie 1912, în problema înființării episcopiei de Hajdudorog, în arhiva familială a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.
- 6 V. Lucaciu, o modestă dare de seamă asupra misiunii mele la Roma — memoriu dactilografiat, prezentat papei de la Roma, la 18 ianuarie 1915, în arhiva familială a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.
- 7 I. Rusu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, f.a., p. 94.
- 8 Biblioteca Academiei R.S. România — secția manuscrise, arhiva dr. C. Angelescu, I, manuscris nr. 17 — Promemoria în cauza „Misiunii Patriotice Naționale” trimisă de guvernul român în Statele Unite, semnat de V. Lucaciu cu data de 16 martie 1918.
- 9 Ibidem.
- 10 P. Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului. Istoric general*, Timișoara, 1922, p. 10—27; S. Bocu, *Drumuri și răscruți. Memorii*, vol. I, Timișoara, 1939, p. 151—153.
- 11 Biblioteca Academiei R.S. România din București, secția manuscrise, arhiva dr. C. Angelescu, I, manuscris nr. 17 și 18 — Raportul lui Vasile Stoica privind activitatea „Misiunii Patriotice Române”, în SUA, din 18 martie 1918; V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, 1926, p. 7—30; A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino, C. Mureșan, *op. cit.*, p. 208—209.
- 12 Biblioteca Academiei din București, secția manuscrise, arhiva dr. C. Angelescu, I, manuscrisele nr. 17 și 18.
- 13 Ibidem, manuscris nr. 18.
- 14 Ibidem, manuscrisele nr. 17 și 18.
- 15 Ibidem; V. Stoica, *op. cit.*, p. 7—30; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vilcu, *op. cit.*, p. 633—635.
- 16 Biblioteca Academiei R.S. România din București, secția manuscrise, arhiva dr. C. Angelescu, I, manuscris nr. 18.
- 17 Ibidem.
- 18 Ibidem; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vilcu, *op. cit.*, p. 637.
- 19 Biblioteca Academiei din București, secția manuscrise, arhiva dr. C. Angelescu, I, manuscris nr. 18.
- 20 I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vilcu, *op. cit.*, p. 638.
- 21 Ibidem; V. Stoica, *op. cit.*, p. 7—30.
- 22 I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, V. Vilcu, *op. cit.*, p. 640.
- 23 *La Roumanie*, nr. 33, din 29 august 1918, fila 1.
- 24 Ibidem, nr. 34, din 5 septembrie 1918, filele 3—4.
- 25 Ibidem, nr. 35, din 12 septembrie 1918, filele 1—2; E. Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine (1914—1918)* în „Revue roumaine d'histoire”, 1965, nr. 4, p. 782.
- 26 *La Roumaine*, nr. 39, din 10 octombrie 1918, filele 1—2; I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 456; S. Bocu, *op. cit.*, vol. I, p. 197—193.
- 27 Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 361—394.
- 28 *La Roumanie*, nr. 43, din 12 decembrie 1918, fila 1—2.
- 29 Programa de acțiune, întocmită de Vasile Lucaciu pentru „Biroul de presă” al delegației Consiliului național român din Italia, în arhiva familială a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.
- 30 *La Roumanie*, nr. 6, din 5 martie 1919, filele 1—2.

31 „Un peuple martyr“ (*Les roumains de Transylvanie et de Hongrie*), Genève, 1919, p. 11—20.

32 Ibidem.

33 E. Campus, *op. cit.*, p. 783—789; I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 463—454; S. Bocu, *op. cit.*, vol. I, p. 291; C. Mezea, *op. cit.*, p. 132; A. Iuga, *op. cit.*, p. 392—393.

(Zusammenfassung)

Vasile Lucaciu war unter den Rumänen Österreich-Ungarns einer der mutigsten und konsequentesten Wortführern der nationalen Befreiungsidee und der Schaffung der Einheit Siebenbürgens mit Rumänien. Seine politische Tätigkeit entfaltete er in den letzten zwei Jahrzehnten des XIX-ten Jahrhunderts und in den ersten zwei Jahrzehnten des nächsten. Als Mitglied des Exekutivkomiteés im Jahre 1887, dann als Generalsekretär der rumänischen Nationalpartei Siebenbürgens vertrat er in den Reihen dieser Partei die Ideale sozialer und nationaler Befreiung der Bauern und der niederen Schichten ruraler Intellektuellen, er selbst war bis 1914 Pfarrer in einem Dorfe neben Baia Mare.

Ende des Jahres 1914 flüchtete er nach Rumänien und wurde zum Präsidenten der „Liga für politische Einheit aller Rumänen“ erwählt.

Schon 1911 nahm er am Rassenkongress in London teil. Zwischen 1912—1913 war er in Rom tätig, wo er in Namen aller Rumänen aus Siebenbürgen gegen das Bistum von Hajdudorog, dessen Zweck eine Beschleunigung des Entnationalisierungsprozesses der Rutenen und Rumänen war, auftrat. Am Anfang des Jahres 1915 kehrte er wieder nach Rom zurück, diesmal als Mitglied einer diplomatischen Mission der rumänische Regierung für Italien. Vom Sommer 1917 bis zum Herbst 1919 beteiligte er sich an die Propagande rumänischer Intellektuellen und Politikern zur Erlangung der öffentlichen Meinung in den politischen Kreisen der Vereinigten Staaten von Amerika, Frankreiches, Italiens und der Schweiz zu Gunsten der politischen Einigung aller Rumänen in einem einheitlichen Nationalstaat. Er starb im Jahre 1922.

DIN ACTIVITATEA LUI N. IORGA PENTRU UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

GH. BUZATU

Marea Unire, de la 1 decembrie 1918, a semnat înplinirea unui scump ideal la care au năzuit numeroase generații. Ea a fost posibilă, în primul rând, datorită luptei îndelungate, plină de abnegație și sacrificiu, a maselor populare¹. În lupta pentru desăvîrșirea unității de stat, însă, un loc deloc lipsit de importanță l-au jucat și acele personalități eminente provenind din rîndurile poporului român care, printr-o activitate neobosită și o încredere nestăvilită în destinul fericit al nației, au contribuit la atingerea idealului național. În această privință trebuie consemnat, îndeosebi, aportul lui Nicolae Iorga.

Viața și opera lui N. Iorga sînt străbătute, de la un capăt la altul, de ideea despre înalta menire a cercetătorului trecutului, a studiilor istorice — în genere — în societate. De la începutul prodigioasei sale activități științifice și culturale, N. Iorga a opinat că istoricul nu trebuie să rămînă în limitele stricte ale specialității lui, ci să participe îndeaproape la viața poporului său, împărtășindu-i durerile și aspirațiile. Acționînd consecvent potrivit acestei convingeri, N. Iorga a întruchipat, în cea mai deplină accepțiune a cuvîntului, tipul istoricului militant, al cărturarului patriot. Participant nemijlocit la multe din evenimentele cruciale ale timpului său, strălucitul savant s-a aflat, bineînțeles în limitele determinate de apartenența și de concepția sa de clasă, de partea forțelor progresului social, a combătut pe tărîmul unor cauze din cele mai nobile și a insistat pentru soluționarea tranșantă a problemelor majore de care depindea însăși dezvoltarea societății românești². Astfel, au constituit și vor rămîne un nepieritor titlu de glorie pentru marele istoric încrederea și vigoarea cu care el a militat pentru apărarea păturilor rurale în anul 1907, pentru rezolvarea problemei agrare și pentru acordarea votului universal — înainte de 1918, și, după primul război mondial, pentru consolidarea statului român unitar și pentru apărarea independenței țării grav amenințată de cîmpitorii hitleriști. Dar, înainte de toate, N. Iorga s-a remarcat — în primele două decenii ale veacului nostru — ca un aprig luptător pentru unitatea de stat. Pînă la 1918, el și-a îndreptat toate eforturile pentru împlinirea marelui ideal al unirii românilor³. Mai tîrziu, istoricul însuși avea să noteze, în **Memoriile** sale, că „**ideea unității naționale m-a preocupat toată viața** (subl. ns. — G.B.“⁴)

Debutul luptei lui N. Iorga pe tărîm național, în anul 1899, a coincis cu începuturile activității lui politice. În „autobiografia“ sa, marele

cărturar și patriot a consemnat că motivele profunde care l-au determinat să intre în viața publică, militând mai ales pentru cauza națională, nu au fost dictate de niște „postulate metafizice” și nici de ambițiile împlinirii vreunui „decalog”⁴⁵. Dimpotrivă, la confluența veacurilor al XIX-lea și al XX-lea — a apreciat istoricul — poporul român se afla într-un moment de răscruce al existenței sale, trebuind „ori să dispărem... ori să devenim, cu orice risc, noi înșine”⁴⁶. Se impunea cu stringență realizarea unității de stat, nobilă cauză pentru înfăptuirea căreia avea să militeze N. Iorga. Marele istoric s-a angajat în luptă cu convingerea fermă că unirea politică a românilor nu mai constituia „nici o amintire așa de veche ca Traian, nici un vis așa de depărtat și nereal cum sînt cele mai multe dintre visuri, și nu este nici o teorie de drept... ci devine o **necesitate intimă, fundamentală a nației noastre** (sub. ns. — G.B.)”⁴⁷. În atari împrejurări, zorile veacului al XX-lea îl află pe istoric ca militant hotărît — **prin faptă, cuvînt și scris** — pe frontul luptei pentru Marea Unire.

Credincios idealului unității de stat, N. Iorga a stăbătut pămîntul românesc „de la un capăt la altul”, dornic să descopere „sufletul național”. Pelerinajul în regiunile locuite de români a fost înfățișat în memorabile pagini de călătorie, din care se desprinde o impresionantă mărturie a trăinicieii unui ideal comun⁸. Concomitent, cărturarul a îndrumat sau a colaborat la numeroase ziare și reviste, politice sau culturale, fără a pierde nici un moment din vedere să revendice unitatea politică a românilor. În acest context se distinge, în 1902, colaborarea sa la ziarul conservator **Epoca**, în paginile căruia a tipărit cuvinte pline de semnificație: „Pentru noi «România» nu înlocuiește românimea...”⁴⁹. Între 1903—1906, istoricul și-a concentrat eforturile, ca director al **Semănătorului**, pe terenul „luptei literare”. Scopul propus, și atins în bună măsură, a fost de a contribui la redeschimbarea „conștiinței unei literaturi naționale”¹⁰, element indispensabil făuririi unității spirituale românești, ce trebuia s-o precedă pe cea politică¹¹. O dată memorabilă în activitatea lui N. Iorga a marcat-o anul 1906, cînd a început să editeze revista **Neamul românesc**, în care-și propunea să vorbească despre „lucrurile cele mai mari ale neamului meu, despre nevoile lui adînci, despre suferințele lui vechi și sfinte, despre țintele lui înalte și grele de atins...”¹². Revista — devenită ulterior cotidian — a fost destinată, între altele, propagării idealului național, iar paginile ei au fost puse la dispoziția românilor neliberi. Nu este, de aceea, întîmplător că revista a fost întîmpinată cu deosebit interes de întreaga opinie publică românească. În multe sate din țară, ea nu a fost „citită, ci devorată”¹³, iar, din Budapesta, un student român aprecia, în ajunul scoaterii primului număr, că „aparitia revistei **Neamul Românesc**, care are menirea a contribui permanent la cultivarea simțului național și de-a unifica aspirațiunile tuturor românilor, va fi primită și salutată din toate părțile cu însuflețire”¹⁴.

Ca istoric, N. Iorga a avut posibilitatea să se convingă, în urma unor aprofundate studii asupra trecutului țărilor române, de „lunga desfășu-

rare a unei existențe naționale⁴¹⁵. Era, deci, natural ca în monografiile sau în operele de sinteză întocmite, care au rămas pînă astăzi un titlu de glorie pentru istoriografia noastră, Iorga să încerce a cuprinde — al doilea după A.D. Xenopol — trecutul comun al românilor. Străduințele lui a fost în mod strălucit încununată în anul 1905, cînd a publicat la Gotha, într-o colecție celebră, îndrumată de către faimosul Lamprecht, o istorie a tuturor românilor¹⁶. Țelul urmărit prin această sinteză — avea să explice Iorga în Parlament, în 1908 — a fost de a populariza „oarecum în mintea cetitorilor acel gînd al României unite pe care îl avem fiecare dintre noi în minte astăzi⁴¹⁷. Peste alți cîțiva ani, în 1915, savantul român a ținut, la Universitatea din București, un ciclu de lecții, semnificativ intitulat **Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor**. În ajunul unor evenimente ce se vor dovedi hotărîtoare pentru noi — intrarea țării în războiul pentru unitatea de stat —, istoricul a găsit prilejul să afirme că unirea politică a românilor nu mai avea să întîrzie, de unde se desprindea încrederea în „conștiința unui viitor pe care ar fi o erezie științifică să-l negăm⁴¹⁸. Tendința istoricului de a surprinde trecutul comun al românilor s-a îmbinat cu eforturile sistematice de a da la iveală pagini închinete istoriei provinciilor nelibere¹⁹.

Dacă, după cum s-a arătat, debutul lui N. Iorga pe arena vieții publice românești s-a produs în 1899, atunci de-abia din 1906 istoricul a fost prins cu adevărat în viltoarea luptelor politice. Este vorba de faptul că, în urma cunoscutelor evenimente, de la 13 martie 1906, din piața Teatrului Național din București, istoricul a pus bazele „Frăției bunilor români“, organizație cu scopuri naționale, sociale și morale²⁰. Istoricul a primit imediat, din partea românilor neliberei și a celor din țară, numeroase adeziuni la cauza națională²¹. Astfel, din Sibiu, profesorul Ioan Lupaș îi transmitea lui N. Iorga, la 7/20 iulie 1906, că acțiunile sale dădeau „celor înstrăinați și asupriți un îndemn puternic de a-și păstra limba și viața lor națională⁴²². În același timp, studenții ardeleni în teologie din Viena au transmis o telegramă care se încheia cu îndemnul : „Înainte, fraților. Toți românii care își iubesc neamul sînt cu voi⁴²³.

În anul 1907, în cursul mării răscoale a țăranilor din România, N. Iorga s-a aflat printre intelectualii marcanți ai timpului care s-au situat necondiționat de partea celor răzvrățiți. Întreaga simpatie și compasiune a istoricului s-a îndreptat atunci asupra maselor rurale, care alcătuiau enorma majoritate a populației țării. Istoricul a insistat să li se acorde țăranilor pămînt și drepturi politice. El era convins că idealul național era greu de atins, dacă nu chiar imposibil, fără soluționarea grabnică a problemei agrare. În Parlamentul țării, N. Iorga a afirmat fără șovăială că nici un fel de speranțe nu puteau fi legate de atragerea țăranimii în lupta armată pentru făurirea unității de stat atît timp cît ea era lăsată să se zbată în mizerie și întuneric²⁴.

După înfrîngerea răscoalei în sînge, istoricul a rămas alături de masele țărănești. În Parlamentul reunit după răscoală, Iorga a fost ales deputat de către colegiul al II-lea de la Iași. Prima victorie parlamentară raportată de istoric s-a datorat, deopotrivă, prestigiului cîștigat ca apă-

rător al drepturilor țărănimii și ca militant pe tărîmul cauzei naționale. Acest lucru este atestat de cele mai multe dintre scrisorile și telegramele de felicitare care i-au parvenit imediat după alegerea în Parlament. Așa, de pildă, în scrisoarea expediată, la 15/28 iunie 1907, de studenții români în teologie din Budapesta se spunea: „Inima ni săltă de bucurie și sufletul ni se umplu de veselie cetînd știrea despre alegerea Dv. de deputat. Noi știm că Dv. întrupați idealurile cele mai curate și cele mai sfinte ale românismului; știm că activitatea Dv. parlamentară va fi — trebuie să fie — începutul unui viitor luminos, mai bun”²⁵. Numeroase telegrame au sosit pe adresa celui care se distinsese în lupta pentru „re-deșteptarea neamului românesc”²⁶. N. Iorga a fost aproape unanim considerat „apostolul românismului”²⁷, reprezentantul „adevărului românism în Camera română”²⁸, „întruparea viitorului neamului românesc”²⁹ sau „luptătorul pentru dreptate și pentru românism”³⁰. Un învățător vedea în el pe „iubitul tilcuitor al viselor României de pretutindeni”³¹.

Prin întreaga sa activitate ulterioară, N. Iorga a justificat speranțele puse în el de opinia publică românească. Din anul 1907, istoricul și-a intensificat activitatea în cadrul „Ligii culturale pentru unitatea tuturor românilor”, în al cărei Comitet Central a fost ales la 11/24 iunie³². Lupta lui N. Iorga pentru unitatea de stat a intrat într-o etapă nouă — sporind în vigoare și amploare — începînd din 1908. Atunci, el a fost ales secretar general al „Ligii Culturale”, căreia i-a dat o hotărîită orientare pentru atingerea țelului proclamat. Îndată după desemnarea sa, la 2/15 iunie 1908, ca secretar general al „Ligii”, N. Iorga a stabilit un program de activitate al societății corespunzător mai îndeaproape menirii ei³³. În ansamblu, acest program dezvolta opiniile istoricului referitoare la necesitatea pregătirii unității politice prin făurirea unei prealabile unități spirituale a românilor. Pentru atingerea aceluiași scop, Iorga a inițiat, începînd din vara anului 1908, ținerea unor cursuri în cadrul „Universității Populare” de la Vălenii de Munte. Pînă la izbucnirea primului război mondial, la Văleni s-au adunat, an de an (mai puțin în 1913), români din țară și din provinciile nelibere, pentru a audia instructive lecții de civilizație și istorie națională³⁴. După mărturiile unui participant la prima sesiune a cursurilor de la Văleni, între românii prezenți s-a stabilit o trainică „înfrățire”, căci toți erau „uniți în gînduri” și „uniți în simțuri”³⁵.

În ajunul primului război mondial din 1914—1918, N. Iorga a socotit că sosise momentul pentru ca și politica oficială a statului român să tindă deschis la atingerea idealului național. Apreciînd ca nefirească alianța României lui Carol I cu Puterile Centrale, istoricul a obținut — la congresul de înfăptuire a partidului naționalist-democrat din 23—24 aprilie 1910 — înscrierea, la primul punct din program, a prevederii care recomanda ca politica externă a statului român în viitor „să plece de la conștiința unității neamului și a intereselor lui solidare în toate privințele”³⁶.

Din anul 1914, acțiunile lui N. Iorga pe tărîmul luptei naționale s-au împletit strîns cu evenimentele politice generale. Se știe că, inițial, România nu a participat la conflagrația mondială, păstrînd, pînă în 1916, o

stare de neutralitate armată. În disputa dirză care s-a angajat în perioada neutralității din 1914—1916, între partizanii Antantei și filocentrali, istoricul s-a situat net de partea celor dintii, insistând, pentru moment, pentru abținerea țării de la război. Această poziție a fost exprimată în declarația tipărită în numele partidului naționalist-democrat, la 20 iulie/2 august 1914, în coloanele **Neamului Românesc**. Documentul respectiv preciza că, în „oribilul război general“, era exclus ca „forțele, cu greu adunate, ale României să fie risipite în aventuri lângă un Stat (Austro-Ungaria — n.n.) a cărui politică internă a fost întotdeauna dominată de tendința scăderii și slăbirii elementului românesc cuprins în el“³⁷. Convins că era „o imposibilitate morală“ să mergem alături de imperiul dualist în război³⁸, Iorga reprodușese deja în **Neamul Românesc**³⁹ — după cotidianul independent **Adevărul** — răsunătorul articol al lui A.D. Xenopol intitulat „**Cu nici un preț cu Austria**“.

În vremea neutralității României, N. Iorga s-a pronunțat consecvent în sensul unei orientări favorabile atingerii în final a idealului național. Sentimentele sale și țelul urmărit l-au condus la înregimentarea în tabăra filoantantistă, alături de alte personalități marcante ale timpului (Barbu Ștefănescu-Delavrancea, N. Filipescu, N. Titulescu, Take Ionescu, Octavian Goga, Vasile Lucaciu ș.a.). Istoricul nu a cunoscut răgaz în activitatea sa. În presă s-a manifestat aproape zilnic, indicând țelurile și mijloacele pentru atingerea lor. El a specificat că grija supremă consta în „mărirea“ țării⁴⁰, peste orice alte interese înguste de partid. În conflictul general, revendicările României o îndreptau netăgăduit spre Franța și aliații ei, orientare cu care savantul a fost de acord și pentru care a militat, ceea ce nu l-a împiedicat să considere că era preferabil să izbîndim „prin noi în rîndul întăiu (subl. lui N. Iorga — n.n.)“⁴¹. Calea războiului nu a respins-o, cu rezerva, doar, ca el să fie bine și din timp pregătit⁴². Războiul României, care trebuia să fie al „unității“ și al „voinței naționale“, nu putea fi dus decît de masele populare, de către „cei mulți“ cu care „se pot face lucruri de care lumea să se uimească“⁴³. Prevăzînd că „greaua biruință finală“ avea să fie dobîndită, în principal, prin eforturile și jertfa „țărănilor noștri“⁴⁴, istoricul a venit în Parlament cu propunerea de a se proceda neîntîrziat la „împroprietărirea cea nouă, cea mare și definitivă“⁴⁵, realizîndu-se astfel un neapărat act de dreptate socială față de partea cea mai numeroasă a nației — țărănimea, aceasta înainte de a i se cere „sub arme jertfa supremă“⁴⁶. Iorga știa că țărănimea din România era pregătită să suporte tot greul unui război pentru eliberarea fraților din robia străină. La un sondaj efectuat, el a primit un unanim răspuns: **Mergem dacă trebuie** (subl. lui N. Iorga — n.n.)⁴⁷. De asemenea, semnificative erau următoarele versuri primite de la un sătean din Pungești (Vaslui): „...Și, astfel, noi înarmați, / Rupem lanțul la Carpați, / Să scăpăm pe-ai noștri frați. / Ce-s de veacuri apăsați... / Vin la graniță, măi frate, / S-o distrugem într-o noapte. / Și apoi să ne unim...“⁴⁸.

Activitatea desfășurată de N. Iorga, în întreaga perioadă a neutralității, în direcția împlinirii idealului național a avut un larg ecou și a

determinat într-o apreciabilă măsură curentul opiniei publice românești⁴⁹, tot așa după cum îndemnurile primite din partea acesteia, contactul permanent și nemijlocit cu masele, au impulsionat indiscutabil acțiunile marelui istoric. În acele momente, decisive pentru atingerea idealului unității de stat, istoricul a fost încurajat de numeroasele dovezi ce i-au parvenit, atestînd, în marea lor majoritate, efectul pozitiv al propovăduirilor sale, sprijinul deplin pentru cauza urmărită și recunoștința cvasi-unanimă pentru eforturile depuse în slujba cauzei naționale. Astfel, preotul din Jiblea (Argeș) îi dorea savantului, la 6/19 iunie 1916, să ajungă să vadă „pe toți românii într-o singură țară”⁵⁰. Din ținuturile nelibere, Iorga a primit încurajările vajnicilor locuitori din Valea Arieșului pentru continuarea neabătută a luptei „în scopul emancipării oropsitului neam românesc de pretutindenea” (29 martie/11 aprilie 1914)⁵¹. În pragul anului 1916, doi profesori craioveni au urat lui N. Iorga succes deplin în „realizarea dorului cel mai scump al inimei” — unirea românilor⁵², în vreme ce un corespondent din București evidenția contribuția marelui cărturar la „consolidarea într-un stat frumos și puternic a pămîntului pe care am convingerea nestrămutată că-l vor cuceri cu baioneta, ca soldați, românii”⁵³. În sfîrșit, maiorul Rahoviceanu îi comunica : „...Reinnoiesc pîgina mea dorință ca la anul (în 1917 — n.n.) să vă felicitez sau să vă felicitez alții de pe alte plaiuri nețîrmit de scumpe nouă”⁵⁴. Opiniile celor mai mulți dintre corespondenții lui N. Iorga erau favorabile intervenției României în război alături de Antantă. Astfel, în septembrie 1915, un refugiat brașovean la București își exprima speranța că nu va întîrzia prea mult clipa cînd „oastea noastră o să ne scoată o Romînie Mare”, alături de marii aliați⁵⁵. De la un timp, istoricul primea, tot mai frecvent, apeluri presante de ajutor lansate de românii neliberei, care suportau din ce în ce mai greu jugul străin. Așa, de pildă, un refugiat bucovinean transmitea lui Iorga, la 14/27 martie 1915, că ținuturile nelibere „plîng... și se roagă lui Dumnezeu ca să vie Romînia”⁵⁶. Emoționante rînduri au fost așternute — în grabă, cu creionul pe o coală de hîrtie — de către „14 deportați” ardeleni aflați în tranzit în gara Teiuș și care implorau pe istoric : „...Nu mai stați ! Veniți ! Veniți !”⁵⁷.

Momentul intervenției României în război nu a mai întîrziat mult timp. Precipitarea evenimentelor interne și externe a condus, la 15/28 august 1916, la intrarea țării în conflictul mondial alături de Antantă. Purtat în scopul înlăptuirii unității de stat⁵⁸, războiul României a întîlnit, se înțelege, aprobarea lui N. Iorga. Istoricul nu a întîrziat să descrie semnificația acțiunii României. „A sosit — scria el, în clipele cînd trupele românești înaintau pe teritoriul străbun al Transilvaniei — un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceia ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme, unele fără a fi vărsat o picătură de sînge pentru acesta : **dreptul de a trăi pentru noi...** (subl. lui N. Iorga — n.n.)”⁵⁹. În

același timp, în revista scrisă pentru țărănimea română, istoricul a definit astfel mobilul intervenției țării în conflict : „...**Țara-și cere dreptul și cinstea pe lume** (subl. lui N. Iorga — n.n.)⁶⁰. Nu avea vreo îndoială în privința triumfului final : „...Și vom avea, muncind și suferind, dând opinia lui, presa trebuia să joace un rol însemnat în această privință. răsplătirea, răscumpărarea din grea suferință a fraților robi⁶¹.

În împrejurările survenite, N. Iorga a insistat pentru aflarea unor mijloace adecvate care să susțină moralul ostașilor de pe front. După opinia lui, presa trebuia să joace un rol însemnat în această privință. De aceea și-a propus să facă din **Neamul Românesc** — devenit „foaie“ zilnică — un ziar care „să vorbească în adevăr sufletelor și de cele bune și de cele rele, infiltrând, forțând credința în victoria neapărată, oricât de târziu, cu oricât de multe jertfe⁶². Pentru susținerea **Neamului Românesc**, istoricul a beneficiat de sprijin material din partea guvernului I.I.C. Brătianu⁶³.

Prin eforturile susținute ale istoricului, **Neamul Românesc** a ajuns, în timpul campaniei militare românești din 1916—1918, „organul de competență“ al rezistenței României⁶⁴. Dintre cotidienele din țară ale timpului, niciunul nu s-a bucurat de influența celui îndrumat de Iorga și nu a exprimat mai bine rostul luptei neamului. În cursul războiului, **Neamul Românesc** era așteptat, își va aminti istoricul, „cu nerăbdare răpede epuizat⁶⁵. Tipărirea ziarului l-a suprasolicitat intens pe Iorga, în cei peste doi ani ai campaniei României. De altfel, el avea să noteze că, în 1916—1918, a dat pînă „și ultima picătură de vlagă acelei foi (**Neamul Românesc** — n.n.) în care mi se resuma acuma toată viața⁶⁶. Străduințele marelui învățat și patriot nu au fost zadarnice; el însuși a putut constata cu bucurie că, spre deosebire de trecutul cu totul recent, sfaturile sale „nu se mai pierdeau în vînt⁶⁷.

Este cunoscut că, după un început promițător, războiul a luat o întorsătură defavorabilă pentru România. Trupele românești, dotate necorespunzător și inferioare ca număr, nu au putut rezista puternicei contraofensive lansate de Puterile Centrale în septembrie 1916. A urmat, în consecință, în ultimele luni ale anului 1916, retragerea din Oltenia, Muntenia și Dobrogea în Moldova. La sfîrșitul lui septembrie 1916, Iorga și-a trimis familia la Iași. El a rămas la București, fiind ocupat în principal cu editarea **Neamului Românesc**⁶⁸. Numai în fața eșecului iminent al trupelor românești în Muntenia, istoricul a dispus mutarea redacției ziarului la Iași, iar apoi și el — avertizat de prigoana ocupanților străini⁶⁹ — a pornit spre străvechea capitală a Moldovei. Aici, începînd de la 29 noiembrie/12 decembrie 1916, a continuat tipărirea **Neamului Românesc**. Istoricul a fost întîmpinat cu bucurie la Iași⁷⁰. Numeroși corespondenți și-au exprimat satisfacția pentru continuarea imprimării **Neamului Românesc**⁷¹. Înțelegînd rolul ziarului în îmbărbătarea ostașilor care apărau, într-o sforțare supremă, înseși porțile ultimei provincii românești libere — Moldova, guvernul a cerut tipărirea, pentru fiecare număr, a încă 5.000 de exemplare în plus, pe seama statului, pentru a fi trimise pe front⁷². La 16 februarie/1 martie 1917, generalul

Prezan, șeful Marelui Stat Major, a dispus expedierea regulată a **Neamului Românesc** ostașilor din primele linii⁷³. În tranșee, în chiar prima linie a frontului din sud-vestul Moldovei, ziarul lui Iorga ajunge să fie „sorbit... cu nesaț”⁷⁴. Savantului patriot i-au parvenit curînd — „din fundul unei tranșee peste care zboară stoluri de obuze și șrapnele”⁷⁵ ori „din vîrfurile unui munte”⁷⁶ — știri referitoare la efectul binefăcător al sfaturilor sale. Pentru cei mai mulți dintre corespondenții de pe front, nu exista vreo îndoială — după credința adînc sădită de N. Iorga — în privința victoriei României. Cei mai mulți credeau cu fermitate în „biruința dreptății și împlinirea României Mari”⁷⁷, în victoria asupra „vrăjmașului cotropitor”⁷⁸. Pentru poetul Al. Lascarov-Moldovanu „pămîntul nostru cotropit... e magnetul puternic care ne atrage cu putere uriașă spre el”⁷⁹, iar C. Topliceanu, exprimînd convingerea „tuturor românilor”, opina că „nemții vor fi bătuți”⁸⁰.

În momentele de grea cumpănă pentru țară și neam, de la sfîrșitul anului 1916, N. Iorga — dînd glas voinței întregului popor român — a proclamat în Parlament lozinca „rezistenței pînă la capăt”. Într-o ședință istorică a Camerei, reunită la Iași, în sala Teatrului Național, el a pronunțat, într-o atmosferă de nestăvilit entuziasm patriotic, memorabilul discurs din 14/27 decembrie 1916. Nicicînd, în decursul evenimentelor din 1916—1918, nu a fost expusă în cuvinte mai vibrante, mai simple și, totuși, mai convingătoare decizia fermă a României libere de a se opune triumfătorilor de moment pînă la atingerea țelului pentru care a intrat în luptă: „...Oriunde am fi, oricum am fi, sîntem hotărîți să mergem pînă la capăt, în credința că nu se poate, cu nici un chip, ca, și înaintea celei mai sălbatice forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pămîntul în care nu este fir de țarină care să nu fie acoperit de cel mai nobil sînge”⁸¹. Armata română fusese numai momentan învinsă, însă ea stătea gata „să se întoarcă asupra biruitorilor”⁸², pentru a cîștiga „dreptul nostru întreg. Pentru atît, și pentru nimic mai mult, nu”⁸³. Și, încrezător în faptul că armata noastră, care reprezenta „un popor întreg”⁸⁴, va repurta victoria finală, singura care contează, oratorul, într-un moment de genială inspirație, a încheiat în aclamațiile asistenței amintind cuvintele rostite de Petru Rareș, într-o situație similară, cu cîteva secole mai devreme, și anume că „**vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decît atît** (subl. ns. — G.B.)”⁸⁵.

Discursul lui N. Iorga, care reprezintă „una din cele mai strălucite pagini de elocință din antologia oratorilor români”⁸⁶, a avut un puternic ecou în țară și peste hotare. Prin hotărîrea unanimă a Camerei, discursul a fost imprimat și afișat în toate satele și orașele României libere și distribuit trupelor pe front⁸⁷. Se cunosc cazuri de solicitări pentru suplimentarea exemplarelor trimise armatei⁸⁸. În presa din țările Antantei, mai ales în Franța, intervenția istoricului la Cameră a fost amplu comentată, reproducîndu-se și cele mai importante pasaje⁸⁹. Ministrul Franței la Iași, contele de Saint-Aulaire, a ținut să-l felicite personal pe Iorga, la 7/20 ianuarie 1917, pentru „emoționantul discurs... în care, cu atîta elevație, sînt exprimate conștiința și speranța României”⁹⁰.

În cursul anilor 1917—1918, evoluția evenimentelor a fost defavorabilă României. După intense pregătiri, armata română — în urma strălucitei „revanșe”⁹¹ din iulie—august 1917 — a reușit să bareze ofensiva germană la porțile Moldovei. Acest succes nu a putut fi, din nefericire, fructificat. După retragerea armatelor rusești de pe frontul din Moldova⁹², trupele românești s-au aflat, dintr-o dată, față în față cu un inamic care copleșea, sub raportul numeric și al tehnicii de luptă. În consecință, România a fost nevoită să consimtă, pentru început, la încheierea armistițiului (decembrie 1917), iar în februarie 1918 să înceapă negocieri pentru o pace separată cu Puterile Centrale. Desfășurarea evenimentelor părea să indice că războiul unității naționale se soldase cu un eșec total. Dezamăgirea a cuprins pe mulți, numărul celor care mai credeau în izbînda țării micșorîndu-se neconținut. A intervenit atunci din nou N. Iorga; glasul lui s-a făcut iarăși auzit, îndemnînd la păstrarea calmului, la judecata rece și la menținerea încrederii în viitor. Dezvăluind că „în noi înșine nimic nu e schimbat din tot ce era ieri (subl. lui N. Iorga — n.n.)”, istoricul a precizat: „Avem aceeași credință”⁹³. Această reafirmare a credinței, în dreptatea și în victoria „causei” românești⁹⁴, s-a produs în contextul cel mai propice, contribuind la îmbărbătarea spiritelor, la încurajarea tuturor aceluia care, retrași într-un colț de țară, purtau cu ei destinele nației întregi. Nici chiar „pacea de robire”, de la București din 7 mai 1918, impusă de Puterile Centrale, nu a reușit să zdruncine încrederea istoricului în triumful cauzei noastre. Subliniind că tratatul de la București reprezenta doar „un moment în dezvoltarea marelui război, (subl. ns. — G.B.)”⁹⁵, N. Iorga a profetizat că „istoria are reveniri, și ele pedepsesc grozav”⁹⁶.

După încheierea „păcii ticăloase”⁹⁷, din primăvara anului 1918, activitatea istoricului s-a desfășurat în condiții din ce în ce mai grele. Trecurt pe „listele de proscricție” ale învingătorilor de moment, istoricul a scăpat de a fi „expulzat” din Moldova doar în urma intervenției alegătorilor săi din Prahova pe lângă premierul Al. Marghiloman⁹⁸. Într-un rînd, guvernul păcii de la București a intenționat să suspende apariția **Neamului Românesc**⁹⁹, dar apoi a preferat să înăsprească cenzura. Ca urmare, ziarul va apărea aproape permanent „forfecat de cenzură”¹⁰⁰, cu multe „locuri albe”¹⁰¹. Conștient însă de utilitatea ziarului, Iorga nu a renunțat la tipărirea lui¹⁰² și, în articolele publicate, a căutat să ascundă, măcar în aparență, ce aveam de spus, supt tot felul de artificii¹⁰³. Această situație s-a prelungit pînă în toamna anului 1918, cînd România a repudiat tratatul cu Puterile Centrale și a reintrat în război, alături de Antantă. În acele clipe, istoricul, în același gînd cu nația întregă, a lansat singurul apel adecvat momentului: „La arme !”¹⁰⁴.

În zilele care au urmat, prin voința unanimă a maselor populare, s-a împlinit visul multiseclar al desăvîrșirii unității de stat. Istoricul a urmărit faptele cu atenție și, după aflarea hotărîrii adunării de la Alba Iulia, a consemnat — cu nestăvilită bucurie — consumarea **celeii mai mari fapte din toată viața neamului nostru** (subl. ns. — G.B.)¹⁰⁵. „Pentru unii — menționa acela care, neobosit și fără răgaz, luptase timp de două

decenii pentru împlinirea idealului național — e un vis nebun care se îndeplinește. Pentru noi e o necesitate istorică ajunsă la recunoaștere și e o suferință mîngîiată, o muncă ce-și găsește răsplata. Și, astfel, avem dreptul de a crede acest fapt definitiv și etern (subl. ns. — G.B.)⁶¹⁰⁵.

N O T E

- ¹ Vezi detalii în Miron Constantinescu, Ștefan Pascu și colaboratori, *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, Editura Academiei R.S. România, 1968, passim.
- ² Cf. *Nicolae Iorga. Omul și opera*, Iași, Editura „Junimea”, 1971, p. 6.
- ³ G.I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, 1943, p. 275 și urm.
- ⁴ N. Iorga, *Memorii, II*, București, Editura „Națională” S. Ciomei, f.a., p. 7.
- ⁵ Idem, *O viață de om așa cum a fost*, II, București, 1934, p. 104.
- ⁶ Ibidem, p. 105.
- ⁷ Idem, *Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor*, București, 1915, p. 88.
- ⁸ Vezi deosebi N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1940; idem, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905; idem, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, 2 vol., București, 1906.
- ⁹ Vezi N. Iorga, *Cuvinte potrivite*, București, 1904, p. 104.
- ¹⁰ Dan Smântâneșcu, *Mișcarea semănătoristă*, București, 1933, p. 31.
- ¹¹ Cf. Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1968, p. 162.
- ¹² *Neamul Românesc*, din 10 V, 1906, p. 2.
- ¹³ Biblioteca Academiei R.S. România, *Corespondența N. Iorga*, vol. 51, f. 273—274.
- ¹⁴ Idem, vol. 38, f. 50.
- ¹⁵ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 7.
- ¹⁶ Idem, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staats bildungen*, II vol., Gotha, Perthes, 1905 (O ediție românească după primul război mondial, 4 vol., București, 1922—1928).
- ¹⁷ Idem, *Discursuri parlamentare*, II, București, 1939, p. 183..
- ¹⁸ Idem, *Dezvoltarea ideii de unitate națională a Românilor*, p. 100.
- ¹⁹ Vezi, mai ales, N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902; idem, *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, întemeietori ai bisericii Românilor din Ardeal*, București, 1904; idem, *Ceva despre Ardealul românesc*, București, 1907; *Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909*, Vălenii de Munte, 1909; idem, *Către frații din Ungaria, Vălenii de Munte*, 1910; idem, *Partea Românilor din Ardeal și Ungaria în cultura românească*, București, 1911; idem, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, 2 vol., București, 1915 (O ediție în limba franceză, 2 vol., București, 1915—1916); idem, *La question roumaine en Autriche et Hongrie*, Bucarest, 1915, idem, *Histoire des Roumains de Bucovine à partir de l'annexion austrichienne (1775—1914)*, Jassy, 1917.
- ²⁰ Idem, *Lupta pentru limba românească*, București, 1906, p. 89—90.
- ²¹ Vezi Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 51, 32, 33, passim.
- ²² Idem, vol. 38, f. 70.
- ²³ Idem, vol. 32, f. 90.
- ²⁴ N. Iorga, *În era „Reformelor”*, București, 1909, p. 60.
- ²⁵ Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 72, f. 172.
- ²⁶ Idem, vol. 86, f. 19.
- ²⁷ Ibidem, f. 11.
- ²⁸ Ibidem, f. 44.
- ²⁹ Ibidem, f. 37.
- ³⁰ Ibidem, f. 47.
- ³¹ Ibidem, f. 63.

- 32 Idem, vol. 72, f. 86.
- 33 Idem, vol. 265, f. 293.
- 34 Cf. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 218—230.
- 35 Cf. Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 216.
- 36 Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 271, f. 357.
- 37 N. Iorga, *Datoria României*, în „*Neamul Românesc*” din 20 VII, 1914, p. 1.
- 38 Idem, *Războiul nostru în note zilnice*, I, Craiova, „*Ramuri*”, f.a., p. 30.
- 39 *Vezi Neamul Românesc*, din 10 VIII, 1914, p. 4.
- 40 N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, I, p. 131.
- 41 *Ibidem*, p. 53.
- 42 *Ibidem*, p. 139.
- 43 *Ibidem*, p. 66—67.
- 44 Idem, *Pentru întregirea Neamului (Cuvântări din războiul, 1915—1917)*, București, 1925, p. 197.
- 45 *Ibidem*, p. 219.
- 46 *Ibidem*, p. 82.
- 47 Idem, *Războiul nostru în note zilnice*, I, p. 149.
- 48 *Vezi Neamul Românesc pentru Popor* din 16 XI, 1914, p. 682—683.
- 49 Cf. G.I. Brătianu, *op. cit.*, p. 275.
- 50 Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 252, f. 34.
- 51 Idem, vol. 256, f. 20.
- 52 *Ibidem*, f. 305.
- 53 *Ibidem*, f. 309.
- 54 *Ibidem*, f. 312.
- 55 Idem, vol. 253, f. 26, 28.
- 56 Idem, vol. 254, f. 5.
- 57 Idem, vol. 256, f. 195.
- 58 Cf. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, 1971, p. 596.
- 59 N. Iorga, *Ceasul...*, în „*Neamul Românesc*” din 21 VIII, 1916, p. 1.
- 60 Idem, *Către cetitori*, în „*Neamul Românesc pentru Popor*” din 21 VIII, 1916, p. 458.
- 61 *Ibidem*.
- 62 Idem, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 213.
- 63 Idem, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 227.
- 64 *Ibidem*, p. 264.
- 65 *Ibidem*, p. 263.
- 66 *Ibidem*, p. 264.
- 67 *Ibidem*, p. 262.
- 68 Cf. *Tribuna* (Cluj), din 25 XI, 1965, p. 9.
- 69 Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 266, f. 120.
- 70 Idem, vol. 264, f. 202.
- 71 Idem, vol. 263, f. 320; idem, vol. 262, f. 119.
- 72 N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 261.
- 73 Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 266, f. 100.
- 74 Cf. *Straja* (Iași), din 17 XII, 1922, p. 1.
- 75 Biblioteca Academiei, *Corespondența N. Iorga*, vol. 264, f. 223.
- 76 Idem, vol. 267, f. 223.
- 77 Idem, vol. 264, f. 223.
- 78 Idem, vol. 266, f. 120.
- 79 Idem, vol. 267, f. 170.
- 80 *Ibidem*, f. 308.
- 81 N. Iorga, *Pentru întregirea Neamului...*, p. 230.
- 82 *Ibidem*, p. 233.
- 83 *Ibidem*, p. 234.
- 84 *Ibidem*, p. 235.
- 85 *Ibidem*, p. 240.

- 86 I.N. Lungulescu, *N. Iorga. Omul de muncă, oratorul, patriotul*, R. Vilcea, 1931, p. 23.
- 87 Biblioteca Academiei, *Correspondența N. Iorga*, vol. 262, f. 365.
- 88 Idem, vol. 266, f. 23.
- 89 Idem, vol. 262, f. 366, 368, 396; idem, vol. 272, f. 2.
- 90 Idem, vol. 263, f. 170.
- 91 N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 249.
- 92 Cf. Andrei Oțetea și colaboratori, *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 317.
- 93 N. Iorga, *Armistițiul*, in „*Neamul Românesc*”, din 25 XI, 1917, p. 1.
- 94 Ibidem.
- 95 *Neamul Românesc*, din 26 IV, 1918, p. 1.
- 96 *Neamul Românesc*, din 21 II, 1918, p. 1.
- 97 N. Iorga, *Memorii*, I, p. 360.
- 98 Ibidem, p. 317.
- 99 Ibidem, p. 315.
- 100 Ibidem.
- 101 Idem, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 298.
- 102 Idem, *Memorii*, I, p. 314—315.
- 103 Idem, *O viață de om așa cum a fost*, II, p. 298.
- 104 *Vezi Neamul Românesc*, din 30 X, 1918, p. 2.
- 105 *Neamul Românesc*, din 25 XI, 1918, p. 1.

(Résumé)

L'étude présente l'attitude du grand historien et patriote Nicolae Iorga à l'égard de la lutte du peuple roumain pour l'achèvement de l'unité d'État de 1918. Utilisant des matériaux déjà publiés et des informations inédits extraites de l'archive personnelle de N. Iorga, conservée à la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de la Roumanie (Bucarest), l'auteur esquisse le rôle de l'historien dans le mouvement nationale au début du XXe siècle. On met en évidence que, de 1899, Nicolae Iorga a été préoccupé par la question nationale et que il a noué de puissantes relations avec les Roumains de toutes les provinces. Dans cette époque, il a pris la défense des Roumains opprimés par le monarchie austro-hongroise. Dans la revue *La nation roumaine* („*Neamul Românesc*”), qui paraissait sous sa direction, il a développé ses idées dans une série d'articles très éloquentes et combatifs. Elu député aux élections générales de 1907, Nicolae Iorga soutiendra à la tribune de la Chambre de Bucarest la cause des Roumains opprimés et la nécessité de l'unité politique. Le savant usait d'une grande autorité au cours des événements de 1916—1918 qui ont conduit à l'achèvement de l'unité d'État roumain. La conclusion de l'auteur est que l'action nationale entreprise entre 1899—1918 par Nicolae Iorga relève son caractère d'historien militant. Ce n'est qu'en tenant compte de ce trait caractéristique qu'on peut apprécier d'une juste manière l'activité du grand historien et patriote roumain, qui a participé directement aux principaux événements contemporains qui ont influencé sur le peuple roumain pour le faire progresser dans la voie de la civilisation.

IDEEA DE UNIRE ÎN CONCEPȚIA ISTORICĂ A LUI V. PÂRVAN

AL. CRIȘAN

Evenimentele istorice au fost de-a lungul mileniilor obiectul celor mai diverse interpretări. Deosebiri de vederi aici ca, de altfel, în toate științele, își au adeseori rădăcinile în filozofie, constituindu-se în concepții cu răsunset viu în conștiința contemporanilor și a posterității. Din viața poporului român, ideea Unirii a reținut atenția celor mai luminate minți, de la cronicari, D. Cantemir, B. P. Hașdeu, A. D. Xenopol, I. Bogdan pînă la N. Iorga și V. Pârvan, reprezentînd sub raportul interpretării, nu de puține ori unilaterale, sinteza unui sistem propriu de gîndire originală, destul de argumentat ca să exercite, prin esența valorică, influențe de un notoriu prestigiu științific și social-educativ.

Ridicat din acea „blîndă, melancolică, contemplativă Moldovă“, cea care de veacuri ne-a dat patriei vestiți istorici, personalitate complexă, înzestrat cu un temperament meditativ dublat de o sensibilitate modernă, istoric de talie europeană, Vasile Pârvan — **der Kleine Mommsen**, cum îl porecliseră admirativ colegii de studii din Viena și Berlin — a îngemănat studiul istoriei și problemele pe care le pune, 'cu altele, filozofice, mai grave, care priveau lumea și viața. Eruditul istoric a fost în același timp, cum o dovedesc lucrările sale, și un poet filozof. De aceea, fericită îmbinare de rigurozitate științifică și caldă pledoarie pentru valorile artistice și de gîndire, opera sa suscită și astăzi interes, cu atît mai mult cu cît ideea de **Unire**, în accepțiune istorică, cu toate implicațiile posibile, rămîne o constantă a preocupărilor sale din anii de formație și pînă la sfîrșitul vieții prematur încheiate.

E necesar să cunoaștem că, în filozofia istoriei, tezele lui V. Pârvan nu pot fi integral acceptate. Ideea că fenomenul de viață omenească este, în sine, indiferent și neutru, ca orice fenomen al vieții cosmice, și că depinde anume de atitudinea subiectului cunoscător ca să devină religios, artistic sau istoric și că, deci, istoricul este cel ce dă unui fapt oarecare caracterul de **istoric**, atestă structura subiectivă a mijloacelor sale de cunoaștere, cantonîndu-se astfel în idealismul subiectiv în vădită opoziție cu tezele materialismului istoric. De asemenea, dacă afirmația lui Pîrvan că trebuie să pornim „de la **întreg** ca să cunoaștem **partea**, de la Cosmos ca să înțelegem istoria“¹ și că „pentru istorie nu există fapte izolate, ci numai deveniri organice“², că istorie înseamnă devenire, **akmi** a vieții, reprezintă adevăruri necontestate, prezumția că istoricul trebuie să se că-

lăuzească de „entitatea devenirii infinite“ și că orice fenomen istoric este „un tact al ritmului etern“ determinat de spirit, lasă câmp deschis metafizicii, cu care, de altfel, în mod explicit, istoricul operează frecvent în cercetările sale. Caracterul generalizator al sentinței că „pentru istorie cultura e singurul obiect istoric“¹³, acreditează ideea culturii ca factor în exclusivitate determinant al fenomenului istoric, unilateralizînd astfel, dogmatic, complexul imponderabilelor istorice.

Cu toate infiltrările neokantianiste în sistemul său de gîndire, ca în atîtea alte împrejurări, idei valoroase domină eșafodajul argumentărilor sale cu atît de vădită tentă raționalist afectivă. „Devenirea lumii și a vieții umane și antropomorfe, spune Pârvan, iată ținta privirilor adînc cercetătoare și creatoare ale istoricului“¹⁴. Amestecurile fără măsură ale unor ramuri înrudite cu istoria (economia politică, sociologia, antropologia, etnografia) au „științificat“ istoria; în loc să exprime o **atitudine** a sufletului omenesc, ea devine o ramură a științelor naturale. Atribuind importanța cuvenită legăturilor cu devenirea umană, pămîntului (mediu geografic) și biologicului (rasei și, inclusiv, particularităților psihice), estompînd în evidentă carență ideologică importanța economicului, Pârvan consideră națiunea o devenire organică, iar ideea națională „o stare de conștiință despre o necesitate absolută... a vieții colective, necesitate imuabilă prin simpla voință a individului ori a colectivității. Ea poate face și desface vieți individuale și colective fără număr“¹⁵. În această accepțiune, Unirea, ca fenomen istoric al integrării în devenirea generală, este un **fapt real-istoric**, iar nu unul **empiric**, de inserare în fapte succesive, privite, desigur, limitat, de lucrările tradiționale istorice, ca simple fenomene explicate prin întîmplare, soartă, intervenție divină sau absurditate logică, care, succedîndu-se s-ar și determina cauzal. „Energia ondulatorie“ a faptului real-istoric — zice Pîrvan — cu o amplitudine mare de vibrații în timp și spațiu „este **ideea**“. În completarea celor susținute, el ține să precizeze că „orice fenomen istoric (așa înțeles) este și o valoare istorică și, ca atare, numai valorile istorice, nu și simplele fenomene neutre ale vieții omenești biologice“, merită să fie expuse de istorie¹⁶. Noțiunea de **sens istoric**, în antinomia „istoric“ și „actual“ — folosită de el în dublă accepțiune — sau ca perspectivă **en entelekeia** pe linia „trecutului“ sau ca perspectivă **en dinamei** pe linia „viitorului“ —, înseamnă „supra-actual, viață intensă, biruitoare a nimicniciei clipei individuale și a nestatorniciei preocupărilor și agitației maselor sociale ale unui timp dat. Toate marile creații spirituale — opere spontane, ca și comemorări dorite — se nasc în sentimentul adesea chiar exprimat, al memoriei istorice, nemuritoare : **klîma es aei** sau **monumentum aere perennius**. Sensul istoric al vieții devine deci un sens de solidaritate sufletească umană întru veșnicia timpului“¹⁷.

Din succinta expunere făcută pînă aci, este de reținut că istoria cuprinde și are în vedere, ca fundament al vieții istorice, mișcarea de idei prin care, ca forțe active ale spiritului uman, acestea creează societatea. dreptul, statul, arta, cultura în general. Afirmînd primatul culturii (căci numai unde începe cultura, adică „manifestarea reformatoare umană în

mediul cosmic“ acolo începe istoria) de pe pozițiile liberalismului burghez, exegetul deschide perspectiva interpretării multilaterale a fenomenelor istorice, subliniind greșelile concepției istorice individualiste că eroii ar fi factorii determinanți ai istoriei“⁸.

Prin prisma acestor considerațiuni poate fi înțeleasă mai bine atitudinea istoricului Pârvan față de actul Unirii din 1859 și din 1918. Ea se desprinde, cu claritate, din conferința cu această temă ținută la Societatea Academică din Berlin în 24 ianuarie 1906⁹ și dintr-o suită de prelegeri ținute la Universitatea din București în anul împlinirii marilor nădejdi.

„Cînd puhoiul năvălirilor barbare trecu, își începe Pârvan expunerea în stilul perioadelor antice, cînd așezările omenești se îndesiră, cînd statele românești fură întemeiate, cînd puterea românilor începu să crească, cînd dușmanii începură să rivnească la averea noastră și cînd luptele piept la piept împotriva acestor dușmani porniră, **Neamul de-acum era. Pe tot pămîntul cit se întinde (...)** numele neamului trăia și, din gură în gură, purtat de străini cu batjocură, de frați, cu drag, el ducea vestea vieții noastre. Din adîncurile munților pînă-n largul cîmpiilor ori pe culmile dealurilor răsunetul vieții liniștite cu frică de Dumnezei și drag de neatîrnare, huia. Și amar de dușmanii nesocotiți care ne-ar fi călcat tărîmurile fără voia stăpînului lor : Domnul ! Urgia miniei pornite a românului chemat de Voievod spre apărarea Moșiei-celei-mari prefăcea în pulbere mîndria semetului dușman. Și munții doară, ori codrii, de mai știau de numele celor trimiși să ispășească păcatele fraților lor, năvălitori nedrepti pe pămînturile noastre.

Din deal în deal, din culme în culme răsuna buciumul dătător de veste rea și se aprindeau focurile ce luminau văzduhul în nopțile adînci, cînd românul se pregătea de luptă pe moarte împotriva celui venit ca să-l răpuie. Jăluitor plutea departe plînsul buciumelor, iar voinicii se porneau învăluși în dorul și binecuvîntarea celor rămași acasă, grabnic spre locul primejdiei. Și se adunau bătrînii și căpitanii la sfat în jurul Domnului... Și căpitanii ce-și lăsaseră moșiile și ostașii ce-și lăsaseră plugurile... porneau atunci cu urgie răzbunarea cumplită a călcării vetrei lor strămoșești. Înfrînți se risipeau dușmanii noștri ca fumul...

Și așa a fost în vremile bune, cînd Domnul și Țara erau una și cînd puterile neamului erau destul de tari în statornicia și **unirea** lor în lăuntrul fiecărei țări, pentru a sfărîma dușmanii și a da la o parte piedicile ce li se puneau în cale spre viață și spre înălțare. Că aceeași (...) iubire de moșie îi însuflețea pe toți și paguba unuia era paguba tuturor“¹⁰.

Trecînd firul evenimentelor, pasionat de adevăr, îndurerat de declinul idealului statului centralizat la început, Pârvan, cu intuiția justă a cauzelor dezbinării, vede incapacitatea boierilor de a fi „purtătorii și răspînditorii luminii“. Iobagii Ardealului zguduiră atunci temelile vechilor așezări, iar lumina aprinsă în Transilvania se revarsă deasupra Carpaților spre miazăzi, spre răsărit și spre apus. Setea de știință dezmoști spiritele; ideea Unirii redeveni o necesitate istorică. Din contactul cu științele, cultura și arta latină și franceză — chiar dacă o minoritate mimetizată,

condamnată la pieire, se îmbolnăvise de molima franțuzomaniei — destinele României moderne se întrezăresc și izbucnește focul revoluției pentru libertate, dreptate și frăție. El nu se mai opri de astădată la Carpați, ci năvăli, alimentînd sfînta unire națională, Unirea Principatelor mai întîi, România contemporană pe urmă, în ceea ce are mai bun, mai durabil și mai înaintat.

Istoricul, deprins să înregistreze obiectiv complexul factorilor istorici, consemnează cu prudență științifică evoluția relațiilor dintre clase și influența lor asupra ideii de unire, integrate în ritmul devenirii istorice. Cu avantajele nobiliare pierdute, clasa boierească „se reculege“, morga aristocratică reinvie, „deosebirea dintre boieri și țărani reapăru“. Decăderea moravurilor, politica de arivism, ambițiile personale și momentane, imitațiile pernicioase în filozofie, în politică, în literatură și artă, în cultură în general, șubrecesc temeliile vieții noastre naționale independente. Ideea unității pornită ca un firav șuvoi din slovele cronicarilor, slăbește sub arșița intereselor meschine, tolerate sau inconștient încurajate într-un secol în care popoarele vecine se străduiesc să-și consolideze unitatea statală.

Cauza cea dreaptă, unică în împrejurările în care însăși existența unui popor stă în desăvirșirea unității sale, este — în concepția lui Pârvan — „ridicarea poporului nostru la nivelul culturii apusene, pe baze naționale. Căci aceasta e ideea sfîntă pentru care au luptat fără să aibă întotdeauna clară conștiința ei, străbunii noștri. Șovăirea... în această privință e o crimă“¹¹.

Sensul pragmatic al însuflețirii eremitului (al cărui nume circula cu stăruință printre candidații la scaunul patriarhal în România) se amplifică în vibrații de sincer și autentic sentiment național atotcuprinzător. Actualitatea îndemnurilor sale devine prin aceasta și mai evidentă.

„Pentru a lupta cu izbîndă la ridicarea neamului nostru — continua Pârvan — se cere acel lucru care se cheamă dizolvarea personalității, a individului, în acțiunea și scopurile unei idei comune tuturor indivizilor conlucrători la punerea ei în aplicare, se cere sacrificarea intereselor și ambițiilor personale și subordonarea lor la interesul comun, în cazul nostru la interesul național. Se cere, în sfîrșit, și mai presus de toate, frăția între lucrătorii la aceeași operă, ajutorul reciproc, dragostea adîncă între dînșii, pornită din acele sentimente pe care nu le poți mai de aproape defini, pe care însă le înțelegi, le percepi în tine ca și în cel de același fel cu tine“¹².

Cu un acut discernămint critic, tinzînd și de această dată spre esențe, Pîrvan se lansează polemic în critica celor ce înțeleg serbarea Unirii ca un act formal. „Nu repetarea citorva laude goale — subliniază el — la adresa celor care de mult nu mai au nevoie de laudele noastre și nici darea de exemplu — în chip platonice — a faptelor lor, se cheamă a serba Unirea. Cu atîta mai puțin formele pur externe, sărbătorești, în care se efectuează această ceremonie. Adevărata serbare ar fi aceea cînd, de fapt, toți cei ce se află acum aici s-ar simți între ei frați, cînd disprețul cocoșilor pentru speța zoologică inferioară a țărănoilor ar dispărea și cînd

aceștia din urmă, văzîndu-se cinstiți în măsura puterilor lor intelectuale active — (...) ar împărți cu urmașii boierilor de altă dată, mîndria neînfrîntă a **pietrelor ce rămîn față de apa care trece**. Atunci cînd toți cei ce sînt aici s-ar simți gata să-și dea și viața pentru ideea națională; cînd țărănul nostru e sărac și neîngrijit și incult și lăsat pradă exploatorilor de tot felul, cînd meseriașii sînt muritori de foame..., cînd Țara are nevoie de conlucrarea tuturor puterilor de care dispune pentru a nu cădea frîntă sub presiunea teribilelor forțe care lucrează neînterupt pe socoteala capitalului de energie ce stă la dispoziție în România independentă, și la a cărui săpare rîvnesc toți din toate părțile⁴³.

În analiza structurii claselor sociale, a rolului îndeplinit de ele în cimentarea unității statale, a unirii din cele două momente istorice, criteriile adoptate de Pârvan nu sînt infailibile. Persistă, cum am mai arătat, în concepția sa filoanele idealismului filozofic de mare circulație în gîndirea europeană în anii formației sale intelectuale. O notă de naționalism stăruie ca reminiscență a ideilor politice din articolele lui Eminescu, proliferat de sămănătoriști și de literatura grupată în jurul acestor reviste, mai ales în perioada directoratului lui N. Iorga. Dar, pe lângă aceste carențe, zelul său în adîncirea prin explicație pe baza unei concepții originale a noțiunii de **Unire** cu certe rezonanțe în conștiința contemporanilor și a posterității este de o neprețuită valoare.

Că spirite obtuze au putut răstălmăci intențiile sale, faptul nu este fără precedent în viața marilor vizionari. La întrebările zguduitoare în anii dramaticelor incertitudini ai neutralității, în controversa de a ne alătura uneia sau alteia dintre tabere, fermitatea atitudinii sale de a ne decide **în funcție de interesele superioare ale românilor**, se conjugă cu sentimentele atît de incandescente exprimate în forma preferată — metaforică — de filozof și poet : „Desfă-ți dară aripile, suflet al națiunii mele, lovește cu ele puternic în larg aierul lumii de jos și ia-ți ca un vultur zborul în zările senine și curate. De acolo, ochii tăi vor vedea, încă mai limpede, întreaga icoană a lumii și a vieții, dar nu vei mai respira miasele aducătoare de somn, inerție și moarte ale putreziciunii materiei care dospește în adîncuri⁴⁴”.

Cu prilejul sempiternei comemorări a Unirii Transilvaniei cu România, noi revendicăm din concepția etică a istoricului Vasile Pârvan conștiința datoriei ce se cere împlinită, jertfa necesară pentru consolidarea sacrului așezămînt, libertatea și semnificația morală a muncii simbolic exprimată în cuvinte inspirate și îmbietoare : „Să muncim în libertate, să creem în libertate e să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adîncurile lui. Și ritmului etern în care se poartă luminile infinite în Cosmos îi stă în mîrginirea lui, cu vrednicie alătura ritmul veșnic în care umanitatea își trece sîrguința ei luminoasă de la veac la veac și de la mileniu la mileniu. Și în acorduri pline, profunde, în mișcare solemnă, maiestooasă, trec valurile imnului vieții, imnului muncii, în pulberea de aur cu care fiecă răsărit de soare cheamă

la lucru și fiecă apus de soare trimite la odihnă mulțimea sămănătorilor de roade, sămănătorilor de gânduri⁴¹⁵.

E ceea ce peste decenii constituie, indirect, un mesaj patetic trimis de gânditorul istoric, filozof și poet patriei noastre socialiste unite în aceste nebănuite trepte ale istoriei.

N O T E

¹ N. Bagdasar, V. Pîrvan, în „Istoria filozofiei moderne“, V, 1941, p. 352.

² V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, p. 49.

³ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 357.

⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 49 și urm.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 357.

⁸ V. Pîrvan, *Valorile istorice*, lecție de deschidere a cursului de *Istorie antică*, 2 februarie 1920; *Ritmul istoric*, introducere la cursul de *Istoria religiilor*, 4 februarie 1920.

⁹ Reprodusă în *Luceafărul*, 3, 1906, p. 52 și urm.; 4, 1906, p. 84—90.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

(Zusammenfassung)

Das Ereignis der Vereinigung der Rumänen wurde zum Gegenstand von unterschiedlichen Interpretationen, bedingt durch die philosophischen Auffassungen, die ihnen zugrunde lagen. Beginnend mit den Chronisten, über D. Cantemir, B.P. Hașdeu, A. D. Xenopol, I. Bogdan bis zu N. Iorga und Pârvan mehrten sich die argumente zugunsten der Vereinigung und erlangten wissenschaftliches Prestige. Von allen war es V. Pârvan, der eine originelle Meinung mit pragmatisch-philosophischer Grundlage formulierte. Zwar können nicht alle seine Thesen auf dem Gebiete der Philosophie der Geschichte völlig akzeptiert werden; aber die Idee, das die Geschichte ein *Werden* bedeutet, ein Bewusstseinszustand über die absolute. Not endigkeit des kollektiven Lebens, verleiht der Vereinigung als geschichtliche Erscheinung einen *real historischen* und nicht einen *empirischen* Charakter der Aufzählung von aufeinanderfolgenden Tatsachen, die durch Zufall, Schicksal, göttliches Eingreifen oder logische Absurdität erklärt werden. Geschichtlicher Sinn bedeutet bei V. Pârvan das *Höchst-Aktuelle*, wie das „*monumentum acre perennius*“, ein Sinn menschlich seelischer Solidarität im Geiste der Ewigkeit der Zeit. Der Histori-

ker erfasste richtig die Ursachen der Uneinheit zwischen den Söhnen ein und desselben Volkes: das Unvermögen der Bojaren, Träger des Lichtes und Stützen der Gerechtigkeit zu sein. So wurden die Aufstände zu Anregungen für die Vereinigung in verschiedenen geschichtlichen Epochen. Mit einer ausgesprochenen kritischen Haltung, das Wesentliche unterstreichend, nahm Pârvan polemisch Stellung zur Kritik derjenigen, welche die Feiern der Vereinigung von 1859 und 1918 als eine formale Tat betrachteten.

Anläßlich der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien attnehen wir der ethischen Auffassung des Historikers Vasile Pârvan über die Vereinigung das bewußtsein der Pflicht, der nachgekommen werden muß, das für die Festigung der heiligen Gründung nötige Opfer, die Freiheit und den moralischen Sinn der Arbeit, symbolisch ausgedrückt in gut durchdachten und asprechen den Worten.

Seine Gedanken stellen indirekt einen pathetischen Aufruf dar, den der Historiker, Philosoph und Dichter unserem sozialistischen Vaterland auf dieser großartigen Stufe der Geschichte Übermittelt.

MIRCEA BĂLTESCU, VALERIA CĂLIMAN

Valeriu Braniște și-a desfășurat activitatea de om politic și ziarist animat de idealul unirii neamului. Pentru acest ideal, el a scris și a militat în toate provinciile românești, a sădit în conștiințele cititorilor săi ideea unității și a luptat pentru apărarea limbii poporului.

Convins că menținerea unității se putea realiza numai prin limbă, prin apărarea celor mai elementare drepturi la viață proprie națională, cultivându-se jocul, cîntecul și literatura, obiectivele activității social-culturale ale lui Valeriu Braniște aveau ca principală coordonată afirmarea poporului prin ceea ce are specific în cultura sa.

În același timp, păstra respect pentru alte naționalități. El nu era vrăjmaș al poporului maghiar, ci al politicii de stat maghiare, care oprimea pe români, voind să-i deznaționalizeze. După concepția lui V. Braniște, drumul care ducea la realizarea idealurilor naționale era legat de formarea conștiinței naționale, a creșterii simțului de răspundere istorică care puteau fi realizate numai prin culturalizarea poporului român din Transilvania, Banat, Crișana și părțile ungurene.

În slujba acestor idei, timp de decenii, V. Braniște a ținut numeroase conferințe la orașe și sate, discursuri ocazionale, a activat în asociații culturale, a organizat coruri, echipe de dansuri, manifestări culturale, a fost inițiatorul acțiunilor care urmăreau crearea instituțiilor de cultură pentru poporul român. A fost propagandist neobosit al ideilor naționale și democratice. N-a rămas cătun, sat sau oraș unde să nu fi vorbit pentru popor.

Rolul și locul lui Valeriu Braniște ca îndrumător cultural nu poate fi înțeles fără a urmări multiplele sale preocupări pentru progresul culturii naționale românești, pentru ridicarea nivelului de cultură al întregului popor.

Valeriu Braniște — om de teatru¹

Valeriu Braniște face parte dintre animatorii mișcării teatrale din Transilvania, dovedind un interes permanent pentru activitatea Societății pentru Fond de Teatru român.

După ce sediul Societății pentru crearea unui fond de teatru românesc s-a mutat la Brașov, comitetul brașovean al societății a acționat pe linia desfășurării unei activități multiple, pentru înființarea unui teatru român permanent în Transilvania².

Prin condeiul său, în coloanele ziarului **Drapelul** din Lugoj, a deșteptat interesul publicului pentru această acțiune, pentru înviorarea activității societății, a participat regulat la adunările generale, care se țineau în diferite centre, a străbătut satele bănățene cu trupe teatrale de amatori³ și a stimulat forțele intelectuale, sădindu-le convingerea că există condiții pentru crearea unui teatru permanent.

În articolele publicate, a arătat dragostea de cultură a neamului românesc, care este gata să-și aducă contribuția pentru înființarea unui teatru, mijloc important pentru dezvoltarea culturii unui popor. Ca membru activ al societății, a participat în diferitele comisii de acordare de burse pentru crearea unor cadre artistice și a luat parte activă, ca recenzent al pieselor prezentate, la diferite concursuri organizate de societate. A întâmpinat și mari greutăți în ducerea la îndeplinire a programului impus. Greutățile existente și lipsa unui sprijin din partea României le-a expus într-un interviu acordat ziarului **Voința națională** din București⁴. În acest interviu V. Braniște a arătat că Societatea pentru Fond de Teatru român din Transilvania nu se poate ocupa de organizarea unor spectacole, deoarece întâmpină greutăți din partea autorităților austro-ungare care nu sprijină dezvoltarea teatrului românesc și el cere cu tărie venirea trupelor (teatrale — N.R.) din România, care să ajute la răspîndirea culturii naționale⁵.

Participant la organizarea activității teatrale românești din Transilvania, V. Braniște nu s-a mărginit numai la principii teoretice și realizări de amatori, ci a organizat turnee ale teatrului din București în Transilvania și Banat, turnee care au contribuit la dezvoltarea și întărirea simțului național, la adîncirea dragostei față de patria comună, la răspîndirea cunoștințelor culturale⁶.

Articolele publicate în ziarul **Drapelul**, orientarea progresistă dată teatrului de amatori, conferințele ținute, concepția sa cu privire la teatrul românesc, activitatea fructuoasă în cadrul Societății pentru Fond de Teatru român îl situează pe Valeriu Braniște printre deschizătorii de drum ai teatrului românesc.

Activitatea lui V. Braniște în cadrul societăților de cultură

De pe băncile Universității din Budapesta, unde a activat în cadrul societății „Petru Maior“ și pînă la sfîrșitul vieții sale, V. Braniște a desfășurat, aproape patru decenii, o vie activitate în toate societățile culturale ale provinciilor din monarhia austro-ungară și apoi în cadrele patriei reîntregite. Spectacolele teatrale și muzicale au constituit unul din obiectivele acestor societăți. Corist, actor amator, regizor, conferențiar, el a fost prezent la toate manifestațiile culturale ale epocii sale.

Braniște a fost un mare orator, conferențiar eminent și un distins mînuitor al condeiului, cu argumentație limpede în expunere, excelent și convingător vorbitor. A vorbit permanent la conferințe naționale, la adunări populare, în cadrul consiliilor județene. Puține discursuri au

apărut în publicațiile editate de el, o parte în anuarele Societății pentru Fond de Teatru român sau în presa vremii⁷.

Cele mai multe din conferințe nu s-au păstrat, V. Braniște vorbind liber. Ele ne sînt menționate numai de afișe⁸. Cultiva prin conferințe dragostea față de eroii naționali, a figurilor proeminente, a culturii și științei românești, a creatorilor de valori spirituale care s-au înscris în patrimoniul culturii universale, realizînd, și pe această cale, educația patriotică a poporului său⁹.

Manifestările artistice erau îmbinate cu aceste manifestări culturale. În fiecare an comemora Unirea Principatelor, cîștigarea Independenței de stat a României, marile figuri istorice, pe luptătorii revoluționari de la 1848, legînd aceste momente de epoca sa, pentru a călăuzi masele în frămîntările sociale și politice ale timpului.

Contribuția lui Valeriu Braniște în cadrul „Astrii“

V. Braniște a desfășurat o bogată activitate și în cadrul „Astrii“, dovedind aceeași dorință unanimă și neclintită de unitate națională. A asistat, în mod activ, la adunările ei generale¹⁰. A editat, în cadrul despărțămîntului Lugoj, o colecție de broșuri în anul 1902¹¹. În opera sa de culturalizare a maselor, „Astra“ organiza, pe lîngă manifestări artistice, și expuneri ținute de oamenii de seamă, pe diferite probleme politice, sociale și culturale. Recenzentul cel mai asiduu din presă al acestor manifestări artistice și culturale era Valeriu Braniște.

În anul 1909, Andrei Bîrseanu, care era președintele „Astrii“, îl invită pe Braniște să țină o disertație, indicîndu-i să vorbească despre Andrei Șaguna, ca întemeietor și îndrumător al Asociațiunii.

Apreciindu-i calitățile de istoric și de comentator al vieții naționale a poporului român, Andrei Bîrseanu îi spune printre altele : „Cine altul dintre noi ar putea lumina mai bine pagina relativă la asociație, din activitatea lui Șaguna, ca tine, care ai studiat așa de intensiv timpurile din urmă din istoria dezvoltării poporului nostru și mai virtos cine ar putea vorbi cu mai multă competență ca tine despre Mocsonyi de care ai fost așa de apropiat și despre care ai scris pagini așa de elocvente și așa de mișcătoare? De aceea, te rog din toată inima primește această însărcinare și pregătește la adunarea de la Sibiu o cuvîntare despre Șaguna sau Mocsonyi“¹².

„Astra“, urmărind propășirea literară și culturală a poporului român, a stimulat înființarea de tipografii, instituții culturale care să editeze studii, cărți, broșuri etc.

În acest scop, în anul 1911 „Astra“ se adresează lui Braniște pentru a înființa o tipografie românească la Lugoj. Braniște elaborează prospectul pentru sprijinirea acțiunii unei societăți pe acții la Lugoj, cu scopul de a cultiva industria, comerțul grafic etc.

Acțiunea nu a reușit, neprimind aprobarea autorităților de stat, dar intelectualii din Lugoj vor continua eforturile pentru a pune bazele unei tipografii românești în orașul lor¹³.

Îndelungata activitate a lui V. Braniște, în cadrul „Astrei“, determină conducerea asociației să-l aleagă membru ordinar al secțiunii cultural-artistice, în anul 1921, și membru al comitetului central pe 5 ani, în 1925¹⁴.

I se solicită, printr-o circulară din anul 1925, să colaboreze la editarea unor broșuri, cărți și publicații privind istoricul „Astrei“, contribuția cărturarilor la activitatea ei și momentele principale pentru realizarea unității naționale¹⁵.

Spirit înaintat și îndrăzneț, V. Braniște a muncit cu pricepere și entuziasm în cadrele „Astrei“ pentru unitatea culturii românești de pe teritoriul patriei, indiferent de vremelnicele hotare politice.

Alte manifestări culturale și naționale

Una dintre tribunele de luptă cele mai însemnate ale lui V. Braniște, pentru drepturile poporului român, a fost „Congregația“ județului Caraș Severin, tribună unde aborda cele mai arzătoare probleme privind interesele naționale și sociale ale românilor. Deputat în cadrul „Congregației“, din 1903 pînă în 1918, a participat regulat la sesiuni și unele din discursurile sale constituie pagini antologice pentru caracterizarea situației politice a românilor din monarhia austro-ungară¹⁶.

O realizare deosebită a lui Braniște pe plan cultural a fost înființarea muzeului „General Nicolae Cena“, de la Băile Herculane¹⁷. Activitatea lui V. Braniște din cadrul societăților culturale din Bucovina, Brașov, Timișoara, Lugoj și a altor multe localități, nu poate fi redată în aceste pagini. El s-a manifestat, în tot timpul vieții, pe linia solidarizării intelectualității progresiste și înaintate din toate provinciile românești, pentru propagarea ideii de unire, pentru crearea unei culturi naționale și pentru afirmarea poporului român.

Opera desfășurată de V. Braniște pentru cimentarea legăturilor culturale între românii din Transilvania și cei de peste Carpați, a reprezentat un pas important în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

„Liga culturală“ a întreținut legături permanente cu V. Braniște pentru organizarea unor manifestări și conferințe pentru românii din Transilvania. Unul din obiectivele „Ligii culturale“ a fost de a polariza în jurul ei pe cărturarii din Transilvania și Banat. În acest scop, ea se adresează în noiembrie 1901 lui V. Braniște, scriindu-i: „În programul Ligei intră propagarea ideii naționale și latine. Pentru a realiza acest scop cerem să se țină conferințe de intelectuali, în domeniul istoriei și literaturii naționale“. Îl roagă pe V. Braniște să țină conferințe în cadrul Ligii pentru a pătrunde în masele populare idealurile ei¹⁸.

Pe drumul manifestărilor organizate de „Liga culturală“ pentru cunoașterea reciprocă a valorilor culturale a românilor de o parte și de alta a Carpaților, „Societatea muzicală Doina“, din Turnu Severin, propune societății corale din Lugoj să se întâlnească în cadrul unei șezători cu caracter cultural și național. Din adresa trimisă lui V. Braniște de către

„Doina“, și din alte documente, reiese strînsa colaborare între cele două societăți corale¹⁹.

Unul din mijloacele cele mai însemnate care au contribuit la cunoașterea reciprocă, la cimentarea legăturilor, la educația patriotică a românilor, au fost excursiile organizate de către transilvăneni și bănățeni în capitala țării, în vederea unificării sufletești și culturale a tuturor românilor. Participant în 1906 la marele festival de coruri de la București, V. Braniște descrie călătoria corurilor bănățene într-un studiu²⁰.

În această lucrare, arată plecarea din Lugoj a corurilor bănățene, popasul la Turnu Severin, bucuria tuturor cînd au ajuns pe pămîntul României, emoția celor ce veneau pentru prima oară în „țară“. Este descrisă primirea entuziastă de la Craiova, unde 20.000 de români au salutat pe bănățeni și întîlnirea emoționantă de la Piatra Olt cu ardelenii veniți de la Săliște, Orăștie, din Munții Apuseni și din alte localități.

Primirea festivă și rosturile acelor întruniri se desprind din discursurile rostite. Vorbînd în numele bănățenilor, dr. G. Dobrin spune : „Nu cîntăm numai de dragul cîntării, ci cîntăm pentru că prin cîntece ne întărim în dragostea pentru limbă, lege și moșie. Prin cîntare ne asigurăm existența și ne potențăm forțele de rezistență în lupta ce o susținem...“²¹.

Puțini sînt cercetătorii istoriei vieții politice din România care cunosc acest studiu și care au analizat atitudinea lui V. Braniște față de regimul burghezo-moșieresc. „La acest act de imensă importanță n-am dat față nici cu România oficială și nici cu talpa țării, cu poporul României, ci am serbat această mare serbare așa zicînd numai noi de noi. Partidele politice ale României s-au ținut la distanță, unul pentru că e la putere, iar celălalt pentru că e în opoziție, cîntarea noastră nu i-a putut uni sub raportul unei idei mai înalte care nu cunoaște cadrele strîmte ale vieții de partid“.

Îndurerat că cercurile guvernamentale românești n-au adus la această întîlnire formațiile artistice de la orașe și sate, condamna politica regimului burghezo-moșieresc continuînd : „De abea la mare distanță l-am văzut (poporul — n.n.) parcă am fi străini unii de alții și n-am fi frați dulci de o mamă și de o seamă, vărsîndu-ne în aceleași accente ale doinei necazul ce ne muncește și dorul ce ne susține“²².

Aceste manifestări constituie numai o mică parte din activitatea multilaterală desfășurată de V. Braniște pentru ideea de unitate — pe tărîm cultural și național — a întregului popor român. A promovat, pînă în 1918, cu tărie extinderea legăturilor culturale cu România, considerîndu-le ca un mijloc însemnat pentru educația morală și patriotică a românilor din Transilvania și Banat. Menționăm, ca exemplu de entuziasm, afișul tipărit de G. Boer, în întîmpinarea fraților bănățeni, la mausoleul lui Mihai Viteazul²³.

Valeriu Braniște și Fondul ziariștilor din Transilvania și Banat

V. Braniște a avut o însemnată contribuție și la crearea Fondului ziariștilor din Transilvania și Banat, care avea drept scop să acorde aju-

toare în bani ziariștilor în caz de boală sau invaliditate și familiilor pensii.

Între membrii fondatori ai Fondului ziariștilor au fost : Sever Bocu, Valeriu Branîște, Victor Branîște, Octavian Goga, Silvestru Moldovan, Teodor Păcățian, Ghiță Pop, Ghiță Stoica, Dionisie Stoica²⁴.

Activitatea lui V. Branîște din sînul acestei instituții nu a fost pusă încă în adevărata ei valoare.

În bogata sa activitate publicistică, el a militat, cu pasiune și tenacitate, pentru înființarea unei organizații a ziariștilor din Transilvania și Banat care să contribuie la perfecționarea publiciștilor români, să se ocupe de formarea profesională și politică, de asigurarea lor în caz de boală sau invaliditate, să creeze fonduri materiale pentru întreținerea familiilor.

Străduințele lui V. Branîște pentru înființarea Fondului ziariștilor au plecat și de la faptul că în asociația ziariștilor din Ungaria publiciștii români nu aveau acces, iar în condițiile luptei pentru realizarea aspirațiilor ce însuflețeau poporul român era nevoie de un detașament numeros de publiciști de carieră, care trebuiau să cunoască meseria lor, exigențele profesionale, să înfrunte legile reacționare ale presei ca să acționeze în conformitate cu năzuințele poporului.

În numeroase articole, V. Branîște a arătat răspunderea ziariștilor români și necesitatea unei etici înalte, le-a indicat că trebuie să se situeze în primele rînduri ale slujirii înaltelor idei de libertate, independență și unire, să constituie o forță motrice a dezvoltării societății românești.

Documentele existente în arhiva familiei Branîște ne arată că, încă în anul 1901, intelectualii înaintași au urmărit să creeze Fondul ziariștilor.

Avocatul Emanoil Ungureanu, din Timișoara, trimite lui V. Branîște un convocator pentru a invita pe cei mai de seamă publiciști în vederea constituirii unui institut de pensionare și ajutorare a ziariștilor români. Întrunirea urma să aibă loc în localul „Casinei Române“ din Sibiu și unde trebuia să se prezinte proiectul de statut²⁵.

Cu toate pregătirile făcute, Fondul ziariștilor nu s-a putut crea decît în 1910. În decursul anilor, s-au mai făcut și alte încercări pentru crearea fondului ziariștilor, s-au întocmit proiecte de statut care s-au înaintat guvernului, dar toate încercările au eșuat, datorită cercurilor conducătoare maghiare, care se temeau să aprobe întemeierea unei instituții menite să cuprindă pe toți ziariștii români, dîndu-și seama ce rol va ocupa această instituție în lărgirea considerabilă a luptei naționale și politice²⁶.

După lungi dezbateri și eforturi s-au pus, în 1910, bazele „Reuniunii de ajutorare a jurnaliștilor români“²⁷. Scopul „Reuniunii“ era de a acorda ajutoare materiale ziariștilor și familiilor lor, stabilite de comitet și în funcție de cotizațiile depuse.

S-a creat astfel un „Fond de Asigurare“, pe baza cotizațiilor depuse lunar de ziariști și a contribuțiilor bănești ale unor instituții sau persoane.

Crearea „Fondului ziariștilor“ a plecat de la o mare donație, în valoare de 10.000 coroane, a Iuliane Stoica de Hațeg, originară din Orșova, care a îndeplinit prin această donație o operă de caritate în favoarea publicisticii românești²⁸.

La dispoziția acestui fond a mai donat dr. Ioan Mihu suma de 25.000 coroane²⁹. După anul 1910, au mai donat sume importante diferite personalități, bănci și instituții.

În urma aprobării statutelor a fost ales comitetul de conducere în frunte cu V. Braniște, care și-a îndeplinit mandatul pînă în 1918, cînd a fost închis de către autoritățile monarhiei austro-ungare în închisoarea din Seghedin.

În 1920, a luat ființă Sindicatul presei române din Ardeal și Banat, care avea să ducă mai departe năzuințele celor ce au pus baza Fondului de ajutorare al ziariștilor, iar V. Braniște a murit fără pensie din partea statului, deși ultimii trei ani din viață, învins de boală, n-a mai fost capabil de muncă.

ÎN CONCLUZIE :

V. Braniște a fost unul dintre cei mai însemnați oameni de cultură și publiciști români, numele lui este legat de toate acțiunile importante privind dezvoltarea culturii românești, fiind nedespărțit de interesele majore ale poporului român din Transilvania și Banat, la sfîrșitul secolului XIX și începutul sec. XX.

A fost organizatorul puternicii mișcări pentru emanciparea culturală a poporului român, fiind conducătorul a numeroase asociații, comitete și instituții puse în slujba năzuințelor de desăvîrșire a unității naționale. A înțeles să-și consacre toate forțele, energia, talentul în opera de luminare a maselor pentru dezvoltarea societății românești, pentru o viață mai bună materială și spirituală a maselor, pentru formarea conștiinței naționale.

Putem afirma că V. Braniște s-a impus ca o personalitate dominantă în epoca sa prin gîndirea politică, prin dragostea față de popor, ca animator cultural, publicist, editor de publicații, broșuri și cărți, ca mare om de acțiune, ca un fruntaș de seamă al mișcării de eliberare socială și națională.

N O T E

¹ Contribuția lui V. Braniște la dezvoltarea mișcării teatrale a fost și obiectul studiului publicat de Ioan Crișan în volumul *Teatrul amator românesc din Lugoj, Timișoara*, 1967.

² În anuarele Societății pentru Fond de Teatru român, V. Braniște a publicat următoarele articole :

— *Catharza* (conferință care reflectă preocupările sale estetice și istorico-literare), an IV, 1900/1901, p. 17—28.

- *Societatea teatrală G.A. Petculescu*, an V, 1901/1902, p. 65—95. (În acest articol se vede și preocuparea sa de istoric al mișcării teatrale, referindu-se la prima societate română ambulantă din Transilvania, Banat și Ungaria.
 - *Cum jucăm teatru*, an VI, 1902/1903, p. 22—51.
 - *Teatrul Național*, an VII, 1903/1904, p. 9—26.
 - *Modernul în artă*, an X, 1905/1906, p. 10—21.
 - *Pro memoria* — Întru amintirea fericitului prezident Iosif Vulcan, an XI, 1906/1907, p. 20—26.
 - *Muzica și dansul la români în veacurile XVI și XVII*, an XII, 1907/1908, p. 13—28.
 - *Alexandru Mocsonyi*, an XIII, 1908/1909, p. 13—26.
 - *Actul de botez al primei societăți române din Ungaria*, an XV, 1910—1911, p. 24—30.
- 3 Valeriu Braniște a făcut parte din conducerea adunărilor generale ale filialei Lugoj a Societății pentru Fond de Teatru român și s-a deplasat cu formațiile de amatori în comunele din județul Caraș-Severin, între anii 1903—1914, ținând conferințe și explicând țăranilor conținutul pieselor reprezentate. Vezi *Drapelul*, IX, nr. 85, din 24 august 1909: *Excursia Teatrului de diletanți la Herendești*. Stima de care se bucură V. Braniște în rindul artiștilor amatori rezultă și din dedicația tipărită pe manualul de regie teatrală, *Diletantul român, indigilări și staturi cum să jucăm teatru*, de Iosif Vulcan, Budapesta, 1907, care îi dedică astfel lucrarea: *Dedic acest opșor lui Dr. Valeriu Braniște publicist și amic vechi al diletanților români*.
- 4 *Voiața Națională*, ziar național-liberal, an XXV, nr. 6968, din 4/17 sept. 1908, p. 1.
- 5 V. Braniște arată că în Transilvania nu se poate înființa un Teatru Național românesc, din cauza persecuțiilor și pune problema ziaristilor români care nu sînt primiți în asociațiile de presă existente în Ungaria.
- Pe această temă, a publicat două articole în *Neamul românesc* prin care arată necesitatea ca guvernul român să asigure turnee ale Teatrului Național din București în Ungaria și Transilvania. Concomitent face reflecții asupra greutăților întâmpinate de societățile culturale și artistice din Transilvania din partea stăpînirii străine.
- 6 Scrisoarea lui Victor Antonescu (manuscris inedit) pentru organizarea unui turneu la Lugoj și în alte orașe ale Transilvaniei.
- V. Antonescu reliefează însemnătatea acestei acțiuni pentru mișcarea națională și unitatea culturală a neamului și arată orașele unde se vor da spectacole: Sibiu, Blaj, Orăștie, Sebeș, Alba Iulia, Făgăraș, Brașov, Arad, Abrud, Oradea, Baia Mare, Lipova, Beiuș, Caransebeș și Lugoj. Indică repertoriul, Caragiale și Alecsandri, și actorii, Iancu Brezeanu, V. Antonescu, C. Mărculescu, M. Ciucurescu și alți reprezentanți de seamă ai teatrului românesc. Braniște a organizat la Lugoj o primire triumfală actorilor români, cimentînd și pe această cale legăturile cu România.
- 7 Puține din discursurile lui V. Braniște au fost publicate în presa vremii sau în broșuri. Cele mai multe sînt definitiv pierdute.
- Dintre Conferințele ținute cu diferite prilejuri, indicăm pe cele care au putut fi depistate din studierea afișelor păstrate în Arhiva familiei și din mențiunile presei.
- *Formarea mitului*, Brașov, 9/21 XII.1896.
 - „Gazeta Transilvaniei”, an LIX, nr. 271, 10/22.XII.1896.
 - *Victor Vlad Delamarina*, Conferință ținută la Lugoj la adunarea „Astreii” din 6.IV.1902.
 - *Individualitatea națională a poporului român*, Lugoj, 2/15.III.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 26, din 1908.
 - *Locul și timpul formării poporului român*, Lugoj, 9/22.III.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 29, 1908.
 - *Limba româncască*, Lugoj, 16/29.III.1908, „Drapelul” nr. 31, 1908.
 - *Veacuri de patimi ale istoriei românești*, Lugoj, 23.III/5.IV.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 34, 1908.

- *Românii macedoneni*, Lugoj, 30.III./12.IV.1908, „Drapelul”, VIII, nr. 36, 1908.
 - *Temeiurile literaturii naționale române*, Lugoj, 6/19.IV.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 39, 1908.
 - *Viața și activitatea lui Ciprian Porumbescu*, Lugoj, 25.V./7.VI.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 57, 1908.
 - *Artele frumoase*, Lugoj, 15/28.XI.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 131, 1908.
 - *Poezia*, Lugoj, 30.XI./13.XII.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 136, 1908.
 - *Genurile literare*, Lugoj, 7/20.XII.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 139, 1908.
 - *Poezia epică*, Lugoj, 14/27.XII.1908, „Drapelul”, an VIII, nr. 142, 1908.
 - *Conferința populară*, cu piesa Nicolae Vulpe, Coșteiul mare, 28.VIII.1909, adresa nr. 2739/1909, Pretura Lugoj.
 - *Conferința populară* cu piesa Nicolae Vulpe, Herendești, 22.VIII.1909. Adresa nr. 2666/1909, Pretura Lugoj.
 - *Colinde*, Lugoj, 21.XII/3.I.1909, „Drapelul”, an VIII, nr. 145, 1908.
 - *Calendarul poporului român*, Lugoj, 28.XII/10.I.1909, „Drapelul”, an VIII, nr. 147, 1908.
 - *Renașterea literară a poporului român*, Lugoj, 4/17.I.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 1, 1909.
 - *Poezia populară română*, Lugoj, 11/24.I.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 3, 1909.
 - *Poezia lui D. Bolintineanu*, Lugoj, 18/31.I.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 6, 1909.
 - *De la Inocențiu Clain pînă la Andrei Șaguna*, Turnu Severin, 23.I/5.II.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 8, 1909.
 - *Andrei Mureșianu*, Lugoj, 25.I./7.II.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 9, 1909.
 - *Prezentarea piesei Nicolae Vulpe*, Herendești, 9/22.VIII.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 84, 1909.
 - *Logolăutul Conachi*, Lugoj, 29.XI/12.XII.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 128, 1909.
 - *Inepăturile artei dramatice*, Lugoj, 13/26.XII.1909, „Drapelul”, an IX, nr. 134, 1909.
 - *Titu Maiorescu*, Lugoj, 19.II/4.III.1910, „Drapelul”, an X, nr. 20, 1910.
 - *Contele Leo Tolstoi*, Lugoj, 21.XI/4.XII.1910, „Drapelul”, an X, nr. 127, 1910.
 - *Problema vieții*, Lugoj, 28.XI/11.XII.1910, „Drapelul”, an X, nr. 130, 1910.
 - *Democrație și naționalism*, Lugoj, 5/18.XII.1910, „Drapelul”, an X, nr. 133, 1910.
 - *Sociologia*, Lugoj, 12/25.XII.1910, „Drapelul”, an X, nr. 135, 1910.
 - *Feminismul*, Lugoj, 19.XII./1.I.1910, „Drapelul”, an. 10, nr. 138, 1910.
 - *Discurs la Adunarea de la Lugoj*, „Drapelul”, an XI, nr. 64, 1911.
 - *George Pop de Băsești*, Lugoj, 17/30.II.1919, „Drapelul”, an XIX, nr. 19, 1919.
 - *Discurs inaugural al Universității Cluj*, 1.II.1929, în „Serbările pentru inaugurarea Universității Cluj”, București, 1920, Cartea Românească, p. 18—19.
 - *Condițiunile progresului*, desp. „Astra”, Orșova, 29.X.1922, Afîș tip. Tillmann, Orșova.
 - *Conferință festivă*, 1 Decembrie 1933, Orșova.
 - *Aniversarea a V-a a Mării Adunări Naționale de la Alba Iulia*, Lugoj, 1.XII.1923.
 - *Problemele muzeului Cena*, Băile Herculane, 1924.
 - *Destrămarea monarhiei Habsburgilor*, Turnu Severin, 21.II.1925.
- 8 Din afișele păstrate în arhiva familiei rezultă că V. Braniște a ținut conferințe pentru tineret legate de istoria luptelor politice și naționale ale românilor din Transilvania și Banat. Vezi conferințele Chemării Tinerimii române — afîș program al conferințelor care se țineau pe o perioadă mai lungă. Și în legătură cu problema destrămării monarhiei austro-ungare există mai multe afișe.
- 9 Braniște a vorbit despre conducătorii partidului național: George Pop de Băsești, Vasile Goldiș, Ioan Rațiu, Aurel Mureșianu, Alexandru Mocsonyi; a comemorat pe domnitorii țărilor române care s-au situat în fruntea poporului, în lupta pentru apărarea patriei și a independenței naționale.
- 10 În arhiva familiei se păstrează delegația dată de dr. Aurel Mureșianu lui V. Braniște, ca să asiste în calitate de corespondent al „Gazetei Transilvaniei” la Adunarea generală a „Astrei” care s-a ținut în Lugoj în 1896.
- 11 Colecția se deschide cu Victor Vlad Delamarina, *Poezii bănățenești*, adunate și

aranjate din însărcinarea Despărțământului Lugoj al Asociațiunii de dr. V. Branîște, Lugoj, 1902, tip. Traunfellner, Nr. 2, Bănățeanul, *Deprinderi păgubitoare*, Lugoj, 1902, tip. Traunfellner, nr. 3, Dr. Athanasie Marinescu, *Dialectul român bănățean*, Lugoj, 1902, tip. Traunfellner.

12 Scrisoarea lui Andrei Birseanu către V. Branîște, 24.VII.1909 (originalul în arhiva familiei).

13 Prospect pentru înființarea tipografiei din 29.IV.1911 (originalul în arhiva familiei).

14 „Astra” nr. 1948/1925 „Adunarea generală a «Astrei» ținută în acest an în Reghinul săseșc, în zilele de 29 și 30 august 1925 v-a ales membru al comitetului central al Asociațiunii pe timp de 5 ani”, Sibiu, la 5 septembrie 1925, președintele Vasile Goldiș.

În 1922, la o adunare generală a despărțământului Orșovei ține o conferință „Despre condițiile progresului”.

În 1925 se comorează revoluția de la 1848 din Transilvania de către „Astra” printr-un festival organizat cu concursul Universității libere din București și al Reuniunii de cîntări și muzică din Lugoj, V. Branîște susținînd expunerea „Mișcarea românilor din 1848 sub raportul evenimentelor europene” (Afiș în arhiva familiei).

15 Circulara Comitetului Central al „Astrei” nr. 1397/1925 (originalul în arhiva familiei).

16 În arhiva familiei — între alte discursuri ținute în Congregația județului Caraș-Severin — se găsește o foaie volantă imprimată cu un discurs pe care-l considerăm caracteristic pentru gîndirea sa politică și istorică. Este rostit cu prilejul aducerii în țară a osemintelor lui Francisc Rakoczi. În discurs atacă problemele ce interesează pe români cu multă abilitate politică. Se referă la românii de pretutindeni, într-un știl propriu de abordare a problemelor, dovedind cristalizarea concepțiilor sale, maturitate de orientare în apărarea intereselor neamului. El aduce un omagiu memoriei lui Rakoczi, subliniind lupta comună a românilor și maghiarilor contra stăpînirii habsburgice, între 1703—1711, participarea cetelor de haiduci, recunoaște marile merite ale lui Rakoczi, dar subliniază cu durere că situația poporului român a rămas neschimbată. V. Branîște declară fățiș că poporul român nu poate participa la sărbătorirea pe plan național în Ungaria a lui Fr. Rakoczi, atîta timp cît drepturile sale proprii sînt nesocotite.

17 *Voința Banatului*, anul IV, nr. 32, 10.VIII.1924.

Anuarul Liceului de stat „Traian Doda” din Caransebeș, Caransebeș, 1923. Pentru înțelegerea problemei este nevoie de un scurt istoric. Generalul Cena a luptat pentru înființarea unui muzeu și a donat obiectele descoperite în urma unor săpături arheologice. El a cerut să se întocmească un catalog al obiectelor descoperite, iar muzeul să-i poarte numele. Generalul Nicolae Cena a venit la Mehadia, unde cu mari cheltuieli a dezgropat comori istorice despre trecutul daco-românilor. A publicat și o carte la Viena, în 1911, despre descoperirea unor inscripții din cetatea romană.

Pentru organizarea și valorificarea colecției lui N. Cena, V. Branîște a activat pentru organizarea muzeului de la Băile Herculane.

La festivalul organizat, la 26 iulie, cu prilejul deschiderii muzeului, V. Branîște a vorbit despre „Problemele muzeului nostru” (afișe în arhiva familiei). Colectivul muzeului îi trimite lui V. Branîște o scrisoare, din 14.VII.1924 (păstrată în arhiva familiei), în care se spune: „Vă mulțumesc foarte mult pentru oboseala ce v-ați dat cu redactarea statutelor muzeului general N. Cena”.

Există o altă scrisoare, datată 15.IX.1925, în care muzeul îi cere sprijinul lui V. Branîște pentru catalogarea și clasarea obiectelor din muzeu.

18 Comitetul executiv al Ligii culturale nr. 61, București, din 20.XI.1901.

19 Societatea „Doina”, adresă lui V. Branîște, nr. 183, din 24.XI.1908, Turnu Severin.

Din afișele existente în arhiva familiei rezultă cîteva din programele date de societatea „Doina” în colaborare cu lugojenii.

Vineri, 23.I.1909 a avut loc în sala „Apollo” din Turnu Severin o sezătoare cu următorul program :

1. Ridică-te acum, o scumpă Românie,
cor bărbătesc de I. Costescu;
2. Hora Unirii
cor mixt armonizat de N. Tănăsescu;
3. Arcașul
cor bărbătesc de I. Vidu;
4. Cîntecul Unirii
cor mixt cu solo de tenor de I. St. Paulian;
„De la Inocențiu Clain pînă la Andrei Șaguna” — conferință ținută de dr.
V. Braniște;
5. Imnul Unirii,
cor bărbătesc de T. Popovici;
6. Pui de lei,
cor mixt de I. Vidu;
7. Români haidem,
cor bărbătesc de G. Vasiliu;
8. Deșteaptă-te Române,
cor armonizat de G. Muzicescu.

În legătură cu aceste manifestări, este de remarcat corespondența lui V. Braniște cu I. St. Paulian.

Intr-o scrisoare, din 4.III.1910, „Doina” mulțumește lui V. Braniște pentru primirea care s-a făcut corului la Lugoj: „Ajunși în Severin, gîndurile noastre se înalță spre fericitul Lugoj, bogat în cele mai alese suflețe și în cele mai generoase porniri patriotice românești. Nu găsim cuvinte pentru primirea și dragostea cu care ne-ați cinstit... Să trăiți și neamul românesc să aibă parte cît va exista de români ca dumneavoastră”.

²⁰ *Cîntăreții noștri la București*, — impresii și amintiri — semnat Ioța lu Toboc, broșură, Lugoj, 1907.

²¹ *Ibidem*, p. 31—32.

²² *Ibidem*, p. 69.

²³ Afișul omagial cuprinde versuri închinat românilor bănățeni (originalul în arhiva familiei):

„Ca talazul ce din mare
Se înalță spumegînd,
Vint-au frați ca frați să spună
Că nutresc același gînd,
Că prin muncă și cultură
Nația va birui,
Prin credință și unire
Drepturi mari va cuceri.

Umbra sfînt-a lui Mihai
Ce-n gîndul nostru apare
Ea n-are odihnă-n ceru-i sus
Ne cere răzbunare.
Iar tu Ștefan de la Putna
Cu moldovenii ca stejarii
Trimite-ne puteri ca unda
Să luăm ce ne-au răpit dușmanii

Spre amintirea fraților din patru unghiuri

Tot lor și aceste rînduri scrise dintr-un sentiment patriotic”.

În arhiva familiei se păstrează și alte versuri izvorite din entuziasmul întîlnirii fraților de pretutîndenii. Redăm sfîrșitul unor versuri scrise de un craiovean:

„În tine vezi virtute militară!
Buchetul vieții tale, mult amară,
Așteaptă un suflet mare de romîncă.
Nu tremura cînd calci aste hotare,
Ai fost, vei fi și-n veci tu fi-vei tare
Ținînd în dreapta-ți mîndră tricolorul.

Naivitatea acestor versuri este un indiciu ce au simțit masele la aceste evenimente.

- 24 Proces verbal (în original) privind constituirea comitetului pentru crearea Fondului Ziaristilor. Din comitet făceau parte: președintele Octavian Goga, iar ulterior V. Braniște, vicepreședinte Sever Bocu, secretar I. Șchiopu, membri în comitet: Lucian Bolcaș, Silvestru Moldovan, Ghiță Pop, D. Stoica etc.
- 25 Scrisoare datată la 17.X.1901, adresată de Emanoil Ungureanu lui V. Braniște. Pe convocatorul trimis de Ungureanu sînt notate de V. Braniște persoanele care urmează să participe la ședință: Coriolan Brediceanu, Emanoil Ungureanu, dr. G. Dobrin, dr. Izidor Pop, dr. George Hoghiș, dr. P. Marcu, dr. Aurel Vălean (toți din Banat).

În scrisoare se cere ca să nu se dea publicității această acțiune pînă la aprobarea statutelor de către guvern.

- 26 Scrisoarea (păstrată în arhiva familiei) adresată de Emanoil Ungureanu la 27.VIII.1905 lui V. Braniște, în care arată că, încă din 1903, a înaintat spre aprobare ministerului de interne Statutele Reuniunii de ajutorare a jurnaliștilor români.

Statutele au fost respinse pe baza ordinului ministerului 1508/875, care prevedea că naționalitățile au dreptul de a înființa numai reuniuni culturale, nu și reuniuni de ziariști.

Ministerul restituie cu nr. 41604/1903. statutele, care au fost trimise lui V. Braniște pentru a-și face observațiile, cu mențiunea de a nu publica în ziar această problemă. Emanoil Ungureanu, referindu-se la poziția guvernului maghiar față de repetatele încercări de a înființa Reuniunea ziaristilor, scrie: „Căci la guvern, cînd aud de cuvîntul român, poți fi sigur că nu aprobă nimic”.

- 27 Statutele „Reuniunii de ajutorare a jurnaliștilor români” (în arhiva familiei).
- 28 Declarația lui V. Braniște prin care arată că a primit 10.000 coroane pentru Reuniunea ziaristilor români de la Iuliana Stoica. În actul de donație, semnat de Iuliana Stoica și dr. Popovici, avocat, se arată că dr. V. Braniște, profesor și publicist, președinte al Epitropiei Fundației pentru ajutorarea ziaristilor români, a primit însărcinarea să transcrie suma donată de 10.000 coroane pe numele „Fundației pentru ajutorarea ziaristilor români din Ungaria”.

- 29 Acest fond a fost considerabil și a stat de asemenea la baza activității „Reuniunii jurnaliștilor români”. Vezi *Revista economică*, organ financiar-economic al solidarității asociațiunii de institute financiare ca însoțitoare, redactor responsabil Valeriu Vlaicu, an XIX, nr. 9, din 26.V.1917. În revistă se publică cîteva reflexiuni privitoare la donația lui I. Mișu. Se arată că dr. I. Mișu a pus la dispoziția „Fundației ziaristilor români din Ungaria”, în calitate de acționar, un venit cu condiția să se scrie și periodic să se premieze acei care publică studii de valoare în domeniul ziaristicii:

- biografii ale ziaristilor distinși;
- studii critice și istorice asupra presei noastre din trecut;
- studii asupra problemelor de actualitate și de viitor.

În articol se arată că fondurile de 25.000 de coroane, puse la dispoziție, trebuie să servească la formarea unor ziariști de viitor, oameni bine pregătiți, cu orientare asupra dezvoltării societății, cu înțelegere asupra ziaristicii noastre din trecut și prezent. Să se studieze activitatea ziaristică a lui George Barițiu și Aurel Mureșianu, Timotei Cipariu, Florian Aaron, dr. Pavel Vasici, Visarion Roman, Alexandru Roman, Vincențiu Babeș, Aron Densușianu, Teofil Frincu.

S-a cerut, de asemenea, să se alcătuiască repertorii bibliografice despre materialele publicate în ziare.

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Arbeit befassen sich die Verfasser mit der Tätigkeit Valeriu Branıştes als Förderer des Theaterlebens im Rahmen der Kulturgesellschaft „Astra“, sowie mit seinen kulturellen und nationalen Bestrebungen.

Die Arbeit beruht auf einer Untersuchung des Valeriu Branışte — Archivs und stellt auf Grund bisher unveröffentlichten Dokumenten die Rolle Branıştes als bedeutender Vorkämpfer für die Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien und in der Entwicklung der nationalen rumänischen Kultur fest.

ACȚIUNI REVOLUȚIONARE ALE ȚĂRĂNIMII DIN JUDEȚUL ARAD ÎN PRAJMA MARI ADUNĂRI NAȚIONALE DE LA ALBA IULIA

LIVIU BOTEZAN,

CONSTANTIN ENEA

În anii premergători izbucnirii primului război mondial imperialist, județul Arad avea o suprafață de 1.052.970 iugăre, din care 441.311 iug. pământ arabil, 319.681 iug. păduri, 221.787 iug. pășuni și finațe, 17.641 iug. grădini de zarzavat și pomi fructiferi, 8.021 iug. terenuri viticole și 44.523 iug. pământuri nefertile. Pe această suprafață trăia o populație de 414.388 locuitori. Întrucît 351.222 din ei constituiau populație rurală, (284.774 fiind agricultori propriu-zisi) și numai 63.166 erau orășeni, județul Arad avea un pronunțat caracter agrar¹.

Populația rurală era organizată în 59.583 gospodării, 312 fiind moșierești cu peste 100 iugăre și 59.271 țărănești. Ca urmare a diferențierii economice, 3386 de gospodării țărănești înstărite, posedînd fiecare între 20—100 iug., stăpîneau 122.278 iug. pământ arabil, finațe și păduri; 17.362 gospodării de săteni mijlocași, avînd fiecare 5—20 iug., dețineau 164.643 iug.; iar 38.423 gospodării, constituind țărănimea proletară, semi-proletară și săracă, cu proprietăți sub 5 iug., foloseau doar 63.647 iug., din care peste 10.000 iugăre reprezentau locul de casă și de grădină din interiorul vetrei satelor.

Prin urmare, sătenii săraci, semiproletari și proletari alcătuiau aproape 3/4 din totalul țărănimii județului Arad. Situația lor, îndeosebi a celor ce făceau parte din cele 11.581 gospodării, care nu dispuneau decît de locul de casă și de grădină, era deosebit de precară, fiind dispuși subalimentării și infometării cronice. Ei erau nevoiți să se angajeze ca lucrători salariați permanenți sau sezonieri, fie în întreprinderile industriale din Arad, ori în cele miniere și forestiere din ținutul Zărandului, fie în agricultură, pe proprietățile moșierești.

Gospodăriile moșierești, stăpînind 444.004 iugăre, cu aproape 100.000 iugăre mai mult decît cele țărănești, exploatau, direct sau indirect, sătenii proletari, semiproletari și săraci, parțial chiar pe cei mijlocași, angajîndu-i ca argați și zileri sau ca lucrători în parte. Metodele de exploatare capitaliste continuau, deci, să se îndeplinească cu cele moștenite din feudalism. Marea proprietate, deținînd peste 40% din suprafața județului — deși din totalul gospodăriilor agricole cele ale moșierilor nu reprezentau nici 1% — constituie principala cauză a contradicțiilor sociale dintre moșierime și țărănime².

Intensificarea exploatării moșierești, între 1900—1914, a fost accen-

tuată de impozitele împovărătoare, mereu sporite în condițiile accelerării pregătirilor de război. Numai în anul 1908, populația județului Arad a plătit 5.476.242 coroane dări către stat, județ și comună, reprezentând 15,8 coroane pe cap de locuitor. Lor li s-au adăugat împrumuturile împovărătoare, pe care sute și mii de țărani le-au contractat anual la bănci și cămătari. În 1910, de exemplu, datoriile ipotecare ce grevau pământurile și casele țărănești s-au ridicat la 72.147 coroane³.

Intrucit din totalul populației județului Arad, potrivit statisticii oficiale din 1910, 239.755 erau țărani români și 174.633 unguri, germani, slovaci, sirbi etc.⁴, iar moșierii erau aproape numai maghiari și germani, exploatarea socială se împletea cu asuprirea națională. Ea se reflecta și în compoziția socială și națională a administrației județului. În fruntea prefecturii, a preturilor și a notariatelor se găseau aproape exclusiv funcționari unguri și germani, care îndeplineau rolul de executori ai politicii de asuprire socială și națională dusă de guvernele burghezo-moșierești austro-ungare.

Așadar, în anii premergători izbucnirii primului război mondial, cauze de ordin economic, social și politic au făcut să se ascute atît contradicțiile dintre țărănime și moșierime luate în ansamblul lor, cît și cele dintre aparatul de stat austro-ungar și majoritatea românească a județului. Ele s-au concretizat în sporirea frecvenței grevelor de seceriș și a răscoalelor cu caracter local, cum au fost cele din 1904 de la Șepreuș, Talpoș, Șiclău, Zărând, Vladimirescu, Chișineu-Criș, cele din 1908 din jurul Zărândului, cea din 1910 de la Semeac etc.⁵.

După declanșarea primei conflagrații mondiale, situația țărănimii din județul Arad — ca de altfel a întregii populații din Transilvania și din imperiu — s-a înrăutățit considerabil, din cauza greutăților enorme impuse de război pe umerii oamenilor muncii. Pentru a subordona atît agricultura, cît și industria, purtării războiului, curînd după începerea operațiilor militare, guvernul burghezo-moșieresc maghiar a introdus un regim militarizat, pe baza legilor „Despre măsurile excepționale în caz de război“ și a „Prestațiilor de război“, votate de parlamentul din Budapesta încă în anul 1912. Militarizînd toate sectoarele legate de aprovizionarea fronturilor, guvernul a creat centrale economice pe ramuri de producție și a trimis peste tot comisari guvernamentali, care aveau în subordine întregul aparat administrativ local. Începînd cu 1915, s-au înființat comitete economice județene, de plasă și comunale, conduse de subprefecți, pretori și notari. Comitetele economice stabileau suprafețele ce trebuiau cultivate de fiecare familie, precum și trimiterea țăranilor la munci obligatorii⁶.

Legile și dispozițiile guvernamentale, din preajma și din anii războiului, au stat la baza rechizițiilor și muncilor forțate și au pus țărani și întregul produs al muncii lor la dispoziția și bunul plac al aparatului administrativ local. Ele au oferit acoperirea legală în baza căreia pretorii și îndeosebi notarii și primarii, sprijiniți de jandarmi, au comis abuzuri scandaloase, cu prilejul rechizițiilor, fixării și strîngerii impozitelor, acordării ajutoarelor de război, trimiterii membrilor familiilor țărănești

la corvezi militare sau la lucru pe pământurile moșierilor și chiaburilor.

Abuzurile și afacerile săvârșite de organele administrative din plasa Radna, cu prilejul distribuirii ajutoarelor alimentare, sînt redade astfel, într-o sesizare anonimă înaintată prefectului județului Arad, cu data de 14 septembrie 1917 : „... Cînd sosește vagonul, zahărul este înmagazinat în biroul pretorului. Întîi primesc prietenii lui pachete întregi, iar evreul bogat Maiorovici care întregi ... restul îl capătă notarul ... poporul sărac nu primește nimic“. Autorul sesizării relatează că aceeași soartă o aveau făina, petrolul și spirtul. Făina, de exemplu, în loc să fie împărțită, la prețurile oficiale, populației înfometate, era depusă, imediat ce sosea, la Weissberger „omul de încredere al milionarului Maiorovici“. Apoi era vîndută la preț de speulă⁷.

Ziarul **Românul** din Arad, referindu-se în decembrie 1918 la specula, abuzurile și excrocheriile practicate de pretori, notari, primari, negustori, chiaburi și moșieri, la îmbogățirea și opulența afișată de ei, care contrasta în mod revoltător cu foametea, mizeria și suferințele maselor populare, relatează următoarele : „În timp ce foamea făcea ravagii... cei rămași acasă... s-au îngrășat ca vampirii din sîngele semenilor săi, din sîngele martirilor... Administrația, vrînd nevrînd, s-a făcut unealtă spurcată a militarismului și s-a infectat și de boala lăcomiei. așa și ea, precum gheșeftarii ordinari, s-a pus să se îmbogățească. Nu amintesc a treia clasă socială, contra căreia încă e îndreptată furia plebei, latifundiarii“⁸.

Dacă **Românul** n-a putut demasca, decît după victoria revoluției burghezo-democratice, politica antipopulară de jecmănire și înfometare a maselor țărănești, ziarul **Ujság** a dat în vileag, încă în iunie 1917, cazul moșierului Hamory László din Curtici, care a reușit să se sustragă de la rechiziții, abuzînd de calitatea lui de deputat. Ziarul amintit menționează că, la ordinul corpului de armată din Timișoara, stegarul Lug a efectuat o percheziție la gospodăria acestui moșier din Curtici, unde a descoperit „30¹/₂ vagoane cereale ascunse în modul cel mai rafinat în cămări, în grajduri și în alte locuri“. Cantități însemnate de cereale a găsit și în locuința lui din Arad⁹.

Dar, nu numai moșierii, ci și unii chiaburi au reușit să se sustragă de la rechiziții. **Aradi Közlöny**, în numărul său din 3 octombrie 1918, relatează că în timp ce poporul și soldații sufereau de foame, un chiabur șvab, dintr-o comună din jurul Aradului, sfidînd mizeria generală, a făcut o nuntă cu 320 invitați, în timpul căreia s-au consumat, ca și în vremuri normale, 80 kg. carne de vită, 3 viței, 2 porci grași, 150 perechi de pui, 40 de torte, 5 butoaie de bere, 700 kg. de vin alb și 30 kg. de vin negru¹⁰.

Atitudinea îngăduitoare a reprezentanților autorităților locale față de exploatare, dar neîndurătoare față de masele țărănești, a contribuit direct la sporirea nemulțumirii și a revoltei acestora față de regimul burghezo-moșieresc austro-ungar. Pretorul plasei Boroșineu constată, în pragul revoluției burghezo-democratice, că rechizițiile și imposibilitatea organelor administrative de a asigura alimentația și aprovizionarea, au trezit „cea mai aprigă ură din partea populației“. Numai în ianuarie 1918,

comitatul Arad a fost impus cu o cotă obligatorie de 3100 vagoane cereale. Pentru stringerea ei, autoritățile au recurs la cele mai brutale metode. Efectuarea rechizițiilor prin astfel de metode a făcut ca, în 1918, să crească la citeva zeci de mii numărul infometaților înregistrați oficial pentru a primi ajutoare alimentare. Dar în 1918, penuria de alimente va deveni și mai gravă, deoarece suprafața însămînțată se va reduce în comitat cu 40%¹¹.

Ura populației împotriva regimului burghezo-moșieresc austro-ungar a sporit și datorită intensificării asupririi naționale. În 1915, parlamentul maghiar a votat legea nr. XVIII privind „Răspunderea materială a trădătorilor de patrie“. Potrivit acestei legi, era suficient un simplu denunț, pentru ca un cetățean să fie arestat ca „trădător de patrie“ și averea lui confiscată. Efectele ei au fost simțite din plin de majoritatea populației din județul Arad și din celelalte părți ale Transilvaniei, îndeosebi după intrarea României în război împotriva puterilor centrale. Numai în septembrie—noiembrie 1916, au fost arestați, în dieceza Aradului — alături de un număr însemnat de intelectuali rurali — 22 de țărani, care au fost judecați și internați în lagăre. Printre ei se aflau și sătenii din comuna Odvoș (plasa Radna), acuzați că au făcut agitație cu prilejul intrării trupelor române în Transilvania sud-estică, în august—septembrie 1916¹².

Accentuarea asupririi sociale și naționale, între 1914—1918, a determinat apariția, în rindurile țărănimii, a unui spirit antirăzboinic chiar de la începutul operațiunilor militare.

Încă din anii 1914—1915, țăranii și-au putut da seama că prin război se urmărea, atît menținerea marilor proprietăți, care generau exploatarea și asuprirea lor socială, cit și perpetuarea și întărirea regimului politic austro-ungar, instrumentul asupririi naționale.

Apariția și dezvoltarea spiritului antirăzboinic s-a concretizat în tendințele de sustragere de la încorporări, în părăsirea fronturilor, în refuzul de a lucra pămînturile moșierilor sub forma arenzilor sau a muncilor salariate de sezon și în încercările tot mai dese de a ascunde cerealele cu prilejul rechizițiilor. În legătură cu dosirea cerealelor din fața comisiilor de rechiziții, sînt caracteristice afirmațiile făcute de țăranii din vestul Transilvaniei, „că ascund tot ce pot ca să n-aibă ce da de mîncat soldaților și atunci se gată bătaia“¹³. Aceste cuvinte demonstrează că sătenii erau conștienți că pot grăbi sfîrșitul războiului, reducîndu-i posibilitățile de aprovizionare.

La dezvoltarea spiritului antirăzboinic a contribuit în mare măsură și exemplul proletariatului din orașul Arad. Sub influența acestuia și a soldaților reînforși de pe frontul răsăritean, s-au amplificat luptele țărănimii duse împotriva asupririi sociale și naționale. Din cele relatate de ziarul **Aradi Hirlap**, în numărul său din 13 februarie 1918, rezultă că, în ultimele săptămîni ale anului 1917, s-a format un detașament de soldați ce părăsiseră frontul, care acționa pe teritoriul localităților Mîndruloc și Mîcălaca, situate în jurul orașului Arad. Soldații erau de naționalitate română și maghiară. Ei erau înarmați cu puști și grenade. Armele de care

dispuneau le-a permis să atace pe moșieri și chiaburi, luându-le cai, vite, porci, carne, grâu și alte bunuri. Abia la începutul lunii februarie, jandarmeria din Arad a reușit, temporar, să-i împrăștie¹⁴.

La începutul primăverii anului 1918, organele de presă au semnalat împotriviri ale țăranilor din regiunea Zarandului față de perceptori, iar în partea de șes a județului acțiuni individuale îndreptate contra abuzurilor reprezentanților locali ai puterii de stat. De pildă, la Curtici, un sergent major, venit în concediu, a pătruns înarmat în primărie și l-a tras la răspundere pe notar pentru neacordarea ajutorului de război, la care părinții au avut dreptul pe timpul cît a fost el pe front¹⁵.

Prizonierii de război, eliberați de ruși în urma păcii de la Brest-Litovsk, reîntorcîndu-se la familiile lor, au contribuit în primăvara și vara anului 1918, la creșterea avîntului revoluționar, la intensificarea luptei de clasă, atît în mediul urban, cît și în cel rural. În pragul toamnei, transformarea stării de revoltă a maselor în revoluție, devenise iminentă. Un raport al comisiei administrative din Arad, redactat în 7 noiembrie 1918, conchidea că din lunile septembrie—octombrie se putea constata că nemulțumirile pricinuite de războiul ce dura de peste patru ani, accentuate sub influența soldaților veniți din Rusia cu idei „bolșevice“, vor duce la declanșarea insurecției¹⁶. Raportul sublinia că pe teritoriul județului reapăruseră și se înmulțiseră detașamentele de soldați înarmați, fugiți de pe fronturi și din cazărmi. La mijlocul lunii septembrie, jandarmii și unitățile militare trimise împotriva lor au trebuit să dea lupte cu ele timp de două zile¹⁷. Acțiunile tot mai îndrăznețe ale detașamentelor de soldați înarmați, duse cu sprijinul țăranimii, împotriva aparatului de stat opri-mator și contra exploatatorilor, au determinat autoritățile burghezo-moșierești să înființeze, la începutul lui octombrie, noi posturi de jandarmi și să le întărească pe cele existente¹⁸.

Spre sfîrșitul lui octombrie 1918, prefectul Barabàs Béla, speriat de atitudinea revoluționară a maselor, a cerut Ministerului de Război să transfere de la Caransebeș la Arad, batalioanele de rezervă ale regimentului 2 de honvezi¹⁹.

Declanșarea revoluției burghezo-democratice, în noaptea de 30 spre 31 octombrie, a zădărnicit transferul de trupe. Soldații din Arad au fost printre primii din Transilvania, care s-au răscolat împotriva comandanților și au părăsit garnizoana. Ei au fost antrenați în vîltoarea luptei revoluționare de către muncitorii întreprinderilor arădene, care, la 31 octombrie, au aderat la greva generală. Împreună cu muncitorii, soldații au dezarmat și degradat ofițerii și subofițerii prezenți în cazărmiile din cetate și în tabăra de la Ceala. Apoi au părăsit cetatea și tabăra, după ce au pătruns în magaziile militare, de unde au ridicat arme, muniții, echipament și alimente. Cu armele în mîini, unii s-au îndreptat spre oraș, demonstrînd împreună cu muncitorii, iar alții, cei mai mulți, spre gară, pentru a se reîntoarce la casele lor²⁰.

Aflînd de izbucnirea revoluției, cei 900 deținuți politici din închisoarea militară — în majoritatea lor soldați ce refuzaseră să lupte pe fronturi — se răscoală. În ciocnirea cu un detașament de 100 ofițeri, înar-

mat cu mitraliere, 20 dintre deținuți au fost uciși sau răniți, însă 200 dintre ei au reușit să fugă²¹.

Dintr-un raport înaintat de subprefectul din Arad autorităților superioare, la 8 noiembrie, reiese că, în primele două zile ale revoluției, au fost paralizate, atât poliția, cât și jandarmeria, cele două instrumente de reprimare din centrul județului. Din raport se desprinde că, încă la 1 noiembrie, subprefectul s-a adresat, telegrafic și telefonic, Ministerului de Interne, cerându-i 200 jandarmi pentru restabilirea ordinii, deoarece garnizoana din Arad nu mai putea furniza soldați, iar jandarmeria care i-a rămas credincioasă era insuficientă. La 2 noiembrie, subprefectul a solicitat din nou ajutoare, atât de la Ministerul de Interne, cât și de la comandamentele militare și polițienești din Timișoara și Debrețin, fără a le putea obține. Dezamăgit, subprefectul își încheie raportul cu următoarele cuvinte : „Astfel a trebuit să mă zbat fără mijloace de forță armată, părăsit de organul meu superior polițienesc, atunci când din județ, pe rând, așa zicînd din clipă în clipă, soseau rapoartele despre jafuri și situații primejdioase...”²².

Descompunerea celui mai important instrument de asuprire din Arad, prin lupta maselor populare urbane, a constituit, și în acest județ, punctul de plecare pentru înlăturarea, pe cale revoluționară, a restului aparatului de stat austro-ungar, reprezentat, în lumea satelor, prin pretori, notari, primari și jandarmi. În această privință rămîne deosebit de caracteristică recunoașterea subprefectului din Arad : „La 1 noiembrie și mai ales în 2, ni s-au raportat dezordini de proporții mari, jefuiri și deteriorări de averi și deși comandamentul militar din Arad mă sprijinea cu toată bunăvoința în privința restabilirii ordinii, n-am fost în stare să intervin în directivarea evenimentelor din județul întreg...”²³.

De regulă, atacurile țărănilor români, maghiari, germani, slovaci, sîrbi etc., din județul Arad, s-au îndreptat, concomitent, atât împotriva notarilor, primarilor, jandarmilor și pretorilor, cât și a moșierilor, chiburilor și negustorilor speculanți.

Revoltele țărănilor din județul Arad s-au declanșat încă din primele zile ale lunii noiembrie. Ziarul **Aradi Közlöny**, descrie astfel începutul luptei revoluționare a maselor țărănești : „Soldații reînțorși au dus vestea în localitățile cele mai împrăștiate că a venit timpul libertății... Acești indivizi... au crezut că pentru toate acele amărăciuni care s-au adunat în sufletele lor, în decursul celor cinci ani, pot acum să se răzbune, că acuma pot să se socotească cu toți aceia care în cursul războiului i-au prigonit pe ei și familiile lor... și cu cei care, eventual, cu arma autorității oficiale, le-au pricinuit pagube materiale”²⁴. Astfel au procedat, de exemplu, în dimineața zilei de 2 noiembrie, soldații din Cuvin, reînțorși de pe front și din cazărmi, care s-au dus la notar și, pe un ton amenințător, i-au cerut să le împartă tutunul și petrolul. Dîndu-și seama de starea de spirit a soldaților și sătenilor, notarul s-a conformat. Către seară, însă, la îndemnul unor oameni de „încredere” a părăsit comuna. Aflînd de plecarea notarului, sătenii și soldații au atacat cu pietre primăria și notariatul, devastîndu-le. La fel au procedat țărăni din Covăsînt, alun-

gînd atît pe notar, cit și pe perceptor. La Pîncota, mai mulți țărani germani s-au prezentat la notarul Gustav Gurba și, după ce i-au reproșat că nu le-a distribuit ajutoarele la care erau îndreptățiți, l-au somat „să părăsească satul căci altfel va fi rău de el“. Speriat, notarul s-a refugiat la Arad. În ziua următoare, acțiunea revoluționară a fost lărgită, prin antrenarea, în lupta împotriva autorităților și speculanților, a sătenilor din Misca, Măderat și Covăsînț, veniți la tîrg în Pîncota. Tot la Arad, a fugit din fața țăranilor răsculați notarul Bernath Ferencz din Mîndruloc. În Sîmbăteni, sătenii infometați au cerut notarului, într-un mod ultimativ, să le împartă grîu²⁵.

Dintr-o telegramă a postului de jandarmi din Sîntana, adresată, în dimineața zilei de 2 noiembrie, forurilor superioare din Arad, reiese că în „comuna Comlăuș vreo 80 de militari înarmați, dintre cei întorși la vetrele lor, asaltează notarul comunal cu tot felul de pretenții“²⁶.

Nu mult după expedierea telegramei, circa 400—500 soldați germani, maghiari și români, sosiți acasă cu arme, muniții și grenade de mină, au manifestat pe străzile Sîntanei. Apoi au ținut o consfătuire, unde au discutat plingerile soțiilor lor împotriva notarului Ferdinand Fothy, care nu le-a plătit punctual ajutoarele de război. De la adunare, „Soldații au venit înarmați la primărie, l-au arestat pe notar și în fața lui au pronunțat sentința de condamnare la moarte... comunicîndu-i că a doua zi, duminica dimineața, îl vor executa“. După pronunțarea sentinței, 64 de soldați au organizat paza lui și a celorlalți membri ai familiei sale.

Unul din prietenii notarului a reușit însă să-l anunțe telefonic pe subprefectul din Arad. La ordinul subprefectului s-a înjghebat un detașament de pedepsire, format din 80 soldați, polițiști și membri ai gărzii civile burgheze, pus sub comanda unui căpitan. Membrii detașamentului erau înzestrați cu puști și cu patru mitraliere. Ei au pătruns în comună, cu un tren special, pe la ora două noaptea. Atacînd prin surprindere și din două direcții, membrii detașamentului au reușit, cu ajutorul mitralierelor, să-i împrăstie pe țărani-soldați ce păzeau primăria și să-l elibereze pe notar împreună cu familia sa. Ciocnirea s-a soldat cu 12 morți și 6 răniți din rîndurile răsculaților și cu un mort și un rănit dintre atacanți²⁷.

Tot în 2 noiembrie 1918, au intrat în acțiune și sătenii din Șiclău. Din telegrama trimisă subprefectului din Arad de către notarul Horváth, reiese că, în această comună, țărani au pătruns în localul primăriei, cerînd să li se dea arme și să li se distribuie stocul de făină la prețul grîului, amenințînd că, în caz contrar, îl vor lua cu forța din magazie. Petrolul destinat autorităților a fost nevoit să li-l vîndă în ziua precedentă. Notarul cerea să se ia măsuri urgente, situația fiind „insuportabilă și inadmisibilă“²⁸.

Începînd cu 3 noiembrie, răscoale țărănești sînt semnalate pe întreg cuprinsul județului Arad. În această zi, locuitorii din Petriș s-au adunat în fața primăriei și au confiscat grîul, zahărul și petrolul, pe care notarul ar fi trebuit să le distribuie populației, dar le dosise pentru a le vinde la preț de speculă. Avînd în frunte soldații sosiți din armată, sătenii au

dezarmat mai întâi jandarmii, apoi au atacat primăria. Jandarmii, notarul și ceilalți funcționari comunali au fost nevoiți să fugă din comună²⁹.

Ziua de 3 noiembrie marchează izbucnirea răscoalelor țărănești și în Zărând. Sătenii înfomețați din Hălmagiu, Bănești și din alte comune, au înlăturat pe toți reprezentanții organelor locale ale vechii puteri de stat. Apoi au atacat magaziile administrate de notari și cele ale căilor ferate, împărțind între ei alimentele și celelalte bunuri de strictă necesitate depozitate în ele. Cu prilejul atacării și alungării primarilor și notarilor, țărani zărândeni au distrus, în unele comune, și actele pe baza cărora fuseseră exploatați³⁰. Ziarul **Românul**, din Arad, dă și el informații privitoare la evenimentele din plasa Hălmagiu, arătând că răsculații, după ce s-au răfuit cu „dl. protopretor“ și cu notarii, au continuat-o cu primarii. În multe cazuri „ei i-au dat o păruială primarului, l-au despoiat de pecete (simbolul puterii oficiale) și au ales primar nou“³¹.

Tot la 3 noiembrie, în Pecica s-au adunat, în primele ore ale dimineții, circa 400—500 țărani români, unguri, slovaci, sârbi și germani, reprezentând „păturile cele mai sărace ale populației“, și, sub influența știrilor sosite din celelalte sate ale județului, au atacat primăria și notariatul, devastându-le. Pe notarul Floriș Momac, care a încercat să-i potolească și să li se opună, „l-au bătut măr“, încît abia a reușit să scape cu viață și să se refugieze cu familia la Arad. După plecarea familiei notarului, sătenii răsculați i-au atacat locuința, distrugînd-o și devastînd-o. Deosebit de active și de pornite împotriva notarului au fost femeile, nemulțumite de felul cum au fost tratate și cum le-au fost distribuite ajutoarele de război³².

Dintr-o telegramă trimisă de subprefect Ministerului de Interne, reiese că, în 3 noiembrie, și în ziua precedentă, țărani răsculați „au săvîrșit violențe“ împotriva reprezentanților vechii puteri de stat și în Păuliș, Ghioroc, Tîrnova (Spineni), Mediaș-Bodzaș etc.³³.

În 4 noiembrie, din Miniș, vestitul centru viticol, se telegrafia că „satul era în flăcări“. Răsculații și-au împărțit între ei alimentele din magaziile comunale, după ce, în prealabil, „autoritățile locale au fost alungate și înlocuite“³⁴. La fel au procedat și țărani din Almaș, aflați în „mare tulburare“. Ziarul **Arad és vidéke**, în numărul său din 5 noiembrie, descria astfel evenimentele din Almaș: „Ieri seara, notarul Timó Zsigmond a fost încunoștințat de poporul răsculat că era condamnat la moarte și că nu trebuia să încerce să se refugieze, pentru că în acest caz poporul îl va împușca în drum spre tren“. Notarul a avut totuși posibilitatea să ceară ajutor de la Arad³⁵.

În același număr, **Arad és vidéke** informa că, în 4 noiembrie, „rebeliunea a ajuns la punctul culminant“ în satul Buteni. Aici, mulțimea răsculată a silit notarul să predea conducerea comunei unui consiliu național român. Înlocuirea notarului și devastarea magazinelor alimentare a determinat prefectura din Arad să trimită, împotriva răsculaților, 80 militari înarmați³⁶. Sătenii din Tîrnova au procedat ca și cei din Buteni, înlocuindu-l pe notarul Karl Karliș cu un consiliu național român. Notarul a scăpat cu fuga, dar locuința i-a fost devastată³⁷.

O deosebită amploare a luat alungarea notarilor în plasa Chişineu-Criş. Dintr-o telegramă a pretorului din 5 noiembrie 1918, reiese că, în urma răscoalelor din zilele precedente, nu mai erau la posturile lor decît notarii din Chişineu-Criş, Erdeiş, Cinteiu, Ţîpar, Sinteia, Satu Nou, Adea, Vădas şi Iermata Neagră. Despre notarii din Satu Nou, Sinteia şi Cinteiu, se menţiona că „vor fugi, probabil, în cursul nopţii“. La Zerindul Mare, mulţimea răsculată l-a maltratat pe casier, „a destituit pe consilierii comunali“ şi în locul lor a ales un nou consiliu comunal³⁸.

În după masa zilei de 6 noiembrie, numărul notarilor şi ajutoarelor de notari, refugiaţi la Arad, din faţa maselor ţărăneşti răsculate, se ridică la 42³⁹. În aceeaşi zi, ţăranii din Şiria, întruniţi într-o adunare populară, au hotărît să preia puterea, atît din mîinile notarului Mursay Kálmán, cît şi din cele ale pretorului Hantó⁴⁰.

Atacurile ţăranilor răsculaţi împotriva notarilor continuă şi după 6 noiembrie. **Arad és vidéke**, în numărul său din 10 noiembrie, menţionează că, în zilele precedente, fuseseră alungaţi notarii din mai multe localităţi, ca de pildă cel din Secusigiu⁴¹. Comisarul guvernamental Varjassy Lajos, întocmind către mijlocul lunii noiembrie, un tabel centralizator cu situaţia notarilor alungaţi din judeţul Arad, adaugă la cele 34 comune înşirate în **Aradi Közlöny** din 7 noiembrie, încă 16 localităţi⁴². De fapt, din cei 92 de notari şi ajutori de notari, cîţi existau în cele zece plase ale judeţului Arad, la sfîrşitul lunii noiembrie n-au mai rămas în funcţie decît patru⁴³.

Situaţia precară a organelor locale ale vechii puteri de stat a fost subliniată astfel de subprefect, către sfîrşitul lunii noiembrie: „Administraţia fiind nevoită să se refugieze, notariatele abia o duc de la o zi la alta din cauza absenţei notarilor şi dacă nu se iau măsuri urgente în vederea acoperirii îndatoririlor notarilor, orice activitate administrativă va înceta“⁴⁴.

În decembrie 1918, subprefectul judeţului Arad informa Consiliul Dirigent din Sibiu, că, în timpul revoluţiei din noiembrie, ţăranii răsculaţi au alungat nu numai pe notari, ci, în unele comune, şi pe secretarii comunali. În altele, secretarii comunali s-au refugiat din propria lor iniţiativă, temîndu-se să nu fie pedepsiţi pentru nedreptăţile făcute poporului în decursul războiului⁴⁵.

Paralizarea activităţii administrative la nivelul comunelor, l-a determinat pe comisarul guvernului Károly să facă cunoscut Consiliului Naţional Român al judeţului Arad, că, pentru a se restabili ordinea şi liniştea în lumea satelor, este de acord cu noii notari impuşi de popor. În consecinţă, Consiliul Naţional Român din Arad a hotărît, la începutul lunii decembrie, să constituie zece comisii şi să le trimită în plasele judeţului, pentru a aproba şi numi notari cu şcoală în locul celor alungaţi şi fugiţi⁴⁶.

În lupta contra notarilor, primarilor şi pretorilor, ţăranii răsculaţi au trebuit să învingă împotrivirea jandarmilor, care, prin subordonarea lor faţă de autorităţile locale, serviseră ca instrumente de exercitare a opri-mării sociale şi naţionale. De pildă, în comuna Vladimirescu, încă la 1 noiembrie 1918, un număr de 60—100 soldaţi reîntorşi la vetrele lor,

au atacat și dezarmat postul de jandarmi compus din trei plutonieri⁴⁷. La fel au procedat, în zilele următoare, și țărani din Petriș. Ei au pornit la înlăturarea vechilor autorități locale cu dezarmarea și izgonirea jandarmilor din comună. În localitățile Măderat și Vîrfurile, țărani înarmați au atacat sediul jandarmeriei la 4 noiembrie⁴⁸. Pretorul din Chișineu-Criș informa subprefectul din Arad, la 5 noiembrie 1918, că în zilele precedente țărani răsculați, în frunte cu soldații, au alungat jandarmii din aproape toate comunele plasei lui și din cea învecinată a Hălmagiului. În plasa Hălmagiu, printre posturile de jandarmi dezarmate și alungate se numărau cele din Zarand și Sinteia. În plasa Chișineu-Criș, „cu excepția postului Chereluș, posturile exterioare au rămas fără personal”. Pripretorul își încheia raportul specificând că, în comunele de unde jandarmii au fost alungați de către răsculați, „domnește o anarhie totală”⁴⁹.

Acolo unde jandarmii s-au opus dezarmării lor sau au încercat să reprime acțiunile revoluționare ale țăranilor, aceștia i-au pedepsit, maltratându-i și chiar omorându-i. În comuna Nadăș, de exemplu, la 7 noiembrie, răsculații, dispunând de două mitraliere, i-au dezarmat și i-au spânzurat pe cei patru jandarmi, care le-au brutalizat și maltratată familiile în timpul războiului. Într-un mod asemănător au procedat și sătenii din Agriș. Cei din Talpoș i-au omorât pe jandarmi în hotarul comunei lor⁵⁰. În legătură cu situația în care a ajuns jandarmeria din județul Arad, comisarul guvernamental Varjassy, se plîngea, în 22 noiembrie 1918, că ea „a devenit insuportabilă în cele mai multe localități, în urma tulburărilor ivite în legătură cu mișcarea națională”⁵¹.

Reprezentantul guvernului Károly vedea în răscoalele țăranilor numai mișcare națională, deși ele aveau un caracter social și național.

Atacarea și alungarea notarilor, primarilor, pretorilor, jandarmilor, care participaseră la jecmânirea și asupra poporului în anii războiului, au creat condiții favorabile pentru desfășurarea concomitentă a unor acțiuni revoluționare de mare amploare împotriva moșierilor și arendașilor exploatare. Luptele maselor țărănești împotriva reprezentanților locali ai vechii puteri de stat au constituit, în cele mai multe sate, și acțiuni contra moșierilor și arendașilor. Într-adevăr, țărani i-au atacat pe reprezentanții vechilor organe de stat, printre altele, și pentru că aceștia apărau moșierii împotriva celor ce le munceau pământul. Tocmai din aceste motive, lupta contra reprezentanților vechiului aparat de stat austro-ungar, a avut, pentru majoritatea țăranilor, atît un caracter de eliberare națională, cît și unul de emancipare socială.

La rîndul ei, lupta dusă de majoritatea populației țărănești din județul Arad contra moșierilor, a avut nu numai un caracter de eliberare socială, ci și unul de emancipare națională, întrucît cei mai mulți dintre marii proprietari erau maghiari și germani. Dorința țăranilor români de a înlătura odată cu oprimarea națională și asupra socială, explică amploarea luată de mișcările țărănești, atît împotriva reprezentanților organelor locale de stat, cît și contra moșierilor și arendașilor. Mo-

șierii dominau, doar, peste tot aparatul de stat, notarii, primarii și jandarmii executând slugarnic ordinele și dispozițiile acestora.

Moșierii și arendașii i-au exploatat deopotrivă pe toți țăranii săraci și mijlocași din județul Arad, indiferent de naționalitate. De aceea, în lupta împotriva acestor exploataatori, solidaritatea țăranilor români, maghiari, germani, slovaci și sîrbi a fost și mai evidentă decît cea manifestată în acțiunile revoluționare duse pentru alungarea vechilor autorități. Referindu-se la acțiunile țăranilor din județul Arad, ziarul **Aradi Ujság** sublinia solidaritatea lor, indiferent de naționalitate, scriind că „satele în întregime ungurești sau în întregime românești procedează aproape la fel și urmăresc același program de devastare a moșiilor și de alungare a notarilor”⁵².

Din cele relatate de presă și de alte documente ale vremii, rezultă că atacurile țăranilor împotriva moșierilor și arendașilor au luat o deosebită amploare, chiar de la începutul lunii noiembrie. **Aradi Közlöny**, de exemplu, informează că, sub influența „ideilor greșite”, răspîndite de către soldații ce au părăsit cazărmile, încă din 1—2 noiembrie, „plebea a început să se ridice, să jefuiască, să spargă, să incendieze”⁵³. Același ziar arăta că, în 2 noiembrie, un grup de soldați a pătruns în castelul contelui Emil Uchtritz din Banhid, cerîndu-i 1000 coroane. Contele le-a satisfăcut pretenția, dar, după plecarea soldaților, s-a refugiat la Arad, împreună cu familia⁵⁴.

Începînd din 3 noiembrie 1918, atacurile țăranilor răsculați împotriva moșierilor se generalizează, ca și cele îndreptate contra reprezentanților vechiului aparat de stat austro-ungar. În această zi, țăranii români și unguri au atacat castelul lui Eles Geza din Bocsig și pînă noaptea tîrziu și-au împărțit între ei : 253 chintale grîu, 220 chintale orz, 280 chintale ovăz și alte bunuri. De la castelul domeniului din Mînerău, sătenii și-au însușit 200 chintale de grîu; în Săvirșin, răsculații români, unguri și germani l-au izgonit pe contele Hunyady Károly și apoi i-au distrus conacul; în Mocrea, români, unguri și slovaci au acționat împotriva castelului baronului Solymossi Lajos; la Ilteu, locuitorii din Toc, Titeu, Petriș și Corbești au atacat conacul prințului Lichtenstein.

Ocupîndu-se cu evenimentele din Mocrea, ziarul **Arad és vidéke** relatează că jandarmeria din Boroșineu, aflînd, în dimineța zilei de 4 noiembrie, despre devastarea castelului Solymossy s-a grăbit să trimită împotriva răsculaților un detașament al „gărzii de oțel”, condus de un plutonier și doi caporali. Sosind în comună, detașamentul a atacat prin surprindere mulțimea răsculată, astfel că „15 morți și mai mulți răniți au rămas pe cîmpul de luptă”. Ziarul mai informa că la redacție au sosit știri și despre atacarea moșiei Solymossy din Cil, precum și despre „dezordinele” din Șicula⁵⁵.

Tot la 3 noiembrie, țăranii români, unguri și germani din Petriș au atacat atît primăria și notariatul, cît și conacul moșiei lui Karsten von Lichtenfelder, confiscînd și împărțind frățește între ei cerealele și alte bunuri alimentare, precum și vitele, uneltele agricole și mobila pe care au pus stăpînire⁵⁶.

În ziua următoare au intrat în acțiune locuitorii comunei Dud, si-lindu-l pe moșierul Török Andor să părăsească satul. Ajuns la gară, moșierul a fost înștiințat telefonic de către administrator că sătenii răsculați l-au somat să le predea chelle pentru a intra în posesiunea tuturor bunurilor existente în magazinele, grajdurile, șurile și șoproanele curții. Sătenii au transportat toate cerealele din magazine la primărie, unde le-au împărțit în mod egal între ei⁵⁷.

Aradi Közlöny informa, în 4 noiembrie, că deși în centrul plasei Chișineu-Criș mai există postul de jandarmi, întărit cu cei refugiați din satele înconjurătoare, sătenii săraci, români, unguri și slovaci, au atacat fermele marelui domeniu al arhiducelui Iosif; făcând pagube și însușindu-și bunuri în valoare de zece milioane coroane. Conform relatărilor șefului poștei din această localitate, răsculații au devastat și locuințele administratorilor, precum și prăvăliile negustorilor speculanți. În ciocnirea cu jandarmii, au căzut trei morți⁵⁸.

Telegrama pretorului din Chișineu-Criș, trimisă subprefectului din Arad, în 5 noiembrie, dă informații mult mai amănunțite asupra amplelor luate de atacurile țăranilor răsculați împotriva conacelor moșierești. Primpretorul își începe telegrama astfel: „...Jafurile continuă. Din toate fermele domeniului Chișineu-Criș s-a ridicat întreg stocul de cereale și șeptelul de animale. Au fost jefuite domeniul din Socodor, ferma Tisza, moșia lui Kápdebo István din Talpoș și moșierii din Șepreuş, moșiile din Chereluș ale Industriei textile centrale și ale lui Weis Lipót, moșia lui Böhm Izidor din Zarand și parțial moșia lui Madarász Géza din Buchin...“.

La Socodor, țăranii români și maghiari înfometăți au împărțit între ei 78 vagoane de cereale și 276 porci⁵⁹. În legătură cu evenimentele din Șepreuş, **Aradi Közlöny**, din 5 noiembrie, relatează că, în ziua precedentă, țăranii răsculați devastaseră gospodăria lui Czárán János. În momentul când redacția ziarului a primit știrea, răsculații se aflau în fața conacului Czárán Géza. Șase țărani credincioși moșierului au încercat să-i ia apărarea, însă trei dintre ei au fost împușcați de răsculați. Fiul unuia din moșierii Czárán, aflat la Arad, auzind de evenimentele din Șepreuş, a intervenit pe lângă autorități să-i pună la dispoziție două avioane și trupe pentru a le trimite „în ajutorul rudelor sale ajunse într-o situație critică“⁶⁰.

În noaptea de 4 spre 5 noiembrie, sătenii din cătunul Șofronea (aparținător comunei Curtici), în frunte cu soldații reînțorși din cazărni și de pe fronturi, au atacat domeniul Hamory László, devastându-l complet. La ordinul comandantului din Arad, împotriva răsculaților a fost trimis un detașament de 20 soldați, din așa-numitele „gărzi de oțel“, sup comanda sublocotenentului de honvezi Brunhuber Kálmán. Răsculații fiind însă bine înarmați și superiori numericeste, au reușit să respingă detașamentul, rănind grav pe comandant⁶¹.

Tot în noaptea de 4 spre 5 noiembrie, au reluat atacul împotriva fermei aparținând întreprinderii „Industria textilă centrală“ țăranii răsculați din Zarand, Berechiu și Cherechiu, deși în ziua precedentă gărzile civile trimise din Arad reușiseră să-i împrăștie. De astă dată, devastarea

a fost totală. Răsculații români, maghiari și germani, prinzind în jug boii și inhămînd caii la carele și căruțele fermei, au transportat la casele lor toate rezervele de cereale din magazii, care se ridicau la circa 140 vagoane. Răsculații și-au împărțit între ei nu numai cerealele, ci și aproximativ 1200 vite și 4000 oi ce aparținuseră fermei. În total, paguba pricinuită fermei a fost evaluată, se pare exagerat, la 50 milioane coroane.

Ziarul **Aradi Közlöny**, care dădea informațiile de mai sus, arată că, în 5 noiembrie, țărani răsculați au atacat și conacul fermei lui Máhler Mihály, condamnîndu-l la moarte pe administrator. De fapt, devastarea fermei Máhler și cea a dr. Králltz, din Seleuş și Cherechiu, a început încă din ziua de 4 noiembrie⁶².

În 5 noiembrie au mai fost atacate și devastate de către țărani români, unguri, sîrbi și slovaci, conacele moșierilor Nyeki Ilona, Biro Albert, Török Ferencz, Jakabffy Andor și Steiner Francisc din Bătania; pivnițele moștei Toganyi din Măderat; domeniile din Felmenes, Nadăș, Feltot, etc.⁶³.

Referindu-se la evenimentele din 4—5 noiembrie, ziarul **Debreceni Független Ujság** relatează că răsculații au atacat castelul Zselenszky Robert din Macea, iar în Utviniș pe cel al contelui Károlyi Gyula. Ultimul a reușit să scape cu greu de furia răsculaților și să se refugieze, în 5 noiembrie, împreună cu soția și cu doi servitori, la Arad⁶⁴.

Începînd cu 7 noiembrie, oficialitățile și ziarele afirmau că „liniștea și ordinea” erau restabilite în județul Arad. Totuși, **Arad és vidéke** este nevoit să recunoască, în numărul său din 8 noiembrie, că în plasele Chișineu-Criș și Hălmagiu, „tulburările continuau”. În noaptea de 7 spre 8 noiembrie, mulțimea răzvrătită a sechestrat mai întii vitele, caii și porcii fraților Spitz. Apoi și-a împărțit și cerealele din magaziile găsite la conac⁶⁵. Conacul moșiei Solymossy, din Curtacher, a avut o soartă asemănătoare, în 7 noiembrie țărani răsculați însușindu-și toate bunurile găsite acolo, inclusiv mobilierul⁶⁶. În același timp au fost atacate și moșiile din Pecica. Dovadă apelul ziarului **Románul**, din primul său număr, adresat populației acestei localități, de a restitui „antistiei comunale” obiectele însușite „prin violență”. Pînă la mijlocul lunii noiembrie, au mai fost atacate conacele și moșiile lui Korbuly László din Șimand, Ransburg Sándor din Apateu, Solymossy Lajos din Ineu, Edelsheim din Zarand, Wenkheim din Socodor etc.⁶⁷.

De atacurile țaranilor răsculați n-au fost cruțate, în primele două săptămîni ale lunii noiembrie, nici conacele aparținînd moșierilor români Mocioni. Ziarul **Aradi Közlöny**, din 4 noiembrie, înșira printre conacele devastate și țărani răsculați și pe cel din Căpîlnaș. Același ziar, ocupîndu-se, în numărul său din 13 noiembrie 1918, de pericolul prezentat de ideile socialiste pentru proprietatea privată, amîntea de împărțirea între răsculați a averii familiei Mocioni din Bata. Avocatul George Dobrin, reprezentantul domeniilor familiei Mocioni, relatează, în 1919, într-o scrisoare trimisă unui coleg, avîntul revoluționar din noiembrie 1918 de pe valea Mureșului, în felul următor: „Atît în Căpîlnaș, cît și în Birchîș, în Bulci și în Bata și în Țela s-au întîmplat lucruri de necrezut... oamenii

de pe întreaga vale a Mureșului trăiesc în închipuirea că a încetat orice ordine de drept și lor le sint permise toate⁶⁸.

Indeosebi articolul publicat în **Aradi Közlöny**, la 13 noiembrie, dovedește că țăranii din județul Arad, indiferent că erau români, germani, unguri, sârbi sau slovaci, n-au fost străini nici de ideea unei împrăștișării imediate cu pământurile moșierilor. În lupta pentru pământul arabil, răsculații n-au neglijat nici problema pășunilor și pădurilor. De pildă, țăranii din Tauți arătau, într-un memoriu din toamna anului 1919, că nu li se mai respecta dreptul cîștigat în timpul revoluției din noiembrie 1918, de a paște cu vitele lor în mod gratuit, pe pășunea domeniului din hotarul satului lor⁶⁹.

În ceea ce privește pădurile, ele au fost tăiate de către țăranii răsculați, în noiembrie 1918, fără nici o opreliște. Sătenii din Honțisor, de exemplu, se aprovizionau cu lemnele necesare din pădurile arhiducelui Josif și pretindeau să li se recunoască dreptul de stăpînire deplină asupra lor. Pagubele pricinuite fondului silvic al județului Arad, în timpul revoluției, au determinat autoritățile românești să propună, în februarie 1919, forurilor superioare, măsuri pentru a opri nimicirea lor totală⁷⁰.

În general, pagubele pricinuite moșiilor din județul Arad, în primele două săptămîni ale revoluției, s-au ridicat, după calculele aproximative ale subprefectului, la peste 100 milioane coroane⁷¹.

Lupta țăranimii din județul Arad împotriva moșierilor și arendașilor a luat așadar o amploare tot atît de mare ca și cea dusă contra reprezentanților locali ai vechiului aparat de stat austro-ungar. În decursul revoluției burghezo-democratice din noiembrie 1918, țăranii răsculați au atacat conacele moșierilor și arendașilor, confiscînd și împărțind între ei vitele, uneltele agricole, furajele, cerealele, produsele alimentare și alte bunuri. Împărțirea de către săteni a produselor acumulate de moșieri și arendași, ca și a celor strînse în magazii de stat, era considerată de ei, pe bună dreptate, un act just, deoarece toate aceste bunuri proveneau din exploatarea muncii lor. În același timp, împărțirea era considerată și un act necesar pentru a înfrînge temporar foametea, la care îi aduseseră rechizițiile și recoltele slabe din anii 1916—1918.

Distrugerea conacelor și confiscarea bunurilor moșierești exprimau, totodată, voința neștrămutată a maselor țărănești din județul Arad, de a alunga pe grofi și baroni și a-i sili să nu se mai reîntoarcă niciodată la moșiile lor, pentru ca, în felul acesta, să poată pune mîna, fără împotrivire, pe pământurile exploatatorilor de veacuri.

Acțiunile revoluționare antimoișierești ale țăranimii s-au împletit cu cele duse contra negustorilor și chiaburilor.

Astfel, în 2 noiembrie, la Pîncota, poporul venit la tîrg a distrus mai întîi gheretele negustorilor din piață. Apoi s-au aruncat asupra prăvăliilor, devastîndu-le și incendiîndu-le.

După ce a terminat cu negustorii speculanți, mulțimea răsculată a atacat și casele chiaburilor. Văzîndu-și amenințate bogățiile, elementele burgheze și mic burgheze din Pîncota au alcătuit în grabă o gardă ci-

vilă, care a pornit contra mulțimii. În ciocnirea care a avut loc, au căzut, de o parte și de alta, patru morți și 30 răniți⁷².

La fel ca cei din Pîncota au procedat și țăranii răsculați din Nădlac și Pecica, alte două comune mari și bogate din județul Arad. În comuna Nădlac, populația săracă a atacat și devastat atît prăvăliile negustorilor speculanți, cît și gospodăriile chiaburilor. Abia către seara zilei de 2 noiembrie ordinea a fost restabilită⁷³.

La Pecica, răsculații s-au îndreptat mai întii împotriva chiaburilor, cărora le-au luat cerealele și alimentele, și apoi contra negustorilor. Mărfurile și băuturile din prăvălii le-au împărțit între ei. Încunoștințat prin telefon, subprefectul Schill a ordonat unui căpitan de poliție să trimită detașamente ale gărzii civile „pentru restabilirea ordinii”. O companie a gărzilor civile s-a deplasat la Pecica cu două camioane și a reușit să împrăștie mulțimea răsculată⁷⁴.

Tot în 2 noiembrie au fost atacați și negustorii speculanți din Chereluš și Șeitin. La Chereluš, după ce au devastat prăvălia și locuința negustorului „putred de bogat”, Igritz, țăranii au incendiat-o. Negustorul a reușit să se refugieze din comună numai cu hainele de pe el. În Șeitin, sub conducerea soldaților înarmați, răsculații au confiscat toate mărfurile găsite în prăvăliile negustorilor speculanți. Spre seară au încercat să ocupe și clădirea poștei din comună⁷⁵.

În numărul său din 4 noiembrie 1918, ziarul **Arad és vidéke** menționa atacuri similare, contra negustorilor și chiaburilor din Păuliș, Lipova, Ghioroc, Mocrea și Sebiș.

La Lipova, răsculații l-au alungat pe negustorul Grosz Jozsef. În Mocrea, au confiscat tot ce au găsit în prăvălia comerciantului Löwy Marcus, iar la Sebiș, tot ce se afla în prăvălia negustorului Bunster. În localitatea Mocrea, intervenția gărzii civile burgheze s-a soldat cu trei morți.

La Tîrnova, tulburările au început în zorii zilei de 3 noiembrie. Răsculații au atacat mai întii prăvălia comercianților Werner și Reiss, confiscînd și împărțind între ei totul. Apoi au devastat hotelul „Horváth”. N-au cruțat nici cîrciuma negustorului Coliu⁷⁶.

Data de 4 noiembrie marchează generalizarea atacurilor țăranilor răsculați și împotriva negustorilor speculanți. În această zi, prăvăliile au fost devastate în toate cele 18 sate din regiunea viticolă a județului Arad⁷⁷. N-au fost ocolite nici prăvăliile din Șepreuş. În comuna Drauț, răsculații au confiscat tot ce au găsit în prăvălia comerciantului Fischer Kálmán⁷⁸. În Honțișor, au atacat prăvăliile din localitate țăranii din satele vecine, sosiți la tîrg încă din dimineața zilei de 4 noiembrie. Speriați, negustorii și chiaburii s-au refugiat la Arad⁷⁹.

Pretorul plășii Chișineu-Criș informa pe subprefectul din Arad, în 5 noiembrie, că pînă în ziua precedentă au „fost jefuite toate prăvăliile din Socodor, Șimandul Mare, Zarand, Șepreuş, Talpoș, Mișca și Sinteia, precum și moara cu aburi și prăvălia lui Kohn Jenö din Satu Nou”. De asemenea, de „la moara din Nădab s-au ridicat 960 q. făină și curele de transmisii prețioase”⁸⁰.

Devastarea prăvăliilor din Mișca și Sintea este confirmată și de **Arad és vidéke**, din 5 noiembrie 1918, care adaugă că o soartă similară au avut și cele din Cermei, Șicula și Aciuța⁸¹.

În articolul „Județul Arad este în flăcări“, din 5 noiembrie, ziarul **Aradi Közlöny**, luînd apărarea exploatatorilor și detestînd acțiunile țărănești, prezintă astfel sporirea gradată a atacurilor maselor răscolate împotriva tuturor categoriilor de asupritori: „Pe sate anarhia este completă și ea se manifestă sub forma celor mai îngrozitoare violențe și jafuri. Mase întăritate și inarmate atacă chiaburii, gospodăriile (moșierești, n.n.) și prăvăliile, devastînd și jefuind pretutindeni. Situația domnilor, a moșierilor, pretorilor, notarilor, învățătorilor și preoților a devenit disperată. Ura maselor se îndreaptă în primul rînd contra aceluia care așteaptă fără apărare potolirea patimelor răscolite. Autoritățile nu pot trimite în toate satele forțe armate, deoarece nu dispun de atari forțe. Anarhia crește din oră în oră și devine tot mai amenințătoare...“⁸².

Țăranii răsculați au continuat să atace prăvăliile negustorilor speculanți, în 5—6 noiembrie, cu aceeași intensitate ca și în zilele precedente. Astfel de atacuri au avut loc în localitățile Pleșcuța, Măderat, Bătania și Curtici. La Curtici, de exemplu, țăranii români, unguri și slovaci, conduși de plutonierul Stan, reîntors de pe front, au devastat toate prăvăliile. Garda civilă burgheză trimisă împotriva lor a reușit să restabilească destul de greu liniștea⁸³.

În zilele de 7—8 noiembrie, organele de presă semnalau acțiuni împotriva comercianților și chiaburilor în Curtacher și Nădlac. La Curtacher, răsculații români și maghiari au devastat prăvăliile negustorilor speculanți Ignăție Gron și Slem Géza, precum și pe cea a văduvei Tried⁸⁴.

La Nădlac, unde ordinea a fost temporar restabilită în 2 noiembrie, țăranii slovaci au intrat din nou în acțiune, în zilele de 7—8 noiembrie, devastînd atît gospodăriile chiaburilor și negustorilor, cît și cele ale funcționarilor. Răsculații s-au liniștit numai după ce în comuna lor a apărut un detașament militar⁸⁵.

Desigur, răsculații, care au atacat și devastat prăvăliile negustorilor speculanți și gospodăriile chiaburești, proveneau din rîndurile țăranilor săraci și mijlocași, deoarece pe aceștia îi adusese la disperare foametea ce se prelungea de ani de zile. Lipsurile și privațiunile, suferite în tot decursul războiului, i-au determinat să încerce să rezolve temporar, prin propriile forțe, problema alimentelor și a altor articole de strictă necesitate, în condițiile cînd vechea putere de stat era pe cale de destrămare, iar cea nouă era în curs de constituire. Ca și în cazul devastării conacelor moșierești, atacarea prăvăliilor negustorilor speculanți și a gospodăriilor chiaburilor, indiferent de apartenența națională, s-a făcut de către săteni de toate naționalitățile.

Continuînd să dețină prefectura și parțial preturile, reprezentanții moșierimii și burgheziei maghiare și germane, au recurs la cele mai variate mijloace pentru a potoli vîlvătaia răscoalilor țărănești și a supraviețui, astfel, șocului revoluției burghezo-democratice. În felul acesta, la 2 noiembrie, subprefectul a recurs la episcopul român din Arad, cerîn-

du-i ca, prin intermediul protopopilor, a preoților și învățătorilor, să îndemne poporul să-și păstreze calmul și să-l influențeze în sensul respectării „siguranței persoanei și a averii”. În raportul înaintat autorităților superioare, la 7 noiembrie 1918, subprefectul sublinia că episcopul a răspuns pozitiv solicitărilor lui⁸⁶.

Generalizarea răscoalelor țărănești pe întreaga arie a județului Arad dovedea însă că apelul episcopului la liniște rămăsese practic fără efect. De aceea, încă în 3 noiembrie, prefectul județului, Barabás Béla, de comun acord cu comandamentul militar din Arad, a propus Ministerului de Interne din Budapesta proclamarea stării excepționale⁸⁷. Ministerul de Interne dîndu-și consimțămîntul, în 5—6 noiembrie, subprefectul Schill Jozsef a comunicat telegrafic preturilor, să aducă la cunoștința populației consecințele instituirii stării excepționale în orașul și județul Arad. De pildă, în telegrama trimisă, la 6 noiembrie 1918, primpretorului plasei Radna se spunea : „Prin baterea tobei, de la amvon și prin toate mijloacele posibile se va publica imediat, că toți aceia care dețin bunuri mobiliare sau vite furate, jefuite, să le înapoieze fără întîrziere proprietarilor lor sau autorităților, căci, în caz contrar, o dată cu declararea stării de asediu, vor fi împușcați, spînzurați sau întemnițați”⁸⁸.

Ziarul **Aradi Közlöny**, care publica ordinul subprefectului, în numărul din 7 noiembrie, arăta că, pînă la această dată, instituirea stării excepționale n-a avut nici o influență asupra evenimentelor, întrucît „răsculaților nu le pasă de statariu... (starea de asediu, n.n.) și nu se sinchisesc de amenințările autorităților”. Articolul se încheie astfel : „Evenimentele care vor urma, vor arăta ce influență va avea asupra situației proclamarea statariatului”⁸⁹.

Reprezentanții burghezo-moșierimii maghiare și germane din județul Arad nu s-au mulțumit însă numai cu apeluri la liniște adresate poporului. Ei s-au constituit în consilii naționale și au organizat „gărzi civile”, precum și așa-numitele „gărzi de oțel”. Unii moșieri, ca Hámori din Curtici și Karoly Gyula din Macea au organizat ei înșiși unități de mercenari, oferindu-le solde mari. În acest scop au recurs la ofițerii și subofițerii rămași credincioși guvernului Károly, la jandarmii alungați de țărani de prin sate, la posturile de jandarmi din centrele de plasă, la resturile poliției din Arad, precum și la diferite elemente mic burgheze etc., gata să execute ordinele lor. Înzestrate cu puști mitraliere și chiar cu trenuri blindate, diferitele tipuri de gărzi au trecut la reprimarea țăranilor răsculați din primele zile ale revoluției. Astfel, în Igrîș, acțiunea de reprimare a unui detașament de pedepsire s-a soldat, în ziua de 3 noiembrie, cu împușcarea a 11 țărani răsculați⁹⁰.

La 4 noiembrie, detașamentele de pedepsire au acționat împotriva țăranilor răsculați din Chitighiaz, Șiclău, Sînteu, Gurahonț, Boroșineu, Mîndruloc, Inău etc. La Chitighiaz, a fost trimis, cu un tren special, înzestrat cu mitraliere, un detașament de 80 membri ai „gărzii civile” din Arad. Detașamentul, sprijinit de soldați, a atacat mulțimea răsculată aflată în gară și a împrăștiat-o, făcînd în rîndurile ei mai multe victime. La Sîntea, jandarmii trimiși de subprefect au ucis cinci țărani în ziua de 5

noiembrie. La Gurahonț, salvele trase de jandarmi asupra sătenilor, adunați din mai multe comune, au omorât șase și au rănit alți 26 dintre ei. La Pecica, forțele represive au executat zece persoane, fără nici o judecare prealabilă. La Boroșineu, ciocnirea dintre detașamentul de 30 membri ai gărzii civile și răsculați s-a soldat cu 8 morți, 20 răniți grav și 200—300 răniți mai ușor din rindurile sătenilor⁹¹.

În comuna Mîndruloc, acțiunea de reprimare a fost organizată de notarul Bernard Ferencz, alungat de popor pe motivul că în timpul războiului s-a purtat brutal cu femeile și copiii celor plecați pe front. Ajuns la Arad, notarul, setos de răzbunare, a angajat 30 de soldați înarmați, în frunte cu un stegar și în după masa zilei de 4 noiembrie s-a îndreptat, cu un tramvai electric, spre Mîndruloc. Cînd tramvaiul s-a apropiat de centrul comunei, au început să bată clopotele într-o dungă, astfel că la oprire a fost înconjurat de sătenii agitați. Membrii detașamentului au deschis focul, omorînd și rănind mulți dintre ei. Apoi au arestat 20 de țărani, pe care i-au dus la Arad, aruncîndu-i în închisoarea cetății⁹².

La Șiclău, ordinea a fost restabilită, prin metode asemănătoare cu cele din Boroșineu și Mîndruloc, de către un detașament de 80 de membri ai gărzii civile din Arad⁹³.

Organele de presă arădene, din 6 noiembrie, menționează ciocniri, între detașamentele de reprimare și răsculați, la Săvirșin, Pincota și Covăsînt. La Săvirșin, un detașament al gărzii fabricii „Marta“ a încercat să restabilească ordinea în dimineața zilei de 5 noiembrie. Detașamentul a fost atacat însă prin surprindere de către răsculați, membrii lui fiind dezarmați și încarcerați în închisoarea comunală. Comenduirea pieții din Arad, aflînd de cele întimplute, a trimis în grabă 52 de membri ai „gărzii de oțel“, care au restabilit liniștea⁹⁴.

La Covăsînt, ca și în celelalte sate din podgoria județului Arad, au acționat detașamentele de reprimare conduse de sublocotenenții Szántó Manó și Lengyel Béla. La Covăsînt au ajuns cu tramvaiul electric în momentul cînd mulțimea răsculată asalta clădirea oficiului postal. Soldații, sărînd din tramvai, s-au aliniat în formație de trăgători și, după o somație formală, au tras în mulțime, omorînd patru și rănind 20 de săteni⁹⁵.

Așa-numita „gardă de oțel“ a acționat cu cruzime în localitățile Grăniceri, Olari, Inău și Șofronea. Prima localitate a atacat-o în 8 noiembrie. Aici a împușcat doi oameni și a luat trei ostateci, cărora li s-a pierdut urma. La Olari, țărani români îngroziți s-au refugiat în cimitirul ortodox, iar cei maghiari în cel reformat. Membrii „gărzii de oțel“ au tras atît în unii, cît și în ceilalți, omorînd 11 oameni. La Inău, locuitorii au opus rezistență, astfel că lupta a durat mai multe ore. Ea s-a soldat cu 8 morți, 20 grav răniți și 200 răniți mai ușor. O apărare înverșunată au opus țărani români și maghiari din Șofronea, care au reușit pînă la urmă să alunge așa-zisa „gardă de oțel“⁹⁶.

Un contemporan cu evenimentele din 1918 relatează că, în timpul revoluției din noiembrie, trenurile blindate circulau în permanență pe linia Mureșului, pînă la Zam, și pe cele dintre Arad—Brad și Timișoara—

Arad. Din ele, detașamentele de reprimare trăgeau cu armele asupra sătenilor nevinovați, oriunde-i vedeau⁹⁷.

Dar, cu toate represaliile, în prima săptămână a lunii noiembrie, ordinea nu a putut fi restabilită. Iată de ce, vechile autorități județene din Arad au fost nevoite să recurgă și la colaborarea cu burghezia română, care acționa în direcția cuceririi complete a puterii în întreaga Transilvanie, în vederea unirii cu România. Astfel, la 4 noiembrie, respectând indicațiile guvernului Károlyi din Budapesta, subprefectul din Arad a început tratative cu Ștefan Cicio Pop, președintele Consiliului Național Român Central și comandant suprem al gărzilor naționale române, solicitându-i sprijinul și colaborarea pentru restabilirea ordinii⁹⁸.

Pe baza înțelegerii cu Consiliul Național Român județean, începând cu 4—5 noiembrie, ofițeri români s-au deplasat în unele comune, reușind, pe cale pașnică, să restabilească liniștea și calmul printre săteni. Astfel a procedat în plasa Hălmagiu stegarul Mager, iar în plasa Tirnova gărzile civile românești conduse de căpitanul Virgil Cerna și locotenentul Cornel Albu. La Șimandul de Jos, spiritele au fost potolite de locotenentul Popovici, iar la Măderat de locotenentul Rimbaș⁹⁹.

La 7 noiembrie, reprezentanții burghezo-moșierimii maghiare și germane au fost obligați să meargă mai departe pe drumul concesiilor, pentru a asigura colaborarea cu burghezia română. În această zi, Consiliul Național Maghiar a acceptat propunerea celui român ca, de aici înainte, ordinea să fie asigurată în comunele cu o majoritate românească numai de gărzile naționale române, iar în celelalte de către gărzile naționale maghiare.

În urma înțelegerii, Consiliul Național Român din Arad a adresat, la 8 noiembrie, un apel către toți țărani români, prin care îi îndemna să uite toate suferințele și nedreptățile ce li s-au făcut pînă acum, să înceteze devastările, să se înscrie în gărzile românești și să colaboreze cu toți cei ce se străduiesc să restabilească liniștea, indiferent de naționalitatea lor¹⁰⁰.

Autoritățile burghezo-moșierești maghiare și germane din județul Arad n-au respectat întrutotul înțelegerea din 7 noiembrie, ci au continuat să trimită detașamente de reprimare în comunele românești, deși ele erau rezervate gărzilor naționale române. Astfel au procedat, între 8—15 noiembrie, în localitățile Vladimirescu, Mocrea, Chereluș, Petriș, Șeitin, Cermei, Tauți, Grăniceri, Olari, Ineu, Șofronea etc.

În general, pe teritoriul județului Arad, ca urmare a acțiunilor de reprimare, au căzut jertfă, în lupta de eliberare socială și națională, 300 de țărani români și unul maghiar¹⁰¹.

Jertfele date de țărani din județul Arad, în lupta lor dreaptă pentru pămînt, pentru scuturarea jugului moșierilor și al aparatului de stat austro-ungar, au fost, deci, numeroase. N-au fost însă zadarnice. Distrugînd vechea jandarmerie și alungînd, în cele mai multe părți, notarii, primarii și pretorii ce slujiseră vechiul regim impilator austro-ungar, țărani din județul Arad au cucerit o largă libertate de intrunire și organizare,

chiar dacă, la nivelul prefecturii și parțial la cel al preturilor, burghezo-moșierimea maghiară și germană mai deținea poziții însemnate. Lupta țărănimii, desfășurată paralel cu cea a proletariatului din orașul Arad, a creat condiții favorabile pentru ca, în locul vechiului aparat de stat, pe cale de destrămare, să se creeze noi organe locale ale puterii, care, reprezentând interesele covârșitoarei majorități a populației, vor prelua conducerea efectivă a întregului județ Arad, în decursul lunii noiembrie. Noile organe au fost consiliile naționale române. Ele au fost create mai întâi la nivelul județului și apoi la cel al plășilor și comunelor.

Constituirea Consiliului Național județean Arad a coincis, în timp, cu mutarea la Arad a sediului Consiliului Național Român Central. C.N.R. județean a recunoscut, chiar de la constituire, subordonarea sa față de C.N.R.C., considerat forul suprem și unicul reprezentant al populației românești din Transilvania¹⁰².

În zilele ce au urmat constituirii C.N.R. județean, cu prilejul unor entuziaste adunări populare, s-au ales consilii și gărzi naționale române comunale.

Consiliile și gărzile naționale comunale, alese în adunări deschise, aveau o compoziție socială cu un caracter adânc democratic, în ele predominând reprezentanți ai țărănimii sărace și mijlocașe. În această privință, este deosebit de ilustrativă relatarea parohului Ioan Nicorescu din Curtici, trimisă avocatului Iustin Marșieu, vicepreședintele C.N.R. județean Arad. În calitate de împuternicit al C.N.R.C., el caracteriza alegerea și constituirea Consiliului Național Român din Curtici astfel: „Între cei aleși sînt unii din clasa săracilor, soldaților de prin tranșee, sub a căror dictatură a cam decurs alegerea, dar așa e vremea «democratică», trebuie să ne mulțumim. Dealtminteri, dinșii sînt oameni de pace și de înțelegere, ceea ce a dovedit ședința de constituire, și deciderea altor cauze destul de importante și a căror dezbateră și decideră a fost exemplară. Acestea toate ne îndreptățesc a crede că sfatul (consiliul, n.n.) nostru nu-i rău ales, deși bogații nu sînt aproape de loc reprezentați. Acesta e doară spiritul vremii, roata s-a-ntors. Din parte-mi propun a se lua la cunoștință cele înfăptuite și a se întări alegerea și constituirea¹⁰³.”

Din scrisoarea de mai sus reiese, pe de o parte, caracterul democratic al felului cum se efectuau alegerile consiliilor și gărzilor naționale comunale, precum și disciplina și maturitatea politică de care dădeau dovadă masele țărănești în acel moment crucial al istoriei. Pe de altă parte, rezultă că alegerea consiliilor naționale comunale trebuia aprobată și întărită de C.N.R. județean.

Consiliile și gărzile naționale comunale s-au constituit în tot decursul lunii noiembrie. De pildă, la 4 noiembrie erau constituite consiliile naționale comunale din Buteni și Tirnova, iar la 5 noiembrie cele din Zerindul Mare și Chișineu-Criș. În Chișineu-Criș e menționată, la 5 noiembrie, și garda națională¹⁰⁴.

În urma înțelegerii din 7 noiembrie, dintre C.N.R. județean român și cel maghiar, acțiunea de constituire a consiliilor și gărzilor naționale comunale s-a generalizat. După această dată, organizarea lor a fost dirijată.

și impulsionată de cele zece comisii trimise de C.N.R. din Arad în toate plasele județului. La Mîndruloc, era format din 12 țărani și a fost ales în ziua de 10 noiembrie în cadrul unei adunări populare ca „expresiune a dorinței întregului popor“. La Petriș, consiliul exista la 15 noiembrie. În Drauț, a fost constituit în 21 noiembrie, tot din 12 persoane. La Șiclău, în prezența a 400 săteni, consiliul ales prin propuneri și vot deschis, la data de 29 noiembrie, avea 41 de membri. În întreaga plasă Sebiș, toate consiliile naționale au fost formate numai din țărani ș.a.m.d.¹⁰⁵. Pînă la începutul lunii decembrie s-au format consilii și gărzi naționale în toate satele din regiunea Zarandului¹⁰⁶.

De regulă, constituirea consiliilor și gărzilor naționale era însoțită de alegerea unor noi funcționari comunal, în locul celor alungați de către țărani răsculați. Astfel s-au petrecut lucrurile la Mîndruloc, Drauț, Șiclău, Comlăuș, Șepreuș, Buteni, Șiria, Zerind și în multe alte localități. În urma preluării puterii de către consiliile naționale, în comunele românești s-a introdus ca limbă oficială, în locul celei maghiare, limba română. Adunarea populară care a avut loc la Inău, de exemplu, în 23 noiembrie, a hotărît ca de aici înainte administrația comunală să întocmească actele și să poarte corespondența numai în limba română. La Șiria, atît administrația comunală, cît și cea a preturii a fost preluată de către consiliul național român. În satele zărândene, toate școlile cu limba de predare maghiară, înființate în preajma războiului pe baza legii lui Apponyi, au încetat să mai funcționeze. Ele vor fi înlocuite cu școli românești.

Intrucît una din sarcinile consiliilor naționale era și restabilirea ordinii în vederea creerii climatului necesar unirii cu România, ele trebuiau să se îngrijească de asigurarea gărzilor cu arme, muniții, alimente, îmbrăcăminte, localuri corespunzătoare, mijloace de transport etc. Consiliul național român din Comlăuș, de exemplu, a împărțit sătenilor înfometăți făina existentă la moara lui Rauchenbach. Trebuie subliniat că, spre deosebire de consiliile și gărzile naționale maghiare de plasă și de județ, care au acționat, în general, împotriva țărănimii răsculate, ca instrumente ale burghezo-moșierimii, cele comunale s-au înțeles și au colaborat cu consiliile naționale române în vederea aprovizionării populației. În unele localități cu populație mixtă s-au constituit gărzi și consilii naționale comune. La Bătania, de exemplu, din consiliul național maghiar făceau parte și 15 români. La Chișineu-Criș consiliul avea un număr egal de români și maghiari. Tot dintr-un număr egal de români și maghiari — cîte 12 — a fost constituit și consiliul din Inău¹⁰⁷.

Meritul cel mai mare al consiliilor și gărzilor naționale românești constă în aceea că ele s-au transformat în importante instrumente de mobilizare a întregului popor român la marea acțiune inițiată de C.N.R.C., în 15 noiembrie, în vederea convocării unei adunări naționale, care să voteze unirea cu România. În toamna anului 1918, unirea cu România devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă, impusă de însuși mersul înainte al societății românești¹⁰⁸.

Țărani români din Arad au înțeles și ei necesitatea unirii cu Româ-

nia. Ca dovadă poate servi ridicarea din rîndurile lor a unor propagatori entuziaști ai ideii unirii. Printre ei o mențiune specială merită Nicolae Lăzărescu și Iova Amar din Șiria, Avram Borcuția din Șicula, Uroș Pătean din Nădlac, Ion Codreanu din Aciuța și mulți alții. Datorită lor, în unele localități, problema unirii a fost luată în discuție, cu prilejul unor adunări populare, încă înainte de 13 noiembrie, cînd C.N.R.C. și-a asumat oficial prerogativele puterii de stat în Transilvania. Astfel, la Șiria, într-o adunare populară, ținută în 8 noiembrie, sătenii au declarat cu multă în-suflețire că vor să se unească cu România¹⁰⁹.

La 21 noiembrie a fost publicată în ziarul **Românul** hotărîrea ca în termen de 12 zile să se facă alegeri de deputați și delegați pentru o mare adunare națională. Țărani de genul celor amintiți mai sus, împreună cu muncitorii și intelectualii din consiliul și garda națională județeană, au participat activ la adunările satești, din ultima decadă a lunii noiembrie, care au dezbătut și formulat revendicări adînc democratice și au ales, atît delegații ce trebuiau să reprezinte fiecare localitate în adunarea populară de la Alba-Iulia, cît și împuterniciții ce urmau să se deplaseze în centrele de plasă, pentru a desemna, prin vot deschis, deputații Marii Adunări Naționale.

Între cei 1228 de deputați ai Marii Adunări Naționale, care s-au întrunit la 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia și au votat, într-o atmosferă de entuziasm de nedescris, unirea cu România, 44 au fost exponenți ai voinței muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, comercianților și meseriașilor din județul Arad. Printre intelectualii democrați aleși de popor, unii s-au afirmat drept conducători de prestigiu ai luptei de emancipare națională și socială. Astfel a fost cazul cu : Ștefan Cicio-Pop ales la Șiria, Ioan Suciuc devenit deputat de Ineu și Vasile Goldiș, care reprezenta voința alegătorilor din Iosășel. Toți trei vor juca un rol important în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia și apoi în Consiliul Dirigent. La rîndul lor, Sava Damian, Leon Munteanu și Ghiță Hălmăjean erau muncitori social-democrați din Arad. Țăranii au fost reprezentați de Luca Raicu din cercul orașului Arad, Dumitru Muscan din Socodor, Ignat Bogdan din Zarand, Dumitru Micu din Moroda, Teodor Hălmăjan din Răpsig, George Tomșa din Pleșcuța, Vasile Doncea din Buteni, Ioan Vreuți din Iosaș, Stoian Sîrbu din Cuvin, George Vidican, Mihai Bonca, George Bota și Simion Irimie din Vladimirescu, Ioan Birza și Nicolae Lăzărescu din Șiria¹¹⁰.

Țăranii din județul Arad au fost prezenți într-o proporție incomparabil mai mare în Adunarea Populară, de peste 100.000 de oameni ai muncii, dacă se ia în considerare că fiecare comună avea dreptul să trimită la Alba-Iulia 10—12 delegați. La mitingul ce s-a organizat la Chișineu-Criș, de exemplu, s-au oferit să meargă la Alba-Iulia nu 12, ci 150 delegați, marea lor majoritate fiind țărani. Un corespondent al ziarului **Românul** relatează că în localitatea Căprioara „însuflețirea poporului e la culme; din comună se pregătesc mulți să meargă la Adunarea națională“. Același corespondent precizează că mulți doresc să meargă la Alba-Iulia, dar nu au siguranța că vor încăpea în trenurile puse la dispoziție. De

aceea, „grupe de flăcăi din jurul Aradului, voinici, voinici și înșuflețiți“ au plecat pe jos pentru a ajunge „pe duminică în cetatea lui Mihai Vodă“. Împreună cu ceilalți delegați, reprezentând populația de pe întreg cuprinsul Transilvaniei, țărani din județul Arad au aclamat, minute în șir, votarea unirii cu România de către cei 1228 deputați ai Marii Adunări Naționale¹¹.

N O T E

- ¹ Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 13 și 19; *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 48, partea I-a, Budapesta, 1913, p. 32—33.
- ² Șt. Pascu, C.C. Giurescu, I. Kovács, L. Vajda, *Uncle aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, în „Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918“, Buc., 1964, p. 19.
- ³ Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 136—137 și 140—143.
- ⁴ *Ibidem*, p. 14.
- ⁵ V. Cheresteșiu, C. Bodea, B. Surdu, C. Mureșan, C. Nuțu, A. Egyed, V. Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ediția a II-a, Buc., 1963, p. 367; M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, Buc., 1968, p. 225—227; V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești în România. 1908—1921*, Buc., 1967, p. 180—181; D. Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țărănimii din România, 1904—1906*, București, 1961, p. 293; A. Egyed, *Grevele de seceriș din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj“, 1958—1959, nr. I—II, p. 219—238; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, G. Unc, M. Vilcu, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, București, 1970, p. 301—304.
- ⁶ V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *op. cit.*, p. 242—243.
- ⁷ Arhiva Consiliului Popular al județului Arad, fondul prefectura județului Arad, dosar nr. 1403/1918.
- ⁸ *Românul*, nr. 23, din 7 noiembrie 1918.
- ⁹ *Ujság* (Gazeta), nr. 135, din 8 iunie 1917.
- ¹⁰ *Aradi Közlöny* (Curierul Aradului), nr. 222, din 3/X-1918.
- ¹¹ Arhivele Statului din Arad, fond Acta Congregationum. Actele comitetului administrativ suprem (A.C.S.), nr. 196/1918, 3439/1918 și 15/1919.
- ¹² Arhiva Bibliotecii Episcopiei Ortodoxe din Arad, documentul nr. 31/11, din 1918.
- ¹³ R.R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 43.
- ¹⁴ *Aradi Hirlap* (Foaia Aradului), nr. 73, din 13 februarie 1918.
- ¹⁵ M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *op. cit.*, p. 234—235; V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, 1960, p. 436; *Gazeta poporului*, nr. 13, din 11/23 martie 1918; *Drapelul*, nr. 39, din 10/23 aprilie 1918.
- ¹⁶ *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- ¹⁷ C. Enea, *Aspecte ale descompunerii armatei austro-ungare (Dezertări și răscoale ale soldaților din Transilvania 1914—1918)*, în „Acta Musei Napocensis, vol. V, 1968, p. 281.
- ¹⁸ *Aradi Közlöny*, nr. 222, din 7 octombrie 1918.
- ¹⁹ *Ibidem*, nr. 243, din 29 octombrie 1918.

- 20 Arh. Statului Arad, fond acte ad-tive ale județului Arad, doc. nr. 50/1918; *Arad és vidéke*, nr. 246, din 1 nov. 1918; *Aradi Közlöny*, nr. 246, din 1 nov. 1918; E. Glűck și G. Kovács, *Mișcări revoluționare în părțile Aradului în anii 1917—1918*, în „Studii și articole de istorie”, V, 1963, p. 12; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, G. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, G. Unc, M. Vilcu, *op. cit.*, p. 547—548; *Népszava*, din 1 nov. 1918.
- 21 *Aradi Közlöny*, nr. 247, din 1 nov. 1918; *Arad és vidéke*, (Aradul și împrejurimile), nr. 248, din 1 nov. 1918; L. Bányai, A. Nagy, *Oktoberi Szocialista Forradalom Erdély hullámai*, în „Korunk”, nr. 10/1957, p. 1306—1307.
- 22 *Arcđi Közlöny*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- 23 *Ibidem*, nr. 254, din 8 nov. 1918.
- 24 *Ibidem*, nr. 249, din 3 nov. 1918.
- 25 *Ibidem*; *Arad és vidéke*, nr. 250, din 4 nov. 1918; Arh. Statului Arad, acte ad-tive ale jud. Arad nr. 50/1918.
- 26 L. Vajda, *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania din noiembrie 1918*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 4/1957, p. 145.
- 27 *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918 și *Arad és vidéke*, nr. 250, din 4 noiembrie 1918.
- 28 L. Vajda, *op. cit.*, p. 145.
- 29 V. Liveanu, *op. cit.*, p. 494.
- 30 M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *op. cit.*, p. 241; V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *op. cit.*, p. 257; T. Mager, *Ținutul Hălmaგიului, Cadru istoric*, partea a III-a, Arad, 1937, p. 21—29.
- 31 *Románul*, nr. 8, din 16 noiembrie 1918.
- 32 *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918; R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 158—159.
- 33 Raportul subprefectului din 3 noiembrie a apărut în *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 nov. 1918.
- 34 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 nov. 1918.
- 35 *Ibidem*.
- 36 *Ibidem*.
- 37 *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 nov. 1918.
- 38 L. Vajda, *op. cit.*, p. 150.
- 39 Ziarul *Aradi Közlöny*, în numărul său din 7 noiembrie 1918, înșiră următorii notari sosiți, pînă în după-amiaza zilei precedente, la Arad: Vaja Antal și ajutorul de notar Jung Péter din comuna Vladimirescu; Bernáth Ferencz și ajutorul de notar Aredik D. János din Mindruloș; Oláh Jozsef din Macea; Gyunge Kálmán și ajutorul de notar Justiovich Ernő din Sîmbăteni; Szondi Emil din Cuvin; Delli Ferencz din Fakert; Szereny Sandor din Hălmaგიu; Lokár Gyula din Tîrnova; Fausch Arpád și ajutorul de notar Széchy Tamás din Bocsig, Strasser Péter din Boroșineu; Török Zoltán din Galșa; Stengl Andor din Zarand; Marinkovich Mihály din Aग्रișul Mare; Herman Gyula din Covăsint; Muzsai Kálmán și ajutorul de notar Kiss Ernő din Sîma; Muzsay Géza și ajutorul de notar Vass Gyula din Drăuți; Vendrinszky Oszkár din Totvărădia; Gajdos Gyula din Coroi; Tothy Zoltán și ajutorul de notar Gartner Géza din Sîntana; Hesz Lajos din Dieci; Angelina Jozsef din Măderat; Keindl Jozsef din Socodor; Bogue Zoltán din Josășel; Mangold Lajos din Șilindea; Kassai Károly din Seleuș; Holstein Jakob din Apa-teu; Horváth Gyula din Siclău; Horváth István din Nădab; Gurba Gusztáv din Pincota; Arcoși Aurel din Gurahont; Magyari Mihály din Mocrea; Varga János din Vărșand; Táabajdi Gyula din Ghioroș; Balics János din Petriș.
- 40 *Ibidem* și M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *op. cit.*, p. 253.
- 41 *Arad és vidéke*, nr. 250, din 10 nov. 1918.
- 42 Arh. Stat. Arad, fond prefectura jud. Arad, Acte ad-tive, dosar 202, document nr. 27648/1918.
- 43 I. Rusu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, Buc., 1921, p. 208.

- 44 Arh. Stat. Arad, fond acte ad-tive ale jud. Arad, dosar nr. 50/1918.
- 45 *Ibidem*; fondul nearanjat al subprefecturii, dosar nr. 1265/1919.
- 46 *Románul*, nr. 29, din 15 dec. 1918.
- 47 *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 nov. 1918 și *Arad és vidéke*, nr. 249, din 3 nov. 1918.
- 48 V. Liveanu, *op. cit.*, p. 494; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 326.
- 49 L. Vajda, *op. cit.*, p. 150—151.
- 50 *Arad és vidéke*, nr. 254, din 8 nov. 1918 și nr. 256, din 10 nov. 1918.
- 51 I. Kovács, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Inst. de Ist.” Cluj, I—II, 1958—1959, p. 338.
- 52 *Aradi Ujság*, nr. 249, din 3 nov. 1918.
- 53 *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 nov. 1918.
- 54 C. Enea, *op. cit.*, p. 287; *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 nov. 1918.
- 55 *Arad és vidéke*, nr. 250, din 4 nov. 1918 și nr. 251, din 5 nov. 1918; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 235.
- 56 V. Liveanu, *op. cit.*, p. 494; V. Liveanu, M. Răsenescu, Tr. Lungu, etc., *op. cit.*, p. 266.
- 57 *Aradi Közlöny*, nr. 251, din 5 nov. 1918.
- 58 *Ibidem*; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.* p. 235.
- 59 L. Vajda, *op. cit.*, p. 150.
- 60 *Aradi Közlöny*, nr. 251, din 5 nov. 1918.
- 61 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 nov. 1918.
- 62 *Aradi Közlöny*, nr. 252, din 6 nov. 1918 și *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 nov. 1918.
- 63 *Arad és vidéke*, nr. 252, din 6 nov. 1918.
- 64 *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (Documente alese ale istoriei mișcării muncitorești maghiare), vol. V, Budapeșt, 1960, p. 327 (în continuare prescurtat M.M.T.V.D.).
- 65 *Arad és vidéke*, nr. 254, din 8 nov. 1918.
- 66 *Ibidem*.
- 67 *Románul*, nr. 1, din 8 nov. 1918; M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai etc. *op. cit.*, p. 240.
- 68 *Aradi Közlöny*, nr. 250, din 4 nov. 1918 și nr. 258, din 13 nov. 1918; M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, etc., *op. cit.*, p. 240.
- 69 Arh. Stat. Arad, fondul nearanjat al Camerei Agricole, raportul Consiliului Agricol, în dosar nr. 22/1919.
- 70 M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai etc., *op. cit.*, p. 241; *Arad és vidéke*, nr. 32, din 8 februarie 1919.
- 71 *Aradi Közlöny*, nr. 258, din 13 nov. 1918.
- 72 *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918; R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 159.
- 73 *Arad és vidéke*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918.
- 74 *Ibidem* și *Aradi Közlöny*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918.
- 75 *Arad és vidéke*, nr. 249, din 3 noiembrie 1918.
- 76 *Ibidem*, nr. 250, din 4 noiembrie 1918.
- 77 R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 159.
- 78 *Aradi Közlöny*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 79 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 80 L. Vajda, *op. cit.*, p. 150.
- 81 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 82 *Aradi Közlöny*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 83 *Arad és vidéke*, nr. 252, din 6 noiembrie 1918.
- 84 *Ibidem*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- 85 *Temesvári Hírlap* (Jurnalul din Timișoara), nr. 253, din 9 noiembrie 1918.
- 86 *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- 87 *Ibidem*, nr. 250, din 4 noiembrie 1918.
- 88 L. Vajda, *op. cit.*, p. 152.
- 89 *Aradi Közlöny*, nr. 250, din 4 nov. 1918 și nr. 253, din 7 nov. 1918.
- 90 *Románul*, nr. 11, din 21 noiembrie 1918; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 328.

- 91 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 92 *Ibidem* și *Românul*, nr. 8, din 17 noiembrie 1918.
- 93 *Aradi Közlöny*, nr. 251, din 5 noiembrie 1918.
- 94 *Aradi Hírlap*, nr. 289, din 6 noiembrie 1918.
- 95 *Arad és vidéke*, nr. 252, din 6 noiembrie 1918 și *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- 96 E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 328
- 97 I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 140.
- 98 *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 noiembrie 1918.
- 99 *Aradi Hírlap*, nr. 288, din 5 noiembrie 1918.
- 100 *Românul*, nr. 1, din 8 noiembrie 1918.
- 101 I. Clopoșel, *op. cit.*, p. 146.
- 102 M. Constantinescu, *Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România*, în „Viața Românească”, nr. 12/1966, p. 146.
- 103 *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1968, p. 240.
- 104 *Arad és vidéke*, nr. 251, din 5 nov. 1918; *Aradi Közlöny*, nr. 254, din 8 nov. 1918; L. Vajda, *op. cit.*, p. 150.
- 105 *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1968, p. 220—232; „Românul” nr. 8, din 17 nov. 1918.
- 106 *Românul*, nr. 29, din 15 dec. 1918 și *Aradi Közlöny*, nr. 258, din 13 nov. 1918,
- 107 V. Arimia și N. Petreanu, *Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, în „Analele Inst. de studii ist. și soc. pol. de pe lângă C.C. al P.C.R.”, an XIV, nr. 6/1968, p. 29; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 326—328.
- 108 Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare rostită cu prilejul unei jumătăți de secol de la marea epopoe națională a Mărășeștilor*, în „Scinteia”, nr. 7431/13 august 1967.
- 109 M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, etc., *op. cit.*, p. 265—266.
- 110 Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Incunarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate ale poporului român*, Cluj, 1968, p. 373; *Marea unire de la 1 decembrie 1918. Acte și documente*, Buc., 1 dec. 1943, p. 53—67; I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, G. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, G. Unc, N. Vilcu, *op. cit.*, p. 676—698.
- 111 T. Alăni, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 209—266; E. Glück și G. Kovách, *op. cit.*, p. 336—337.

REVOLUTIONÄRE AKTIONEN DER BAUERNSCHAFT AUS DEM ARADER
BEZIRK KURZ VOR DER GROSSEN NATIONALVERSAMMLUNG
VON ALBA IULIA

(Zusammenfassung)

Am Vorabend des ersten Weltkrieges setzte das Vorherrschen des grossen Gutseigentums auf dem Gebiete des Arader Bezirkes noch fort. Etwa 300 Gutsbesitzer besaßen über 440.000 Joch, ungefähr 100.000 Joch mehr als die etwa 59.000 Bauernwirtschaften.

Die von den Grossgrundbesitzern bewirkte soziale Ausbeutung verknüpfte sich mit der nationalen Unterdrückung durch die lokalen Behörden des österreichisch-ungarischen Staatsapparates.

Der erste Weltkrieg, zwischen den Jahren 1914—1918, verschlechterte noch mehr die Lage der Bauernmassen aus dem Arader Bezirk durch massive Einberufungen, wiederholte Getreide- und Tierrequisitionen, durch ständige Steuerzunahme, Fehlen

der notwendigen Lebensartikel, durch die von den Notaren, Gemeindevorstehers, Gendarmen und Stuhlrichtern verübten Missbräuche.

Deswegen, als im November 1918 die bürgerlich-demokratische Revolution in Siebenbürgen ausbrach, griff die Bauernschaft des Arader Bezirkes die Gutshöfe der Grundherren an, vernichtete sie und jagte die lokalen Behörden fort, um an dessen Stelle die Nationalräte und Nationalwache zu schaffen.

Durch Angriff und gleichzeitiges Fortjagen der Gutsbesitzer, Pächter, Notare, Gemeindevorsteher, Gendarmen und Stuhlrichter hatte der revolutionäre Bauernkampf einen sozialen und nationalen Charakter.

Das Vernichten des alten ausbeutenden Staatsapparates ermöglichte den Bauern des Arader Bezirkes ihre Vertreter nach Alba Iulia zu schicken, wo sie zusammen mit den Vertretern aller sozialen Kategorien aus den anderen siebenbürgischen Bezirken am 1 Dezember 1918 die Vereinigung mit Rumänien in einer grossen Begeisterungsatmosphäre wählten.

**COLABORAREA CONSILIILOR NAȚIONALE ROMÂNE DIN
COMITATUL ALBA INFERIOARĂ CU CONSILIUL NAȚIONAL
ROMÂN CENTRAL DIN ARAD PENTRU PREGĂTIREA
ADUNĂRII NAȚIONALE DE LA ALBA IULIA
DIN 1 DECEMBRIE 1918**

IOAN PLEȘA

Trecerea timpului, care duce, pe de o parte, la lărgirea bazei documentare, iar pe de altă parte, la cristalizarea unei viziuni juste asupra fenomenelor istorico-sociale, dă posibilitatea stabilirii unor concluzii tot mai reale în retrospectiva istorică.

În ultimul timp, evenimentele din toamna anului 1918, care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie, adunare care a hotărât în mod unanimitate unirea Transilvaniei cu România, au preocupat pe foarte mulți cercetători, fapt ce a dus la apariția unui bogat material informativ. Ceea ce ni se pare însă insuficient lămurit, chiar dacă este vorba de unele lucruri de amănunt, este când a început colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba Inferioară cu cel central de la Arad, motivele concrete care au determinat alegerea orașului Alba Iulia ca loc de desfășurare a Adunării Naționale, contribuția consiliilor din comitatul Alba la realizarea acestui mare act istoric și colaborarea cu C.N.R. Central pentru pregătirea adunării. În lucrarea de față vom încerca să clarificăm aceste chestiuni în desfășurarea lor cronologică.

Comitatul Alba Inferioară, pe teritoriul căruia se afla o mare parte din „Țara Moșilor“, precum și localitățile cu o impresionantă rezonanță istorică — Alba Iulia și Blaj —, avea puternice tradiții revoluționare și de luptă pe tărîmul drepturilor naționale. Evenimentele din toamna anului 1918 își găsesc pe teritoriul comitatului un larg răsunset. Odată cu izbucnirea, la 1 noiembrie 1918, a mișcărilor revoluționare cu caracter burghezo-democratic, acestea cuprind, din prima zi, masele de muncitori și țărani din comitat. Poporul atacă, dezarmează și alungă jandarmeria, poliția și organele vechii administrații de stat. Muncitorii preiau în stăpînire fabricile, uzinele și minele, iar țărani atacă și devastează conacele și moșiile, alungîndu-i pe exploatații lor de veacuri¹.

În condițiile înlăturării forțelor represive ale aparatului de stat, ale alungării reprezentanților claselor dominante, este favorizată apariția organelor românești menite să preia puterea politică, administrativă și

militară în comitat. Operativitatea cu care s-a acționat, fermitatea cu care consiliile și gărzile naționale române au preluat și menținut puterea, multitudinea și complexitatea problemelor ce au fost rezolvate într-un timp mai scurt de o lună, ne fac să credem că pe linie organizatorică se luaseră din timp măsurile necesare. De altfel, trebuie să amintim aici că în comitatul Alba Inferioară, cu o populație majoritară românească (78,8%)², Partidul Național Român și cel social-democrat aveau puternice organizații și foarte mulți simpatizanți, mai ales în Blaj, Alba Iulia, Ocna Mureș, în centrele miniere din Munții Apuseni precum și în alte numeroase localități.

La curent cu situația internațională și cu poziția P.N.R. față de dreptul la autodeterminare al poporului român din Transilvania, cuprinsă în declarația de la Oradea, din 12 octombrie 1918, citită în parlamentul maghiar de Al. Vaida la 18 octombrie, intelectualitatea din Blaj ia măsuri organizatorice operative. Astfel, încă la 21 octombrie, aici exista un comitet format din trei membri, menit să țină legătura cu comitetul central al P.N.R. și să îndrume întreaga conduită și luptă a populației românești din jur. Împrejurările ce au urmat fac ca la 26 octombrie acest comitet să mai coopteze încă 6 membri, organizându-se „după toate rînduielele”³.

După ce la 2 noiembrie C.N.R. Central își fixează reședința la Arad⁴ și lansează cele două apeluri către națiunea română și întreaga populație a Transilvaniei⁵, și după ce Teodor Mihali, în numele acestui consiliu emite la 3 noiembrie, din Dej, manifestul „Spre orientare”⁶, toate conținând îndemnuri la organizare, începe și în comitatul Alba Inferioară procesul de formare a consiliilor și gărzilor naționale române.

Ca un semn al recunoașterii rolului Blajului în lupta pentru emancipare politică și culturală a poporului român din Transilvania, la 4 noiembrie 1918, aici ia ființă C.N.R. al comitatului Alba Inferioară, sub președinția Dr. Vasile Suciș, vicarul Mitropoliei greco-catolice din Blaj. Din partea C.N.R. Central din Arad a fost delegat la acest eveniment căp. Ioan Munteanu, care a primit și sarcina de a organiza garda națională locală⁷. Garda, înființată în aceeași zi, dezarmează jandarmeria și se instituie ca singura forță publică în Blaj. Imediat ce se constituie, C.N.R. din Blaj lansează o „Chemare” către întreaga populație românească a comitatului, pe care o îndeamnă să se organizeze în jurul consiliilor naționale locale, să respecte dispozițiile C.N.R. Central și să evite tulburările. „Chemarea” este citită atît în marea adunare populară ce a avut loc în Blaj cu prilejul constituirii C.N.R. comitatens, cît și în adunările de organizare a consiliilor naționale din comune și orașe. Ea a fost difuzată atît prin ziarul **Unirea**, organul de presă al Mitropoliei din Blaj, cît și sub formă de manifest⁸.

În aceeași zi de 4 noiembrie, și probabil tot în urma sosirii unui delegat de la Arad, ia ființă și C.N.R. din Alba Iulia, format din 7 membri, sub președinția protopopului Ioan Teculescu. Simultan este alcătuită și garda națională locală, sub comanda unui sfat militar, formată din 12 persoane⁹.

Odată formate aceste două consilii, cele mai importante din comitat,

incepe și colaborarea permanentă cu C.N.R. Central din Arad. Se poate aprecia că această colaborare a avut două faze distincte : a) pînă la 15 noiembrie, cînd ea vizează problemele de organizare, de preluare și menținere a puterii, și b) după 15 noiembrie, cînd eforturile principale au fost orientate spre pregătirea Adunării Naționale.

În prima fază, în condițiile în care nu peste tot era instituită autoritatea românească și în care oficiile de poștă, telefon și telegraf erau încă în mîinile vechilor funcționari, s-a practicat sistemul curierilor, a oamenilor de legătură. Mai tîrziu, cînd situația devine stabilă, iar autoritatea românească din comitat unică, se comunică și în scris sau prin telefon.

Imediat ce se constituie, consiliile din Blaj și Alba Iulia încep munca de organizare a consiliilor și a gărzilor naționale din celelalte localități ale comitatului, fiecare în sectorul său de activitate. În acest scop, sînt trimiși peste tot delegați, sînt lansate manifeste și anunțuri în presă. Datorită eforturilor depuse, pînă la 12 noiembrie, în majoritatea localităților comitatului erau organizate consilii și gărzi naționale care au preluat puterea pe plan local.

Paralel cu consiliile și gărzile naționale române, se formează în acea perioadă și organe similare ale populației maghiare și săsești. Acestea au fost însă puține la număr, reflectînd raportul numeric dintre naționalitățile comitatului, și complet lipsite de importanță sub aspectul activității lor¹⁰.

În unele localități, consiliile naționale române se intitulau sfaturi sau senate, din dorința de reafirmare a ideii latinătății poporului român, de reînviere a formațiunilor de luptă ale lui Avram Iancu din 1848—1849 și cu scopul de a se deosebi de consiliile celorlalte naționalități. Din aceleași motive, unele formațiuni militare se numeau legiuni (de la legiunile romane), iar gardiștii se numeau legionari.

În formarea gărzilor naționale din comitatul Alba Inferioară și în dotarea lor cu armament și echipament, rolul cel mai important l-a avut C.N.R. din Alba Iulia. Acesta, după ce a preluat depozitele militare cu armament, echipament și alimente din cetatea orașului, aparținînd Corpului XII al armatei austro-ungare și, mai tîrziu, pe cele din stația de cale ferată Coșlariu, a fost în măsură să distribuie arme, muniții, echipament și alimente nu numai gărzilor naționale din comitatul Alba, ci și celor din comitatele vecine, Tirnava Mică și Turda-Arieș, sau mai depărtate, cum au fost Aradul și Bihorul. Contemporanii afirmă că mai ales la Arad s-au transportat camioane întregi cu arme¹¹. Cu toate aceste livrări masive de arme și echipament, în depozite tot mai rămăseseră rezerve importante, între care cca. 30.000 arme.

În aceste condiții, C.N.R. Alba Iulia ia inițiativa îndrăzneată de a pune bazele unei formațiuni armate regulate și anume Legiunea Română de Alba Iulia. Aceasta a preluat teritoriul de competență al Reg. 50 infanterie din Alba Iulia, care cuprindea comitatele Alba Inferioară, Tirnava Mică și parțial Turda-Arieș, formîndu-și 4 puternice batalioane la Alba Iulia, Blaj, Abrud și Turda¹². Prin această acțiune, C.N.R. Alba Iulia a

adus la îndeplinire dispozițiunile din 7 și 8 noiembrie ale comandamentului suprem militar de la Arad, referitoare la formarea legiunii române militare¹³.

Numărul gardiștilor români din comitatul Alba Inferioară a fost important, după unele aprecieri el reprezentând cca. 33—36% din totalul pe Transilvania¹⁴.

În acest fel, în comitatul Alba exista, pe la mijlocul lunii noiembrie 1918, o rețea densă de consilii naționale, sprijinite de gărzi naționale și de formațiuni ale Legiunii Române de Alba Iulia, care preluaseră cu toată autoritatea puterea politică, administrativă și militară din comitat. Acest fapt a atârnat greu atunci când C.N.R. Central a hotărât să țină Adunarea Națională la Alba Iulia.

Pentru a face mai ușor față sarcinilor, C.N.R. din Blaj și din Alba Iulia arondează teritoriul comitatului în două zone, Blajul luându-și responsabilitatea asupra zonei de activitate a batalionului Blaj, iar Alba Iulia asupra zonelor batalioanelor din Alba Iulia și Abrud. Remarcăm aici că, după organizarea Legiunii Române de Alba Iulia, centrul militar al românilor din comitatul Alba Inferioară se fixează la Alba Iulia, de unde se făceau și livrările de armament, echipament și alimente și că Blajul, cu batalionul său, era subordonat pe linie militară Albei Iulia. Având cea mai mare parte din comitat în competență, C.N.R. din Alba Iulia crește mereu în importanță, comparativ cu cel comitatens din Blaj, mai ales după ce C.N.R. Central hotărăște ținerea Adunării Naționale la Alba Iulia și îi încredințează misiunea pregătirii ei. Datorită modului în care s-a achitat de sarcini și faptului că Alba Iulia devine, după unire, centrul politic al comitatului Alba Inferioară, C.N.R. local este ridicat la rangul de consiliu comitatens, în locul celui de la Blaj, lui fiindu-i adresate toate ordinele și dispozițiunile Consiliului Dirigent.

Sub presiunea maselor populare, toate consiliile naționale din comitatul Alba au trebuit să depună eforturi pentru rezolvarea operativă a unor probleme urgente de aprovizionare cu alimente și combustibil și chiar a unor probleme de gospodărire a localităților. În acest scop, s-au constituit formațiuni speciale pentru rechiziționarea alimentelor, produselor industriale și a altor bunuri, s-au pus sub control stațiile de cale ferată și trenurile de marfă, s-au luat măsuri pentru buna gospodărire a banilor obștești etc. Prin aceste acțiuni, ele au liniștit masele agitate din comitat, creînd un climat prielnic pentru desfășurarea acțiunilor menite să ducă la realizarea unității naționale.

Este necesar să menționăm că, încă de la început, atît organele locale românești din comitatul Alba Inferioară, cît și populația sa românească au recunoscut autoritatea C.N.R. Central din Arad. Consiliile și gărzile naționale au adus la îndeplinire cu promptitudine dispozițiunile acestuia și au luat măsuri de difuzare în mase a documentelor și hotărîrilor luate de către forul central.

Astfel, în urma ordinului primit de la C.N.R. Central, comanda militară din Blaj decide, la 13 noiembrie, să verifice ca formațiunile românești

să fie formate exclusiv din soldați și ofițeri români. În aceeași zi, în urma comunicatului C.N.R. Central, publicat în ziarul **Românul** din 12 noiembrie, prin care se punea la punct încercarea Senatului român din Cluj de a se constitui ca un nou centru de coordonare a luptei naționale a românilor din Transilvania, se stabilește că apartenența C.N.R. și a gărzii din Blaj nu este de Cluj, ci de Arad¹⁵.

În ședința din 10 noiembrie a C.N.R. Alba Iulia, în care Alex. Fodor, membru al consiliului, propune să se felicite conducătorii Antantei care au sprijinit mai mult cauza românească, se decide să nu se ia nici o hotărâre pînă la sosirea „soliei din Arad”¹⁶.

Deși, pînă atunci, ziarul **Unirea** din Blaj publicase știri privind situația politică internațională și cea din Transilvania, proclamațiile și dispozițiile C.N.R. Central și ale celui comitatens, la 12 noiembrie C.N.R. Blaj transformă ziarul în organul său de propagandă, punîndu-l în slujba cauzei naționale. Astfel, chiar în primul număr al ediției de propagandă, intenționînd să illustreze eforturile depuse de către C.N.R. Central pentru preluarea puterii politice și executive în Transilvania, precum și sprijinul direct acordat de către statul român cauzei, este publicată știrea că guvernul român din Iași a desemnat ca miniștri pentru Ardeal pe dr. Al. Vaida și dr. Ștefan Cicio Pop și că C.N.R. din Arad a încredințat pe Iuliu Maniu cu organizarea militară a românilor din Ungaria și Transilvania și cu rezolvarea afacerilor sale externe, el fiind ministru de război și de externe¹⁷.

În timpul tratativelor de la Arad cu delegația guvernului maghiar, condusă de Jászai Oszkár, la 14 noiembrie, C.N.R. Central comunică consiliului din Alba Iulia un ordin secret, prin care îi face cunoscut că a cerut guvernului maghiar să-i predea teritoriile locuite de români și că în cazul în care tratativele, aflate în plină desfășurare, vor duce la vreun rezultat în acest sens, la Arad va lua ființă un „Minister român pentru administrarea teritoriilor locuite de români”. Pentru a se pune la dispoziția acestui minister forța militară necesară, se cerea tuturor gărzilor centrale comitatense să trimită la Arad cîte o companie înarmată, alcătuită din cei mai buni gardiști și condusă de 4 ofițeri. C.N.R. din Alba Iulia ia măsuri urgente ca fiecare comună să trimită gardiștii cei mai buni la Alba Iulia, pentru a fi înarmați, echipați și trimiși la Arad¹⁸.

Pentru a face față evenimentelor ce se întrezăreau, C.N.R. din Alba Iulia, în ședința sa din 14 noiembrie, mai cooptează în rîndurile sale încă 3 membri. hotărâște să țină ședințe zilnice cu comanda legiunii române locale, la care să invite și 8 bărbați de încredere dintre locuitorii orașului și se organizează pe trei comisii : organizatorică, militară și de alimentație, conduse de un prezidiu. Se decide, de asemenea, asigurarea permanenței la sediul consiliului¹⁹.

După eșuarea tratativelor de la Arad, făcută cunoscută oficial de către C.N.R. Central, prin comunicatul din 14 noiembrie²⁰, tipărit și în ziarul **Unirea** din Blaj²¹, probabil că existau temeri în legătură cu reacția guvernului maghiar față de poziția adoptată de români. De aceea, se iau măsuri de siguranță. Se întăresc forțele militare române la Arad și se ține

permanent legătura telefonică cu Abrudul, care trebuia să intervină urgent cu forțele sale armate în caz de primejdie²².

Se pare că în acele momente a existat chiar intenția comandei centrale a gărzilor din Arad de a se muta la Alba Iulia și că ea a cerut, în acest scop, ajutorul C.N.R. din Alba Iulia. Așa se explică faptul că, la 15 noiembrie, pe baza unui ordin special primit de la Alba Iulia, garda națională cercuală din Berghin se adresa gărzilor din comunele subordonate cărora le cerea ciți mai mulți feciori care să ajute la mutarea „comandei superioare în vechea capitală ca să putem proclama independența poporului nostru”²³.

Puternica epidemie de gripă spaniolă, care în acele zile secera zeci de vieți, a împiedicat comunele să execute ordinul privind mutarea comandei supreme din Arad²⁴. Probabil că din cauza acestei epidemii nici nu s-a realizat mutarea.

După tratative, încă în seara zilei de 14 noiembrie, C.N.R. Central hotărăște convocarea adunării naționale, întrucît în ziarul **Unirea**, din aceeași zi, apare știrea că Teodor Mihali a fost încredințat cu pregătirea ei, știre eronată, desigur, în ce privește persoana căreia i s-a încredințat această misiune²⁵. Comunicatul din 15 noiembrie al C.N.R. Central, prin care se anunța convocarea unei apropiate adunări naționale și se cerea alegerea deputaților pentru această adunare²⁶, confirmă apoi oficial calea aleasă de către forul conducător central pentru afirmarea voinței naționale.

Principial, ideea convocării unei adunări naționale a românilor din Transilvania pentru a-și defini poziția lor politică era mai veche. Ea fusese formulată și în manifestul din 2 noiembrie 1918 al Senatului Național Român din Cluj și în circulara emisă la 3 noiembrie, din Dej, de către Teodor Mihali și Al. Vaida²⁷.

În condițiile ce s-au creat după tratativele de la Arad, problema era însă vitală. Propunerea de convocare a venit din partea social-democraților, prin reprezentantul lor Ion Fluieraș, în prima ședință a C.N.R. Central de după tratative²⁸.

În zilele ce au urmat după 15 noiembrie, consiliul central discută cu aprindere unde și cînd să fie convocată adunarea națională. Trebuia ales între Blaj, unde avusese loc la 1848 prima adunare națională a românilor, Sibiu, metropola culturală a acestora sau Alba Iulia, unde Mihai Viteazul realizase, în 1599—1600, prima unire politică a românilor²⁹. Toate argumentele pledau pentru Alba Iulia.

Ideea proclamării unirii cu România la Alba Iulia fusese și ea enunțată mai înainte, și anume, încă la 29 octombrie 1918, în telegrama adresată regelui Ferdinand la Iași de către Comitetul Național Român al voluntarilor din Celiabinsk. Voluntarii, arătînd că au proclamat despărțirea pămînturilor românești de Austro-Ungaria și alipirea lor la România, își exprimau nerăbdarea de a încorona pe suveran „cît mai curînd la Alba Iulia”³⁰.

Alegerea Albei Iulia, ca loc de desfășurare a lucrărilor adunării naționale, a fost determinată, pe de o parte, de considerentele de ordin istoric, dată fiind importanța istorică simbolică și multilaterală pe plan na-

țional a orașului³¹, iar pe de altă parte, de condițiunile de siguranță deplină ce le oferea în acele momente străvechiul oraș. Pe lângă faptul că întregul comitat Alba Inferioară se afla sub autoritatea consiliilor și a gărzilor naționale române, ce preluaseră în mare majoritate și administrația localităților, orașul Alba Iulia, cu cetatea sa puternică, dispunând de o forță armată însemnată și de posibilități mari de sporire a efectivelor înarmate, era în acele zile frământate „cea mai tare cetate românească”³² din Transilvania. Trebuia să se desăvârșească aici ceea ce îndrăznise, cu peste trei secole înainte, Mihai Viteazul, fixînd pentru viitor jalonul luptei permanente a poporului român din Transilvania.

Din momentul hotărîrii ca adunarea națională să se țină la Alba Iulia, începe colaborarea mai strînsă dintre C.N.R. Central și consiliile din comitatul Alba Inferioară, îndeosebi cu cel din Alba Iulia, pentru pregătirea adunării. În același timp, consiliul central întreprinde acțiuni pentru luarea de contact cu guvernul român din Iași. În acest scop, la 14 noiembrie, prin C.N.R. din Sibiu, sînt trimiși în misiune la Iași pentru a cunoaște atitudinea guvernului României și a unor personalități politice față de dorințele românilor din Transilvania, prof. Nicolae Bălan și căp. Victor Precup³³, iar la 16 noiembrie pleacă din Arad, cu aceeași destinație, o nouă delegație, compusă din George Crișan, secretarul C.N.R. Central și Teodor Roxin, care avea misiunea de a informa guvernul român, pe suveran și virfurile politice în legătură cu hotărîrile consiliului central privind unirea Transilvaniei cu România și de a cere sprijinul armatei române pentru reușita acțiunii³⁴.

Între timp, consiliile naționale din comitatul Alba Inferioară iau măsuri în funcție de situația nou creată. Astfel, C.N.R. din Alba Iulia înființează, la 16 noiembrie, o secție juridică pe lângă legiunea română, menită să ancheteze și să combată orice acțiune dușmănoasă cauzei naționale și, tot în aceeași zi, hotărâște să editeze un ziar local, ca organ al său de presă³⁵. C.N.R. din Blaj, în editorialul ziarului **Unirea**, din 17 noiembrie, lansează un entuziast apel către românii din comitat în care arată : „Avem o singură conducere — C.N.R. de la Arad —. Să lucrăm cu toții și să înfăptuim ce acest sfat ne poruncește... Nimic să nu ne abată de la gîndul care ne muncește pe toți : libertatea națională și unirea tuturor Românilor !”³⁶.

În zilele ce au urmat, consiliul central ia măsuri operative și concrete pentru pregătirea adunării naționale. Trebuia, mai întîi, să se consulte C.N.R. din Alba Iulia dacă istoricul oraș putea oferi condițiile necesare unei acțiuni de o asemenea amploare. În acest scop, a fost delegat Iuliu Maniu, care era mai cunoscut în comitatul Alba Inferioară, atît pentru faptul că, de prin jurul anului 1898, în calitate de avocat al Mitropoliei greco-catolice, își avea reședința la Blaj, cît și pentru faptul că aici și-a început cariera politică, fiind ales în 1906 deputat al circumscripției Vințul de Jos în parlamentul maghiar³⁷.

Iuliu Maniu sosește la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie dimineața și după ce informează consiliul național local despre intenția C.N.R. Central de a convoca adunarea națională la Alba Iulia, „vechea capitală a Ar-

dealului⁴, stabilește împreună cu acesta pregătirile ce trebuiau făcute în principiu, urmînd ca problemele de amănunt să fie rezolvate, pe parcurs, cu conducerea centrală. Printre altele, Iuliu Maniu, aflînd de destoinicia locotenentului Ovidiu Gritta în acțiunea de formare a consiliilor și gărziilor naționale române și de instaurare a ordinii și liniștii publice în zona de la Sud de Mureș, a cerut acestuia ca din gardiștii aflați în detașamentul cercual Berghin să formeze o companie de onoare, care să participe la ceremoniile prilejuite de adunarea națională. De asemenea, el a transmis consiliului național local dorința consiliului central ca la adunarea națională să fie convocat cit mai mult popor, în haine de sărbătoare³⁸.

În aceeași zi, Iuliu Maniu se deplasează la Blaj pentru a lua contact și cu C.N.R. comitatens, în vederea informării acestuia și a coordonării acțiunilor. Cu această ocazie, în după-amiaza zilei, se convoacă o mare adunare a intelectualității și a altor categorii sociale din oraș, în fața căreia el ține un discurs de informare, în care, arătînd că C.N.R. Central a hotărît convocarea grabnică a unei impozante adunări naționale la Alba Iulia și referindu-se la motivele care au determinat alegerea orașului ca loc de exprimare a voinței naționale, a pronunțat cuvintele: „Gîciți, desigur, de ce acolo ! Lucrați din răspuțeri ca adunarea aceasta să fie vrednică de neamul românesc”³⁹.

Ca urmare a dispozițiilor primite, în după-amiaza zilei de 18 noiembrie, orele 15, C.N.R. din Alba Iulia se întrunește pentru a stabili măsurile cele mai urgente și cele mai eficiente pentru pregătirea adunării naționale. Se stabilește, mai întii, contractarea unui împrumut de 10.000 coroane la o bancă locală pentru acoperirea cheltuielilor, iar mai apoi, în vederea asigurării succesului adunării, se hotărăște înființarea a trei comisii operative : comisia de organizare (dr. Ioan Pop, dr. Camil Velican, Virgil Vlad și Aurel Șerban); comisia de primire (Ioan Teculescu, dr. Ioan Marciac și Vasile Urzică) și comisia de incartiruire (Alexandru Fodor, dr. Rubin Patița și Aurel Stoica). Consiliul hotărăște apoi organizarea alegerilor deputaților pentru adunarea națională în cercurile Alba Iulia, Vințul de Jos și Ighiu, cîteva probleme privind plata soldei gardiștilor și, întrucît devastările la diferite moșii continuau, decide lansarea unui apel către populație pentru liniștirea ei și restituirea bunurilor celor păgubiți⁴⁰. Apelul a fost tipărit și difuzat imediat⁴¹.

O zi mai tirziu, la 19 noiembrie, vicarul Mitropoliei din Blaj, Vasile Suciu, președintele C.N.R. al comitatului Alba Inferioară, lansează o circulară adresată clerului și credincioșilor din întreaga Transilvanie, în care făcînd o amplă analiză a situației politice și a dreptului la autodeterminare a poporului român, le cere să se organizeze, să asigure ordinea și liniștea publică și să sprijine C.N.R. Central în realizarea scopurilor pentru care luptă⁴².

După ce toate măsurile interne au fost luate și după ce, la 18 noiembrie, C.N.R. Central lansează manifestul către popoarele lumii, în care face rechizitoriul acțiunilor cercurilor conducătoare maghiare reacționare de a împiedica realizarea dreptului la autodeterminare a poporului român și afirmă hotărîrea acestuia de a-și cuceri libertatea și independența

națională, primind și îndemnurile din România la realizarea unirii printr-o adunare națională (la care se adaugă și cele ale unor diplomați străini acreditați la Iași) transmise prin prof. N. Bălan trimis în misiune la Iași, avînd și garanțiile C.N.R. din Alba Iulia că va asigura desfășurarea adunării naționale în cele mai depline condițiuni de siguranță, consiliul din Arad emite circulara din 20 noiembrie pentru convocarea adunării la Alba Iulia, în ziua de 1 Decembrie.

Comunicatul, din aceeași zi, al șefului Marelui Stat Major al armatei române, generalul Prezan, prin care se anunța trecerea armatei peste Carpați în Transilvania, a sporit optimismul românilor ardeleni și al conducătorilor lor în succesul cauzei⁴³.

Comandamentul central al gărzilor naționale din Arad ia și el măsurile necesare. Astfel, prin ordinele de zi numărul 4, 5 și 6 se dau dispozițiuni pentru pregătirea și asigurarea militară a adunării naționale. Prin ordinul de zi nr. 5, din 20 noiembrie, căp. Medrea Florian, comandantul legiunii române de la Alba Iulia, este numit comandant al tuturor trupelor de ordine, urmînd să colaboreze cu delegatul comandei centrale, căp. A. Bogdan. Se prevedea, de asemenea, ca gărzile naționale din Alba Iulia, Blaj, Aiud, Abrud și din comunele înconjurătoare să se prezinte la comandamentul militar pentru adunarea națională în seara zilei de 30 noiembrie⁴⁴.

În ședința sa din 21 noiembrie, C.N.R. din Alba Iulia decide să trimită pe unul dintre membrii săi la Arad, pentru a lua contact cu comisia de pregătire a adunării naționale ce funcționa în cadrul C.N.R. Central, în vederea stabilirii chestiunilor de amănunt pe linie organizatorică. Dr. Ioan Pop este împuternicit să aducă la îndeplinire această misiune și, în plus, să obțină de la consiliul central 50.000 coroane pentru plata salariilor militarilor din legiunea română de Alba Iulia⁴⁵. Prezentîndu-se la Arad, Ioan Pop a asigurat C.N.R. Central că la Alba Iulia s-au luat și se vor lua, în continuare, toate măsurile pentru ca adunarea să se poată ține în bune condițiuni⁴⁶.

În ziua următoare, la 22 noiembrie, la sediul C.N.R. din Alba Iulia s-a prezentat căp. A. Bogdan, delegatul militar al comisiei de organizare de la Arad, cu dispozițiunea ca împreună cu consiliul să stabilească programul adunării naționale. Programul a fost întocmit în aceeași zi și dat publicității⁴⁷.

Un rol deosebit în stabilirea planului de apărare militară a orașului Alba Iulia, în ziua adunării naționale, l-a avut căp. Florian Medrea, comandantul trupelor de ordine și al legiunii române de Alba Iulia. Acordînd o atenție specială puternicei fortărețe pe care o reprezenta cetatea bine conservată a orașului, în incinta căreia se afla sala Casinei militare, în care s-a ținut adunarea națională și în care nu se putea pătrunde decît pe două căi de acces, el nu a neglijat nici orașul propriu-zis, în care a organizat 14 formațiuni principale de apărare, așezate în punctele cheie și nici împrejurimile orașului care au fost prinse cu cordoane militare, mijloace de comunicație și patrule. În ansamblu, au fost organizate 3 mari unități militare și anume : grupa I, comandată de lt. Ovidiu Gritta,

pentru oraș; grupa II, comandată de căp. Smeu, pentru cetate și grupa III, comandată de căp. Niculescu, pentru Cîmpul lui Horea⁴⁸.

Forțele de care a dispus au fost însemnate, după unele aprecieri ele fiind compuse din cca. 4000 de gardiști⁴⁹, după altele din cca. 17.000 de gardiști⁵⁰, înarmați cu puști, mitraliere și câteva tunuri, dintre care 3000 de pe teritoriul comitatului Alba Inferioară.

Convocarea gardiștilor s-a făcut atît prin ordinul nr. 5 al comandei centrale de la Arad⁵¹, cît și prin ordinele C.N.R. comitatens din Blaj⁵² și ale legiunii române de Alba Iulia⁵³. Între gărzile naționale care au dat formațiuni de pază și ordine în zilele adunării naționale, din comitatul Alba Inferioară amintim : Alba Iulia cu toate efectivele gărzii naționale și ale legiunii române, Blaj cu o companie, Aiud, Zlatna, Abrud, Teiuș, Berghin, Ighiel, Mihălț, Cricău, Bucerdea, Craiva, Telna, Șard, Micești și alte numeroase comune din jurul acestora, iar din afara comitatului : Sibiu, Cluj, Săliște, Orăștie, Sebeș, Lancrăm, Săsciori și altele⁵⁴.

Din inițiativa C.N.R. Central, în afara stabilirii programului adunării naționale și a planului de apărare militară, C.N.R. din Alba Iulia, în colaborare cu legiunea română, a mai stabilit și alte obiective ce trebuiau rezolvate, ca : organizarea propagandei, asigurarea circulației, încartiruirea delegaților și a celorlalți participanți, alimentarea acestora, orientarea participanților spre locurile destinate, oficiile de protocol și multe altele. Toate cele hotărîte au fost prezentate C.N.R. Central, care le-a aprobat fără rezerve, ca dovadă a chibzuinței cu care au fost judecate.

În această perioadă plină de efervescență și entuziasm, la 23 noiembrie are loc, la Blaj, un eveniment de o deosebită importanță. Reamintim aici că C.N.R. Central trimisese la Iași două delegații : una la 14 noiembrie din Sibiu (N. Bălan și V. Precup) și alta la 16 noiembrie din Arad (G. Crișan și T. Roxin), cu scopul de a lua legătura cu cercurile politice și cu guvernul român în vederea sprijinirii acțiunilor sale, orientate spre autodeterminare și unirea Transilvaniei cu România. Întrucît nici una din delegații nu știa data exactă și locul unde urma să aibă loc adunarea națională, acestea hotărîndu-se după plecarea lor din Transilvania, nu au putut informa guvernul român asupra acestor amănunte.

În ziarul **Unirea**, din Blaj, a apărut mai tîrziu o știre în care se arăta că o distinsă personalitate ardeleană trimisă în misiune națională la Iași (probabil prof. N. Bălan, n.n.) cerea printr-o scrisoare adresată unuia dintre conducătorii Partidului Național Român din Ardeal (probabil Ștefan Cicio Pop, n.n.) ca : „Proclamația și aderenția (de unire cu România, n.n.) să se redacteze în mai multe exemplare, din fiecare trimiteți un exemplar la Blaj ca ocazional să poată fi luate cu aeroplanul la Iași“. În post scriptum se preciza : „Căp. Victor Precup a fost trimis cu primul aeroplan la Blaj“⁵⁵.

Într-adevăr, la 23 noiembrie, după sosirea la Iași a celei de a doua delegații, condusă de George Crișan și întrucît în țară nu se știa dacă adunarea națională avusese sau nu loc, este trimis la Blaj un aeroplan militar din Bacău, pilotat de lt. V. Niculescu și avîndu-l ca pasager pe căp. Victor Precup, cu misiunea expresă de a preda C.N.R. Central măr-

turiile scrise prin care guvernul român se obliga să sprijine unirea și de a duce în același timp, la Iași, documentele oficiale ale unirii⁵⁶.

După ce avionul a făcut câteva viraje deasupra Blajului, aruncînd manifeste în care se arăta că armata română a trecut Carpații din ordinul regelui și la chemarea C.N.R. Central și se cere populației să-și continue liniștită, fără tulburări, viața cotidiană, a aterizat pe **Cîmpia Libertății** în uralele de entuziasm ale mulțimii adunate spontan. La interpelarea unui ziarist local, lt. Niculescu a declarat : „Vă aducem solia Regatului liber... Am ținut să aterizăm anume pe Cîmpia Libertății de unde și-a luat Vlaicu primul avînt de zbor în Ardeal⁵⁷.

Conduși la sediul Mitropoliei, unde era prezent C.N.R. al comitatului, cei doi soli au predat acestuia mesajele din România, informîndu-l că a doua zi trebuie să se întoarcă cu răspunsul.

În scrisoarea pe care, în aceeași zi, vicarul Vasile Suci, președintele C.N.R. comitatens, o adresează președintelui C.N.R. din Alba Iulia se arăta că scrisorile aduse de aviatorii Precup și Niculescu le trimite în original la Arad și sub formă de copii la Cluj, Sibiu și în alte centre din provincie (inclusiv Alba Iulia, n.n.). Se preciza că „în țară nu se știe nimic de adunare. Se așteaptă⁵⁸.

Intr-adevăr, scrisorile originale au fost expediate la Arad prin delegat special. Se pare că acesta a fost chiar comandantul batalionului românesc din Blaj, căp. Ioan Muntean, întrucît la întoarcere, în ședința sfatului militar local din 25 noiembrie, el raportează despre drumul făcut la Arad și despre modul de organizare al gărzilor aflate în subordinea comandei centrale⁵⁹.

Timpul extrem de scurt nu a permis desigur C.N.R. Central să răspundă guvernului român. De aceea, C.N.R. din Blaj a cerut sau a primit, probabil telefonic, aprobarea de a formula el, pe baza indicațiilor organului central, acest răspuns. Răspunsul a fost redactat în noaptea de 23 spre 24 noiembrie. El conținea dorința și voința poporului român din Transilvania de a se uni cu țara, exprimate prin pana C.N.R. din Blaj. În dimineața zilei de 24 noiembrie, avionul a părăsit Blajul ducînd cu el mesajele de răspuns care au fost predate la Iași a doua zi⁶⁰.

În zilele ce au mai rămas pînă la adunare s-au luat și alte măsuri organizatorice. Astfel, la Blaj este convocată, în ziua de 24 noiembrie, adunarea pentru alegerea deputaților la adunarea națională⁶¹. În aceeași zi, în calitatea ce o avea și din dorința firească ca majoritatea populației din comitat să se prezinte la Alba Iulia, C.N.R. comitatens din Blaj lansează manifestul : „Veniți la Alba Iulia !“, în care se cerea tuturor românilor să participe la Adunarea Națională din 1 decembrie, ce va avea loc „în Bălgradul lui Mihaiu Viteazul“... „Veniți cu miile, cu zecile de mii !“... „Veniți în bună rinduială fiecare comună grupată în jurul steagului propriu. Păstrați ordinea...“, se arăta în manifest⁶², care a fost apoi publicat și în ziarul **Unirea** din 28 noiembrie (nr. 13 de propagandă).

Se lansează o circulară pentru alegeri și de către vicarul Mitropoliei, Vasile Suci, către organele subordonate, încă din 23 noiembrie.

Două zile mai târziu, el raportează acest lucru C.N.R. Central, arătînd că în Blaj alegerile s-au terminat⁶³.

Alegerile continuă peste tot în comitatul Alba Inferioară, astfel că, în jurul datei de 25 noiembrie, ele erau terminate.

La 27 noiembrie, C.N.R. din Blaj ordonă comandamentului gărzilor din localitate să permită gardistului Ioan Blaga, de meserie tipograf, să se deplaseze la Alba Iulia în perioada 28 noiembrie—2 decembrie, pentru a ajuta la pregătirea materialelor necesare adunării naționale⁶⁴. Astfel s-a constituit la Alba Iulia o echipă de tipografi români, care a editat afișe, manifeste, a contribuit la tipărirea ziarului local **Alba Iulia** și a multiplicat rezoluția Adunării Naționale, pentru a putea fi citită maselor adunate pe cîmpul lui Horea de către numeroșii oratori fixați de comitetul de organizare.

Începînd cu ziua de miercuri, 27 noiembrie, au început să sosească la Alba Iulia atît delegații la adunarea națională, cît și poporenii care au alcătuit imensa adunare populară de pe Cîmpul lui Horea și cu aceasta a început și activitatea intensă a comisiei de încartiruire din oraș. De joi, 28 noiembrie, a intrat în funcțiune și comisia de primire, inclusiv compania de onoare comandată de lt. Ovidiu Gritta, care au așteptat și au dat onorurile cuvenite tuturor delegațiilor sosite în gară. Efervescenta acelor zile este extrem de bine redată de ziarul **Alba Iulia**, care apare, într-un număr ocazional, la 30 noiembrie 1918⁶⁵ și din care cităm cîteva fragmente : „Alba Iulia e în fierbere de săptămîni. Consiliului Național local i-a venit marea datorie națională, foarte grea totodată, să pregătească orașul și cetatea pentru primirea zecilor de mii, care au să-și spună cuvîntul hotărîtor al zilei de mîine : punerea pietrii unghiulare la temelia viitorului nostru. Se anunță zilnic oaspeți de aproape și de departe, nu persoane singuratice, ci grupuri de sute și mii, care cer cu stăruință cvartire. Grea problemă. Toate casarmele și institutele publice au fost luate în combinație pe lingă locuințele particularilor și totuși nu se mai ajunge⁶⁶.

Din acest motiv s-au făcut încartiruirii și în comunele mai apropiate sau mai depărtate de oraș⁶⁷.

„...Locul adunării, scrie mai departe ziarul **Alba Iulia**, s-a fixat în vechea «Casină militară» iar pentru popor Cîmpul lui Horea de lingă cetate. Aici sînt ridicate tribune... s-a pornit marele pelerinaj, cum nu vor mai fi văzut niciodată bătrînele ziduri ale cetății“.

La 29 noiembrie, „comitetul aranjator“, din cadrul legiunii române de Alba Iulia, lansează un manifest adresat populației, prin care dă îndrumările necesare pentru evitarea dezordinii și a tulburărilor. Se cerea acesteia să vină grupată pe comune și tot așa să plece, indicîndu-se și traseele respective. Erau interzise cu severitate băuturile spirtoase. Se preciza că în sala adunării nu au voie decît persoanele cu mandat⁶⁸. În ziarul **Alba Iulia**, din 30 noiembrie, s-a publicat și anunțul C.N.R. local cu plecarea trenurilor din gara Alba Iulia după adunare, între orele 15—18. Pentru a se evita aglomerația se admitea intrarea în gară a călătorilor numai cu 30 minute înainte de plecarea trenurilor⁶⁹.

În după-amiaza zilei de 29 noiembrie, la Poliția orașului Alba Iulia

s-a prezentat un ofițer german din trupele lui Mackensen, aflate în retragere din România, cerînd încartiruirea unei divizii în zilele de 30 noiembrie și 1 decembrie. Căp. Poliției, Ovidiu Gritta, s-a opus cu energie ca în zilele adunării naționale orașul să fie invadat de trupe străine. Întrucît comandantul gărzii naționale maghiare, căruia i s-a adresat apoi ofițerul german, a permis trecerea prin oraș a diviziei, căp. Poliției, împreună cu comandantul Legiunii române, căp. Medrea Florian și cu prof. Alexandru Borza, secretarul C.N.R. al comitatului Alba Inferioară din Blaj au intervenit cu energie oprînd convoiul german și determinînd pe comandantul acestuia să se cantoneze în orașul Sebeș și în satele din jur pînă după adunarea națională⁷⁰.

În preziua mării adunări se înregistrează la Alba Iulia alte două evenimente importante pentru cauza națională. Primul, este apariția numărului ocazional al ziarului local **Alba Iulia** — organ al proclamării unității naționale — sub redacția dr. Zaharia Muntean și cu concursul intelectualilor de condei din Blaj, între care și prof. Alexandru Borza⁷¹. Al doilea, se referă la lansarea manifestului „Un cuvînt către toți Români!”, determinată de faptul că în diferite părți ale Transilvaniei și în trenurile care se îndreptau spre Alba Iulia au fost răspîndite, de către cercurile interesate, manifeste cu un conținut potrivit realizării actului unirii. Manifestul de la Alba Iulia, semnat „Bunii și adevărații Români”, îndemna poporul să nu ia în seamă propaganda celor prinși pe trenuri cu grămezi de hirtie tipărită pentru a o răspîndi la sate și să-și desfășoare activitatea lui cinstită numai cu gîndul „la noua țară românească”⁷².

Pentru organizatorii din Alba Iulia, două evenimente erau așteptate cu nerăbdare și emoție, și anume: sosirea delegației din Blaj și sosirea membrilor C.N.R. Central.

Hotărîți inițial să facă deplasarea la Alba Iulia în automobile⁷³, blăjenii au venit totuși cu trenul, avînd în vedere numărul lor impresionant. Sosiți în gară, ei au fost întîmpinați de către membrii C.N.R. local și de o mulțime de popor. După formalități, corul mixt din Blaj a plecat pe jos spre centrul orașului cîntînd marșuri naționale⁷⁴.

Sosirea C.N.R. Central la Alba Iulia a avut loc la 29 noiembrie, orele 17. În gară erau prezenți membrii C.N.R. local, comanda legiunii române, reprezentantul militar al Aradului, căp. A. Bogdan, compania de onoare comandată de lt. Ovidiu Gritta și o mulțime de popor. Toți ofițerii purtau admirabile eșarfe tricolore de mătase. Fanfara cîntă „Deșteaptă-te române”. Din tren apar membrii consiliului central, în frunte cu președintele Ștefan Cicio Pop. Goarna răsună biruitor și compania de onoare prezintă raportul. Din partea C.N.R. local ia cuvîntul Vasile Urică, vicepreședinte, care spune printre altele: „...Ați venit pe pămîntul sfîntit de țărîna martirilor Horea, Cloșca și Crișan ca să aduceți dezrobirea neamului nostru care a gemut atîtea veacuri de grele suferințe...”

Din partea consiliului central, răspunde președintele Ștefan Cicio Pop: „Din pat ne-am sculat unii și bolnavi am venit pe aceste locuri de bogate amintiri naționale. Aici a fost Golgota, aici trebuie să vină și mîntuirea. Cu drag am venit la marea adunare națională; cea mai mare și

mai frumoasă sărbătoare națională pe care au avut-o Românii de la descălecatul lui Traian încoace și doresc să ne apropiem de locul adunării cu smerenie și cu demnitate⁴⁷⁵.

Au urmat apoi ședințele preliminare și impresionanta manifestare a Marii Adunări Naționale și a uriașei adunări populare din 1 Decembrie 1918, care aveau să hotărască pentru totdeauna, și în mod irevocabil, unirea Transilvaniei cu România.

Colaborarea dintre C.N.R. din comitatul Alba Inferioară, în mod deosebit al celui din Alba Iulia, cu C.N.R. Central din Arad s-a încheiat la 2 decembrie 1918, când, prin alegerea Consiliului Dirigent, consiliul central se dizolvă. Putem afirma, cu toată certitudinea, că această colaborare a fost fructuoasă, că ea a avut drept rezultat realizarea obiectivului celui mai scump al poporului român — **unitatea națională**.

Astăzi, inscripția de pe placa de marmoră așezată pe frontispiciul sălii unirii reamintește evenimentul crucial pentru realizarea căruia s-a desfășurat o activitate atât de prodigioasă : „Anno domini MDCCCXVIII Kalendis decembris, Hoc loco unio Transilvaniae universa, cum Daco-Romania, solenni et unanimo populi voto in perpetuum atque irevocabiliter proclamata est. Cuius rei memoria sempiterna sit⁴⁷⁶.”

N O T E

1 Ioan Pleșa, *Formarea și activitatea consiliilor naționale din județul Alba, în luna noiembrie 1918*, în „Apulum”, VII/II, 1969, p. 385—387.

2 Ioan Russu Șirianu, *Românii din statul ungar* (Statistică și etnografie) Arad, 1904, Editura autorului, p. 141.

3 *Blajul între cele dintii centre organizate*, în *Românul*, nr. 11, din 20 noiembrie 1918, Arad, republicat de Aurel Decei; *Acte privind Blajul în lunile unirii, noiembrie și decembrie 1918*, în „Apulum”, VII/II, p. 237; Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura revistei „Societatea de mîine”, 1926, p. 64.

4 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 336; Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Editura politică, București, 1970, p. 576.

5 *Ibidem*, p. 337.

6 Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 388—389; Manifestul a fost publicat în întregime de Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 65—67 și de Revista Arhivelor, nr. 2/1968, p. 205—207.

7 Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 389; Aurel Decei, *op. cit.*, p. 237—238.

8 *Unirea*, Blaj, nr. 69, din 9 noiembrie și nr. 68, din 4 noiembrie 1918.

9 Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 389—390; Istoricii mai vechi greșesc socotindu-l pe Ioan Pop ca președinte al C.N.R. din Alba Iulia (vezi Tiron Albani, Douăzeci de ani de Unire, Editura Grafica, Oradea, 1938, p. 209; Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 64 și 102 și după ei alți autori). El a fost cooptat în consiliu abia la 14 noiembrie 1918 și repartizat la comisiunea de organizare.

10 *Ibidem*, p. 387—391.

11 Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 102; Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 392—393.

12 Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 393.

13 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 345; Muzeul de istorie Alba Iulia, Documentele Unirii, actul nr. 1836.

14 Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 396—397.

- 15 Aurel Decei, *op. cit.*, p. 242.
- 16 Filiala Arhivelor Statului, județul Alba, fond C.N.R. Alba Iulia, actul nr. 6/1918.
- 17 *Unirea*, Blaj, nr. 1 de propagandă, din 12 noiembrie 1918, p. 4.
- 18 Muzeul Alba Iulia, Documentele Unirii, actul nr. 1884.
- 19 Judecătoria Alba Iulia, fond Tribunalul Alba Iulia, dos. 589/1918 — registrul de procese verbale al C.N.R. Alba Iulia.
- 20 I.S.I.S.P., *Unirea Transilvaniei cu România, 1918*, p. 653.
- 21 *Unirea*, Blaj,, nr. 2 de propagandă, din 14 noiembrie 1918.
- 22 Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 68.
- 23 Muzeul Alba Iulia, fond cit., actul nr. 1906.
- 24 *Ibidem*, actul nr. 1907.
- 25 *Unirea*, din Blaj, nr. 2 de propagandă, din 14 noiembrie 1918. Se știe că sarcina organizării adunării naționale a fost dată lui Ioan Suciu.
- 26 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 361.
- 27 *Revista Arhivelor* nr. 2/1968, p. 203 și 206.
- 28 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 172.
- 29 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 358.
- 30 Biblioteca Despărțământului București al asociațiunii „Astra”, *Marca Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 27.
- 31 Străveche vatră locuită de milenii de populația băstinașă, Alba Iulia a fost mai tirziu unul dintre cele mai importante centre ale Daciei romane, apoi centrul voievodatului Bălgradului. Importanța sa sporește în secolele următoare când devine, pentru o lungă perioadă de timp, capitala Principatului autonom al Transilvaniei. În această perioadă, între 1599 și 1600, Mihai Viteazul o transformă în centrul politic al celor trei țări românești unite. La 1785, aici are loc martiriul eroilor naționali Horea, Cloșca și Crișan, iar mai tirziu este întemnițat Avram Iancu. Multe alte aspecte politice, sociale și culturale au făcut din Alba Iulia orașul cu cele mai numeroase și mai adinci semnificații în istoria poporului român din Transilvania (vezi Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 365).
- 32 Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 102.
- 33 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 358—359.
- 34 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 211—221.
- 35 Filiala Arh. St. jud. Alba, fond Prefectura jud. Alba, actul nr. 206/1919 și Judecătoria Alba Iulia, fond cit., dosar 589/1919, registrul de procese verbale.
- 36 *Unirea*, Blaj, nr. 5 de propagandă, din 17 nov. 1918.
- 37 Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 53—54.
- 38 Muzeul Alba Iulia, documentele Unirii, actul nr. 1900.
- 39 *Unirea*, Blaj, nr. 7 de propagandă, din 20 nov. 1918.
- 40 Procesul verbal al C.N.R. Alba Iulia din 18 nov. 1918 — Judecătoria Alba Iulia, fond cit., dos. 589/1919.
- 41 Filiala Arhiv. St. jud. Alba, fond C.N.R. Alba Iulia, actul nr. 31/1918.
- 42 *Ibidem*, Depozitul Blaj, fond Mitropolia greco-catolică Blaj, dos. 5742, p. 5—8.
- 43 Ștefan Pascu, *op. cit.* p. 365.
- 44 Asociația foștilor luptători din gărzile naționale din Ardeal și Banat, *Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918*, București, 1943, p. 36 și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 365.
- 45 Judecătoria Alba Iulia, fond cit., dos. 589/1919, procesul verbal din 21 nov. 1918. Comisia de organizare a Adunării Naționale trebuie să fi fost creată în cadrul C.N.R. Central imediat după tratativele de la Arad cu delegația guvernului maghiar (vezi Tiron Albani, *op. cit.*, p. 160).
- 46 Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 102.
- 47 Judecătoria Alba Iulia, fond cit., dos. 589/1919, procesul verbal din 22 nov. și Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 373—374 și fotocopia de la p. 376.
- 48 Pentru planul de apărare a orașului Alba Iulia a se vedea Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 406; ISISP de pe lângă C.C. al P.C.R., *op. cit.*, p. 677—678; Asociația foștilor luptători din gărzile naționale din Ardeal și Banat, *op. cit.*, p. 33—34 și ziarul *Alba Iulia*, număr ocazional din 1 Decembrie 1918, p. 4.
- 49 ISISP, *op. cit.*, p. 677—678.
- 50 Ștefan Pascu *op. cit.*, p. 373.

- 51 Asoc. foștilor luptători din gărzile naționale din Ardeal și Banat, *op. cit.*, p. 36.
- 52 Arhivele Statului București, fond Consiliul Dirigent — Secția Prezidențială, dos. 55/1918, p. 124.
- 53 Aurel Decei, *op. cit.*, p. 260—262.
- 54 Muzeul Alba Iulia, doc. Unirii, actele nr. 1854, 1901; Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 406; ISISP, *op. cit.*, p. 678; Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 373.
- 55 *Unirea*, Blaj, nr. 12 de propagandă, din 27 nov. 1918.
- 56 Lt. aviator Vasile Niculescu, *La Blaj*, în „*Apulum*”, VII/II, 1969, p. 293—300.
- 57 *Unirea*, Blaj, nr. 52, din 25 dec. 1943 (după *Unirea* din 27 nov. 1918).
- 58 Muzeul Alba Iulia, doc. Unirii, actul nr. 2052.
- 59 Arhivele St. București, fond cit., dos. 55/1918, p. 58.
- 60 Lt. aviator, Vasile Niculescu, *op. cit.*, p. 296—300.
- 61 *Unirea*, Blaj, nr. 10 de propagandă, din 24 nov. 1918.
- 62 Muzeul Alba Iulia, doc. Unirii, actul nr. 1841.
- 63 Fil. Arhiv. St. jud. Alba — Depozitul Blaj, fond Mitropolia greco-catolică Blaj, dos. 5754/1918.
- 64 Aurel Decei, *op. cit.*, p. 260.
- 65 *Alba Iulia* — organ al proclamării unității naționale, număr ocazional din 1 Decembrie 1918 (18 nov. s.v.) — Datarea este greșită intrucit ziarul vorbește de „cuvințul hotărîtor al zilei de miine”, deci este din 30 nov. 1918.
- 66 *Ibidem*.
- 67 Judecătoria Alba Iulia, fond cit. dos. 589/1919, protocolul din 3 decembrie 1919, prin care C.N.R. Alba Iulia decide să multumească oficial celor ce au găzduit gratuit pe participanții la Adunarea Națională.
- 68 Muzeul Alba Iulia, doc. Unirii, actul nr. 1842.
- 69 *Alba Iulia*, din 1 Decembrie 1918, număr ocazional.
- 70 Filiala Arhivelor Statului jud. Alba, fond C.N.R. Alba Iulia, actul nr. 29, 1918; Alexandru Borza, *În preajma zilei de 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia*, în „*Apulum*”, VII/II, p. 283—284; Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 70; Ioan Pleșa, *op. cit.*, p. 407.
- 71 *Alba Iulia*, din 1 Decembrie 1918 și Alexandru Borza, *op. cit.*, p. 283—284.
- 72 Muzeul Alba Iulia, doc. Unirii, actul nr. 1840.
- 73 Arhivele St. București, fond. cit., dos. 55/1918, p. 127.
- 74 *Alba Iulia* din 1 Decembrie 1918 — număr ocazional.
- 75 *Ibidem*.
- 76 „În anul domnului 1918, la 1 Decembrie, în acest loc a fost proclamată unirea Transilvaniei cu întreaga Românie prin votul solemn și unanim al poporului, pentru totdeauna și în mod irevocabil. Memoria acestui fapt să fie eternă”.

(Zusammenfassung)

Die grosse Nationalversammlung von 1. December. 1918 des sieben bürger rumänischen volkes Wodurch die Vereinigung dieser Provintz mit Rumänien ausgesprochen wurde war in Alba Iulia abgehalten auf dem Boden des Komitates Alba Inferioară, der Verfasser befasst sich im seinem Artikel mit der Zusammenarbeit des Nationalrătes des Komitates mit dem Central Nationalrat aus Arad in monate November. 1918 wegen der übernahme der Macht und Vorbereitung der grossen Nationalversammlung.

In Blaj — Citadele des kampfes der Rumäiner für die nationale kultur in rumänischer schprache existirt noch seit dem 21. Oktober. 1918 ein Aktionskomitet welches am 4. Nowember. 1918 als Nationalrat des Komitates Alba Inferioară erklärt wurde.

An dem selben tage entstand auch C.N.R. des Komitates, welches eine aussergewöhnliche Rolle hatte bei dem Entstâhen und Bekleidung der rumänischen Nationalgarde im Komitate und ausser des Komitates.

Dürh das C.N.R. Alba Inferioară entstand auch die Rumänische Legion des Komitates, eine reguläre Militerformation.

Durch die Blajer und Alba Iuliaer räte entstanden auch die räte und die Nationalgarden in den anderen Ortschaften des Komitates, welche die politische, militärische und Verwaltungs macht im Komitate übernahmen.

— Die zusammenarbeit mit dem Central C.N.R. hatte zwei verschidene Fasén :

— Bis zum 15 Nowember. 1918, in welcher zeit mansich mit der Organisirung und Übernahme der Kraft befasst hat und

— nach dem. 15. Nowember. 1918 wann man mit allen Kräften an der verbereitung der grossen Nationalversammlung gearbeitet wurde durch den aussergewöhnlichen Aufgaben die denn Alba Iulia C.N.R. zugeteilt wurden, ist seine Wichtigkeit vorwehrend gevachsen den C.N.R. Blaj gegenüber, wodurch nach dem 1. December 1918 zu welcher zeit das politische Centrum nach Alba Iulia übersiedelt wurde, hatte es den Rang des Komitatenrates erreicht anstat des Blasendorfer Rates.

Der Nationalrat von Alba Iulia in zusammen arbeit mit dem Central C.N.R. nahm alle massregeln um der Nationalrat Sitzung die bessten Bedingungen zu sichern. Es ist die Rede von der Propagande vonn ausarbeiten des Programes der Nationalversammlung, von der militärischen Verteidigung der Stadt während der Versammlung, Eiquartirung der Teilnehmer, sicheren der Ordnung und viele andere.

Die zusammenarbeit zwichen den Nationalraten des Komitates Alba Inferioară und dem Central C.N.R. zu Arad war ertolgreich und führte zur Realiziorung des hundert jährigen Ideales unseren Volkes zur Nationalen Einheit.

UNELE ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII CONSILIULUI DIRIGENT ÎN TRANSILVANIA, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ ÎN PERIOADA 2 decembrie 1918—10 aprilie 1920

AUREL GALEA

La 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a ales, din cadrul celor 1228 de delegați, Marele Sfat compus din 250 de membri. Acesta, pentru conducerea permanentă a treburilor interne ale Transilvaniei pînă la unirea sa definitivă cu România, alege un guvern provizoriu — Consiliul Dirigent, format din 15 membri. Președinte al Consiliului Dirigent este Iuliu Maniu. Ceilalți membri sînt: Vasile Gol-diș, Alexandru Vaida Voievod, Ștefan Cicio Pop, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Victor Bontescu, Romulus Boilă, Ion Flu-ieraș, Iosif Jumanca, Vasile Lucaciu, Valeriu Branîște, Octavian Goga. Erau 10 membri ai P.N.R., trei independenți și doi membri ai P.S.D. din Transilvania și Banat¹.

Toți aceștia erau recunoscuți ca luptători și organizatori ai maselor în lupta de eliberare națională. Crearea Consiliului Dirigent era o urmare firească a prevederilor rezoluției hotărîrii de la Alba Iulia, care, în punctul al 2-lea, cerea autonomia Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pînă la întrunirea Adunării Constituante, adunare ce trebuia aleasă pe baza votului universal. Pînă la traducerea în fapte a acestor hotărîri era necesar ca teritoriile respective să fie conduse de un organ instituit cu puteri legislative, administrative și judecătorești. Crearea Consiliului Dirigent era cerută de condițiile interne și externe din acea perioadă. Existența lui era necesară și pentru elaborarea și punerea în aplicare a unor măsuri care să ducă treptat la unificarea completă, pe aceleași baze, a tuturor teritoriilor nou unite a căror organizare administrativă, legislativă și judecătorească diferea de la provincie la provincie.

Crearea unui organ autonom provizoriu era necesară pentru menținerea ordinii și a liniștei pe teritoriul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului unde vechile autorități ale regimului dualist fuseseră înlăturate, iar majoritatea teritoriului era administrat de consiliile locale și comitatense. Acestea trebuiau coordonate în activitatea lor de către un organ central. Organul central trebuia să se îngrijească și de dezarmarea elementelor aventuriste, național-șovine, care reîntorcîndu-se de pe front acasă se dedau la acțiuni samavolnice împotriva populației. Totodată, organul central urma să ia măsuri ca trupele germane și austriece din ar-

mata lui Mackensen să se retragă în ordine, să asigure continuitatea activității economice în teritoriul de sub ordinea sa. Reprezentanții P.S.D. vedeau în Consiliul Dirigent organul ieșit din revoluție, care trebuia, în perioada de tranziție, să asigure traducerea în fapte a rezoluției de la Alba Iulia, pentru ca la întrunirea Constituantei aceasta să includă în legea fundamentală a țării transformările democratice care au avut loc pe teritoriul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului de la unire și pînă atunci². De aceea, delegații clasei muncitoare au acceptat formarea acestui organ autonom. Ei își vor trimite reprezentanții în cadrul său, pentru a colabora și mai departe cu burghezia română în vederea consolidării unirii³.

Burghezia română din Transilvania cerea crearea Consiliului Dirigent și din interese regionale, ea vedea în acest organ autonom mijlocul cel mai eficace prin care putea să-și întărească puterea economică și politică în Transilvania și Banat în luptă cu capitalul din vechea Românie, îndeosebi cu cel liberal⁴.

La crearea Consiliului Dirigent au acționat și rămășițe de gândire pentru orînduirea vechii autonomii a fostului Principat al Transilvaniei, idee depășită, neviabilă, pe care meșul istoriei o va condamna. Totodată, crearea Consiliului Dirigent era considerată, de o parte a burgheziei române, ca un mijloc de a atenua și ciunti aplicarea hotărîrilor democratice de la Alba Iulia, de a le goli de prevederile lor radicale. Nu întîmplător au fost aleși cei 15 membri ai organului autonom provizoriu al teritoriilor nou unite. Era cunoscută poziția reacționară a unora privind includerea drepturilor democratice pentru masele populare. Astfel, Victor Bontescu și Alexandru Vaida Voievod s-au pronunțat deschis în cadrul ședinței Consiliului Național Central Român, din 30 noiembrie 1918, împotriva unor reforme democratice, îndeosebi cea agrară și electorală.

Numirea lui Iuliu Maniu în funcția de președinte al acestui organ autonom nu era întîmplătoare. Unii istorici marxști consideră că se datoră orientării sale politice monarhiste ce convenea mării burghezii românești, cît și sprijinului activ pe care acesta îl avea din partea unor cercuri ale înaltului cler catolic și al unor cercuri influente din Viena⁵.

La aceasta se adaugă și faptul că Iuliu Maniu reprezenta gruparea moderată din cadrul Partidului Național, grupare care trebuia să tempezeze acțiunile grupării de stînga, ce cereau introducerea cît mai grabnică a drepturilor democratice, din multe puncte de vedere ei fiind de acord cu social-democrații, cît și să facă mari eforturi pentru a înlătura acțiunile cu caracter conservator ale grupării de dreapta, care ar fi dus la creșterea nemulțumirii maselor populare, ar fi pus la grea încercare însăși unitatea de acțiune a poporului român.

Prezența în cadrul organului autonom a lui Ion Fluieraș, Iosif Jumanca și a unor intelectuali cu vederi progresiste, Vasile Goldiș, Ioan Suci, Valeriu Braniște, Aurel Lazăr n-a reușit să-i schimbe orientarea moderată. Consiliul Dirigent, prin acțiunile sale, se va transforma tot mai mult într-un apărător zelos al intereselor mării burghezii transilvănene. Prin acțiunile lor, Alexandru Vaida Voievod, Victor Bontescu și chiar

Iuliu Maniu, vor orienta activitatea Consiliului Dirigent spre acțiuni moderate, chiar acțiuni cu caracter reacționar, îndeosebi cele preconizate împotriva mișcării muncitorești. Acestea vor duce, în august 1919, la demisia social-democraților din organul autonom provizoriu, creînd o ruptură între reprezentanții burgheziei și ai clasei muncitoare, limitînd sfera de influență a Consiliului Dirigent.

În vederea repartizării judicioase a sarcinilor, membrii Consiliului Dirigent și-au împărțit sferele de activitate, majoritatea dintre ei conducînd activitatea unui resort. Pînă la decretul-lege 3632, dat de către rege în 11/24 dec. 1918, privitor la organizarea teritoriului Transilvaniei, Consiliul Dirigent funcționa cu următoarele resorturi: Președinte al Consiliului Dirigent și șeful resortului de interne dr. Iuliu Maniu; resortul instrucției publice și al cultelor Vasile Goldiș; resortul afacerilor externe și propaganda ziaristică Alexandru Vaida Voievod; resortul de război și siguranță publică Ștefan Cicio Pop; resortul organizare și pregătirea Constituantei Ioan Suci; resortul finanțelor Aurel Vlad; resortul justiției Aurel Lazăr; resortul codificării Emil Hațieganu; resortul de agricultură și comerț dr. Victor Bontescu; resortul comunicației, lucrări publice, poșta, telegraf și alimentare publică dr. Romul Boilă; resortul sănătății și prevederi sociale Ioan Fluieraș; resortul industriei Iosif Jumanca⁶.

În urma decretului 3632 din 11/24 decembrie 1918, resortul de război și siguranță publică și resortul afacerilor externe și propaganda ziaristică și-au încetat activitatea, șefii acestor două resorturi, împreună cu Vasile Goldiș, intrînd în guvernul central, ca miniștri fără portofoliu reprezentanți ai Transilvaniei.

Totodată, regele și guvernul central căutau, prin decretul nr. 3632, să fixeze atribuțiile principale ale Consiliului Dirigent, care, pînă în acel moment, se ocupa de toate problemele. Conducătorii statului unitar român arătau că vor rămîne în administrația guvernului central pînă la unirea definitivă a Transilvaniei cu România: „afacerile străine, armata, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația financiară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a statului”⁷.

Decretul regal sublinia ca sarcină primordială a Consiliului Dirigent prezentarea, în cel mai scurt timp, pentru ținuturile asupra cărora își întinde administrația, a proiectului de reformă agrară și electorală⁸.

Conștienți de sarcinile ce le revin, avînd adeziunea deplină a masei, membrii Consiliului Dirigent vor trece la punerea în aplicare a hotărîrilor Adunării Naționale de la Alba Iulia.

Una dintre primele măsuri luate, în vederea punerii bazei statului român în Transilvania, a fost aceea a introducerii unei administrații românești. Aceasta era cerută de condițiile obiective în care se găsea Transilvania la sfîrșitul anului 1918 și începutul lui 1919. Vechile autorități ale regimului austro-ungar fuseseră înlăturate, locul acestora fiind preluat de consiliile naționale comitatense și gărzile naționale. În componența acestor organisme intraseră oameni cu diferite vederi politice. Din această cauză, ele nu acționau uniform. În unele județe, consiliile naționale și gărzile naționale continuau activitatea din timpul evenimentelor din octom-

brie—noiembrie 1918, altele trecuseră la măsuri represive împotriva locuitorilor. Unii membri ai consiliilor naționale locale comitatense și chiar și ai gărzilor naționale considerau timpul de trecere de la preluarea puterii, de la vechile autorități, de către Consiliul Dirigent, un bun prilej pentru îmbogățire⁹. De aceea, la începutul anului 1919, Consiliul Dirigent a luat măsuri de numire a prefecților în toate județele administrate de către el. Dintre cei 26 de prefecți numiți niciunul nu era membru al P.S.D. din Transilvania sau Banat, toți erau membri marcanti ai P.N.R., deși cele două partide conclucrau în vederea reorganizării teritoriului Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pe baza hotărârii Adunării de la Alba Iulia. Acest lucru dovedește, încă o dată, că burghezia a fost principala profitoare a actului Unirii. La rândul lor, prefecții trebuiau ca, într-un timp scurt, să-și numească subalternii și să pună în bună funcționare administrația din subordine. Totodată, prefecții județelor trebuiau să înainteze, săptăminal, rapoarte resortului de interne despre situația populației din teritoriul administrat de ei.

În multe localități, din cauza lipsei de cadre, au fost numiți oameni incompetenți care au adus grave prejudicii normalizării vieții social-politice și economice, au scăzut prestigiul Consiliului Dirigent. Și aici, ca și în alte sectoare, și-a făcut loc nepotismul și favoritismul.

Astfel, familia Boilă, rudenie de aproape cu Iuliu Maniu, controla administrația județului Tîrnava Mică. În județul Bistrița Năsăud primpretorul județean, Leon Scridon, căuta ca în funcțiile de bază să fie numiți cumnații, verișorii și alte rudenii ale sale¹⁰.

Din această cauză, nemulțumirile maselor au crescut, mergînd în unele județe pînă la acțiuni deschise împotriva autorităților locale. Astfel, țărani din județul Bistrița-Năsăud au arestat pe primpretorul Leon Scridon, amenințîndu-l cu bătaia dacă nu va lua măsuri împotriva autorităților locale, atît civile, cit și militare¹¹. În vederea îndreptării situației, a perfecționării aparatului administrativ, Consiliul Dirigent a deschis, în vara anului 1919, cursuri de calificare pentru cei necalificați. Totodată, în urma protestelor opiniei publice, o serie de funcționari din aparatul administrativ au fost înlocuiți, unii fiind deferiți justiției, condamnați sau achitați, după gravitatea faptelor.

Toate aceste organe administrative au căutat să pună în aplicare indicațiile date de către președintele Consiliului Dirigent, acelea de a liniști spiritele, de a reprimă mișcările sociale ale celor exploatați.

Menținerea ordinii s-a făcut și prin măsurile luate pentru reorganizarea jandarmeriei, care a preluat atribuțiile gărzilor naționale. Și în cadrul jandarmeriei, formată de Consiliul Dirigent, au intrat elemente necinstite, elemente dușmănoase intereselor celor ce muncesc. Pe adresa Consiliului Dirigent au sosit numeroase scrisori, în care țărani din diferite județe ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului se plîngeau de modul barbar în care erau tratați și schingiuți¹².

Acțiunile întreprinse de organele administrative și de către jandarmerie au dus la creșterea nemulțumirii maselor, la scăderea încrederii acestora în Consiliul Dirigent. Ele își dădeau seama, tot mai mult, că or-

ganul autonom provizoriu al Transilvaniei, Banatului Crișanei și Maramureșului, ales la 2 decembrie 1918, se îndepărta tot mai mult de hotărârile mărețe de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. De aceea, tot mai mulți muncitori, țărani și reprezentanți ai altor categorii sociale își dădeau seama că cucerirea drepturilor democratice depinde, în primul rînd, de gradul lor de organizare, de maturitatea cu care știu să-și apere interesele în fața autorităților.

În domeniul administrației, prin numirea de organe românești, prin preluarea puterii de la vechile organe, cît și prin măsurile luate de introducere a nomenclaturii românești pe întreg teritoriul administrat de ei, Consiliul Dirigent a contribuit la unificarea treptată a administrației. Și aici, ca și în alte sectoare, datorită tendințelor de separatism ale unor oameni politici, trecerea la o administrație unică românească s-a făcut greoi. De abia în mai 1922, Ministerul de Interne a preluat întreaga administrație din Transilvania, Crișana, Banat și Maramureș, iar prima lege de unificare administrativă a întregului teritoriu a fost pusă în aplicare în iunie 1925.

Sub impulsul luptelor maselor populare, care credeau că înfăptuirea unității statale a poporului român le va aduce îmbunătățirea soartei, Consiliul Dirigent a trecut la elaborarea unor legi cu caracter democratic, prin care s-au întărit pozițiile burgheziei, au dus la stratificarea maselor țărănești, au slăbit pozițiile economice și politice ale moșierimii. Pentru înfăptuirea unei reforme agrare democratice, a înlăturării sistemului censitar s-au pronunțat principalele forțe ale burgheziei transilvănene. Prin elaborarea acestor legi ele vedeau întărirea propriilor lor poziții, în raport cu celelalte clase sociale. Dar, pentru a profita cît mai mult, pentru ca aceste legi să nu depășească limitele democrației burgheze, să le golească în conținutul lor de prevederile radicale ale Adunării de la Alba Iulia, burghezia transilvăneană le-a amînat mereu, dîndu-le în momentul în care a crezut de cuviință că documentele elaborate de către ea pot fi aplicate cu toată opoziția și rezistența clasei muncitoare.

După o amînare de aproape zece luni de zile, Consiliul Dirigent a elaborat și pus spre aprobarea Marelui Sfat proiectul legii agrare.

După discuții furtunoase, Marele Sfat al țării a aprobat proiectul de reformă agrară care a fost apoi înaintat spre aprobare regelui Ferdinand. Acesta, în ziua de 10 septembrie l-a sancționat, iar la 12 septembrie **Monitorul Oficial** a publicat legea agrară pentru Transilvania, Banat, Crișana și părțile ungurene. Potrivit legii agrare din septembrie 1919 se expropriau: toate proprietățile absentiştilor, ale străinilor, proprietățile date în stăpînire proprietarilor după 1 noiembrie 1917, pe baza ordonanței fostului guvern ungar, proprietățile mai mari de 30 de jugăre care au fost luate în arendă mai mult de 12 ani în perioada 1900—1918, proprietățile mai mari de 500 de jugăre — maxim, 200 de jugăre — minim, etc.¹³. Proprietarul avea dreptul la o singură proprietate de 500 de jugăre. Dacă avea un copil la facultatea de agronomie și acesta, după ce-și termina studiile, declara că se va dedica agriculturii avea voie la încă 500 de jugăre. Exproprierea se făcea pe baza declarației proprietarului. Pă-

mîntul expropriat era dat țaranului prin despăgubire. Prețul răscumpărării îl fixau organele împuternicite cu efectuarea reformei agrare. Pămîntul expropriat nu putea fi înstrăinat pînă la 1 ianuarie 1930¹⁴. Erau admiși la împrumut : invalizii de război, văduvele și copiii orfani, țărani care n-au participat la război și n-au pămînt deloc, țărani fără pămînt sau cu pămînt puțin (pînă la 5 jugăre)¹⁵. Pentru a veni în sprijinul proprietarilor, cit și al țărănilor, statul înființa Banca agricolă, cu un capital de 25 milioane lei. Organul superior care supraveghea înfăptuirea reformei agrare era Consiliul Superior al reformei agrare, compus dintr-un președinte, un copreședinte, 12 membri permanenți și 24 supleanți. El era ajutat de comisii județene și comunale, în care predominau reprezentanții autorităților și ai proprietarilor. În vederea rezolvării neînțelegerilor dintre proprietari și țărani, s-a înființat Curtea de apel cu sediul la Cluj¹⁶.

Legea agrară din Transilvania, dată în septembrie 1919, urmărea întărirea burgheziei, transformarea proprietății moșierești într-o proprietate burgheză rentabilă, menținerea dominației claselor exploatatoare. Ținînd seama de situația din Ardeal, legea avea unele prevederi înaintate, prin care căuta, de fapt, să aplaneze mișcările țărănești, cit și să împiedice încheierea alianței muncitorești-țărănești. Totodată, ea arăta fidel raportul luptei de clasă din Transilvania, unde clasele conducătoare au trebuit să cuprindă în textul legii măsuri democratice, care o făceau să fie cea mai radicală lege agrară dată pînă atunci pe acest teritoriu.

În tot acest timp, cit s-a elaborat legea agrară, pentru a aplană mișcările țărănești, resortul de agricultură și comerț a dat două ordonanțe, prin care căuta să reglementeze raportul dintre țărani și proprietari în privința arendării pămînturilor. După datele statistice rezultă că au fost arendate în anii 1919—1920, în urma celor două ordonanțe, 924.997 jugăre, dintre care 184.136 jugăre în 1919, iar 740.669 jugăre în anul 1920, multe dintre acestea în urma reformei agrare trecînd în proprietatea țărănilor¹⁷.

Legea elaborată de către Consiliul Dirigent a fost completată în 1921 de către legea agrară elaborată de guvernul Averescu. Astfel, se expropriau moșiile private mai mari de 200, 300 și 500 jugăre, după cum populația este deasă, mijlocie sau rară. În unele regiuni cu populație prea deasă se poate trece la exproprierea, cu avizul Comitetului agrar, pînă la 100 jugăre, iar pentru izlaz se poate merge pînă la 50 jugăre¹⁸.

Pînă la 1 ianuarie 1929, în Ardeal, au fost expropriate 3.118.517 jugăre, din care 2.906.073 jugăre din moșiile particulare, iar 212.497 jugăre din proprietatea statului. Din această suprafață, numai 932.283 jugăre erau terenuri cultivabile, restul fiind pășuni, parcuri, intravilan, embatcuri, mine, cariere, păduri afectate pentru pășuni, vii și livezi¹⁹. Numărul celor înscriși pe tabelele de împrumut era de 454.673, dintre care 337.082 români, 117.591 alte naționalități, iar dintre aceștia au fost împrumutați 212.803 români, 82.640 unguri-secui, șvabi și alte naționalități conlocuitoare²⁰.

Rezultatele reformei agrare au fost cele dorite de către raportorii

legii, adică menținerea moșierimii ca clasă, transformarea proprietății acesteia în proprietăți rentabile capitaliste, întărirea burgheziei la sate, crearea unui disponibil de brațe de muncă ieftine pentru gospodăriile chiaburești și moșierești.

O altă lege elaborată de Consiliul Dirigent, sub presiunea luptei maselor populare, a fost legea electorală, votată de către Marele Sfat în 6 august 1919. Ea acorda dreptul de vot tuturor cetățenilor în vîrstă de 21 ani, excepție făcînd femeile, magistrații și armata. Legea electorală votată de Consiliul Dirigent menținea clauza vechii legi ungare, care suspenda alegerile în circumscripțiile în care se prezenta un singur candidat, ceea ce înlesnea ingerințele electorale.

Discuțiile contradictorii purtate în Marele Sfat, demisia delegaților Partidului Social Democrat din Ardeal și Banat, cît și a celor doi delegați ai P.S. în Consiliul Dirigent, arată deosebiri de vederi din cadrul forțelor politice din Transilvania. Reprezentanții P.S.D., cît și ai unei părți ai intelectualității, cereau respectarea dreptului de vot al femeilor și al naționalităților conlocuitoare. Ei susțineau, în această direcție, necesitatea respectării întocmai a hotărîrilor Adunării de la Alba Iulia. Au fost combătute, atît de social democrați, cît și de învățători și profesori legați de masele populare, argumentele aduse de către conducătorii P.N., în același timp și ai Consiliului Dirigent, arătîndu-se că prin aprobarea proiectului de lege electorală propus de Consiliul Dirigent, Marele Sfat dă o lovitură puternică hotărîrilor de la Alba Iulia, se îndepărtează tot mai mult de prevederile radicale și democratice ale acestei adunări. Legea electorală și, alături de ea, cea agrară vor constitui puncte de nemulțumire ale maselor populare, care își vor exprima dezacordul atît cu ocazia alegerilor din noiembrie 1919, cînd peste 60% din populația chemată la urne nu s-a prezentat, sau a rămas indiferentă la protestele Partidului Național și ale Consiliului Dirigent, atunci cînd organul autonom al Transilvaniei a fost desființat de către guvernul Averescu.

Cu toate că cele două legi nu au satisfăcut cerințele maselor, ele au o deosebită importanță prin faptul că au lărgit sfera de activitate a celor ce muncesc, au dat posibilitate mult mai mare de afirmare, în viața politică și socială a țării, unor categorii sociale care pînă atunci nu fuseseră chemate să-și spună cuvîntul. Ele au contribuit la lărgirea sferei de activitate a maselor populare, la participarea mult mai activă a acestora la viața politică a țării.

Rezultate remarcabile a obținut Consiliul Dirigent în domeniul reorganizării învățămîntului și culturii. Reorganizarea învățămîntului și punerea la baza activității sale a metodelor moderne era cerută, în mod imperios, de condițiile concret istorice în Transilvania și Banat din acea perioadă. Consiliul Dirigent moștenise o grea plagă de la regimul ungar, astfel aproape 79,7% din populația română era analfabetă²¹.

Lipsea personalul didactic, lipseau școlile cît și fondurile necesare pentru reorganizarea și dezvoltarea învățămîntului de toate gradele. Avînd în fruntea sa doi intelectuali cu vederi progresiste, abili organizatori, Vasile Goldiș și Valeriu Braniște, resortul instrucției publice și cul-

telor și-a îndeplinit cu prisosință sarcinile ce-i erau încredințate. Astfel, pe baza propunerilor făcute de către corpul didactic, cu ocazia unor conferințe și congrese, cit și a unor intelectuali din vechea Românie, resortul instrucției publice și cultelor a elaborat un vast plan de reorganizare a învățămîntului de toate gradele. Din luna februarie 1919 și pînă în septembrie, au fost elaborate regulamente privind organizarea învățămîntului secundar, au fost date normative privind funcționarea și salarizarea cadrelor didactice din învățămîntul primar, secundar, profesional etc. Totodată, au fost luate măsuri în vederea organizării primei universități românești, dorință arzătoare de aproape un secol a românilor din fostul Imperiu austro-ungar. În urma măsurilor luate pînă la desființarea sa, Consiliul Dirigent a reușit să reorganizeze cca. 2418 școli primare confesionale, să creeze încă 1386 școli de stat primare române și 299 școli comunale aproape toate românești²². Totodată, a asigurat funcționarea școlilor cu limba de predare a naționalităților conlocuitoare. Majoritatea școlilor primare confesionale ale maghiarilor, germanilor și sîrbilor au funcționat în tot timpul Consiliului Dirigent. Acolo unde erau școli primare de stat, resortul instrucției publice și cultelor a aplicat principiul majorității populației, astfel că în anul școlar 1919/1920 pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent funcționau atîtea școli primare cîte cereri au fost făcute din partea reprezentanților naționalităților conlocuitoare²³. Realizări importante au fost făcute în învățămîntul secundar. În timpul Consiliului Dirigent au fost create pe lîngă cele 7 școli normale confesionale încă 8, numărul liceelor românești a sporit de la 5 la 20, s-au creat 4 școli reale inferioare de stat pentru fete²⁴. Numărul elevilor în școlile secundare de stat a crescut, în anul școlar 1919/1920, la 7500 față de 1600. Paralel cu înființarea de noi școli secundare românești, au fost reorganizate școlile secundare aparținînd naționalităților conlocuitoare. Astfel, pe lîngă cele 40 de licee confesionale reorganizate, Consiliul Dirigent a sprijinit crearea altor 3 licee de stat și a 20 de școli civile²⁵.

Toate aceste școli au fost prevăzute cu profesori. În recrutarea lor, resortul instrucției publice și cultelor a apelat la cadre didactice din vechea Românie, iar pentru predarea limbii franceze la profesori din Franța. În vederea acoperirii necesarului de cadre au fost chemați în învățămînt, învățători, studenți, preoți, care dovediseră aptitudini pentru acest sector de activitate. Resortul instrucției publice și cultelor a reorganizat școlile comerciale, profesionale, căutînd ca limba maghiară să fie înlocuită cu limba de predare română acolo unde majoritatea elevilor erau români. Prin reorganizarea școlilor profesionale de meserii, înființarea de școli de arte și meserii pentru fete, se urmărea crearea de cadre necesare pentru economia și comerțul statului unitar român.

Prin înființarea universității clujene, dorință unanimă a intelectualității române, Consiliul Dirigent și-a îndeplinit una dintre cele mai mari sarcini față de națiune, dînd posibilitate fiilor celor peste 3 milioane și jumătate de locuitori din aceste teritorii să urmeze studiile superioare, să se pregătească pentru viață cu unele dintre cele mai remarcabile figuri ale științei românești și mondiale. Universitatea clujeană a ridicat

prestigiul științei românești din teritoriul administrat de Consiliul Dirigent, a creat posibilități de valorificare, pe o treaptă superioară, a culturii românești.

Încă din primul an, ea avea peste 2200 studenți, dintre care 65% erau români. În cadrul universității au fost primiți, alături de români, maghiari, germani, sârbi, evrei, ruteni, polonezi etc. Pentru studenții merituosi care dovedeau aptitudini, Consiliul Dirigent a cerut aprobarea Ministerului Instrucției Publice din București de a le acorda burse și a fi trimiși în străinătate. În cursul anului universitar 1919/1920, au fost trimiși în Franța, Italia, Belgia și Elveția peste 100 de studenți, ca bursieri din fondul statului²⁶.

Prin numirea unor profesori de la universitățile din București și Iași, și chiar de la Paris, Consiliul Dirigent a contribuit nu numai la creșterea prestigiului universității clujene, ci și la strângerea legăturilor între membrii corpului didactic din învățământul superior, la cunoașterea mai îndeaproape a preocupărilor de cercetare științifică din universitate. Totodată, prin măsurile luate pe plan organizatoric și administrativ, organul autonom al Transilvaniei a contribuit la trecerea spre uniformizarea învățământului de toate gradele în noul stat unitar. Cu toate că în reorganizarea învățământului, de toate gradele, nu întotdeauna la baza activității instructiv-educative s-au preconizat mijloacele cele mai juste, realizările obținute de organul autonom provizoriu al Transilvaniei sînt deosebit de importante, ele contribuind la înlăturarea grelei moșteniri a trecutului, la crearea de specialiști în ramurile principale ale economiei, la ridicarea învățământului pe o treaptă superioară.

Alături de reorganizarea învățământului, resortul instrucției publice și cultelor a desfășurat o activitate laborioasă în vederea creerii și organizării Teatrului Național, a Operei din Cluj, cît și a organizării unui muzeu național în Ardeal. Toate aceste inițiative au fost materializate, astfel că, pînă la sfîrșitul anului 1919, publicul clujean putea să-și petreacă în mod plăcut timpul liber, să-și dezvolte interesul pentru muzică și artă.

Situația economică a Transilvaniei, ca, în general, situația întregii țări, se caracteriza printr-un haos economic. Un număr foarte mare de întreprinderi nu funcționau, iar cele care erau în stare de funcțiune lucrau cu o parte mică din capacitatea lor, dînd o producție mult redusă față de cea antebelică. În Valea Jiului, principala regiune carboniferă a țării, producția scăzuse de la 2.229.255 tone de cărbune, extras în 1913, la 1.410.244 tone în anul 1918 și la numai 1.028.925 tone în anul 1919²⁷.

Situația nu era mai bună nici în industria prelucrătoare. Industria morăritului lucra abia cu 57% din capacitatea ei normală de producție²⁸. Cu totul restrînsă era și producția industriei textile. Lipsite de materie primă, majoritatea întreprinderilor și-au întrerupt activitatea. În ceea ce privește industria lînii, nici ea nu a lucrat, între anii 1919—1920, decît cu 20% din capacitatea normală de producție²⁹. Pe lîngă dezastrul producției industriale, trebuie subliniat acela din domeniul producției agricole și din transporturi. Toate aceste stări de lucruri cereau resortului de

industrie, transporturi și comunicații, comerț și agricultură, luarea de măsuri urgente în vederea redresării economiei naționale.

În vederea reorganizării producției industriale, oficialitățile transilvănene preconizau înființarea unui consiliu economic central, crearea de direcții generale pe ramuri industriale, luarea de măsuri prohibitive pentru protejarea producției autohtone³⁰.

Sarcini dificile stăteau în fața resortului justiției, deoarece aceasta trebuia reorganizată corespunzător necesităților statului unitar român, în condițiile unei lipse acute de personal. În timpul Consiliului Dirigent, resortul de justiție a înființat 4 Curți de apel, la Cluj, Tîrgu Mureș, Oradea, Timișoara, care erau considerate instanțe judecătorești superioare. De asemenea, au fost desființate curțile cu jurați. Teritoriul administrat de Consiliul Dirigent a fost împărțit în 20 de tribunale și 100 de judecătorii de ocol.

Pentru acoperirea necesarului cu cadre, resortul justiției a făcut apel la Ministerul Justiției pentru trimiterea de avocați și judecători din vechiul regat, deoarece cei 80 de judecători și 120 avocați români cîți erau în teritoriul Transilvaniei, Banatului și Maramureșului nu puteau să facă față sarcinilor. În afară de reorganizarea instanțelor judecătorești de toate gradele, de preocuparea pentru acoperirea cu cadre necesare, resortul justiției a luat măsuri în vederea trecerii la unificarea justiției, în statul unitar român³¹.

Rezultate pozitive a obținut Consiliul Dirigent și în privința asistenței sanitare și a ocrotirilor sociale. Obiectivele majore ale resortului sănătății și ocrotirilor sociale erau menținerea instituțiilor sanitare existente și crearea de noi instituții, care să vină în sprijinul populației de la orașe și sate, mai ales că, atît corpul medical și farmaceutic, cît și personalul sanitar auxiliar, din Transilvania, erau extrem de reduse. Pentru a veni în sprijinul populației, în condițiile în care bolile făceau ravagii în masă, resortul ocrotirilor sociale a luat măsuri în vederea înmulțirii spitalelor. Astfel, după ce au fost reorganizate cele două spitale de stat de la Brașov și Timișoara, au fost create spitale noi la Arad, Abrud, Reghin. O atenție deosebită s-a acordat orașului Cluj, unde funcționa și facultatea de medicină. El a fost înzestrat cu un spital pentru femei, cu secții de boli venerice, dermatologie și ginecologie. Tot în acest oraș, s-au înființat spitalul de ortopedie și chirurgie infantilă, un atelier de proteze pentru invalizii de război și institutul antirabic.

Pentru tratarea tuberculozei s-au organizat și amenajat preventivo-riile din Geoagiu și Aiud, de asemenea, pentru a sprijini populația, au fost înființate ambulate polyclinice în 15 localități din Transilvania: Alba Iulia, Baia Mare, Bistrița, Brașov, Arad, Buzăul Ardelean, Cluj, Hida, Jara de Jos, Mediaș, Năsăud, Sibiu, Tîrgu Mureș, Timișoara și Zlatna³². Alături de aceste ambulate care funcționau cu trei secții: boli venerice, tuberculoză și mortalitate infantilă, au fost înființate 7 inspectorate igienice cu reședințele la Cluj, Brașov, Tîrgu Mureș, Sibiu, Satu Mare, Oradea, Timișoara. Pentru asigurarea personalului necesar, a fost creat Institutul surorilor de ocrotire socială, de asemenea, a fost

reorganizată facultatea de medicină din Cluj. Cu toate măsurile luate, la 2 ani după desființarea Consiliului Dirigent, în Transilvania erau 70 spitale cu 111.077 paturi, deservite de 263 medici, un medic revenind la 75.000 de locuitori, iar în spital, un pat la 470 locuitori, ceea ce era insuficient pentru necesitățile populației. În unele județe (Sibiu, Hunedoara, Sălaj, Turda Arieș), asistența sanitară a populației era aproape inexistentă, un pat de spital revenind la o mie de locuitori³³.

În urma luptelor maselor populare, Consiliul Dirigent a aprobat proiectul de lege pentru introducerea zilei de muncă de 8 ore în majoritatea întreprinderilor de stat și particulare. Legea intra în vigoare de la 1 iulie 1919 și prevedea introducerea zilei de muncă de 8 ore în întreprinderile statului, din industrie, comerț, transporturi etc., cât și în cele particulare. Patronii erau obligați să nu angajeze în întreprinderi, la munci de noapte, copii și femei. În mine nu puteau munci copii sub 14 ani, cei care încălcau prevederile legii erau pasibili de amendă și chiar de închisoare³⁴. Dar decretul-lege pentru reglementarea timpului de muncă avea numeroase excepții care, puse în aplicare, făceau imposibilă ziua de muncă de 8 ore. Insuși decretul-lege prevedea că durata maximă a zilei de muncă poate fi de 11 ore.

Urmărilor dezastruoase ale războiului, lupta maselor populare pentru îmbunătățirea condițiilor lor de viață au silit Consiliul Dirigent să treacă la adoptarea unui nou sistem de salarizare și a unui nou sistem de pensii. Potrivit hotărârii Consiliului Dirigent, funcționarii de stat erau împărțiți în 11 categorii de salarizare și erau retribuiți după studiile și calificarea pe care o aveau, după anii de muncă. Trecerea dintr-o categorie de salarizare la alta se făcea din 9 în 9 ani, fiecare categorie având 3 gradații, trecerea dintr-o gradație în alta era făcută din 3 în 3 ani. Conform hotărârii Consiliului Dirigent, salariul minim al unui funcționar era stabilit la 4500 lei, din acesta salariul real era de 2000 de lei, iar ajutorul de război și alocația de chirie 2500 lei. Salariul maxim la care putea ajunge un funcționar public era de 36.000 lei, salariu cu care erau retribuiți membrii Consiliului Dirigent³⁵. Din prevederile actului normativ pentru salarizarea, numirea, încadrarea, înaintarea și pensionarea funcționarilor de stat, elaborat de Consiliul Dirigent, se poate observa faptul că organul autonom al Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului nu ținea seama de necesitățile stringente ale vieții, deoarece între salariul unui funcționar cu studii inferioare și salariul unui funcționar cu studii superioare era o diferență mare, aproape de 12 ori, ceea ce nu corespundea realității, gândindu-ne la faptul că munca cea mai grea o depunea funcționarul de stat cu studii inferioare. De aceea, între munca desfășurată de acesta și cea a funcționarului de stat cu studii superioare, trebuia să existe o mai justă dozare, pentru a nu da naștere la nemulțumiri și proteste. Cu toate că legea face deosebiri între funcționarii statului, în comparație cu legile anterioare ea reprezintă un progres, contribuind la îmbunătățirea vieții celor ce muncesc.

Conducătorii burgheziei transilvănene considerau Consiliul Dirigent mijlocul cel mai eficient prin care puteau să-și întărească puterea lor eco-

nomică și politică în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, în lupta cu capitalul din vechea Românie și îndeosebi cu cel liberal. Astfel, în decursul celor 496 de zile, V. Bontescu, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Romul Boilă, Mihail Popovici etc. au căutat să creeze instituții cu capital transilvănean sau mixt, pentru a prelua bunurile austro-ungare și germane din teritoriile nou unite. Modul în care Consiliul Dirigent preconiza naționalizarea uzinelor Reșița, a minelor din Valea Jiului etc. a provocat nemulțumiri în cadrul Parlamentului român și îndeosebi în rândurile Partidului Național Liberal, care era împotriva colaborării cu capitalul austro-ungar și german, voia să intre el în posesiunea acestor bunuri³⁶.

Contradicția dintre capitalul din vechea Românie și burghezia transilvăneană s-a terminat prin victoria capitalului din jurul Băncii Naționale a României, citadela Partidului Național Liberal, care a reușit să subordoneze un șir de importante întreprinderi din teritoriile nou unite. Astfel, Banca românească a preluat controlul asupra unui mare număr de întreprinderi din Transilvania, printre care Societatea Petroșani, Fabrica de zahăr din Arad etc., iar capitalul liberal a reușit să dețină poziții cheie la Uzinele Reșița și în bazinul carbonifer Valea Jiului³⁷. Lupta dintre capitalul din vechea Românie și cel din Transilvania a continuat sub o altă formă. Astfel, reprezentanții Consiliului Dirigent nu dădeau voie băncilor din București să creeze sucursale în teritoriul administrat de organul provizoriu al Transilvaniei. Banca Marmorosch-Blanc et. Co. cerea, în primăvara anului 1920, Ministerului de Interne să intervină pentru ca autoritățile administrative și politice din Arad să nu împiedice punerea în funcțiune a filialei băncii lor în acest oraș³⁸. La intervenția ministrului de interne, organele administrative din Transilvania răspundeau că au fost împotriva creerii acestei filiale, deoarece localul respectiv îl rezervaseră pentru cauze de utilitate publică, care dacă ar fi fost puse în aplicare ar fi adus mai multe avantaje populației orașului Arad decât respectiva filială a băncii bucureștene. După lungi tergiversări, Banca Marmorosch-Blanc et. Co. va reuși să-și creeze o filială în Arad. În lupta dusă cu capitalul din vechea Românie, membrii Consiliului Dirigent au căutat să obțină sprijinul capitalului străin care între anii 1919—1920 caută, pe orice cale, să-și mențină dominația în economia statului unitar român. Colaborarea dintre burghezia transilvăneană și capitalul străin se observă și prin intrarea unor capitaliști, cetățeni români din Transilvania, în consiliile de administrație ale întreprinderilor cu capital străin și în preluarea de către ei a unor mici pachete de acțiuni.

Contradicțiile dintre capitalul din vechea Românie și cel din Transilvania au grăbit desființarea Consiliului Dirigent, în care oamenii politici din vechea Românie vedeau principalul stîlp al burgheziei transilvănene și, totodată, principalul focar al tendințelor de separatism. De aceea, ei cereau cu deosebită tărie desființarea cât mai grabnică a acestui organ autonom.

În domeniul politicii externe, Consiliul Dirigent a sprijinit acțiunile guvernului central în vederea recunoașterii de către Marile Puteri a de-

zideratului major al poporului român, înfăptuirea unității statale. În primele 9 luni ale anului 1919, Consiliul Dirigent a sprijinit acțiunile întreprinse de către Ion I.C. Brătianu dându-i tot concursul pentru a înlătura din tratatele de pace, mai ales din cel cu Austria, prevederile care duceau la nerespectarea independenței și suveranității țării. În discuțiile purtate cu primul ministru la Sibiu, cât și cu regele la București, Iuliu Maniu asigura, în vara anului 1919, guvernul central român de sprijinul Consiliului Dirigent. Totodată, Iuliu Maniu a luat inițiativa purtării unor discuții cu reprezentanții celorlalte partide, mai ales cu conducătorii Ligii poporului, pentru ca aceștia să înceteze campania împotriva Partidului Național Liberal și a guvernului Ion I.C. Brătianu, să facă prin aceasta un front comun împotriva Marilor Puteri care căutau să se amestece sub diferite pretexte în treburile interne ale țării³⁹.

În momentul în care și-au dat seama că politica de rezistență inițiată de Partidul Național Liberal este sortită eșecului, membrii Consiliului Dirigent au cerut reprezentantului lor la conferința de pace, Alexandru Vaida Voievod, să înceapă negocieri cu Marile Puteri în vederea semnării tratatului de pace cu Austria, prin aducerea unor modificări care să garanteze independența și suveranitatea țării.

Formarea Blocului parlamentar și a guvernului Alexandru Vaida Voievod au creat condiții prielnice semnării tratatelor de pace cu Austria și Bulgaria. Prin vizitele făcute de primul ministru în Franța și Anglia, acesta a reușit să lămurească cercurile politice influente din cele două țări despre realitățile din Transilvania, să aducă contribuții deosebite la rezolvarea litigiilor de graniță dintre România și Ungaria.

Membrii Consiliului Dirigent, atît prin Alexandru Vaida Voievod, cât și prin Iuliu Maniu, s-au pronunțat în favoarea reglementării relațiilor diplomatice cu Rusia sovietică, au aprobat tratativele duse de către Litvinov și N. Ciotori la Copenhaga. Totodată, ei au sprijinit acțiunile Antantei și ale guvernului central împotriva Republicii Sovietice Ungare a Sfaturilor, contribuind prin aceasta la înfrîngerea revoluției proletare din Ungaria. Această atitudine a fost vehement criticată de cercurile progresiste din Transilvania și de către clasa muncitoare, care, prin diferite acțiuni, au sprijinit Republica Sovietică Ungară a Sfaturilor, unii chiar cu arma în mînă.

Realizările obținute de Consiliul Dirigent arată clar că acesta a dat dovadă de multă moderație în aplicarea hotărîrilor preconizate de Adunarea Națională de la Alba Iulia, aceasta datorită faptului că în fruntea sa se aflau reprezentanți ai marii burghezii române din Transilvania, care căutau să facă tot posibilul pentru a tergiversa înfăptuirea reformelor democratice. Tergiversarea reformelor, amăgirea maselor cu afișarea de promisiuni, guvernarea prin decrete-legi și măsuri excepționale represive împotriva clasei muncitoare, înăbușirea în sînge a grevelor muncitorești, introducerea stării de asediu, închiderea sediilor organizațiilor clasei muncitoare, sprijinirea organelor militare și ale instanțelor judecătorești, condamnarea și expulzarea muncitorilor de altă naționalitate, au dus la scăderea prestigiului Consiliului Dirigent, la pierderea sprijinului din

partea celor ce muncesc. Totodată, contradicțiile dintre burghezia transilvăneană și cea din vechea Românie, mai ales contradicțiile dintre P.N.R. și P.N.L., au dus la desființarea Consiliului Dirigent, la 2 aprilie 1920, act pozitiv care constituie un pas important spre unirea forțelor românești în vederea dezvoltării sociale, politice și culturale a statului unitar român. Desființarea Consiliului Dirigent de către organele centrale era, în același timp, un răspuns dat tendințelor de regionalism manifestate de liderii burgheziei transilvănene, arăta faptul că în cadrul statului unitar român aceste tendințe sînt sortite eșecului. Singura cale care trebuia urmată era aceea a unirii într-un tot a forțelor politice, în vederea reorganizării economice a țării, a prosperării statului unitar român.

Prin activitatea sa, Consiliul Dirigent a contribuit la opera de desăvîrșire, sub toate aspectele, a statului unitar român. El ocupă un loc de seamă în istoria Transilvaniei în primii ani după încheierea primului război mondial, în istoria contemporană a României.

N O T E

- 1 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 383.
- 2 Biblioteca Academiei R.S.R., Secția Manuscrise, dos. A-1997, f. 6.
- 3 *Rezoluția Congresului P.S.D.R. din Ardeal și Banat (19—20 ianuarie 1919)*, în „Adevărul” (Sibiu), XV (1919), nr. 2, din 13/26 ianuarie.
- 4 Biblioteca Academiei R.S.R., Secția Manuscrise, Arhiva Victor Moldovan, *Memoariile mele*, vol. I, f. 87—89.
- 5 *Desăvîrșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 422.
- 6 Arhiva Istorică centrală a Statului, București, fond Consiliul Dirigent; Procese verbale ale Consiliului Dirigent (fotocopii), vol. 1, p. 1—2.
- 7 *Decretul-lege nr. 3632 privind organizarea Transilvaniei pînă la unirea definitivă din 11/24 decembrie 1918*, în „Monitorul oficial” nr. 212, din 13/26 decembrie 1918, p. 3750.
- 8 *Idem*.
- 9 Arhiva Istorică Centrală a Statului, București, fond Consiliul Dirigent, A (Secția prezidențială), dos. 4/1919, f. 15—22.
- 10 *Ibidem* II (Resortul Interne) dos. nr. 27/1919, f. 233.
- 11 *Ibidem* II (Resortul Interne), dos. nr. 2/1919, f. 124, 125.
- 12 Arhiva Istorică Centrală a Statului, București, fond Consiliul Dirigent II (Resortul Interne), dos. nr. 21/1920, f. 3—19.
- 13 *Gazeta oficială*, nr. 56 din 17.IX.1919, p. 3—4.
- 14 *Ibidem*, p. 5.
- 15 *Ibidem*.
- 16 *Ibidem*.
- 17 Emil Petrin, *Reforma agrară în „Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul”, 1918—1928*, vol. I, Cultura Națională, București, 1929, p. 308.
- 18 *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 582.
- 19 *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, vol. I, București, 1929, p. 309.
- 20 *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 90.
- 21 Dr. Alexandru Pteancu, *La problema instrucției populare în „Românul”* (Arad) VIII (1919) nr. 4, din 5/18.I.
- 22 *Realizările Consiliului Dirigent în „Patria”* (Cluj) II (1920) nr. 80, din 15 aprilie.

- 23 *Ibidem.*
- 24 *Ibidem.*
- 25 *Ibidem.*
- 26 Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului*, conferință ținută la radio București în 24 ianuarie 1934, Tipografia Națională SA Cluj, Cluj, 1934, p. 31.
- 27 *Greva Generală din România — 1920* — Institutul de Studii Istorice și Sociale-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, 1970, p. 7.
- 28 *Greva Generală din România — 1920* — Ed. Politică București, 1960, p. 12.
- 29 N.N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, Editura Politică, București, 1966, p. 88.
- 30 *Gazeta oficială*, nr. 77, din 20 decembrie 1919, p. 1—2.
- 31 *Ibidem*, p. 29.
- 32 Dr. Aurel Voina, *Organizarea sanitară în Transilvania în primul deceniu după unire*, în „*Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș 1918—1928*”, vol. I, Cultura Națională, București, 1929, p. 744—746.
- 33 *Ibidem.*
- 34 *Gazeta Oficială*, nr. 35, din 25 mai 1919, p. 199—200.
- 35 *Normativ pentru salarizarea, numirea și încadrarea, înaintarea și pensionarea funcționarilor de stat*, în „*Gazeta Oficială*”, nr. 68, din 25 noiembrie 1919, p. 7—10.
- 36 *Viitorul*, București, XIII (1920), nr. 3604, din 26 martie.
- 37 *Dezbaterile Adunării deputaților*, sesiunea ordinară din noiembrie 1919 — martie 1920, nr. 45, din 22.II, p. 707—716; nr. 46, din 27.II.1920, p. 776—778 și nr. 48, din 29.II, p. 780—781.
- 38 Arhiva Istorică Centrală a Statului, București, fond M.A.I., dos. 225/1920, f. 130.
- 39 C. Argentoianu, *Pentru cei de mâine, Amintiri din vremea celor de ieri* (partea VI, nr. 1/1) în Arhiva C.C. al P.C.R., București, fond 104, dos. nr. 8589, f. 19.

FEINIGE BEITRÄGE DES „CONSILIU DIRIGENT“ IN SIEBENBÜRGEN, IM BANAT,
IN DER CRIȘANA UND DER MARAMUREȘ IN DER ZEITSPANNE
VOM 2 DEZEMBER 1918—10 APRIL 1920

(Zusammenfassung)

An 1 Dezember 1918 wählte die Grosse Nationalversammlung aus Alba Iulia, nachdem sie die Vereinigung beschlossen hatte, den Grossen Nationalrat („Marele Sfat Național“).

Dieser wählte am 2 Dezember 1918 eine provisorische Regierung — „Consiliu Dirigent“ — bis zur endgültigen Vereinigung Siebenbürgens mit Altrumänien.

Das „Consiliu Dirigent“ bildeten 15 Mitglieder und es hatte legislative, administrative und juristische Rechte und Refugnisse inne. Zum Vorsitzenden des autonomen Organ Siebenbürgens, der Crișana, des Banates und der Maramureș wurde Iuliu Maniu ernannt. Die anderen Mitglieder waren: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida Voievod, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Ioan Suciu, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Victor Bontescu, Romul Boilă, Ion Fluieraș, Iosif Jumanca, Valeriu Branisce.

Da das „Consiliu Dirigent“ seine Pflichten aus den Beschlüssen von Alba Iulia, sowie auch aus dem Dekret nr. 3632 vom 11/24 Dezember 1918 kannte, und da es die Zustimmung der breiten Volksmassen hatte, konnte es seine Tätigkeit beginnen.

Unter dem Impuls der Massen ging das „Consiliu Dirigent“ zur Festlegung einer Reihe von Gesetzen mit demokratischen Charakter, wie das Agrar — und Wahl-gesek es waren, über. In ihrem Inhalt wichen diese Gesetze von den Beschlüssen aus Alba Iulia ab. Sie befriedigten die breiten Volksmassen nicht, die sich immer mehr von diesem autonomen Organ Siebenbürgens trennten.

Otwohl die beiden Gesetze die breiten Massen nicht befriedigten, trugen sie

trotzdem dazu bei die Teilnahme dieser Bevölkerungsschichten am politischen Leben zu fördern.

Bemerkenswerte Resultate erzielte das „Consiliu Dirigent“ auf dem Gebiete des Unterrichtswesen aller Stufen und auf dem Gebiete der Kultur.

Es wurde die erste rumänische Universität aus Siebenbürgen gegründet, an welchem die besten Lehrkräfte aus dem In — und sogar aus dem Ausland tätig waren. Es wurde das Nationaltheater aus Cluj und die rumänische Oper aus Cluj, sowie auch der Botanische Garten und das Siebenbürgische Museum aus Cluj n.a. gegründet.

In seiner Aussenpolitik unterstützte das „Consiliu Dirigent“ die Tätigkeit der rumänischen Delegation auf der Friedenskonferenz bezüglich der Anerkennung durch die Grossmächte, der Friedensverträge und der Vereinigung des rumänischen Volkes. Desgleichen unterstützte es Aktionen der Regierung aus Bukarest gegen die Ungarische Räterepublik, eine Aktion die von der Arbeiterklasse und der ganzen fortschrittlichen Welt verdammt wurde.

Durch seine Tätigkeit die 496 Tage danerte, in den Bedingungen Jener bewegten Jahre, die auf die Vereinigung folgten, trug das „Consiliu Dirigent“ zur Festigung des rumänischen Einheitsstaates bei, aber als es ein Hemmschuh in der Entwicklung des modernen rumänischen Staates wurde, wurde es aufgelöst.

SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA ANILOR 1918—1920

GH. I. OANCEA

„Istoria demonstrează că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativilor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare⁴¹. Tocmai acest adevăr de necontestat ne propunem să-l elucidăm, pe baza cercetării atente și a preluării cu discernămint a tot ce este valoros în documentele, presa și literatura de specialitate, contemporană cu evenimentele și cu noi. Dacă am reușit sau nu, specialiștii își vor spune cuvîntul. Străduința însă, a prezentării adevărului istoric pe fondul realității situației internaționale a României în perioada anilor 1918—1920, constituie un bun cîștigat de istoriografia noastră contemporană.

Iată de ce, evenimentele internaționale din toamna anului 1918 — ce purtau amprenta Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a războiului mondial — prezentau un interes deosebit pentru cercurile politice conducătoare române, întrucît de direcția desfășurării lor depindea, în mare măsură, succesul luptei dusă de poporul român pentru făurirea statului național unitar român.

Războiul, înfrîngerea militară a coaliției puterilor centrale și, în primul rînd, a imperialismului german, prăbușirea Imperiului habsburgic și a celui țarist, au „făcut ca în toamna anului 1918 contradicțiile orînduirii capitaliste să se ascută la maximum, ceea ce a determinat apariția unei noi mișcări sociale și naționale, desfășurarea unor profunde transformări revoluționare cu repercusiuni asupra evoluției ulterioare a numeroase state din Europa⁴².

În vara anului 1918, în România, ca și în celelalte țări balcanice „construcția de stat în direcția burghezo-națională nu se terminase... un mare număr de români trăiau încă în afara granițelor statului⁴³, teritoriile românești se aflau sub stăpînire străină. De aceea, „unirea devenise obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești⁴⁴. Așa se explică de ce, în toamna anului 1918, „problema care frămînta clasele sociale, masele populare din România era formarea statului național unitar⁴⁵.

Realizarea acestui deziderat, atît de scump poporului român, depindea în mare măsură și de poziția internațională a țării noastre, care în vara și prima lună din toamna anului 1918 se înrăutățise mult datorită

păcii din mai, același an, încheiată de România cu Puterile Centrale. Profitând de această situație, cercurile politice burgheze reacționare din Ungaria, care se opuneau procesului legic și luptei de eliberare națională a poporului român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, unirii acestor teritorii cu România, cereau, după 16 noiembrie 1918, „păstrarea neștirbită a integrității teritoriale a Ungariei”⁴⁶. În acest scop, guvernul național burghez al lui Karolyi a organizat pe lângă cercurile politice engleze, franceze, americane și italiene, o intensă propagandă pentru menținerea Ungariei în granițele ei „milenare” și nu etnice. Acțiunea nu era lipsită de interes pentru clasele dominante din Ungaria, deoarece ele urmăreau ca Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul să rămână în continuare în granițele statului maghiar.

În noile condiții istorice din toamna anului 1918, când pe ruinele Imperiului austro-ungar se formau noi state naționale, independente și suverane, asemenea pretenții erau nu numai absurde dar și depășite de etapa istorică în care se găsea omenirea, pentru că însăși „legitățile dezvoltării istorice impuneau cu stringență încheierea procesului de formare a statelor naționale aflate sub dominația marilor imperii din Europa”⁴⁷. În mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine se încadrează lupta poporului român de pe ambele versante ale Carpaților pentru făurirea unității naționale a statului român. Hotărârile din 27.III; 28.XI. și 1.XII.1918⁸, expresie a voinței naționale a poporului român din Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș de a se uni cu patria-mamă, „însemna împlinirea unui vis dorit de mult, îndreptarea unei nedreptăți de mai bine de un veac”⁴⁹, „posibilitatea încununării victorioase a luptei de eliberare națională a poporului nostru pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român”⁴¹⁰.

Răminea ca și pe plan internațional România să-și recîștige stima și prețuirea statelor aliante care, prin tratatul din 4/17 august 1916, garantaseră respectarea și recunoașterea dreptului legitim al poporului român pentru unitate națională. În acest scop, în martie 1918, un grup de politicieni români, cu renume european, au plecat în străinătate pentru a organiza pe lângă guvernele Puterilor Antantei „o mișcare propagandistică în favoarea României”⁴¹¹. Scopul urmărit era acela de a determina guvernele Puterilor Antantei și asociate să recunoască legitimitatea revendicărilor naționale ale poporului român. În acest scop, apare la Paris ziarul **La Roumanie**, prin care emigranții politici români urmăreau să lămurească opinia publică europeană asupra dreptului pe care poporul român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș îl avea de a uni aceste teritorii românești la România. În acest scop, George Moroianu prezenta, în septembrie 1918, primului ministru al Angliei un „Memorandum”⁴¹² cu privire la sacrificiile pe care România le-a făcut în timpul războiului.

Ideea care stăpînea gruparea politică română de la Paris, în fruntă cu Take Ionescu, era găsirea unei soluții care să dea cîștig de cauză poporului român. Or, în condițiile noi istorice din toamna anului 1918, un prim pas în găsirea soluției căutate era „necesitatea unei apropieri între

România, Cehoslovacia și Regatul sîrbo-croat-sloven⁴¹³, a căror politică externă se desfășura pe aceleași coordonate și urmărea același scop pe care-l urmărea și România : recunoașterea de către Antantă a **procesului obiectiv de făurire a unității naționale a popoarelor respective**. Pentru aceasta se impunea înlăturarea tuturor problemelor de natură să despartă România de aceste țări și constituirea unui front comun de luptă la Conferința de pace de la Paris¹⁴.

Avînd sprijinul și asentimentul forțelor politice burgheze naționale care militau pentru făurirea unității naționale a statului român, gruparea politică națională a românilor aflați la Paris se constituie, la 6 septembrie 1918, în „Consiliul Unității Române”. Ca președinte este ales Take Ionescu. Din Consiliu făceau parte : O. Goga, Tr. Vuia, N. Titulescu, C. Mille, G.C. Mironescu, S. Mîndreanu, I. Cantacuzino, dr. C. Anghelescu ș.a.¹⁵.

Recunoscut de guvernele Puterilor Antantei și asociate¹⁶, „Consiliul Unității Române” a depus serioase eforturi pentru ca Antanta să recunoască, la Conferința de pace de la Paris, dreptul poporului român la unitate politică, statală și națională.

Pentru a convinge guvernele Puterilor Antantei și asociate de caracterul legitim al revendicărilor naționale ale poporului român și șubrezenia „motivelor” menținerii Imperiului austro-ungar sub formă de federalizare, „Consiliul Unității Române” argumenta, pe baza documentelor prezentate, că destrămarea Imperiului este un proces legitim și ireversibil și că ideea menținerii lui sub formă de federalizare este o utopie. Că această destrămare va duce, în mod obiectiv, la formarea de state naționale unitare, ce vor însuma o populație de aproximativ 30 de milioane de locuitori și care vor rămîne aliați credincioși ai Antantei în centrul și sud-estul Europei¹⁷. Urmarea a fost că, în preajma deschiderii lucrărilor Conferinței de pace de la Paris, pe adresa „Consiliului Unității Române”, cu sediul la Paris, au sosit un număr destul de mare de telegrame din partea Cabinetelor ministeriale ale Puterilor Antantei, din care „reieșea poziția favorabilă pe care aceste guverne o adoptau față de problemele pe care România le ridică în toamna anului 1918 pe plan extern și dorința lor de a colabora cu forțele naționale politice române”. Dintre acestea, mai semnificativă este telegrama trimisă de Trumbici, ministrul de externe al Regatului sîrbo-croat-sloven, lui Take Ionescu, președintele „Consiliului Unității Române”, în care se arată că „Comitetul național sîrbo-croat-sloven va fi fericit să poată colabora (cu Consiliul Unității Române și cu forțele naționale române ce-l sprijină, n.n.) pentru triumful cauzei care ne este comună și care va permite națiunilor noastre să scuture jugul agresorilor și să dispună liber de soarta lor”¹⁸.

Dorind să informeze Puterile Antantei despre adevărata realitate existentă în Transilvania și Banat în toamna anului 1918 și care sînt cerințele legitime ale poporului român din aceste teritorii românești, „Consiliul Unității Române” trimite Consiliului Suprem al Conferinței de pace de la Paris un memoriu prin care cerea ca „națiunea română (din Transilvania, Banat și Bucovina, n.n.), ai cărei fii din regat s-au sacrificat

alături de Antantă să se bucure de un tratament egal cu cel acordat celorlalte națiuni eliberate⁴¹⁹.

Urmărind cunoașterea reală a pozițiilor adoptate de către Cabinelele ministeriale ale statelor ce făceau parte din Antantă față de revendicările legitime ale poporului român, Take Ionescu întreprinde o serie de acțiuni diplomatice. Despre rezultatul acestor acțiuni diplomatice, Take Ionescu va vorbi abia în anul 1920 când, într-o ședință a parlamentului României, va face cunoscut că majoritatea guvernelor Antantei erau de părere că „poporul român, pentru sacrificiile lui, avea dreptul la unitate națională⁴²⁰.

Eforturile făcute de guvernul român, pe plan extern, de a determina Puterile Antantei și asociate să recunoască sacrificiile enorme făcute de România în oameni și bunuri materiale, în războiul dus între anii 1916—1918, s-au conjugat pe deplin cu eforturile făcute pe plan intern ca România să reentre în război alături de Antantă. În acest scop, sosește la Iași, îmbrăcat în uniformă franceză, colonelul român Victor Antonescu, care ia legătura cu ministrul francez St. Aulaire și cu I.I.C. Brăteanu pentru perfectarea condițiilor de reintrare a României în război.

Preocupați de posibilitățile materiale și umane de care România dispunea în toamna anului 1918 și care erau necesare reluării războiului „drept și legitim⁴²¹, oamenii politici români consultă în cea mai mare taină comandantul Armatei române și trag concluzia că mobilizarea se va face greu deoarece lipseau cadrele și materialul pentru cele mai multe unități, iar în ce privește munițiile, nu dispuneau de mai mult de „1400 lovituri de tun și 450 cartușe de armă⁴²².

Aceeași situație grea exista și în sectorul transporturilor. Aici dispuneam doar de 16 garnituri de tren, ceea ce era insuficient chiar și pentru transportarea a patru divizii. La aceste neajunsuri s-au adăugat și greutatea de ordin economic și social. Unele întreprinderi industriale își încetaseră activitatea, iar cele care se aflau în funcțiune lucrau cu o capacitate de producție redusă. O situație similară se găsea și în agricultură. Lipsa de inventar și de brațe de muncă a dus la scăderea producției agricole. Aceste greutăți n-au abătut însă voința de luptă a poporului român. Interesele în realizarea acestui deziderat, cercurile politice conducătoare din România, sprijinite activ de forțele democratice-progresiste din țară și din afară, au cerut demisia guvernului Marghiloman și formarea unui guvern care să se situeze pe poziția intereselor naționale ale poporului român. În acest scop, este adus la conducerea României guvernul de sub președinția generalului Coandă.

Venit la putere la 24 octombrie/6 noiembrie 1918, guvernul de sub președinția generalului Coandă dă curs aspirațiilor naționale ale poporului român. El denunță pacea de la București și înaintează lui Mackensen, prin atașatul militar al guvernului român la București, generalul Eremia Grigorescu, ultimatul prin care se cerea ca trupele de ocupație germane și austro-ungare să părăsească teritoriul României în cel mult 24 de ore. Mackensen, care deși cunoștea că puterile centrale erau în situația de a capitula, totuși nu renunță la ideea reluării războiului împotriva Româ-

niei. În acest scop, „ofițerilor români de legătură aflați la București li s-a pus la dispoziție un tren cu destinația Iași și și-a retras misiunea militară de pe lângă guvernul român de la Iași”²³. Asemenea măsuri nu se pot traduce decât ca o declarație de război. Numai semnarea la 11 noiembrie 1918 a armistițiului, ce obliga puterile centrale să înceteze orice acțiune militară, a determinat pe Mackensen să renunțe la intenția de a relua războiul împotriva României și să dea ordin armatelor de ocupație să părăsească România, fără să renunțe la hotărîrea de „a distruge fără cruțare căile de comunicație și sondele de petrol”²⁴.

Denunțarea păcii de la București și reintrarea în război alături de puterile Antantei, au îmbunătățit mult situația internațională a României, dîndu-i posibilitatea de a participa la Conferința de pace de la Paris și de a susține drepturile poporului român la unitate națională. În aceste condiții se impunea, mai mult ca oricînd, formarea unui guvern de coaliție națională care să susțină cu competență și demnitate drepturile poporului român la unitate politică statală. Datorită opoziției făcută de I.I.C. Brătianu, un astfel de guvern nu s-a format. Ca urmare, la 29.XI.1918, la conducerea României vine guvernul liberal prezidat de I.I.C. Brătianu.

Constituit din reprezentanții Partidului Liberal, noul guvern avea de realizat, ca obiectiv important al politicii externe, recunoașterea de către Conferința de pace de la Paris a caracterului legitim al actului istoric de la 1 decembrie 1918, prin care s-a hotărît unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

Referindu-se la caracterul obiectiv și legitim al procesului istoric de făurire a unității naționale a poporului român, istoricul și marele om de cultură, N. Iorga arăta că „în răsplătirea dreptului urmărit, fiecare (națiune, n.n.) trebuie să aibă un loc potrivit cu victoria sa, potrivit cu tot ceea ce aruncase în cumpănă, cu tot ce suferise și pierduse”²⁵. Din acest punct de vedere, poporul român merita toate considerentele Antantei, pentru că valoarea bunurilor materiale pe care România le-a pierdut în război se ridică la 72 miliarde lei aur²⁶, iar pierderile de vieți omenești erau foarte mari. În acest război, România a pierdut peste 300.000 de soldați, cea ce reprezenta 1/20 din populația totală. Dacă la această cifră adăugăm și pierderile de vieți omenești din rîndurile populației civile, totalul pierderilor umane se ridică la 1/10 din numărul populației²⁷.

În noile condiții istorice din toamna anului 1918, guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu și sprijinit de toți factorii națiunii noastre, urmărea pe plan extern „o constantă și prin nimic desmințită evoluție spre realizarea dezideratului unității naționale a poporului român”²⁸, iar „pe de altă parte, o încadrare a României în idealurile și interesele superioare ale comunității internaționale și europene”²⁹. Deci, România ducea în toamna anului 1918 „o politică de pace la Dunărea de jos, de valorificare a dreptului la o viață independentă a națiunilor mici”³⁰, o politică de recunoaștere a făuririi unității naționale a statului român.

România se lovea însă, pe plan extern, de o serie de greutăți provocate, pe de o parte, de dezinteresul tot mai mare pe care Antanta îl ma-

nifesta față de țările mici și mijlocii aliate în primul război mondial, iar pe de altă parte, de propaganda dușmănoasă dusă de cercurile politice reacționare din Ungaria³¹ și Bulgaria împotriva dreptului legitim al poporului român la unitate națională. Din păcate, o parte din greutăți erau cauzate chiar de aliați.

Însăși condițiile armistițiului din 13 noiembrie 1918, încheiat la Belgrad, între generalul francez Franchet d'Espèrey și guvernul maghiar, au cauzat României greutăți pe plan internațional în exercitarea dreptului său legitim asupra Transilvaniei și Banatului, deoarece armatele române care începuseră eliberarea acestor teritorii românești, au fost oprite pe Mureș.

Dind curs dorinței poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, guvernul a dat ordin armatei române să treacă Mureșul pentru îndeplinirea dezideratului de Unire cu România a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului³². Acțiunea guvernului român a fost determinată și de faptul că reprezentantul Franței la Budapesta, comisarul Vix, încălcând voința de unitate națională a poporului român, a hotărât printr-un ordin ca „**în Ardeal să se păstreze administrația ungurească**”³³. De altfel, guvernul român a fost determinat să ajungă la această soluție și datorită faptului că generalul maghiar Soos, comandantul Diviziei 23 maghiare, ce ocupase Transilvania pînă la Mureș, n-a ezitat să treacă la dezarmarea gărzilor naționale române³⁴, și să organizeze în fața ofițerilor francezi, sosiți la Arad, trecerea în revistă a trupelor maghiare ce se aflau în acest oraș. Era consecința unei tendințe ascunse a guvernului maghiar de a împiedica poporul român din Transilvania și Banat să-și realizeze visul multiseclar al unității naționale.

În toată această acțiune, nimic nu era surprinzător pentru poporul român, pentru că „trupele maghiare — din ordinul guvernului lui Karoly — refuzau să se retragă de pe teritoriul românesc”³⁵ de la nord de Mureș, punînd în pericol unitatea națională a poporului român. În această situație, Marele cartier al Armatei române a adresat un comunicat în care făcea cunoscut Consiliului Dirigent din Sibiu că „România, pe deplin încrezătoare în aliații săi, bazată pe tratatul de alianță din 4/17 august 1916 și pe drepturile sale istorice și etnice este hotărîtă a duce la îndeplinire, cu orice preț, hotărîrea Adunării Naționale de la Alba Iulia de a ocupa cu trupele sale liniile indicate de Consiliul suprem în Ardeal”³⁶.

Numai lupta hotărîtă dusă de forțele naționale române din Transilvania și Banat, conjugată cu intervenția energică a guvernului român pe lângă factorii care răspundeau de starea de lucruri existentă în Transilvania, a determinat guvernul Karoly să înceteze, pentru un timp, acțiunile dușmănoase îndreptate împotriva luptei poporului român pentru făurirea unității naționale a statului român, iar Puterile Antantei au fost puse în situația de a stabili în mod provizoriu, o nouă linie demarcațională în Transilvania. Noua linie stabilită, deși avea un caracter provizoriu, constituia o piedică în calea îndeplinirii dezideratului unității naționale a statului român. De aceea, guvernul român a fost nevoit să trimită la Paris pe generalul Văitoianu cu dovezi grăitoare despre acțiunile duș-

mănoase ce se organizau în Transilvania împotriva României de către guvernul Karoly³⁷.

Această stare de lucruri, anormală și periculoasă, nu mai putea să dăinuie. De aceea, guvernul român cere lui Franchet d'Esperéy, comandantul suprem al forțelor aliate, consimțământul ca trupele române să treacă la punerea în aplicare a actului istoric de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia. Dându-și seama de caracterul legitim al cererii, Franchet d'Esperéy consimte și în decembrie 1918 trupele române eliberează Clujul³⁸, iar în ianuarie 1919 eliberează Valea Someșului, rămânând însă sub ocupația străină o mare parte din teritoriul românesc. De aceea, la Paris, I.I.C. Brătianu prezintă, pe bază de documente³⁹, mareșalului Foch situația reală existentă în Transilvania și Banat și-i cere consimțământul în numele dreptului istoric și etnic, ca trupele române să treacă la eliberarea întregului teritoriu românesc⁴⁰.

În urma presiunilor⁴¹, exercitate de delegația română asupra factorilor răspunzători de situația din Transilvania, Conferința acceptă mutarea liniei de demarcație pe aliniamentul căii ferate ce lega Satu Mare, Oradea și Aradul. Spre surprinderea guvernului, aceste localități românești rămânau pe mai departe în zona de ocupație a armatelor aliate.

Intrucit noua linie de demarcație obliga trupele maghiare să se retragă pe un aliniament ce nu convenea guvernului maghiar, Karoly, șeful guvernului, declara că „prea mult își iubește țara ca să primească această soluție“⁴², refuzând să dea curs propunerilor făcute de Consiliul suprem.

Atitudinea guvernului maghiar a determinat delegația română să intervină din nou pe lângă Consiliul suprem, pentru aplicarea întocmai a hotărîrilor luate de el în problema relațiilor dintre România și Ungaria. Fiind ocupată cu problema graniței pe Rin, ridicată de mareșalul Foch, Conferința transferă rezolvarea acestei probleme Comisiei de experți, ceea ce, practic, însemna prelungirea stării de lucruri existentă în Transilvania, defavorabilă luptei poporului român pentru unitate națională. Aceasta a determinat ziarul burghez **Viitorul** să concluzioneze pripit și să prezinte Conferința de pace de la Paris ca „neprielnică românilor“⁴³.

În timp ce delegația română depunea eforturi pentru a determina Puterile Antantei să adopte o poziție de rezolvare favorabilă a drepturilor legitime pe care România le ridică, guvernul Karoly refuză să dea ordin armatei maghiare de a se retrage din partea de nord-vest a Transilvaniei⁴⁴. Acestei acțiuni dușmănoase, guvernul român îi răspunde printr-o acțiune energetică, legitimă și în deplină concordanță cu dorința întregului popor de realizare a unității statului național român, dînd ordin armatei române să treacă linia demarcațională pentru traducerea în fapt a hotărîrii Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Situația se complică și mai mult datorită faptului că la Cluj se constituise, în decembrie 1918, un Comisariat militar suprem pentru Ardeal, în frunte cu Apáthy, rectorul Universității din Cluj care ducea o intensă propagandă ostilă luptei poporului român pentru unitate națională. La situația destul de grea, creată de rectorul Universității din Cluj, s-a adău-

gat și intervenția nefavorabilă a delegației americane. Aceasta, influențată de oamenii politici englezi care, în necunoștință de cauză, legau problema Transilvaniei de politica franceză în Europa, a făcut ca poziția Consiliului suprem față de legitimele revendicări naționale ale poporului român să nu fie favorabilă. În răspunsul pe care Consiliul suprem l-a dat delegației române se arăta că el „are destul de lucru cu granița Rinului pentru a se ocupa și de chestiunea ungară”⁴⁵. La situația tensională creată de atitudinea nefavorabilă a Consiliului suprem s-a adăugat și aceea că armatele aliate ocupau încă porțiuni serioase din teritoriul Transilvaniei. Retragera lor, la începutul lunii iulie 1919, a permis armatei române să preia în stăpânire între teritoriul românesc, pînă la linia de graniță dintre România și Ungaria, pe de o parte, între România și Regatul sîrbo-croat-sloven pe de altă parte⁴⁶. În acest fel s-a realizat dezideratul unității naționale a statului român, act istoric de o deosebită valoare națională, economică și politică.

La aceste greutăți de ordin extern s-a adăugat și atitudinea neînspărită a premierului român, I.I.C. Brătianu, de a nu se sprijini pe concursul oferit de Comitetul Unității Române de la Paris, al cărui președinte era eminentul diplomat român Take Ionescu, cît și politica de „rezistență”, adoptată față de Consiliul Suprem, care din considerente politice și economice neglija interesele naționale ale statelor mici și mijlocii aliate, din centrul și sud-estul Europei. Neîfiind sensibil la schimbările produse în viața internațională și în atitudinea puterilor Antantei, în iarna anilor 1918 și 1919, I.I.C. Brătianu a luat drept argument de bază pentru susținerea cauzei naționale a poporului român la Conferința de pace de la Paris, tratatul din 4/17 august 1916 încheiat de România cu Antanta. Spre surprinderea sa, „marile puteri pe motivul că România iscălise tratatele de la Buftea și București și că Statele Unite nu participaseră la încheierea tratatului din august 1916, au declarat caduce clauzele acestui tratat (inclusiv clauzele teritoriale). Aceasta a făcut ca mulți politicieni de vază, români și străini, cu o pătrundere și cunoaștere mai lucidă a pulsului politic european, să dezavueze atitudinea de „intransigență” a lui I.I.C. Brătianu. Ei își dădeau seama că, în condițiile istorice noi din toamna anului 1918 și primăvara anului 1919, se impunea din partea guvernului român o acțiune diplomatică mai elastică, dar care să nu prejudicieze cu nimic interesele naționale ale poporului român. Dacă la politica de „intransigență”, adăugăm presiunile unor cercuri de afaceri americane, engleze și franceze privind exploatarea petrolului românesc, ne explicăm de ce unii oameni politici, cu influențe mari în viața politică europeană, ezitau să-și ia răspunderea recunoașterii de către Consiliul suprem a dreptului pe care România îl avea la unitate națională deplină. Așa se explică de ce Lanning, ministrul de externe al S.U.A., declara, la 31 octombrie 1918, reprezentantului României la Washington, V. Stoica, că „**guvernul american refuza să-și ia angajamentul de a sprijini unirea Transilvaniei cu România**”⁴⁷. Bineînțeles că această poziție n-a supraviețuit mult în politica externă a S.U.A., pentru că, determinat de interesele pe care capitaliștii americani începeau să le aibă față de statul național

unitar român și, în special, față de industria de extracție a petrolului, guvernul american a fost nevoit, la numai câteva săptămâni de la declarația făcută de Lannsing lui V. Stoica, să-și schimbe poziția și să declare, prin același Lannsing, că „guvernul Statelor Unite ale Americii este pregătit să subscrie la principiul unității naționale a românilor”⁴⁸, și că „privește cu adâncă simpatie spiritul și aspirațiile de unitate națională ale românilor și că, la timpul potrivit, nu va neglija să exercite influența pentru ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie respectate”⁴⁹.

Lupta poporului român pentru formarea statului național unitar român, dusă cu o intensitate crescândă în toamna anului 1918, a determinat Puterile Antantei și asociate să recunoască — prin tratatele de pace de la Saint-Germaine, din 10 septembrie 1919, Trianon din 4 iunie 1920 și Convenția celor patru puteri din octombrie 1920⁵⁰ — legitimitatea actului istoric de făurire a unității naționale a statului român.

Așa cum se precizează în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, „realizarea acestui deziderat istoric vital a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pături ale societății, opera întregului popor, a întregii națiuni”⁵¹.

Referindu-se la valoarea social-economică și politică a actului istoric de la 1 decembrie 1918, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, făcea precizarea că „formarea statului național unitar marchează intrarea României într-un stadiu nou al evoluției sale economico-sociale, caracterizat prin creșterea rapidă a forțelor de producție și accelerarea dezvoltării capitaliste”⁵².

N O T E

- ¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 37.
- ² Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, București, 1967, p. 10.
- ³ V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, ed. a II-a, 1964, p. 335.
- ⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 7.
- ⁵ Nicolae Ceaușescu, P.C.R. — *continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, 1966, p. 2.
- ⁶ Arhivele de stat, filiala Timișoara, fond Prefectura județului Timiș-Torontal, dosar nr. 24/1918, f.p.
- ⁷ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 37.
- ⁸ Mircea Mușat, Ioan Ardeleanu, *Viața politică în România 1918—1921*, Editura politică, București, 1976, p. 14, 18 și 22.

- 9 *Neamul românesc, anul al XIII-lea*, nr. 302, din 1 XI.1918, p. 1—2.
- 10 Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 2.
- 11 *Ibidem*, p. 20.
- 12 I. Rusu-Abudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, f.a., p. 150.
- 13 Gh. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I.I.C. Brătianu*, București, 1940, p. 31.
- 14 *Idem*.
- 15 R. Seișeanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 321.
- 16 Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 29.
- 17 Arhivele de stat din Timișoara, Fondul Prefectura jud. Timiș-Torontal, dosar nr. 24/1918.
- 18 R. Seișeanu, *op. cit.*, p. 315.
- 19 *Idem*.
- 20 *Ibidem*, p. 317.
- 21 C.C. Giurăscu, *Istoriografia română despre participarea României la primul război mondial*, articol publicat în periodical „Argeș”, din 8 august 1967, p. 3—4.
- 22 Gh. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 23.
- 23 *Idem*.
- 24 *Idem*.
- 25 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. X. București, 1939, p. 421.
- 26 V. Axenciuc, *Situația economică, socială a României în perioada 1919—1924, în Analele Inst. de studii ist.-social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, nr. 4/1965, p. 125.
- 27 Mircea Mușat, *Ion Ardeleanu, op. cit.*, p. 27.
- 28 G. Sofronie, *România în viața internațională*, în *Enciclopedia României*, vol. I, p. 984.
- 29 *Idem*.
- 30 G. Sofronie, *op. cit.*, p. 984.
- 31 I. Clopoșel, *Revoluția din 1918, Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 167.
- 32 Mircea Mușat, *Ion Ardeleanu, op. cit.*, p. 40.
- 33 *Idem*.
- 34 I. Clopoșel, *op. cit.*, p. 163.
- 35 N. Iorga, *op. cit.*, p. 424.
- 36 *Neamul Românesc*, anul XIV, nr. 15, din 20.I.1919, p. 2.
- 37 Documentele Arhivei de stat din Timișoara, Arad, Caransebeș și presa vremii redau aspecte din acțiunile dușmănoase întreprinse de guvernul maghiar de sub președinția lui Karoly împotriva luptei poporului român pentru desăvârșirea unității sale naționale (vezi *Neamul Românesc* din 20.XII.1918, p. 2 și *Napkelet* anul II, nr. 23, Cluj, 1921).
- 38 R. Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856—1930*, București, 1943, p. 222.
- 39 Arhivele de stat din București, dos. nr. 35/1919, f. 1—17.
- 40 R. Meitani, *op. cit.*, p. 222.
- 41 Delegația română era hotărâtă să părăsească Conferința.
- 42 R. Meitani, *op. cit.*, p. 222.
- 43 N. Iorga, *op. cit.*, p. 425.
- 44 *Idem*.
- 45 *Ibidem*, p. 223.
- 46 I. Clopoșel, *op. cit.*, p. 167—168.
- 47 *Neamul Românesc*, din 5 noiembrie 1918.
- 48 V. Stoica, *In America pentru cauza românească*, f. a., p. 50.
- 49 Georges Moroianu, *Les luttes des Roumaine Transylvains pour la liberte et d'opinion européenne, episodes et souvenirs*, Paris, 1933, p. 222.
- 50 J. Auneau, *Histoire de l'Europe Central*, Paris, 1926, p. 419.
- 51 Programul Partidului Comunist Român, *op. cit.*, p. 37.
- 52 Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient al societății socialiste*

multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2—4 iunie 1976, Editura politică, București, 1976, p. 24.

THE INTERNATIONAL STATE OF AFFAIRS OF ROMANIA 1918—1920

(Summary)

Concluded against the will of the Romanian people, the Peace of Bucharest (1918) that Romania had to conclude with the Central Powers created a very difficult state of affairs internationally, concerning the recognition of the legitimate rights to liberty and national unity of the Romanian people from the Romanian territories under foreign domination.

Romania's re-entering the war on the side of the Entente, the defeat of the Central Powers and the breaking up of the Austro-Hungarian Empire created the necessary conditions for the achievement of the total unification of the Romanian national state.

Nevertheless, in the autumn of 1918 Romania was still coming against difficulties of another nature; more interested in the extension of their spheres of influence than in the conclusion of a righteous peace, the Entente powers willingly ignored the national interests of the small and middle-sized allied states, imposing their own views dictatorially in most cases.

In those conditions Romania lodged complaints against that state of things through its *Comitee for Romanian Unity* in Paris and through its Government mission; by those complaints, which were mostly successful, Romania demanded the recognition of the objective historical process of unification by the Peace Conference.

As a consequence of such unceasing efforts, the righteous cause of the Romanian people finally triumphed. By the concluded treaties, the Peace Conference recognized the lawfulness and legitimacy of the historic and ethnical act of creation of the Romanian state's national unity.

„În mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine se încadrează și lupta maselor populare din România și din celelalte teritorii românești aflate sub dominație străină, pentru formarea statului național român unitar. Realizarea acestui deziderat istoric vital a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pături ale societății, opera întregului popor, a întregii națiuni“.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Documente

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA ISTORIA MEMORANDULUI* (Din corespondența lui Ioan Rațiu cu Vinčențiu Babeș)

VASILE ȘCHIOPU

Anii mișcării memorandiste au constituit unul din momentele cele mai importante din istoria luptelor duse de românii transilvăneni pentru drepturi naționale, în perioada ce a urmat revoluției burghezo-democratice din 1848—1849. Prin amploarea acțiunii de înaintare a **Memorandului** către Curtea din Viena și, mai ales, prin solidarizarea maselor largi cu memorandiștii împrocesuați la Cluj, s-a întărit considerabil conștiința națională a românilor din partea vestică a arcului Carpaților. Ei au putut rezista astfel amplificării măsurilor de deznaționalizare luate de guvernele burghezo-moșierești maghiare, în ultimii ani ai veacului trecut și la începutul secolului nostru.

De aceea, se poate afirma că mișcarea memorandistă a premers și a pregătit unirea Transilvaniei cu România.

Importanța deosebită a acțiunii memorandiste a făcut ca un număr destul de mare de istorici să-i dedice studii și lucrări speciale, atât înainte, cât și după eliberare¹. **Memorandul** a văzut lumina tiparului chiar în anul înaintării lui împăratului, iar actele procesului memorandist în perioada dintre cele două războaie mondiale².

Trebuie să se adauge apoi numeroase conferințe editate sub forma broșurilor, precum și articole comemorative apărute în diferite ziare și reviste³. În sfârșit, cu prilejul semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, mișcarea memorandistă a fost analizată în valoroase lucrări de sinteză⁴.

Numeroasele lucrări și studii dedicate mișcării memorandiste au permis ca ea să fie relativ bine cunoscută în rândurile specialiștilor și chiar în mase mai largi de cititori. Mai puțin cunoscute au rămas frământările provocate, în cadrul Partidului Național Român și, mai ales, între membrii comitetului său central, de redactarea **Memorandului** și, în special, de problema înaintării lui Curții din Viena.

Sarcina redactării unui memorandum cu un mai accentuat caracter politic decît cel publicat de G. Barițiu în 1882, a fost trasată noului comitet central electoral ales la conferința națională a P.N.R. din anul 1887. Problema redactării memoriului politic a determinat apariția unor divergențe, între reprezentanții tribunuiștilor cu orientare mai radicală în lupta națională și cei ai grupării moderate, care au dus la părăsirea comitetului central de către unii din cei aleși în 1887.

* Materialul a fost elaborat înainte de apariția lucrării *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, de Ș. Polverejan, N. Cordoș.

Cele zece scrisori trimise de dr. Ioan Rațiu lui Vinčențiu Babeș între anii 1889—1891, pe care le publicăm mai jos, au menirea de a contribui, parțial, la cunoașterea unor aspecte ale disensiunilor și frământărilor ce au cuprins comitetul central al P.N.R. în acești ani.

Astfel, scrisorile I, III și IV reflectă strădaniile lui Ioan Rațiu de a-i convinge pe liderii moderați bănățeni, Vinčențiu Babeș și Alexandru Mocioni, să revină în comitetul central pe care-l părăsiseră curînd după conferința națională din 1887. Acești lideri moderați se opuseseră și în anii 1881—1882 redactării și publicării unui memoriu politic, din considerente tactice. La fel se vor opune redactării noului memoriu, îndeosebi înaintării lui împăratului, în anii 1887—1891. Ei argumentau că nu sosise „momentul oportun“ pentru o astfel de acțiune. După aprecierea lor, înaintarea memoriului n-ar fi avut decît urmări negative pentru români, întrucît ar fi întăritat cercurile guvernamentale maghiare și le-ar fi determinat să intensifice măsurile de oprimare și deznaționalizare. Numai printr-o comportare moderată, prin evitarea oricăror acțiuni care să provoace puterea constituită, aceasta putea fi determinată să adopte o atitudine ponderată față de români și să le acorde eventuale concesii.

Spre deosebire de moderați, tribuniștii Eugen Brote și Septimiu Albini, cărora li se alăturau Vasile Lucaciu și Iuliu Coroian, se pronunțau pentru redactarea **Memorandului** și pentru publicarea lui în mai multe limbi, în vederea cîștigării opiniei publice europene pentru cauza dreaptă a românilor. În eventualitatea respingerii memoriului de către împărat și a inițierii unor măsuri represive împotriva autorilor lui de către cercurile guvernante maghiare, se putea înfăptui o mai strînsă apropiere de mase și o întărire a conștiinței și demnității lor naționale.

Între moderați și tribuniști, dr. Ioan Rațiu, împreună cu George Pop de Băsești, R. Patiția și alții reprezentau gruparea de mijloc în comitetul central electoral. Așa se explică strădania autorului scrisorilor — publicate în continuare — de a-i readuce pe moderați în comitetul central și de a-i concilia cu tribuniștii în vederea refacerii unității partidului.

Datorită grupării lui Ioan Rațiu, cu prilejul conferinței naționale de la începutul anului 1890, Vinčențiu Babeș a fost reales în comitetul central. Revenirea lui V. Babeș în conducerea P.N.R. reiese din scrisoarea a V-a. Mai mult. Ca o concesie făcută moderaților, dar și ca o recunoaștere a meritelor deosebite în lunga lui activitate și luptă pentru drepturile naționale ale românilor, Vinčențiu Babeș va fi ales, datorită grupării lui I. Rațiu, ca președinte al P.N.R. În această calitate îl invită I. Rațiu, care deținea funcția de vicepreședinte, la ședințele de lucru ale comitetului central electoral prin scrisorile VI—VIII.

Insistentele invitații pe care i le adresează Ioan Rațiu lui Vinčențiu Babeș, prin aceste scrisori, dar și prin cele cu numerele IX—X, lasă să se întrevadă lipsa de înțelegere și chiar opoziția lui V. Babeș, îndeosebi față de problema înaintării **Memorandului**. Opoziția liderului moderat față de **Memorand** va ascuți contradicția dintre el și tribuniști, determinînd înlocuirea lui din funcția de președinte al partidului, cu prilejul conferinței naționale din ianuarie 1892. Această conferință va hotărî edi-

țarea **Memorandului** și trimiterea lui la împărat printr-o delegație numeroasă, care să reprezinte toate clasele și categoriile sociale ce constituiau poporul român din Transilvania și Ungaria.

Documentele de mai jos, inedite, se păstrează — în original — în arhiva personală a lui Vincențiu Babeș, aflată în posesia profesorului universitar dr. docent Mihail Dan din Cluj. Îi aducem și pe această cale cele mai călduroase mulțumiri pentru bunăvoința și amabilitatea cu care ni le-a pus la îndemână.

I.

Ioan Rațiu îl invită pe Vincențiu Babeș la o ședință în vederea completării comitetului central electoral al P.N.R. Își exprimă speranța că, atît el, cît și Alexandru Mocioni, vor deveni membri ai comitetului central, pentru a apăra cu puteri unite cauza națională.

Pesta, 16.I.1889.

Frate Babeș,

Deși cam tirziu, viu a-mi exprima condoleanțe pentru pierderea ce ați suferit, dar în zadar m-aș încerca cu cuvinte cît de dulci a-ți alina durerea ta și a familiei tale, căci aceasta e cu neputință; asemenea dureri numai timpul, dar nici acesta nu le poate de tot vindeca niciodată.

Și dacă totuși mai rămîine o mîngîiere pentru părinții care au pierdut un fiu iubit, aceasta e pentru voi acea norocoasă împrejurare că mai aveți mulți și buni copii, pe care-i puteți considera ca o mîngîiere, căci ei sînt bucuria voastră și fala națiunii noastre.

De mult doresc să ne întîlnim, multe am avea de vorbit și încă și mai multe de făcut. În Comitetul Electoral abia am mai rămas vreo 6 [cel] mult 7 inși; în ședința din urmă s-a retras și vechiul nostru amic Georgie, dar pe el îl scuză împrejurarea că e ales de președinte al Asociațiunii, de la care noi ca întotdeauna voim a delătura și umbră de politică.

Eu sînt de părere cu toți amicii noștri de principiu, că tu să reîntri în comitet și cu toți să rugăm pe ilustrul nostru bărbat Alexandru Mocioni ca și dînsul să ia parte la lucrările noastre, ca, cu puteri unite, să apărăm cauza națională pe terenele care ne-au mai rămas. Cu multă bucurie am văzut că dînsul deja cu mult succes apără cauza noastră pe cale ziaristică.

Să fiu scurt : e de lipsă, după modesta mea părere, ca voi ambii să fiți membri ai Comitetului nostru electoral și cu noi dimpreună să chibzuiți mijloacele cele mai oportune prin care am putea ceva folosi cauzei noastre românești.

În fine o rugare : cumnata mea Augusta Orghidan, profesoară la școala de fetițe din Galați în România, pe care o cunoști de la Asociațiunea din Sibiu, se află în prezent în București și mult dorește a face cunoștință cu familia doctorului, fiului tău din București; tare m-ai obliga dacă i-ai trimite prin mine o recomandare spre scopul acesta.

Primește salutări cordiale de la al tău devotat amic,

Dr. Rațiu.

II.

Autorul îi comunică lui V. Babeș că a acceptat să contribuie la susținerea ziarului **L'Europe** care urma să devină un organ de apărare a cauzei românilor în limba franceză. Totodată își exprimă satisfacția pentru felul cum Babeș a reușit să apere cauza națională în acel ziar.

Turda, 28/12 1889.

Frate Babeș !

M-am întârziat cu răspunsul la scrisorile tale, din cauza că abia de 2 zile am primit înștiințarea de la ... că de acolo au prenumerat doi inși. Eca ce-mi scrie canonicul Moldovan referitor la organul de publicitate **L'Europe** ; conform dorinței descoperite — am onoarea a vă încunoștința cum că la foaia din chestiune am prenumerat eu și Dl. abs. Grama.

Pentru mine alături aci 9 fl. cu rugarea să binevoiești a-i transmite la redacțiunea ziarului din chestiune, ca abonament începând din 1 a lunii viitoare.

Tare mă bucur că ți-a succes a mijloci apărarea cauzei noastre în acel ziar și sperez că rezultatul va fi îmbucurător.

Dacă va înceta gerul ce domnește pe aici, poate că voi face o excursiune pînă la Pesta, ca să ne înțelegem și despre altele. După care poftindu-ți însănătoșire deplină rămîn al tău

stimatoriu amic,

Dr. Rațiu.

III.

Ioan Rațiu reînnoiește invitația făcută lui V. Babeș de a deveni membru al comitetului central al P.N.R. Cu acest scop, îl invită la ședința fixată pentru 19 februarie la Cluj.

Frate Babeș !

Dusmanii națiunii noastre din zi în zi se fac tot mai cutezători, ei dezvoltă pe toate terenurile vieții sociale o acțiune febrilă, călcînd în picioare și restul drepturilor naționale ce ne-au rămas nestrivite de ei pînă acum.

Față de aceste atacuri ilegale și imorale noi, românii în genere, nu ne folosim de toate mijlocele legale întru apărarea drepturilor noastre.

Spre a chibzui un mod de apărare mai general și totodată mai potrivit pentru toate cauzele noastre naționale, mă simt îndatorat a convoca comitetul nostru electoral pe 19 faur a.c.st.n. la Cluj.

În consultările acestea te rog să participi și tu ca bărbat de încredere al națiunii, cu atît mai virtos, căci dorința noastră generală e să te alegem de membru al Comitetului nostru electoral.

Cu această ocaziune se va statori definitiv și memorialul cu a cărui elaborare ne-a însărcinat conferința din urmă a alegătorilor români.

În ședința din 19 faur a.c., Comitetul înainte de toate se va întregi alegînd bărbați de încredere în locul celor ieșiți din comitet.

Cu un cuvînt agendele întrunirii defipte pe 19 faur a.c. sînt de mare

însemnătate pentru noi românii, prin urmare te rog să binevoiești a ne onora cu prezența și a ne da mîna de ajutor cu sfaturile domniei tale.

Turda în 10/2 1890.

Cu toată stima,

Dr. Rațiu.

IV.

La cererea lui Vincențiu Babeș de a se amîna conferința națională, Ioan Rațiu îi aduce la cunoștință că acest lucru nu este posibil. Ea putea fi urmată însă, la un scurt interval, de o alta, la Budapesta, pentru a putea participa și Alexandru Mocioni.

Turda... (locul datei rupt)

Iubite amice,

La prețuita ta scrisoare de ieri mă grăbesc a-ți răspunde că conferința nu se poate amîna din mai multe cauze. Se poate însă ține în timp scurt altă conferință în Pesta, ca să avem ocaziunea a ne întilni și cu ilustrul nostru bărbat Al. Mocioni.

Afacerile noastre în Cluj mult în 3 zile se pot isprăvi. Dacă starea sănătății îți va permite din nou te rog să participi la conferința noastră și să tragi la... Nemzeti szaloda, care (l-ai mai) cercetat și-i mai bun ca altele, dar se înțelege că (nu) vei afla comoditatea din otelurile unui oraș ca Pesta. Eu încă voi trage tot la acel otel.

Primește salutări cordiale de la al tău devotat amic,

Dr. Rațiu.

V.

Trimițindu-i protocolul adoptat la recenta conferință națională, Ioan Rațiu îl înștiințează pe Vincențiu Babeș că a fost ales membru al comitetului central al P.N.R. Despre felul cum s-au desfășurat lucrările conferinței naționale și despre alegerea lui ca membru al C.C. îi va da lămuriri amănunțite C. Brediceanu.

Stimate Domnule,

Din protocolul Adms. aflați, că Comitetul central electoral al partidului național român V-a ales ca membru al său.

Deci, pe baza deciziei noastre de sub p.III. am onoarea a Vă invita... la ședința comitetului pe termenul fixat în protocol.

Cluj, 20 februarie 1890.

Cu toată stima,

Dr. Rațiu.

(n.n. Adresa e scrisă de altă mîna. Semnătura lui Dr. Rațiu este autografă. Mai jos urmează scris de mîna lui dr. Rațiu :)

Iubite amice,

Fratele Bredic(e)anu a fost rugat din partea noastră să-ți transmită un raport pe larg despre toate agendele și despre decursul dezbaterilor noastre și cred că va fi făcut pînă acum.

Să ne vedem sănătoși în 30 martie la voi în Pesta.

Al tău devotat,

Dr. R.

VI.

Ioan Rațiu îl invită pe Vincențiu Babeș la o ședință a comitetului central al P.N.R. pe data de 8 iunie, la Cluj, pentru a lua o hotărâre definitivă în problema subscrierii și înaintării **Memorandului**. Rațiu îi atrăgea atenția lui Babeș că înaintarea **Memorandului** nu mai putea fi aminată fără compromiterea membrilor comitetului central.

Turda, 22/5 890.

Frate Babeș,

La corespondența ta din 5 mai a.c. nu ți-am putut răspunde mai curînd pentru că n-am știut pe cînd voi chema pe membrii Comitetului la ședință. De cîteva zile m-am înțeles cu amicul Coroianu ca proxima conferință să o ținem la Cluj, la 8 iunie a.c.st.n., din cauză că dînsul va absenta din patrie către finea lunei curgătoare; prin urmare în astă lună nu se poate ținea după cum v-ați fost înțeles voi în Pesta.

Deci, te rog, să vii negreșit pe 8 iunie la Cluj, ca referitor la subscrierea și subașternerea memoriului să ne înțelegem odată definitiv, deoarece după părerea (mea) o aminare a subscrierii și subașternerii memoriului fără periclitarea cauzei noastre și fără compromiterea noastră, a membrilor Comitetului, nu se poate admite. Eu din parte-mi pun mare temeii pe părerile și convicțiunile tale cu atît mai vîrtos, deoarece sînt convins cum că tot de asemenea opiniuni și convingeri e și ilustrul nostru bărbat de stat A. Mocioni, pentru aceea tare doream și eu cu deosebire, ca tu negreșit să participi în 8 iunie la consultările noastre.

Salutare frățească de la al tău devotat,

Dr. Rațiu.

VII.

În această scrisoare Ioan Rațiu îi aduce la cunoștință lui V. Babeș că Iuliu Coroian și Eugen Brote i-au cerut să convoace comitetul central electoral al P.N.R., pentru a discuta atît sarcina înaintării **Memorandului**, potrivit hotărîrii conferinței naționale, cît și situația creată presei partidului prin intensificarea persecuțiilor împotriva ei de către autoritățile burghezo-moșierești maghiare.

Turda în 2/9 890.

Frate Babeș !

Coroianu în cîințelegere cu Brote mi-au scris din Sibiu la finea lunii trecute, să convoc comitetul electoral pe 11 sept. a.c.st.n. la Cluj, ca să ne vedem de afacerile impuse nouă de către conferința națională și totodată să ne înțelegem asupra măsurilor care ar trebui să le luăm pentru jurnalistică noastră, pe care guvernul actual o persecută în mod uzitat pînă acum.

Din aceste motive și eu am aflat de lipsă a convoca comitetul pe ziua de sus atinsă.

Deci te rog să binvoiești a ne onora cu prezența ta și a ne da mână de ajutor cu sfaturile tale, ca să chibzuim o procedură corespunzătoare cu situațiunea în care ne aflăm și cu interesele pe care voim a le apăra.

Salutare cordială de la al tău stimatoriu amic,

Dr. Rațiu.

VIII.

Aducîndu-i la cunoștință că s-a convocat conferința națională pe 27—28 oct., Ioan Rațiu îl invită la ședința pregătitoare a comitetului central al P.N.R., ce urma să aibă loc cu trei zile mai devreme.

Frate Babeșiu !

Fiind convocată Conferința generală a alegătorilor români din Ungaria și Transilvania pe 27 și 28 octombrie st.n.a.c. la Sibiu, subscrisul are onoare a te invita să binevoiești, ca membru al comitetului central electoral al partidei naționale române, a participa la întrunirea comitetului în Sibiu, cel puțin cu 3 zile înainte de conferință, ca să se stabilească definitiv propunerile ce au a se prezenta conferinței.

Turda în 15 octombrie 1890,

Cu toată stima și iubirea frățească,

Dr. Rațiu.

IX.

Ioan Rațiu își exprimă regretul că Vincențiu Babeș nu putea participa la ședința comitetului central al P.N.R., deoarece urmau să fie discutate probleme financiare privind subvenționarea presei partidului și acoperirea cheltuielilor provocate de procesul lui Vasile Lucaciu, precum și problema publicării **Memorandului** în presa europeană pentru a apare concomitent cu memoriul studenților din România. De asemenea, urma să se discute problema unei eventuale colaborări cu liderii slovaci și sirbi în vederea întocmirii unui program comun.

Turda în 8/1 891.

Frate Babeș !

Îmi pare rău că nu poți fi de față la ședința Comitetului nostru de-riptă pe ziua de mîine. Din parte-mi aș dori înainte de toate să reguleți afacerea banilor spre a putea plăti regulat donațiunile votate **Tribunei** și **Gazetei**, asemenea spre a putea plăti speșele d-lui colega Coroianu în procesul părintelui Lucaciu și spre a putea suporta... speșele ce ne așteaptă în viitor.

În privința memorandului cunoașteți părerea mea mai de mult; sint pe deplin convins despre (necesitatea) publicării lui și (dacă) s-ar putea în 8 zile, ca să se (întil)nească în presa europeană (cu) memorandul studenți(lor) de peste munți.

Subașternerea memorialului la Coroană încă acu o aflu oportună. E mai bine după modesta mea părere să lăsăm pe turcii noștri încurcați, ca

să nu cunoască ei pe deplin scopul nostru final și aceasta cu atît mai virtuos, deoarece mișcarea de peste Carpați a produs în ei o frică foarte mare și ar fi mare greșeală din partea noastră, dacă chiar acum am alerga cu pălăria în mînă și ne-am ruga prea umilit să ne arunce despoții și nouă cîte o sfărmătură de drept politic !

Cu cit va fi lupta noastră mai îndelungată, cu atît va fi (mai) favorabil pentru noi rezultatul aceleia.

Eu am speranța că după publicarea memorandumului nostru și al studenților din România, turcii noștri se vor rățoi și cătrăni ca cei mai sălbatici tigri; după aceea încetul cu încetul se vor înmuia și o să vedem minunea lumii, că nu vor aștepta să mergem noi la ei, ci vor veni ei la noi; dar despre ajungerea acestui scop e de lipsă înainte de toate, ca mișcarea începută în România să se continue cu puterea vaporului, să se publice memorandumul în presa europeană și dacă s-ar putea să se mijlocească vreo două mitinguri de studenți în Germania, iar noi de altă parte să mijlocim o convenire cu cîțiva frunțași ai serbilor, nemților și slovacilor din Ungaria, pentru statorirea unui program comun de acțiune.

În această convenire comitetul nostru vă delegă pe voi, care vă cunoașteți în persoană cu Dr. Polit și ceilalți conducători ai naționalităților apăsate.

Dat fiindcă în urma urmelor un memorandum tot va fi de lipsă a se subșterne coroanei și dacă nu mai curînd atunci cînd pertractările de împăciuire începute de unguri nu vor duce la rezultatul dorit de noi, comitetul nostru trebuie să aibă gata și acel memorandum destinat pentru coroană. Succes bun vă pofteste al vostru stimatoriu amic,

Dr. Rațiu.

X.

La propunerea lui Vincențiu Babeș de a se convoca o nouă ședință a comitetului central, Ioan Rațiu îi răspunde că nu o vede necesară pînă nu se realizează în practică hotărîrea conferinței naționale de a se tipări **Memorandumul**, în vederea împărțirii lui tuturor membrilor comitetului. Îl roagă, deci, să o amine pînă la toamnă, propunîndu-i să se întilnească între timp cu Iuliu Coroianu pentru a discuta și, eventual, a corecta **Memorandumul**. În final, I. Rațiu își exprimă părerea că **Memorandumul** trebuie lăsat în forma redactată de Coroianu, urmînd ca eventuale modificări să se aducă numai în plenul comitetului central.

Turda, în 14/7 891.

Frate Babeșiu !

La scrisoarea ta din 10 iulie a.c. răspund pe scurt, că-mi pare foarte rău, dacă unii își manifestă nemulțumirea cu Comitetul nostru și propagă prin adunare și gazete un spirit de tot contrariu față cu organizarea și activitatea noastră politică națională.

Pentru (a)sanarea acestui rău eu nu aflu deocamdată alt mijloc de cît executarea concludului luat în privința memoriului nostru; prin urmare, io nu aflu de lipsă să ne întrunim înainte de a revedea, tipări și împărți memoriul între membrii Comitetului.

Din parte-mi te rog să aminăm întrunirea pînă la toamnă, dar pînă

atunci memoriul în înțelesul concludului luat în ședința noastră din urmă să fie împărțit așa ca atunci fiecare membru, după ce l-a studiat acasă, să fie în pozițiune de a-și face observările pe care le va afla cu cale.

Fii bun dar întilnește-te cu D-nul Coroianu și revêdeți memorialul.

Da ar fi bine să-l tipăriți așa cum e compus de Dl. Coroianu și să lăsați toată reviziunea în grija Comitetului. Părerea din urmă o exprim pentru cazul dacă cugeți că revizuirea nu ar succede acum așa precum ați dori.

Să ne facem datoria, apoi strige cât le place și unii și alții în contra noastră. Facă ei mai mult și mai bine, noi ne vom bucura !

Al tău devotat,

Dr. Rațiu.

N O T E

- ¹ V. Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947; Idem, *Procesul Memorandului*, București, 1947; Șt. Pascu, *Din răsunculul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu, 1944; S. Lupaș, *Procesul Memorandului. Considerațiuni istorice și juridice*, București, 1934 etc.
- ² A.A. Mureșianu, *Documente pentru istoria Memorandului*, în: „Transilvania”, anul LX, 1929, nr. 4—5; I.P. Papp, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I—II, 1932—1933.
- ³ Z. Piclișanu, *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în „Revista fundațiilor regale”, 1934, nr. 2—3; Al. Lapedatu, *Din anii Memorandului. Amintiri*, în „Omagiu lui Lupaș”, București, 1941; R. Pațiția, *Amintiri din timpul Memorandului*, în „Transilvania”, anul LXXI, 1944, nr. 4—5; E. Micu, *Memorandul. Conferință cu ocazia comemorării procesului Memorandului*, în „Analele Academiei de Înalte Științe Comerciale și Industriale”, vol. II, Cluj—Brașov, 1940—1944; R. Boilă, *La aniversarea a 50 de ani de la procesul Memorandului (conferință)*, Sibiu, 1945 etc.
- ⁴ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, București, 1968; M. Constantinescu, Șt. Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1968; I. Popescu-Puțuri și A. Deac, *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, București, 1970.

(Zusammenfassung)

Der Briefwechsel zwischen Ioan Rațiu und Vincențiu Babeș widerspiegelt die Gegensätze in der Rumänischen Volkspartei Siebenbürgens, insbesondere in deren Zentralkomitee, im Zusammenhang mit dem Abfassen und Vorlegen des Memorandums. Daraus werden die Bemühungen Rațius um eine Vermittlung zwischen den Vertretern der Tribunisten und der Gemässigten, welche sich am Problem der, im politischen Kampf, einzuschlagenden Taktik schieden, ersichtlich. Die Gemässigten waren gegen das Vorlegen des Memorandums an den Kaiser und meinten, es sei

noch nicht der „richtige Augenblick“ gekommen, während die Tribunisten das Gegenteil behaupteten.

Die Veröffentlichung des Briefwechsels zwischen Ioan Rațiu und Vincentiu Babeș stellt einen bedeutenden Beitrag zur Kenntnis der Rolle der Gruppe um Rațiu dar, welcher, in der Aktion der Abfassung und vor allem der Absendung der politischen Denkschrift der siebenbürger Rumänen an den Wiener Hof, die Vermittlung im Zentralkomitee der Rumänischen Nationalpartei zukam.

ATITUDINEA LUI ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN PRIVIND INFĂPTUIREA UNITĂȚII CULTURALE A ROMÂNILOR, OGLINDITĂ ÎN „GAZETA TRANSILVANIEI“

DORICA BUCUR

Cînd George Barițiu, în calitate de președinte al secției istorice a Academiei Române, în ședința festivă din 14 septembrie 1869, cu ocazia primirii lui Alexandru Papiu-Ilarian ca membru al acestei înalte instituții, apreciind opera istorică și culturală a acestuia, îl consideră ca pe unul din cei mai străluciți urmași ai lui Gheorghe Șincai, nu făcea decît să consfințească solemn o bogată activitate științifică, de timpuriu începută și unanim recunoscută în Transilvania și România.

Ca student la Cluj, între anii 1845—1847, Al. Papiu-Ilarian redactază **Zorile**, o foaie literară, care a contribuit la deșteptarea spiritului național¹.

Apropiat prieten al lui Avram Iancu și urmărind aceleași țeluri în cadrul luptei de emancipare națională, socială și economică a românilor transilvăneni, A. Papiu-Ilarian și-a mărturisit în mod public crezul său politic, încă din luna martie 1848, în declarația făcută cu ocazia unei întruniri privind semnarea unei petiții către împărat, alcătuită de tineretul maghiar : „Ca român, — spunea A. Papiu-Ilarian — semnez petiția cu condiția ca, în cazul cînd s-ar realiza drepturile poporului și egalitatea, să se asigure tuturor națiunilor de limbă felurită din Transilvania și Ungaria existența națională și limba maternă, iar eliberarea de iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire bănească, deoarece țaranii au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de cînd nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci și pe cele sacre umane“².

Organizator și participant activ, alături de Avram Iancu și Ioan Buteanu, la prima adunare de la Blaj, din 30 aprilie 1848, precum și la Marea Adunare Națională din 3/15 mai 1848 ținută tot la Blaj, A. Papiu-Ilarian este ales în Comitetul permanent de la Sibiu, iar din octombrie 1848 este numit secretar. După înfrîngerea revoluției, silit să emigreze în străinătate, el își continuă studiile la Viena și Padova, redactînd în acest timp importanta sa operă „Istoria românilor din Dacia Superioară“, în trei volume, dintre care două apar în anii 1851—1852 la Viena, iar ultimul, de abia înfiripat într-o schiță, în anul 1943. Redînd cu fidelitate, în baza unei vaste documentații, evenimentele la care participase efectiv, A. Papiu-Ilarian rămîne unul dintre cei mai importanți istoriografi ai revoluției transilvănene din anul 1848—1849.

Urmărit pentru activitatea sa revoluționară de către autoritățile austriece, în 1855 se stabilește la Iași ca profesor la facultatea juridică,

iar ulterior ocupă diferite funcții în administrația de stat a Moldovei, sprijinind lupta pentru unirea principatelor, domnia lui A.I. Cuza și reformele inițiate de acesta, fiind și membru al guvernului condus de Mihail Kogălniceanu.

Dacă activitatea revoluționară și istoriografică a lui A. Papiu-Ilarian este destul de bine cunoscută, în schimb, activitatea ziaristică a acestuia, pusă în slujba aceluiași idealuri, nu a fost pînă acum pe deplin cercetată, mai ales că, multe din articolele sale nu sînt semnate, din cauza cenzurii riguroase instituită de regimul absolutist ce a urmat după înăbușirea revoluției burghezo-democratice din anul 1848—1849.

În studiul de față vom încerca, pe baza unor scrisori trimise din Viena și Padova, în anii 1851—1853, de A. Papiu-Ilarian lui Iacob Mureșianu, directorul de atunci al **Gazetei Transilvaniei**, să prezentăm cîteva aspecte din activitatea ziaristică a acestuia în perioada anilor respectivi. Menționăm că originalele acestor scrisori se găsesc în arhiva Mureșenilor din Brașov.

Colaborarea lui A. Papiu-Ilarian la **Gazeta Transilvaniei** se explică prin aprecierea deosebită acordată primului ziar românesc din Transilvania, apreciere mărturisită de el însuși în importanta sa operă „Istoria românilor din Dacia Superioară“: „**Gazeta de Transilvania** — scria A. Papiu-Ilarian — atunci cînd românii n-aveau nici o școală politică, a fost singura școală care a crescut pe români, ca să nu-i afle metamorfozele politice nepregătiți. Meritul esențial al **Gazetei Transilvaniei**, sublinia Papiu, e că a făcut cea mai puternică opoziție ultramaghiarismului... arătînd că unгурul cu nimic nu e mai mult decît românul, ci toți indivizii și toate națiunile sînt egale“³. Iar mai departe, elogiînd munca lui George Barițiu subliniază că meritele acestuia „pentru cultura și deșteptarea națională nimene nu e în stare a le putea descrie după cuviință“⁴.

În perioada anilor 1851—1853, cînd A. Papiu-Ilarian colabora la **Gazeta Transilvaniei**, publicarea articolelor în presă era deosebit de dificilă, atît din cauza cenzurii „rigoarei de fier“⁵ a regimului absolutist postrevoluționar, cît și din cauza condițiilor speciale create în acest răstimp gazetei brașovene⁶.

George Barițiu, fondatorul **Gazetei**, din cauza atitudinii sale revoluționare fusese silit, după anul 1850, să părăsească conducerea ziarului, iar Iacob Mureșianu se văzu nevoit să ceară o nouă aprobare de publicare a **Gazetei**, acceptînd toate rigurile cenzurii⁷.

Gazeta Transilvaniei cunoaște zile grele și a trebuit multă abilitate redactorilor, în noile condiții create, să strecoare articole privind lupta de emancipare politică, socială, economică și culturală a românilor transilvăneni.

Din corespondența lui Al. Papiu-Ilarian cu Iacob Mureșianu, din această perioadă, cîteva scrisori ne dau posibilitatea să identificăm articolele publicate fără semnătură de acesta. Întrucît este vorba de un material deosebit de important, din cuprinsul căruia pe lîngă prețioase informații biografice și lingvistice, se desprinde întreaga concepție politică

a autorului, din această perioadă, reflectată și în articolele publicate, socotim util să le redăm în anexă.

Temele abordate de Al. Papiu-Ilarian atit în scrisori cît și în articolele respective se referă : la problema dezvoltării învățămîntului românesc în Transilvania; la criticarea amestecului bisericii în treburile școlare; la necesitatea scoaterii învățămîntului românesc de sub tutela bisericească; la criticarea aspectelor negative ale unei părți din opinia publică românească transilvăneană și la răspîndirea în rîndul cititorilor a cărților românești, în special a operei sale privind anul 1848—1849. Unele scrisori se referă la necesitatea răspîndirii **Gazetei Transilvaniei** printre tinerii români care studiau în diferite centre ale Europei occidentale.

Insistînd, în mod deosebit, asupra necesității luminării maselor românești din Transilvania prin școli, Al. Papiu-Ilarian consideră culturalizarea întregului popor ca o condiție esențială a pregătirii unității naționale. De aceea, el are o atitudine anticlericală, ridicîndu-se, ca și Simion Bărnuțiu, împotriva episcopilor care „nu făcură nimic pentru ridicarea școlilor populare”⁴⁸. Aceeași atitudine precizată în „Istoria...” sa, o întilnim cu exemplificări concrete, atit în corespondențe, cît și în articolele respective. El critică înmulțirea episcopiilor, răpirea de către acestea a bunurilor materiale afectate școlilor, arătînd că însăși Marea Adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848 a fost opera unității poporului român transilvănean și nu a capilor bisericești. Referindu-se în „Istoria...” la evenimentele anului 1848, de care amintește și în corespondență, Al. Papiu-Ilarian adresează un omagiu acestui an revoluționar, „pe care-l salută omenirea toată ca pe primăvara întineririi sale”, și ca un apel la unirea tuturor spre a lupta **viribus unitis** „pentru fericirea, pentru viața prezentă și cea viitoare a toată gîntea”⁴⁹.

Scrisorile trimise din Viena și Padova mărturisesc într-un mod impresionant aceeași dragoste și grijă a lui Al. Papiu-Ilarian pentru unitatea poporului său, în condițiile vitrege prin care treceau românii transilvăneni.

Într-o scrisoare purtînd data de 29 decembrie 1851, la care anexează și un articol identificat de noi ca purtînd titlul : „Moara gimnaziului din Beiuș”, publicat în numerele 5 și 6, din 16 și 19 ianuarie 1852, ale **Gazetei Transilvaniei**, Al. Papiu-Ilarian justifică în următorul mod, motivele ce l-au determinat să redacteze articolul respectiv : „Domnule redactor ! — spune Al. Papiu-Ilarian —, aci alăturatul articol l-am scris provocat de toți tinerii români ungureni ce se află aici — clerici și juriști.

Precum vei binevoi a vedea l-am scris cum știu eu mai moderat încît anevoie cred, ca să vă îndoiiți a-l tipări. Cum că ar avea urmări bune pentru românii din Ungaria, cum că episcopul ar merita astfel bătut ca un adevărat hoț al morii gimnaziului, nu suferă nici o îndoială.

Eu totdeauna am fost de părere că pînă cînd românii nu se pot lupta cu guvernul, ca într-un stat constituțional, pînă atunci publicitatea română să se străduiască a dezbate și lumina cauzele interne naționale bătînd fără nici o cruțare toate abuzurile, cu cît mai virtos, că la astfel de lucrări guvernul nu se mestecă”⁴⁰.

În post scriptum-ul scrisorii (N.B.), Al. Papiu-Ilarian subliniază : „Nu vreau să se știe nici cine, nici de unde e scris articolul, dar la întimplare cînd ar fi atacat, sînt în stare a putea răspunde”⁴¹.

Articolul lui Al. Papiu-Ilarian, trimis la 29 decembrie 1851, apare — după cum s-a arătat — în două numere consecutive din luna ianuarie 1852, și el cuprinde o replică hotărîtă împotriva unui alt articol publicat tot de **Gazetă**, în nr. 59, din 1851, privind aceeași problemă a gimnaziului din Beiuș.

În articolul „Moara gimnaziului din Beiuș”, Al. Papiu-Ilarian critică pe episcopul care a luat din patrimoniul școlii susmenționate o moară fără nici o despăgubire, atribuind-o episcopiei din Oradea, amenințînd prin aceasta existența materială a funcționării în viitor a gimnaziului.

Tot în articolul amintit, Al. Papiu-Ilarian analizează, pe bază de cifre, paguba suferită de gimnaziul din Beiuș și ia atitudine hotărîtă împotriva acelor care încearcă să justifice acest act abuziv al episcopului actual.

Intr-o altă scrisoare, trimisă lui Iacob Mureșianu, tot de la Viena, la data de 10 septembrie 1852, Papiu-Ilarian analizează atmosfera politică existentă în Transilvania în timpul regimului austriac absolutist, reflectată în paginile **Gazetei Transilvaniei**, anunțînd totodată și trimiterea unei noi serii de „Articole scurte” : „Din Gazeta Dumneavoastră , — scria Al. Papiu-Ilarian — mai ales de un an încoace văd și vede oricine, cît de mare e apatia publicului nostru : nime cu nimic nu se ajută, poate nici abonați nu aveți, iar corespondenții și articolele s-au rărit cu totul; ce poate fi cauza acestei nepăsări? fără îndoială nu lipsa materiilor : căci ce materie este, care n-ar trebui tratată la români... dar într-alți ani tot mai multe corespondențe aveți; credeți-ne cauza principală e : că cred toți că nu ne mai este acum ertat a vorbi, nu numai asupra relor ce ne vin din afară..., ci nici asupra relor ce ne vin de la noi. Eu cred că asupra acestora putem vorbi, putem critica, căci ne criticăm pe noi : și aceasta este de lipsă, foarte de lipsă că încai atunci cînd nu ne este ertat să ridicăm cuvîntul în contra inamicilor externi ai națiunii, încai să ridicăm asupra celor interni; să batem dar intrigile acestora, să batem lenea, amorțirea românului, să-l deșteptăm să lucre și de sine, și să nu aștepte tot de la străinii, ce nu-i voesc binele. Iată scopul acestor articole scurte, din care vă trimit unul de probă; de-l vei primi atunci vor urma mai multe despre diferite obiecte — precum despre trebile noastre bisericesti, școlare, literare, economice — poate și politice etc.; cu un cuvînt un lung șir de articole ți se vor trimite îndată ce va fi primit acesta în Foiletonul Dumneavoastră tipărit cu slove, așa, cum ți l-am scris. Numele nu se pune la aceste articole, căci ști bine, că atare lucruri mai mult se prețuiesc atunci cînd n-au autori, căci atunci oamenii se dispută despre momentozitatea obiectului, iar nu despre neînsemnătatea autorului...”⁴².

Din seria acestor „Articole scurte”, care, după cum rezultă din scrisoarea din 2 octombrie 1852, au fost în număr de patru — toate avînd ca substrat omogenizarea ideii unității naționale a românilor transilvă-

neni — au apărut în **Gazeta Transilvaniei** numai trei și anume în numerele 71, 74 și 77 din luna septembrie 1852. Menționăm că aceste articole, pentru a deruta autoritățile în privința autorului și a locului de unde au fost expediate, au fost publicate sub titlul : „De supt Călimani“. Probabil că această titulatură a fost dată de Iacob Mureșianu, deoarece nu este menționată în scrisorile trimise de Al. Papiu-Ilarian.

În primul „Articol scurt“, Al. Papiu-Ilarian se referă la cele două episcopii greco-catolice, proiectate a se înființa, una la Gherla, iar alta la Lugoj, precizînd că, după părerea sa și a țărănimii române, „mai bine ni s-ar face școale decît episcopii noi, pentru că popi ne face Blajul și Sibiu cu prisosință etc.“⁴³, dar „oameni învățați, care să ne apere și cultiveze, nu ne vor face nici ungerii din Cluj, nici sașii din Sibiu, nici episcopii noștri...“⁴⁴.

În continuare, Al. Papiu-Ilarian subliniază necesitatea instruirii poporului în școli de specialitate, factor important în ridicarea economiei și a conștiinței unității naționale cerînd, în acest scop, înființarea de școli economice, de meserii și chiar înființarea unei școli superioare denumită academie. Pasajul următor ilustrează sugestiv această idee progresistă a lui Al. Papiu-Ilarian : „...am trebui să cercăm și noi românii, să ne ridicăm școale, unde să învețe tinerii români la măestrii și la iconomie, că sintem tare îndărăpt, și cît folos am trage din pămînt cînd l-am ști lucra mai bine, și din măestrii cînd le-am introduce între români măcar acele, fără de care nu poate fi nici un român; cînd ne-ar ajuta și episcopii și ar sta cu noi dimpreună la ridicarea academieii, și a școalelor economice și pentru măestrii; atunci știu că le-ar crește autoritatea și înaintea oamenilor, cel puțin atunci le-ar zice toți oamenii : Dumnezeu să le erte păcatele, pentru că-i vedem că se muncesc pentru binele nostru al tuturor; — iar altfel de la episcopiele acele dacă ele nu vor avea pe lîngă sine și institute bune de creștere și cultivare a poporului, oamenii nu așteaptă nici un folos public“⁴⁵.

În al doilea „Articol scurt“ apărut în nr. 74 din 1852 al **Gazetei Transilvaniei**, ca răspuns la un articol inspirat de episcopia din Blaj și semnat M.M., publicat în nr. 66 din 1852, tot în **Gazetă**, Al. Papiu-Ilarian pune în discuție pericolul subminării bazei materiale a gimnaziului din Blaj, prin reducerea fondurilor, intrînd în discuție de data aceasta cu episcopul Șuluțiu, căruia îi atrage atenția că „gimnaziul nu e numai al episcopului ci și al altor români mulți...“⁴⁶.

Deoarece Iacob Mureșianu se arăta mai îngăduitor față de autoritățile bisericești, publicînd „două ordine“ prin care se hotăra ca școlile să funcționeze atît pe lîngă episcopiile vechi, cît și pe lîngă cele două noi ce urmau a fi înființate, Al. Papiu-Ilarian care demascase meschinăriile clerului de a lipsi școlile de baza lor materială, se văzu nevoit să-și precizeze din nou atitudinea și spiritul articolelor sale, printr-o amplă scrisoare trimisă din Viena la 2 octombrie 1852. Această scrisoare, care ne-a ajutat la identificarea celor două articole ale lui Al. Papiu-Ilarian, publicate fără semnătură în **Gazeta Transilvaniei**, ne demonstrează că unele pasaje din ele au fost modificate de Iacob Mureșianu, iar altele chiar ne-

publicate. În această scrisoare autorul face unele observații asupra conținutului articolelor sale, subliniind încă o dată concepția sa politico-socială în privința unității și a luptei de emancipare a românilor transilvăneni. „Dumneata vezi și vei vedea și din articolele următoare, că eu am coordonat necesitatea școlilor cu necesitatea episcopiiilor celor noi ce sunt să se ridice, arătînd că românii să-și facă școli, iar episcopii noi să nu-și facă, pentru că episcopii au destule, și mai multe nu le trebuie. Eu îți cer luare aminte, cum că acesta este scopul, spiritul, inima, tendința articolelor; scopul meu nu este nici a bate episcopiiile qua tales, ci cum zic, numai a arăta, că românii, cînd vine întrebarea : să-și ridice episcopii sau școli? să nu-și facă episcopii, ci să-și facă școli...“¹⁶. „Domnul meu, ridicarea acelor episcopii noi, trebuie bătută de-a dreptul; pentru că românii n-au lipsă de episcopii noi, că știți, că în 1848, numai doi episcopi avurăm, și nici de aceștia doi nu putea lucra națiunea nimic; Știm că Șaguna era la Karlovitz, de Lemeny nu asculta nimenea, că almintre nu se făcea adunarea din 15 mai...“¹⁷.

Deși din cuprinsul scrisorii din 2 octombrie 1852 reiese că Al. Papiu-Ilarian era nemulțumit de intervenția redactorului în conținutul unor pasaje din articolele sale anterioare, el anunță totuși trimiterea a încă două articole privind aceleași probleme¹⁸, articolele 3 și 4, dintre care ultimul nu a mai fost publicat.

În articolul 3, Al. Papiu-Ilarian dă sugestii privind redresarea fondurilor materiale ale gimnaziului din Blaj¹⁹.

Intrucît spiritul consecvent înaintat al articolelor lui Al. Papiu-Ilarian depășea limitele impuse de cenzura presei din Transilvania, din care cauză, după cum am văzut, unele nici n-au mai putut fi publicate, scrisorile care urmează celei din 2 octombrie 1852, se referă cu totul izolat la trimiterea de noi articole²⁰. De altfel, la data de 1 noiembrie 1852 Al. Papiu-Ilarian a părăsit Viena plecînd pentru studii în Italia, la Padova, unde la sosire a sărutat „pămîntul cel sacru al străbunilor noștri“, după cum se exprimă într-o scrisoare din 12 noiembrie 1852²¹.

Mărturisind prin gestul său dragostea fierbinte pentru strămoșii întregului neam românesc, Al. Papiu-Ilarian se va pregăti, prin studiile sale din Italia, pentru acțiunile viitoare, la care va participa activ, în vederea înfăptuirii unității culturale și naționale a românilor.

Despre condițiile aspre impuse de cenzură directorului **Gazetei Transilvaniei**, Al. Papiu-Ilarian și-a dat seama, cu adevărat, numai înainte de plecarea sa la Padova, cînd, întîlnindu-se la Viena cu George Barițiu, acesta i-a înmînat din partea lui Iacob Mureșianu o scrisoare și 60 florini — probabil pentru colaborare — explicîndu-i, totodată, pe larg situația românilor și a presei din Transilvania : „...dacă așa stau lucrurile pe la dumneavoastră — îi răspunde la 12 noiembrie 1852 Al. Papiu-Ilarian lui Iacob Mureșianu, — cum mi le spuse dumnealui : nu-mi rămîne alta decît să mă rog de ertare că-ți trimisei două cărți atît de pretențioase în obiectul articolelor...“²².

În aceeași scrisoare, Al. Papiu-Ilarian promite lui Iacob Mureșianu colaborarea și pe mai departe la **Gazetă** : „Acum nu pot să vă trimit pen-

tru Gazetă nimic, dar îndată căci (sic) mă voi așeza, datoria îmi voi ține, a vă face vreun articol. S. Bărnăuțiu e în Pavia, eri căpătai o scrisoare de la dînsul, în care între altele îmi scrie că să spun domnului Iacob și Munteanu, că vă va ajuta și dînsul cu cite un articol de la Ticinu; pentru că n-am venit în Italia numai ca să învățăm Corpus Iuris și il Codice Austriaco, ci, afară de aceste, ca să vedem cu ochii noștri și monumentele străbunilor noștri, ca să putem aduce și noi de aici cite un surcel la vetrele noastre din Dacia, și să ținem focul naționalității noastre⁶²³.

Din cuprinsul unei scrisori din 19 decembrie 1853, trimisă din Padova, rezultă că Al. Papiu-Ilarian a continuat colaborarea la **Gazeta Transilvaniei**, dar în mod sporadic. Din manuscrisele păstrate în Arhiva Mureșenilor nu am putut stabili însă conținutul acestei colaborări.

Scrisoarea trimisă de Al. Papiu-Ilarian la Iacob Mureșianu la 12 noiembrie 1852, din Padova, — reprodusă în anexă — la care ne-am referit, ilustrează sugestiv convingerea istoricului în privința originii, limbii și unității poporului român din întreaga Dacie.

Dacă în „Istoria românilor din Dacia Superioară“, el se referise la românii transilvăneni, în scrisoarea amintită vorbește de unitatea întregului neam românesc cuprins în vechile hotare ale Daciei.

Alexandru Papiu-Ilarian nu se mărginește numai la studierea istoriei românilor din izvoarele latine clasice și din monumente, dar face și cercetări lingvistice, stabilind prin exemple concrete că vechea limbă italiană derivată din limba latină era asemănătoare cu limba de astăzi a românilor, ajungînd la concluzia — care se subînțelege — că dintre toate neamurile romanice, românii au cea mai apropiată limbă vorbită de cea a strămoșilor lor latini.

Ați articolele publicate de Al. Papiu-Ilarian în **Gazeta Transilvaniei**, cît și conținutul scrisorilor care completează ideile exprimate în presă, precum și întreaga lui activitate de istoric pînă în anul 1853, se vor desăvîrși în sens unitar în activitatea lui viitoare de om politic și cercetător științific, cînd, trecînd în Moldova, luptă pentru Unirea Principatelor, apoi ca replică înfăptuirii dualismului austro-ungar, contribuie la înființarea societății „Transilvania“, al cărei președinte a fost, menită să strîngă rîndurile românilor transilvăneni în front comun cu al fraților lor de peste Carpați.

Activitatea pentru unitate culturală o va ridica Al. Papiu-Ilarian, la cel mai elevat nivel, în strădaniile sale și ale confrăților săi pentru înființarea Societății literare, „care va deveni în 1867 Societatea Academică, iar în 1879 Academia Română... cea mai puternică instituție care va milita pe un plan cultural-științific vast și unitar, pentru realizarea idealului politic⁶²⁴.

În scrisoarea din 24 iulie 1867, Al. Papiu-Ilarian descrie pregătirile ce se fac pentru primirea la Ploiești a intelectualilor transilvăneni ce urmau să participe la prima adunare a membrilor Societății literare române, fixată pentru 1/13 august 1867 în sala vechiului Ateneu, la care savantul blăjean Timotei Cipariu rostea cuvinte cu adevărat programatice privind rosturile cultural-politice ale noii societăți⁶²⁵. Despre aceste

pregătiri, autorul spune : „Nu știu dacă ați aflat, cu ce mare (muzică, trăsuri, torțe, orațiuni etc.) pompă are de gând junimea de aici să primească pe literații din Transilvania. Au să vină din București la Ploiești, spre a-i primi. Într-adins vă scriu acestea ca să nu fiți surprinși⁴²⁶. El însuși se afla în acest oraș în vederea mult așteptatului eveniment, pentru pregătirea „acestei manifestațiuni frățești și naționale⁴²⁷.”

Solemnitatea inaugurării Societății literare române din august 1867 a constituit, ca și alte adunări generale, prilej de puternică manifestare a unității politice, la care au participat românii din toate provinciile⁴²⁸, în pregătirea căreia intelectualul român Al. Papiu-Ilarian a avut un rol de primă mărime.

Caracterizând întreaga activitate a lui Al. Papiu-Ilarian, dintre care o parte este mărturisită și de articolele din presă, istoricul Vasile Netea, într-un studiu dedicat luptătorului transilvănean, conchide : „Exemplul vieții și activității lui Papiu este exemplul luptătorului democrat, adânc legat de viața poporului, stegar al voinței și năzuințelor sale. Pe linia valorificării moștenirii culturale a trecutului, Al. Papiu-Ilarian reprezintă un exemplu de patriotism, de dragoste pentru limba poporului român, de luptă pentru cultură, pentru dezrobirea socială și pentru unitatea națională, un exemplu de spirit constructiv⁴²⁹.”

ANEXA I.

Viena 29 decembrie 1851

Domnule redactoriu !

Aci alăturatulu, articlu l-am scrisu provocatu de toți tinerii români ungureni ce se află aici — clerici și juriști.

Precum vei binevoi a vedea l-am scris cumu știu eu mai moderatu, încît anevoie credu, ca să vă îndoiiți a-lu tipări. Cum că ar avea urmări bune pentru românii din Ungaria, cum că episcopulu ar merita astfelu bătutu ca un adevărat hoțu al morii gimnaziului, nu suferă nici o îndoială. Eu totdeauna am fost de părere că pină cînd românii nu se pot lupta cu guvernul, ca într-un stat constituțional, pină atunci publicitatea română să se străduiască a dezbate și lumina cauzele interne naciunale bătînd fără nici o cruțare toate abuzurile — cu atît mai virtos, că la astfel de lucrări guvernul nu se mestecă.

Dealmenteri mulțumindu-ți foarte frumos pentru laudele, ce ai făcut istoriei mele sunt al

On. D-tale

um(il) serv

A. Papiu

N.B. Nu vreau să se știe nici cine, nici de unde e scris articolul dară la întîmplare cînd ar fi atacatu, sînt în stare a putea răspunde.

ANEXA II.

Domnule redactor !

Te rog să ai bunătațe a admanua alăturata scrisoare Domnului Ba-rițiu. Totodată mă rog, ca de aci înainte pe adresele Gazetei mele să se tipărească pe lângă nume și „Wieden nr. 49“, pentru ca fiind depărtat cu cartirul de poștă am plătit să mi-o aducă acasă, și nefiind nrulu casei ti-părit, mi vine prenerregulat.

Dealtminteri recomandindu-mă sînt al On. D-tale onoratoriu

A. Papiu

ANEXA III.

Domnule, Iar-mi iau îndrăzneala de a vă adresa iarăși On. D-voastră acest pachet de tom. II, după legea de presă de 26 mai, ce se pune în lu-crare cu 1 septembrie, poate nici în Ardeal nu va fi ertat altora să vîndă cărți, decît numai librarilor și acelor privați, cari vor fi deosebi autori-zați spre aceasta. La această întîmplare voi avea bunătațe a le transpune la un librar din Brașov.

Trimit 120 exemplare din tom. II; 60 din tomul I, a doua ediție, pre-țul tomului I, 1 f(lorin)20 cr(eițari)m.c.; prețul tom. II, 2 f(lorini)40 cr(ei-țari)m.c.; se pot vinde și separat, adecă un tom fără celălalt. Doritorii de a cumpăra, ar fi bine să se grăbească, cauza e învederată.

Dealtmintere necon(diționat) sînt al D-tale

um(il) serv

A. Papiu

ANEXA IV.

Viena 10 sept. 1852,

Domnule redactor,

Mai deunăzi am trimis o scrisoare, cu retur recipisă, recipisa n-am primit-o încă, dar, cum că cartea mea ai primit-o, văd de acolo, mi-ai tri-mis Gazeta (aci între paranteze vă fac cunoscut că toți abonații, și cele două cafenele, unde venea și vine Gazeta, se plîng că umblă foarte nere-gulat, nu știm cine poartă culpa; poșta au tipografia?). În scrisoarea de care vorbesc, ți-am scris despre istoria mea, care, cred, că o vei fi primit pînă acum; dintre toate te rog, ca cele ce ți-am scris despre colectorele de la Urbea mare, negreșit să le tipărești fără nici o cruțare.

Din Gazeta Dumnea-Voastră, mai ales de un an încoace, văd și vede oricine, cît de mare e apatia publicului nostru nime cu nimic nu se ajută, poate nici abonați nu aveți, iar corespondenți și articole s-au rărit cu to-tul; ce poate fi cauza acestei nepăsări? fără îndoială nu lipsa materialelor: căci ce materie este, care n-ar trebui tratată la români: nu numai lenea

și apatia; căci deși e leneș românul destul, dar într-alți ani tot mai multe corespondențe aveți; credeți-ne cauza principală e: că cred toți că nu ne mai este acum ertat a vorbi, nu numai asupra relilor ce ne vin din afară..., ci nici chiar asupra relilor, ce vin de la noi. Eu cred că asupra acestora putem vorbi, putem critica, căci ne criticăm pe noi: și aceasta este o lipsă, foarte de lipsă, că încai atunci când nu ne este ertat să ridicăm cuvîntul în contra inamicilor externi ai națiunii, încai să ridicăm asupra celor interni; să batem dar intrigile acestora, să batem lenea, amortirea românului, să-l deșteptăm să lucre și de sine, și să nu aștepte tot de la străinii, ce nu-i voiesc binele. Iată scopul acestor articole scurte, din care vă trimit unul de probă; de-l vei primi atunci vor urma mai multe despre diferite obiecte — precum despre trebile noastre bisericesti, scolastice, literare, economice — poate și politice etc.; cu un cuvînt un lung șir de articole ți se vor trimite îndată ce va fi primit acesta în Foiletonul Dumneavoastră tipărit cu slove, așa, cum ți l-am scris. Numele nu se pune la aceste articole, căci ști bine, că atare lucruri mai mult se prețuiesc atunci când n-au autor, căci atunci oamenii se dispută despre momentozitatea obiectului, iar nu despre neînsemnătatea autorului; în toată întîmplarea trimițătorului autorului nimănui, afară de On. Dta., nu vrea a fi cunoscut.

Recomandîndu-mă sunt
al On(orat) D-tale onorator

A. Papiu

ANEXA V.

Viena, 2 oct. 1852

Domnule Redactor.

Eri am pus pe poștă al 3-lea și al 4-lea articol. Atunci încă nu căpătasem Gazeta. Îndată după aceea o căpătai, și-mi păru rău, c-am trimis articolele, din cauză că articolele trimise ieri sînt în contrazicere foarte mare cu adăugarea de două ordine, ce ai făcut Dta în art. I. Dta ai adăugat două ordine, care bat tocmai spiritul și tendința articolelor mele. Aceste două ordine sînt : „dacă ele nu vor avea pe lingă sine și institute bune de creștere și cultivare a poporului“; iar spiritul articolelor mele este : „în momentul de față, românii au lipsă de școli pentru că n-au; de episcopii n-au lipsă, pentru că episcopii au“. Ei ! Bine, Dta vezi, și vei vedea și din articolele următoare, că eu am coordonat necesitatea școlilor cu necesitatea episcopiiilor celor noi ce sunt să se ridice, arătînd, că românii să-și facă școli, iară episcopii noi să nu-și facă, pentru că episcopii au destule, și mai multe nu le trebuie. Eu îți cer luarea aminte, cum că acesta este scopul, spiritul, inima, tendința articolelor; scopul meu nu este nicidecum a bate episcopiile qua tales, ci, cum zic, numai a arăta, că românii, cînd vine întrebarea : să-și ridice episcopii sau școli? să nu-și facă episcopii, ci să-și facă școli. E clar dară, că acele două ordine au lovit tocmai în inima articolului : nu numai articolul I, ci toate articolele următoare sînt bătute în principiu prin cele două ordine; prin urmare eu

acum sînt în contradicere foarte mare, și contradicerea cu atît vine mai urîtă, cu cît am dat articolelor numele de articol scurt, și nici cel dintîi articol nu e liber de contradicere; articolele acum, înainte ochiului numai ceva și critica, numai au nici un principiu, nici un scop; disputa cu Șuluțiu și cu Erdely e încheiată, pentru că zicînd eu către dinșii : „bă ridicați episcopi cu institute de creștere și cultivarea poporului“ — mă vor rîde zicînd : „firește că vor fi institute de creștere lîngă episcopiile cele mai noi : cum îți poți închipui tu episcopia fără institut de creștere“ și eu la aceasta apoi nu mai pot zice nimica; în urmă, într-un articol eu am zis că cele 40 mii ce le are Blajul de la magnații ungurești, să le dea pentru școala Blajului, ca să nu cadă : cum Șuluțiu va zice, că nici la aceste... pentru episcopii, care, după articolul prim cum e tipărit, și eu vreau să se înființeze, și încă aceste să se înființeze mai întîiu, apoi institutele de creștere; cînd spiritul articolului era, ca mille să se dea pentru institute de creștere și nici un f(ranc) pentru episcopii noi. Din toate aceste se vede, că acele două ordine mi-au refuzat în principiu toate articolele.

Domnul meu, ridicarea acelor episcopii noi trebuie bătută de-a dreptul; pentru că românii n-au lipsă de episcopii noi, că știți, că în 1848, numai doi episcopi avurăm, și nici de acești doi nu putea lucra națiunea nimic; știm că Șaguna era la Karlovitz, de Lemeny nu asculta nimenea, că almintre nu se făcea adunarea din 15 mai. Vedem că în 1852, românii austrieci au 4 episcopi, și nici între sine nu se pot înțelege acești episcopi, cu atît mai puțin se pot înțelege cu națiunea, și Dta Dl. meu, mă faci pe mine să zic că mai trebuie încă doi episcopi, numai să aibă institute de creștere lîngă sine ! ca cînd n-am ști, ce însemnează institute de creștere lîngă episcopii; și ca cînd n-am vedea, că puțini ani vor trece, și inteligența noastră bisericească — popimea —, prin tinerii care-i trimit pe la Strigoniu, Pesta, Viena, Roma, va sta ca dușmană declarată în contra inteligenței civile, în contra națiunei !

Domnule, te rog, să-ți aduci o dată aminte de această tristă profeție a mea ! — Dacă episcopiile acestea noi, noi cu atît mai virtos le putem bate cu cît știu, că guvernul nu va da așa largă mîna de ajutoriu pentru ridicarea lor. Dta poți socoti, cită sumă se cere pentru ridicarea a două episcopii noi : nu numai, că trebuie să țină statul cu salarii anuale doi episcopi, dar se cer edifice, și alte multe, la care toate se cer sute de mii, milioane de florini. Crezi Dta că guvernul, astăzi pîrtinește unirea, ca pe timpul lui Leopold și M. Tereza; nu zic, că nu i-ar părea bine guvernului, vîzîndu-i pe români, că se ocupă cu atari lucruri sînte, dar știu, că statul n-ar da milioane pentru episcopi, capitule, reședințe ș.a. ș.a.; așa-dar cine le va face? clerul și poporul? crezi Dta c-ar mai conferi aceștia, ca pe timpul lui Klein și Aaron? eu mă îndoiesc; cu un cuvînt, eu nu cred în ridicarea acestor episcopii; prin urmare, cu atît mai fără temere se putea lăsa neatacat principiul articolului.

Cînd mi-am luat voia de a țî le scrie aceste cu atîta libertate și sinceritate : fui convins, că nu le vei lua în nume de rău, căci nu discutăm cauza personală, ci cauza publică; apoi mie-mi pare bine că am atîta în-

credere la Dta și Dta în mine, de binevoiești a-mi îndrepta unele, ce poate sînt greșite; la care lucru te rog și pe viitor; tot ce mi-a părut rău în art. I, precum am zis, a fost, că acolo fu lovit principiul însuși, din care scriam.

Erdely a fost în Viena, se spune că pentru ca să se facă mitropolit, și pentru strămutarea clericilor din... în convinctu; Nunciul l-a ocărit pe Erdely, pentru că umblă pe ulițele Vienei în civil și cu țigara în gură. Cît a fost în Viena, tot asupra ardelenilor a vorbit, il tot strica ardelenii, ce vrea el să facă pentru națiune.

Domnule, pentru ce nu pui în Gazetă predica lui Șaguna ce a ținut în Brașov în biserică; cel puțin, aceea, ce a zis, că academia e lucru revoluționar. Singure vorbele lui, fără nici un comentariu public și posterității ar folosi prea mult, și nici Șaguna nu s-ar putea supăra, că ce a zis în biserică, de ce să se supere a vedea tipărit în Gazetă. Eu adecă am înțeles că ar fi zis acele vorbe, dar nu știu.

Dealtmintere recomandindu-mă amarei Dtale. sînt onorator

A. Papiu

N.B. Să mă erți Dle, că astăzi schimbîndu-mi cartirul, de abia am putut afla o pană, și aceasta rea, pentru aceea e scrisă epistola așa rău.

ANEXA VI.

Padova, 12 Nov. 1852

Domnul meu,

Scrisoarea D-tale din 13/10 încă fiind în Viena mi-o admanua D. Barițiu. D. Barițiu, văzînd că eu plec către Italia, îmi numără îndată 60 f(lorini)m.c., ce avurăți bunătatea de a-mi trimite anticipație; eu îți mulțumesc cu toată inima, că niciodată nu putea să-mi prindă mai bine ca acum. Cu D. Barițiu vorbi multe, dacă așa stau lucrurile pe la Dumneavoastră, cum mi le spuse dumnealui : nu-mi rămîne alta decît să mă rog de ertare că-ți trimisei vreo două cărți atît de pretențioase în obiectul articolelor. Bine ai făcut că publicași istoria numai pe scurt; și voi fi mulțumitoriu pentru că vei tipări cuprinsul; dar mie mi-ar părea foarte bine cînd ai tipări Prefațiunea (cătră lectori) tomului secund : pentru că în prefațiune, precum vei fi văzut, stă cuprinsul tuturor tomurilor următoare, și mai stau și alte lucruri, care, cred eu, ar avea efectul său în contra mai multor animozități.

Te rog să spui Domnului Gavrilă cea mai sinceră salutare din parte-mi; mi-a părut foarte bine că mă onora cu acele ordine; mi păru și mai bine de observațiunile ce-mi face. Domnia ta domnule Muntene ai fost lung timp la Comitet, ai putut să observi lucrurile cu mai multă pătrundere decît mine, care, cum și vei aduce aminte, eram, pe acel timp, tot cam... apoi eram încă copil — ca și acum —, nici nu stărui la Comitet atît cît Dumneata, nici n-am putut să intru în ale Comitetului așa afund ca Dta; pentru aceea, Dta multe deslușiri mi-ai putea da, pentru care eu, și mai virtos publicul mari mulțămite și-ar fi datoriu; Dta ai putut să

pătrunzi și relațiunile personale ale membrilor comitetului, și să le studiezi caracterele lor publice și private etc. etc. Eu sper că la timpul său Dta nu-mi vei renege am fi întru ajutor.

Din Viena n-am putut să vă scriu c-am fost ocupat cu preparativele de drum. Am plecat luna în 1 Nov., și joi după amiază am sărutat pământul cel sacru al străbunilor noștri, de unde vă trimit această carte. De o săptămână ne aflăm în Padova, în această prea veche urbe, ale cărei fundamente încă Antenore le puse. Am venit la universitatea de aici, cea mai veche și cea mai celebră dacă și cad mult din vechea ei faimă. Cu mine se află în Padua și nedespărțitul meu amic, văru-meu, I. Hodoșiu. Încă nu-s aranjat cumsecade, pentru că profesorul Dr. abate Fr. Nardi, cu care mă cunosc personal și-mi este amic, un bărbat dintre cei mai erudiți ai Italiei, prof. de drept și statistică, autorul mai multor opere științifice, dînsul, zic, venind din călătoria sa ce întreprinse în această toamnă în Orient, rămase în Treviso...; pentru aceia, așteptînd după dînsul, nu m-am înscris încă la Universitate.

Pîna acum mă ocupai cu limba și literatura italiană și cumpărai niște cărți vechi italiene din secolul XIII; și unele cărți din dialectele populare; și aflai întrînsele niște cuvinte, care astăzi nu se mai află în limba italiană cea scrisă; ci numai în unele dialecte populare, și în limba noastră românească; eu ți însemnez numai vreo două; poate le vei fi cunoscut, dar eu necunoscîndu-le pîna acum, de bucurie că am dat și eu de ele, ți le însemnez, s.e. este sorelle; astăzi se zice queste sorelle, — se t'este a voluntate, dacă-ți este întru voia; astăzi nu mai zic italienii este ci é; am aflat oste în loc de esercito; am aflat în Dante : noi sem venuti : în loc de, noi siamo venuti; Cipariu în principiile sale a arătat că romanii vechi, în cărțile cele vechi bisericești, zicea : noi sem, voi seti, astăzi noi suntem, voi sunteți, — am aflat manicar, în loc de mangiar; am aflat frate, suor, care astăzi zic fratello, sorella, — am aflat mai încolo, de care mult m-am mirat și bucurat, în dialectul milanez infinitivul nostru prescurtat, s.e. d'andà, în loc de d'andare etc. Domnule, toți tinerii noștri la Italia matrea nostra ar trebui să vină la învățătură ! Acum nu pot să vă trimit pentru Gazetă nimic, dar îndată căci mă voi așeza, datoria îmi voi ține, a vă face vreun articol. D. Bărnuțiu e în Pavia, eri căpătai o scrisoare de la dînsul, în care între altele mi scrie că să spun Domnului Iacob și Munteanu, că vă va ajuta și dînsul cu cite un articol de la Ticinu; pentru că n-am venit în Italia numai ca să învățăm Corpus Iuris și il Codice Austriaco, ci, afară de aceste, ca să vedem cu ochii noștri și monumentele națiunei străbunilor noștri, ca să putem aduce și noi un surcel la vetrele noastre din Dacia, și să ținem focul naționalității noastre ca să nu-l stingă boarea getică și sarmatică.

Domnule, te rog ca să-mi trimiți curînd o Gazetă pentru mine la Padova post restant, alta pentru D. Bărnuțiu la Pavia post restant; cea de la Viena să se trimită și acum pentru studenții de acolo, toate trei pe

socoteala mea. Dintre toate te rog ca Gazetele să ni se trimită pentru că aici sîntem izolați cu totul, și de la nimenea nimic nu auzim din patrie.

Sărutare, frăție

A. Papiu

Adresa mea, post restant.

ANEXA VII

Viena 8 oct. 1852

Domnule,

Iacă vă trimit epistola lui Hodoșiu, ce o doreați să o vedeți împărțită de dînsul.

Peste puțin voi să mai trimit un articol.

Cu această ocaziune te rog, ca, de cumva n-ai tipărit încă înștiințarea despre istoria mea, ce ți-o trimisesem eu de mult — acum să n-o tipărești așa cum ți o am trimis, întii, pentru că colectanții mei de pînă acum nu mai au dreptul de a vinde cărțile, după legea de tipar ce s-a pus în activitate din 1 sept., a doua, mișelul de la Oradea, Alexandru Roman, mă roagă astăzi într-o epistolă, cu tot servilismul și spaima omului de nimica, ca să-l cruț pînă în 30 a lunii acesteia, așa am socotit să-l cruț pe acest mișel.

Deci cum zic nu o ai tipărit, atunci să nu tipărești înștiințarea trimisă de mine, ci să faci Dta o publicațiune; iar dacă o ai tipărit pînă la sosirea acestei epistole, tipărită să fie.

Dealtmintere recom(andîndu-mă) sunt

al On. Dtale
onorator
A. Papiu

ANEXA VIII.

Domnule,

Ți trimit capătul din al bătrînului.

Am uitat să-ți spun cum că unde începe articolul a vorbi despre comerț și industrie, să se intituleze „Observațiuni statistice despre industria și comerțul Europei“.

Din Padova nu-ți voi putea transmite mai multe. De la Viena îți promisem.

Rigurosul al patrulea-l făcurăm. Așteptăm bani — nu știm de unde — pentru ca să ne scoatem diplomele și să scăpăm. Astăzi am putea pleca să avem cele de lipsă.

Nu vei fi putut face nimic pentru noi, altmintere negreșit ne trime-teai.

Salutare la toți.

Alexandru.

Pad(ova) 19 Dec. 1853.

P.S. De la anul nou încolo să nu ne mai trimiți Gazeta că poate nu vom fi aici.

ANEXA IX.

Domnule Mureșianu,

Din întâmplare mă aflu la Ploiești unde am făcut și eu o mică excursiune de câteva zile, profitînd de vacanță.

Sper că veți veni la București pentru 1 august la Societatea literară.

Nu știu dacă ați aflat, cu ce mare (muzică, trăsuri, torțe, ..., orațiuni etc.) pompă are de gînd junimea de aici să primească pe literații din Transilvania. Au să vină din București la Ploiești, spre a-i primi. Într-adins vă scriu ca să nu fiți surprins. Multe s-ar putea zice pro și contra acestei manifestațiuni frățești și naționale.

Arată asta și Dlui Barișiu.

Salutare

A. Papiu

Ploiești 24 Iul(ie) 1867.

N O T E

¹ Diaconovici C., *Enciclopedia Română*, tom. III, Sibiu, 1904, p. 522—523.

² Dragomir S., *Avram Iancu*, București, 1965, p. 35—36.

³ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I, Viena, 1851, p. 129—130, 131—132.

⁴ *Ibidem*, p. 219.

⁵ Netea V., *George Barișiu*, București, 1966, p. 230.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 215.

⁹ Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 228, c.f., V. Netea, *Alexandru Papiu-Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în „Studii”, revistă de istorie, XVII (1964), nr. 6, p. 1384.

¹⁰ Anexa I.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Anexa IV.

¹³ *Gazeta Transilvaniei*, 1852, nr. 71, p. 273—274.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 1852, nr. 74, p. 285—286.

¹⁷ Anexa V.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 1852, nr. 77, p. 297—298.

²⁰ Anexa VII.

²¹ Anexa VI.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

- ²⁴ Curticăpeanu V., *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 231.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ Anexa IX.
- ²⁷ Ibidem
- ²⁸ Curticăpeanu V., *op. cit.*, p. 232.
- ²⁹ Netea V., *Alexandru Papiu-Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, in „Studii”, revistă de istorie, XVII (1964), nr. 6, p. 1389.

(Zusammenfassung)

Ausser den bereits bedeutend besser erforschten und bekannten Tätigkeitsbereichen Al. Papiu-Ilarian, zeigen wir in der vorliegenden Arbeit auch einige Aspekte aus seiner Tätigkeit als Journalist, so wie diese aus seiner im Kronstädter Archiv der Familie Mureșeni aufbewahrten Korrespondenz hervorgeht, als auch aus seinen in der „Gazeta Transilvaniei“ während der Jahre 1851—1852 veröffentlichten Artikeln, die seine Haltung und Tätigkeit die nationale und kulturelle Einheit der Rumänen betreffend, beweisen.

Aus den oben erwähnten Dokumenten erfahren wir über die Tätigkeit Al. Papiu-Ilarians zur Verbesserung des rumänischen Unterrichtswesens und dessen Emanzipation von der kirchlichen Vormundschaft. Der Verfasser deutet besonders auf die Notwendigkeit hin, möglichst viele rumänische Schulen zu errichten und zwar sowohl allgemeinbildende, als auch Handels — und Fachschulen, eine Aktion, die eine wichtige Rolle in der Entwicklung der Nationalwirtschaft und des rumänischen Nationalbewusstseins spielte.

Seinen Schriften können auch wichtige biographische Daten entnommen werden. Es geht daraus hervor, dass sich Papiu-Ilarian mit ärguistischen Problemen befasste und sich sehr um die Verbreitung des rumänischen Buches in Siebenbürgen, sowie um die der „Gazeta Transilvaniei“ in den Reihen der jungen, in westeuropäischen Städten studierenden Rumänen, bemüht hat.

Al. Papiu-Ilarian und Iacob Mureșianu stellten ihre gemeinsame Arbeit an der „Gazeta Transilvaniei“ in den Dienst des nationalen Emanzipationskampfes der Siebenbürger Rumänen und kämpften gemeinsam für die kulturelle Einheit, durch die politische Vereinigung des gesamten rumänischen Volkes eingeleitet wurde.

O. GOGA, SETON-WATSON ȘI LUPTA PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ DIN TRANSILVANIA

MIRCEA POPA

În primele două decenii ale secolului al XX-lea, lupta pentru emancipare socială și națională a românilor din Transilvania cunoaște o nouă perioadă de avânt. Tot ceea ce se experimentase cu folos în domeniul tacticii și strategiei politice, de-a lungul a trei decenii de oprimare dualistă, se concretizează acum în măsuri hotărâte și eficiente în vederea asigurării unei reale libertăți de gândire și acțiune a Partidului Național Român. După etapa de tumult a luptelor memorandiste din 1891—94, fiind P.N.R. a controlat cu autoritate masele populare, a urmat o fază de derută și deusolare — consecință directă a pasivismului și a tacticii de expectativă — care a generat criza din 1896—97, deschizând calea reorganizării și revitalizării conducerii partidului național, așa cum au dovedit-o mai ales disidenții tribuniști care au înființat în 1897, la Arad, ziarul **Tribuna Poporului**.

Noul organ de presă reprezenta interesele cele mai radicale din sinul partidului național, el militând cu consecvență, mai ales din anii 1903—1905, pentru activism politic în sensul cel mai bun al cuvântului. Gruparea tribunistă în frunte cu I. Russu-Șirianu, E. Brote, V. Lucaciu, R. Ciorogariu, s-a plasat încă de la început în stînga liniei partidului național, încercînd să colaboreze cu socialiștii în ceea ce privește principalele puncte ale programului: dobîndirea autonomiei politice, egalitatea în drepturi politice și cetățenești a tuturor națiunilor statului, dreptul de folosire a limbii materne, dreptul de vot universal, îmbunătățirea soartei țăranilor etc., propunîndu-și totodată o mai bună organizare și dirijare a maselor¹. S-a ajuns astfel, în curînd, la ceea ce istoria a numit, pe drept cuvînt, lupta dintre „tinerii oțeliți” și „bătrîni ruginiți”, forțele tinere grupate în jurul ziarului arădean în frunte cu O. Goga, Il. Chendi, I. Lupaș, R. Ciorogariu, I. Montani, S. Bocu ș.a., nelimitîndu-se numai la demascarea politicii șovine și ultrareacționare a guvernelor din Budapesta, ci întreprinzînd și o analiză critică susținută a activității grupării moderate din conducerea partidului național român, condamnînd tendințele lor de conciliere cu guvernării dualismului². Intransigența și combativitatea lor a impus, între anii 1909—1911, un nou mod de a vedea și aborda problemele, ceea ce are drept rezultat pregătirea bazei ideologice pentru faza finală, decisivă, a acestei lupte.

De-a lungul acestei grele și complexe bătălii, românii transilvăneni s-au bucurat de simpatia încurajarea și sprijinul efectiv al popoarelor

asuprite învecinate, cu care s-au întâlnit adeseori pe aceeași platformă de revendicări, fie de sprijinul moral și publicistic al unor personalități de vază, cu vederi progresiste, din marile țări ale lumii. Unul dintre acești prieteni statornici ai luptelor pentru emanciparea națională a românilor a fost și publicistul englez R.W.Seton-Watson, cunoscut și sub numele de Scotus Viator³. Bun specialist în istoria politică contemporană a sud-estului european, R.W. Seton-Watson a făcut numeroase vizite și documentări în țările subjugate din răsăritul Europei, cum ar fi : Croația, Slovacia, Voivodina, Serbia, Transilvania și în alte părți aparținătoare dualismului austro-ungar, convingându-se tot mai mult de mașina de asuprire și deznaționalizare care domnea aici. Rezultatul a fost cartea sa **Racial Problems in Hungary**⁴, în care sînt analizate, cu mare pătrundere, stările politice și sociale ale naționalităților asuprite din Austro-Ungaria. Un prim articol de protest împotriva acestor realități, scris imediat după cea dintîi vizită în Transilvania, în iunie 1906, a fost publicat de el sub titlul **Hungary at the parting of the ways** în ziarul **The Spectator** și a fost tradus în românește de **Tribuna** din Arad, unde apare sub titlul **Ungaria la răspîntie**, în numărul din 11 noiembrie 1906. Cu prilejul acestei vizite, Seton-Watson a avut numeroase întrevederi cu personalitățile vieții politice din Transilvania, cum ar fi episcopul sașilor Teutsch, Augustin Bunea, Ioan Russu-Șirianu, Vasile Goldiș, pe ultimii doi vizitîndu-i în redacția **Tribunei** de la Arad⁵. Era imediat după publicarea broșurii lui A.C. Popovici, **Die vereinigten Staaten von Grossösterreich**, care a făcut multă vîlvă printre români și a cunoscut replica zdrobitoare a lui Augustin Bunea, căruia, așa cum arată scrisorile din anexă, Seton-Watson i-a purtat o mare stimă⁶.

Începînd cu această dată, chestiunea românilor transilvăneni devine una dintre principalele preocupări ale lui Seton-Watson. Pentru a se putea documenta mai bine asupra ei, el revine în Ungaria în 1907, stînd două luni la Budapesta, și avînd convorbiri cu deputații români Aurel Vlad și Al. Vaida, iar în 1909, răspunzînd unei dorințe personale mai vechi, ca și prietenilor pe care și le făcuse printre români, trece munții la București, unde i se face o călduroasă primire⁷, fiind invitat chiar și la palat. Însoțit de G. Moroianu, el face o lungă excursie prin Moldova și Bucovina, vizitînd Iașii, Botoșanii și Fălticeni (unde stă de vorbă cu scriitorul Mihail Sadoveanu), Baia, Vatra Dornei, Gura Humorului, Cîmpulung, Broșteni, Durău⁸, după care trece pe Valea Prahovei înspre Pitești, Tîrgoviște, Cozia, Govora, Bistrița, Horezu și Călimănești, intrînd la 23 iunie în Sibiu⁹. Cît a stat la București a avut lungi discuții cu o serie de fruntași politici transilvăneni ca I. Slavici, C. Bogdan-Duică, E. Brote, S. Pușcariu, iar ziarul **Universul** i-a luat un interviu¹⁰ în numărul lui din 9 iunie 1909. La Sibiu l-a întâlnit pe Goga, în tovărășia căruia, și a lui I. Schiopul, a plecat la Blaj unde a fost primit de mitropolitul Ioan Mețianu¹¹.

Ca urmare a acestor vizite, ziarul **Budapesti Hirlap**, în numerele sale din 25 mai și 27 iunie, se grăbește să-l atace direct ca slavofil și prieten al românilor, acuzîndu-l de politică antigermană și antimaghiară, ceea ce

il silește pe oaspetele englez să trimită ziarului o declarație de protest în care își precizează din nou poziția sa politică înaintată. **Declarația**¹² a fost reprodusă — cu un comentariu al redacției — și de către ziarul **Tribuna** din Arad, care publică peste două numere articolul de fond intitulat **Un prieten**, în care activitatea lui Seton-Watson face obiectul unor ample comentarii și aprecieri. Finalul articolului este citit se poate de edificator : „Triumful d-lui Watson și al nostru. Pentru noi rezultă nu o bucurie numai, ci și o mângâiere și încurajare. Se dovedește încă o dată că dreptatea cauzei noastre se reazimă pe tărîmul sigur al adevărului și precum în ciocnirea ideilor și argumentelor, așa și în realitatea politice, cauza adevărului trebuie să biruiască”¹³.

Și mai edificat asupra metodelor de spoliere ale regimului dualist, precum și a variatelor sale procedee de a înlătura de la conducerea treburilor politice naționalitățile nemaghiare, Seton-Watson, care are ocazia să urmărească de aproape desfășurarea alegerilor parlamentare din 1910 în Croația, Slovacia, Transilvania și Voivodina, publică în același an cartea sa **Corruption and Reform in Hungary. A study of electoral practice**, în care este demascat, cu probe și argumente irefutabile, întreg sistemul electoral din Ungaria.

Cartea aduce numeroase dovezi — citindu-se documente și surse oficiale — în sprijinul ideii de falsificare a alegerilor, a corupției întreprinse de partida guvernamentală, care, prin aplicarea „geometriei circumscripțiilor electorale“ a îndepărtat de la vot o mare parte din populația românească¹⁴. Acte frauduloase și abuzuri s-au comis la Radna, Oravița, Mărgineni etc., despre care a scris mult presa românească și ale căror rapoarte Seton-Watson insistă a le avea¹⁵. Din păcate, aceste documente nu i s-au trimis la timp și n-au mai putut fi folosite de către autor. Dar rezultatul alegerilor vorbește de la sine : din 16 deputați cîți au trimis românii în parlamentul pestan în 1906, în 1910 abia dacă au putut fi aleși 5 deputați. Printre cei înfrinți se numără și Octavian Goga, care a candidat la Chișineu Criș, împrejurare asupra căreia Seton-Watson vrea să se informeze cu exactitate¹⁶.

Cartea a stîrnit, cum era și firesc, un val de entuziasm printre ardeleni. Octavian Goga, care-i devenise prieten în răstimpul cît a stat în Transilvania, îi propune să facă demersurile necesare pentru realizarea unei ediții românești. Seton-Watson e dispus să accepte și chiar se declară pentru o asemenea ediție înaintea celor franceze și germane, dar cu respectarea anumitor condiții care vizau buna cunoaștere a limbii engleze de către traducător, precum și obligația acestuia de a fi fidel textului, în sensul de integralitate. În ceea ce privește partea materială, Seton-Watson se arată foarte înțelegător dînd în această direcție mîină liberă lui Goga sau lui C. Stere. Tratatările dintre cei doi parteneri pentru traducerea românească a cărții au loc în tot decursul toamnei anului 1910, dar se vede că pentru moment nu s-a găsit un traducător experimentat și proiectul unei ediții românești a căzut. Nu și a unei traduceri, căci în aprilie 1911 ziarul **Românul**, din Arad, poate anunța cititorilor săi că este „în fericita poziție“, de a putea publica „prea interesantul studiu politic“

al lui Seton-Watson, în traducerea „distinsului profesor dr. Al. Nicolescu din Blaj“¹⁷. Studiul se publică, aproape număr de număr, din aprilie 1911 (nr. 84, din 29 aprilie) pînă în iunie 1911, el ocupînd multe din coloanele ziarului.

În această perioadă, relațiile lui Seton-Watson cu românii se strîng și mai mult. La 3 septembrie 1910, Moroianu îi scria că i-a expediat o culegere de documente privitor la comisia electorală¹⁸, iar în aceeași toamnă, mai precis în octombrie, Octavian Goga îi face o vizită amicală acasă, în Scoția. Mai multe scrisori inedite ale lui Seton-Watson către O. Goga, aflate în păstrarea Bibliotecii Centrale de Stat din București, dau amănunte despre această călătorie¹⁹. Vizitînd Anglia, O. Goga va trimite **Tribunei** din Arad celebrul său articol **Tovarăși de drum**, în care își exprima convingerea în fondul ancestral pe care pămîntul natal ni-l inoculează fiecăruia din noi, căci, deși aflat departe de țară, în lumea aristocratică a Angliei, el nu se poate desprinde de lumea lui de acasă, de prietenii săi, ciobanii din Carpați.

Reîntors în țară, Goga deschide cu și mai multă furie campania sa împotriva acelor „femei bătrîne“, „alte Weiber“, cum califică el elementele tergiversante din conducerea partidului²⁰. Seton-Watson, care urmărește cu ochi imparțial disputa, se simte dator să intervină dînd anumite sfaturi de conciliere lui Goga, pentru el, ca străin, conțînd în primul rînd unitatea de luptă și acțiune în fața dușmanului comun. Dar politicianul englez nu-și dădea seama, — și istoria a dat dreptate lui Goga și „tinerilor lui oțeliți“ — că o asemenea campanie de primenire era absolut necesară și fără ea conducerea Partidului național s-ar fi urnit foarte greu din loc, și că tocmai această critică severă, venită de jos în sus a obligat Partidul național să treacă la unele acțiuni deschise. Sfatul lui se poate reține totuși ca deosebit de interesant, pentru calificarea situației politice a momentului și prin faptul că se fac multe referiri la conjuncturi asemănătoare din viața politică a slovacilor și croaților, domeniu în care era admirabil orientat. Mai ales în ceea ce privește colaborarea cu aceștia, grija cu care Seton-Watson știe să atragă atenția românilor asupra **slavilor de sud**, asupra sîrbilor și croaților, rîndurile lui Seton-Watson merită toată atenția, deoarece, într-adevăr, în ansamblul general al Austro-Ungariei, slavii de sud erau mai bine organizați, constituind un permanent focar de răzvrătiri, un permanent pericol pentru monarhia bicefală. Și ca dovadă că nu s-a înșelat e faptul că primul război mondial de aici a pornit. De altfel, Seton-Watson lucra atunci la cartea sa **The Southern Slav Question**, care i-a adus o imensă popularitate printre aceștia.

De asemenea, nu este lipsit de interes să aflăm, din această corespondență, atenția pe care o acordă politicianul englez procesului Goga, sollicitudinea cu care el e gata să treacă la acțiuni mai practice, la organizarea unor adunări și manifestații publice în Londra și Oxford „în favoarea raselor nemaghiare“, dacă situația ar cere-o. Evident că, în tot acest răstimp, Seton-Watson a alimentat presa britanică cu știri și articole care pledau pentru cauza românilor și, nu de puține ori, a făcut intelectualilor români legături trainice cu personalități de frunte ale

vieții politice britanice, în stare să ne pledeze cu sinceritate cauza. Lui Seton-Watson îi revine, de asemenea, un rol important în clarificarea atitudinii României față de primul război mondial și a problemei românilor de peste munți. În 1915, el a venit la București însoțit de deputatul laburist Travallian pentru a avea întrevederi cu refugiații transilvăneni și a-i asigura de poziția Angliei față de cauza lor, în cazul intrării în război alături de Antantă²¹. Pe această temă, el scrisese încă din 1915 lucrarea sa **Roumania and the Great War**, în care susținea dreptul românilor din părțile ungurene de a lupta pentru autodeterminare, părăsind vechile lui poziții din 1911, în legătură cu „calea parlamentară” (de a obține cei 40—50 de deputați în parlament). Ca urmare a eforturilor lui și a altor prieteni ai românilor, în 1917 a luat ființă la Londra **Societatea anglo-română**, care a organizat, în capitala britanică, o serie de mitinguri în favoarea revendicărilor naționale românești, conferind, prin aceasta, legalitate și popularitate cauzei noastre²².

Prieten devotat al românilor, Seton-Watson se înscrie, prin toată activitatea sa, în rîndul celor mai reprezentative figuri ale luptei pentru cauza unității și independenței noastre naționale, pentru libertatea și progresul general al poporului român.

Publicăm în continuare corespondența inedită R.W. Seton-Watson — Octavian Goga, aflată în păstrarea Bibliotecii Centrale de Stat din București. Ea conține un număr de 9 scrisori în limba germană, din perioada 3 aprilie 1910—7 ianuarie 1911, înregistrate sub cota G 65 : S, Mss. 14260—14261, 14332—14338. Dată fiind importanța redusă a scrisorilor datele 13 septembrie 1910, 4 octombrie 1910 și 19 noiembrie 1910, reproducerea lor o considerăm superfluă. Transcrierea textului german precum și traducerea lui o datorăm Anei Ciurdariu de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj, drept pentru care îi adresăm mulțumirile noastre.

ANEXĂ

I
Hotel Bellevue
Split (Spalato)
Dalmatien

den 3 April 1910

Sehr geehrter Herr Goga,

Ich schäme mich fast, Ihnen jetzt zu schreiben, nach einem so langen Schweigen : denn wenn das Schweigen wirklich golden ist, so muss ich seit meiner Abfahrt von Hermannstadt einen grossen Reichtum angehäuft haben. Als ich von Ihrer Verhaftung erfuhr, wollte ich endlich schreiben; anstatt dessen habe ich aber nur zwei offene Protestbriefe in

englischen Revuen veröffentlicht (eine lege ich hier bei, falls es Sie interessieren sollte), dem Opfer aber noch immer nicht geschrieben!

Jetzt aber, da ich lese, man habe die meisten Nationalitätenprozesse eingestellt, will ich nicht länger mit der Anfrage warten, wie es mit Ihnen geht. Hoffentlich ist auch der Prozess sistiert worden, und Sie werden ruhig nach Paris fahren können.

Ich würde mich sehr freuen, wenn Sie mir mitteilen würden, wann und für wie lange Sie nach Paris zu fahren gedenken, und ob nicht die Möglichkeit besteht, Sie auch in England zu sehen (am allerbesten natürlich, in Schottland!) Ich bin seit Anfang Jänner hier in Dalmatien, werde ganz Mai und Juni in Wien und Mähren & unter den Slovaken verbringen, und reise dann Anfang Juli nach Hause. Wenn Sie also tatsächlich so weit wie Paris sein sollten und die Absicht hätten, über den Kanal zu kommen, so biete ich mich sehr gerne als Ihren Führer an. Hoffentlich werden Sie ja einmal wirklich kommen.

Es ist so lange her, und ich habe so lange geschwiegen, dass Sie vielleicht glauben, ich habe es nicht ernst mit jenem Teppich gemeint. Ich möchte ihn aber doch bestellen, wenn er bis Anfang Oktober fertig wäre, wäre das immer Zeia genug.

Die Dimensionen sind 4 yards X 6 yards 6 inches d. h. 6 Meter breit, 5—6 Meter lang — was, so weit ich mich erinnere, fast dieselbe Grösse ist wie der Teppich den ich gesehen habe. Ich habe die Absicht, mit der Zeit ein Zimmer bei mir zu Hause ausschliesslich mit slovakischen und rumänischen Sachen einzurichten, und dieser Teppich wäre der Anfang. Mit dem Preis den Sie mir erwähnten, bin ich einverstanden.

Mit dem allergrössten Bedauern habe ich von dem Tode des Kanonicus Bunea erfahren, einen Mann den Ihre Nation nicht so leicht entbehren kann. Meine Besuche bei Ihm in Baj sind unter den angenehmsten Erinnerungen meiner Zeit in Siebenbürgen. Denn er war der erste ungarländische Rumäne der mir seinen Standpunkt ganz frei und offen vertrat; und selbst damals als ich noch einmal vom Kossuthismus geblendet war, machten Seine Worte einen tiefen Eindruck auf mich. Besseres kann ich den Rumänen nicht wünschen als neue Bunea's.

Vielleicht werde(n) Sie mir gelegentlich schreiben, erstens über die Erledigung des „Fall Goga“ (!), und zweitens über Ihre zukünftige Pläne. Ich würde mich lebhaft freuen, wenn wir uns diesen Sommer wiedersehen könnten. In Siebenbürgen aber wird das wohl nicht möglich sein.

Ich bleibe hier nur bis nächsten Freitag den 15-ten, dann fahre ich nach den Inseln und über Bosnien nach Zagreb. Meine Adresse vom 26-ten Apr. bis 3 Mai wird sein :

Palace Hotel Croatia

Zagreb

und nachher (zanz Mai und Juni)

Residenzhotel

Teinfaltstr., Wien I.

Bitte grüssen Sie von mir die andern Herren.

Mit meinen Empfehlungen an Ihre Frau Genahlin und Sie verbleibe ich, auf ein Wiedersehen hoffend.

Ihr ganz Ergebener
R.W. Seton-Watson

II

In grösster Eile.

Die Rede heute erhalten. Aber die ändern Sachen sind ebenso wichtig. Es fehlen noch immer die Dokumente von Nedelcu (obwohl er mir seine Postkarte geschickt hat) und auch der Szeniczter Bericht !! So dass ich ganz verzweifelt bin. Niemand antwortet, trotz wiederholter Briefe und Telegramme. Wenn nicht alles **spätestens Dienstag hier ist**, wird es ganz unmöglich sein, das Buch heuer zu veröffentlichen, und alle meine Pläne (auch für die Reise nach London, und Privatsachen) werden umgeworfen.

Könnten Sie Nedelcu verständigen? Aber jetzt ist schon zu spät. Wirklich, Ihre Leute müssen zuerst „businesshabits“ lernen, dann erst werden Sie fähig werden, sich selbst zu regieren.

Unsere Grüsse an Frau Goga.

R.W.S.W.

26. Nov. 1910.

III

Ayton House
Abernethy
Perthshire

18 Dez. 1910.

Lieber Herr Goga,

Schliesslich und endlich habe ich das ganze Material erhalten — einen Teil aber zu spät. Die Berichte über Radna, Oravicza und Marginen konnte ich nicht mehr benützen, weil das Buch schon im Druck war. Jedenfalls habe ich genügendes Material, und ich denke, es wird ein recht ininteressantes Werk sein von fast 200 Seiten. Der Titel ist:

**Corruption and Reform in Hungary,
a Study in Electoral Practice.**

Es soll diese Woche schon erscheinen: ich schicke Ihnen sofort ein Exemplar.

Jetzt möchte ich die rumänische Uebersetzung besprechen. Sie müsste unbedingt in Bukarest, nicht in Ungarn erscheinen, darum eben weil kein Magyare wagen würde, einen Prozess gegen die angeführten Tatsachen in Rumänien zu führen. Die französische wird nicht so bald erscheinen, auch die deutsche nicht, deswegen könnte die rumänische, wenn sie rasch gemacht wird, auf ein sicheres Publikum rechnen, um so mehr da ein solches Buch entweder **sofort ausverkauft** oder **gar nicht** verkauft wird.

Nur muss der Uebersetzer unbedingt die englische Sprache **vollständig** beherrschen. Wo ist ein solcher zu finden?

Ich werde Ihnen wahrscheinlich heute schon einen Abdruck des Buches schicken, für den Fall dass Sie ihn an Verleger oder an Übersetzer schicken wollen um Zeit zu ersparen. Nur stelle ich die feste Bedingung, dass das Buch genau so in der Uebersetzung sein muss, wie im original -- höchstens dass gewisse Appendices wegzulassen wären.

Jetzt arbeite ich tüchtig am Buche über „**Die Slavische Frage**“ und hoffe bis Ende Januar fertig zu sein.

Ich war eine Woche in London bei Freunden, und dann auch in Oxford. Es wird Sie vielleicht interessieren, dass die Universität Oxford mir den Grad eines „Doctor Litterarum“ erteilt hat, wegen meines Buches **Racial Problems in Hongary**. Ich bin etwas neugierig, zu erfahren, wie die Magyaren diese Anerkennung seitens meiner Alma Mater annehmen werden, Sie werden sich wohl hüten, dieselben groben Phrasen gegen Oxford anzuwenden, wie bisher gegen meine Wenigkeit.

Heute, vor meiner Rückkehr nach Hause (ich schreibe in London) hoffe ich einen passenden Saal für die Upoka'che Ausstellung zu finden, die in März oder April stattfinden soll. Vielleicht sehen wir uns dann hier.

Wird der Teppich in Januar fertig sein? Ich frage nur; man darf sich nicht zu sehr beeilen.

Mit unsern besten Grüßen an die Gnädige Frau un Sie

R. W. Seton-Watson

IV

Lieber Herr Goga.

Ein kurzer Brief in grösster Eile um Ihnen eine fröhliche Weihnachtszeit zu wünschen, aber gerade jetzt fällt mir ein, dass Sie Rumänen 14 Tage „benind the times“ sind !! und das es daher keine Eile gibt.

Ich will Ihnen aber jedenfalls den ersten Abdruck meines Buches schicken, so dass Sie ihn zum Zwecke einer rumänischen Ausgabe (wenn Sie an die praktische Möglichkeit davon denken) an jemanden schicken können. Da die Ferien schon hier sind, wird das Buch wahrscheinlich erst in der ersten Woche des Neuen Jahr erscheinen können, Aber die Rumänische soll mölichst rasch erscheinen. Wenn überhaupt, so dass sie verkauft werlen könnte, bevor die deutsche & französische da sind (& mit diesen wird es mindesten 2—3 Monate dauern, da ich den ganzen Text selbst kontrollieren muss und vorläufig zu sehr mit meinem andern Buche beschäftigt bin).

Bitte im Neuen Jahre die **sudslavische Frage** nicht unterschätzen, und verzeihen Sie mir wenn ich behaupte dass Sie wie die meisten Rumänen jetzt Gefahr laufen, das wirklich zu tun.

Ich wünsche Ihnen beiden recht viel Glück für 1911 und eine glückliche Wendung im Schicksale der Rumänen (ob das Gerücht über Franz Joseph der Schatten eines bald kommenden Ereignisses ist?) Hoffentlich

sehen wir uns in London in März oder April. Ich hoffe tatsächlich dort zu sein.

Miss Lorimen auch grüsst Frau Goga auf das herzlichste.

R. W. Seton-Watson

V

Ayton House
Abernethy
Perthshire

Den 29 Dez. 1910

Lieber Herr Goga,

Ihren Brief habe ich heute früh erhalten und werde sofort antworten. Besten Dank für die Glückwünsche.

Bitte mir die Liste von denjenigen zu schicken, an welchen Sie mein Buch schicken wollen, Ich könnte sie dann direkt schicken lassen. Es sind schon einige rumänische politiker etc. in der Liste die ich dem Verleger gegeben, verzeichnet; und so könnte es geschehen, dass 2 Exemplare an Sie geschickt werden. Vorläufig lasse ich bloss 500 Exemplare drucken, muss daher sparsam sein (mit gewissen Ausnahmen), und nur an diejenigen schicken, welche englisch verstehen. Ich schicke direkt an die Herren Vaida, Maniu, Vlad, Aurel Popovici, Bratianu, Filipescu, Ionescu.

Vorläufig werden Sie jedenfalls 5 Ex. erhalten.

Das Buch wird erst nach einer Woche erscheinen, da wegen der Ferien jetzt wenig gearbeitet wird. Ich habe 2 Citate aus Petöfi (hier beiliegend) magy. und engl., und das Citat aus Mikszáth am Anfange gedruckt und in letzten Augenblicke ein Appendix über die Insulte gegen das Grab eines slovakischen Führers in Szenicz beigegeben.

Ich bespreche jetzt die deutsche Ausgabe mit einem Verlag in Leipzig. Sie wird aber kaum vor Ende März erscheinen können, da ich mit meinem andern Buche so sehr beschäftigt bin. Jedenfalls soll die **rumänische** möglichst rasch erscheinen. Meine einzigen Bedingungen sind:

1) dass nichts geändert oder ausgelassen werde, ohne meines Wissens und Einstimmung.

2) dass die Uebersetzung von einem **wirklichen** Kenner der engl. Sprache gemacht werde, und von einem ebense guten Kenner revidirt werde.

Was Bedingungen des Verlegers anlangt, bin ich gerne bereit, es Ihnen oder Herrn Stere oder andern Freuden von Ihnen zu überlassen, ein möglichst günstiges Arrangement zu machen. Ich gebe Ihnen hiermit **carte blanche** in diesem Punkte.

Mein Zweck ist, die rum. czeh. Ausgaben zuerst zu besorgen, **dann** erst die französ. & deutsche, so dass die kleineren Sprachen ihren Absatz nicht verlieren. So ein Buch wird entweder gleich ausverkauft oder gar nicht gekauft. Deswegen wenn die rum. Ausgabe vor dem 10 Februar spätestens erscheinen könnte, dürfte das vollständig genügen.

Ich habe schon mit grösstem Bedauern von Ihrem Streit gelesen. Vielleicht werden Sie auf mich böse sein, wenn ich Alles der Tatsache zuschreibe dass Sie meinem Rate nicht gefolgt haben, nämlich viel körperliche Bewegung zu machen. Das ist ohne Zweifel das beste Präventive gegen Gereiztwerden und Streitigkeiten : Sie werden mich Frivol nennen, aber ich schreibe in tiefer Ernst aus dem Lande der körperlichen Bewegung !!

Noch etwas muss ich sagen, da Sie mir die Gelegenheit geboten haben. Ich bin mit Ihrer Ansicht bis zu einem gewissen (ziemlich weiten) Grade einverstanden, halte nämlich gewisse Führer Ihres Volkes für „alte Weiber“ und bin überzeugt dass es an einer tüchtigen Organisation in den Gemeinden fehlt, (in dieser Hinsicht können Ihre Leute so sehr viel aus **Irland** lernen !) Trotzdem finde ich dass Sie Unrecht haben werden, wenn Sie „die Alten“ vom Rosse herabwerfen wollen. Sie brauchen in Ihrem Kampfe jede Hand und jeden Kopf : Sie können und dürfen keinen einzigen entbehren. Ein freies Volk kann mit Impunität unter einander zänken. Eine unterdrückte Nationalität, wie die Rumänen in Ungarn, kann sich aber den Luxus eines inneren Streites nicht erlauben. Nur vereint vorgehen. Ganz einerlei ob Popovici ein Reaktionär ist, ob dieser oder ejner Klerikale oder Demokrat ist; wenn er nur ein guter Rumäne ist, soll das vorläufig genügen. Nachdem das allgem. Wahlrecht da ist und 40 bis 50 Rumänen in Parlament sitzen, dann streiten Sie wenn Sie wollen über kulturelle Fragen. Jetzt handelt es sich um Lebensbedingungen und die elementarischen Sachen. Es ist natürlich immer leicht genug für einen Ausländer so zu reden. Ich stehe draussen. Sie sind mitten drinnen. Und trotzdem — da man dann & wann den Wald wegen der Bäume nicht sehen kann — wage ich zu behaupten, dass Sie den besten Beweis einer staatsmännischen Gabe und des Rechtes, als ein zukünftiger Führer der ungarländischen Rumänen betrachtet zu werden, liefern würden, wenn Sie — ohne Ihre Ansichten und Ihren Standpunkt zu leugnen — öffentlich erklären würden, dass Sie nichts, aber gar nichts tun wollen, von den jetzigen Führern — selbst den alten Weibern ! — Verlegenheit zu bereiten, dass Sie warten werden bis Ihre Aktion vollständig scheitert bevor Sie sie wieder angreifen und im Interesse der Nation eine **treuga Dei** einzuhalten bereit sind. Wenn Sie hinzufügen, dass Ihrer Überzeugung nach die Zeit kommen wird wo **Ihre** Ideen über die andern siegen werden, könnte niemand das Ihnen als Dichter übel nehmen.

Ich möchte Sie dringend ersuchen, Sich an die viele Beispiele bei Ihren Nachbarvölkern in den letzten Jahren zu erinnern, und einzusehen dass Sie das Spiel der Magyaren spielen indem Sie gegen die jetzigen Führer kämpfen. So z. B. der Kampf zwischen Supilo und seinen früheren Kollegen in der Koalition hat sehr, sehr viel zur gegenwärtigen Lähmung Kroatiens beigetragen. Die Intransigenz der „Alten“ in Turocz St. Marton lähmt den Fortschritt der Slovaken; und Hodza mit dem Dennik polemisiert auch dann & wann. Aber warum ihm nicht nachahmen, ein Feld der Arbeit unter dem Volke herauszuwählen und dort zu

organisiren, aber zu **schweigen** : nach 5 Jahren der „kleinen Arbeit“ wird das Volk Ihnen gehören.

Wir sagen, **Dorit swop horses when crossing a stream**. Tauschen Sie nicht Ihr Pferd um ein anderes, während Sie über einen Strom ziehen. Das ist guter Rat; und das wollen Sie doch tun.

Ehrlich gesagt, ich sehe keine Möglichkeit eines Gewinnes aus Ihrer Aktion. Wenn Sie zu Hause wären und die Arbeit der minutiösen Organisation unternehmen könnten, dann wäre vielleicht etwas zu erreichen. Aber solange Sie im Ausland oder im Gefängnis bleiben, werden Sie durch diese Angriffe nur aufwühlen und die Verwirrung noch grösser machen.

Es ist immer eine Frechheit, wenn ein Fremder seinen Rat anbieten will, bitte aber mir zu glauben, dass ich nur aus freundlichsten Absichten so sündige, und dann werden Sie mir verzeihen, auch wenn Sie nicht ganz einverstanden sein werden.

Ich jedenfalls würde es lebhaft bedauern, wenn Sie sich von allen Ihrer politischen Freuden trennen, obwohl vielleicht die Poesie sehr gewinnen würde.

Es tut mir **sehr** leid um die Nachricht, dass Sie vom Gerichte vorgehanden sind, und das beunruhigt mich umsomehr wegen des Kisjenöer Kapitels meines Buches. Um Gotteswillen spielen Sie nicht in die Hände der Magyaren mit neuen Agriffen.

Ich brauche kaum zu fragen ob Ihnen Paris gefällt. Wie könnte die liebe Lutetia nicht gefallen?

Mit herzlichsten Grüssen für das Neue Jahr, von uns beiden an Frau Goga und Sie,

R. W. Seton-Watson

Hoffentlich erscheint die Menschentragödie recht bald? Steigen Sie nur wieder auf den Pegasus und verlassen Sie die schmutzige Politik.

Jedenfalls, wenn man Sie verurteilt, werde ich öffentliche Versammlungen veranstalten !

VI

Ayton House
Abernethy
Perthshire

17 Jan. 1911

Lieber Herr Goga,

Ihr Telegramm habe ich soeben erhalten. Den Brief vom 6-ten hatte ich auch, aber es stand nicht darin, dass Sie so bald wie nächsten Sonntag abfahren würden. Bevor ich antwortete, wollte ich das Buch sehen — welches ich täglich erwarte. Hoffentlich erhalten Sie die 6 Exemplare vor Ihrer Abfahrt : ich schreibe dem Verleger diesbezüglich. Für alle Fälle aber bitte ich um Ihre nächste Adresse und (wenn Sie direkt nach

Hause fahren) um eine Deckadresse an die ich die 6 Exemplare schicken kann.

Ich werde trachten, Exemplare an die von Ihnen erwähnten Personen zu schicken. Wie ich lese, sind die Konservativen schon wieder an der Macht in Rumänien.

Hoffentlich werden Sie mich verständigen, sobald etwas Definitives über die rumänische Ausgabe zu sagen ist. Ich verhandle bezüglich einer deutschen Ausgabe; da ich aber mit meinem neuen Buche sehr beschäftigt bin und im März von der slovakischen Ausstellung in London sehr in Anspruch genommen sein werde, wird es mir kaum gelingen, die deutsche in der allernächsten Zeit herausgeben zu können. Das schadet aber nicht so sehr, da ich absichtlich die Vorurtheile der magyarischen Presse abwarten will.

Wenn die Magyaren sich auf Sie und andere rächen wollen, so werde ich mich nicht mehr mit Büchern & Artikeln bognügen, sondern versuchen, politische Versammlungen in London & Oxford zu Gunsten der nicht-magyarischen Rassen zu organisiren. Aber hoffentlich kommt es nicht dazu, um so mehr da ich an etwas ganz anderes denke. Also, ich werde das Resultat Ihres Prozesses sehr gespannt erwarten und hoffe auf das beste. Sorgen Sie dafür, dass mir alle Details sowohl darüber als über andere Gewalttaten auf Umwegen sofort geschickt werden — je mehr Dokumente ich bekommen kann (Sie kennen schon Ihre Qualität) desto besser.

Für den Fall dass Sie sich in Wien aufhalten werden, schicke ich Ihnen hiermit Karten an Herra Steed (Times) & Phillpotts (Standard). Brauchen Sie den erstan ganz bestimmt. Auch an die Reichratsabgeordneten Dr. Smodlaka aus Spalato, den Sie als einen Führer der Südslaven kennen sollen. (Sie kennen ja meine Ansicht dass Ihr Rumänen allerlei Verbindungen anknüpfen sollen, & sich mehr um südslav. Sachen kümmern sollen). Auch an Professor Redlich, der nicht nur die grösste lebende Autorität über englische Localverwaltung & Parlamentsordnung ist, sondern auch ein treuer Freund der Slovaken und Nichtmagyaren, der eventuell für Sie etwas unternehmen könnte wenn es schlecht gehen sollte (Absit omen).

Mit unsern Grüßen an Frau Goga & Sie

Ihr ganz ergebener

R. W. Seton-Watson

Wird der Teppich bis Ende Janner fertig sein?

TRADUCEREA SCRISORILOR

3 aprilie 1910

Mult stimat domnule Goga,

Aproape că mi-e rusine că vă scriu abia acum, după o tăcere atît de lungă. căci dacă tăcerea este într-adevăr de aur, atunci de la plecarea

mea din Sibiu voi fi adunat desigur o mare bogăție ! Când am aflat de arestarea d-voastră²³ am voit în sfârșit să vă scriu, dar în loc s-o fac m-am mulțumit să public în revistele englezești două scrisori de protest deschise (una o anezex aici, în caz că v-ar interesa). Victimei însă încă tot nu i-am scris.

Acum însă citind că cele mai multe procese ale naționalităților au fost sistate, nu vreau să mai aștept cu întrebarea asupra situației dv.? Să sperăm că și procesul a fost sistat și că veți putea pleca liniștit la Paris.

M-ar bucura foarte mult dacă m-ați anunța când, și pentru cât timp, aveți intenția să mergeți la Paris și dacă nu voi avea posibilitatea să vă văd și în Anglia (cel mai bine ar fi, firește, în Scoția !). Eu mă aflu de la începutul lui ianuarie aici în Dalmația. Voi petrece întreaga lună mai și iunie la Viena și în Moravia și printre slovaci, apoi, la începutul lui iulie, voi pleca acasă. Deci, dacă într-adevăr ați veni pînă la Paris și ați avea intenția să treceți canalul, atunci mă ofer foarte bucuros să vă fiu călăuză. Să sperăm că odată veți veni cu adevărat.

A trecut atîta vreme și eu am tăcut atît de mult încît credeți poate că problema covorului n-am luat-o în serios. Totuși aș vrea să-î comand, dacă ar putea fi gata pînă la începutul lui octombrie; ar fi totuși timp destul.

Dimensiunile covorului sînt : 4 iarzi x 6 iarzi și 6 inci, adică 3,6 m. lățime, 5—6 m. lungime, ceea ce, după cum îmi amintesc, este tocmai mărimea covorului pe care l-am văzut. Am intenția să-mi aranjez cu timpul o cameră la mine acasă cu lucruri exclusiv slovace și românești, iar acest covor ar fi începutul. Cu prețul pe care mi l-ai indicat sînt cu totul de acord.

Cu cel mai mare regret am aflat despre moartea canonicului Bunea²⁴, un om de care națlunea dv. nu se poate lipsi atît de ușor. Vizitele ce mi le-am făcut la Blaj sînt printre amintirile cele mai plăcute din vremea pe care am petrecut-o în Transilvania. Căci el a fost primul român din părțile ungurene care mi-a expus punctul său de vedere cu totul liber și deschis. Și chiar și atunci cînd eram încă orbit de kossuthism cuvintele sale au făcut o puternică impresie asupra mea. Nu le pot dori românilor ceva mai bun decît alți mulți Bunea.

Poate că îmi veți scrie ocazional în primul rînd despre rezolvarea „cazului Goga“ (!) și apoi despre planurile dv. de viitor. M-aș bucura foarte mult dacă ne-am putea revedea în vara aceasta. În Transilvania, desigur, aceasta nu va fi posibil.

Eu rămîn aici numai pînă vinerea viitoare, în 15, apoi plec în insule și prin Bosnia la Zagreb. Adresa mea din 27 aprilie pînă în 3 mai va fi :

Palace Hotel Croația Zagreb

și apoi întregul mai și iunie :

Residenz hotel, Teinfaltstr., Wien I.

Salutați vă rog din parte-mi pe ceilalți domni. Complimentele mele soției dv. și dv.

rămîn al dv. preasupus

R.W. Seton-Watson

II

26 nov. 1910

În cea mai mare grabă :

Primit azi discursul. Dar celelalte chestiuni sînt tot atît de importante. Încă tot mai lipsesc documentele de la Nedelcu (cu toate că mi-a trimis biletul său). Și de asemenea raportul Szeniczter !! Așa încît sînt disperat. Nu răspunde nimeni, cu toate scrisorile și telegramele mele repetate. Dacă nu am aici totul pînă **cel mai tîrziu marți**, va fi într-adevăr imposibil să public cartea în anul acesta, și toate planurile mele (atît în ceea ce privește călătoria la Londra, cît și în chestiunile particulare) vor da greș.

Ați putea anunța pe Nedelcu? Dar acum e deja prea tîrziu. Într-adevăr oamenii dv. trebuie să învețe mai întîi „businnes-habits“ (deprinderile oamenilor de afaceri — n.n.) și abia apoi vor fi în stare să se conducă singuri.

Salutările noastre d-nei Goga

R.W.S.W.

III

18 dec. 1910

Dragă domnule Goga,

În cele din urmă am primit întregul material — însă o parte prea tîrziu. Dările de seamă asupra Radnei, Oraviței și Mărgineni nu le-am mai putut utiliza deoarece cartea era deja sub tipar. Totuși am material suficient și cred că va fi o lucrare destul de interesantă de aproape 200 pagini. Titlul ei este :

Corruption and Reform in Hungary a study in Electoral Practice

Trebuie să apară deja în săptămîna aceasta. Vă voi trimite imediat un exemplar.

Acum aș vrea să discut despre traducerea românească. Aceasta ar trebui să apară neapărat în București nu în Ungaria, și anume pentru că nici un maghiar nu ar îndrăzni să intenteze proces în România împotriva faptelor prezentate. Cea franceză nu va apărea atît de curînd și nici cea germană, de aceea cea românească — dacă va fi realizată rapid — ar putea conta pe un public sigur, cu atît mai mult, cu cît o astfel de carte, ori **se epuizează imediat**, ori nu se vinde **de loc**.

Numai că traducătorul trebuie neapărat să stăpînească **perfect** limba engleză. Unde putem găsi o asemenea persoană?

Probabil că am să vă trimit încă astăzi un exemplar de probă pentru cazul că doriți să-l trimiteți editorului sau traducătorului pentru a cîștiga

timp. Numai că pun condiția fermă, ca ea să respecte exact originalul cel mult ar putea fi omise anumite lucruri din **Apendice**.

Acum lucrez de zor la cartea mea despre **Chestiunea slavă**²⁵ și sper să o termin pînă la sfîrșitul lui ianuarie.

Am stat o săptămînă în Londra, la prieteni și apoi și la Oxford. Poate că v-ar interesa că Universitatea Oxford mi-a oferit gradul de „Doctor Litterarum“ pentru cartea mea **Racial Problems in Hongary**. Sînt cam curios să aflu cum vor primi maghiarii această apreciere din partea Almei Mater. Ei se vor feri desigur să exprime aceleași fraze dure la adresa Oxfordului, cum au făcut pînă acum împotriva umilei mele persoane.

Astăzi, înainte de reîntoarcerea mea acasă (scriu din Londra), sper să găsesc o sală potrivită pentru expoziția Upoka, care va avea loc în martie sau în aprilie. Poate atunci ne vom vedea iarăși aici.

Covorul va fi gata în ianuarie? Întreb numai; nu este o grabă prea mare.

Cu cele mai alese salutări pentru stimata doamnă și pentru dv.

R.W. Seton-Watson

IV

23 dec. 1910

Dragă domnule Goga,

O scrisoare scurtă, în cea mai mare grabă pentru a vă dori sărbători fericite; dar chiar acum îmi vine în minte că dv. românii sînteți cu 14 zile „behind the times“ (în urmă — n.n.) !! și că prin urmare nu-i nici o grabă.

La tot cazul vreau să vă trimit primul exemplar tipărit al cărții mele, așa încît dv. să-l puteți trimite cuiva în scopul unei ediții românești (dacă vă gândiți la posibilitatea practică). Cum vine vacanța, cartea va putea să apară, probabil abia în prima săptămînă a noului an. Însă cea românească să apară cit se poate de repede. Dacă e așa, (atunci) să apară așa încît să poată fi vîndută înaintea apariției celei germane și franceze (ceea ce va dura cel puțin 2—3 luni, deoarece eu însumi trebuie să controlez întregul text și deocamdată sînt prea ocupat cu cealaltă carte a mea).

În noul an vă rog să nu subestimați problema slavilor de sud și iertați-mă dacă afirm că dv., ca și cei mai mulți dintre români, riscați s-o faceți într-adevăr.

Vă doarec dv. la amîndoi multă fericire pentru 1911 și o schimbare fericită a sorții românilor (oare zvonul despre Franz Joseph este umbra unui eveniment iminent?).

Să sperăm că ne vom revedea la Londra în martie sau aprilie. Sper într-adevăr să fiu acolo.

Miss Lorimer transmite de asemenea d-nei Goga cordiale salutări.

R.W. Seton-Watson

Dragă domnule Goga,

Am primit scrisoarea dv. azi dimineată și am să vă răspund imediat. Mulțumirile mele pentru urări.

Vă rog să-mi trimiteți lista aceluia căroră vreți să le trimiteți cartea mea : atunci aș putea să le-o trimit direct. Pe lista pe care am dat-o editorului se află deja câțiva politicieni români etc.; și așa s-ar putea întâmpla ca două exemplare să vă fie trimise dv. Deocamdată voi tipări numai 500 exemplare, de aceea trebuie să fiu mai cruțător (cu unele excepții) și să trimit numai aceluia care înțeleg limba engleză. Trimit direct domnilor Vaida, Maniu, Vlad, Aurel Popovici, Brătianu, Filipescu, Ionescu. Dv. veți primi în orice caz 5 exemplare.

Cartea va apărea abia peste o săptămână, deoarece acum se lucrează puțin din cauza vacanței. Eu am tipărit la început două citate din Petöfi (alăturate aici) în limba maghiară și engleză, precum și citatul din Mikszáth, și în ultimul moment am adăugat un Appendix asupra insultei împotriva mormintului unui conducător slovac din Szenicz.

În momentul de față duc tratative cu o editură din Leipzig pentru ediția germană. Ea va putea să apară abia spre sfârșitul lui martie, deoarece sînt foarte ocupat cu cealaltă carte a mea. În orice caz cea **românească** trebuie să apară cît se poate de repede. Condițiile mele sînt :

1. nimic să nu fie schimbat sau omis fără știrea și învoirea mea;
2. ca traducerea să fie făcută de către un **adevărat** cunoscător al limbii engleze și să fie revizuită de către un cunoscător tot atît de bun.

În ceea ce privește condițiile editorului sînt dispus să le las în seama dv., a domnului Stere sau a altor prieteni ai dv. să faceți un aranjament cît se poate de favorabil. În această chestiune vă dau **carte blanche** (mînă liberă).

Scopul meu este să mă ocup mai întîi de edițiile română și cehă și apoi de cele franceză și germană, așa încît limbile mai mici să nu-și piardă posibilitățile de plasare. O asemenea carte ori se epuizează imediat, ori nu se cumpără de loc. De aceea ar fi suficient dacă ediția românească ar putea să apară înainte de 10 februarie cel tîrziu.

Am citit deja cu cel mai mare regret despre cearta dv.²⁶. Poate veți fi supărat pe mine dacă atribui totul faptului că nu mi-ați urmat sfatul, și anume : să faceți mișcare multă. Fără-ndoială că acesta e cel mai bun preventiv împotriva nervozității și a învrăjbirilor. O să ziceți că sînt nerios, dar vă scriu cu cea mai mare seriozitate din țara mișcărilor corporale.

Încă ceva vreau să spun, o dată ce mi-ați dat ocazia. Sînt de acord cu părerea dv. pînă la un anumit punct (destul de departe), adică consider pe anumiți conducători ai poporului dv. drept „alte Weiber“ (femei bătrîne) și sînt convins că lipsește o organizare competentă în comunități (în această privință oamenii dv. pot să învețe extrem de mult din exemplul **Irlandei !**). Totuși găsesc că nu veți avea dreptate dacă-i veți trînti pe cei „bătrîni“. În lupta dv. aveți nevoie de fiecare mînă și de fiecare cap : nu vă puteți lipsi și nu vă este permis să vă lipsiți de nici-

unul. Un popor liber poate suporta fără impunitate certurile interne. Însă o națiune asuprită, cum este cazul românilor din Ungaria, nu-și poate permite luxul unei disensiuni interne. Mergeți înainte uniți. Este totuna dacă Popovici este un reacționar, dacă unul sau altul este clerical sau democrat, să fie numai bun român — deocamdată ajunge atât. După ce veți avea drept de vot general și se vor afla în parlament 40—50 români, atunci certați-vă dacă vreți asupra unor chestiuni culturale. Acum este vorba de condițiile de viață și de cele mai elementare chestiuni. Fi-rește că este destul de ușor pentru un străin să vorbească în felul acesta. Eu mă aflu în afară. Dv. vă aflați chiar în mijlocul lor. Și totuși — cum uneori nu vedem pădurea din cauza copacilor — îndrăznesc să afirm că dv. ați da cea mai bună dovadă că posedăți calitățile unui om de stat și că aveți dreptul să fiți considerat ca un viitor conducător al românilor din părțile ungurene, dacă — fără să renunțați la părerile și la punctul dv. de vedere — ați declara public că nu vreți să faceți nimic, dar chiar nimic pentru a pune într-o situație jenantă pe conducătorii actuali — chiar pe „femeile bătrîne“! — că veți aștepta pînă cînd acțiunea lor va eșua cu desăvîrșire înainte de a-i ataca iarăși și că sînteți gata, în inte-resul națiunii să țineți o **treuga dei**²⁷, dacă mai adăugați că așa după cum sînteți convins va veni vremea cînd ideile dv. vor învinge asupra celor-lalte, nimeni n-ar putea să vi-o ia în nume de rău dv. ca poet.

V-aș ruga insistent să vă amintiți multele exemple de la popoarele învecinate în ultimii ani și să vă dați seama că faceți jocul maghiarilor împotriva conducătorilor de azi. Așa de exemplu, lupta dintre Supilo și colegii lui de mai nainte din coaliție a contribuit foarte, foarte mult la paralizarea actuală a Croației. Intransigența „bătrînilor“ la Turocz St. Marton paralizează progresul slovacilor; și Hodza de asemenea polemizează cu Dennik din cînd în cînd. Dar de ce să nu-l imităm și să nu alegem un cîmp de acțiune în popor și să organizăm acolo, dar să **tăcem**: după cinci ani de „kleine Arbeit“ poporul vă va aparține.

Noi zicem **Dorit swopp horses when crossing a stream**, nu vă schimbați cu un altul cail în timp ce treceți peste riu. Este un sfat bun și de-sigur îl veți urma.

Să vă spun drept, din acțiunea dv. nu văd nici o posibilitate de cîș-tig. Dacă ați fi acasă și ați putea întreprinde o organizare minuțioasă atunci poate că s-ar putea realiza ceva. Dar atîta vreme cît vă aflați în străinătate sau în închisoare, prin aceste atacuri veți tulbura numai și con-fuzia va fi și mai mare.

Este întotdeauna o îndrăzneală cînd un străin vrea să-și ofere sfa-tul, însă te rog să mă crezi că păcătuiesc în felul acesta număi cu cele mai prietenești intenții și atunci mă veți ierta chiar și dacă nu veți fi cu totul de acord.

În orice caz aș regreta foarte mult dacă vă veți despărți de toți prie-tenii dv. politici, cu toate că, poate, poezia ar avea de cîștigat:

Îmi pare foarte rău de vestea că vi s-a intentat proces²⁸ și asta mă ne-liniștește mai cu seamă din pricina capitolului referitor la Chișineu din

cartea mea. Pentru Dumnezeu să nu ajungeți în mâinile maghiarilor prin noile atacuri.

Cred că nu mai trebuie să vă întreb dacă vă place Parisul? Cum ar putea să nu placă scumpa Lutetia?

Cu cele mai bune urări pentru noul an din partea noastră, a amindurora, d-nei Goga și dv.

R.W. Seton-Watson

Să sperăm că **Tragedia omului** va apare în curînd? Urcați numai iarăși pe Pegasus și părăsiți murdara politică.

În orice caz dacă veți fi condamnat voi organiza adunări publice !

VI

Ayton House, Abergnetly, Perhshire

17 ian. 1911

Dragă Domnule Goga,

Telegrama D-voastră am primit-o acum. Primisem și scrisoarea din 6, dar nu se spunea în ea că veți pleca deja duminica viitoare. Înainte de a răspunde, voiam să văd cartea — pe care o aștept în fiecare zi. Să sperăm că veți primi cele 6 exemplare înainte de plecare : am să scriu editorului în această privință. Pentru orice eventualitate însă, Vă rog să-mi comunicați următoarea D-voastră adresă și (dacă plecați direct acasă) o adresă convențională la care pot trimite cele 6 exemplare.

Voi încerca să trimit exemplare la persoanele pe care le-ați amintit. După cum citesc, conservatorii sînt iarăși la putere în România.

Sper că mă veți anunța, îndată ce aflați ceva definitiv despre ediția românească. Eu duc tratative pentru o ediție germană; însă, fiindcă sînt foarte ocupat cu noua mea carte și în martie voi fi foarte solicitat cu expoziția slovacă din Londra, cu greu voi reuși să o pot publica pe cea germană într-un viitor apropiat. Însă asta nu strică prea mult, fiindcă aștept intenționat avantajele presei maghiare.

Dacă maghiarii vor să se răzbune pe dv. și pe alții, atunci nu am să mă mai mulțumesc cu cărți și cu articole, ci voi încerca să organizez adunări politice la Londra și la Oxford, în folosul raselor nemaghiare. Să sperăm însă că nu se va ajunge acolo, cu atît mai mult cu cît mă gîndesc la cu totul altceva. Așadar, voi aștepta cu multă nerăbdare rezultatul procesului dv., și sper în cele bune. Să aveți grijă să mi se trimită imediat, pe căi ocolite, toate detaliile asupra procesului, cît și despre alte violențe — cu cît voi primi mai multe documente (dv. cunoașteți deja valoarea lor), cu atît mai bine.

Pentru cazul că veți sta la Viena, vă trimit alăturat bilete pentru dl. Steed (**Times**) și Phillpotts (**Standard**). Folosiți-vă de primul negreșit. De asemenea către dr. Smodlaka, consilier de stat delegat din Spalato, pe care cred că-l cunoașteți ca fiind un conducător al slavilor sudici. (Cunoașteți părerea mea, ca dv. românii să vă faceți tot felul de legături, și să vă interesați mai mult de chestiunile slavilor din sud). Și către pro-

fesorul Redlich, care este nu numai cea mai mare autoritate în viață a administrației locale și a ordinii parlamentare din parlamentul din Anglia, ci și un prieten bun al slovacilor și al nemaghiarilor; el ar putea face eventual ceva pentru dv., dacă lucrurile ar merge rău (Absit omen).

Complimente din partea noastră d-nei Goga și dv.,

Al dv. devotat,

R.W. Seton-Watson

Coverul va fi gata pînă la sfîrșitul lui ianuarie?

N O T E

- ¹ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 227 și urm.
- ² *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, Editura Academiei, 1964, p. 134.
- ³ Vezi Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson and the Roumanians*, în „Revue roumaine d'histoire”, tom. X, 1971, nr. 1, p. 25—42.
- ⁴ Pentru această carte autorului i-a fost conferit, în 1910, titlul de „Doctor Literarum” al Universității din Oxford.
Vezi scrisoarea nr. III din Anexă.
- ⁵ Hugh Seton-Watson, *art. cit.*
- ⁶ Vezi în Anexă scrisoarea nr. I, din 3 aprilie 1910.
- ⁷ *Scotus Viator în București*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 12 (27 mai/9 iunie), p. 7, *idem*, nr. 121 (6/19 iunie), p. 5 și nr. 128 (27 iunie), p. 6.
- ⁸ *D. Seton-Watson în Moldova și Bucovina*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 122 (7/20 iunie), p. 3—4.
- ⁹ *D. Seton-Watson la M.Sa Regele*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 128 (27 iunie), p. 6.
- ¹⁰ Hugh Seton-Watson, *art. cit.*
- ¹¹ *D. Seton-Watson în Blaj*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 129 (16/29 ian.), p. 6.
- ¹² *Declarația d-lui Seton-Watson*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 133 (20 iun./3 iul.), p. 4.
- ¹³ *Tribuna*, XIII, 1909, nr. 135 (23 iun./6 iul.), p. 1—2.
- ¹⁴ Cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 230.
- ¹⁵ Vezi scrisorile V—VI din Anexă.
- ¹⁶ B.C.S., Scrisoarea lui Seton-Watson către O. Goga, din 13 sept. 1910.
- ¹⁷ *Opul lui Watson despre alegerile din Ungaria în românește*, în „Românul” II, 1911, nr. 84 (16/29 apr.), p. 5. Sub titlul *Corupția electorală în Ungaria*, a apărut un fragment și în „Tribuna”, XV, 1911, nr. 18 (5 febr.), p. 1—2.
- ¹⁸ B.C.S., Scrisoarea lui Seton-Watson către O. Goga, din 13 sept. 1910.
- ¹⁹ Fond cit., scrisorile din 13 septembrie 1910 și din 4 oct. 1910. O notiță din „Tribuna”, (nr. 199), din luna octombrie, anunța această călătorie sub titlul *Dl. Octavian Goga oaspetele lui Scotus Viator* (rubrica *Informații*).
- ²⁰ Vezi scrisoarea din 29 dec. 1910. În Anexă (nr. VIII).
- ²¹ George Moroianu, *Les lettres des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 180.
- ²² George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, p. 89.
- ²³ Evenimentul la care se referă Seton-Watson s-a produs de fapt în 1909. Cf. *Arestarea poetului Goga*, în „Tribuna”, XIV, 1909, nr. 278, (1 ian), p. 3 și *Goga a rămas arestat!*, în „Tribuna”, XIII, 1909, nr. 281 (24 dec./6 ian. 1910), p. 5—6.
- ²⁴ Pentru moartea lui Augustin Bunea se poate vedea și frumosul necrolog publicat de Octavian Goga în ultimul număr al revistei *Transilvania* din 1909.
- ²⁵ Titlul exact al cărții este *The southern slav question and the Habsburg monarchy* și a apărut la Londra în 1911.
- ²⁶ E vorba despre disputa politică între „tinerii oțeliți” și „bătrînii ruginiți” purtată în coloanele *Tribunei* din același an. Iată câteva articole ale lui O. Goga pe această temă (incluse mai tirziu în volumul *Însemnările unui trecător*, 1911): *Pro*

Domo, XIV, 1910, nr. 257 (11 dec./28 ian.), p. 1—2, *Mons Meg*, XIV, 1910, nr. 268 (10/24 dec.), p. 1—3, *Judecățile unui „om mai în vîrstă” în lămuririle unui „băiat tînăr”*, 26, nr. 281, p. 1—2; *Fruntașii neamului*, Ib., nr. 249; *Condotieri mărunți*, Ib. nr. 252.

²⁷ Aluzie la articolul lui O. Goga *Treuga Dei*, din „*Tribuna*”, XV, 1911, nr. 65 (2 apr.), p. 1—2.

²⁸ Pentru procesul lui O. Goga vezi articolele: *Procesul d-lui Goga*, în „*Tribuna*”, XVI, 1911, nr. 31, p. 5; *Goga osîndit*, în „*Tribuna*”, XV, 1911, nr. 33 (11/24 febr.), p. 3—4 și *Grațierea lui Goga*, în „*Tribuna*” XV, 1911, nr. 38, p. 4.

OCTAVIAN GOGA, SETON-WATSON ET LA LUTTE POUR L'UNITÉ NATIONALE DE LA TRANSYLVANIE

(Résumé)

L'article présent se propose d'analyser, en s'appuyant sur un matériel inédit, le rôle joué par le publiciste et l'homme politique R.W. Seton-Watson (alias Scotus Viator) dans la lutte pour l'émancipation nationale et sociale des Roumains de Transylvanie dans la première décennie du XX-e siècle et durant la première guerre mondiale. Ainsi est-il mis en évidence ses visites de 1906 et 1909 en Roumanie et en Transylvanie et les liens politiques qu'il a contactés à cette occasion. On insiste surtout sur les relations qu'il a eues avec le poète Octavian Goga qui à son invitation a visité l'Angleterre et l'Ecosse en 1910.

Les lettres envoyées au poète par Seton-Watson entre 1910—1911 et que nous publions dans l'annexe, contiennent une série de données intéressantes concernant la situation politique de la Transylvanie, la conjuncture politique européenne de plus en plus favorable à une action ouverte des Roumains, en collaboration avec les peuples soumis voisins, pour conquérir les droits abolis par le régime dualiste.

Les conseils que Seton-Watson donne à cette occasion et les ouvrages qu'il a écrits dans cette période ont constitué une manifestation d'un réel profit pour la cause roumaine, en la faisant connaître à l'étranger et en même temps pour la formation d'un courant d'opinion au plan mondial pour soutenir ce combat effectivement.

En tenant compte aussi des résultats des recherches entreprises par Hugh Seton-Watson de son étude „R.W. Seton-Watson and the Roumanians” parue dans la „Revue roumaine d'histoire” n.I/1971, notre article donne, pour la première fois chez nous, une image exacte, conforme à la réalité historique, de la personnalité de Seton-Watson dans l'espace roumain.

INAUGURAREA PALATULUI TRIBUNEI DIN ARAD (1909), MOMENT ÎNSEMNAT AL LUPTEI ROMÂNILOR PENTRU UNITATEA DE STAT

LIVIU MAIOR

Perioada care a urmat trecerii Partidului Național Român în activitatea parlamentară a însemnat un șir de succese în lupta pentru drepturi sociale și naționale ale românilor ardeleni. Un rol de primă importanță în această campanie revine orașului Arad, devenit după 1905 centrul diriguitor al mișcării naționale a românilor din Monarhie. Lupta pentru drepturi politice va găsi în acest oraș un cadru deosebit de propice, în sensul concentrării unui număr însemnat de deputați români, cât și a existenței organului de presă al partidului, **Tribuna**, purtătorul lui de cuvânt, ce îndruma, prin articolele sale, acțiunile ce aveau loc. Aici, în Arad, în iarna anului 1908 orașul este decretat reședința conducerii P.N.R.-ului, alegîndu-se de către conducerea partidului un birou central, format din Nicolae Oncu, Ioan Suciu, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop, care avea ca sarcină de mare însemnătate reorganizarea întregului partid. Principiul după care se conduce acest nou organism era de a crea organizații ale partidului în toate comitatele pentru ca ridicarea poporului în caz de nevoie să nu întâmpine greutăți. „Să ai cui să te adresezi, să ai prin cine să dai vorbe mai departe, pînă în cea din urmă casă țărănească⁴¹. După cum e firesc, prima organizație de comitat este organizată la Arad. La 5/18 februarie este inaugurat clubul român din oraș, model de organizație cu caracter regional. În discursul inaugural, Ioan Suciu sublinia importanța acestui tip de organizare al cărui scop este strîngerea legăturilor îndeosebi cu țărănimea.

Obiectivele principale ale luptei pentru drepturi sociale și naționale sînt legate, în primul rînd, de acordarea dreptului de vot universal, egal și secret, mai ales în anul 1908 cînd contele Iuliu Andrassy propune proiectul său de lege electorală, bazat pe votul plural, proiect care urmărea să lovească în clasa muncitoare și țărănime, cât și, în egală măsură, în popoarele subjugate ale monarhiei. Campania declanșată împotriva votului plural produce serioase permutări în sinul mișcării naționale românești, în concepțiile politice ale principalilor ei lideri. În primul rînd, aspectul cel mai semnificativ care se degajă din această mișcare, cât și în cele ce vor urma, este antidinasticismul lor. Noua generație de oameni politici români caută să imprime luptei lor politice dimensiuni noi, izvoite din experiența trecutului, cînd speranțele lor se legau nu o dată de

bunăvoința monarhului. Atitudinea lui Franz Jozsef a rămas însă ne-schimbată, concepția sa de stăpîn feudal în ceea ce privește statul nu suferă nici o mutație, de aceea, pentru prima oară, cu ocazia unor manifestații de amploare, suveranul este criticat pentru acțiunile sale. Faptele merg pînă acolo, încît deputații români părăsesc parlamentul, la 2 decembrie 1908, cînd se aniversează șaizeci de ani de domnie a împăratului, în semn de protest. **Tribuna** scria cu acest prilej: „De patruzeci de ani răbdăm cu resemnare supraomenească zi de zi, an de an, lovituri peste lovituri, toate în numele Majestății Sale Francisc Iosif I⁴². Pe aceeași linie se înscrie și atitudinea pe care o au participanții la banchetul oferit cu ocazia inaugurării palatului Tribunei; cînd Nicolae Oncu, în cuvîntul său, propune un toast pentru monarh, participanții adoptă o atitudine pasivă. Agentul poliției consemna faptul în raportul său astfel: „din contră — în contra datinilor de pînă acum, a rămas (publicul — n.n.) șezînd și a dat chiar și expresie, prin cuvinte nu tocmai măgulitoare pentru M. Sa, nemulțumirii sale...”⁴³. Ruperea de tradiționalism a însemnat intrarea mișcării naționale într-o nouă etapă, marcată de lozinca „prin noi înșine”⁴⁴, care va avea pentru lupta angajată în direcția desăvîrșirii unității statale o importanță covîrșitoare. Se poate afirma cu certitudine că lupta pentru înfăptuirea dezideratului primordial al românilor intră din acest moment în faza sa finală, terminată la 1 decembrie 1918. O altă urmare, cu implicații adînci în desfășurarea ulterioară a evenimentelor, o constituie alianța cu socialiștii, considerați ca singurii aliați fideli ce urmăreau același deziderat cu Partidul Național Român în lupta pentru unire. Acum se pun bazele alianței din 1918, între secția română a Partidului Social Democrat din Ungaria și Partidul Național Român, condiție de bază în realizarea unirii.

Inaugurarea palatului ziarului **Tribuna**, din toamna anului 1909, constituie un moment cu semnificații majore în această luptă, depășind cadrul unei simple manifestații prilejuite de inaugurarea localului ziarului **Tribuna**. Valoarea documentului pe care-l publicăm este deosebită prin faptul că redă, din perspectiva autorităților, manifestările ce au loc în Arad. Relatările apărute în **Tribuna**, mai ales în privința cuvîntărilor rostite, sînt, în multe cazuri, cenzurate de însăși autorii lor, pentru a nu pune în pericol ziarul și manifestațiile ce au loc. După cum e firesc, poliția căuta să surprindă tocmai aspectele care vizau integritatea statului, acordînd mai mică importanță celorlalte aspecte degajate de o asemenea manifestație. Pe această linie este semnalată participarea unor reprezentanți ai presei din România la Arad. Astfel, au sosit în Arad, Ioan Ciocăzan, primarul Craiovei, Ioan Popescu, reprezentantul sindicatului ziarîștilor din România, Constantin Mille, directorul ziarului **Adevărul**, Ioan Dumitrescu-Cîmpina, directorul ziarului **Universul**, Ioan-Rusu A-brudeanu, redactor la **Adevărul**, Titu Băloiu și Alexandru Nicolau, avocați în Caracal și alții.

Participarea lor reprezintă un moment în șirul acțiunilor convergente spre unire, relevînd sprijinul material și moral primit de presa românească din Transilvania din partea tovarășilor lor din România. Numai

cu acest prilej au fost înmîinate ajutoare bănești din partea sindicatului presei din România, prin donația de 5300 coroane a lui C-tin Mille și a celorlalți oaspeți de peste munți. De altfel, autorul raportului, în încheiere, subliniază că însuși acest palat s-a făcut în parte cu sprijinul material din România, iar **Tribuna** dispune de însemnate sume de bani colectate în țară. „Că **Tribuna** își are sprijinul pe la toți în România, abstrăgînd Liga de la care neîntrerupt aduc bani... Sumei primite nu-i poți da de capăt niciodată căci această primire nu se face prin poștă, ci în persoană de Bocu sau nevastă-sa care de altcum este din România”⁴⁴.

Agentul remarcă încă un fapt semnificativ pentru cadrul în care se desfășoară manifestațiile. **Librăria Tribunei** era împodobită cu două tablouri pline de semnificații, cel al lui Avram Iancu și al lui Mihail Eminescu, încadrate în culorile drapelului național roșu, galben și albastru.

Un alt aspect important, ce se degajă din manifestațiile de la Arad, este colaborarea româno-slovacă. Se poate afirma că inaugurarea palatului **Tribunei** este și un miting al prieteniei româno-slovace, caracter oferit de sosirea în Arad a lui Milan Hodza, unul dintre conducătorii mișcării naționale slovace, deputat și membru al Clubului parlamentar al naționalităților, dominat, după cum se știe, de deputați români.

Discursurile sale, primite cu reală satisfacție de participanți, vizita în grup la mormîntul ziaristului slovac Gustav Augustini, sînt cîteva din momentele înfrățirii româno-slovace de la Arad. Semnificative sînt cuvintele lui Vasile Goldiș, la mormîntul lui Augustini: „Pentru el era egal dacă scrie în Arad sau în Turoc-Szent Martin, căci știa, că dacă în Arad va izbîndi duhul și idealul său, va izbîndi și în slovacime”⁴⁵.

Înainte de deschiderea manifestațiilor, **Comitetul Central** al P.N.R.-ului anunțase, cu acest prilej, o conferință care să ia în discuție situația politică din țară și poziția pe care să o adopte față de partidele politice maghiare. Absența președintelui Gh. Pop de Băsești și a lui T. Mihalyi nu i-a împiedicat pe ceilalți fruntași politici să adopte hotărîrea de a sprijini partidul lui Gyula Justh, care era înclinat să facă concesii naționalităților, și avea înscris în programul său lupta pentru vot universal, egal și secret. Totuși, se afirma că în „principiu nu sînt pentru nici un guvern; totdeauna vor rămîne în opoziție, bine știind că oricare partid ar veni la cîrmă, naționalitățile tot prigonite vor fi”⁴⁶.

Urmărind să pună în aplicare linia politică elaborată în întrunirile anterioare, caută să fie încunoștințată opinia publică europeană despre evenimentele din Arad. La această întrunire, veritabilă sărbătoare a presei ardelenе, s-a înființat un sindicat al presei românești cu intenția apărării ziarelor în fața legislației care lua măsuri severe împotriva articolelor socotite că atentează la integritatea statului. Această nouă organizație a trimis telegrame marilor cotidiene europene **Times** și **Le temps**, precum și ziarelor slovace **Slovensky Tyzdenike** (Budapesta), **Narodnie Noviny**, **Ludove Noviny** (Turcansky Sveti Martin). Telegramе similare sînt trimise ziarului sîrb **Branik** (Novisad) și celui german **Deutscher Volksfreund** (Timișoara). În aceasta din urmă, redactorul Victor

Orendi-Hommenau publică un articol în care se scria : „Germanii văd în români tovarășii firești în lupta pentru votul universal și secret, precum și pentru dobîndirea adevăratei libertăți a popoarelor care va face fericită și puternică patria noastră“⁷.

Evenimentele din Arad vor avea un ecou așteptat în România. Printre cei ce se solidarizează cu hotărîrile luate cu acest prilej se numără Nicolae Iorga, Ilarie Chendi, secțiunile Ligii culturale din Brăila, Severin, Urziceni, București etc., iar ziarul **Voința națională** reproduce în detalii desfășurarea serbărilor⁸.

Aceste cîteva aspecte, relevate de documentul amintit, scot în evidență rolul pe care Aradul îl joacă în mișcarea națională, însemnătatea pe care o primește evenimentul din 26—28 noiembrie 1909, atît prin participarea unor fruntași politici din România, cît și a reprezentanților naționalităților slovace, constituind un moment însemnat în luptele pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România, a luptei pentru drepturi politice a românilor ardeleni.

Anexă

R a p o r t

confidențial despre adunarea românilor împreună cu inaugurarea palatului ziarului politic „Tribuna“ ținută la 26—27 și 28 noiembrie în Arad⁹

Românii, de astădată au făcut adunare națională neanunțată și fără a cere învointă (engedék) de la autoritățile politice în mod nemaipomenit de șiret, sub masca inaugurării palatului **Tribuna**.

Agitatorii poporului românesc, trîmbițează lumii, că ei sînt adevărații conducători ai poporului lor și aceasta nu înceată a o spune și poporului din care fac parte. Iar ca să poată grupa ușor poporul pe lîngă ei, caută fel de fel de ocaziuni sub diferite numiri : Astra, Societatea fondului de teatru român, Asociațiunea arădeană etc. Ba mai nou vedem adunările învățătorești atît cele generale, cît și cele ale despărțămintelor protopopești, că de fel nu urmează scopul urmărit de statutele lor și anume : „înmulțirea cunoștințelor contribuitoare la promovarea educațiunii școlare, discutarea metodelor de propunere a acelorora și lățirea ambelor între învățători“ — ci asemenea țin adunări din sat în sat și adună poporul, în fața căruia apoi țin vorbiri în care atacă statul din care face parte.

Astfel se propagă ura împotriva statului, agitatorii nu înceată a face aceasta atît cu graiul prin adunări, cît și în scris cu ajutorul presei lor.

Propagarea urii și agitările merg lanț în Arad și ținutul său. Nici un an nu s-a împlinit și pe teritoriul comitatului Arad s-au ținut 14 adunări învățătorești cercuale în cele 7 protopopiate; 8 conferințe catichetice unde se adună preoții, două adunări generale învățătorești (Radna —

Kurtics)¹⁰, impozanta adunare a Asociațiunii Arădane ținută în februarie și serbările de la Dumineca Tomii — ambele în Arad.

Mai ales aceste două din urmă au fost adevărat cortej (felvonulás)¹¹ al românilor din Arad parecă în mod demonstrativ.

Iar acum ne trezim din nou, că sub nou titlu s-au adunat românii din România și din toate părțile locuite de românii din patrie.

A fost de prevăzut, că nu va fi aici numai inaugurarea palatului **Tribuna**, adecă sfințire de casă, ci o adunare mare românească, la care să participe toți românii. Scopul și l-au ajuns prin acest nou șiretlic. Împrejurările și stările abnormale politice din țară au contribuit și contribuie mult la aceasta; pe zi ce merge îi face tot mai cutezanți pe așa-numiții mintuitori ai poporului românesc, — dovadă sînt multele adunări.

Ziarul politic, ultraradical al românilor din patrie — **Tribuna** — de 2—3 săptămîni încoace aproape în fiecare număr a scris cătră români îndemnîndu-i să participe în număr cît de mare la aceste adunări, care sunt și niște sãrbãri naționale de izbîndã. Deputații naționaliști din patrie și fruntașii români de aicea și din România au primit scrisori speciale pentru aceste zile.

Ziua întii

26 noiembrie. Primirea oaspeților

Mulțimea, care a participat la aceste grandioase manifestații naționale, în partea cea mai mare au sosit în decursul zilei. Între cei sosiți au fost și cei din România. Ei au fost întîmpinați de un grup compus din membrii redacției **Tribuna**, din oficianții băncii românești Victoria; din oficianții de la consistorul gr. ortodox român de aci; și din teologi — preporanzi de la institutul, la carele de altcum este director protosincelel Roman R. Ciorogariu. Sara s-a făcut o primire impozantă deputaților naționaliști sosiți cu acceleratul de către Budapesta, prin deputații români din Arad și grupul mai sus amintit, pe lîngã care s-a mai adaus și foarte mulți dintre oaspeții aflători în Arad, așa că peronul gării era tixit de lume românească.

Cei sosiți au fost salutați de deputatul **Vasile Goldiș** (subl. a.). Între altele a zis : „Fraților ! Românii din Arad și jur vă primesc cu brațele deschise pe voi care ați venit să luați parte la manifestațiile noastre naționale. Știu bine la ce ați venit astăzi la noi în acest oraș și așteptăm cu nerăbdare momentele, cînd vă vom auzi cuvintele de îndemn și îmbărbătare spre deșteptarea și întărirea neamului pentru care luptăm în aceste zile grele“.

Deputatul dr. Vasile Lucaciu (subl. a.) a răspuns între altele : „Istoria noastră românească, va scrie despre aceste zile mari din viața poporului nostru românesc, cînd ne-am adunat aici în Arad să croim soarta noastră a naționalităților din această țară turburată. Prilejul dat de dvoastră arădenii, la care participăm noi deputații cu cea mai mare dragoste vă face cinstea de a vă număra ca cei mai înflăcărați români“

Un șir foarte lung de trăsuri a dus pe oaspeți pină la hotelul Crucea

albă (Fehér kereszt), pe dinaintea căruia nu puteai străbate de lume românească, care s-a strîns aici și a făcut ovații celor noi sosiți, iar cînd s-au coborît din caretă Lucaciu și Hodza a erupt mulțimea în : „Să trăiască Hodza și Lucaciu“ !

Serata de cunoștință :

Ascunși într-o sală deosebită, unde picior străin nu era permis să intre, s-a ținut această convenire, ca o seară de cunoștință. Damele, care în timpul din urmă încep a lua parte activă în mișcările românilor, nu au lipsit. Astfel, au fost aci, afară de cele din Arad și jur, soția lui Partenie-Cosma directorul băncii Albina din Nagyszeben cu încă alte 3 lîngă ea.

Aci sînt deputații naționaliști : Slovaca Milan Hodza, ca reprezentant al deputaților slovaci, al presei slovace și al poporului slovac; dr. Vasile Lucaciu, Sisești, dr. Nicolae Oncu, Arad, dr. Aurel Vlad, Szasváras¹², dr. Nicolae Șerban, Arpaș, directorul seminariului Roman R. Ciorogariu cu profesorii seminariului din Arad, poetul Octavian Goga, Nagyszeben¹³, Lucian Bolcaș, Budapeșt, poetul Vasile C. Osvadă dir. de bancă, Vaida Hunyad, istoriograful lui Șaguna popa Gheorghe Tulbure, Nagyvarad¹⁴ și alții. Apoi reprezentanții presei românești de aici din Ungaria. Din România au fost Ioan Ciocăzan, primarul Craiovei, Ioan Popescu reprezentantul sindicatului ziaristilor din România, Constantin Mille directorul ziarului **Universul**, I. Rusu-Abrudeanu redactor la **Adevărul**, Titu Băloiu și Alexandru Nicolau avocați în Caracal etc. Preoți și învățători încă s-au prezentat în număr considerabil. Asemenea și țărani. Pe scurt : au fost reprezentate toate păturile națiunii de la protosincol pînă la opincă.

Vorbirile

1. Primul care s-a ridicat să vorbească în această sară a fost deputatul dietal **dr. Ștefan Cicio Pop**.

Tonul, în care are datină să vorbească acest om, este în stare de a face pe auditor să scoată cuțitul sau revolverul și să năvălească asupra celor ce își varsă veninul acest vorbitor. Iată cîteva ziceri din cîte a spus : „Ne-am adunat noi aci români din toate părțile, în această zi de triumf, să ne vedem visul înflorit pe lîngă toate oprimările din partea dușmanului, care deja pe față lucră la desființarea noastră... Și de aceea mă bucur și vă salut dragii noștri oaspeți din România și de aici, dar mai ales pe confratele de luptă slovac Milan Hodza (publicul : „Să trăiască Hodza, să trăiască slovacii !). Ne-am adunat aici, ca să petrecem împreună și să ne sfătuim asupra căilor ce trebuie urmate în lupta pentru apărarea noastră națională. Slovacii și românii sunt luați la țintă („vom vedea noi, cine trage scurta“, strigă Goga). Orice armă se va ridica asupra noastră, cu aceeași armă ne vom apăra. Deci un moment să nu dormim, căci nu știm minutul cînd va trebui să ne folosim de brațul nostru“ (Aplauze și strigăt Trăiască Cicio !).

2. **Milan Hodza** deputatul slovacilor. A învățat să citească și să vorbească românește, dar nu știe așa de bine încît să poată ținea vorbiri, de aceea, în mod demonstrativ atît la sara de cunoștință cît și mînezi la banchet, nu a vorbit ungurește, în limba pricepută de toți cei prezenți, ci a preferit să exprime cîteva ziceri în limba slovacă amintind de „szrcze = inima slovacilor care bate tot mai tare pentru idealurile sale naționale, mergînd alături de frații români unicii naționaliști conștii de chemarea lor“. Iar ca încheiere zice românește : Ridic acest pahar pentru izbînda voastră și a noastră!“ (Trăiască Hodza, trăiască slovacii, Nadzar Hodza ! să aude în zgomotul infernal).

3. **I. Dumitrescu-Cimpina**, directorul **Universului** București. Între altele „Participarea noastră la adunările dvoastră sunt cea mai bună dovadă, că durerile dvoastră le simțim și noi și de aceia ne grăbim să vă asigurăm prin prezența noastră, de iubirea și alipirea ce v-o păstrăm. Vă puteți convinge despre aceasta, că pînă cînd presa dvoastră nu a protestat și nu a arătat toate mișeliile asupritorilor dvoastră, noi nu am dat nici o atenție adunărilor dvoastră. De cînd însă scoateți la iveală prigonirile, nu aveți adunare la care să nu participe ai noștri. Aceasta am făcut-o și acum, cînd, în deosebi, este vorba de serbarea și întărirea tot mai tare a celei mai puternice arme militante în politică : a presei. Trăiască presa din Transilvania, trăiască asupriții, trăiască întemnițatii !“ (Apoi momentan a plecat cu o listă spre a colecta pentru cei condamnați, în urma proceselor de presă. Rezultatul a fost 855 cor. 66 fil.).

4. **Dr. Vasile Lucaciu** zice între altele „Solidaritatea națională ce dominează între românii din Arad și jur, a făcut ca acesta să devină astăzi cel mai disciplinat centru românesc. Spiritul național în care se cresc și trăesc ardelenii începînd de pe băncile seminarului părintelui Ciorogariu (e zis a lui Ciorogariu, pentru că acesta este directorul institutului) și redacția **Tribunii** pînă în cea mai mică colibă românească de pe satele din acest comitat, — sunt chizășie, că aici la marginea românismului avem cea mai puternică cetate națională de rezistență. Prigonirile contra noastră și contra presei noastre, au găsit aici un părete în care se frîng. Voim libertatea națională a poporului și a presei sale și dacă nu ni sã va da, ne-o vom elupta chiar și cu forța.

Rog pe bunul Dumnezeu, să țină și pe mai departe pe cel mai vrednic căpitan al ei, pe fratele și colegul (pentru că ambii sunt deputați dietali) Oncu mulți ani spre întărirea tot mai tare a cetății și oștenilor săi, pentru cari au lucrat în întreaga sa viață cu sfatul și avutul său !“

5. **Dr. Nicolae Oncu** deputat dietal : „Mulțumesc pentru cuvintele calde ce mi le aduceți și aceste cuvinte mă îndeamnă și mai mult la lupta la care am plecat. Tot ce fac, fac pentru neamul românesc. Mulțumesc lui Dumnezeu, că m-a învrednicit să port purta scutul (vért) cu care am răzbit toate loviturile îndreptate asupra noastră, asupra poporului nostru românesc.

6. **Poetul Octavian Goga**, Nagyszeben. Între altele : „Falnica cetate — adecă românii organizați și solidari din aceste locuri, dimpreună cu așe-

zămintele lor, — ce astăzi avem aci, s-a zidit cu mult mai greu, decât chiar și legendara lucrare a meșterului Manole, carele, spre ajungerea țintei sale, a trebuit să-și îngroape și zidească ce a avut mai drag : iubita sa nevastă. Nici noi nu am fost scutiți de aceste jertfe, căci tot ce zideau astăzi ai noștri în popor, prin conducătorii mîntuitori și gazetarii — procurorii și judecătorii dărimau atît zidurile cît și pe zidari, pe meșteri, și așa au îngropat zeci, sute și mii de vieți, înfundînd temnițele cu ei, pînă am ajuns astăzi să avem cetatea : popor și fruntași luminați și conștii de chemarea lor. Patru deputați naționali și cel mai puternic organ al apărării poporului nostru (Tribuna) în aceste locuri expuse nu sînt lucruri mici. Ridic paharul meu în sănătatea tuturor meșterilor cetății naționale“ (Aplauze).

7. **Vasile Goldiș deputat dietal Arad.** Arată meritele soției lui Partenie Cosma, nepoata fostului metropolit Miron Romanul și spune : „școala de țesături naționale, școala de menaj, școala de fete a Astrei, mai nou masa studenților — toate sunt meritele acestei femei române care do-rește multe poporului românesc“.

8. **Roman C. Ciorogariu directorul seminariul din Arad,** a zis între altele : „Dați-ne administrația, dați-ne libertatea cuvîntului și a presei, dați-ne libertate deplină în școală și biserică, și în scurt timp vom documenta, că vom fi între cei dintii, între popoarele surori ale gîntei latine: Bărbăția și entuziasmul care ne stăpînește pentru viitorul nostru, ne îndeamnă să nu desperăm. Gemetele noastre să vor schimba în cîntece și urări de veselie, după zilele răzbunării. Și aceea ziua, nu are să întîr-zie, căci suferințele noastre ș-au ajuns culmea“.

Conversațiile și vorbirile s-au început, cam la 9 ore sara și după 12 ore deja s-au împrăștiat toți spre odihnă pentru ziua de miine.

Ziua a doua 27 Novembre. Înainte de amiază

Timpul înainte de amiază, pînă la termenele fixat pentru inaugurarea palatului l-am întrebuițat pentru a cîștiga informațiunile de lipsă.

Tot înainte de amiază am cercetat :

Librăria **Tribunei**, așezată în zidirea ziarului.

Expoziția lucrurilor de mînă și țesături naționale pentru loteria „Reuniunii femeilor române arădene“, așezată în palatul **Tribunei** și

Expoziția școlii de țesături și lucruri de mînă naționale a „Reuniunii femeilor din Comitatul Szeben“, amenajată de Maria Cosma din Nagyszeben.

Despre țesăturile și lucrurile de mînă ale acestor Reuniuni expuse aci, nici mult, nici mai puțin, decît ce am expus și în celelalte rapoarte ale mele; despre felul cum sunt lucrate obiectele de natura aceasta.

Atît însă, totuși observ, că în fiecare zi au sosit și sosesc astfel de obiecte de la dame din România și din patrie, ca donațiuni, pentru „Reuniunea femeilor române din Arad“, care vor fi puse la loterie în favo-rul școlii românești de fete din Arad.

Catalogul cărților din librăria **Tribunii** nu l-am putut obține. Se află însă acolo tot felul de cărți. Două lucruri, ce am observat în librărie le notez aci : **Fotografia lui Iancu și Mihail Eminescu** în mărime naturală pînă la jumătatea corpului. În cea dintîi Iancu are peste pîntece o panglică tricoloră roșu-galben-vînăt, în loc de brîu; iar rama portretului lui Eminescu este învălită și înfășurată prin o panglică aievea tricoloră roșu-galben-vînăt. Lățimea ambelor este cam de patru degete.

Inaugurarea palatului

A fost atîta lume, că nu a încăput pe coridoarele și în salele palatului, ci a trebuit să stea în curte și chiar în stradă, deși această zidire este cu un etaj și foarte încăpătoare. Elevii seminariali în corpore. Asemenea elevelle de la școala de fete nu au putut lipsi.

La orele 11¹/₂ s-a început slujba în sala cea mare. A servit protosințelul Roman R. Ciorogariu asistat de protopopul Procopiu Givulescu din Radna, preotul Aradului, Traian Vătan și înconjurați de preoți și învățători. În fața lor erau de o parte înșirați deputații naționali, iar de cealaltă parte cele mai fruntașe dame din Arad și jur precum și Maria Cosma din Nagyszeben.

După ce s-a isprăvit sfîntirea casei prin cetirea unei rugăciuni asupra deputatului dr. Nicolae Oncu și șef-redactorul **Tribunei** îngenunchiați sub patrafirul lui Ciorogariu au urmat și următoarele discursuri :

1. **Roman R. Ciorogariu** a zis între altele : „Domnule Oncu, domnule redactor ! Dvoastră sunteți chemați a face apostolie, muncă grea, căci năpraznice valuri să aruncă asupra poporului nostru. Neînfrînți aveți să rămîneți. Munca dvoastră este condusă de idealul înalt și sfînt. Și mai bine să murim cu toții în luptă cu glorie deplină decît să ne lăsăm înfrînți și distruși. Aplecare nu voim să cunoaștem, cu fruntea ridicată vom lupta încă și atunci, cînd vom ști, că capul nostru numai plecat de sabie se va pleca. Motto să ne fie : vom învinge sau vom muri. Cînd am pășit în această casă nouă, s-a născut în mine dorința ca presa noastră atît de prigonită să fie și pe mai departe protegetoarea neamului românesc. Izbînda urmează de la sine, cînd veți lupta cu bărbăție“.

2. **Dr. Nicolae Oncu**, în genunchi și cu ochii plini de lacrimi, ceiace a produs mare mișcare în sufletele celor prezenți a zis între altele „Sunt mîndru, că am ajuns această zi de bucurie în istoria luptelor noastre politice și mai ales în mersul spre izbîndă a neamului nostru românesc de pe aceste plaiuri moștenite de la străbunii noștri romani și daci, și apărute prin jertfirea sîngelui și vieții noastre. Prin actul acesta măreț nu împlinim numai o datorie creștinească, cînd sfîntim această casă, dar am dorit această casă, dar am dorit această consfîntire a bisericii și legii noastre pentru că și spre apărarea lor este făcută. Mulțumesc reprezentanților politicei românești, iubiților mei deputați, mulțumesc reprezentanților presei noastre și surorilor acestui ziar național, mulțumesc scumpilor frați din regat, fraților slovaci, publicului întreg, care au venit să urmeze glasul nostru. Serba-

rea aceasta nu este numai a Tribunii, ci a întregului neam românesc pentru care luptă ea ca o strajă neadormită și neînvingă. Să ridicăm steagul nostru, să privim cu hotărâre, îndrăzneală și fără teamă spre arena luptelor, în fața taberei contrare, să înălțăm steagul cuprinzând și simbolizând toate aspirațiile, toate gândurile, toate dorințele mari și legitime ale poporului nostru. În clipa aceasta văd toate durerile și suferințele, tot amarul și chinurile, toată soarta nenorocită aproape bimilenară a poporului nostru; inima-mi este străbătută de conștiințe, de tainicele dorinți și de nădejdi ale înaintașilor noștri și un glas îmi spune, că după atâtea neajunsuri, poporul nostru trebuie să aibă un viitor mai bun, mai senin“.

3. Apoi reprezentantul sindicatului ziariștilor din București, România, **Ion Popescu**, carele încă ține o vorbire înflăcărată scoțind la iveală scopul ce-l va avea această casă, adăpostul presei și locul de adunare al arădanilor români. El termină : „Ne dăm socoteală cât ați trebuit să sforțați, ca să ajungeți la această izbândă și cât a trebuit să vă svîrcoliți, ca să delăturați pe cei din spatele vostru. Dumnezeu să vă ajute, ca munca grea ce aveți să o faceți pentru neamul nostru să fie încoronată de izbînzi naționale“.

4. Asemenea vorbește **Dumitrescu-Câmpina**, directorul proprietar al ziarului **Universul** din București. Am remarcat următoarele : „De 50 de ani încoaci abia am apucat să ne ridicăm cu școalele și ziarele, unicile salvatoare ale națiunii — că ne-ar lipsi de ele, ca mai ușor să ne poată doborî. Datorință aveți să ridicați tot mai mult foculare și cetăți naționale de rezistență. Primiți admirația noastră a celor din România, pentru vrednicia voastră“.

Banchetul

Întreagă sala mare de la hotelul „Fehér kereszt“ a fost ocupată de români. Deși tacîmul a fost 6 cor. totuși și-au permis acest lux și o grămadă de țărani imbrăcați în șubele lor românești.

Toastele

1. **Dr. Nicolae Oncu deputat dietal**, pentru Majestatea Sa împăratul-rege, căruia îi aduce elogiul pentru multele binefaceri ce au primit românii în decursul domniei sale. Și deși vorbirea este foarte elogioasă, totuși publicul prezent nu s-a animat, din contră, — în contra datinilor de pînă acum, a rămas șezînd și a dat chiar și expresie, prin cuvinte nu tocmai măgulitoare pentru M.S., nemulțumirii sale, de cînd s-a sancționat legea școlară 1907, legea cenzurei și mai ales acum : nimicirea hotărîrii Congresului național bisericesc în chestia catechizării. Au cîntat [...] Deșteaptă-te române, cîntat și de public.

2. **Vasile Goldiș, deputat dietal**, între altele zice : „Astăzi, toată simțirea noastră, fie în mersul politic, fie cultural, prin presă se strecoară în inima noastră. Tot ce vorbim noi astăzi aici, să va ceti mine cu maresete de aceia care nu sînt prezenți și așa prin presa noastră națională,

noi pururea stăm în contact cu toți frații și din cele mai îndepărtate locuri. Tot prin presă se adapă și încălzesc de marile mișcări politice ale noastre, toți cei ce cetesc și sprijinesc presa noastră, sprijinesc partidul nostru și sunt aderenți declarați ai naționalității noastre. Temnițele gem de ziaristii noștri. Rezoluți și cu fruntea ridicată poartă martiriul pentru neamul lor mîngăiați de cuvintele poetului. Din zei de vom fi coboritori, tot vom fi odată muritori. Și cu cît ne îndirjește dușmanul mai mult, cu atît aduc mai multe jertfe de martirii, muncitorii presei noastre“.

3. **Lucian Bolcaș** redactor la **Lupta**, Bpest, pentru solidaritatea dintre presă și obștea românească.

4. **Poetul Octavian Goga, Nagyszeben**. Spune, că este delegatul „Astrei“. Comitetul central al asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, m-a încredințat să exprim omagiile ei în fața **Tribunei** și mulțumirile sale pentru munca de întărire a unității culturale și politice a poporului românesc.

5. **Vasile Lucaciu, deputat dietal**, „Atît în ceata de 3 milioane de români de aici din Ungaria, cît și în cele 12 milioane de dincolo, același simțămînt de solidaritate națională se vede exprimat. Această solidaritate își va da roadele în viitor în urma misiunii sale. Arădanii își cunosc misiunea pentru viitorul lor, acești oameni au adus steagul vechii **Tribune**, și l-au ridicat și mai sus și mai fălăitor la altă **Tribună**. Locul nu hotărăște, cînd este vorba de acelaș ideal. (Aplauze nesfîrșite. Țigani trag „doina lui Lucaciu“, iar publicul cîntă sculat în picioare acompaniind).

6. **Dr. Ștefan Cicio Pop dep. dietal**. Vorbește despre solidaritatea românilor cu slovacii și cu cei din România. Încheie „Să se surpe pămîntul și noi tot frați vom rămîne cu aceia, care sunt de un sînge cu noi și aceia, care sunt tovarăși de luptă în această țară, care pentru că îi dăm bani, ne dă temniță“.

7. **Ion Ciocăzan primarul Craiovei**. „Dacă am deschide istoria neamului nostru și am ceti trecutul său, am rămînea încremeniți de îndărătnicia cu care și-a apărat veacuri întregi și pînă azi ființa etnică, limba, credința sa, fără să se îndoie, fără să se plece, fără să piară. Cum ș-a ținut viața sa națională? De unde statornicia necurmată? Calitățile lui sufletești, puterea lui de îndurare, voinicia trupului său, iubirea inconștientă de solul său natal? Sau să fie ținut el la pămîntul său inconștient, numai cum se ține mușchiul de stîncile Carpaților? Nu! Toate însușirile, toată iubirea lui conștientă — ba chiar vorbă pentru tot ce este al său, s-ar fi pierdut dacă nu ar fi avut apostoli de luptă pînă la martiriu, apostoli geniali, împietriți, neclintiți în gîndurile și aspirațiile lor naționale; dacă poporul n-ar fi avut cine să-l îmbărbăteze, să-l deștepte prin cuvîntul lor cuminte și înflăcărat, să-i întărească inima, să-i sădească hotărîrea de a rămînea ce este, — ar fi desnaționalizat, ca mulți nobili de astăzi maghiari, care cîndva au fost români.

Apostoli eroici, iluminați cu trîmbețe de argint, care sună neamului nostru pentru moarte sau biruință — au fost nenumărați și sunt și astăzi. În sufletul și inima noastră obidită, dar mîndră, încape fără să le spargă, — toată mînia zilei de azi; dar totodată și toate aspirațiunile

noastre moștenite de la atîția titani de luptă și o energie născută din atîtea suferinți răbdate.

A trăit neamul nostru așa cum este, pentru că ați fost voi și femeile voastre, care înfruntă temnițe pentru neam. Și dacă n-ați fi fost voi, femei și bărbați, tineri și bătrîni totdeauna gata de jertfă a trupului și avutului, dar nu și a sufletului, nu ați fi fost voi eroii și martirii, — totul s-ar fi prăbușit, stejarul s-ar fi uscat și în locul lui nimic de al nostru nu ar fi mai crescut. Ridic paharul în sănătatea dvoastră a tuturor! "

8. **Constantin Mille** directorul — proprietar al ziarului **Adevărul** din București, se adresează : poporului românesc, luptătorilor, cîntăreților, țăranilor și ziariștilor, aducîndu-le „salutare de peste munți“. Aduce elogiile presei românești din Ungaria. Spune : „Dincolo poți scrie tot ce voești, ce dorești, ce simțești, ce gîndești, să dorești, să te plîngi, să te vaiți, dar să nu scrii, căci orice frază, orice cuvînt, orice strigăt pentru dreptate — îți aduce temniță, pușcărie. Ridic paharul și vă doresc sănătate multă, multă, ca să aveți de unde lăsa pentru lupta ce ați început înainte și trebuie continuată.

9. **Milan Hodza**, **deputatul slovacilor**, vorbește germănește deși știe, că din cei prezenți nici jumătate nu o posed. Iată cîteva ziceri : „Nu am venit la străini și ca oaspe, ci la frați și acasă. Ne iubim și suntem frați pentru că același potrivnic avem. Ne-am unit și suntem solidari pentru că suferințele noastre sunt comune. Și tot aceste suferințe comune ne-au îndemnat să ne apărăm reciproc, în atîtea cazuri, înaintea procurorului. Trei cuvînte au adus ai noștri cînd v-au apărât pe timpul memorandumului : totul pentru națiune. Prezența țaranului vînjos și plin de putere aci, să fie dușmanului semn că stăm în picioare cu toții, de la cel mai mare pînă la cel mai mic. Trăiască poporul românesc, trăiască neamul“. (Această zicere din urmă a rostit-o românește și a și fost viu aplaudat. Țăranii cu toți s-au dus și au închinat cu el).

Concertul și balul

Concertul s-a început după 9 oare și a ținut pînă la 11. De la 11 pînă la 12 $\frac{1}{2}$ a urmat cina. Balul a ținut de la 12 $\frac{1}{2}$ pînă la 3 după miezul nopții cînd apoi s-au împrăștiat. Muzica a fost cea militară și niște țigani din Arad.

Prezenți au fost, afară de ceice au fost în decursul zilei : Generalul Nicolae Fekete de Balaszfalva¹⁵, colonel-locotenent Silvius de Herbay, colonel-locotenent Ion Boeriu, maiorul Dimitrie Florian, medicul statului major dr. Moga, — toți cu dnele și foarte mulți ofițeri din garnizoana cetății Aradului. Programul concertului fără de interes. Damele, elita română numai, nu s-au prezentat în costume naționale. Străini, afară de medicul tribunalului dr. Austerweil cu soția, nu au fost.

La 3 ore partea cea mai mare s-a împrăștiat, iar cei cîțiva care au rămas și au stat încă de la cină la un loc (Goga, Goldiș, Cicio Pop etc.) n-au putut vorbi nimic, căci de față era și Ioan Costa fost profesor la seminar esmisul în secret al polițaiului din Arad. El nu o spune asta, și

să arată bun român, nu i se crede în urma trecutului său și în urma faptelor sale.

Ziua treia Duminecă 28 novembre

Pînă la 11 ore cu toții au fost la biserică: La 11 ore deputații naționaliști (și Hodza), reprezentanții ziarelor românești din Ungaria și România precum și oaspeții distinși din România s-au adunat în noul cuib românesc : Casa Tribunei.

Fiindcă atît președintele partidului național Gh. Pop de Băsești, cit și președintele clubului deputaților naționaliști dr. T. Mihalyi, precum și unii dintre deputații naționaliști au fost împiedecați a participa, anunțata conferință intimă a deputaților și fruntașilor români, — nu s-a ținut după cum să plănuise. O consfătuire scurtă însă totuși s-a ținut aci în Casa Tribunei între 11 și 12. Pe rînd au luat cuvîntul Lucaciu, Ciorogariu, Oncu, Pop, Hodza, Goldiș, Vlad. Hotărîri binechibzuite și care ar stabili ținuta lor pe un timp mai îndelungat în, și afară de parlament, mai ales acum cu stările abnormale din țară nu s-au adus. S-a zis că vor adera lui Justh și partidului său, deoarece el este unicul astăzi carele s-a exprimat, că este gata a ceda drepturi și mișcare mai liberă naționalităților; apoi pentru că tot el este acela carele ca și naționalitățile, este aderent al votului universal, egal și secret. Cit privește banca autonomă și concesiile militare și celelalte pretinziuni ale partidului lui Justh știe dorințele românilor, i s-a spus și deoparte se bucură de cooperarea naționalităților, ca să poată face dimpreună cu ei greutăți cîrmii prin o eventuală obstrucție ce ar duce guvernul și coroana la impas. În principiu nu sînt pentru nici un guvern; totdeauna vor rămînea în opoziție, bineștiind, că oricare partid ar veni la cîrmă, naționalitățile tot prigonite vor fi.

La mormîntul lui Augustini și ceilalți redactori morți ai Tribunei

La 12 ore, un șir de trăsuri au plecat la cimitir, ducînd pe cei sus înșirați. Acolo, cu capetele descoperite și ochii plini de lacrimi au ascultat glasul deputatului Vasile Goldiș. Arată că acest slovac de origine (Augustini) a trecut în țara românească, a învățat limba românească, a venit la Tribuna din Sibiu, iar de acolo dimpreună cu Russu-Șirian la tînăra Tribună din Arad. Iată cîteva fraze : „Aci în Arad, cu inima plină de nădejdi, cu gîndul tot mai îndrăzneț s-a avîntat spre muncă pentru poporul român și slovac și a pus pe Mangra și ceilalți luptători ai cauzelor naționale în legătură cu fruntașii poporului slovac. Loviturile furioase ale vrăsmașului în loc de al zdrobi l-au întărit în puteri, i-a călît voința și stăruința așa încît a cimentat pentru totdeauna solidaritatea între națiunea din care făcea parte și între tovarășii săi de luptă. Pentru el

era egal dacă scria în Arad sau în Turoc-Szent Martin¹⁶, căci știa, că dacă în Arad va izbîndi duhul și idealul său, va izbîndi și în slovacime.

Gustav Augustini ! A venit și pentru tine ziua de răsplată ! Geniul poporului tău și al poporului românesc, a venit să pună pe groapa ta cununa recunoștinții. Dormi în pace și liniștit de soartea celor urmași, că noi, ca și tine nu cunoaștem frică și vom duce la izbîndă toate dorințele, toate visurile tale !¹⁴

Asemenea s-a făcut și la ceilalți redactori morți ai **Tribunei** : Ion Brînda, Gheorghe Demeter, Ion Trifu, Ion Deleanu. Iar R.R. Ciorogariu a cetit cite o rugăciune la mormîntul fiecăruia.

Observ că lui Augustini i s-a ridicat un mic monument prin români și slovaci.

Consfătuirea ziariștilor

La 3 ore după amiaz s-au adunat ziariștii din patrie și din România, precum și unii dintre cei înșirați mai sus în salonul redacției **Tribuna**. Consfătuirea a durat timp de 3 ore aproape. S-a extins asupra organizării, asupra șiretlicurilor ce au de urmat în cazurile cu procurorii. Aici a zis Bocu șef redactorul **Tribunii** „Cine trage la îndoială, că **Tribuna** noastră n-ar scrie și n-ar apăra interesele noastre naționale cu aceeași vervă ca și pe timpul lui Russu-Șirianu? Ba doară mai cu foc și mai înverșunat. Și totuși nu avem atîtea procese de presă, nu sărim ca musca în zăr, cum a făcut-o Russu. Prin procedeul său fără nici o tactică a îngropat vechea **Tribună** și în cel mai scurt timp ar fi dat prilej de a o îngropa și pe aceasta. Tactica noastră vă rog să o urmați și voi fraților și așa nu numai, că ne asigurăm existența, dar facem servicii și națiunii. Asemenea vă recomand să stați în bune relații cu fruntașii locali pe unde sunteți cum am făcut-o noi aci unde avem pe Mangra, Ciorogariu, Oncu, Goldiș, Pop, S. Raicu, Vătan ș.c.l.“ — Apoi unanimi au luat hotărîri în chestia organizației lor, constituindu-se într-o societate, care va purta numele: **Sindicatul presei românești din Transilvania**.

Această hotărîre se va comunica și celorlalți ziariști din patrie, care nu au fost prezenți, dar au fost luați în lista membrilor sindicatului, cerîndu-li-se totodată adeziunea și numai după aceea să se facă publicitate despre felul cum s-au constituit.

Scopul principal este crearea unui fond din care să se ajute ziariștii, cu deosebire cei întemnițați și familiile lor. De altcum trebuie să amintesc, că deja s-a și adunat un capital foarte frumos cu ocaziunea aceasta.

Iată numele a lor cîțiva dintre donatori : Constantin Mille directorul și proprietarul de la **Adevărul**, București 4.000 cor., dr. Nicolae Oncu, dep. dietal Arad, 2000 cor., Dumitrescu-Cîmpina directorul ziarului **Universul** 500 cor., primarul Craiovei, Ciocăzan — 500 cor., Russu Abrudeanu redactor la **Adevărul** — 300 cor.; R. Ciorogariu, dir. seminarial Arad 300 cor., dr. Lucaciu — 300 cor., dr. Vlad 300 cor., dr. Marin 200 cor., dr. Șerban 200 cor., Damian (Brad) — 200 cor., Cicio Pop — 200 cor., Goldiș — 200 cor., Raicu secretarul Victoriei — 400 cor., Vătan, preot Arad — 50

cor. O colectă printre funcționarii Victoriei și public 1045 cor. Total 10.695 cor.

Palatul Tribunei

Cum te amăgește titlul acesta, dar mai ales inscripția de pe frontiera (frontul) casei. Ai crede, că într-adevăr un ziar românesc își are palatul său propriu, carele de altcum ajunge cel puțin 150.000 coroane. Te deziluzionează când cauți și te informez mai deaproape. Te vei convinge apoi, că într-adevăr nu este al **Tribunei** și al redactorilor ei, ci al românilor din Arad respective al băncii românești din Arad, a Victoriei, care a împrumutat partea cea mai mare din banii cu care s-a zidit (peste 80.000 sau 100.000 cor.) și care a și întabulat în cartea funduară această sumă de o parte, iar pe de altă parte este asigurată la abonații restanțieri. Și întâbularea aceasta nu s-a făcut atît pentru că doară **Tribuna** nu ș-ar fi putut zidi o casă de 20.000 sau 30.000 cor. pentru trebuințele sale, decît mai mult din apucătură, ca dacă a veni asupra lor amenzi mari spre a se nimici ziarul, cum s-a întîmplat cu vechea **Tribună**, din partea judecătoriiilor — să poată scăpa casa și aparatele tipografice. Și dacă s-ar sista **Tribuna** asta, va veni alta, tot în acest local și prin acești români din Arad.

Altcum trebuie s-o spun, că dispune **Tribuna** și de bani, căci nu în zădar umblă cînd Bocu cînd soția sa prin România atît de des, unde fac propagandă și adună sume colosale de bani pentru scopuri naționale. Că **Tribuna** își are sprijinul pe la toți în România, abstrăgînd Liga de la care neînterupt aduc bani, — dovadă sunt telegramele și epistolele pretinoase și încurajatoare ce au primit cu ocaziunea inaugurării, de la bărbați cu stare materială și distinși ai României. Sumei primite nu-i poți da de capăt niciodată căci această primire nu se face prin poștă, ci în persoană de Bocu sau nevastă-sa, care de altcum este din România.

Poliția

Poliția de data aceasta nu s-a prea interesat. Afară de concert și bal unde am văzut pe Moldován rendörkapitány și 2—3 polițiști încolo toate i s-au încrezut lăudărosului Costa János fost profesor seminarial. El este regulat și raportorul unei foi politice „Arad és vidéke“ maghiare din Arad. Că el n-a făcut vre-un raport adevărat ci de tot scurt presupun de acolo, după cum n-a făcut nici foii care îl plătește regulat pentru că îi ține în curent mișcările românilor din Arad și jur. Sau să poate, că în „Arad és vidéke“ nu a scris, — românii știu că dacă se scrie, el este autorul, — ca să apară român bun, iar poliției ar fi raportat tot felul de minciuni.

Rapporteur.

- 1 *Tribuna*, XII, nr. 12, din 15/28 ianuarie 1908.
- 2 *Idem*, nr. 271, din 5/18 decembrie 1908.
- 3 *Vezi Anexa.*
- 4 *Idem*
- 5 *Idem.*
- 6 *Idem.*
- 7 *Tribuna*, XIII, nr. 248, din 14/27 nov. 1909.
- 8 *Idem*, nr. 254, din 4/17 dec. 1909.
- 9 Documentul se află în Arhiva Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj, nr. 989, din 6/XII.1909. Originalul a fost întocmit în limba română, după care a fost tradus în limba maghiară și înaintat Ministerului de interne din Budapesta. Autorul său este necunoscut, fiind semnat Raporteur.
- 10 Curtici, județul Arad.
- 11 Traducerea în limba maghiară a unor cuvinte sint făcute de autor în scopul ușurării traducerii integrale a documentului.
- 12 Orăștie, jud. Hunedoara.
- 13 Sibiu.
- 14 Oradea.
- 15 Blaj, jud. Alba.
- 16 Turcansky — Sveti Martin, R.S. Cehoslovacă.

L'INAUGURATION DU PALAIS DE LA TRIBUNE D'ARAD (1909) MOMENT
SIGNIFICATIVE DE LA LUTTE DES ROUMAINS POUR L'UNITÉ D'ETAT

(Résumé)

L'inauguration du Palais du journal „La Tribune” d'Arad, mis à la lumière sous l'angle des autorités, offre une occasion aux dirigeants du mouvement national d'organiser une manifestation politique d'une grande importance. Elle est marquée de puissants sentiments de solidarité nationale des Roumains de Transylvanie et avec ceux de Roumanie cela constituant une étape dans la lutte pour leur unification.

En même temps, par la participation de Milan, cela constitue un véritable meeting de l'amitié roumaino-slovaque.

Le document publié, représente par son contenu un précieux témoignage des coordonnées sur lesquels se développe le mouvement national des Roumains de la monarchie, avec son act final de 1 décembre 1918.

Tipografia Arad
c-da 27-3, 1977
